TAŞANSU TÜRKER

CUMHURİYET'İN YENİ YÜZYILINDA YENİ DÜNYA POLİTİKASI

Kafiye Çağı

Kronik

CUMHURİYET'İN YENİ YÜZYILINDA YENİ DÜNYA POLİTİKASI
Kafiye Çağı

—

TAŞANSU TÜRKER

KRONİK KİTAP: 419
Dünya Tarihi Dizisi: 32

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

EDİTÖR
Ali Kaan Cerit

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Ağustos 2023, İstanbul

ISBN
978-625-6989-75-7

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49068

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TAŞANSU TÜRKER

CUMHURİYET'İN YENİ YÜZYILINDA YENİ DÜNYA POLİTİKASI

Kafiye Çağı

Kronik

PROF. DR. TAŞANSU TÜRKER

1977 yılında doğdu. Balıkesir Sırrı Yırcalı Anadolu Lisesi'nden 1995 yılında mezun oldu. Lisans (1999) ve yüksek lisans (2002) derecelerini Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) "uluslararası ilişkiler" bölümünden aldı. Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Çalışmaları Enstitüsü'nde "tarih" alanındaki doktorasını "Osmanlı ve Rusya İmparatorluklarında Emperyal Kimlik ve Milliyetçilik" başlıklı tezi ile 2007 yılında tamamladı. 2011 yılında "siyasi tarih" alanında doçent unvanını aldı. 2001 yılında araştırma görevlisi olarak göreve başladığı Mülkiye - İdare Tarihi Bilim Dalı'nda 2018 yılına dek kesintisiz olarak doktor, yardımcı doçent, doçent ve profesör olarak çalıştı. 2018 yılından bu yana, kurucularından olduğu Mülkiye - Karşılaştırmalı Siyaset Anabilim Dalı başkanı olarak görevine devam etmektedir. Osmanlı tarihi, Rusya tarihi, Ortadoğu, Türkistan, bölge çalışmaları, imparatorluk ve milliyetçilik, karşılaştırmalı siyaset, uluslararası politika, strateji ve iş dünyası alanlarında yürüttüğü çalışmalar Türkçe, İngilizce ve Rusça dillerinde yayınlandı. ABD, Avrupa ve eski Sovyet coğrafyasında pek çok ülkede akademik çalışmalarını sürdürdü, dersler ve seminerler verdi. Akademik çalışmaları YÖK, Türk Petrol Vakfı, Sasakawa, Moskova Devlet Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı, ABD Dışişleri Bakanlığı ve AGİT gibi pek çok kurum tarafından desteklendi. TODAİE, ATASE Askeri Tarih Stratejik Araştırmalar Komisyonu ve Mülkiyeliler Birliği gibi kurumlarda üye ve yönetici olarak bulundu. İngilizce ve Rusça yanında çeşitli Türk, Slav ve Romans dillerine farklı seviyelerde hakimiyeti bulunmaktadır.

Anneme ve Babama...

LA SATIRE À L'HISTORIEN

MMXXII

The Winter War, in Ukraine rhymes,
Chamberlain, in the White House sighs;
Not yet for Winston to urge,
All can happen is Lloyd George;
No recall the virtue of the belle époque,
The concept of human is in amok;
Bismarck and Gladstone tied to feet in pair,
Sinking hopes and the 18th Brumaire;
Though Burke has lost in the midterm elections,
No public, no wait for '30 and '48 insurrections.

TARİHÇİ SATİRİ

MMXXII

Kış Savaşı Ukrayna'da kafiyelenir,
Chamberlain Beyaz Saray'da hayıflanır;
Henüz değil Winston'ın çağı,
Lloyd George'tur olup olacağı;
Güzel zamanların erdemini umma,
İnsan kavramı bugün bir muamma;
Bismarck ve Gladstone ayaklarından bağlı,
Batan umutlar ve 18. Brumaire aklı;
Burke ara seçimlerde olsa da muhal,
Kamu yok, 30 ve 48 inkisar-ı hayal...

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 15
ÖNSÖZ 17
GİRİŞ 19

Birinci Bölüm KARMAŞA YILI 23
I. Ortadoğu, Rusya; Trump Ne İstiyor? 25
II. Ulus-Devletler/Küreselleşme 27
Faşizm 31
BM Sistemi ve Türkiye 32
"Egemen Demokrasi" Kavramı 33
Almanya 34
III. Cemal Kaşıkçı 36
Fırat'ın Doğusu 40
IV. Fransa'da Sarı Yelekliler 43
Almanya 46
Suriye Krizi'nde Dörtlü ve Üçlü Arayışlar- Astana'nın Fişini Çekmek 48
Trump'ın Suriye'den Çekilme Açıklaması 50
Rusya-Türkiye İlişkileri 50

İkinci Bölüm YARILMA YILI 55
I. Venezuela'da Darbe 57
Türkiye'de Bölge Çalışmaları ve Uzmanlığı İhtiyacı 60
Rusya'nın Suriye İçin Adana Mutabakatı Hatırlatması 61
Avrupa'nın Suriye İnisiyatifi 62
II. Hindistan ve Pakistan 64
İsrail ve Kushner 66
III. CAATSA 69
İsrail'de Seçimler 70

	Irakeyn	72
	Rusya ve İsrail	73
	Türk-Amerikan İlişkileri	74
	Doğu Akdeniz ve Libya	76
IV.	Britanya Savunma Bakanı'nın İstifası	77
	Pompeo: Venezuela ABD'nin Arka Bahçesidir	78
	S-400'ler: Rusya ve ABD	79
	Suriye'nin Geleceği	81
	İsrail İç Siyasetinde Arayışlar	84
	Avrupa Seçimleri	86
V.	Rusya ve İsrail	88
VI.	Zamanlar ve yine Avrupa	91
	Ukrayna; ABD, Rusya	94
VII.	Trump ve Ekibi: Azil Meselesi	96
	Netanyahu'ya Suikast Girişimi; Netanyahu Siyaseti Evrensel Bir Örnek mi?	98
	Afganistan	99
	Mısır'da Askeri Hareketlilik mi?	100
VIII.	Kushner ve Ortadoğu Planı ve Barış Pınarı	102
	Türkiye, Suriye ve Batı	104
	Pence'in ve Pompeo'nun Türkiye Ziyareti	106
IX.	Pence'in Ziyareti	110
	ABD-Türkiye İlişkileri	112
	Suriye	113
X.	Macron'un Fransa'sı ve Merkel'in Almanya'sı	115
	Rusya-Batı Yakınlaşması	118
	Azerbaycan	120
	Libya'da Mutabakatın Tarafları	121
	Türkiye'nin Yeniden Kurulum İçerisindeki Yeri	124
	Putin'in Konuşması	126
Üçüncü Bölüm	**DONUŞ YILI**	129
I.	Kasım Süleymani Olayı	131
	Doğu Akdeniz-Libya	133
	Rusya İç Siyaseti	136
	İsrail	138
	ABD'de Seçim	140
	Gürcistan'ın NATO Üyeliği Hakkında Türkiye'nin Açıklamaları	141
	Türkiye-Yunanistan	142

	Irak	143
	Jeff Bezos	145
	Türkiye-Rusya	145
II.	İdlib	146
	Ukrayna	149
	Holokost	150
	Tarihsel Perspektiften Türkiye-Rusya İlişkileri	151
	Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerinden Suriye	154
III.	Ateşkes	155
	Diplomasi	156
	Korona Virüs	157
	Türk Devleti	163
	ABD ve Avrupa	164
IV.	Yapay Zeka	168
	Tarihin Aklı	170
	Farklı Batılar	173
	Muhammed bin Selman ve Trump	176
	Libya	176
	Türkiye ve "Göreli Özerklik"	177
	ABD Sermayesi	179
V.	Akdeniz	181
	Etiyopya ve Rönesans Barajı	182
	Kurt Diplomasisi	183
	NATO ve Türkiye	185
VI.	Mağrip-Maşrık	187
	ABD Seçimleri Öncesi Seattle Olayları	187
VII.	Tovuz Çatışması	189
	Libya ve Rusya	191
	Türk Devlet Geleneği	193
	Balkan Milliyetçilikleri ve Türk-Yunan Meselesi	195
	Fransa ve Doğu Akdeniz	197
VIII.	Beyrut Limanı Patlaması	197
	Yunanistan ve Mısır	200
	Doğu Akdeniz	202
	İsrail	208
IX.	Doğu Akdeniz	211
	Belarus'ta Sokak Gösterileri	213
	Almanya ve Rusya	216
	Akdeniz	218

	Ortadoğu ve Hainleri	219
	Rusya ve Batı	221
	İngiltere	222
X.	Azerbaycan	223
	Uluslararası Özne Olma Sorunsalı	229
	Türkiye ve Rusya	232
	Geniş NATO?	233
	Küresel Yapılanma	234
XI.	ABD Seçimleri	236
	Azerbaycan	240
	Biden ve Rusya	241
	Biden ve Türk-Rus İlişkileri	241
	Azerbaycan ve İran	243
	Küresel Eğilimler ve Biden Ekibi	246
XII.	Biden'ı Bekleyen	249
	Azerbaycan	252
	Türkiye ve Batı	254
Dördüncü Bölüm	**ARAYIŞ YILI**	259
I.	ABD Kongre Baskını	261
	İran ve Azerbaycan	269
	ABD ve Rusya	271
II.	Almanya	272
	Doğu Akdeniz	274
	Biden'ın Dış Politikası	275
III.	ABD ve Rusya	280
	Avrupa ve Türkiye	281
	Çin	284
IV.	Ukrayna	285
	Ukrayna'nın Ötesi	288
	Yunanistan	289
	Türk-Amerikan İlişkileri	290
V.	Mısır	294
	İran	297
	İsrail ve Şeyh Cerrah Olayları	300
	Biden ve Kafa Karışıklığı	304
VI.	ABD'nin Üçgeni	309
	NATO Genişlemesi?	310
	Zirveler Haftası	312

	Türkistan	314
	Çin ve Macaristan	318
	Ukrayna	318
	Üçgenler	320
VII.	Afganistan Ricatı	322
	Suriye ve PYD	324
VIII.	Afganistan	325
	Suriye ve PYD	327
	ABD'deki Yarılmalar	329
	Pasifik Mücadelesi	333
IX.	Türk Dış Politikasının Alanları	334
	Zengezur	336
X.	Etiyopya ve Ötesi	339
	Hindistan ve S-400	341
	Türk Dünyası	341
	Türkiye ve İsrail	344
	Avrupa Ordusu	346
XI.	Küresel Aktörler	347
	İngiliz Aklı	352
	Rusya'nın BM Açılımı	353
	Batı ve Kıyısı	353
	Amerikan Siyaseti	354
Beşinci Bölüm	**SAVAŞ YILI**	357
I.	Ukrayna Savaşı'nın İlk Haftası Dolmadan	359
II.	Ukrayna Savaşı ve Ötesi	370
III.	Türk Modernleşmesi, Cumhuriyet ve Atatürk	381
Sonuç Yerine	**2023 DÜNYASI**	395

TAKDİM

Taşansu Türker, benim Siyasal Bilgilerdeki son hocalık yılımda mezun oldu ve kürsümüze asistan olarak girdi. Mülkiye'de artık öğretim üyesi standartlarında daha doğrusu üyeliğe talip olan adayların standartlarında düşme vardıysa da gelişme ümidi de vardı. 2001 yılında Galatasaray Üniversitesi'ne naklim üzerine Taşansu'nun Mülkiye'den çok daha iyi ihtisasa, bölge etütlerine yönelik bir dünyaya eğilmesi gerektiğini anladım. Moskova'daki meslektaşlarımla, en başında Mihail Meyer ile temas ettim. Moskova Lomonosov Devlet Üniversitesi'ne doktora bursuyla gitti. Kürsüyü yönetenler iyi insanlardı ve Taşansu da onlarla iyi bir ilişki kurdu. O yıllarda bu kürsüyü tanıyordum. Birkaç sömestr hocalık yapmıştım. Merakı ve entelektüel kapasitesiyle kürsü mensuplarının "idare etme" düşüncelerinin ötesinde gerçek bir genç aydınla karşılaşmalarının zihinlerinde yarattığı hazzı hissettim. Birkaç yıl sonra yaptığı doktora çalışması, yazdığı makalelerde Rusya tarihi ve hassaten edebiyatı, siyasi literatürüyle yakından tanışmış bir uzman söz konusuydu. Bu nitelik, onu dalındakilerden ayıran bir özelliğiydi. Fakültede bir müddet İdare Tarihi, ardından Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi altında yeni kurulan Karşılaştırmalı Siyaset gibi dallarda çalıştı. Bugün o kürsünün (ana bilim dalı) başkanıdır. Ülkemizdeki yeni eğilimi ve güçlenmeyi temsil ediyor. Bölgesel alanda ve politikalarda uzmanlığı en iyi şekilde yürütenlerden. Karşılaştırmalı siyaset bir teori ve reçete ile bakılacak bir dal olmaktan çok, etraftaki dünyayı tanımakla mümkündür. Dış devletler ve beynelmilel kuruluşlarla olan ilişkileri, yurt içinde devletin çeşitli kademeleriyle olan bağları onun canlı ve somut bilgiler

edinmesini sağlıyor. Ama bunun ötesinde, Ortadoğu ve Slav dünyası üzerinde zamanında yaptığı geniş bir okuma ve öğrenme ile bilgi sahibidir ve bununla rahatça analizlere girişebilmektedir.

Kitabın adındaki "Kafiye Çağı," Mark Twain'den gelen muzipçe bir ifade ve, "Tarih tekerrürdür," sözüne karşılık olarak kullanılmış. Tarihi olaylar ve müesseseler arasında zamanları aşan bir uyum söz konusudur. Bu tekerrürden çok, uzun bir baladdaki kafiyenin uyumlu bir şekilde kullanılmasıdır. Mesela Rusya dediğimiz zaman Rusya devletinin tarihi kurumları, sınıf yapısının bazen tarihi çağları ve rejimleri aşan etkileri akla gelmelidir; İran için aynı bakış ve Arap dünyası için de bu uzun tahlil söz konusu olmalıdır. Dünyanın bu bölümünde tarih bilgisini ustaca değerlendirmek gerekiyor. Bu üslup ve yaklaşım bizim için yeni olsa da Batı Avrupa'da, *Amerika'da Demokrasi, L'Ancien Régime et la Révolution* eserlerinin yazarı Alexis de Tocqueville'den beri tanınan bir üsluptur. Ama bunu şüphesiz ki Batı Avrupa dünyasının dışına uygulamak o kadar kolay değildir. Bir yerde Tyutçev'in Rusya için dediği, diğer Ortadoğu ülkeleri için de doğrudur. Birtakım reçetelerle anlaşılması kolay olmayan bir dünyadır bu. Onu kendi renkleriyle tanımak gerekir. Gerçi metafizik bir olgu gibi anlaşılmasın, lakin o dünyanın üstündeki milletlerin uzun varlığına devam edeceğine inanmak gerekir. Çünkü o kapasitenin bulunduğu bir ülkeler bütünüdür. İktisadi göstergeler, askerî zaaf ve devlet yapısındaki dağınıklıklar, bizim o ülkeleri dekolonize olmuş üçüncü dünyanın boyutları içinde incelememizi engeller. Türk akademik dünyası içinde Taşansu Türker'i, kendi özgün düşüncesi ve üslubuyla ortaya çıkan bir üye olarak görüyoruz.

Alanındaki uzmanlığıyla ilk kitabını fevkalade önemli, hayatımıza doğrudan etki eden dünya politikası üzerine kaleme almış. İnsan olarak etrafımızda neler olup bittiğini anlamak için dünyayı tanımamız ve bilmemiz gerekir. Taşansu Türker de çevremizde olup bitenleri ve dünyanın ne tarafa doğru gittiğini tarihsel arka planlarıyla inceleyerek başarıyla yorumluyor. Kendisini tebrik ediyor, bu gibi renkli analizlerinin devamını diliyorum.

Prof. Dr. İlber Ortaylı
Levent/İstanbul

ÖNSÖZ

Cumhuriyet'in 100. yılında sadece Cumhuriyet'in değil; tüm dünyanın mesele edinmesi gereken önemli konular olduğu aşikardır. Bu kitap da dünyanın ciddi bir dönüşüm sürecinden geçtiği, belirsizliklerle bezeli bu dönemde, Cumhuriyet'in ve içinde yer aldığı dünyanın geleceğine dair belirli çıkarımlara izin verebilecek bir değerlendirme oluşturma amacını gütmektedir.

Bu kitap son beş yılda verdiğim derslerde, konferanslarda, kongrelerdeki tebliğlerde, gazete mülakatlarında, televizyon programlarındaki konuşmalarda ve Mülkiye'nin münbit akademik ortamındaki kıymetli meslektaşlar ile sohbetlerde ve daha çok da bunlar için yapılan hazırlıklarda alınan notların derlenmesi ile oluştu. Takribi üç bin sayfa tutan bu notlar, olabildiğince farklı katmanları ve ölçekleri içeren, fakat bir ansiklopedi haline gelmeyecek şekilde damıtılmaya çalışıldı. Aynı şekilde, bir zamandizini sunan, fakat bununla iktifa etmeyip, olabildiğince kavramsallaştırma amacı da güden bir metin yaratılmaya çalışıldı. Bir almanak olmasa da yakın dönemin önemli konu başlıklarının takip edilebildiği, ama bunun yanında kolay okunan ve okuyucuya farklı katmanlarda temel motiflerin aktarılmaya çalışıldığı; akademik niteliğinden taviz verilmeden, fakat sadece akademiye has olmayan bir kıvam ve üslup tutturulması amaçlandı.

2018 yılında misafir hoca olarak bulunduğum Georgetown Üniversitesi'nin dingin ve yaratıcı ortamında oluşan bu kitap fikrinin gerçekleşmesi için ilk olarak beni teşvik etmiş olan, her zaman

asistanı olmaktan onur duyduğum Prof. Dr. İlber Ortaylı'ya; bu teşviki desteklemiş olan müteveffa Prof. Dr. Mikhail Serafimoviç Meyer, müteveffa Prof. Norman Stone ve merhum Dr. Şarık Tara'ya; bu notların oluşmasında büyük katkısı olan Mülkiye'den talebelerime ve meslektaşlarıma; konferanslarda, gazete mülakatlarında, TV programlarında bu notları geliştirmeme katkı sağlamış diğer konuşmacı meslektaşlar, gazeteciler ve moderatörlere; farklı zamanlarda ve farklı iş yükleriyle notların bir düzen halinde derlenmesini sağlamış olan Mülkiye talebelerime; pek büyük oranda bu kitabın oluşmasında neredeyse her alanındaki büyük katkılarından dolayı, Mülkiye'den doktora talebem ve araştırma görevlimiz sevgili Sevim Musaoğlu'na; yayınevine teslim öncesinde son tashihi dikkatle yapan doktora öğrencimiz sevgili Mert Kip'e ve son olarak da tüm yayın sürecini kusursuzca idare etmiş olan Kronik yayınları çalışanlarına, genel müdür Adem Koçal şahsında teşekkürü bir borç bilirim.

Bütün bu çalışma sürecinde, sevdiklerimden epeyce zamanı da çalmış oldum. Akademinin bir meslekten öte yaşam tarzı olmasıyla kesintisiz ve sürekli çalışma zarureti ile oluşan "*sonsuzluk ve bir gün*" arasına sıkışma hali sebebiyle, istediğim kadar zaman ayıramadığım başta eşim Özlem olmak üzere tüm sevdiklerime de büyük bir özür ve bu süreçteki sabırları için şükran borçluyum.

GOP /Ankara
01.08.2023

GİRİŞ

Dünyanın bir "*belirsizlik*" ve tabii ki buna bağlı olarak "*kaygı*" çağı olarak adlandırılan bir geçiş döneminde olduğu artık geniş bir kitle tarafından kabul görmeye başladı. Mevlana'nın *"Ey berader to heman endişeyi / Ma begi to ostahan ve rişeyi" (Ey kardeş sen tamamen endişesin / Arda kalanın kan ve köktür)* beyitindeki vurgu ya da Sadi-i Şirazi'nin insanı *"yek katre-i hunest, sad hezaran endişe" (bir damla kan, bin bir endişe)* olarak tanımlaması bugünlerde daha anlaşılır oldu. *("Endişe"* kelimesinin Türkçe'deki *"kaygı"* anlamından farklı olarak Farsça'da *"fikir"* ve hatta belki de *Sartre-vari* bir *"mesuliyet"* manası taşıdığı ve hatta endişeden kaynaklı ilk sonuç olan "*telaş*"ın Farsça'da, Türkçe'deki anlamından tamamen farklı olarak sadece "*çaba*" anlamına geldiğine dair şerh de akılda tutulmalıdır.) Bu kitabın adı olan "*Kafiye Çağı*" ise bu tespitlerin üzerine yeni bir adım atarak, bu *"kaygı"*nın kökenindeki *"belirsizlik"*i analiz etmek için bir "*çaba*"dan ve *"mesuliyetten"* yola çıkılarak oluşturuldu. Mark Twain'in çokça tekrar edilen "*tarih tekerrür etmez ama sıkça kafiyelenir*" sözü bu çerçevede kitaba da adını verdi. Ayrıca Eric Hobsbawm'ın kategorileştirme ve dönemselleştirme geleneği de ayrı bir kaynak olarak kitabın ismine yön verdi. Böylelikle, dünyanın ve tabii ki Türkiye'nin de içinden geçtiği bu dönemin izah edilebilmesi için temel bir formasyon olarak tarih bilimini öne çıkardı. Vakalar arasındaki kaba analojiler yerine vakıalar ve yapılar üzerinden bir analiz çabası olarak tarih biliminin kapsayıcılığı çerçevesinde; siyasi tarih, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, karşılaştırmalı siyaset,

bölge çalışmaları gibi alt disiplinler ve coğrafya, dilbilim, sosyoloji ve hukuk gibi yan bilimlerden de istifade ederek; yazarın kapasitesi çerçevesinde bir çalışma yapıldı. İktisat ve maliye gibi son derece önemli bilim alanları ise bu dallarda yazarın kısıtları düzeyinde ama yine olabildiğince kullanılmaya çalışıldı. Bunların yanında anlatımın ve okunabilirliğin mümkün olduğunca desteklenebilmesi için de güncel ve hatta popüler düzeydeki referanslara, akademik bütünlüğü bozmayacağı umut edilen bir düzeyde başvuruldu.

Belirsizliğin temel ilke olduğu bu dönemde en çok tartışılan kavramlardan bir tanesinin de *post-truth*, yani *"hakikat sonrası"* kavramı olması çok da şaşırtıcı olmasa gerektir. Bu kavram da aslında yukarıda *"belirsizlik ya da kaygı çağı"* kavramsallaştırmalarına yönelik dile getirilmiş olan, henüz analiz çabasının olmadığı eleştirisine destek veren başka bir kavramsallaştırma olsa gerektir. Zira gerçeklik ve hakikat kavramları arasındaki farktan yola çıkılarak ulaşılacak zihinsel durakta *"hakikat sonrası"* kavramı sadece belirsizlik durumunu imlemekle kalmamakta, aynı zamanda yakın geçmişi mutlaklaştırarak, yakın geçmişteki statükoyu savunan sinik bir söyleme güç devşirmektedir. Hakikat kavramının gerçekliğin hegemonik inşasındaki siyasal mevzilenmeler çerçevesindeki bağlamı göz ardı edilmekte, değişim karşıtı bir yakın *"altın çağ"* ve hatta *"mutlak"* kavramını imlemektedir. Oysa açıktır ki, bugün yaşanılan, tek ve mutlak hakikatin sonlanmış olması değil, pek çok müteakip hakikatten sonuncusunun çatırdamaya başlamış olmasıdır. Bunun da sebebi, dünyadaki sadece uluslararası alandaki değil; teknik, bilimsel, iktisadi, sosyal, siyasal ve hatta kültürel alanlardaki belirsizlik halidir. Zira hakikat, ancak evrensel bir hegemonik statükonun üzerine inşa edilebilir. Bu durumda bahsedilmesi gereken, bir *"hakikat sonrası"* (*post-truth*) değil, *"hakikatler arası dönem"* (*inter-truths*) ya da *"çoklu hakikatler" (multiple truths)* olsa gerektir. Ancak böyle bir adlandırma, yakın geçmişin analiz edilebilmesine imkan vereceği gibi, bugünün anlaşılmasını; yarının da hem öngörülebilmesini (*guesstimate*) hem de tahayyül edilebilmesini, yani *bilimi* ve hatta *siyaseti* mümkün kılabilecektir.

"Çoklu hakikatler ya da hakikatler arası" bu dönemin temel özelliği belirsizlik ve dolayısıyla hakikatlerin mücadele alanı olmasıysa da, kavramsallaştırmaların ve hatta kategorizasyonun zor ve belki biraz da anlamlı olmayacağı bir dönemden bahsedildiğinin ikrar edilmesi elzemdir. Kitapta izlenen bu yaklaşım; kavramlar ve kategoriler çerçevesinde bir bölümlendirme yerine, izah gücünü çok daha fazla artıran, bir yanıyla en iptidai ve fakat böyle dönemlerde -belki de her zaman- kullanışlı olan kronolojik bir bölümlendirmenin tercih edilmesine sebep olmuştur. Aslında *Oxbridge* ekolünün bu metodolojiyi, her zaman Alman felsefesinin ve yahut Fransız sosyolojisinin temeli olan kavramsallaştırmaya yeğlemesinde de inşa edilen hakikatin önünde sonunda inşa edenleri de bağlayacağına dair bilginin sonucu oluşan esneklik arayışı olsa gerektir. "*Ben tarihçiyim, bir paradigmaya ihtiyaç duymuyorum*" cümlesi de herhalde bu durumun müstehzi bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bu kitap, bu çerçevede, vakanüvis düzeyinde bir olay silsilesi ile iktifa etmeyip, sonuçta kavramsallaştırma amacı gütse de; kronolojik bir sunum ile Cumhuriyet'in yüzüncü yılının son beş yılındaki vakalar ve bağlamların; paternler ve yapısal dönüşümler ile nasıl idrak edildiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Böylelikle 2018 yılından 2023'e dek yaşanan önemli olaylar aşağıda, uluslararası politika alanına odaklanmak üzere ve fakat dünyanın artık düzlemlerin çok da ayrıştırılamayabileceği bu dönemdeki girift yapısı çerçevesinde ele alınacaktır. Bu durum kaçınılmaz olarak bazı kavramların, bağlamların ve/ya referansların mükerrer olarak okuyucuya sunulmasını mecbur kılacaktır. Kitap boyunca incelenecek olan tüm olgu ve olaylar yukarıda bahsedilen bilim alanları, kavram setleri ve literatürlerine başvurunun yanında; olayların daha iyi izah edilebilmesini ve bağlamı açıklamak için de mümkün olduğunca anlatımı bozmayacağı umut edilen, kreşendolarla ve dekreşendolarla; mikroskobik ve teleskopik örneklerle ve referanslarla desteklenmeye çalışılacaktır. En sonda ise 2023 dünyasının temel hatları, yine mümkün olduğunca kategorik bir şekilde sunulmaya çalışılacaktır. Böylelikle hem dünyanın geleceğine hem

de o dünya içinde Cumhuriyet'in meselelerine dair, uluslararası politika odaklı, fakat çok daha geniş bir çerçevede anlayış ve kestirimlerin ortaya çıkarılması amaçlanacaktır. Açıktır ki bu durum; yazar açısından kısmen *"günlüğünü paylaşmak"* gibi bir durum oluşturmaktadır. Belki biraz da cüretkarca bir girişim olan bu halin hoş görülmesi beklenmektedir. Zira zaman içinde hem o vakte hem de geleceğe dair pek çok analiz ve kestirim sunulacaktır. Bunların bazıları erken, isabetli ve doğru iken bazıları eksikliklerle malul olabilecektir. Ancak bundan murat olunan bir husus da "*konjonktür ve ilkeler dengesi*" kavramı içinde farklı doğruların ve pozisyonların özellikle uluslararası politika düzlemindeki varlığının okuyucu tarafından izlenebilmesidir.

Cumhuriyet'in yeni yüzyılı, dünyada da yeni bir hakikatin hakim olacağı bir dönemle çakışmaktadır. Yeni bir hakikat demek, hayatın yeniden tanımlanması ve dolayısıyla her alanda ve her ölçekte doğru ve yanlışların da yeniden belirlenmesi demektir. Böyle dönemlerde entitelerin ve kimliklerin kendi içlerinde taşıdıkları tarihsel teraküm ile oluşmuş en derinlerindeki ilkeleri mühim olsa gerektir. Hürriyet, müsavat ve uhuvvetle beraber adaletin yanında olmak, ama daha da ötede insanın tarafında olmak, barışın tarafında olmak, bilimin tarafında olmak, üretimin tarafında olmak ve en geniş rızanın tarafında olmak böyle bir dönemde Cumhuriyet'in müktesebatında var olan kaynaklar olsa gerektir. Bu kitabın, hem bu çerçevede faydalı olması hem de uzun yıllar bir başvuru kaynağı olması umut edilmektedir.

Bir son not olarak da, kitap boyunca kaynak gösteriminin akademik gerekleri karşılayabilecek düzeyde, fakat olabildiğince kısıtlanmaya çalışıldığının, referanslarda geleneksel Kıta yöntemi tercih edildiği için ayrıca bir Kaynakça'ya ihtiyaç duyulmamakla beraber, gösterilen kaynakların da olabildiğince, bu konudaki daha ileri okumalar için metinde yer aldığının da belirtilmesi elzemdir. Ayrıca jurnalistik alanına giren, bahsedilen güncel olaylara dair gazete gibi kaynaklara referans verilmesine de bizzat bu kitabın bir kaynak olma iddiası çerçevesinde ihtiyaç duyulmamıştır.

Birinci Bölüm

KARMAŞA YILI (2018)

–I. Nisan 2018–

Ortadoğu, Rusya; Trump Ne İstiyor?

Güncel ABD politikasının analiz edilebilmesi için, siyasal programların ve hedeflerin ortaya konulması gerekmektedir. Bu nedenle, Trump'ın iktidara geldiğinde, nasıl bir ABD tahayyülüne sahip olduğunun irdelenmesi önemlidir. İlk olarak, Trump ABD'nin yatırımlarına ve özellikle de altyapı yatırımlarına dair, bazı vaatlerde bulunmuştu. Dolayısıyla, ABD'nin büyük oranda sıcak paraya ihtiyacı olduğu açıktı. İkinci olarak, *"konvansiyonel olanın geri dönüşü"* kavramının üzerinde durulması gerekir. Bu kavram, post-modern yaklaşımlara, neo-liberalizme ve buna bağlı toplumsal ilişkilere karşı, Trump'ı iktidara taşıyan oy kitlesinin desteğini sağlayan temel motivasyona işaret etmektedir. 10 Nisan 2018'de, Facebook CEO'su Zuckerberg'in, Senato'da verdiği ifadenin de bu çerçevede değerlendirilmesi mümkündür. Sosyal medya başta olmak üzere bilişim teknolojisine sahip şirketlerin etkisi, yakın süreçte en fazla üzerinde durulması gereken hususların başında gelecektir. Buna karşın, ABD halkının Trump'ı destekleyen kesimi; üretim, istihdam ve altyapının yenilenmesini talep etmektedir. Dolayısıyla bu talepler, finansman gerektirmektedir. Finansmanın kısa sürede bulunmasının yolu da silah satışı ve enerji fiyatlarının arttırılması ile gerçekleştirilebilirdi. Dolayısıyla Trump'ın, bu çerçeve içerisinde değerlendirilmesi, uluslararası politika açısından da açıklama düzlemi sunabilir. Uluslararası politikada, stratejik gerginliğin Pasifik'te olmasından hareketle,

enerji fiyatlarının yüksek tutulması için, Ortadoğu'da çatışma ortamının yaratılmasının ve bunun ABD tarafından mali destek verilmeden sürdürülmesinin, Trump tarafından planlandığı düşünülebilir.

Enerji fiyatlandırması, bugünün önemli sorunlarından biridir. Trump'ın Ortadoğu'da enerji fiyatlarını yükseltme yönündeki planı, bölgeye, özellikle de Suriye meselesine, İngiltere ve Fransa'yı çekmesine sebep olmuştur. Trump bu hamleyle, bölgede harcadığı mali kaynakları, bir taraftan İngiltere ve Fransa ile bölüşürken, diğer taraftan büyük payı kendisi almaya çalışmaktadır. Böylelikle çatışma ortamının etkisiyle, enerji fiyatlarının yüksek seyretmesi, petro-dolarların, ABD silah ihracatını desteklemesini sağlayacaktır. Bu finansal destek, petro-dolar mahiyetiyle, ABD'deki finansman ihtiyacını da karşılayacaktır.

Rusya'nın bu çerçevede, uluslararası ortamdaki pozisyonunun iyi analiz edilmesi gerekir. Rusya, genel kanının aksine sosyalist olmaktan ziyade, Batı sistemiyle uyumlu olmaya çalışan ve kapitalist sistemin içinde yer alan bir ülkedir. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasındaki Rusya ile bugünkü Rusya, hem ölçek hem kapasite hem de ideolojik formasyon olarak tamamen farklıdır. Fakat Rusya'nın, Batı ile yakınsama yaşaması, stratejik gereklilikler doğrultusunda çıkar alanlarını korumayacağı anlamına gelmez. Nitekim Suriye'ye girdiğinden beri, İsrail'in *"toprak karşılığı barış"* politikası gibi *"Suriye karşılığı Ukrayna"* politikası güttüğü düşünülebilir. Bu çerçevede, Rusya'nın son dönemdeki kayıplar karşında, karşılık vermeyeceği düşünülebilir. Zira birkaç ay önce, ABD tarafından, Rus olduğu Rusya tarafından kabul edilmeyen ancak Rus menşeli oldukları bilinen paralı birlikler vuruldu. Öte yandan, enerji fiyatlarındaki yükselişin de Rusya'yı olumsuz olarak etkilemediğinin belirtilmesi gerekir. Yakın dönemde, "petrol fiyatları yetmiş doların altına inerse, Rusya ekonomisi iflas eder" şeklinde iddialar ortaya atılmıştı. Uzun süreden beri, Rusya ekonomisinin, enerji fiyatlarından bağımsız olarak zor günler geçirdiği belirtilmelidir. Fakat Ortadoğu'daki gerginliğin ve buna bağlı olarak petrol fiyatlarında artışın, Rusya tarafından olumsuz karşılanmayacağı açıktır. Dolayısıyla Trump'ın,

bir yandan Rusya tarafından iktidara getirilmiş bir Trump imajı ile mücadele ederken, diğer taraftan Rusya ekonomisinin önünü açtığı görülmektedir. Dahası, "bir taşla kuş sürüsü vurma" deyiminin, Trump açısından açıklayıcı olacağı söylenebilir. Uluslararası siyasette temel eksenin ABD-Çin rekabeti olduğu düşünülürse, Suriye sahasında ve buna bağlı olarak enerji fiyatlanması konusunda, en büyük enerji ithalatçısı olması sebebiyle, Çin'in iktisadi olarak kan kaybedeceği aşikardır.

–II. Eylül 2018–

Ulus-devletler, Küreselleşme

Yakın dönemde Viyana'da, Almanca yerine Çekçe, Slovakça ve Macarcanın ön plana çıkan diller olduğu görülmektedir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun başkenti olan Viyana, imparatorluk kimliği ile hem demografik hem de kültürel yapıyı yeniden şekillendirmektedir. Benzer şekilde, Rusya İmparatorluğu'nun başkenti Saint Petersburg'un, müze kent konumunda olmasına rağmen, Moskova'nın imparatorluk merkezi olma özelliğini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Türkiye'de de İstanbul'un farklılaşan demografik ve kültürel yapısına rağmen, önemli bir merkez olma özelliğini sürdürdüğünün tespit edilmesi gerekir. Dolayısıyla, tarihin çok hızlı akmadığı ve bazı merkezlerin de öneminin uzun süre değişmediği bir vakıadır. Büyük tarihçi Fernand Braudel, tarihi sınıflandırırken üç kategoriden bahseder.[1] Bu kategorilerden birincisi, *l'histoire événementielle* yani kısa zamana dayalı olaylar; ikincisi, *l'histoire conjoncturelle* yani ara dönemlerdeki değişim ve gelişmeleri ifade eden, konjonktürel zaman; ve üçüncüsü, *la longue durée* yani yüzyılları aşan ve tarihçiye yapısal faktörleri anlama sağlayan uzun zamandır. Olaylar ve konjonktür akarken, coğrafi yapılar kolay

1 Fernand Braudel, "Histoire et Sciences Sociales La Longue Durée" *Annales Histoire, Sciences Sociales* 13, no. 4, 1958, pp. 725–53. https://doi.org/10.3406/ahess.1958.2781

değişmediği için, Braudel bu yapıları, *longue durée* olarak tanımlar.[2] Dolayısıyla, imparatorluk başkentleri de uzun süreye yayılmış tarihi vakıa ve patern olarak ele alınmalıdır.

2008 yılında ODTÜ'de Uluslararası İlişkiler Kongresi'ndeki panelin başlığı, Star Wars filmlerine referansla "*Empire Strikes Back*" (İmparatorluk Geri Dönüyor) idi.[3] "İmparatorluk Geri Dönüyor" ifadesi, yeni Osmanlıcılık, yeni Habsburgçuluk ya da Putin'in çar olması anlamına gelmemektedir. Bu ifade, yeni bir dünyanın kurulmakta olduğuna işaret etmektedir. Bu yeni dünya düzeni çerçevesinde *"Ezmânın tagayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamayacağı"* için yani zaman değiştikçe hükümlerin de değişmesi gerekir. Bu çerçevede, uluslararası stratejik düzlemde, bazı kaymaların ve yeniden yapılanma arayışlarının olduğunu görmek mümkündür. Bu yeniden yapılanma sürecinde, bir güç ilişkisi olarak uluslararası stratejinin yanı sıra ahlaki düzlemde de belirli bir yeniden yapılanma arayışı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Her ne kadar uluslararası stratejide, güç ilişkisi belirleyici olsa da ahlaki ve ilkesel boyutun da belirleyiciliği göz ardı edilmemelidir. Nitekim dış politikada, ilkeler ve güç ilişkileri arasındaki dengenin sağlanması elzemdir.

Yeni kurulan dünya düzeninde, Trump'ın *"Küreselleşme bitti"* ifadesini, bugüne özgü düşünmemek gerekir. 2017 yılında Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın düzenlediği Likhachev Kongresi'nde sunulan bir bildiride[4], önemli başlıklardan biri Trump'ın devlet başkanlığına atanma töreninde yaptığı konuşmaydı. Trump bu konuşmada, otomobil fabrikalarından, Seattle'dan, Detroit'ten, sanayinin yeniden

2 Tarih bilimine XX. yüzyılda yapılan en büyük katkılardan olan zamanın tasnifi ve katmanlandırılması hususunda Braudel, Victor Hugo'nun *"Littérature et philosophie mêlées"* (1834) eserinde kurduğu *"Koşulları oluşturan kişiler devrimleri yapar; sadece olayları oluşturan kişiler ise devrimleri sonlandırır"* cümlesi üzerine bir zihinsel sıçrama yakalamış olsa gerektir.

3 "Hegemony or Empire? Prospect for Comtemporary World Order", *The Seventh METU Conference on International Relation,* METU, June 18-20, 2008, Ankara.

4 Taşansu Türker, "Cases of Modernization and Post, Post-post or Neo-Modernity", *XVII. International Lihachev Scientific Conference,* Russian Academy of Sciences, St. Petersburg Intelligentsia Congress, St. Petersburg University of Humanities and Social Science. MFA Russia, 2017, pp. 148-49.

canlandırılmasından, tarıma verilecek olan teşviklerden, ABD'nin gümrük politikasındaki yanlışlıklardan ve istihdamın arttırılmasından bahsediyordu. Bir diğer başlık da Davos'ta yapılan Dünya Ekonomik Forumu'nun gündemleri üzerineydi. Bu gündemler, robotik yeniden yapılanma, endüstri 5.0, ilerlemeci ve özgürlükçü bazı hususların hangi çerçevede nasıl değerlendirileceği gibi başlıklardı. Genel olarak bildiri metni, iki farklı dünyanın varlığından bahsetmekteydi. Bu farklı dünyalar, teknik gelişme, ekonomik üretim ve dağıtım şekilleri açısından ayrışmaktadır. Yeni kurulan dünya düzeni ise, bilinen modern dünya ile karşı karşıya gelme süreci içindedir ve bu nedenle kurulum aşamasında, çok düzlemli bir yeniden yapılanma sürecinden geçilecektir. Dolayısıyla bu karşı karşıya gelme halinin ve çatışmanın, stratejik düzleme yansıması da *"İmparatorluklar geri mi dönüyor?"* sorusudur. Bu sorusunun cevabı, imparatorluklardan ziyade, ulus-devletlerin geri dönüşüdür. Zira on sene öncesinde, AB'nin sarsılacağına ya da Brexit sürecinin yaşanılacağına kimse itibar etmezken, gelinen noktada tüm bu tartışmalar hızla devam etmekte ve ulus-devletlerin yükselişi bir gerçeklik olarak ortada durmaktadır.

11 Eylül sonrasında kurulan ve *"yeni normal"* olarak adlandırılan süreçte, dünyada temel kavramların yitirildiği ve kurumların aşındığı, amorf bir dönem yaşanmıştır. Bu çerçevede, ulus-devletlerin geri dönüşü, dünyanın bir rüyadan uyanır gibi bilinen dünyaya geri dönmesidir. İnsanlık, bu dünyanın rüyadan uyanma sürecini bir kere daha yaşamıştı: Bu dönem, Birinci Dünya Harbi öncesinde yaşanan, *belle époque* dönemidir.

Yeni dünyada, yeniden ulus-devlet kavramının temel olacağı tespit edilmektedir. Fakat ulus-devlet kavramı, Soğuk Savaş'tan bugüne kadar, insan hakları, demokrasinin geçişkenliği, çok-kültürlülük başlıkları altında tahrip edilirken, bugün bu kavramın tahrip edilmesinde, bölgesel olarak hiyerarşilerin tesis edilmesinin etkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle, bölgesel ittifakların yanı sıra bunların içerisinde, alt hiyerarşi gruplarının varlığının da görülmesi gerekir. Örneklendirmek gerekirse, bir Türk yurttaşı için, Balkanlar

denilince akla, Srebrenitsa Katliamı gelmektedir ve Türkiye açısından da Srebrenitsa Katliamı, Balkanları çağrıştırır. Bu çağrışımlara ve tandanslara rağmen, Türkiye'nin Balkanlardaki en yakın müttefiklerinden birisinin bugünlerde Sırbistan olması, bölgeler içerisinde tarihsel olarak yakın ya da uzun dönemdeki acılar ve travmaların atlatılarak, çıkarlar çerçevesinde yeni bölgesel ittifakların kurulduğunu göstermektedir. İkinci Dünya Harbi öncesindeki Türk dış politikasının da bu günlere benzeyen bir çerçeve içinde değerlendirilmesi gerekir. Zira Avrupa'da yükselen Faşizm tehlikesi, Türkiye'yi, farklı bölgelerde, farklı alanlarda, birçok aktör ile ilişkiye sokarak farklı ittifak arayışlarına yönlendirmiştir. Türkiye bu arayışları bir dereceye kadar da başarı ile gerçekleştirmiştir.

Ulus-devlete ek olarak, yakın zamanda Türkiye'de de *"Orduya gerek var mı?"* şeklinde tartışmalar yürütülmüştü. Fakat yaşanılan zaman, dünyada orduların önemini yeniden açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda, Türkiye gibi stratejik konumda bulunan bir ülkenin asla kaçırmaması gereken önemli bir gelişme, MESA yani Ortadoğu Stratejik Birliği olmalıdır. ABD'nin yakın dönemde Suudi Arabistan öncelikli olarak kurmayı planladığı, Ortadoğu Arap ordusundan bahsedilmektedir. Benzer şekilde önemli bir gelişme, Karadağ'ın NATO'ya alınmasıdır. Bu gelişmelere bakıldığında, Trump, hakkında söylenen pek çok menfi hususa rağmen, hakikate ulaşmanın farklı yolları olduğunu göstermiştir. Bu çerçevede Trump'ın, iş adamı refleksiyle, sezgisel olarak çok doğru noktaları yakalayabildiği görülmektedir. Karadağ'ın NATO'ya alınmasını da bu çizgide düşünmek gerekir. Trump, 18 Temmuz 2018'de, Fox TV sunucusu Tucker Carlson'un *"Benim çocuğum Karadağ'a bir saldırı olursa neden bu ülkeyi savunmak durumunda olsun?"* sorusuna istinaden, Karadağ'ın NATO'ya alınışının bunun çok daha ötesinde olduğunu vurgulayarak *"Bunlar sert insanlar, bir olay olur bir silah patlar. Bu yüzden bütün dünya savaşa mı sürüklensin."* şeklinde bir ifade kullandı. Edward Thaden tarafından yazılan, *"Rusya'nın Belalı müttefiki Karadağ"* adlı makale Birinci Dünya Harbi'nin çıkış sebebinin, ufacık bir Karadağ olduğunu incelikle

anlatır.[5] Trump'ın danışmanlarının, bu makaleyi Trump'a okutmuş olduğu düşünülmese de Trump'ın sezgisel olarak, bazı doğru şeyleri yakalayabildiği görülmektedir.

Faşizm...

Ulus-devlet ve ordunun üzerine, dünyanın yeniden kurulum sürecinde siyaset yapma şeklinin de değiştiği görülmektedir. *"Popülizm"* yeni dönem siyasetini anlamak için bir kilit kavram olarak gündemdedir. Bu kavram Türkiye, Rusya ve Macaristan'daki siyasal ve toplumsal süreçleri açıklamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Popülizmin yanı sıra faşizm üzerinden de tartışmaların yürütüldüğü görülmektedir, Hatta eski ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, *"Faşizm Tehlikesi"* adlı bir kitap yayımlamıştır[6]. Bu çerçevede, ırkçılık kavramının özel bir şekli olan İslamofobinin Avrupa'da yaygınlaşması, özel olarak Almanya'da sağ popülist AfD'nin ikinci parti olması, dahası faşizm esintileri taşıyan partilerin bu kadar yükselişi, İskandinavya'da ırkçı partilerin büyük güç kazanması, Hollanda'da Hitler'in Kavgam kitabının satış patlaması yaşaması hem siyasal kavramların hem de ahlaki düzlemlerin yitirilmeye başladığını göstermektedir. Nitekim uluslararası siyasette, ideolojiler tarafından temsil edilen ahlak kavramının, dünyanın bir ideolojisizleşme sürecine girmesiyle yitirildiği görülmektedir. Bunların sonucunda, bütünsel dünya kavramı ve genel program yoksunluğu, Trump gibi bir karakterin ABD başkanı olmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda, Trump hem bu yoksunluğun sonucu hem de katalizörü olarak ele alınmak durumundadır.

Bu değişim ve dönüşümün sonucu olarak, ulusal çıkar kavramı temelinde uluslararası siyasetin yeniden yapılandırılması için belirli düzlemlerin oluşturulması gerekmektedir. Fakat dünyada uluslararası siyaseti belirleyen şey halk iradesinden ziyade, belirli

5 Edward C. Thaden, "Montenegro: Russia's Troublesome Ally, 1910-1912" in *Interpreting History: Collective Essays on Russia's Relations with Europe*, 1990, Columbia Press, New York.

6 Madeleine Albright, *Fascism: A Warning*, 2019, Harper Collins, UK.

çıkar gruplarının, siyasal özne olan devletler ile olan ilişkileridir. Bu noktada geniş kesimlerce hissedilen bir kaygı, dünyada ahlaki yeni bir zemin ve bu çerçevede bir uluslararası güvenlik şemsiyesinin ve düzeninin yaratılmasını sağlayacak olan siyasal öznenin kalmamış olmasıdır. Bunun temel gerekçesi ise neo-liberalizm dalgasının, iç politik düzlemde siyasetsizleşme gibi bir sonuç yaratmış olmasıdır. Bu gerekçe, Trump ve Clinton farklığının da temelidir. Bu doğrultuda, Trump neo-liberalizmden, liberalizme dönüşü ya da post neo-liberalizme yönelimi temsil etmektedir.

BM Sistemi ve Türkiye

Yukarıdaki çerçevede, *"Dünya beşten büyüktür!"* cümlesini analiz etmek mümkündür. 2001 sonrası dünyanın 2015'te Brexit ile başlayıp, Trump ile son bulduğunu tespit etmek gerekir. İkinci Dünya Harbi sonrasında savaşın yarattığı travma sonucunda kurulan uluslararası düzlemdeki güvenlik mekanizmalarının, ulus-devletler üzerine kurulu olduğunu hatırlamak gerekir. Nitekim Birleşmiş Milletler'in kuruluş amacı da bu doğrultuda, dünya savaşını engellemekti ve bunun için gerekirse kontrollü-küçük çatışmalar yaşanabilirdi. 1945'ten 1991'e yani Soğuk Savaş dönemine bakıldığında, dünyanın barış dönemi yaşayıp yaşamadığı sorusu önemlidir. Kamboçya, Vietnam, Ortadoğu'daki Arap-İsrail çatışmaları, Latin Amerika'daki darbeler, 1956 Macaristan'a müdahale, 1968 Prag ve Falkland Adalarının bombalanması düşünüldüğünde, BM sistemi ile amaçlananın bir dünya barışı olmadığı tespit edilebilir. Her kurum, kurulduğu dönemin psikolojisini kendi bünyesinde taşır ve yapısı bu şartlar altında oluşturulur. BM de dünya savaşını engellemek amacıyla, bölgesel yetki dağılımları şeklinde yapılandırılmıştır. Genel olarak BM'nin zaafları da bu esas üzerinden anlaşılabilir. Ancak BM'nin yapısına özgü sorunların da günden güne ön plana çıktığı görülmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin yapısı üzerinden tartışmalar yürütülmektedir. Beş daimi üyenin (ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Rusya ve Çin) yer aldığı ve daha önemlisi veto hakkına sahip olduğu bu yapıda,

Almanya gibi bir ekonomik güç ya da Hindistan, Brezilya, Endonezya gibi hızla yükselen ekonomiler daimi üye statüsüyle yer almamaktadır. Dolayısıyla, *"Dünya beşten büyüktür!"* söyleminin altında, bu eleştiriler de yer almaktadır. Bu çerçevede, yaşanılan kurumsuzlaşma ve istikrarsızlık nedeniyle, bölgesel ittifakların kurulması ya da yeni blok arayışları, küresel boyutta söz söyleme hakkını elde etmeyi kolaylaştırabilir. Ancak Türkiye'nin bu söyleminin mümkün sonuçlarının mahdut olduğu ve Türkiye'nin güç ölçeğine bu söylemin ne kadar mütenasip olduğuna dair tartışmalar mevcuttur.

"Egemen Demokrasi" Kavramı

Etkin bir aktör olabileceği düşünülen Rusya Federasyonu açısından bu söyleme bakılacak olunursa, uluslararası sistem içerisinde Rusya'nın temel iddiası, ekonomik olarak yeterli olmasa bile, hem coğrafya hem tarihsel miras hem de bilişsel üstünlük ile ideoloji üretme kapasitesi çerçevesinde, süper güç iddiasıdır. Fakat Rusya'nın süper güç olma iddiasını, bazı şerhlerle beraber değerlendirmek gerekir. Rusya, ekonomik olarak Çin ya da ABD ile karşılaştırılamaz. BM sistemi içinde Rusya'nın pozisyonuna bakıldığında, Rusya'nın, BMGK içerisindeki avantajlı konumundan feragat etmek istemeyeceği aşikardır. Zira bu alandaki bir değişime ihtiyaç duymadan da Rusya, başarılı bir grafik çizmeyi başardı ve Rusya'nın zayıf bir elle dünya siyasetinde, çok büyük kazanımlar elde ettiği genel bir kabul halini almış durumdadır. Rusya, bu taktik başarılarından bazılarını stratejik düzeye taşıma başarısını gösterebilmiştir. 1975 AGİT sürecinde, Batı'dan gelen temel dönüşüm iddiasının altyapısını oluşturan, *"insan hakları ve demokrasi"* kavramları Sovyetler Birliği'ni yıkıma götüren kavramlar olarak ortaya çıkmıştır. 2006 yılında, Rusya'nın uluslararası siyasette kendi yaşam alanı olarak gördüğü Doğu Avrupa'da bile belirli istikrarsızlıklarla mücadele edemezken ve Ukrayna'da köklü değişiklikler olurken, Rusya büyük devlet olmanın özelliklerinden bir tanesini ortaya koyarak kavram üretebilmiştir. Bu kavram, Marksizm ya da sosyalist devrim gibi Soğuk Savaş

dönemindeki kadar etkileyici ve dünyada rüzgar yaratabilecek kadar güçlü olmasa da karşılık bulan bir kavramdı. Vladislav Surkov tarafından geliştirilen *"egemen demokrasi kavramı"*[7] ile Rusya, kendi egemenliğine zarar vermeyen demokrasi anlayışını gündeme getirmiştir ve Batı'ya, demokrasi kavramı aracılığıyla, egemenlik alanına müdahale etmemesi uyarısında bulunmuştur. Bu çerçevede BM tartışmalarına dair Rusya'nın akılcı bir politika izlediği düşünülebilir. Bu nedenle Rusya'nın, BMGK tartışmalarına çözüm üretmekten ziyade kendi önceliklerine odaklandığı söylenebilir. Rusya'nın birinci önceliği, Doğu Avrupa ve Kafkasya'da güvenliğini, Suriye üzerinden pazarlık yaparak sağlamaktır. Rusya, bu pazarlık ile Batı blokunun taarruzlarına karşı set çekebilmek amacındadır. Bu amaçla Rusya, Çin ile ekonomik ve askeri ilişkiler kurarak, Batı ile pazarlık yaptığı alanları genişletmektedir. Kısacası, Rusya'nın zayıf bir elle başarılı bir dış politika yürüttüğü aşikardır.

Almanya...

Rusya için biraz mübalağa ile *"altı Tatar üstü Alman"* ifadesinin kullanılması yanlış olmayacaktır. Rusya, Türk-Alman ilişkilerinin tarihselliği ve bölgesel komşuluk çerçevesinde bir üçgen içinde analiz edilebilir.

NATO'nun tanımlanmasında, *"ABD'yi Avrupa'da, Rusya'yı Avrupa'nın dışında, Almanya'yı ise altta tutmanın bir aracıdır"* şeklinde ifadelerin kullanıldığı da görülmektedir. Almanya, süper güç izlenimi verse de bu süper gücün, önemli bir unsur olarak ordusu eksiktir. Almanya, ordu eksikliğine rağmen cari fazla veren, güçlü bir sanayi ülkesidir. Yeni kurulan dünyada, bazı kategoriler üzerinden kamplaşmaların olduğu ve hatta her kamplaşmanın da kendi içinde alt kutuplaşmalar yarattığı tespit edilebilir. Dünyadaki güncel bloklaşmaya odaklanıldığında, Trump'ın tehdit olarak saydığı ülkelerin

7 Vladislav Surkov, Lektsia V. Surkova, Nezavisimaya, M. 2007; Vladislav Surkov, "Commentaries on the Discussion of 'Paragraphs *pro* Sovereign Democracy", *Russian Studies in Philosophy* 47, no. 4, 2009, pp. 85–96. https://doi.org/10.2753/rsp1061-1967470409

çoğunlukla cari fazla veren ülkeler (Almanya, Çin ve Rusya) olduğu görülür. ABD ve İngiltere ise cari açık veren ülkelerdir. Bu ülkeler, yatırım çekerler ve finans ağırlıklıdırlar. Dolayısıyla cari açık-fazla açısından, finans ve üretimin karşı karşıya geldiği bir kategoriden bahsetmek mümkündür. İkinci bir kategori olarak, enerji tüketenler-enerji üretenler ayrımı yapılabilir. Üçüncü bir kategori olarak, askeri harcama yapanlar-askeri olarak harcama yapmak yerine, bu maddi gücü ülke ekonomisi için harcayan ülkeler ayrımı yapılabilir. Bu kategorileri akılda tutularak, Türk-Alman ilişkilere bakıldığında, Almanya ve Türkiye'nin, Baltık'tan Ege'ye ve Kafkaslara inen, oradan Ortadoğu'ya ve Türkistan'a uzanan yani enerji kaynaklarının olduğu bölgede, önemli güç ilişkilerinin varlığını görmek mümkündür. Bu güç ilişkilerinin olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Tarihsel olarak bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin uzun süre boyunca, hatta var olduğu sürenin neredeyse tamamında, Avrupa'da savaştığı gücün Nemçeliler[8] yani Almanlar olduğu görülmektedir. Balkanlar ve Doğu Avrupa konusunda da Türkiye, Almanya ve Rusya'nın başını çektiği üç güçten bahsedilir. Dolayısıyla, bu alanlar, işbirliği alanı olabileceği gibi rekabet alanı da olabilir. Nitekim 3B yani *Bağdat-Bosphorus-Berlin* demiryolu da Ortadoğu enerji kaynakları ile ilgilidir. Tarihsel olarak da Birinci Dünya Harbi'nde, Nuri Paşa'nın Bakü'yü, Türkiye'nin o zaman müttefiki olan Almanlardan kurtardığı hatırda tutulmalıdır. Genel çerçeve içerisinde Türkiye, Almanya ve Rusya'nın, birbirleriyle rekabet içinde olduğu, ancak bu rekabet içerisinde işbirliği yapabilecek bir dünya tasavvuruna sahip olma ihtimalleri, yukarıda açıklanan dejenere olmuş uluslararası sistemde, dünya barışı adına büyük bir umut olarak değerlendirilmelidir. Bu işbirliğini, belirli karşıtlıklar üzerinden kurmak büyük tehdit yaratacağı için, işbirliği zeminin karşıtlıktan ziyade kendi içinde işbirliği olarak tanımlanması, akılcı bir diplomasi olacaktır. Aksi bir yönelim bölge dışı küresel güçlerin müdahalesi ile, doğmadan akim kalmaya mahkumdur.

8 Nemçe, Slavca *dilsiz* ve *bilmeyen "niemcy – niemec"* kökünden gelmektedir. Osmanlılarda Avusturya halkına Balkan Slav dillerinden mütevellit Nemçeliler denilirdi.

–III. Ekim 2018–

Cemal Kaşıkçı

Spekülasyon... Bu olay özelinde, hunharca işlenen bir cinayete dair, elde neredeyse hiç verinin olmadığı, en azından kamuoyu ile paylaşılmadığı bir dönem ancak akıl yürütme süreci olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de polisiye ilginç bir şekilde çok gelişmiş bir alan değildir. İlginç olmasının sebebi, Türkiye'de bu alana ilk rağbetin, II. Abdülhamit ile başlamasıdır. II. Abdülhamit, Arthur Conan Doyle'un eserlerine inanılmaz meraklıydı ve bunları çevirttirerek okurdu. Buna rağmen, Türkiye'de siyasi tarih okumalarında ya da siyasal analizlerde, polisiye ve kriminoloji kısmı yavaş yavaş gelişse de hala eksiktir. Bu alanın tarihine bakıldığında, ilk olarak Shakespeare'in, Hamlet karakteri ile dünya edebiyatına trajedi ile karışık bir polisiye unsuru eklediği görülür. Ortadoğu'nun bugün yaşayan saray kültürü, Shakespeare düzeyindedir. Bundan kastedilen, Shakespeare'in kurgusunun, XVI. yüzyıl insan zihninin kurgulayabileceği düzeyde bir karmaşıklığa sahip, basit ögelerle örülü olduğu; kin, intikam, tutku, şehvet, iktidar hırsı gibi bugün yaşanılan dünyanın analiz çerçevesinin altında olan, ilkel insani duygularla bezendiği tespit edilebilir. Arthur Conan Doyle'un eserlerinde ise kurgunun karmaşıklaştığı ve eserlerinin içerisinde, siyasal analizler için uygun bir suç kavramının oluştuğu görülmektedir. II. Abdülhamit'in polisiye tutkusu, bu farklı kurgusal çerçevede değerlendirilebilir. Nitekim polisiye türünde kurgunun, siyaseti genel kavramsal set olarak içine alması, dünya edebiyatında XIX. yüzyılın son çeyreğinde bir de kırılma yaratmıştır. Bu noktada Gramsci'nin de *"tümdengelim"*e inanan Arthur Canon Doyle'un *"elit"* karakteri Sherlock Holmes yerine G.K. Chesterton'un *"tümevarım"*a inanan *"halktan"* karakteri Peder Brown'u tercih ettiğinin hatırlanması[9]

9 Anne Showstack Sassoon, "Gramsci and the secret of Father Brown," *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Dec. 2005, 8:4, pp. 395-405.

XIX. yüzyıl sonu itibariyle siyasi çatallanmalara dair önemli bir gösterge olsa gerekir.

"Dünya edebiyatının gelmiş geçmiş en büyük romanı hangisidir?" sorusunun cevabı, çoğunlukla iki şık altında incelenir: Bu şıklardan biri Tolstoy'un Savaş ve Barış'ı[10], diğeri Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler'dir[11]. Her ne kadar Dostoyevski'nin üstünlüğü açık olsa da...

Karamazov Kardeşler'in temasına bakılacak olunursa, bir babanın, birisi gayrimeşru olmak üzere dört oğul vardır. Bu oğullardan ilki kendisini kiliseye vakfetmiş bir dindar, ikincisi kendisini Rusya ülküsüne adayan bir asker, üçüncüsü bir nihilist ve dördüncüsü de bir Batıcıdır. Romanda, baba öldürülür ve kurgu, babayı kim öldürdü sorusu çerçevesinde ilerler.[12] Suç, bazen oldukça karmaşıktır ve bu, suçun karmaşıklığında insan ilişkilerinin ve insan karakterinin karmaşıklığı yatmaktadır. İnsanın bu karmaşık yapısının, psikoloji bilim halini almadan önce, psikolojik veriler aracılığıyla romanlaştırıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, insanlar artık, Shakespeare'in romanlarında anlatıldığı gibi, en ilkel içgüdülerle bezenmiş duygularla hareket etmezler. Hatta insanlar, Arthur Conan Doyle'un romanlarında anlatıldığı gibi birbirlerine talimat vererek, birbirleriyle ast-üst ilişkisi kurarak sosyal hayatı yaşamamaktadırlar. İnsan karmaşık ve politik bir hayvandır. Bu karmaşıklık, insan ilişkilerine sirayet eder ve insan ilişkileri de karmaşık bir hal alır. Bu nedenle, insanlar bazen birbirlerini yanlış anlarlar ve bazen birbirlerine söyledikleri cesaretlendirici sözler maksadını aşabilir. Karamazov Kardeşler'de yanlış anlamaya açık olan karakter, gayrimeşru oğuldur ve bu oğul, Batıcı karakterle gerçekleştirdiği uzun sohbetler çerçevesinde babanın katledilmesinin doğru olduğuna kendisini inandırmıştır. Fakat Batıcı oğlun böyle bir hedefi yoktur.

10 Lev Tolstoy, *Savaş ve Barış*, çev. Tansu Akgün, İş Bankası Yayınları, 2016.

11 Fyodor Dostoyevsky, *Karamazov Kardeşler* çev. Leyla Soykut, 1997, İstanbul: Cem Yayınevi.

12 Taşansu Türker, "Karamazov Kardeşler'de Politik Sembolizm", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 61, 2006, s. 219-246.

Bu doğrultuda Kaşıkçı olayı, ilk başta bir Shakespeareyan trajedi olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla, saray komplolarına dair en ilkel insan yapısına ve en ilkel insan duygularına yönelmek gerekmektedir. Bu saray komplolarının, Bizans komplo düzeyinde olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Kaşıkçı olayını kanıtlamak mümkün olmasa da modern bir devlet olmadığı bazi çevrelerce haksız bir şeklide iddia edilen Suudi Arabistan Devleti'nin dahi bilgi paylaşımı olmadan böyle bir şey yapılabileceğine ihtimal vermek mümkün değildir. Burada üstünde durulması gereken husus, bu olayın gerçekleşmesini tetikleyen motivasyonun kaynağıdır. Bu amaçla, iki yıl öncesindeki Ortadoğu politikasındaki aktif aktörler ve bu aktörlerin pozisyonlarının gözden geçirilmesi gerekir. Zira Trump iktidara geldikten hemen sonra, ABD'nin Ortadoğu'ya dair dış politikası köklü bir şekilde değişti. Trump'ın, İran, Suudi Arabistan ve Körfez üzerinde net bir yaklaşımı vardı. Fakat Trump'ın bu yaklaşımının, ABD dış politikası tarihine bakıldığında, Cumhuriyetçi geleneğe yakın bir çizgide olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle silah satışı, ABD ekonomisini canlandırma ve ABD'nin maddi çıkarları üzerinden bir dış politika yürütme Cumhuriyetçi çizginin bir devamıdır. Ancak Trump'ın bugüne kadar Cumhuriyeti çizgide görülmeyen *"kişisel bir idare yöntemi"* gibi, farklı bir unsura sahip olduğu da tespit edilmelidir. Bu yönetim sistemi, kurumlardan ziyade kişisel ilişkiler üzerinden, Başkan'ın aşırı aldığı inisiyatifler doğrultusunda işlemektedir. Hatta bu ilişkilerin içine Trump'ın akrabalarının da aktif bir şekilde katıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bunlar ABD dış politikası ve hatta toplumu açısından şaşırtıcıdır. ABD toplumunda ve medyasında Trump'a yöneltilen temel eleştiri noktaları, yönetim sisteminin kusurlu olduğu ve ileride hasar yaratacağı eksenindedir. Bu son yaşanan olaylarda da kişilerin, diplomatik kayıtlar alınmadan yapılan toplantılarda, anlaşmanın düzeyinin ne olduğu konusunda tarafların birbirlerini yanlış anlayabileceğine dair diplomasi tarihine geçecek bir yanlış anlamanın içinde olduğu iddia edilebilir. Bu nedenle Karamazov Kardeşler'de, Batıcı Ivan Karamazov karakteri, önünde sonunda kendini suçlar ve mealen *"Ben*

bu çocuğun beni anlamayacağını biliyor olmama rağmen, kendi egomu tatmin etmek için onunla bu sohbetleri gerçekleştirdim. Aslında ben bunun olacağını ön görmüştüm ama kendime bile itiraf edememiştim" der. Bu nedenle, modern devlet kavramı, karmaşık insan doğasının ve sosyal ilişkilerin, siyaseti kontrolsüz yönetmesinin önündeki engel olarak ortaya çıkmıştır. Bu olay, devletleri ve kurumları aşan ilişkilerin, ne tarz fecaatlere, ne tarz yanlış anlaşılmalara yol açabileceği ve en çok bu anlaşmaları yapanları zora sokabileceğinin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Başarısız diplomasi, savaşlara ve milyonlarca insanın ölümüne yol açabilir ancak diplomaside, bir başkonsolosluğa birisini özellikle bir gazeteciyi davet edip, infaz etmek rastlanılan bir şey olmasa gerekir. Washington Post yazarı bir gazeteciden söz edildiğinde, sorular daha da geliştirilebilir. ABD'deki yarılma ve kişiselleştirilmiş yönetimler, kurumları kendi çalışanlarına zarar verebilecek düzeye kadar getirdi mi? ABD'deki toplumsal ve siyasal kutuplaşma, devlet yönetiminde, devletin kendi çalışanlarını birbirleriyle rekabete mi sürükledi? Eğer durum bu yöndeyse, ABD için kafasını iki elinin arasına alıp düşünme zamanı gelmiştir denilebilir.

Bu konunun, Türkiye'nin Ortadoğu'daki genel pozisyonuna dair sonuç yarattığı ortadadır. Hakikat kendisini zaman içerisinde gösterir. Türkiye, Suudi Arabistan ve Mısır bu bölgenin önemli aktörleridir. Bu nedenle, bu coğrafyada bazı değişikliklerin yapılması için, bu tarz büyük komplolara gerek olmaması gerekmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi, ABD dış politikası her ne kadar geçmiş Cumhuriyetçi Parti *patern*lerine yakın olsa da başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlığın gerekçesi, var olan güçler ve var olan birikimlerin iyi okunamaması nedeniyle, gündelik kısa vadeli çıkarlar çerçevesinde, orta vadeli çıkarların hesaplanamaması ile alakalıdır. Dolayısıyla hakikat kendisini iki yıl içerisinde gösterdi: Türkiye, bu bölgenin en önemli ülkesidir ve Türkiye ile ilişkilerin kötüye gitmesi, bölgede amaçlara ulaşmanın önünde bir engeldir. Kaşıkçı vakası en hafif tabirle bir skandaldır ve ne ABD ne de Suudi Arabistan, bu skandalın açığa çıkması sürecini doğru yönetememiştir. Türkiye'nin bu süreci gayet soğukkanlılıkla

yürüttüğü görülebilir. Bu sayede, Türkiye'nin elini kuvvetlendiği ve Trump yönetimi özelinde, Batı blokunun gözünde öneminin arttığı iddia edilebilir. Türkiye, sanayisi, ortalamanın üzerinde eğitim seviyesine sahip genç nüfusu, demokratik tecrübesi ve kurumsal kültürü olan bir ülkedir. Kaşıkçı olayı, Türkiye'nin *"muadili"* olarak karşılaştırıldığı ülkelerden çok daha büyük bir güce ve demokratik kültüre sahip olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Bu noktadan sonra, Türkiye'nin bölge politikasında bazı değişiklikler olacağı açıktır. Politika, her zaman yapıcı olmak zorunda değildir, bazen de gerginlik gerektirir. Bu olaydan sonra Türkiye, bazı gerginliklerde Ortadoğu ülkelerine karşı daha yapıcı bir tutum almaya başlayabilir. Zira Türkiye'nin Ortadoğu'ya dair politikaları ile Doğu Akdeniz'in güvenliği ve Kıbrıs meselesi de bu çerçeve içerisinde değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, Kaşıkçı olayı Türkiye'nin Ortadoğu'daki etkisinde, ilişki kurma sistematiğinde biraz daha *"lütufkar"* davranması için önemli bir altyapı sağlayabilir.

Türkiye açısından olumlu tabloya rağmen, uzun vadede önemli bir sorun alanı tespit edilebilir. Güçler ayrılığı kavramı ile beraber modern demokrasinin temellerini atan Montesquieu, iki Doğu devleti, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu için, kendi sisteminin uygulanamayacağını iddia ederek, bu coğrafyalarda, otokrasi savunusu yapar. Büyük Katerina, bunu kendisine yapılan bir iyilik olarak kabul etmiştir fakat bir müddet sonra yan sonuçları açığa çıkmıştır. Bugün de Edward Said'in terminolojisiyle belirtilirse, oryantalist yaklaşım yani iyi olanı hak etmeyen Şark imgesi, Kaşıkçı olayında, uzun vadede, Batı kamuoyunda ortaya çıkacaktır.

Fırat'ın Doğusu

Bugünlerde Türk dış politikasının en ağırlıklı konusunun Ortadoğu ile ilgili olduğu, somutlaştırılacak olunursa, Suriye'nin kuzeyi ve hatta Fırat'ın doğusunu işaret ettiği açıktır. Cumhuriyetin kuruluşundan beri, Türkiye'nin güney sınırları, algılanan tehditler nedeniyle öncelik mevzusu olmuştur. Bu tehdit, en somut haliyle, 1990'lı yıllarda

Kuzey Irak üzerinden yaşanmıştır. Özellikle, Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden sonra bu konunun önemi ziyadesiyle artmıştır. Dahası, iki kutuplu dünyanın sona ermesi ile beraber yeni stratejik dengeler oluşurken, Irak ve Suriye'nin ne kadar gerçek devletler olduğu sorusu tartışılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla, bugün gündemdeki haliyle Fırat'ın doğusu meselesi, büyük resmi açıklayamaz. Braudel'in *"sentetik coğrafya"*[13] kavramı yaşananların anlaşılmasında kolaylık sağlayabilir. Braudel, Fransız tarihini yazmak için yola çıkmıştır fakat bu yolda, Akdeniz'den bağımsız bir Fransız tarihi yazılamayacağını anlamış ve Fransa'yı Akdeniz içerisinde konumlandırmıştır.[14] Fırat'ın doğusunu meselesini de dar anlamda Irak-Suriye bütünü ile değerlendirmek gerekir. Geniş anlamda ise, *"Levant"* bölgesi olarak, Doğu Akdeniz ile beraber değerlendirilmelidir. Burada, Türkiye'nin, İran'ın ve 1947'den itibaren İsrail'in etkisi olduğunu, bunun yanı sıra güneyde, Arap Yarımadası'nın da bölgeyi Mısır ve Körfez ile sıkıştırdığı görülmektedir. Bu anlamda, gelişmeleri tektonik bir hareket gibi düşünmek çok da yanlış olmayacaktır.

Bu genel perspektif çerçevesinde, sorun alanının Suriye'nin ya da Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürt nüfus olmadığının, daha ziyade Irak ve Suriye devletinin nasıl bir yapıya kavuşacağı sorunu olduğunun altı çizilmelidir. Bu yapının inşasında, Avrupa, ABD ve Rusya'nın etnik kimlikler ve milletler hakkındaki çözüm önerilerinin neler olabileceği irdelenmelidir. Burada üç farklı aklın olduğunu tespit etmek mümkündür. Rusya, Sovyetler Birliği'nden gelen kodları doğrultusunda, her türlü etnik grubu anayasal olarak tanımlayarak, belirli bir *"getto"* içine kapatma üzerine kurulu bir akıl ortaya koymaktadır. Dahası bu akıl, bir yandan etnik kimliklere kolektif haklarını verirken, diğer yandan bireysel olarak insanları kolektivizmin içine hapseder. ABD aklına bakıldığında, bu aklın Anglosakson gelenekle şekillendiği ve aynı ülke içerisinde, vatandaşlık ve

13 Fernand Braudel, "Géohistoire: la société, l'espace et le temps", *in* Fernand Braudel, *Les Ambitions de l'histoire*, Éditions de Fallois, Paris, 1997, pp. 68-114.

14 Fernand Braudel, *Akdeniz Dünyası*, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Yayınevi, Ankara, 1993, daha sonra ise *L'identité de la France*, Arthaut-Flammarion, Paris, 2011 yazabilmiştir.

kolektif hakların birlikte var olduğu görülmektedir. Fransız aklına bakıldığında, cumhuriyet ile üniter devlet kavramının öne çıktığı görülmektedir. Suriye ve Irak'ta bu üç aklın yarıştığı fakat akıl sahiplerinin yer değiştirmiş vaziyette olduğunun tespit edilmesi gerekir. Rusya, Suriye krizinin başından beri ısrarla *"üniter Suriye devletini"* savunmaktadır ama bu savununun, yakın dönemde asli akıl dünyasına dönerek, kültürel özerklik veya teritoryal olarak bölünmüş bir Suriye federasyonu kavramına dönme ihtimali de vardır. ABD ise hem Suriye hem de Irak konusunda, federasyon fikri üzerinde tartışmaktadır. Fransa ise Anglosakson aklı sahiplenerek, çok-kültürlü bir Suriye devletinin nasıl bir anayasaya sahip olacağını tartışmaktadır. Aynı tartışma bu çerçeve içerisinde Irak'a da teşmil edilebilir. Zira Irak ve Suriye birbirinden ayrılabilecek durumu yitirmiştir. Bunu tutan sadece Beşşar Esad'ın Baas Partisi ve Suriye Devleti'nin varlığıdır. Irak Devleti'ne bakıldığında durumun karmaşık olduğu, bu bölgedeki akılların gündelik olarak değiştiği görülmektedir. Dolayısıyla, Ortadoğu'ya dair 1990'dan beri süren, özellikle 2011 Libya operasyonundan sonra daha da görünür olan bir yeniden yapılanma sürecinin yaşandığı söylenebilir.

Türkiye açısından da bu sürecin analizi oldukça mühimdir. Hareketli ve kaygan bir zeminde, hareketli aktörlerin günlük kararları ile uzun vadeli politikalarının tezat gibi görünebildiği böyle süreçlerde, karar alma mekanizmasının da stratejik ve taktiksel düzlemlerde, esnek ve yenilenebilir olması gerekir. Zira politika, konjonktüreldir, yani konjonktür politikayı belirler. Fakat politikanın da konjonktürü belirlediği dönemler vardır. Bu doğrultuda, yaşanılan dönem Birinci Dünya Harbi öncesi dönemi çağrıştırmaktadır. Bu döneme bugünkü bilgi ile gidilecek olunursa, *"Çölün Kızı"* olarak da bilinen Gertrude Bell'den bahsetmek yerinde olacaktır. Gertrude Bell'in zihninde, pan-Arap kimlik yerine, hanedanlara bölünmüş ve genelde Osmanlı Devleti'nde eyalet sistemi yapılanmasına benzer fikirler vardır.[15] Bu fikirler, bugünkü Ortadoğu'yu kurmuştur.

15 Georgina Howell, *Gertrude Bell: Queen of the Desert, Shaper of Nations*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2008.

Dolayısıyla süreçleri, paternleri ama hepsinden önce özneleri iyi analiz etmek, böyle hareketli günlerde daha da önem kazanmaktadır. Detayların da önemli hale geldiği görülmektedir. Giritli Kostas, Lord Byron'un *"yakın arkadaşı"*ydı ve Lord Byron, o sırada Osmanlı toprağı olan Yunanistan'daki Yunanlıları, antik Yunan'a bağladığı büyük şiirler yazdı. Nitekim İngiltere, 1815 yılında, Napolyon'un yenilgisinden sonra, imparatorlukların bölünmemesi için yapılmış olan *Viyana Uyumu*na rağmen, Lord Byron'un, romantik rüzgarı ile 1821'de Yunanistan Ayaklanmasına büyük destek vermiştir.

–IV. Aralık 2018–

Fransa'da Sarı Yelekliler

Fransa'da yaşanan ve *"Sarı Yelekliler"* olarak adlandırılan olayların ziyadesiyle önemsenmesi gerekmektedir. Fransa, İtalya, Yunanistan ve İspanya'yı kapsayan, Akdeniz bloku ya da Akdeniz kuşağı, Kuzey Avrupa'dan oldukça farklıdır. Kuzey Avrupa'da, *"Çalışmanın hayata mana kattığına"* dair genel kabulün bu coğrafyada bulunmadığını, bu kuşağın bir yaşam gustosu olduğunu ayırt etmek gerekir. Bu gusto, daha az çalışma ve hayata daha fazla para harcama üzerine kuruludur. Toplumsal yapıyı belirleyen kültürel kodların yanı sıra bunların da üzerine çıkan siyasal paternler de vardır. Fransa'ya bakıldığında, milli marşlarında dahi *"Haydi vatandaşlar silah başına!"* denilerek, sivil demokratik anlayışın izleri görülür. Fransa'daki sivil direniş geleneği, kendine özgü bir şekilde Fransız demokrasini yaratmış ve tüm Avrupa'ya örnek olmuştur. Bu sivillik kavramı, teşkilatlanmayı da içerir. Bu nedenle, Fransız kültürü temel olarak Fransız teşkilatlanması üzerine kuruludur. Son dönemde Macron'a yönelik eleştirilerin en önemli sebebi de bu örgütlenme geleneğinin, nasıl tepki vereceğini bilememesinden kaynaklanmaktadır. Bu bilmeme hali, Macron'un gösterileri kontrol edememesine de sebep olmaktadır. Demokrasi, her şeyden önce, kontrol edilebilen örgütlülüklerdir ancak Macron'un temsil ettiği neo-liberalizm çizgisi, toplumu

kontrol edilemeyen amorf bir yapıya sürüklemiştir. Macron da bu süreci, kontrol etmekten ziyade daha da hızlandırmak istemektedir. Fakat Macron'un hedeflediği ABD tarzı yani üretken ama örgütsüz bir toplum ideali Fransa için uygun değildir. Bu nedenle, Fransız toplumunun gelenekleri ile Macron'un arzuladığı Fransa modeli arasında ciddi bir çelişki vardır. Bu gösteriler, Macron'un temsil ettiği, örgütsüz ama üretken yapıya dahası Almanya'ya benzeyen bir Fransa'ya dönüştürme düşüncesine karşıdır. Daha açık ifade edilirse, bu tepki bir nevi, *"Biz Fransızız, Alman olmayacağız!"* tepkisi olarak ele alınmalıdır. Macron'un temsil ettiği neo-liberal çizgi ve kısmen başarılan neo-liberal toplumsal dönüşüm, bu olayların temelinde yatmaktadır. Sarı Yelekliler hareketi başladığında, Macron cephesinden *"eylemleri durdurmak için kiminle görüşeceğimizi bilmiyoruz"* şeklinde bir ifade gündeme geldi. Bu ifade, Macron'un savunduğu toplumsal yapı ve toplumsal örgütlenme şeklinin, ne tarz çözümsüzlüklere yol açabileceğini göstermektedir. Hatta Time dergisinin eylemlerden çok önce *"Avrupa'nın yeni lideri Macron, Fransa'yı yönetebilirse..."* şeklindeki manşetini de bu çerçevede düşünmek gerekir. Bu gösterilerle ilgili bir diğer mesele Macron'un orduyu göreve davet etmesidir. Fransız siyasal aklında ordu, ayrı bir kurum olmaktan ziyade kamusal düşüncede milis kuvveti olarak kodlanmıştır. Dolayısıyla, örgütsüz ve nereye gidebileceği belli olmayan, içindeki aşırı sağ ve sol unsurlarından, hangisinin hegemonya mücadelesini kazanabileceği kestirilemeyen Sarı Yelekliler için ordu, Fransız Cumhuriyet anlayışının temelinde yer alan, siyasal kodlardan mütevellit kendilerini temsil etmektedir.

Fransa, stratejik çıkarlar çerçevesinde, NATO'dan ilk kez askeri birliklerini çekmeyi başarmış bir ülkedir. Bunun yanı sıra Fransa, kendisine ait dünya tahayyülü olan ve bu tahayyülün içerisinde ulusal egemenlik kavramının altını çizen bir güçtür. Fransa'nın, İkinci Dünya Harbi'nden sonra, ABD'nin küresel ve bölgesel hegemonyayı ele geçirmesinden rahatsız olduğunu, bugün de bu rahatsızlığın, Ortadoğu'nun yeniden yapılandırılma sürecinde ve bu sürecin başlangıç noktası olan Libya'da ortaya çıktığını görmek mümkündür. Libya'da, Fransa'nın ABD ile bazı alanlarda işbirliği yaptığını fakat

bazı alanlarda da çatıştığını görmek mümkündür. Fransa, kendi egemenlik bölgesinden ABD'ye taviz vermemek için elinden geleni yapmakta ve bir ortaklık kurma girişimi içine girmektedir. Sahel bölgesi ve genel olarak Afrika, Fransız-ABD ilişkilerinde benzer bir özellik göstermektedir.

Fransa'da Charles de Gaulle, anlaşılması gereken önemli bir figürdür. NATO içerisinde Sovyet tehdidine karşı Almanya bir özne olmaktan ne kadar uzaksa; Fransa özne olma yolunda o kadar isteklidir. Umberto Eco'nun, Prag Mezarlığı[16] romanı, farklı analiz düzleminin güzel bir örneğini sunar. XIX. yüzyıla bakıldığında, milliyetçilikler çağı, devrimler çağı ve sanayi devrimi ön plana çıkar. Umberto Eco, bu yüzyılı, bambaşka bir düzlemde, Cizvitler ve Mason Locası arasındaki mücadele olarak kodlar. Bugün Avrupa'daki yeniden şekillenme sürecinin de farklı düzlemde ve katmanda, farklı teorik araçlar ve terminoloji kullanılarak analiz edilmesi gerekir. Bu nedenle, paternlere ve süreçlere iyi odaklanmak gerekmektedir. Burada temel süreç, merkez siyasetin ortadan kalkmasıdır ve bu anlamda Fransa'da yaşanan Sarı Yelekliler olayı, hem sağdan hem soldan, dahası hem Le Pen hem de Mélenchon taraftarlarınca, sisteme küfür etmek üzerine kuruludur. Bu küfrün, şu an *"nasıl isyan etmem"* aşamasıyla sınırlı olduğu; *"nasıl isyan ederim"* sorusunun henüz sorulmadığı da tespit edilmelidir.

Ayrıca Fransa toplumsal yapısına dair bu olaylar bağlamında ve belki bunları da aşan biçimde değinilmesi gereken diğer bir husus da özellikle Kuzey Afrika kökenli göçmenlerin entegrasyon meselesidir. Birkaç kuşaktır Fransa'da yaşayan ve Fransız olanların yanında el yevm devam eden göçle, bu yapıya girmekte olan bir nüfus da vardır. Özellikle büyük kentlerin banliyölerinde meskun bu nüfusun daha önce birkaç kez *"banliyö ayaklanmalarını"* başlattığı görülmüştü. Sınıfsal ve etnik-dini ayrışmaların çakışmasıyla oluşan bu karmaşık sorunun çözümünde, Fransa'nın henüz ikna edici yollar geliştiremediği açıktır. Yukarıda bahsedilen genel sorunlara eklenen bu özel sorun, Fransa'yı siyasal ve toplumsal istikrar alanında daha da kırılgan kılmaktadır.

16 Umberto Eco, *Prag Mezarlığı*, çev. Eren Yücesan Cendey, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.

Almanya

Almanya için özellikle, XX. yüzyıl özelinde *"Aman şeytan doldurur!"* cümlesinin kullanılması mübalağa olmayacaktır. İkinci Dünya Harbi'nden, özellikle Nürnberg'den sonra Almanya'yı, ideolojik ve gündelik yaşam anlamında yeniden şekillendiren ülkenin, ABD olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Almanya Soğuk Savaş dönemini eli kolu bağlı, kontrol altında bir ülke olarak geçirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise -çok iyi anlaşmalarına rağmen- Almanya, Ronald Reagan ve Margaret Thatcher'ın arasının açılmasında sebep olmuştur. Margaret Thatcher, ısrarla Almanya'nın birleşmesine karşı çıkarken, Amerikalılar bu kıtadan uzak oldukları ve Avrupa'nın alışkanlıklarını ya da korkularını bilmedikleri için, Almanya'nın birleşmesine göz yummuşlardır.[17] Almanya, Birinci Dünya Harbi'nden sonra, sosyal demokratların basiretsizliği yüzünden Nazizm'e teslim olmuştur; İkinci Dünya Harbi'nden sonra da Amerikan siyasal anlayışına teslim olmuştur. Almanya birleştikten sonra, kendi toplumsal dinamikleri ve üretken toplum yapısıyla, (bu sadece sanayi anlamda bir üretim değildir, bugünlerde Berlin'in Avrupa'nın kültür başkenti halini aldığı görülmektedir) stratejik olmasa da siyasal bir özne olmayı becerebilmiştir. Merkel yönetiminin de AB'yi aşan stratejik bir özneye dönüşme çabalarını da tespit etmek mümkündür.

Almanya-Rusya ilişiklerinin, bu açıdan üzerinde durulması gerekir. Putin, *"Bir Rus'u kazarsanız altından Türk çıkar, Tatar çıkar."* şeklinde bir ifade kullanmıştı. Bu ifade Türkiye'de de şaşkınlık ve heyecan ile karşılandı. Nitekim aynı şaşkınlık 1860'lı yıllarda Namık Kemal'de vardır. Namık Kemal, *"İdil boylarında Türkler, Müslümanlar yaşarmış."* ifadesini şaşkınlık içerisinde dile getirir. Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna çok büyük katkıları olan Yusuf Akçura, Zeki Velidi Togan ve Sadri Maksudi de 1860'larda Türk aydınının unuttuğu İdil boylarından geliyordu. Bir Rus'u kazıyınca altta çıkan Türk ise, Rus'a ruhunu veren de Alman'dır.

17 Yazarın Prof. Norman Stone ile kişisel sohbetinden notlardır.

Bu doğrultuda, Rusya'nın manevi başkenti neresidir sorusuna, Rus milliyetçilerinin cevabı, Moskova değildir, Berlin'dir. Çünkü Kant'ın, Hegel'in, Schiller'in ve Fichte'nin öğretileriyle, Rus aydınlanması ve Rus milli kimliği oluşturulmuştur. Dolayısıyla Almanya ve Rusya ilişkilerini, sadece stratejik düzlemde değerlendirmemek gerekir. Kuzey'in iki eski ulusunun, antik çağlardan bu yana değişmeyen, karşı oldukları ortak bir öge vardır: Bu karşı olma durumu, Batı Roma'nın Cermen, Doğu Roma'nın Slav karşıtlığıdır. Bu karşıtlık bu iki ulusu, biri Ortodoks diğeri Protestan olmasına rağmen, *"Kuzey Kardeşliği"* çatısı altında yakınlaştırmıştır. Bu iki ulusun, akıl dünyalarına bakıldığında, Alman romantizminin yani Alman milliyetçi düşüncesinin, Rus milli kimliğinin oluşumunun temeli olduğu görülmelidir. Bu tarihsel yakınlığın yanı sıra, Almanya ve Rusya arasında, ekonomik ilişkilerin güçlü olduğu, Rusya açısından Almanya'nın en büyük ticari partner olduğu ve Almanya açısından da Rusya'nın büyük bir pazar ve enerji kaynağı olduğu görülmektedir. ABD'nin *"öteki"* olarak konumlandırdığı Rusya ile NATO üyesi Almanya'nın bu yakın ilişkisinden epey rahatsız olduğu da aşikardır.

Bugünlerde yaşanan orta menzilli füze sistemlerinin tahdidine dair gündemi de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, 20 Ekim'de Trump, *"Ruslar bu anlaşmayı ihlal ediyorlar. Biz bunun farkındayız."* şeklinde bir ifade kullanmıştır. Son NATO toplantısında da açığa çıkan bu durumla ilgili, Rusya'ya altmış günlük bir süre verildi. Bu karara, ilk tepki Rusya Dışişleri Bakanı sözcüsü, Zaharova'dan geldi ve Zaharova, ABD'yi anlaşmaya uymaya davet ettiğini belirtti. Daha sonra, Rusya Genelkurmay Başkanı'ndan, *"ABD bu anlaşmadan çıkacak olursa, bu anlaşma çerçevesinde yasaklanmış olan füzeleri yerleştirmiş olduğu ülkeleri, biz de Rusya olarak hedef alacağız."* şeklinde tehditkar bir ifade kullandı. Rusya, orta menzilli füzeler ile Rusya Avrupası'ndan tüm Avrupa'yı vurabilecek güce sahiptir. Bunun da ötesinde, bu füzeler nükleer başlık taşıyabilen orta menzilli füzelerdir. Avrupa'nın da ABD-Rusya tehdidi arasında kaldığı ve Türkiye'nin de bunun içinde olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu olay 1962 yılındaki Jüpiter füzelerinin tekrarı gibidir.

Hatta Jüpiter füzeleri krizinde, Türkiye'nin Doğu Anadolu'sunun NATO korumasının dışında kaldığı ortaya çıkıvermişti...

Batı ile Rusya ve Türkiye arasında kurulan ilişkinin analiz edilmesi zihin açıcı olabilir. Bu alandan, bir teori üretilebileceği gibi, alanın anlaşılması için farklı teorik çerçeveler de kullanılabilir. Rancière'in *"Siyasalın Kıyısında"*[18] adlı çok önemli bir eseri vardır ve bu eser, *polis* ve *demos* karşıtlığı üzerinden analiz çerçevesini kurar. *Polis,* siyasetin yapıldığı alan olarak tasvir edilir. Fakat gerçekte, *polis*in dışında yani siyasetin dışında kalanlar, *demos* siyasetin öznesidir. Bu kavramsal karşıtlığı, Soğuk Savaş sonrası döneme uygulamak da mümkündür. Soğuk Savaş sonrasında siyasal düzlem içerisinde, konsolidasyonu sağlayan Batı bloku, *polis* olarak değerlendirilecek olunursa, Rancière'in *demos* olarak tanımladığı siyasetin gerçek öznelerinin, Batı bloku kıyısında yer alan dahası, siyasalın kıyısında yer alan siyasal özne olarak ulus-devletler olduğu iddia edilebilir. Rusya ve Türkiye'nin Batı siyasal sistemi ile kurduğu ilişkiyi bu şekilde değerlendirmek mümkündür. Avrupa içerisinde, Fransa ve Almanya'nın NATO ve Batı sistemi içindeki ayrıksı tutumları ve Brexit süreci de bu doğrultuda ele alınabilir. Dolayısıyla, Rancière'in, kavramsallaştırması, hem analiz düzlemi hem de teorik çerçeve sunmaktadır. Rancière'e benzer şekilde, Laclau'nun[19] popülist siyaset şekillerinin dış politikada nasıl bir imkan yarattığı da bu teorik çerçeveye eklenebilir.

Suriye Krizinde Dörtlü ve Üçlü Arayışlar, Astana'nın Fişini Çekmek

Bu çerçevede, Suriye'ye dair gündemde olan Türkiye-Rusya-Almanya-Fransa dörtlüsü analiz edilebilir. Bu dörtlünün üçü, yani Almanya, Fransa ve Türkiye'nin kurulu düzen olarak *polis*in içindeki aktörler olduğu iddia edilebilir. Bu aktörlerin, *polis*in içinde olmakla beraber henüz yeterince konsolide olmayan ve birliği sağlayamayan

18 Jacques Rancière, *Siyasalın Kıyısında*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 71-78.

19 Ernesto Laclau, *On populist reason*, Verso, London, 2018.

dahası *polis*ten dolayı kenar mahallede bulunan yani *demos*'un bir parçası olan Rusya ile işbirliği yapma ihtimalleri vardır. *Polis*'in üç üyesinin farklı gündemleri, çıkarları ve pozisyonları olduğu düşünülürse, bu durum, *polis*in dışında yer alan tek ülkenin Rusya olmasına sebep olmuştur.

Benzer şeklide, Suriye'ye dair Türkiye-Rusya-İran üçlüsü de analiz edilebilir. Bu üçlüye bakıldığında, farklılıklar göze çarpmaktadır. Türkiye, NATO ve Batı bloku üyesi iken, Rusya Batılılaşmış ancak Batı'ya meydan okuma kapasitesini içinde barındıran Sovyet geleneği iddiasında bir ülkedir. İran ise Amerikalıların gözünde *"Rogue state"* yani bir nevi *"Haydut devlet"* imajına sahiptir. Özellikle Trump döneminde, İran, kuşatılarak sistemi değiştirilmesi gereken bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ele alınan beş ülkeye, ABD Başkanı adına Suriye özel temsilcisi James Jeffrey'nin bahsettiği *"Astana'nın fişini çekmek"* iddiası doğrultusunda bakılacak olunursa, ilk hedefin İran olduğu görülecektir.

Astana Süreci'nin en büyük başarısının, İdlib Mutabakatı olduğu söylenebilir. Fakat burada altı çizilmesi gereken husus, Astana Süreci'nin bir parçası olan İran'ın, İdlib Mutabakatı'ndan memnun olmadığıdır. Buna karşın, Astana Süreci'nin fişini çekmek isteyen James Jeffrey'nin temsil ettiği ABD'nin yanı sıra, İngiltere ve Fransa'nın da mutabakattan hoşnut oldukları görülmektedir. Bunun yanı sıra, Rusya Devlet Başkanının Suriye özel temsilcisi Lavrentiev de *"Astana sürecinin garanti altına aldığı konulardan biri, Suriye'de Kürtlerin çözüm sürecine ve yeniden yapılandırma sürecine katılmasıdır. Biz bunu çok önemsiyoruz. Şu ana kadar ABD'nin kontrolü altındaki Kürtler, bu sürece katılamadılar ama biz bunların katılmalarını arzu ediyoruz."* şeklinde değerlendirmelerde bulundu. Bütün bunlar birleştirildiğinde, Suriye düzleminde karmaşık ilişkiler ağı ortaya çıkmaktadır. Bu karmaşık ilişkiler çerçevesinde, Suriye politikasında, ABD ile Rusya'nın işbirliği yapabileceği alanlar olduğu, benzer şekilde, ABD ile Türkiye'nin ya da Rusya ile Türkiye'nin işbirliği yapabileceği alanların da çok karmaşık ve çetrefilli bir noktaya geldiği görülmektedir. Suriye krizi, yalnızca Türkiye'nin Irak sınırını etkileyen bir mesele

değildir. Bunun yanı sıra bu kriz, İran'ın aşırı yayılma politikasından mütevellit, Türkiye-İran sınırını dolayısıyla Güney Azerbaycan'ı etkileyen, hatta Kafkasya'dan Dağlık Karabağ'a ulaşan ve Gürcistan üzerinden de Karadeniz'e sıçrayan bir sorundur. Bu sorunun, ABD'nin Açık Semalar politikası çerçevesinde yapmış olduğu uçuşta, *"Biz Ukrayna'nın yanındayız"* mesajında da görülebileceği gibi Doğu Avrupa politikasına sirayet eden bir boyutu da bulunmaktadır.

Trump'ın Suriye'den Çekilme Açıklaması

Doktrinler, dünya politikasını, açıklama ve öngörme imkanı verir. Trump döneminde bakıldığında, bu tarz bir doktrinin olmadığı iddia edilebilir. Nitekim altı ay kadar önce Trump, genel düşünce sistematiği içerisinde *"Para kazanmayacağımız yerde, para harcamak istemiyoruz."* şeklinde bir değerlendirmede bulundu. Dolayısıyla, Suriye'de bundan sonraki temel mesele ABD'nin çekilmesinden (gerçekleşmesi durumunda) sonra, yeni bir denklemin kurulması olacaktır. Bu denklemde Türkiye, Rusya ve İran gibi fiziki bir şekilde askeri varlığı bulunan ülkelerin yanı sıra; İngiltere ve Fransa'nın da pozisyonu üzerinde durmak gerekir. Buna ek olarak, bölgenin önemli bir aktörü olan İsrail'in de güvenlik kaygıları doğrultusunda analiz düzlemi içerisinde bulundurulması gerekmektedir. Nitekim Suriye'deki krizin, Doğu Akdeniz'de yansımaları olacağı da göz ardı edilmemelidir.

Rusya-Türkiye İlişkileri

Rusya'da her yılbaşı öncesinde yapıldığı gibi, Putin, büyük kalabalık bir gazeteci grubunun ve Rusya'nın farklı bölgelerinde yaşayan vatandaşların sorularını cevapladı. Putin'e, Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili bir soru yöneltildi. Putin de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundaki Rusya-Türkiye dostluğuna atıfta bulunarak, Atatürk'ün modern Türkiye'nin kuruluşundaki önemini minnetle anlattı. Bugüne dair de minnet duygusundan hareketle, Putin, *"Türkiye, NATO üyesi olan bir ülke fakat bağımsız dış politika da izleyebilmektedir.*

Rusya ile beraber Ortadoğu'da da ortak bir çözüm arayışı içerisindedir.", şeklinde değerlendirmede bulundu. Putin, Türkiye ile aynı kampta olunmamasına rağmen, beraber çözüm üretme kapasitesinin önemli olduğunun altını çizmiştir. Putin ayrıca, dünyanın içinden geçtiği bu yeni dönemin temel kuralı olan, kurumlardan ziyade siyasi önderliklerin belirleyici olduğu yaklaşımı doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı ile kurmuş olduğu ilişkinin önemli olduğunu belirtti. Bu husus ABD'ye de teşmil edilebilir...

ABD'nin çekilmesi öncesinde, *"Rusya ve ABD'nın üst düzey temaslarda bir anlaşması var mıdır?"* şeklinde bir soru ortaya atılabilir. Çünkü Trump politikasının temel amacı, Suriye'yi İransızlaştırmak üzerine kuruluydu. *"Rusya, Trump'a bu yönde bir garanti vermiş olabilir mi?"* şeklinde düşünülebilir. Bu sorular, *"bu anlaşma sürecinde Türkiye'nin bir dahli var mıdır?"* ya da *"Türkiye'nin de çeşitli taahhütleri olmuş mudur?"* şeklinde genişletilebilir. Bunlar, şu an için cevap verilmesi zor sorulardır. Fakat Türkiye ve Rusya'nın farklı pozisyonları nedeniyle, Rusya'nın akıl dünyası içerisinde, Suriye'ye önereceği sistemin, Türkiye'nin önereceği sistemden farklı olacağının öngörülmesi gerekir. Bu ay içerisinde, Cenevre'de gerçekleşen Astana Süreci marjında, anayasanın yapılması konusundaki anlaşmaya da bakıldığında, Kuzeydoğu Suriye'de Rusya'nın aklında, siyasal özerklik içeren bir yapının olduğu görülmektedir. Benzer aklın, İran'da İran devlet ve idare geleneğinde olduğu tespit edilebilir. Fakat Ortadoğu coğrafyasına bakıldığında, Fransız idare geleneğinin devamı olarak, ulus-devlet geleneğine dair bir idare anlayışının Türkiye'de ve Suriye'de olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Kuzeydoğu Suriye konusunda ABD'nin bir adım bile geri çekildiği bir ortamda, Türkiye'nin Rusya ile daha fazla ilişki kurması gerekebilecektir.

Bu çerçevede, 1833 Hünkar İskelesi ile 1840 Londra Anlaşmaları arasındaki dikotomi üzerinde durulmalıdır. Osmanlı'nın güney sınırlarından gelen bir tehdide karşı, Osmanlı İmparatorluğu ve Rus İmparatorluğu arasında yakınlaşma gerçekleşirken, tehdit bertaraf edildikten sonra Osmanlı, Batılılaşma temel motifi üzerinden, Batı ile stratejik ittifak ilişkisine yönelmiştir. Bu salınımın öğretici yönleri

olabilir. Burada üzerinde durulması gereken mesele, ABD'nin tekil bir özne olarak ele alınmasının yanlışlığıdır. Zira Pentagon bile tek başına bir Pentagon değildir. Bunun içinde CENTCOM ve EUCOM arasında dahi dünyaya dair tahayyül farklılıkları vardır ve bu farklılıklar ziyadesiyle önemli politika farkları doğurmaktadır. Örnek olarak CENTCOM ve EUCOM arasında, Türkiye'ye biçilen misyonların farklılaştığı söylenebilir. ABD Dışişleri Bakanlığı içerisinde de Türkiye'nin kaybedilmemesi gerektiğine dair büyük bir lobi olduğu ve akıl dünyası olduğu tespit edilebilir. Amerikan elitleri açısından da basit olan hakikatin ortaya çıktığı söylenebilir. ABD'nin bu bölgede, bu işleri yürütecek partner bulması zordur. 1990'lı yıllarla başlayan ve 2000'li yıllarda doruğa ulaşan, Wilson Prensipleri'ni hatırlatan, idealist Amerikan akademya dünyası ve onların dünyaya bakışı çerçevesinde, CENTCOM'un bu bölgede Kürt milliyetçiliğini kullanma eğilimi baskın iken; bu eğilimin Trump yönetimi ile ulus-devletler üzerinden politikaların yönetilmesi ve eski statükoya dönüş çerçevesinde gücünü kaybettiği tespit edilebilir. CENTCOM'un bu eğiliminin devam etmesi, beş altı yıl evveline kadar sıkça tekrar edilen, *"Biz NATO üyesi iken Rusya ile ilişkilerimizi iyi tutmak zorundayız"* cümlesinin bugünlerde önemini yeniden artıracaktır. Çünkü dış baskı olmadan, bu bölgenin kendi aktörlerinin iç çelişkileri daha fazla göze batar hal alacaktır ve bunun engellenmesi, Türk ulusal çıkarları için elzemdir.

ABD-Rusya ilişkilerinin ve bu çerçevede, uluslararası politikanın anlaşılabilmesi için 1956 Süveyş Krizi önemli bir çerçeve sunar. Süveyş Krizi, ABD ve Avrupa arasındaki güç mücadelesinin anlaşılması açısından, XX. yüzyılda hatırlanması gereken önemli bir olaydır. Bu olay kısaca, Cemal Abdülnasır'ın Sovyetler Birliği'ne kaptırılmaması için, ABD'nin 1956 yılında Süveyş Krizi'nde hem İsrail'e hem Fransa'ya hem de İngiltere'ye kafa tutması olarak özetlenebilir. Bu kriz, Avrupa iç siyasi dengelerini altüst etmiştir; İngiltere'de Anthony Eden ve Fransa'da Guy Mollet istifa etmek zorunda kalmışlardır. Aynı şekilde bu krizle İsrail iç siyaseti de köklü bir şekilde sarsılmıştır. Dolayısıyla, 1956 Süveyş Krizi Eisenhower'ın Soğuk

Savaş içerisinde Sovyetler Birliği ile beraber, Avrupa'daki partnerlerine karşı bir tutum almasının somut bir örneğidir. Bu örneğin tekrar etme ihtimalleri göz ardı edilemez.

Rusya-Türkiye ilişkilerinin, yakın zamanda temel motifinin, beraber inisiyatif geliştirebilme çabası olduğu söylenebilir. Putin'in açıklamalarında da bu çabanın izleri görülmektedir. Bunun da sebebi, farklılıklara rağmen iki ülkenin benzer akıl dünyalarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. İlk olarak, iki ülke de Batı'nın hemen kıyısında yer almaktadır ve iki ülke de bu konumda bulunmanın acısını ve muzafferiyetini yaşamıştır. Dahası, Batılılaşmayı becerebilmiş, bu süreç doğrultusunda birbirlerini anlama kapasitesi kazanmışlardır. Buna rağmen, Yahya Kemal Beyatlı'nın, *Kar Musikisi*'nde bahsettiği, *"İslav kederi"* gibi ciddi bir fark vardır. Türkiye'nin bu Kuzeyli kederi dengelemesi gerekir. Farklılıkları içeren bu olumlu tabloya rağmen, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin, dikkatli olunması gereken bir döneme girdiğinin de altını çizmek gerekmektedir. Çünkü, Putin'in, en son yaptığı basın toplantısında, önemli sorulardan bir tanesi Ermenistan'a dairdi. Ermenistan'da iktidar değişti ve bu yeni iktidar, ABD taraftarı bir iktidar olarak tanımlanmakta. Dolayısıyla Kafkasya hattına bakıldığında, özellikle Azerbaycan ve Dağlık Karabağ sorunu çerçevesinde, Rusya-Türkiye ilişkilerinin yakın dönemde, epeyce sıcak bir şekilde dünya gündemine gelmeye aday olduğunu tespit etmek gerekmektedir.

Türkiye-Rusya arasında, önemli bir diğer konu başlığı da Kırım'dır. Rusya tarafından Kırım'a ve Anapa'ya yerleştirilen füze sistemlerinin Türkiye'yi rahatsız ettiği görülmektedir. Aynı zamanda, Türkiye de Sürmene'ye yeni bir üs kurmaktadır. Karadeniz Türkiye açısından, Türkiye ve Rusya'nın denizidir. Yukarıda bahsedilen, 1833 Hünkar İskelesi ve 1840 Londra Anlaşmalarına da bakıldığında, temel sorunun Karadeniz ve Boğaz geçişi olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu sorunun yeniden gündemde olacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Kırım krizi ilk patladığında, Saint Petersburg'da bir kongrede, *"Kırım Rusya'nın lanetidir. 1856 Paris Anlaşması, nasıl ki Rusya'nın çöküşünü ve Bolşeviklerin yolunu açtıysa, bugün de Kırım*

konusunda dikkatli olunmasını, bir dost tavsiye almanız isabetli olur"[20] şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Yakın geçmişte, eski Maliye Bakanı ve şu anda Putin'in önemli danışmanlarından biri olan Mihail Kudrin de buna benzer bir yaklaşım ortaya koydu ve *"Biz bir illüzyon yaşıyoruz. Bu illüzyonu Sovyetler Birliği döneminde de yaşamıştık. Bu illüzyonun adı, dış politikada güç ve başarıdır fakat bunu destekleyecek bir ekonomik kapasitesinin bulunmamaktadır. Ne yazık ki, aynı uyuşturucunun, yeniden etkisi altındayız. Bunun acilen düzeltilmesi lazım, yoksa Sovyetler Birliği'nin sonunu yaşamamız yakındır."* diye ifade etti. Bu ifadeler doğrultusunda Türkiye'nin Rusya'ya verebileceği en önemli şeyler müteşebbislik, ticaret ve üretme kültürüdür ve bunlardan öte Türkiye'nin Rusya karşında, mutlak üstünlüğünün bulunduğu demokrasi kültürüdür.

20 Taşansu Türker, "History of Nation and Beyond: Empire and the West in Russia and Turkey," *XV. International Lihachev Scientific Conference*, Russian Academy of Sciences, St. Petersburg Intelligentsia Congress, St. Petersburg University of Humanities and Social Sciences and MFA, Russia, 2015, p. 156-59.

İkinci Bölüm

YARILMA YILI (2019)

–I. Ocak 2019–

Venezuela'da Darbe

Bir güç dengesi varsa normlar kendilerini sürdürebilir. Durkheim'ın *"Töreler güçsüzse, hukuk işe yaramaz. Töreler güçlü ise zaten hukuka da gerek yoktur."* cümlesi uluslararası politika için de gözden kaçırılmaması gereken bir tespit olsa gerekir[1]. Durkheim'ın töre derken kastettiği ahlaki normlardır. Bu keyfiyet uluslararası hukuka uyguladığında, oluşturulmuş olan normların devamı için belirli bir güç dengesi gerektiği anlaşılacaktır. Ne yazık ki dünyada, bu güç dengesi sarsılmıştır.

1973 yılında Şili'de Allande'nin devrildiği ve yerine Pinochet'in geldiği askeri darbenin arkasındaki ITT Schaub-Lorenz firması ve bu darbenin arkasındaki önemli kişi olarak Henry Kissinger herkesin malumudur. Ancak ABD, İkinci Dünya Harbi sonrası kurulmuş olan uluslararası sistem içerisinde, hiçbir zaman çıkıp açık seçik bir şekilde Şili'de darbe yaptığını ifade etmemiştir. Dünya, bugün Venezuela'daki bu darbeyi de anladı ve kabullendi; ancak bu darbedeki ABD rolünün bu kadar açıklıkla ortaya konuluyor olması, insanlık adına korkutucuydu. Ahlaki düzlem, uluslararası hukukta son derece önemlidir ve fakat ahlaki düzlem ancak belirli bir güç dengesi ve gereklilikler ile beraber kendisini sürdürebilir. Dolayısıyla bu karmaşık bir sistemdir. Bugün de Venezuela'da yaşanılan durum, ABD'nin pozisyonu ve hatta pervasızlığı dünya açısından

1 Emile Durkheim, "De La Division Du Travail Social", *Classiques des sciences sociales*, 2002. https://doi.org/10.1522/cla.due.del1

korkutucudur. Bunun işaretlerini 1990'dan beri, Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı, iki kutuplu düzenin *"toplu yok oluş"* tehlikesinin yani nükleer terör denilen *"dehşet dengesi"*nin ortadan kalktığı günden beri görmek mümkündür. Bu süreç, yıpranan bir uluslararası sistemi ve bu uluslararası sistemi ayakta tutan normların nasıl yok olmaya başladığını göstermektedir. Daha açık olarak söylenecekse; bu süreç, dünyadaki sistemin çatırdadığı, ahlakiliğin ortadan kalktığı ve bir nevi XIX. yüzyılda olduğu gibi gücü yetenin bir şekilde gücünü dayattığı bir uluslararası sistemin; daha doğrusu sistemsizliğin yeniden dünyaya hakim olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. XIX. yüzyılda, *"her egemen devlet eşittir"* gibi bir algı yoktur. Egemen devletlerin eşitliğinde bir sistemin kurulmasında, ilk olarak Milletler Cemiyeti, daha sonra da Birleşmiş Milletler etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kırım Harbi sonrasında yaptığı Paris Antlaşması'nda (1856) Ahmet Cevdet Paşa'nın çok eleştirdiği bir olay da eşzamanlı olarak yaşanmıştır. Bu olay, Islahat Fermanı'nın ilanıdır. Osmanlı, Islahat Fermanı sayesinde Paris Antlaşması'nın tarafı olmuştur. Bu taviz neden verildi diye sorulduğunda, *"düvel-i muazzama"*dan olma yani Avrupa devletler sistemi içerisinde, Osmanlı sınırlarının güvenliğini garanti altına alma gerekçesi sunulur. Paris Antlaşması ile Osmanlı, ilk defa *"Avrupalı"* olmuş ve böylelikle hukuken sınırları güvenlik altına alınmıştır. Bu dönemde, Britanya başbakanı Disraeli, Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün garanti altına alınması için büyük çaba sarf etmiştir. Fakat bu garantiler, uzun sürmemiş ve XIX. yüzyıldaki diğer mühim Britanya başvekili Gladstone, *"Müslüman Moğolların sınırlarını korumak gibi bir durumumuz yok"*[2] diyerek, bir nevi bu anlaşmayı geçersiz kılmıştır. Rusya'ya karşı kayıtsızlıkla sonuçlanan bu süreç, 93 Harbi ve ardından gelen fecaati beraberinde getirmiştir.

Bugüne gelindiğinde ise, şu an Venezuela'da yaşanan sürece dair en önemli iki karşı çıkışın ilki, Rusya lideri Putin'den gelen ve

2 Gladston ve Disraeli arasındaki farklılıklar için bkz. Stephen J. Lee, *Gladstone and Disraeli*, Routledge, 2005. ; R. W. Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone, and the Eastern Question: A study in Diplomacy and Party Politics*. Routledge, London, 2006.

"egemen demokrasi" kavramına dayanan, felsefi bütünlüklü bir söylemdir. Putin, mealen *"siz Ukrayna'yı karıştırıyorsunuz, demokrasi için burada Turuncu Devrim yaptınız. Bunu benim ülkemde de başka yerlerde de yapmayın. Demokrat olalım fakat egemenlik kavramına dokunmayalım"* dedi. İkinci karşı çıkış ise Türkiye'nin *"Dünya beşten büyüktür!"* şeklindeki *"ahlaki çıkışı"* oldu. Felsefi bir bütünlüğü olduğu ve arka planının birincisi kadar kuvvetli olduğu söylenemez; ancak ahlaki olarak kuvvetli bir açıklama olarak değerlendirilmelidir. Bu söylem, egemen ulus-devletler sistematiğinin, BM içerisinde yeniden yapılandırılması konusunda çok genel bir talebi içermektedir. Bu karşı çıkışlar, herhangi bir karşılık bulmadığı gibi uluslararası platformda da bir değişikliğe yol açamadı. Nitekim bugün yaşanılan süreç açık bir şekilde ilk kez, bir egemen devletin iktidarının aleni bir müdahale ile değiştirilmesi talebidir.

İktidar, sadece güç üzerinde inşa edilebilecek ve sürdürülebilecek bir mefhum değildir. Hegemonya kavramı üzerinde durmak, bu açıdan açıklayıcı olacaktır. Uluslararası sistemin inşası ve sürdürülmesi için, gücün yanında belirli ahlaki normlara ve geri kalanların da rızasına ihtiyaç vardır. Hegemonya kavramının temelinde de bu *"rıza"* kavramı bulunur. ABD'nin şu an Venezuela'da yaptığı şey, dünyadaki hegemonyasını ortadan kaldırma öngörüsüzlüğü olarak tanımlanabilecek bir hoyratlıktır.

Liberalizmin temel kavramlarından biri, piyasayı düzenleyen *"görünmez el"* kavramıdır. Liberalizm felsefi olarak, pozitivizmin üzerinde yükselir. Pozitivizm ise tam tersine görünürlüğün anlaşılması üzerine kuruludur. Dolayısıyla liberalizm, özünde böyle bir tezat barındırır. Klasik liberalizmin uzantısı olan neo-liberalizm de teşkilatlanmamış, örgütlenmemiş, normları olmayan bir dünya tahayyülü ortaya koymuştur. Bu tahayyül, dahası, hegemonyanın olamayacağı dünya tahayyülü, açıktır ki; *kaos*la sonuçlanır. Dolayısıyla, emperyal gücün kendisini yok etmesi ile sonuçlanacak bir belirsizlik süreci halini alabilir. Venezuela'daki gelişmelerin bu kadar şaşırtıcı olmasının en önemli sebebi de bu belirsizlik halidir. Bütün dünyaya yansımış bir kurumsallaşamama hali, yeni oluşan dünyanın, yeni

oluşan ekonomik ilişkilerin, eski ekonomik ilişkiler ile karşılaştığı, yeni oluşan siyasal dünyanın eski siyasal dünya ile yan yana yaşamak zorunda kaldığı, amorf ve riskli bir dönemden geçilmektedir. Antonio Gramsci'nin dediği gibi, *"eskinin ölemediği, yeninin doğamadığı"*[3] bir aşama söz konusudur.

Türkiye'de Bölge Çalışmaları ve Uzmanlığı İhtiyacı

Bu geçiş döneminde Türkiye'nin pozisyonu konusuna da değinmek gerekir. Ahmet Hamdi Tanpınar günlüklerinde, *"Türkiye, evlatlarına kendisinden başka bir şeyle meşgul olmak imkanını vermiyor"*[4] der. Benzer şekilde, Oğuz Atay da Oyunlarla Yaşayanlar'da *"Ey zavallı milletim dinle! Şu anda hepimiz burada seni kurtarmak için toplanmış bulunuyoruz. Çünkü ey milletim, senin hakkında az gelişmiştir, geri kalmıştır gibi söylentiler dolaşıyor. Ey sevgili milletim! Neden böyle yapıyorsun? Neden az gelişiyorsun? Niçin bizden geri kalıyorsun? Bizler bu kadar çok gelişirken geri kaldığın için utanmıyor musun? Hiç düşünmüyor musun ki, sen neden geri kalıyorsun diye düşünmek yüzünden, biz de istediğimiz kadar ilerleyemiyoruz. Bu milletin hali ne olacak diye hayatı kendimize zehir ediyoruz"*[5] der. Dolayısıyla, Türkiye'nin aydınının/entelijansiyasının tarihine bakıldığında, bu aydınların, XIX. yüzyılın başından beri tek bir soruyla muhatap olduğu görülmektedir: "*Biz, bu memleketi, batmaktan nasıl kurtarırız?*" Bu kaygı, Türk aydınını ne yazık ki bir yanıyla da kendi ülkesine hapsetmiştir. Çünkü Türk aydını, kendi ülkesine dair sorumluluğu çerçevesinde düşünme sürekliliğini ve erdemini edinmiş ve bu nedenle de takdir edilmesi gereken bir aydın tipolojisi ortaya çıkartmıştır.

Bu çerçevede, 1930'ların Türkiye'sinde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasındaki temel amaç, bölge çalışmalarının gelişmemiş olmasından kaynaklı iken, bugün aynı sorunun devam ettiği görülmektedir. Bu sorunun dışsal bir yansıması da vardır.

3 Antonio Gramsci, *Les Cahier de Prison*, Cahier 3, Gallimard, Paris, 1983.

4 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, I. Engünün ve Z. Kerman (haz.), Agora, İstanbul, 2008, s. 366.

5 Oğuz Atay, *Oyunlarla Yaşayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 51.

Soğuk Savaş döneminde bu gelişme çabası, Türkiye'ye tanınmamış bir ayrıcalıktır. Türkiye'de bunun kurumsallaşması için yoğun bir çaba olmalıdır. Nitekim İbrancadan Swahiliye, Ermeniceden Portekizceye, Hintçeden Çinceye dek uzanan ve dil bilgisini de aşan geniş bir ihtiyaç yelpazesi söz konusudur.

Rusya'nın Suriye İçin Adana Mutabakatını Hatırlatması

Türkiye-Rusya ilişkilerine bakıldığında, kurumsal ilişkilerin üzerinde iki devlet başkanının ilişkisinin pek çok sorunu aştığı görülmektedir. Ancak bunları kurumsallaştırmak konusunda iki tarafın da çaba göstermesi gerekmektedir. Kişisel ilişkiler, ilişki kurulmasında ön açıcı olsa da bu ilişkilerin uzun vadeli, devam edebilir ilişkiler halini alması için kurumsallaşması gerekir. Türk heyetinin Rusya ziyaretinin sonucu ne oldu diye bakılırsa, bardağın boş ve dolu tarafı olduğu söylenebilir. Bu tespit edilmeden önce, Suriye meselesine bakılmalıdır. Suriye meselesini Türkiye'nin çıkarları ve bu bölgeye yaklaşımı açısından üç parça altında incelemek mümkündür. Birincisi İdlib, ikincisi Fırat'ın batısında yer alan Münbiç, üçüncüsü ise Fırat'ın doğusudur. İlk olarak bardağın dolu tarafından başlanacak olunursa, İdlib konusunda Rusya'nın daha inatçı ve daha talepkar olacağını düşünülebilir. İdlib Mutabakatı, Astana Süreci'nin ilk başarısıydı ve belki de şu ana kadar süren en büyük başarısıydı. İdlib Mutabakatı'na dünyadan gelen tepkilere bakıldığında, İdlib Mutabakatı'nı takdir eden birkaç ülke vardı: İngiltere, Fransa, İsrail, Almanya ve ardından ABD. Dolayısıyla Astana Süreci'ni, bu bloka karşı yapılmış bir süreç olarak değerlendirmek ile beraber İdlib Mutabakatı'nın bu kesim tarafından takdirle karşılandığının önemli olduğunun altının çizilmesi gerekir. Rusya ise İdlib'teki bu süreci, bu blokun istediğinin aksi şekline sokmak istemektedir. Bunun karşılığında, Fırat'ın batısında kalan son PYD yapılanmasının bulunduğu Münbiç'te Türkiye'nin önünü açabileceği düşünülebilir. Bunun da iki yolu olabilir, ya bölgenin Türkiye'ye teslimi ya da Esad yönetimine teslimi. İdlib ve Münbiç'ten sonra en önemli mevzu ise

Fırat'ın doğusudur. Fırat'ın doğusuna yönelik tartışılan temel konular; buradaki ABD yapılanması, PYD'ye yapılan silah destekleri ve bir Kürt devletinin kurulması çabasına dairdir. Bu genel çerçeve içerisinde, bardağın boş tarafına bakılacak olunursa, buradaki en kritik kelime Putin'in ağzından çıkan, Adana Mutabakatıdır. Putin, diplomatik bir dille Adana Mutabakatı ile mealen "*ilk olarak, ben senin sınır güvenliğine dair kaygılarını anlıyorum. İkinci olarak, sınır güvenliğin bir şerit marifetiyle sağlanabilir. Üçüncü olarak, eğer bu sınır güvenliğini sağlamak istiyorsan, senin muhatabın Suriye Arap Cumhuriyeti, yani Esad yönetimidir*" sözlerini dile getirdi. Ancak bu ifadeler, Suriye'nin geleceğinde, PYD'nin konumu boşlukta bırakılarak belirsizliğe sevk edilmiştir. Adana Mutabakatı çerçevesinde, ABD'nin aksine Türkiye'nin burada bulunmasının hukuki temeli ortaya konulmuş olsa da Türkiye'nin limitlerinin de Adana Mutabakatı çerçevesinde anlaşılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Hukuk, hürriyetler üzerine değil her zaman için tahditler üzerine kuruludur, dolayısıyla Adana Anlaşması retoriğinin bu çerçevede değerlendirilmesi gerekir.

Buna ek olarak, Rusya'nın korkusunun ABD'nin çekilmesinden sonra, Türkiye'nin ABD ile flört etmesi olmadığı belirtilmelidir. Nitekim Trump'ın ABD'si ile Rusya'nın farklı bir pozisyonda olduğunu düşünmemek gerekir. Rusya'nın korkusu, Süveyş Krizi'nde olduğu gibi terk edilen gruba Türkiye'nin yaklaşmasıdır. Terkedilen grubunun içinde ise, İngiltere, Fransa ve İsrail vardır. Bu grubun da odağında İdlib vardır. Bu nedenle, Türkiye'nin Suriye'deki tarafları -Suriye Devleti, İngiltere/Fransa bloku ve Rusya'yı- iyi okuması ve tarafların bundan sonraki Suriye'ye dair nasıl projeleri olduğunu anlayıp, buna göre tercihte bulunması gerekmektedir.

Avrupa'nın Suriye İnisiyatifi

Almanya, Fransa ve İngiltere tarafından, Birleşmiş Milletler özel temsilcisine yazılan ve hem Rusya'ya hem de ABD'ye rağmen bir inisiyatif arayışı içeren son mektubun, Süveyş Krizi metaforu ile

değerlendirilmesi gerekir. Trump iktidarı ABD'deki pek çok şeyi değiştirdi. Trump öncesi "*müesses nizam*" denilen yapının planları ile uyumlu olan İngiltere ve Fransa'nın ortak bir koalisyon şeklinde Suriye'de başlattığı hareketten, Trump'ın iktidara gelmesiyle beraber ABD'nin geri çekilmesi; İngiltere, Fransa ve İsrail'i bölgede yalnız bırakmıştır. İdlib'in gündeme geldiği dönemde, bu mektubun üstü kapalı bir mutabakat olan, ABD ve Rusya arasındaki karşılıklı anlayışa ve Türkiye'nin de buna dahil olmasına cevaben hazırlanmış olduğu iddia edilebilir. Süveyş Krizi metaforu ile devam edilirse, bu mektubun ABD'ye, Rusya'ya, Türkiye'ye, İran'a ve Suriye'ye karşı yazıldığı ve sonuç doğurmasının pek mümkün olmadığı belirtilebilir. Dolayısıyla bu mektup, 2011 yılında Libya Operasyonu ile başlayan ve Ortadoğu yolculuğunu devam ettirmek isteyen, İngiltere-Fransa-İsrail üçlüsünün, bu yoldan geri dönen ABD'ye bir mesajıdır. Neden bu yolda ısrarcılar diye bakıldığında, özellikle Fransa'nın Libya operasyonunun başını çeken güç ve dünyayı buna ikna eden güç olduğu hatırlanmalıdır. Fransa, kendisi için tarihi ve güncel anlamı olan Afrika siyaseti çerçevesinde Libya'nın güneyini de içeren Kuzey Sahra bölgesinde tam bir hakimiyet kurdu. Bu alan doğuya doğru genişletilirse, Fransa'nın aynı çizgide bu aralar gündemde olan Kıbrıs'ta bir üs talebi daha anlaşılır olacaktır. Daha da önemlisi, ABD Suriye'den çekileceğini belirttiğinde en şiddetli tepkiyi ilk önce Fransa, daha sonra da İngiltere verdi. İspanya'nın ve İtalya'nın, Fransa'ya dair tepkili açıklamaları bu çerçevede manidardır. Türk Dış Politikasını anlamak için önemle incelenmesi gereken başlıklardan biri İtalya'nın Akdeniz politikasıdır. Burada, İtalya'nın özellikle stratejik anlamda, Akdeniz'de, Fransa'nın aktif politikasına karşı çıktığı görülmektedir. Aynı şekilde, NATO ve yükselen sağ popülizm çerçevesinde; İtalya'nın, Fransa'daki neo-liberal politikalara, Macaristan, Polonya ve özellikle Rusya'nın bu bölgedeki desteği ile beraber karşı çıktığının da altının çizilmesi gerekmektedir. İtalya'nın bu yöneliminin yakın dönemde iç siyasetinde de yansımaları olabilecektir. Dolaysıyla, artık tek bir Avrupa'dan söz edilmemesi gerekir. Tek olmayan Avrupa içerisinde, esnek Fransa-Almanya bloklaşmasını görmek mümkündür.

Bu oluşumun dışında, bir Akdeniz tepkisi ve Anglo-Amerikan etkili bir Doğu Avrupa oluşumu gibi pek çok iddiada bulunulabilir.

Bir diğer husus, Astana sürecinde, anayasa görüşmeleri için, bileşenlerin listesi konusunda, Türkiye ile Rusya arasında tam bir mutabakat sağlanamamasıdır. Bunu da bazı söylemlerden çıkartmak mümkündür. İlki, Putin'in Suriye Özel Temsilcisi Lavrentiev'in *"Kuzey Suriye'deki Kürt yapılanmasının mutlaka ve mutlaka bu süreçte olması gerekir. Türkiye bunu engelliyor ama biz bunu aşacağız"* ifadesidir. İkinci olarak, Rusya Şarkiyat Enstitüsü başkanı Vitaly Naumkin'in Şarkiyat Enstitüsü'nün 200. Yıl Kuruluş Konferansı'nda, Rusya'nın bu konudaki tavrını yinelemesidir. Naumkin, *"PYD'nin bu süreçte mutlaka yer alması gerektiğini"* ifade etmektedir. Üçüncü bir söylem ise Sergey Lavrov'un ABD'nin çekilme açıklamasından önce yaptığı açıklamadır. Lavrov, *"ABD Kürt kartını bırakmalı"* demiştir. Bu söylemin Rusya açısından anlamı, *"Kürt kartını"* Rusya'nın eline alması gerektiği yönündedir.

–II. Şubat 2019–

Hindistan ve Pakistan

Hindistan-Pakistan meselesinin, Hindistan ve Pakistan arasındaki Keşmir meselesi ile mahdud bir şekilde değerlendirilmemesi gerekir. Dünyada, bloklar arası büyük bir değişim var; daha doğrusu farklı ittifak arayışlarına girildiği bir dönemde, odak noktası, Pakistan ve Hindistan arasındaki Keşmir sorununun ötesinde, farklı ittifakların nasıl oluşacağı, kimin, nasıl, nerede konumlanacağı olmalıdır. Pakistan, burada çok kritik bir noktada yer almaktadır. Roma mitolojisinde şehir kapılarına konulan, iki yüzü olan *Janus*'un yüzlerinden biri, hoş geldiniz derken diğeri, güle güle der. Keşmir krizinden sonra Pakistan, Janus olmak durumundadır. Pakistan'ın Batı blokuyla da ittifak halinde olan, önceki stratejik yapılanmasına bakıldığında, bir yandan Hindistan'a diğer yandan İran'a karşı olduğu görülür.

Nixon'ın Çin'i ziyaretinden sonra oluşan yumuşama neticesinde, ABD-Çin yakınlaşmasının, Rusya'yı kuşatma politikası olarak değerlendirileceği Soğuk Savaş dönemindeki stratejik yapılanmanın bugün değişikliğe uğraması, Trump yönetimini Çin'e karşı Pakistan'ı desteklememe ve fakat İran'a karşı Pakistan'ı destekleme gibi bir noktaya getirmiştir. Aynı şekilde Batı açısından Hindistan'a bakıldığında, çok köklü bir değişim söz konusudur. Özellikle 2014'te iç siyasette, Kongre Partisi gibi "*Batı açısından sorunlu olabilecek*" bir partinin iktidardan düşmesi ve Modi'nin iktidarıyla beraber, başka bir Hindistan ortaya çıkmıştır. Hindistan, Batı'nın aşırı derecede yatırım yaptığı bir ülke olarak, Çin'e karşı yükselen bir ekonomik değer ve bariyer yaratma aracı olarak kurgulanmaktadır.

Robert Fisk, *Independent* gazetesindeki yazısında, *"Gazze mi Suriye mi diye baktım ama Gazze de değildi, Suriye de değildi. Pakistan'ın güneyinden bahsediyorlardı ama benim aklım hala İsrail'deydi"*[6] ifadelerini kullanmıştır. Fisk, yazısında, 2017 ve 2018 yıllarında, İsrail'in Hindistan'a ne kadar silah satışı yaptığından bahsederek, farklı bloklaşma içerisinde İsrail'in bölgedeki rolünü belirterek, İslam düşmanlığı çerçevesinde bir yakınlaşmanın olduğunun altını çizmektedir. Bu, dünya açısından çok tehlikeli bir kavramdır. Bununla bağlantılı olarak, birkaç ay evvel Francis Fukuyama'nın *Kimlik* adlı kitabı çıktı.[7] Kitap üzerine yapılan bir röportajda, buna benzeyen, korkutucu cümleler vardı ve Fukuyama, Huntington'ın *"medeniyetler çatışması"*[8] iddiasında haklı çıktığını iddia ediyordu. İdeolojilerin ortadan kalktığı bir dünyada, kimlik siyasetinin yükselişi, yeni çatışma alanları yaratma potansiyelini taşımaktadır. Hindistan ve Pakistan arasındaki genel ilişkiyi, böyle bir çerçeve içinde konumlandırdıktan sonra, Pakistan'a bakılacak olunursa; Pakistan, İran'a karşı her zaman desteklenen bir

6 Robert Fisk, "Israel is playing a big role in India's escalating conflict with Pakistan", *Independent*, 28 Şubat 2019. https://www.independent.co.uk/voices/israel-india-pakistan-conflict-balakot-arms-trade-jaish-e-mohammed-a8800076.html

7 Francis Fukuyama, *Identity: Contemporary identity politics and the struggle for recognition*, Profile Books, London, 2019.

8 Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, London, 1997.

ülkedir ve Trump'ın büyük politikası da İran'ı kuşatma olduğuna göre, bu çerçevede Pakistan desteklenmeye devam edilecektir. Fakat Hindistan'a karşı Pakistan'ın müttefiki her zaman Çin olduğuna göre, bu kez de Çin ile müttefikliği çerçevesinde Pakistan'ın cezalandırılması gerekecektir. Bu nedenle Pakistan yeniden, bir tarafı Batı'da, bir tarafı Çin'de bir Janus gibidir. Bununla beraber, Hindistan iç siyasetinin de üzerinde durulmalıdır. Yakın dönemde, Hindistan'da seçimler olacaktır. Modi'nin bugüne kadarki iktidarı ve onu nasıl pekiştirdiğine bakılacak olunursa, Modi'nin Hindu milliyetçiliğini olabildiğince yükseltmek için bir bahane araması gerekmektedir.

Türkiye açısından da bu konu yalnızca stratejik çıkarlar ya da günlük politika çerçevesinde değil, bu bölge ile olan bağlar çerçevesinde önemlidir. Birkaç ay önce, Hindistan'da Babür Cami çevresinde provokasyonlar yaşandı ve sivil Müslümanlara yönelik saldırılar gerçekleşti. 1992 yılında, bu cami Hindu milliyetçiler tarafından, Hindu Tanrısı *Ram*'ın doğum yeri olduğu iddiasıyla da yakılmıştı. Babür Cami, ismiyle müsemma, Babür Şah'ın XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yaptırdığı bir camidir ve Babür Şah'ın kurduğu devlet, Cumhurbaşkanlığı forsundaki on altı yıldızdan bir tanesidir. Babür Şah'ın yazdığı *Babürname* de Çağatay edebiyatının Ali Şir Nevai'nin eserinden sonra, ikinci önemli eseridir. Dolayısıyla, bu kültürel ve tarihsel yakınlık dahi Türk kamuoyunun, bu konuyla ilgilenmesi için yeterli gerekçeleri sunmaktadır.

İsrail ve Kushner

Kral Fahd'a atfedilen *"Ortadoğu'da iki buçuk devlet vardır"* şeklinde önemli bir ifade vardır. Bunlardan bir tanesi Türkiye, buçuk ve bir olan ise İran ve İsrail'dir, fakat hangisinin buçuk, hangisinin bir olduğu meselesi tartışmalıdır. Kushner'in bu ay içindeki Türkiye ziyaretinden bir kez daha anlaşılmıştır ki; Türkiye olmadan Ortadoğu'da büyük bir plan gerçekleştirmek söz konusu değildir. Dolayısıyla, bu ziyaretin *"Yüzyılın Planı"* çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Kushner'in bu konu dışında yetki sahibi olmadığı,

Trump'ın kendisine verdiği Ortadoğu ve İsrail portföyü üzerinde faaliyette bulunduğunun anlaşılması gerekir. Kushner'in, Cumhurbaşkanı tarafından kabulünden sonra, hiçbir açıklama yapılmadı ancak Cumhurbaşkanı'nın daha sonra yaptığı bir açıklamada, *"Eğer biz sağlam durmazsak, İslam aleminde pek çok başka fırtınalar estirilir. Bizim sağlam durmamız gerekir."* şeklinde ifadeler vardı. Bu açıklamanın, Kushner tarafından sunulan planla ilgili bir açıklama olduğu iddia edilebilir. Kushner'in planı ve İsrail konusunun ötesinde, son dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir sıkıntıdan ziyade, Türkiye tarafında Netanyahu'ya karşı bir tepki olduğu görülmektedir. Netanyahu'nun İsrail'i, bilinen İsrail'in ötesinde bir İsrail'dir. İsrail'de çok yakın bir gelecekte seçimler var. Netanyahu, dünyada yükselen bir siyaset yapma şekli olan, *otoriter popülizm* olarak tanımlanan kastın içinde yer almaktadır. Türkiye-İsrail ilişkilerine bu çizgi üzerinden bakıldığında, bu tarz siyasetlerle işbirliği yapmanın ne kadar zor olduğunun hatırlanması gerekir. Fakat diplomasi, tam da bu noktada, anlaşılamayan yerlerde gereklidir. Bu nedenle, diplomatik kanalların mutlaka açık tutulması elzemdir.

Kushner'in planına bakıldığında, İsrail'in güvenliğinin merkeze alındığını ama nasıl bir İsrail'in güvenliğinin merkeze alındığı sorusunun irdelenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede *post-post Siyonizm*[9] tartışmaları üzerinde durulması gerekir. Post-Siyonizm tartışmaları; *"Çok kültürlü bir İsrail olabilir mi? Araplar ve Yahudilerin İsrail içerisinde, İsrail'i bir Yahudi Devleti olarak tanımlamak yerine eşit yurttaşlık üzerine kurulu bir devletleri olabilir mi?"* soruları üzerineydi.[10] Literatürde 1990'larda bu tartışmanın sonlandığı, bugünlerde *post-post Siyonizm* dönemine geçildiği iddia edilebilir. Netanyahu'nun temsilcisi olduğu bu post-post Siyonizm, (post-post olması, özüne dönmesi anlamına gelir fakat Siyonizm, hiçbir zaman tam olarak özüne dönmedi) 1930'lara ve 1940'lara bakıldığında, daha hümanist

9 İlker Aytürk, "Post-Post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken" *Birikim*, no: 319, 2015, 34–47.

10 Jacob M. Landau, *The Arab Minority in Israel 1967-1991*, Clarendon Press, Oxford, 1993.

öğeler içerebilirdi.[11] Bugünkü Siyonizm ise hümanist öğelerin aksine, otoriter popülizm kavramı çerçevesinde aşırı ve tekçi bir siyasal akla sahiptir. Böyle bir ideolojik akıl ne ister diye düşünülecek olunursa, Sovyetler Birliği'nin yıkılması konusunda *"demografiye baktılar"* cümlesi açıklayıcı olabilir. Kıymetli bir Türk büyükelçi, Sovyetler Birliği içerisindeki Rusların sayısına, Rus, Ukrayna ve Belaruslıların toplamının oranına bakıldığını ve bu birliğin artık dağıtılması gerektiği yönünde fikrin ortaya çıktığını dile getirmişti.[12] İsrail'e de bugün bakıldığında, İsrail içindeki İsrail vatandaşı olan Arap nüfusun artışı, İsrail elitlerini bir çözüm yolu arayışına sokmaktadır ve çözüm yolu olarak buldukları şey de daralmış ve tekçi bir milliyetçilik anlayışıdır. Kushner'in de kafasında olan, kendi geldiği siyasal kökeni itibariyle bakıldığında buna benzeyen bir yaklaşımdır. ABD'deki Yahudi cemaatinin pek çoğu liberal kökenlidir, özellikle Kaliforniya ve Doğu yakasına New York'a bakıldığında, bu cemaatin İsrail Devleti ile arasında ciddi bir anlaşmazlığın -neredeyse ABD'de bazı derneklerin İsrail'le ilişkilerini kesme yolunda tavır almaya kadar giden- olduğunu görülmektedir. Buna rağmen, liberalizm karşıtlığı ile bilinen Kushner'in geldiği siyasal yaklaşımın da Theodor Herzl'in[13] ya da Ach'ad Ha'am'ın[14] anlattığı gibi bir Siyonizm yerine, tekçi bir milliyetçilik anlayışı çerçevesinde bir Siyonizm olduğu söylenebilir. Kushner'in planını, bu çerçevede okumak gerekmektedir. Bu nedenle, İsrail'de, demografik ayrımlaştırmanın üzerine kurulu yeni sınırların çizilmesi ya da deportasyon söz konusu olabilir. Bu aşamada da en önemli ülke, en fazla Filistinli göçmen nüfusunu barındırması sebebiyle Ürdün olacaktır. Ürdün'ün istikrarı açısından, Ürdün Kralı'nın açıklamaları ve Ürdün siyasetine iyi bakılması gerekmektedir.

11 Raphael Cohen-Almagor, "Cultural Pluralism and the Israeli Nation Building Ideology", *International Journal of Middle East Studies*, 27:4 (Sonbahar 1995), pp. 461-84.; George L Mosse, "Can Nationalism Be Saved? About Zionism, Rightful and Unjust Nationalism", *Israel Studies*, 2:1, pp. 156-173.

12 Yazarın Halil Akıncı ile gerçekleştirdiği kişisel sohbetinden notlarıdır.

13 Theodor Herzl, *The Jewish State*, Dover Publications, New York, 1988.

14 Ach'ad Ha'am, *Ten Essays on Zionism and Judaism*, çev. Leon Simon, Routledge, Londra, 1922.

Bu çerçevede, İran karşıtlığı önemli bir motivasyon olabilir. Nitekim İran da Maşrık bölgesindeki aşırı varlığı ile bu tarz bir tepkiselliğe meşruiyet sağlamaktadır. İran'ın Suriye'deki varlığının kırılganlığını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Zira Astana Süreci'nin içerisinden, eğer sahada bedel ödemezse dışarı itilecek ilk ülke olması da uzak ihtimal değildir. Bu süreci, Rusya'nın İsrail ile kurduğu ilişkiler çerçevesinde başlattığı iddia edilebilir. Hatta Rusya'nın, İran birliklerinin İsrail sınırından uzaklaştırılmasını sağladığına dair haberler basında yer almaya başlamıştır. Ayrıca, İran'ın İsrail hava kuvvetlerinin İran milislerine yaptığı saldırılarda, S-300'lerin Suriye'deki Rus subaylar tarafından sistem dışı bırakıldığına dair bazı iddiaları da söz konusudur. Bunların doğruluğunu teyit etme şansı henüz bulunmasa da genel olarak, Netanyahu-Putin ilişkisinin özel bir ilişki olduğu, bunun ötesinde, Rusya-İsrail ilişkisinin de gayet özel bir ilişki olduğu akıllardan uzak tutulmamalıdır.

–III. Nisan 2019–

CAATSA

S-400'lerin ve F-35'lerin Türkiye'ye teslimat zamanlaması birbirine çok yakın. ABD cephesinden, F-35'ler ile ilgili bazı materyallerin sevkinin ertelendiği haberi ile beraber ertesi gün, S-400 sevkiyatı için gerekli olan bazı materyallerinin sevkine başlandığı haberi neredeyse eşzamanlı olarak geldi. Bu ciddi bir karşıtlık halinin göstergesidir. Ne yazık ki bu anlaşmazlık, sadece S-400'ler ve F-35'ler ile ilgili bir anlaşmazlık değildir. Bu çerçevede bu konuya dair, Türkiye'de de dünya kamuoyunda da ciddi bir manipülasyon çabası olduğu görülmektedir. Birkaç gün evvel, Rusya siyasetinde son derece etkili bir karakter, İkinci Çeçen Savaşı'nı şedit bir şekilde sonlandıran ve Ruslar tarafından çok büyük bir kahraman olarak kabul edilen ve şu an Duma Dış Savunma Komitesi Başkanı olan Vladimir Şamanov, *"bir asker olarak ABD'nin attığı adımı anlayabildiğini"* ifade etti. Türkiye'nin F-35'lerin teknik sırrına sahip olacağını ve sahip olduğu

sırları arzu ederse, doğrudan doğruya S-400'lerin yazılım sistemine girebileceğini belirtti. Dolayısıyla ona göre, Türkiye, S-400'leri kendi istediği şekilde F-35'lere karşı da programlayabilir demektir. Fakat bundan, Rusya'nın S-400'ler aracılığı ile F-35'lerin sırlarına sahip olabileceği sonucu çıkmaz. Batı tarafından bakıldığında, Türkiye'nin NATO üyesi bir ülke olarak, Patriot yerine S-400 tercihi yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Halbuki Türkiye'nin resmi açıklamalarına göre, Patriot almak için yoğun çabalar gösterildi ve en son yapılan görüşmelerde satış garantisinin olmadığı, buna rağmen pazarlık süreçlerinin devam ettiği yönünde haberler vardı. Dolayısıyla, iki tarafta da ne yazık ki kafa karıştırmaya yönelik, ciddi bir manipülasyon olduğunu görmek elzemdir. Türkiye'nin uzun süreden beri bir hava savunma sistemi ihtiyacının olduğu aşikar ve hava savunma sisteminde takribi üç milyar dolar civarı bir rakamdan bahsediliyor. Bu hem ABD hem Rusya hem de Türkiye için de önemli bir bütçedir. Kimin, hangi malı satmak istediği önemli bir konu olmakla birlikte, bir NATO üyesi ülkenin doğal pazar olarak değerlendirilmekten çıkması da önemli bir başka konudur. Bu nedenle Türkiye, ABD'nin Rusya'ya karşı yaptırım sistematiği olan CAATSA'yı –Rusya'nın silah satışları da dahil olmak üzere, farklı kategorilerde yaptırım seçeneğine sahip – yakın dönemde tartışmak zorunda kalabilir.

İsrail'de Seçimler

İsrail'deki seçimler farklı açılardan ele alınmaya muhtaçtır. Öncelikle İsrail'in genel siyasal yapısındaki köklü değişikliği ele almak gerekir. İsrail'de, İşçi Partisi'nin iktidardan düşüşünden sonra 1977'de İkinci Cumhuriyet'in kurulduğu kabul edilir.[15] Bu tarihten sonra, İsrail, kimlik siyaseti üzerinden hızlı bir şekilde Sağa kayan bir ülke izlenimi vermiş ve bu izlenim son yıllarda daha da kuvvetlenmiştir. Yeni kurulan partiler de İsrail'in kendi iç dinamiklerinde, ne kadar köklü değişiklikler yaşandığını göstermektedir. Mesela BM'nin de

15 Neill Locherry, *The Israeli Labour Party in the Shadow of the Likud*, Ithaca Press, Berkshire, 1997.

terör örgütü olarak kabul ettiği *Kahanizm* adlı bir hareketin devamı olan *Birleşik Sağ Liste* adında bir parti yapılanması mevcuttur. *Yamina* Parti'sinin, bu seçimlerde beş altı vekille parlamentoya girmesi söz konusudur. Bunun dışında, *HaYamin HeHadash*, *Zehut*, *Yisrael Beiteinu*, *Birleşik Torah Yahudileri* ve *Shas* Partisi de vardır. Bütün bunlar, *Likud*'un önderliğinde bir Sağ blok oluşturmaktadırlar ve *Israel HaYom* gazetesinin son anketine göre, İsrail içerisinde Sağ blokun oy oranının, 29 Mart'ta, %68'e çıkması öngörülmektedir. İsrail'deki iç siyaset de İsrail dış siyasetini, köklü bir şekilde etkileyen ve dış siyaset üzerinde süreklilik arz eden bir yapıya sahiptir. Burada önemli bir husus da, İsrail nüfusunun yüzde %20'sini oluşturan Arapların, seçimi boykot ettikleri için *Knesset*'te sadece beş vekille temsil edilmeleridir. Yine aynı şekilde, Araplara yakın olan *Meretz* Partisi'nin de çok kısıtlı olduğu tespit edilmelidir.

İsrail'in genel siyasal yapısından devam edilecek olunursa, İsrail'in kuruluşundan beri iki ana hat vardır: Sol Siyonizm ve Revizyonist Siyonizm. İsrail'de Sol Siyonist hareketten ziyade, artık Revizyonist Siyonizm'in kurumsallaştığının kabul edilmesi gerekir. İsrail'i dünya ile barışık kılan kurucu İsrail değerlerinden ziyade, bugün; çok daha başka *HaHaganah-Irgun* ayrışmasında[16] Jabotinsky'i çağrıştıran yeni ve kendi içinde, iyice Sağa savrulan bir İsrail söz konusudur.

Netanyahu Moskova'da Putin ile görüştü ancak Netanyahu'ya seçim sırasında en büyük hediyeyi Trump verdi. Netanyahu da ona, *"Oval ofiste, pek çok İsrail dostu oturdu, ama hiçbirisi sizin kadar dost değildi."* diyerek, Trump'ın hediyesi karşısındaki memnuniyetini dile getirdi. Çünkü Trump, bir yandan İsrail'e diğer yandan seçim sürecinde Netanyahu'ya Golan'ı hediye etmiştir. Putin'den ise Netanyahu'ya ikinci hediye geldi. İsrail tarafına, 1982 Savaşı'nda kaybolmuş bir İsrail askerinin Esad tarafından tutulan kemikleri teslim edildi. Bu hediyenin, İsrail toplumu için son derece önemli ve sembolik değeri olduğunun anlaşılması elzemdir. Bu aşamada, Putin'in de ne kadar ince bir diploması güttüğünü ya da Rus devlet aklının ve

16 Samuel J. Roberts, *Party and Policy in Israel The Battle Between Hawks and Doves*, Westview Press, Boulder,1990.

diplomatik geleneğinin ne kadar etkili olduğunu görmek gerekir. Putin, bu hareketiyle, Netanyahu'nun seçimde elini kuvvetlendirmek isterken, kemiklerin Suriye Devleti tarafından kendilerine teslim edildiğini söyleyecek kadar incelikli bir siyaset gütmektedir.

Irakeyn

Suriye konusuna sadece *"güvenli bölge, sınır hattı, teröre karşı güvenlik"* açısından yaklaşılmamalı, burada gerçekten bir yeniden yapılanma olacağı fark edilmelidir. Bu nedenle, Suriye'nin tamamına dair Türkiye'nin planlarını oluşturması gerekmektedir. Bu amaçla Suriye'nin yapılandırılması, *Suriye'nin anayasası* mevzularına odaklanılmalıdır. İkinci olarak, *Irakeyn* -Osmanlı tarihinde İran ve Irak'a beraber yapılan seferin de adıdır- denilen bir kavram vardır. Arapça'da "*eyn*" eki, iki demektir, yani iki Irak anlamına gelir. Şu an, iki Irak'ı, Suriye ve Irak şeklinde, bütünleşik bir coğrafya olarak düşünmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, bu coğrafyada, hem etnik süreklilikler hem sınır hatları hem de kültürel ilişkilerin, beraber düşünülmesi ve bu doğrultuda ortak bir projenin, Türkiye tarafından oluşturulması gerekmektedir. Fransızların *Levant* yahut *Orient* dediği ve *Maşrık* olarak adlandırılan bölgenin, Suriye'nin ve Irak'ın yanında, Ürdün'ü, Lübnan'ı ve hatta İsrail'i içeren bir büyük alan olarak değerlendirilmesi elzemdir. Bu alanda, en önemli konu başlıklarından bir tanesi de uzun süreden beri Türkiye'nin de ilgisini azalttığı Türkmenler olmak durumundadır.

Bütün bu çerçeveden bakıldığında, Rusya'nın hem Suriye'de hem de Irak'ta olduğu tespit edilmelidir. Rusya'nın özellikle Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'nde, birçok petrol arama bölgesinde, çeşitli sektörlerde aldığı imtiyazlarla, buraya ekonomik olarak yerleştiği aşikardır. Buna karşılık, Irak'ın orta bölgesindeki Sünni yerleşim yerlerinde ABD'nin; güney bölgesinde İngiltere'nin; benzer şekilde, Suriye'nin güneyinde ABD'nin; kuzeyinde ve batısında ise Rusya'nın varlığı göz ardı edilemeyecek boyuttadır. Rusya da Suriye ve Irak'a bir bütün olarak yaklaşmaktadır.

Rusya ve İsrail

Netanyahu'nun Rusya ziyaretini de bu çerçevede ele almak gerekir. *"İsrail'in, Rusya'da çok etkili olduğu"* yönünde, yanlış bir algı vardır ve bu algının tam aksinin geçerli olduğunun anlaşılması gerekir. Zira Rusya, her zaman İsrail üzerinde oldukça etkili olmuştur. Putin iktidarının ilk dönemlerinde, Hodorkovsky'nin tutuklanması ve ortağı Nevzlin'in İsrail'e kaçması ile sonuçlanan bir süreç vardır. Bu süreçte, Rusya'nın isteği üzerine Rusya'ya sadık olan bir oligarşi, dahası yeni bir burjuva kesim yaratılmıştır. Rusya'nın İsrail üzerinde, nüfus anlamında da bir etkisi vardır. Aynı zamanda, kültürel kodlar anlamında bugünkü modern İbrani diline bakıldığında, pek çok Rusça kelime görülmektedir. Bunlar Yidiş'ten yani Doğu Avrupa Yahudilerinden geçen kelimelerdir. Siyonizm'in ortaya çıktığı yirminci yüzyıla kadar İbrani dili, sadece ruhban sınıfının kullandığı bir dildir. Yahudiler ya Sefarad yani Ladino veya Yidiş dilini -*Mizrahi* yani Doğu Yahudileri de içinde yaşadıkları toplumların dillerini, ağırlıklı olarak Arapça ve bazı bölgelerde de Farsça ve *Cuhuri* gibi türevlerini kullanmışlardır- kullanırlardı. Dolayısıyla, İsrail ile kültürel etkileşimlerin yanı sıra ekonomik ve politik etkileşimler Rusya açısından önemlidir. Bu etkileşimler nedeniyle Rusya, bugün Suriye'nin güneyi konusunda İsrail ile anlaşma zemini sağlamıştır. Rusya'nın bu çerçevede, ABD ile beraber hareket ettiği veya bu meyilde olduğu da iddia edilebilir. Nitekim İran'ın, İsrail kuzeyinde seksen kilometrelik bir hat ile müşterek olarak, İsrail'in güvenliğini sağlandığı yönünde, basın ajanslarına sızdırdığı bilgiler mevcuttur. Bu noktada, ABD ve Rusya'nın, Suriye konusunda anlaşabileceği düşüncesi hiç de yabana atılır bir iddia değildir. Doğu Avrupa ve Karadeniz konusunda anlaşamayan Rusya ve ABD arasında, yeni bir Yalta yaşanılacağı düşünülmese de bu iki ülkenin anlaşmazlıkları giderebilmek için en azından lokal düzeyde anlaşabileceklerini, Venezuela ve Suriye'deki pazarlıklar üzerinden tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla, ABD ve Rusya'nın da Suriye konusunda muhtemel olmasa da, mümkün düzeyinde anlaşabileceği hesaba katılmalıdır.

Bu öngörü çerçevesinde, Türkiye'nin A-B-C planlarını oluşturarak, hem ABD'ye hem Rusya'ya sunma vaktinin gelip geçtiği iddia edilebilir. Bu planların, sınır güvenliğinin ötesine geçmesi ve kapsayıcı olması gerekir. Kapsayıcılık, yukarıda belirtilen şekliyle *"Nasıl bir Suriye olmalı, Suriye'nin anayasal yapısı nasıl şekillenmeli ve Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda yeni sınırlar neler olmalı?"* şeklindeki sorular doğrultusunda değerlendirilmelidir.

Türk-Amerikan İlişkileri

Türk-Amerikan ilişkilerindeki dalgalanmanın, uzun zamandan beri devam ettiği ve bu dalgalanmanın, bir müddet daha devam edeceği düşünülebilir. Zira ABD ve Türkiye'nin çözmesi gereken ciddi meseleleri vardır. Bu sorunlara yeni olarak, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne uygulanan silah ambargosunun ABD tarafından kaldırılması ve dolayısıyla Kıbrıs-Yunanistan-İsrail hattında, Doğu Akdeniz'de ABD'nin güvenlik yapılanmasının askeri harekat planının değiştirilmesi sorunu eklendi. Karadeniz'de de karşılıklı çıkarların uyuşmadığının göz önünde bulundurulması gerekir. Fakat asıl meselenin, Suriye ve S-400 üzerinden tartışıldığı söylenebilir. S-400/F-35 dikotomisinin, bunların ikisinin bir arada olması konusunda Trump'ı da aşan bir antagonizmaya dönüşme sürecine doğru gidilmektedir. Dolayısıyla Trump'a rağmen, bazı engellerin aşılamadığı bir noktaya gelindiği görülmektedir. Buradaki sorun, CAATSA yaptırım sürecinin Türkiye'ye uygulanma riskini de içinde barındırmaktadır. Bu yaptırımlar, hem Türkiye'de hem de NATO içinde bir kriz yaratabilecektir. Böyle bir kriz ortamında, Fransa'dan *de Gaulleizm* çıkabilmiştir fakat Türkiye'nin şu anki pozisyonunun buna elvermediği açıktır. S-400'ler hususunda, alıp kutuda tutulması veya başka bir ülkeye sevki gibi farklı alternatifler olduğu iddia edilse de bunların uygulanması oldukça zordur. NATO kontrolü altına verilmesi gibi bir ihtimalden bahsedilse de; bu ihtimal karşısında, Rusya'nın anlaşmayı feshetme imkanı ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, S-400'lere dair sorunun, sadece S-400'lerle alakalı olmadığı, Doğu Akdeniz

ve Suriye konularındaki anlaşmazlıklara da etki ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla bağlantılı olarak, Rusya'nın NATO ile ilişkileri kesme sürecinin üzerinde durulmalıdır. Soğuk Savaş'tan hemen sonra başlayan ve öncelikli olarak ilişkinin kurulduğu Doğu Avrupa coğrafyasında, NATO-Rusya Ortak Komisyonunun, Ukrayna krizi ile beraber ortadan kalkmasına rağmen; Rusya, Suriye'de çözüm konusunda ABD ile görüşmeleri sürdürmektedir. Burada Netanyahu'nun, ABD ve Rusya ilişkilerinde arabuluculuk rolü üstlenerek, Suriye meselesinde iki ülkenin uzlaşmaya yakın bir noktaya gelmesine katkıda bulunduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu açıdan, Türkiye-Rusya ilişkisini, Türkiye-NATO ilişkisine alternatif olarak değerlendirmek yanlış olur. Rusya, Türkiye'nin komşusudur ve iki ülkenin, gerek komşuluk ilişkisi gerekse iktisadi ve güvenlik açısından belirli anlaşmalar çerçevesinde iyi ilişkiler kurma zorunlulukları vardır. *The Moscow Times* gazetesinde, *"Putin, turnayı gözünden vurdu"* şeklinde bir ifade göze çarpmaktadır. Bu ifade, S-400 meselesi bağlamında olsa da NATO içerisindeki ayrışma ve karşıtlık halinin, Rusya'nın çıkarına olacağının altını çizmektedir. Ancak, *"Rusya her zaman Batı'nın karşısındadır"* iddiası da sorgulanmalıdır. Panslavizm'in kurucu metni olarak değerlendirilen, XIX. yüzyılda Danilevsky'nin yazdığı, *"Rusya ve Avrupa"* [17] adlı çalışmada; Rusya, Batı'nın karşısındadır tezi vardır. Fakat XX. yüzyılda, post-Sovyet dönemde bunun aşıldığı, Rusya'nın toplumsal yapısının, oligarklar ya da *"yeni Ruslar"* denilen sınıf tarafından nasıl dejenere edildiği görülmektedir. Nitekim Marksistler, *"Sosyalizm, kapitalizmden komünizme geçişin en barışçıl aracıdır"* derken, şimdi bu ifadenin ironik bir şekilde, Rusya'da *"Sosyalizm, kapitalizmden, vahşi kapitalizme geçişin en barışçıl aracıdır."*, şeklinde kullanılması, çok yanlış değildir. Böyle bir toplumsal yapının olduğu yerde, Rusya'nın stratejik algılarına da bakıldığında, yakın çevresi ile ilgili ve tam bir karşıtlık halinden söz edilemez. Dolayısıyla XIX. yüzyıldaki Roma veya XX. yüzyıldaki sosyalizm ideali olmadan, Rusya'nın Batı ile kurduğu ilişkilerin, Westfalyen bir pragmatizm üzerine inşa edilmiş

17 N. Ya. Danilyevski, *Rossiya i Evropa*, Izvestiya, M., 2003.

ilişki olduğu yorumunda bulunulabilir. Türkiye için bunun Batı ile ilişkilerinde bir model olamayacağı aşikardır.

Tiyatroda, Stanislavski (metod) oyunculuğu diye bir yöntem vardır. Stanislavski, oyuncunun üzerindeki kıyafetlere kadar, her türlü detay ile karakteri tanımlar ve böylelikle oyuncu gerçekten karaktere dönüşür. Stanislavski, oyuncunun oynayacağı rolü, en iyi şekilde kavrayabilmesi için oyuncunun karaktere dönüşmesini ve hatta onunla özdeşleşmesini ister.[18] Brecht ise bu özdeşleşmeye karşı çıkar, çünkü bu durum seyircinin karakterle özdeşleşmesine ve karakteri oyuncunun gözünden görmesine sebep olur. Brecht, kendi önerdiği tiyatro açısından son derece olumsuz olarak gördüğü bu sonuçtan kaçınmak için, özdeşleştirme yerine yabancılaşmayı koyarak hem oyuncu hem de seyircide bir bilinç oluşturmayı hedefler.[19] Batı Blokunun ittifak tarzı da Brecht'in oyunculuk tarzına benzer, yani bir karakteri aynen giymekten ziyade, hegemonik ilişkiler üzerinden ittifaklar oluşturur. Doğu Blokunda ise Moskova'da alınan kararlar, tüm ülkelerde uygulanır. Bir nevi, Stanislavski'nin metot oyunculuğuna benzer. 1956'da Budapeşte işgali ya da 1968'de Prag Baharı'nın bastırılması bunun bir göstergesidir. Bugün Batı'ya bakıldığında, özellikle Trump döneminde, bilinen ittifaklar yerine, Batı Bloku içerisinde yarı özerk hareketlere izin vermeyen, Stanislavski yaklaşımına benzer yeni bir akıl yapısı ve sert bir birliktelik arayışı olduğu görülmektedir. Türkiye'nin NATO ile ilişki içinde kalarak kendi inisiyatif alanını genişletmek için, metot oyunculuk modelinden Brechtvari epik oyunculuğa dair adım atmak istediği iddia edilebilir.

Doğu Akdeniz ve Libya

Bu noktada Fransa'nın 24 Nisan'ı "*Ermeni Soykırım Günü*" ilan etmesi, olayın kendisinin vahametinin yanı sıra Doğu Akdeniz'de Fransa'nın Türkiye ile bir konfrontasyon içinde olduğunu da teyit eder niteliktedir. Fransa, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ta üs arayan,

18 Rose Whyman, *Stanislavski*, Routledge, London, 2014.

19 Margaret Eddershaw, *Performing Brecht*, Routledge, New York, 1996.

aynı zamanda Kuzey Afrika'da hem ABD hem de Rusya ile beraber hareket edebilen bir ülke olmasından hareketle, Fransa'nın Türkiye karşısındaki bu hasmane tutumu şaşırtıcı değildir. Bu noktada, Mısır'ın, Arap NATO'suna girmeyeceğine dair açıklaması, önemli bir açıklamadır ve bu açıklama Türkiye açısından, Doğu Akdeniz'de Mısır ile bir normalleşme imkanı yaratabilir. Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de daha fazla aktörle iletişim kurması, aynı şekilde Ortadoğu'da olabildiğince fazla aktörle konuşması ve bunların hiçbirini dışlamadan, bu aktörlerle karmaşık, komplike bir ağ oluşturması, Atlantik ile kurulan ilişkileri de daha sağlıklı kılacaktır.

–IV. Mayıs 2019–

Britanya Savunma Bakanı'nın İstifası

ABD ile İngiltere arasında her zaman ayrıcalıklı bir kuzen ilişkisi olmuştur. Fakat bu ilişki, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, özellikle 2003 Irak müdahalesi ile birlikte zarar görmüştür, ancak bu zarar kuzenliği ortadan kaldıracak boyutta değildir. Geçmişte İngiliz istihbaratında ve Dışişleri'nde çalışmış olan, İngiliz ajan romanları yazarı John Le Carré 1990'lı yıllardan itibaren, tek konuya odaklanır: Bu konu, İngiliz devletinde kooperatifleşme, kamusal akıl, kamu hizmeti düzlemlerini içerir. Poulantzas'ın *"devletin göreli özerkliği"*[20] olarak tanımladığı kavramın, Le Carré'nin eserlerinde de bulunduğu iddia edilebilir. Le Carré, üstün İngiliz devlet aklının, özel sektörün kısa vadeli çıkarlarını koruma amacını edinerek kaybolduğundan yakınır. Le Carré, ilaç ve finans sektörü üzerinden, Rus oligarklarının paralarının aklanması ya da ABD paralı askerleri gibi temalar üzerinden, bu aklın yitimini anlatır. Britanya Savunma Bakanı hususunu da savunma konusunda, ABD'li kuzenleriyle daha iyi ilişkiler içinde olmak isteyen bir bakanın, Çin ile kurulacak özel sektör merkezli ilişkinin önünü kesmek istemesi, belirli bilgileri sızdırması ve yakalanması şeklinde değerlendirmek gerekir.

20 Nicos Poulantzas, *On the State*, Unesco, Paris, 1980.

Dahası Le Carré'nin şikayetçi olduğu, İngiliz aklının kaybolma riskine karşı, İngiliz devletinde birilerinin refleks gösterdiği şeklinde bir değerlendirme de yapılabilir. Fakat bakanın görevden alınması, Çin sermayesi ve genel olarak Çin'le ilişkiler ile ilgili, ABD-Britanya arasındaki ilişkileri karmaşıklaşacaktır. Çin'le ne yapacağına karar veremeyen ABD karşısında yeni dünyayı Hindistan ile kurmayı amaçlayan Britanya'nın ilişkileri takibe muhtaçtır.

Pompeo: Venezuela ABD'nin Arka Bahçesidir

Venezuela ile ilgili, Pompeo'nun ABD'nin arka bahçesi ifadesi, bir hakikattir. Modern uluslararası sistem, ulus-devletler üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla, bu kavramın bu şekilde yıpratılıyor olması endişe vericidir. Bu endişe, yeni özne ne olacak, barış nasıl korunacak, savaşlar nasıl engellenecek gibi birçok soruyu gündeme getirmektedir. ABD'de eski yönetim ve şimdiki yönetim arasında bir kamplaşma olduğu açıktır. Eski yönetim, basit bir şekilde, Clinton ekibi olarak tanımlanacak olunursa, bu ekibin, Venezuela konusunda şahin bir pozisyonda olduğu görülmektedir. Trump ekibi ise Venezuela konusunda, işleri yavaştan alma izlenimi vermektedir. Burada endişe verici durumlardan birisi de ABD'nin ulus-devleti ve dolayısıyla uluslararası sistemi sarsan bu açıklamalarına, herhangi bir tepkinin verilmemesidir. Nitekim Le Carré'nin şikayet ettiği gibi, Avrupa'da da kamu kavramının, neo-liberalizmin en öndeki savunucusu olan Macron'un bile müşteki olduğu pervasızlaşma ile ortadan kalktığı söylenebilir. Olayların, *"Bir şirket tutup ben oraya müdahale ederim ve bunun fiyatı budur"* şeklinde, pazarlığı ve lobiciliği yapılabilmektedir. Dolayısıyla bu yaklaşımlar, kapitalizmin savunucusu ABD için bile aşırı bir içeriğe sahiptir. Buna karşı direncin, Bernie Sanders ya da Ocasio-Cortez çerçevesinde, kısıtlı da olsa ABD toplumunda ve Demokrat Parti içinde yer edindiği görülmektedir. Nitekim bu pervasız yönelimler, kısa vadede ABD için faydalı olsa da orta ve uzun vadede ABD'nin kendi çıkarlarına kökten zarar verebilir. Bunun ABD elitleri tarafından da tartışılma ihtimali uzak değildir.

S-400'ler: Rusya ve ABD

S-400 konusunda ilk olarak, Türkiye'nin Patriot alma yönünde eğilim gösterdiği fakat bu konuda bir ilerleme sağlanamadığı yukarıda da izah edilmişti. Türkiye'nin bu hava sistemlerine acil olarak ihtiyacı olduğu dönemde ise bazı NATO ülkeleri bu sistemleri Türkiye'ye geçici olarak konuşlandırdı ve gerçekten tehdit algılandığı bir dönemde ise bu sistemlerin İspanya dışındaki sahipleri geçici konuşlandırmayı da sonlandırmaya başladı. Türkiye'nin bu nedenle, biraz da mecbur kaldığı için S-400 görüşmelerini başlattığı iddia edilebilir. İkinci olarak, S-400 sistemleri, F-35 gibi merkezi bir sisteme entegre edilmek zorunda değildir. Bunun programlanmasını Türkiye yapacağı için, F-35'ler hakkında doğrudan doğruya Rusya'ya bilgi aktarımı yapılması mümkün değildir. Türkiye'nin bu bilgiyi toplama imkanı olsa da bu bilgiyi, büyük ihtimalle sistemleri kontrol eden Türk Silahlı Kuvvetleri toplayacaktır.

Uluslararası politikada algıların hakikatin önüne geçebildiği zamanlar olsa da, algıları yönetmenin de siyasetin bir parçası olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada, Türkiye'nin ABD'de lobicilik konusunda eksiklerinin olduğu açıktır. Bu çerçevede, Rusya-Türkiye-ABD üçgeni içindeki ilişkilere bakmak gerekir. "Çar'ın şehri" yani İstanbul anlamına da gelen "*Tsargrad*" adlı, Rus milliyetçi internet sitesi, *"Biz Türkiye'ye dair neden düzgün adımlar atmıyoruz? Neden NATO'dan koparmıyoruz? Neden ticaret aşamasında kalıyoruz?"* soruları çerçevesinde uzun bir analiz yayınladı. Bu analize bakıldığında Rusya'nın kendi iç kamuoyunda bile, Rusya'nın resmi politikasına muhalif, aşırıcı ve gerçeklikten kopuk yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Buna rağmen, Türkiye ve Rusya'nın komşu olduğu hakikatinden uzaklaşmaması gerekir ve bu komşuluk ilişkisinin, Türkiye tarafından müttefiklerine altını çizerek izah edilmesi elzemdir. Zira Türkiye ve Rusya arasındaki ticari ilişkiler, Türkiye GSMH'sinde çok büyük bir pay teşkil eder. Bunun yanında Türk-Rus kültürel ilişkileri son derece ileri bir boyuttadır ve hatta takribi 150.000 civarında ortak evlilikten bahsedilmektedir. Coğrafi açıdan,

Karadeniz gibi ortak bir denizin varlığı söz konusudur. Demografik bir ortaklıktan da bahsedilebilir. Türkiye'nin bir göçmen ülkesi olmasında, son yüz elli yıldır etkili olan, Balkanlardan gelen yoğun göç, bir vakıa olarak değerlendirilmelidir. Buradan gelen göçmenlerin, Slav kültürüyle etkileşim halinde olmaları ve Rus İmparatorluğundan kaçarak Türkiye'ye gelmeleri, bu ortaklığın bir göstergesidir. Kafkasya göçmenleri olan Çerkezlerin yanı sıra Kafkas kavimleri ve Türkler de yine aynı şekilde, Rusya'dan kaçarak Türkiye'ye ulaşmışlardır. Suriyeli göçmenlerin de Rusya'dan kaçarak Türkiye'ye geldiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı şekilde, Rusya Federasyonu içindeki Türk ve Müslüman unsurların varlığı da demografik bağın bir başka göstergesidir. Dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nin Rusya'yla arasının açık olduğu bir durumda, Kazan ya da başkenti olduğu Tataristan ile işbirliği üretmesinin imkanı yoktur. Örnek üzerinden bakılırsa Kazan'daki Alabuga bölgesinde şu an 30 milyar dolarlık bir Türk yatırımı olduğu görülür. Benzer şekilde, Grozny'de yapılan büyük caminin, Sultanahmet Cami örnek alınarak yapılmış olması da kültürel ve demografik bağların işaretidir. Dolayısıyla, bu alanlarda, hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın kazan-kazan ilişkisi içinde olduğu söylenebilir. İki ülkenin ilişkisinin dikensiz bir gül bahçesi olmadığı, fakat olabildiğince dikenlerin ayıklandığı ve güllerin artırıldığı bir ilişkiye evrilmesi önemlidir. Bütün bunlara rağmen, bu ilişkinin Türkiye'nin genel müttefiklik sistemine karşı veya bunun muadili bir ilişki olarak tanımlanması doğru değildir. Nitekim Türk dış politikasının genel hattı, Türkiye'nin geleneksel müttefiklerinin çatışma arayışında mızrak ucu olmamakta direnmesi üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla Türk dış politikasının, bu genel hatları içerisinde, olabildiğince fazla komşuyla konuşarak, karmaşık ilişkiler ve anlayış birlikleri yaratması gerekir. İran özelinde, D8 çerçevesinde Sadabat Üniversitesi kurulması, bu ilişkinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Rusya-ABD ilişkilerinde, sorunlu alanlar olsa da Türkiye'nin bunun dışında kalan alanlarda ilişki kurması gerekir. Bu alanlarda ilişki geliştirmek, hem Türkiye'yi kendi müttefik zinciri içerisinde değerli kılar hem de bu müttefik zincirinin

dışında kalan komşuları ile ilişkilerini düzenli olarak yürütmesini kolaylaştırır. Bu nedenle, Türkiye'nin hem Rusya hem İran ile olan ilişkilerine bu çerçevede yaklaşılması gerekir. Rusya ve İran'a, Irak'ı da eklemek gerekir. Bu ülkelere, yakın zamanda Libya düzleminde; Akdeniz'in önem kazanmasından mütevellit orta vadede Mısır'ın da eklenmesi gerekir. Benzer adımlar Balkanlar'da, mesela Makedonya merkezli bir ağ oluşturularak kurulabilir.

S-400'ler çerçevesinde, ABD'nin NATO özelinde, kendisinden başkasına söz hakkı tanımadığı, ilişki kurma ya da pazarlık yapma hakkını sadece kendinde gördüğü, dahası bir nevi Soğuk Savaş dönemindeki yaklaşımını hakim kılması, kurulan ilişkilerin denetimi ve sınırlılığına ilişkin bazı sorunlara sebep olmaktadır. Fakat Türkiye ve Rusya komşudur ve bu komşuluk durumu, kaçınılmaz bir ilişki sebebidir.

S-400'lere dair Pentagon'dan gelen sert açıklamalara bakıldığında, bu açıklamalar, Trump'ın kendi başına kararlar alarak ya da görüşmeler yaparak, kurumlar-üstü bir yaklaşım ve faaliyette bulunmasına yönelik, Pentagon'un bir tepkisi olarak değerlendirilebilir. Bu durum, ABD dış politikasında Başkan'ın inisiyatifinin öneminin yanında, kurumsal bir işleyişin de son anda galebe çaldığının işaretidir. Ayrıca, Pentagon'un bu açıklamalarında ilk kez bir farklılığın bulunduğu da tespit edilebilir. Pentagon, bugüne kadar, S-400 ve F-35'lerin uyumsuzluğundan ve S-400'lerin F-35'ler için yaratacağı tehditlerden bahsederken, bu açıklamalara ek olarak bu defa, S-400 sistemlerinin NATO müttefikliği içerisinde sorun yaratacağı iddiasını ileri sürdü. Bu iddia, tehdit dozunun artması şeklinde yorumlanabilir. Daha geniş çerçevede ifade edilirse; bu iddia, Türkiye'nin NATO müttefikliğinden kaynaklanan görevlerini yeterince yerine getirememiş olduğuna dair bir iddia olarak değerlendirilmelidir.

Suriye'nin Geleceği

Çok taraflı siyasetin önemi, bugünlerde Suriye özelinde daha iyi anlaşılmaktadır. Suriye'de, ABD ile Rusya'nın pazarlık yürüttükleri ve bu

pazarlıkta büyük bir yol aldıkları, özellikle Suriye'nin güneyi konusunda İsrail aracılığıyla anlaştıkları görülmektedir. Suriye'nin kuzeyine yönelik olarak, Moshe Dayan'ın 1967'de, Sina Yarımadası'nı aldıktan sonra ileri sürülen "*toprak karşılığı barış*"[21] yaklaşımına benzer şekilde, Rusya'nın da Ortadoğu karşılığında, Doğu Avrupa pazarlığı içerisinde olduğu düşünülebilir. Zira Rusya Hmeymim Hava Üssü ve Tartus Limanı gibi kazanımlar ile Suriye'den istediklerini koparmıştır. Bu çerçevede, Rusya'nın elinde fazla olan ve çok ihtiyaç duymadığı konularda, ABD ile pazarlığı sürdüreceği ve ortak bir noktaya gelmeyi planladığı düşünülebilir. Bu çerçevede, ABD'nin planlarının ne olacağı ve hangi ekibin nasıl bir plana sahip olduğu soruları önem kazanmaktadır. Bu sorular doğrultusunda, ABD'de birkaç farklı planın yarıştığı, daha açık bir ifadeyle belirtilecek olunursa, Trump'ın bu planları ve hatta planları yapan ekipleri yarıştırdığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede; Pentagon'un, CENTCOM'un, Dışişleri'nin, petrol şirketlerinin ve hatta İsrail'in anlaşmış olduğu farklı lobilerin farklı görüşleri olabilir. Türkiye açısından ise temel meselenin güvenli bölge olmadığını, Türkiye'nin güney sınırlarının, Türkiye için varlık-yokluk meselesi olarak algılandığının tespit edilmesi gerekir. Burada, Türkiye'nin güney sınırlarındaki siyasi yapının inşası, Türkiye tarafından beka sorunu olarak algılanmaktadır. Normal koşullarda, egemen ulus devletlerin, uluslararası sistemde komşusunun siyasi sistemine karışma hakkı yoktur. Fakat bugün, Suriye ve Irak gibi merkezi otoritesi yabancı müdahale tarafından tamamen ortadan kaldırılmış, iç savaş yaşayan ülkelerde nasıl bir siyasi yapının oluşacağı, komşuları için beka sorunu halini almıştır.

Suriye hususunda önemli mevzulardan bir tanesi İdlib'tir. İdlib meselesinin, Türkiye ve Rusya arasında, bir anlaşmazlık konusuna dönüşme ihtimalinin yüksek olduğu bu aşamaya gelinmeden açığa çıkmıştı. İdlib konusunda, MGK belgesinde, Astana Mutabakatı'nın tarafı olmayan Suriye'nin eylemlerinden, Astana Mutabakatı'nın tarafı olan Rusya'nın sorumlu olacağı ve bu sürecin Rusya'nın

21 Michael I. Handel, *Israel's Political Military Doctrine*, Harvard University Press Harvard, 1973.

garantörlüğü altında işleyeceğine yönelik bir karar vardı. Benzer şekilde, Suriye'deki bazı grupların eylemlerinden de Türkiye'nin sorumlu olacağı belirtilmişti. Astana Mutabakatı'nın taraflarından biri olan İran'ın mutabakat dışına çıkmasıyla, Rusya ve Türkiye arasında anlaşmanın sürekliliğine dair iletişimin kurulması zaruri bir hal almıştır. İdlib konusunda Türkiye'nin çıkar alanları olduğu aşikardır ve *"def'i mazarrat celb'i menafiden evladır"* yaklaşımı çerçevesinde, Türkiye bir göçmen akımının ve insani krizin önüne geçmek istemektedir. Fakat orta vadede, Suriye'nin geleceği konusunda ve Afrin bölgesinin güvenliğini güneyden sağlamak adına Türkiye'nin masada olmak için, İdlib bölgesindeki Türk etkinliğini koruması gerekmektedir. Dünya kamuoyunda Astana mı, Cenevre mi tartışmaları devam ederken, Cenevre'nin bileşenlerinin de Astana Mutabakatı'nı farklı açıdan eleştirmelerine rağmen, İdlib konusunda övdükleri hatırlanmalıdır. Özellikle ABD ve İngiltere'nin İdlib konusundaki desteklerinin, Rusya ile görüşmelerde Türkiye'nin elini kuvvetlendireceği öngörülebilir. Bu önemli bir nüanstır. Dolayısıyla, İdlib meselesinin iki tarafın üzerinde uzlaşması gereken bir konu olarak değerlendirmesi gerekir. Zira bir karşıtlık hali ortaya çıkarsa, Türkiye'nin çıkarlarına uygun olmayan gelişmelerin yaşanma ihtimali yüksektir.

MGK bildirisinin yanı sıra Cumhurbaşkanlığı tarafından yapılan açıklamada, Suriye'de barış sürecinin yeniden başlaması için, anayasa yapımı sürecine geçilmesi gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin bu konuda masada etkili olması için, elinde olabildiğince fazla kart tutuyor olması gerekir. Bu doğrultuda, Cumhurbaşkanlığı açıklamalarında Soçi yerine Astana'ya referans verilmiş olması, İran'ın Suriye'deki etkinliğine dair bir mesaj olarak değerlendirilmelidir. İran konusunda Türkiye'nin pozisyonunu, Irak'ta yürütülen Pençe Harekatı ile beraber değerlendirmek gerekir.

Bölgenin bir sorunu olarak değerlendirilen, İran'a karşı bir kuşatma harekatının konuşulduğu durumda, Putin'in yapmış olduğu açıklama oldukça önemlidir. Putin, bu açıklamada, "*Biz itfaiyeci değiliz.*", şeklinde bir ifade kullandı. Cumhurbaşkanlığı açıklamasının da bu ifadeye, '*bu bölgenin yangını konusunda, bu kadar kolay bir*

yere gitmeyin' şeklinde bir cevap olarak ele alınması gerekir. Bu çerçevede Pençe Harekatını, terörle mücadele operasyonundan ziyade stratejik harekat olarak değerlendirmek gerekir. Stratejik olarak bu harekatın anlamı, olası İran operasyonu veya İran'ın bu bölgedeki aşırı adımları durumunda ya da Irak'taki iç karışıklıklar veya istikrarsızlık durumunda, Türkiye'nin İdlib'te olduğu gibi, daha sonraki diplomatik süreçte kendisine yer tutmak için sahada bulunmasıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin hem ABD hem de Rusya ile görüşmelerinin tercihten ziyade zaruret olarak değerlendirilmesi gerekir. Türkiye biri süper güç (ABD), diğeri bölgesel güç ve süper güç sınırında gezinen (Rusya) ama her ikisi de Ortadoğu'da etkin olan ve ikisinin birbiriyle anlaşma ihtimali çok yüksek olan bu güçler arasında kendisine yer açmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin bu yer açma mücadelesinde, Suriye ve Irak konusunda, yakın dönemde oluşacak olan yeni yapılanmaya dair varlık ortaya koyduğu tespit edilmelidir. Bu varlık mücadelesinde Türkiye, askeri ve diplomatik araçlarını da kullanmaktadır. En üst düzeyde diplomatik araç kullanmak, genelde çok kritik zamanlarda oluşacak bir şeydir fakat dünyanın on yıldır gittiği yönün de bu olduğu aşikardır. Bu nedenle, Dışişleri bakanlıkları ya da yetkili kurumlar üzerindeki üst düzey temaslar daha önemli hale gelmektedir.

İsrail İç Siyasetinde Arayışlar

Ortadoğu'da uluslararası politikada İran'la beraber analiz edilmesi gereken bir diğer aktör İsrail'dir. Bu çerçevede, İsrail iç siyasetindeki hızlı dönüşümün yarattığı sancıların da gözden kaçırılmaması gerekir. Netanyahu'nun seçimlerden önce, İsrail'in dış politikadaki başarısını, iç politikaya taşıma yönünde bir eğilimi vardı. Netanyahu, ağır yolsuzluk dosyaları ile karşı karşıya olmasına rağmen, Sağ blok bir koalisyon kurma kapasitesiyle seçimlerden çıktı ve Netanyahu'nun, koalisyon kurulabileceği düşünüldü. Fakat bu süreçte, *Yisrael Beitenu* (İsrail Evimiz) partisinin lideri ve Eski Savunma Bakanı Lieberman, beklenenin aksine koalisyon kurmaya yanaşmadı.

Lieberman'ın koalisyona yanaşmamasındaki temel gerekçe, İsrail'de hem kadınlar hem erkekler için mecburi olan askerlik hizmetinden, Arap yurttaşların yanı sıra Ortodoks dindar Yahudilerin de istisna tutulmasına dair düzenlemeydi. Bu çerçevede, dindar *Shas* Partisi ile Lieberman arasında bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Bu anlamsızlığa ek olarak, ABD içindeki yarılmanın da İsrail'deki Sağ bloka yansıması olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Lieberman, Netanyahu'nun eski özel kalem müdürü, dahası Netanyahu'nun yetiştirdiği bir siyasetçidir ve Netanyahu'nun göz yumması ve üstü kapalı destekleriyle bir noktaya kadar gelebilmiştir.

Netanyahu'nun dış politikadaki başarılarına bakılacak olunursa; Golan konusunda ABD'nin, İsrail'in ilhak kararını tanıyan kararı; İsrail'in, Rusya ve ABD'yi İran'a karşı operasyon fikrine yöneltmiş olması ve Suriye'de, İran'ı olabildiğince sınırlandırmış olması, örnek olarak verilebilir. Netanyahu, bu başarılar doğrultusunda, kamuoyuna, '*Gördünüz seçimi de kazandım ama bana yönettirmiyorlar*' şeklinde bir imaj vermektedir. Dolayısıyla, bu imajla Netanyahu, sistemin yürümediğini iddia ederek hem başkanlık sistemiyle belirli bir dokunulmazlık kalkanı elde etmek hem de İsrail politik yapısını, kendi amaçlarına uygun hale getirmek istemektedir. Netanyahu'nun bu tavrına, sokakta üç haftadır süren yoğun tepkiler var, göstericiler, kafalarında fesler ile *"İsrail, Türkiye olmayacak!"* sloganları atmaktadır. Başkanlık sistemine karşı parlamenter demokrasinin savunulduğu bu gösterilere, *Mavi Beyaz Hareket* ve *İşçi Partisinin* yanı sıra bazı Sağ partiler de katılmaktadır. Bu aşamada Netanyahu'nun, Kushner'in Yüzyılın Planını açıklaması aracılığıyla, İsrail'in uzun dönemden beri hayallerini kurmuş olduğu bazı gelişmeleri kamuoyuna duyurma amacında olduğu düşünülebilir. Bu doğrultuda Netanyahu, bu başarıyı iç politikaya tahvil ederek, Eylül'deki seçimlerden anayasayı değiştirecek bir zaferle çıkmak istemektedir. Netanyahu'nun dünyadaki genel siyasi trend içerisinde, Hindistan'da Modi, Rusya'da Putin, ABD'de Trump ve Macaristan'da Orban örneklerinde olduğu gibi, literatürde sıklıkla Sağ popülist olarak tanımlanan hareketlere eklemlenerek, ülkenin idari yapısını

değiştirme yönünde bir temayülü olduğu iddia edilebilir. Bu temayül sonucunda, İsrail vatandaşlık yasasının değiştirilmesi, Yahudi Devleti kimliğinin yeniden tanımlanması ve İsrail'in çok-kültürlü yapısının sonlandırılması yanı sıra idari yapıda da keskin dönüşüme yol açacaktır. Bu doğrultuda, 1977 yılında İşçi Partisi'nin iktidardan düşüp, Likud'un iktidara gelmesi için kullanılan İkinci Cumhuriyet gibi bir Üçüncü Cumhuriyet modelinin, 2019 ya da 2020 yılında tartışılacağı düşünülebilir. Her ne kadar bu girişimin başarıya ulaşması, muhtemel görünmese de dikkatle izlenmesi gereken politik dönüşümler olarak not edilmelidir.

Avrupa Seçimleri

İsrail'deki gelişmeleri anlayabilmek için Avrupa'daki parlamento seçimlerini de incelemek gerekir. Her ne kadar bu seçimlerde beklenen tsunami etkisi görülmese de, hiç azımsanmayacak büyüklükte bir dalga ile karşılaşıldığını söylemek mümkündür. Bu büyük dalganın adı, "*merkezin erimesi*" olarak konulabilir. Merkezin erimesiyle sürecin, biri aşırı Sağ, diğeri aşırı Sol olarak kabul edilen iki taraf olduğu söylenebilir. Almanya'da Yeşiller'in öne çıkması ve SPD'yi ezmesi ya da Fransa'da Marine Le Pen'in partisinin yüzde yirmi üç gibi bir oy alarak, Fransa'da birinci parti olarak çıkması veyahut Almanya'da, aşırı sağ parti AfD'nin yüzde on buçuk oy alması, bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu süreçlerin, akademyada popülizm kavramı altında tartışılmasına rağmen artık bunların popülizmden ziyade yükselen bir faşizm dalgası başlığı altında değerlendirilmesi mümkündür. Bu yükselen faşizm dalgasına dair belli hususların, Türkiye tarafından da analiz edilmesi gerekir. Bunun yanı sıra, 1930'lu yılların Avrupa faşizmi ile bu sürecin farklarının iyi analiz edilmesi önemlidir. Bu hareketleri birbirinden kopuk, yerel, kendi ülkesine hapsolmuş, ezilmiş ve göçmenlerden dolayı işini kaybetmiş kesimlerin tepkiselliği olarak değerlendirmek yerine, tüm Avrupa'da bir faşist enternasyonal çatısı altında tanımlanması gerekir. Bu aşamada, Avrupa içinde oluşan şebekelerin yanı sıra Amerikan aşırı

Sağının temsilcilerinden biri olan ve Trump'ın danışmanı olarak görev yapan Steve Bannon ile somutlaşan küresel ağların da dikkate alınması gerekir. Steve Bannon, Le Pen'in çok yakın arkadaşı olmakla beraber, AfD'nin toplantılarına katılan, Belçika'da faşist hareketi destekleyen ve garip bir şekilde Rusya devleti ile de temasları olduğu iddia edilen bir isimdir. ABD'nin yanı sıra Rusya'nın da çeşitli kanallarla, Avrupa'da aşırı Sağı desteklediğine dair iddialar mevcuttur.

Avrupa'da aşırı Sağ klasik anlamıyla, antisemitizm üzerine kuruludur. Fakat bugün bakıldığında, aşırı Sağın portföyünde antisemitizmin olmadığı, olsa da söylem düzeyinde çok görünür olmadığı tespit edilebilir. Bu doğrultuda, Avrupa'da aşırı Sağın antisemitizmden arındığını ve antisemitizmi, İslamofobi, anti-İslam, anti-Müslüman gibi pozisyonların ikame ettiği görülmektedir. "*Medeniyetler Çatışması*"na referans verilmesini zaruri kılan, Amerikan *neo-con*'larının da bu çizgide olduğunu belirtmek gerekir. *Neo-con*'ları içeren bu akıma, yeni bir isim verildiği şeklinde tartışmaları da gündemdedir. "*Civilizationism*" yani "*medeniyetçilik*" adı altında, Grekoromen ve Yahudi olarak tanımlanan, Batı medeniyetinin korunması fikri üzerine kurulu bu akıma göre asıl tehlike göçmenlerdir. Bu akıma göre göçmenler, Avrupa ekonomik ve sosyal yapısını sarsmaktadırlar ve bu nedenle Batı medeniyetine fiziki tehdidi oluşturmaktadırlar. Bu akım açısından, ideolojik ya da kültürel tehdit ise İslam'dır. Avrupa'da aşırı Sağ tarihinde, antisemitizmden sonra diğer bir tehdit, Rusofobya idi. Bunun altında, Avrupa aşırı sağının Rusya'yı hiçbir zaman, Avrupalı olarak kabul etmemesi yatmaktadır. Zira Solda bile Marx'ın nefret ettiği iki kişi vardır, bunlar, Herzen ve Bakunin'dir. Marx, her ikisini, garip Şarklılar olarak kabul eder. Hans Kohn'un *Ideas of Nationalism*[22] adlı çalışmasında da Avrupa kimliğinin sınırı, Rusya'nın batı sınırlarında bitirilmiştir. Bugünün aşırı Sağında ise Batı medeniyetinin içinde kabul edilen bir Rusya algısı olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, Avrupa uygarlığının, Katolik, Protestan ve Ortodoksların, Yahudiler ile işbirliği yapacağı bir uygarlık olacağını

22 Hans Kohn, *The Idea of Nationalism: A study in its origins and background*, Taylor and Francis, Milton, 2017.

tespit etmek gerekir. Bu akımların kendi başına bile insanlığın kazanımları için ne kadar tehlikeli olacağını ortadayken, bu akımların yükselişinin, Türkiye'nin çıkarları açısından da ziyadesiyle önemli olduğu gözden kaçmamalıdır.

–V. Temmuz 2019–

Rusya ve İsrail

Suriye Krizi devam ettiği müddetçe, Astana sürecinin sallantıda olduğu kabul edilmelidir. Putin'in İran'a dair, "*Biz itfaiyeci değiliz.*" şeklindeki açıklamasını, "*Siz, lütfen duygusal davranmayın, taahhütlerinizi yerine getirin. Biz buradayız.*" şeklinde bir açıklama takip etti. Rusya'nın doğrudan İran'a aba altında sopa gösterdiği düşünülse de, Putin'in bu açıklama ile bazı konularda ikna edildiği ve yeniden inisiyatif aldığı söylenebilir. Türkiye'nin aynı dönemdeki açıklamasında da Soçi Mutabakatı yerine Astana Mutabakatı'na atıfta bulunulmuştu. Astana Süreci'nin fişi neredeyse çekiliyordu, ama Astana geri döndü. Haziranın 23'ünde Kudüs'te ABD, Rusya ve İsrail'in ulusal güvenlik sekreterlerinin toplantısı gerçekleşti. Bu toplantıda, Rusya tarafının geri çekilmediği, dahası tamamen İsrail'in taleplerini kabul etmemiş olduğu iddia edilebilir. Bu pazarlığın halen devam ettiği ve ivmenin İsrail lehine, İran aleyhine olduğu; ancak henüz sonuçlanmadığı tespit edilmelidir. Fakat pazarlığın sürmesi, Rusya'nın Suriye konusunda elinin kuvvetli olduğunu göstermektedir. Çünkü Rusya, elindeki İran kozu sayesinde, İsrail ile pazarlığını sürdürmektedir ve bu koz elini kuvvetli tutmasına yardımcı olmaktadır. Rusya, İsrail ilişkisinin benzerini, Suriye üzerinde ABD ile de sürdürmektedir. Rusya'nın bu genel düzlemde Türkiye, İsrail ve İran ile yakın ilişkileri olduğunu, fakat bunun taraf olmak üzerine kurulu olan Sovyetler Birliği diplomasinden farklılaştığının tespit edilmesi gerekir. Sovyetler Birliği, ideolojik formasyonunun verdiği bir deformasyondan hareketle, İsrail'e karşı Arap milliyetçiliğini desteklemek şeklinde diplomasi yürütürken;

Rusya'nın şimdiki diplomasisinin, çok-taraflılık ve esneklik temelli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1990'lı yıllarda Rusya'ya giden insanların, "*Sovyetler Birliği yeni yıkıldı, siz ne ara öğrendiniz bu borsa spekülasyonunu?*" şeklindeki sorusunun, 1990'larda sıklıkla terennüm edilmesi gibi, Rusların hızlı bir şekilde Batı dünyasının kurallarına ve teamüllerine adapte olmaya çalıştığını tespit etmek mümkündür. Rusya'nın Suriye'de çok taraflı ilişki yürütebilme kapasitesini ve becerisini bu doğrultuda düşünmek gerekir. Nitekim XIX. yüzyılın başından itibaren özellikle Kırım Harbi sonrasında, içe kapanan Rusya imgesinin, Sovyetler Birliği ile ivme kazandığını görmek mümkünken; 2000'lerden itibaren bu imgeden oldukça farklı bir Rusya ortaya çıkmıştır. Putin'e her seferinde, Rusya tarihinde kimi örnek aldığı sorusu sorulur; Putin de her seferinde Büyük Pyotr cevabını verir. Putin de muhafazakar kimliğine rağmen Pyotr gibi, radikal reformlarla ülkeyi kalkındıran ve dünyadaki gelişmeleri temellük etmeyi becerebilen bir Rusya'yı yaratmayı amaçlamaktadır. Bu konuda Rusya'yı ölümden döndürdüğü ancak onduramadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle, bugünkü Rusya'yı Putin'in Rusya'sı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu iddiaya rağmen, Rusya'da farklı örgütlenmelerin ve kurumsal aidiyetlerin olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Bu çerçevede, farklı kurumların farklı refleksleri olabilir. Örnek olarak, İsrail konusunda Putin, daha sempatik bir yaklaşım sergilerken Rus Genelkurmayı'nın daha tepkili olduğu düşünülebilir fakat Rusya içerisinde bu gruplaşmalar açık değildir. Bu nedenle, Sovyetler Birliği döneminde "*Sovyetolog*" yerine "*Kremlinolog*" kavramı kullanılırdı. Dolayısıyla, Rusya'yı da kapalı network analizleri üzerinden ve biyografik çalışmalar aracılığıyla anlamak gerekir. Yapısal olarak belli başlı başlıklar vardır ve o başlıklar bilindiğinde, Rusya'nın analiz edilmesi mümkün olabilmektedir. Bu başlıklardan biri, Rusya'nın etnik yapıda olması ve etnik-milli kimliklere dayanan örgütlenmesinin, açık olmaktan ziyade daha kapalı reflekslerle kendisini ortaya koymasıdır. Dolayısıyla anlaşılması zor olsa da Rusya, Churchill'in

ifade ettiği gibi "*bir muamma içinde sırlara sarılmış bir bulmaca*"[23] ya da Tiutchev'in iddia ettiği gibi "*sadece inanılabilecek, ama akılla kavranılamayacak*"[24] bir muamma da değildir.

Rusya-İsrail ilişkilerinde, Rusya Yahudiliğinin konumlandırılması da bu çerçevede önemlidir. Doğu Yahudiliği ya da Rusya Yahudiliği denilen büyük aile, yalnızca Aşkenazlar'dan oluşmaz. Mesela Azerbaycan'da Kafkas dağlarında, Judeo-Tat denen Tat Yahudileri, Kuba'da yer alan Kırmızı Kasaba'da yaşamaktadırlar. Burada 13 tane sinagog vardır. Judeo-Tatlar, *Cuhuri* adı verilen Indo-Aryan bir dil kullanırlar. Türkistan Yahudileri de ağırlıklı olarak yine Farsça türevi bir dil konuşur. Dolayısıyla, bu tarz farklıların göz önünde bulundurulması gerekir. Bu farklılıklar içerisinde, Aşkenazların dili olan Yidişçe konuşan kesimin ağırlıklı olduğu görülür. Bu çerçevede, ABD'deki ve Rusya'daki Yahudi cemaatinin, aynı kültürel kökenden geldiğinin tespit edilmesi gerekir. ABD'ye göç edenlerin de büyük bir bölümü, Aşkenaz kökenlidir. Bu nedenle, Rusya ve ABD'deki Yahudi cemaatleri arasındaki temel fark, kültürel, dilsel ya da köken farklılığından ziyade bu cemaatlerin, hangi devletle ve hangi kültürel dokular çerçevesinde ilişki kurarak oluştuğu üzerinedir. Bu konuda önemli bir çalışma John Klier'in "*Russia Gathers Her Jews*" adlı kitabıdır. Klier bu eserinde, Rusya'nın kendi Yahudi nüfusu üzerinde ne kadar etkili olduğu göstermektedir. Yine Soljenitsin'in *"İki Asırlık Birliktelik"* adlı çalışması da başka bir örnek olarak ele alınmalıdır.[25] İsrail, bu nüfuz karşısında Rusya devletinin izin verdiği oranda etkili olmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, ABD'nin Amerikan Yahudileri üzerindeki kültürel etkisinin ve nüfuzunun, Rusya açısından, Doğu Avrupa ve Rusya Yahudileri için geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Rusya'nın Yahudilerle kurduğu yakın ilişkilere rağmen, antisemitizmin modern versiyonlarının neredeyse tamamının Rusya'nın imalatı olduğu görülmektedir. Mesela, *pogrom* kavramı Rusçada, tamamen

23 W.S. Churchill, BBC Radio Broadcast, 1939, 10, 01. Konuşma şu şekildedir: "Rusya'nın eylemlerini öngöremem. Fakat belli bir anahtar vardır; Rus milli çıkarı."

24 Fyodor İvanovich Tiutchev, *Lirika*, Izdatelsvo Prospekt, M. 2013.

25 Aleksandr Soljenitsin, *Dvesti Let Vmeste*, Russky Put, M. 2001.

yok etmek anlamındaki *pogromit* kelimesinden gelmektedir.(Yunanca'dan türetilmiş *holokost* kelimesi de eşanlamlıdır.) III. Aleksandr döneminin, temel unsurlarındandır. "*Siyon Liderlerinin Protokolleri*"[26] safsataları da Rusya'dan, erken istihbarat teşkilatı olan *Oxrana*'dan dünyaya yayılmıştır. Dolayısıyla Rusya'nın modern antisemitizmin bayraktarı olduğu da söylenebilir.[27] Bu eğilimin, sokak kültüründe de etkili olduğu ve Yahudilerin bunlara rağmen ayakta kalmaya çalıştığı görülmektedir. Yahudiler, Rusya'da örgütlü olmalarına rağmen, Rusya Devleti ile ilişkilerinde bir karmaşıklık söz konusudur. Bu ilişki çerçevesinde bakıldığında; İsrail, Rusya'dan izin alarak, kendisinin doğal vatandaş adayı olarak kabul ettiği Rusya Yahudileri ile olabildiğince iletişim kurmaya çabalamaktadır.

Dolayısıyla, İsrail'in Rusya'da etkili olduğunu değil, Rusya'nın İsrail'de çok etkili olduğunu söylemek, kategorik olarak yanlış olmayacaktır. İsrail'in kurulduğu günden bu yana, en büyük sorunu, nüfus sorunudur. Hatta ünlü fıkrada şöyle anlatılır: Amerikalılar Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne, *"Siz kapalısınız, insanlar dışarıya çıkamıyor. Yahudileri de burada zorla tutuyorsunuz"* der. Hruşçov, bunun üzerine KGB başkanını çağırır ve sorar, *"Bizde kaç milyon Yahudi var?"* KGB başkanı da *"Bir buçuk milyon"* diye cevap verir. Hruşçov, tekrar sorar, "*Peki kapıları açarsak, ne kadarı gider?*" KGB başkanı, "*Takribi 20 milyon!*" diyerek cevap verir. İsrail'e Rusya kökenli göçte, bu fıkrayı anımsamak elzemdir.

–VI. Ağustos 2019–

Zamanlar ve Yine Avrupa

Tarihçiler açısından zamanın hızı konusu önemlidir, çünkü zaman, her zaman aynı hızda akmaz. Tarihin belirli dönemlerinde zaman donar, yavaşlar ya da çok hızlı akar. Bu süreçlerde, zamanın konusu

26 Victor E. Marsden, *The Protocols of the Elders of Zion*, Filiquarian Publishing, LLC, 2006.

27 Erich Haberer, *Jews and Revolution in 19th Century Russia*, Cambridge University Press, 1995.

olan özneler de sabit kalmazlar. Braudel'in de bu doğrultuda yaptığı sınıflandırma vardır. Braudel, üç zamandan bahseder. Bu üç zaman, aynı anda, farklı düzlemlerde akar. Bu zamanlar birisi, *longue dureé* yani uzun dönemli zamandır. Diğeri, konjonktür yani ara dönemlerdeki değişimleri gösterir, sonuncusu ise kısa sürede meydana gelen olaylar yani vakalardır. Bu zaman akışlarını, en basit anlamda, sezonluk bir dizide bile takip etmek mümkündür. Bu genel anlatıdan sonra, içinde bulunulan zamanın, Avrupa merkezli olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Somutlaştırılacak olunursa, Soğuk Savaş dönemi, nükleer tehdit nedeniyle belirli bir yapının oluştuğu bir dönemdir. Bu dönemi, çöken bir Doğu Bloku sistemi izlemiştir. Bundan sonra ise küresel sistemin çöküşü gerçekleşmiş ve bu çöküşten sonra, özellikle Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa coğrafyasında, önemli trajediler yaşanmıştır. Başarılı fotoğraf sanatçısı Koudelka'nın kadrajından da 1990'lı yıllarda bu coğrafyadaki acıların izleri görülebilir. Rusya'da da bütün bu acılar hissedilir, çünkü Rusya, Sovyet kimliğinin izlerini taşımaktadır. Bu kimlik, Batı'ya karşı durma kimliğidir yani ideolojik bir formasyondur. Bütün bu acıyı üstüne alan Sovyetler Birliği'nin temsilcisi olan Rusya toplumu için istikrar, önemli bir kelimedir ve bu istikrarın, 2000'li yıllarda yeniden yaratılması için, Putin'e büyük destek verilmiştir.

1990 sonrası dünyada, Avrupa çerçevesinde NATO'nun doğuya yayılması, Rusya'nın bundan rahatsızlığı ve Avrupa'da siyasi dengenin oluşmamasının yanı sıra Doğu'da dengelerin sarsılmaya başladığı görülmektedir. Bu süreçte, Pasifik bölgesi hem askeri hem siyasi hem de iktisadi olarak öne çıkmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra dünyadaki teknik değişimlerin, üretim şekillerini değiştirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda, sermayenin farklı üretim tekniklerinden gelen dönüşüm ile farklı ellerde toplandığı tespit edilmelidir. Facebook'un sahibi Zuckerberg'in Senato'da ifade verirken görülen hali ve tavrı, ABD'nin iktisadi yapısı ve bu iktisadi yapının belirlediği toplumsal ve siyasal yönelimlere ilişkin bir izlek sunabilir. Bu nedenle, bir altüst oluş ve yeniden yapılanma sürecinin içinde olunduğunun tespit edilmesi gerekir. Bu altüst oluşu, finans ve üretim

boyutuyla, siyasal ve kurumsal boyutuyla incelemek mümkündür. Tarihsel olarak bakıldığında, Avrupa'nın sorun yaratan fakat bu sorunlara çözüm bulan bir bölge olduğu ve çözümleri de dünyaya pazarladığı görülmektedir. Kısacası, sorunu Avrupa çıkarır, çözümü de Avrupa bulur ve bu çözüm tüm dünyaya "*evrensel gerçek*" ya da "*hakikat*" olarak takdim edilir. Avrupa'daki paylaşım savaşı olan ve Karadağ'dan patlayan Birinci Dünya Harbi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bu harbin sonunda, Avrupa tarafından evrensel bir sistem kuruldu ama bu sistem, ikinci bir büyük harbe sebep oldu. Liberalizm, sosyalizm ve faşizm ideolojilerinin çatışması, dünyayı ateşe attı. Bundan sonra kurulan sistemin ne kadar "*mükemmel*" olduğu görüldü fakat bu sistem kırk milyon insanın ölümüne sebep olmuştu. Şu an içinden geçilen süreci de Birinci Dünya Harbi öncesi, dünyaya umutlar saçan *belle époque* dönemine veya İkinci Dünya Harbi öncesinde, ulus-devletlerde ulusal güvenlik stratejilerinin öne çıktığı, ekonomik ve siyasal yapıların yeniden yapılandığı döneme benzetmek mümkündür. Uluslararası politikanın sorunlar yumağına döndüğü bu dönemde, Türkiye'nin de bu sorun alanlarının merkezinde yer aldığını belirtmek gerekir. Türkiye'nin sorunlarının analiz edilebilmesi ve çözümler üretilebilmesinin yegane yolu, Türkiye'nin yaşadığı sorun alanlarını da aşan genel çerçevenin içinde saklı olabilir. Örneklendirmek gerekirse, ABD'nin uzun süreden beri Türkiye'yi rahatsız eden Doğu Akdeniz hamlesi söz konusudur. Türkiye'nin, Kuzey Suriye ve bütün güney sınırları konusunda ciddi sıkıntıları olduğu söylenilebilir. Fakat yalnızca bu sorun alanlarına odaklanmak, ABD'nin doğuya yayılma yönündeki yeni politikasının altında yatan sebepleri açıklamaz. Dolayısıyla, analiz düzleminin geniş tutularak, karmaşık ilişkileri açıklayan bağlantılar kurulması, Türkiye'nin çözüm üretmesi açısından önemlidir. Nitekim ABD'de yeni bir siyasi yapılanma olduğu, iki tane ABD olduğu şeklinde söylemler ve tespitler yoğunlaşmaktadır. Fakat Trump'ın ABD'si ya da yeni ABD yeterince tarif edilmekte midir sorusu, çözüm aranırken arka plana atılmamalıdır. Mesela Henry Kissinger'ın yapay

zeka konulu makalesi son derece önemlidir.[28] Muhafazakar düşüncenin, ABD'de *neo-con* çerçevesinden çıkıp yeni bir muhafazakarlık olarak, belki de bir *post-muhafazakarlık* olarak kendisini tanımlama çabası son derece önemlidir. Bütün bunların altında, finansa karşı kapital çatışması ve yeni teknolojilerle oluşan, yeni bir sermeye kesiminin varlığı yatmaktadır. Tarihsel olarak örneklendirmek gerekirse, Metternich'i anlamadan, Viyana Düzeni sonrası Avusturya-Macaristan'ı dolayısıyla Avrupa'yı dolayısıyla da dünyayı anlamak mümkün değildir. Bu nedenle, tarihsel paternlerin ve sürekliliklerin dikkate alınması gerekir. Bu doğrultuda, ABD'deki dönüşüm ile İngiltere'de Brexit birlikte incelenebilecektir.

Ukrayna; ABD, Rusya

Ukrayna konusunda, Türkiye'nin bugüne dek keskin bir şekilde taraf olmadığının iddia edilmesi, yanlış olmayacaktır. Türkiye bu konuda, uluslararası teamüllere uygun bir şekilde, söylemesi gerektiği kadarını, çok yüksek sesle dile getirmeden ifade etmektedir. Kırım açısından bakılacak olunursa, Kırım'ın, Türkiye açısından Kırım Türklüğü çerçevesindeki bir önemi vardır. Kırım Türklerinin hakları, Türkiye açısından hep önemli olmuştur. Kırım, Giraylardan sonra İkinci Katerina ile beraber, kaybedilen bir toprak parçası olsa da üstündeki Müslümanların, yani Türklerin hakları konusunda uluslararası anlaşmalarla Türkiye'nin Kırım üzerinde her zaman söz söyleme hakkı bulunmuştur. Ukrayna'nın şu anki haline bakılacak olunursa, toprağını kaybetmiş bir devlet olduğu ve içeride de siyasi istikrarının olmadığı görülmektedir. Devlet başkanı zaten bir komedi sanatçısı iken "*Okean Elzy*" adlı bir Ukrayna rock grubunun solistinin, başbakan olması dahi söz konusudur. Ülkede, üretim anlamında ciddi bir şeyin olmaması, ülkenin batısında en hafif tabirle *"garip"* siyasi yapılanmaların mevcudiyeti ve *Bandera* gibi dünyaya anlatılamayacak referanslarla dolu bir "*romantizmin*" varlığı da yaşanılan sürecinin ağırlığını arttırmaktadır. Ukrayna konusunda en önemli nokta ise,

28 Henry A. Kissinger, "How the Enlightenment Ends", *The Atlantic*, June 2018, https://www.theatlantic.com/author/henry-a-kissinger/

eski New York Belediye Başkanı ve Trump'ın özel yetkili danışmanı Rudy Giuliani'nin, Ukrayna'da Trump'a ve ABD'ye karşı komplo kurulduğu iddialarıdır. Bu iddialara bakıldığında, ABD içerisindeki siyasal tartışmaların, Ukrayna üzerinden kristalize olduğu görülmektedir. Metternich'in dünyası anlaşılmadan XIX. yüzyılın Avrupa'sındaki siyasal pozisyonların anlaşılamayacağı iddiası çerçevesinde bugün ABD'nin anlaşılması için Kissinger'ın anlaşılması gerekmektedir denilebilir. Kissinger, insanlığın, dünyayı algılamak için dönemsel olarak bazı araçlardan yararlandığını iddia eder. Bu araçlar, din, tarih, akıl ve ideoloji olmuştur. Fakat yaşanılan dönemin sorunu, bu dönemin aracının ne olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir çerçeveye ve araca ihtiyaç duyulmaktadır. Yukarıda da bahsedildiği gibi, post-muhafazakar duruş ve uluslararası ortaklaşma, bu çerçevenin oluşmasında ziyadesi ile önemlidir. Bu nedenle, Ukrayna ve Doğu Avrupa konusunda, Rusya ile ABD'nin karşıtlık içine girmelerine rağmen, dünyanın geneline dair algı dünyalarında, bir yan yana geliş söz konusudur. Nitekim Putin'in geçen haftalarda Financial Times'a verdiği röportajda liberalizmin ölümünü ilan ederken, Trump'ın bir işadamı olarak iktisadi liberalizme sonuna kadar destek olmasına rağmen, Amerikan iç siyasetinde konvansiyonel liberalizmden hatta ABD'nin kurucu değerlerinden bile uzak bir yaklaşım göstermesi, Putin ve Trump'ın zihin dünyalarında bazı alanlarda örtüşme olduğunu göstermektedir. Bu yönelimler, dünyada yeni bir muhafazakar dalganın, bir reaktif tutumun etkin olduğunu göstermektedir. İsrail'de yakın dönemde seçimler yapılacak. Likud Partisi'nin binasının üstündeki afişlere bakıldığında, Netanyahu'nun, Trump, Modi ve Putin'le el sıkıştığı görülmektedir. Bu göstergeler, muhafazakar ve reaktif damarın, XX. yüzyılın kurucu değerlerine referans veren bir yapının, uluslararası fikir birliği içinde olduğuna işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle, ABD-Rusya mücadelesinin stratejik düzlemde sürdüğü, ancak düşünsel düzlemde, Trump Amerika'sı ile Rusya yakınlaşmasının olduğu iddia edilebilir. Bu noktada, başka bir düzlemde, iktisadi ilişkilerin ve kişisel çıkar birlikteliklerinin de incelenmesi gerekmektedir.

–VII. Eylül 2019–

Trump ve Ekibi: Azil Meselesi

Çokça tekrarlandığı gibi, *"Tarihi kişiler yapmaz ama tarihten önemli kişileri çıkarırsanız tarihten de geriye pek bir şey kalmaz"*. Kişiler, bazen tarihin belirleyicisi olan yapıları aşabilirler. Trump da bu anlamda tarihteki yerini aldı. Trump kendisinin, geri adımlar da atabilen pragmatik bir karakter olduğunu gösterdi. Bunun sebebi, Trump'ın doktrinler ve doktrinlere bağlı bir dünya tahayyülü üzerinden siyaset yapmak yerine, gündelik çıkar üzerinden siyaset yapan bir lider olmasından kaynaklanmaktadır. Örnek verilecek olunursa; Trump, Taliban konusunda baskı gördüğü anda geri adım atabilen bir yaklaşım sergileyebilmektedir. Trump'a bu şeklide bakıldığında, Bolton'ın istifası da açıklanabilir. Bolton istifasından sonra, Trump'ın ekibinde, doktrin çerçevesinde ABD dış politikasını benimseyen tek kişi olarak, Lindsey Graham kaldı. Başka bir açıdan ifade edilirse, Trump'ın etrafında, siyaseti gündelik çıkarın üzerinde gören ve kısmen de olsa doktriner bakan, özellikle de Rusya'yı hala hasım olarak gören kimse kalmadı. Lindsey Graham'ın bu çerçevede, ABD analizleri için daha yakından izlenmesi gerekmektedir. Aynı şekilde, Rudy Giuliani'nin yükselişi de bu eğilim doğrultusunda açıklanabilir. Bu noktada Kissinger'ın yeniden hatırlanması gerekebilir. Kissinger, *"Brzezinski'nin ölümünden sonra konuşacak kimsem kalmadı. O yüzden çok üzgünüm."* demişti. Bu ikili, çok farklı konularda, farklı yaklaşımlara sahip olsalar da anlaştıkları önemli bir konu başlığı, medeniyet kavramsallaştırmasıydı. Brzezinski, medeniyet kavramsallaştırmasını, *"Büyük Satranç Tahtası'nda"*[29] ortaya koyar. Brzezinski ve Kissinger'ın, Brzezinski'nin ölümünden önce aynı çizgide oldukları nokta, medeniyet algıları çerçevesinde, Batı medeniyetinin sınırlarını tanımlamak olmuştur. Bu sınırlara bakıldığında, Çin ve Hindistan'ın bunun dışında kaldığı ama bir eklemlenme söz

29 Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*, çev. Yelda Türedi, İnkılap, İstanbul, 2005.

konusu olacaksa, sonraki adımda koloni geçmişi nedeniyle, Hindistan'ın daha kolay eklemlenebileceği gibi bir düşünceye sahip oldukları düşünülebilir. Dolayısıyla, Batı medeniyetine ait olmayan bir Çin'in, ABD dış politikası altında kuşatılmasına yönelik olarak Kissinger'ın bir fikri olduğu düşünülebilir. Kissinger'ın bu doktrinine, Trump'ın bağlı olduğu ve bu işbirliğine, ABD'nin (belki kendi çevresinin) ekonomik çıkarları üzerinden eklemlendiği iddia edilebilir. Bu doğrultuda Bolton'ın tasfiyesi, bu yaklaşımla bir uyumlaştırma süreci olarak düşünülebilir. Bu aşamada küresel düzlemde, Rusya'nın günden güne yükseldiğinin, bu yükselişin bölgesel boyutta kalmadığının, tüm dünyada önemli mevziler elde etme yönünde olduğunun farkına varılması gerekir. Amerikan siyaseti, Çin ve Rusya arasındaki tercihte, Nixon'un Çin ziyaretinden bu yana, Soğuk Savaş boyunca, Rusya'ya karşı Çin'i tercih etmiştir. 2016 yılında bu eğilimin tersine döndüğünü, Çin'in kuşatılması için Rusya ile işbirliği yapan bir ABD ortaya çıktığını belirtmek gerekir. ABD için bu yeni yönelim, küresel düzlemde, bütün taşların yerinden oynamasına sebep olmuştur. Genel blok yapılarına bakıldığında, Hindistan'ın Rusya ile, Pakistan'ın Çin ile ittifak halinde olduğu ve bu nedenle de ABD'nin Pakistan'a yatırım yaptığı görülürdü. Fakat geleneksel ittifak yapılarının çözülmesi ile beraber, ABD'nin Hindistan'a yatırım yapma yolunda hızla ilerlediği tespit edilebilir. Bütün bu değişimin, Türkiye için risklerin yanı sıra imkan alanları açtığı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Trump'ın azline yönelik girişimlerin, bu bağlamda etkili sonuç doğuracağını düşünmek yanıltıcı olacaktır. Bu süreçte, Amerikan dış politikasının Doğu Avrupa'daki etkilerine bakmak gerekmektedir. Bu çerçevede, Belarus'un yakından takip edilmesi gerekir. Tarihsel açıdan bakıldığında, ABD ve Rusya ilişkilerinde, Ortadoğu'nun yanı sıra Doğu Avrupa konusunda iki ülke arasındaki yakınlaşma ya da çatışma halinin, bu bölgelerde bir vakum yarattığı görülmüştür. Bu vakumun bir örneğini, 1956'daki Süveyş Krizi ile Sovyetler Birliği'nin Macaristan'a müdahalesinin eş zamanlı olarak gerçekleşmesinde görmek mümkündür. Bu nedenle, bu tarz vakumlara dikkat

etmek gerekir. Bu doğrultuda, kısa dönemde, Belarus ile beraber Ukrayna konusunda, yeni gelişmeler beklemek yanlış olmayacaktır. Belarus ile ilgili, Mayıs ayından beri, Rusya ile yeni bir konfederasyon oluşumuna dair tartışmalar ortaya çıkmıştır. Rusya ve Belarus'un, konfederasyon kurma girişiminin, Doğu Avrupa'nın bütün dengelerini değiştirebileceğini öngörmek mümkündür. Bu anlatı içerisinde, Trump'ın azil konusunun da bununla beraber değerlendirilmesi gerekir. Zira azil mevzuunun odağında, Ukrayna politikasının olduğunu görmek gerekir. Bunu, Trump'ın bahsettiği Zelensky ile görüşmelerde, Biden'ın oğlunun Ukrayna'daki işlerinde görmek mümkündür. Bunun yanı sıra, ABD'nin Ukrayna'ya destek olmasına rağmen, Ukrayna'nın Avrupalı olamadığı yönündeki iddialar da ABD-Rusya ilişkilerinin, azil konusunda, merkezde olduğunun karinesi olarak değerlendirilmelidir. Buna ek olarak, Giuliani'nin Ukrayna'daki faaliyetlerine bakıldığında da, Ukrayna ve Kırım sorununun dolayısıyla Rusya ve Batı arasındaki, Doğu Avrupa çelişkisinin, Amerikan iç siyasetine kadar bulaştığını göstermektedir.

Netanyahu'ya Suikast Girişimi, Netanyahu Siyaseti Evrensel Bir Örnek mi?

Yakın zaman önce, Aşkenaz Yahudilerin Ortodoks dindar partisi olan, Birleşik Torah Yahudileri Partisi'nin lideri, Yaakov Litzman'a, sosyal demokrat Gantz ile ilgili bir soru soruldu. Litzman da bir kelime oyunu ile buna cevap verdi. Gantz, Yidiş dilinde "*tüm*" anlamına geldiği için, Litzman da Gantz için, "*Bütün yıl ayık, Purim'de sarhoş*" ifadesini kullandı yani normalde eğlenmesi gerekirken eğlenmeyen adam, şeklinde bir tanımlama yaptı. Bu kelime oyunu, Netanyahu için de kullanılabilir. Netanyahu, bütün yıl korkusuz tavır sergilerken, seçim öncesinde tedirginlik haline bürünmüştü. Kendisine yönelik suikast iddialarına dair görüntülerin de mizansen kokan görüntüler olduğu düşünülebilir. Türkçede, Batı Şeria olarak bilinen, Tevrat'ta Yahudiye ve Samiriye olarak geçen, Ürdün Vadisi'nin ilhakı ile ilgili açıklamalara bakıldığında, uluslararası

anlaşmalara riayet ediliyor izlenimin verilmesi yönünde bir çaba olmadığı, gayet açık ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Hatta ilhak vaadinin, seçimlerin gündemini belirlediği görülmektedir. Bu vaatler, İsrail Sağı içinde önemli bir bölünme olduğunu da göstermektedir. Netanyahu bir model olarak alınacak olunursa ve milliyetçiliğin yükseldiği dönemlerde, milliyetçilik bir çıpa olarak düşünülürse, büyük gemileri tek bir çıpanın tutmayacağını, bu çıpanın yanına küçük çıpaların ekleneceği öngörmek gerekir. Dolayısıyla bunun artikülasyonu için, yeni eklemlenmelerin varlığı gerekmektedir. Netanyahu, bunun kristalize olmuş örneklerinden biridir. Nitekim Siyonizm de kendi *unique* yapısı itibariyle, bunu göstermektedir. Bu kristalize olmuş örneğin, Orban'a, Modi'ye, Putin'e, Trump'a ve hatta Boris Johnson'a dek etkileri olduğunu ve bir siyaset yapma şekli olarak yükseldiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Afganistan

Afganistan'ın, Pakistan ile beraber değerlendirilmesi gerekmektedir. Afganistan'a dair ABD tutumunun, Pakistan'ın lehine olmaktan ziyade aleyhine olduğunu ve Pakistan'ın elini güçsüzleştiren bir tavır olduğunun tespit edilmesi gerekir. Bolton'ın görevden alınması hususunda görüleceği gibi, Trump'ın Hindistan'a daha yakın olduğu düşünülürken, Bolton'ın biraz daha Pakistan'ın çıkarlarını koruyup kolladığı şeklinde bir eğilim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, bu yarılmayı ABD'nin Avrasya coğrafyasında, ne yapacağına karar verememe halinin bir yansıması olarak değerlendirmek gerekir.

Afganistan hakkında, Türkiye'de yapılan çalışmalar gerçekten, mahdut sayıda ve muhteviyatı haizdir. Bu coğrafyada hem Türkmen hem Özbek nüfus yaşamaktadır. Bu nüfusun, Türkiye ile Afganistan arasında bir köprü olduğunu, dolayısıyla Afganistan'ın Türkiye açısından ilgi uyandırmasının gerekliliğinin altı çizilmelidir. Afganistan, Türkistan coğrafyası açısından önemli olmakla birlikte, İran'ın da kapısıdır. Tarihsel ve kültürel olarak bakıldığında,

bu coğrafyanın, Gaznelilerin ve Karahanlıların toprağı olduğu, bu açıdan da Türkiye ile doğrudan ilgili olduğu görülmektedir. Nitekim Türkiye, kendisine uluslararası arenada daha saygın bir yer elde etme arzusundaysa, bu coğrafyalardaki etkinliğini kullanmalıdır. Bu bölgeye yönelik politikasızlık, bu bölgedeki istikrarsızlığın Türkiye'ye sirayet etmemesinin garantisi değildir. Özellikle çağın yakıcı sorunu olan *"göç"* mevzusunun üzerinde durulması elzemdir.

Mısır'da Askeri Hareketlilik mi?

Mısır'ı analiz ederken, Nasır'ın çizdiği stratejik haritada, *"Mısır'ın çevreleri"* olarak tanımlanan, Afrika, Arap, İslam ve Akdeniz alanlarının dikkate alınması gerekmektedir. Nasır, Mısır'ı bu dört çemberin ortasına yerleştirir ve Mısır'ı bu alanlarda, hem etkileyen hem de etkilenen bir ülke olarak tanımlar.[30] Bugünlerde ise Mısır'ı analiz edebilmek için, İsrail'i ve İsrail-ABD ilişkilerini de analiz düzlemine eklemek gerekir. Ortadoğu bileşik kaplar sistemi misali bütünleşik bir coğrafya olduğu için, analiz düzlemi çok değişkenli bir hal almaktadır.

İsrail'e bakılacak olunursa, Netanyahu ve Gantz'dan hangisinin hükümeti kuracağı sorusunun ötesinde, İsrail'deki istikrarsızlığın, İsrail'in kurucu değerlerine dair yaşanan bir felsefi sorun olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır. Trump'ın BMGK'de yaptığı konuşmada, kimden etkilendiğine dair ABD basınında bazı haberler ortaya çıktı ve basında, etkilendiği kişinin Yoram Hazony olduğu ısrarla vurgulandı. Yoram Hazony, *"Milliyetçiliğin Erdemi"*[31] adlı kitabında, İsrail için yeni bir milliyetçilik tanımının gerekliliğinden bahsetmektedir. Buradaki yeni milliyetçilik tanımına bakıldığında, bu yeni tanımlama, konvansiyonel milliyetçilik tanımıyla örtüşse de milliyetçiliğin eşitlikçi ve millet iradesi gibi unsurlarına vurgu yapmadığı için, yeni bir muhafazakarlık tanımına alan açan bir milliyetçilik tanımlaması sunmaktadır. Dolayısıyla, İsrail'de Siyonizm'in

30 P.J. Vatikiotis, *Nasser and His Generation*, Routledge, 1978, https://doi.org/10.4324/9781003325079

31 Yoram Hazony, *Virtue of Nationalism*, Basic Books, 2018.

ve İsrail'in ne olacağına dair bir tartışmanın olduğunu tespit etmek gerekir. Bu nedenle İsrail'de temel meselenin, hangi partinin hükümeti kuracağından ziyade, Siyonizm'in geleceği hususunda olduğu söylenebilir. Böyle bir durumda İsrail'in güvenliğini tehdit edecek olan ülkelere bakıldığında, Irak, Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan olduğunu düşünülebilir. Bu kategoriye, Lübnan'daki Hizbullah varlığı nedeniyle, dolaylı olarak İran'ı da eklemek mümkündür. Bütün bu ülkelerdeki kapasiteye bakıldığında da İsrail açısından, Mısır'ın istikrarsızlaşması önemlidir.

Türkiye'nin Mısır'a yaklaşımında geniş çevrelerde ne yazık ki "*alt*" belki de "*öz*"-oryantalist bir bakış açısının etkisi görülmektedir. Halbuki Mısır bu bakışla anlaşılabilecek bir ülke değildir. Nitekim Mısır, Lübnan ile beraber Arap dünyasının entelektüel merkezidir.[32] Bunun yanı sıra Mısır, yüksek nüfusa sahip olan ve Arap dünyasında devlet mekanizması en fazla oturmuş olan devlettir. Dolayısıyla, birçok yönden önem arz etmesinin yanı sıra, Türkiye açısından da çok iyi tanınması ve bilinmesi gereken bir yerdir. Tarihsel olarak bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğunun, XIX. yüzyılda yaptığı reformların da birkaç yıl öncesinde Mısır'da yapıldığını dolayısıyla Mısır'ın bu açıdan bir öncülüğü olduğunun tespit edilmesi gerekir. Mısır-Türkiye karşılaştırmasının da akademik açıdan, Türkiye'ye çok şey öğretebileceği aşikardır. Yahya Kemal'in *"Çok insan anlayamaz eski musikimizden/ Ve ondan anlamayan bir şey anlamaz bizden"* dediği Türk Sanat Musikisindeki bütün eserleri derleten, Sait Halim Paşa'nın Mısır Hidivi olduğu da bir örnek olarak hatırlanmalıdır.

Bu çerçevede, Mısır'da yaşanan istikrarsızlığa bakıldığında, temel meselenin, ordu içinde bir klikleşme ve fraksiyon mücadelesi olduğu düşünülebilir. Bu yarılmanın altında yatan temel mesele de Mısır'ın devlet kapasitesinde yaşanan çözülmedir. Özellikle es-Sisi'nin darbesinden sonra Mısır'da istikrarın sağlanmasında zorluklar yaşandığı görülmektedir. Bu istikrarsızlığın, ekonomik, sosyal, siyasal ve demografik boyutlarda olduğu, özellikle toplumsal yaşama

32 Albert Hourani, *Arap Halkaları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

entegre edilemeyen ve sorunları çözülemeyen Kobt nüfusun, Mısır nüfusunun yaklaşık yüzde yirmiye yakınını oluşturduğu belirtilmelidir. Bu sorunlar silsilesi çoğaltılabilir fakat bu silsile içerisinde, es-Sisi'nin, Ortadoğu bölgesinde yer alan, çok önemli bir süreci takip ettiği gerçeğinin görülmesi gerekir. Bu süreç, ABD'nin geri çekilme sürecidir ve Mısır açısından, bu geri çekilme sonucunda oluşan vakumla birlikte bölgeye gelecek olan Rusya ile kurulacak temaslar hatta Çin'in bölgedeki arayışları ve belki yakın gelecekte Hindistan'ın da eski *"Baharat Yolu"* çerçevesindeki arayışları oldukça önemli hale gelecektir. Bu temas sürecinin, ABD'de *establishment*'ta ciddi tepkilere sebep olabilme ihtimali vardır. Bu açıdan, Mısır'ın dünya sisteminde stratejik yer arayışı, Ortadoğu dengelerinde kararsız kalmasına sebep olmaktadır. Yakından bakılacak olunursa, Mısır'ın, Libya konusundaki politikası, ABD karşısında olmasına rağmen, Fransız politikasına eklemlenme şeklindeydi. Dolayısıyla, Hafter'in arkasındaki önemli destek, es-Sisi'ydi. Şu anki duruma bakıldığında, Hafter'in açığa düşmesi, es-Sisi'nin Hafter'i destekleyebilmesi için, Birleşik Arap Emirlikleri'nin Fransa'dan almış olduğu askeri mühimmatı lojistik destekle aktarmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, uluslararası ortamdaki ittifak belirsizliklerinin, zayıf halka olarak Mısır'da ilk semptomlarını gösterdiği düşünülebilir.

–VIII. Ekim 2019–

Kushner ve Ortadoğu Planı ve Barış Pınarı

Bugün dünyayı anlamanın en önemli yolu, ABD iç siyasetini incelemekten geçer. ABD iç siyasetindeki yarılma, karşıtlık ve farklı planların karşılaşması, Ortadoğu'daki belirleyicilerden biridir. Bunun yanı sıra genel olarak Ortadoğu'ya bakıldığında, önemli sıkıntıların bulunduğunun tespit edilmesi gerekir. Bu doğrultuda, İsrail'in pozisyonuna bakılacak olunursa; İsrail, Ortadoğu'yu şekillendiren en önemli unsurdur. Bu pozisyon çerçevesinde, Kushner'in planının ve bu planın İsrail ve Arap dünyasına nasıl yaklaştığının analiz edilmesi

gerekmektedir. İsrail'de son seçimden sonra üçüncü bir seçimin olma ihtimalinin yüksek olduğu görülmektedir fakat bu seçim, hükümetin kurulması ya da kurulamaması sorunundan ibaret değildir. Burada, İsrail'in varlığına dair temel kurallara ve kavram setine dair bir sorun yaşanmaktadır. Bu sorunun, ABD ile de bağlantısı vardır. Türk kamuoyuna çok yansımasa da Kushner'in planına en büyük tepkinin Netanyahu'dan geldiği ve Netanyahu'nun, bu planın parçası olmak istemediği, bu nedenle de Kushner'in planında majör tadilat yaratmayı düşündüğü iddia edilebilir. Annan Planı konusunda Türkiye'de *"sağ olsun Rumlar bizi kurtardı bu işten"* denilmişti, benzer söylemin, Filistinliler tarafından, *"sağ olsun Netanyahu bizi bu plandan kurtardı"* şeklinde dile getirileceğini öngörmek mümkündür.

İsrail'de elitlerin içerisinde, Yidiş dilinin hakim olduğu görülmektedir. Kushner'in planı ile ilgili olarak Trump ve Kushner'e söylenmiş bir kaç kelime olduğu tahmin edilebilir. Bunlardan biri "*kibitzer*"dir ve *"çokbilmiş ve gereğinden fazla her şeye karışan"* anlamına gelir. Büyük ihtimalle hem Netanyahu hem de Gantz, Kushner için *"kibitzer"* kelimesini kullanmıştır. Seferadlar da Fransızcada aynı anlama gelen *"cabotin"* kelimesini kullanmış olsa gerek. Bunun yanı sıra "*goyisherkop*" şeklinde bir tür aşağılama içeren ve *"Yahudi olmayan, aptal kafa"* anlamına gelen bir kelime vardır. Büyük ihtimalle, Trump için de bu kelime kullanılmış olabilir. Barış Pınarı operasyonuyla beraber, "*verrater*" yani "hain" kelimesinin kullanıldığı düşünülebilir, çünkü İsrail ihanete uğradığını hissetmektedir. Çünkü İsrail'in kendisine göre, büyük bir Ortadoğu planı vardı ve bu planın, İsrail'in ABD'deki lobileri aracılığıyla, ABD'de yankılandığı ve karşılık bulduğu görülüyordu. Şu an, ABD'nin bu plandan geri adım atmaya başladığını görülmektedir. İsrail'in şu anki ruh halinin, Yidiş dilinde, "*verklempt*" yani, "*sıkışmışlık bitmişlik, tükenmişlik*" kelimesiyle ifade edilebileceği düşünülebilir. Dolayısıyla Ortadoğu'ya, Mısır'daki iç hareketlere ya da Irak'taki ayaklanmalara bakarken, İsrail'in ruh halinin coğrafyada oldukça etkili olduğu görülmelidir. İsrail'deki *verklempt* hali, Mısır'daki bazı hareketlerin desteklenmesini sağlamış olabilir. Bu, sadece İsrail'in bölgedeki

etkinliği olarak değerlendirilmemelidir, aynı şekilde Trump'a karşı ABD'de başlatılmış olan baskının, dünyanın geri kalan bölgelerine sirayet etmesi olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, aynı networklerin, farklı şekillerde, dünyanın farklı yerlerinde karşı karşıya geldiğini ve bu karşı karşıya gelme halinin, dünyanın genel hattı içerisinde, belirli gruplaşmaların oluşmasına zemin hazırladığını öngörmek mümkündür.

Türkiye, Suriye ve Batı

Türkiye'nin sınırlarının hemen ötesi ile ilgili son dönemde bu bölgeye dair politika üretme konusunda kısıtlarının varlığından söz edilebilir. Bu doğrultuda, Türkiye'nin bazı temel bilgi eksikliklerinin olduğu ve özellikle Suriye konusunda bu eksikliklerin önemli sonuçlar doğurduğu iddia edilebilir. Suriye özelinde Halep konusunda, imparatorluk geçmişi ile var olması beklenen ilgi ve bilginin, cumhuriyet çizgisinde de var olduğunu, Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı'nda Halep üzerinden gösterir.[33] I. Dünya Harbi'nde, savunma cephesi Halep'in güneyine kurulmuştur, fakat içeriden ateş gelince Mustafa Kemal, cephenin Halep'in kuzeyine kurulmasını emreder. Dolayısıyla bu süreç için Halep'in önemli bir Arap kenti olduğu görülmüştür. Mustafa Kemal de bir imparatorluk paşası olarak, XIX. yüzyılın sonundan itibaren milliyetçilik duygusunun, Arap coğrafyasında son derece önemli ve etkili olduğu gerçeğini bilecek kurmay zekaya ve birikime sahiptir. Bugünlerde, Arap dünyasında bir boşluk olduğu ve Osmanlı'nın yıkılmasından bu yana Arap dünyasında istikrarlı devletlerin oluşturulamadığı bilinmektedir. Bu çerçevede Arap dünyasında, demokratik süreçlerle yeni bir Arap aidiyetinin oluşacağı konusunda ümitvar olunmasını gerektirecek herhangi bir gelişme de görülememektedir. Siyaset özneye içkindir ve bu coğrafyanın temel öznesi de devletlerdir. Bu nedenle bu coğrafyada modernleştirici unsur olarak, Türk devleti örneği biriciktir. Orta Avrupa'dan Çin'e kadar giden kuşakta Türkiye, devlet kapasitesiyle,

33 Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, Cumhuriyet Yayınları, 1998.

üretken ve orta sınıfı olan bir ülke konumuna gelmiştir. Dolayısıyla bu devlet kapasitesinin, medeni, huzur ve barış getiren bir devlet kapasitesi olduğunun Batı kamuoyuna anlatılması elzemdir.

Dünya siyasetindeki yarılma ya da yeniden yapılanmada, Süveyş Krizi'nin istisna olarak dikkatle incelenmesi gerekir. 1950'li yılların başında, Kore Savaşı'nda, ABD ile Çin karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla bu vakada, Sovyet-ABD karşıtlığından ziyade, Çin-ABD karşıtlığı geçerli idi. Truman'ın iktidardan düşmesi ile beraber Eisenhower, bu noktada Rusya'yı, Çin ile mücadelede dengeleme politikasının aracı olarak kullanmayı düşünmüş ve bu doğrultuda, 1956'da Süveyş düzleminde, bir yakınlaşma yaşanmıştır. Bu tarihsel olayın, bugünkü süreçle ne kadar benzer olduğunun görülmesi gerekir. Trump'ın zihninde de Çin'e karşı Rusya ile ittifak seçeneği ya da Çin'i Rusya ile dengeleme planı olduğu iddia edilebilir. Eisenhower ile Trump arasında benzer bir diğer nokta, Eisenhower'ın ABD'de, altyapıyı projelerini gerçekleştiren kişi olarak hatırlanmasıdır. Dolayısıyla, otobanlar ya da Amerikan rüyası otomobiller, Eisenhower'ın eseridir. Eisenhower, Amerikan siyasetinde, refahı arttıran ve iç ekonomik yapıyı kalkındıran bir siyasetçi olarak konumlandırılır. Eisenhower'a, başkanlık görevi bittikten sonra, *"Neyi yapamadınız?"* diye sorulmuş ve Eisenhower, *"tek bir şeyi yani askeri-ekonomik kompleksi çözemedim"* diyerek yanıt vermiştir.

Rusya'nın bölgeye bakışını anlamak için, XIX. yüzyıldaki *"Üç imparatorlar birliği"* kavramı üzerinden kurulacak analoji işlevsel olabilir. Bu birlik, Almanya, Avusturya ve Rusya arasında yapılan ittifakı tanımlar. Bugün de Balkanlar, benzer bir süreci yaşamaktadır. Rusya'nın ve Almanya'nın hala bölgede olduğu, Türkiye'nin de Balkanlar'da etkili olduğu, İngiltere'nin yerini ise ABD ile paylaştığını tespit etmek mümkündür.

Doğu Akdeniz'deki dengeye bakıldığında, Atatürk'ün en önemli çabalarından bir tanesinin, Mussolini'yi dengelemek için Fransa ile yakınlaşması olduğu iddia edilebilir. Fakat bugün, tersi bir durumun geçerli olduğunu, İtalya ve Fransa'nın; Fransa'nın Afrika bölgesinde etkinlik arayışını Libya'ya yoğunlaştırma ve göç konusundaki

tutumlarına dek geniş bir çerçevede taban tabana zıt politikalara sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bu politika neticesinde, İtalya'nın göç ve Doğu Akdeniz konusundaki yaklaşımının, Türkiye'ye destek vermesine (ENI şirketinin sondajdan çekilmesi gibi) yol açtığını; bu desteğin Suriye konusuna da teşmil edilebilmesi durumunda, Türkiye adına kazanım yaratma potansiyelini de bünyesinde bulundurduğu tespit etmek gerekmektedir.

Pence'in ve Pompeo'nun Türkiye Ziyareti

Trump tarafından, Türkiye Cumhurbaşkanına hitaben yazılan ve Suriye politikasında talepkâr olan mektup, Türkiye'de rahatsızlıklara sebep olmuştur. Bu nedenle, Pence ve Pompeo'nun Türkiye ziyareti, büyük önem taşımaktadır. Bu noktada, Trump açısından, ABD'de seçim döneminin yaklaşmış olmasının önemli bir motivasyon olduğu düşünülebilir. Nitekim Trump'ın, ABD'deki seçim döneminde kendi iç politikasına dönük olarak da bir yaklaşımı/üslubu olduğunu görülmektedir. Trump'a seçim zaferi yaşatan da bu üslubu olmuştu ve yine bu üslup ile seçim kazanacağını umut etmektedir. Trump, Pence ve Pompeo'nun Ankara'da ulaştığı mutabakatın altını çizerek, kendisinin bu başarıda önemli pay sahibi olduğunu iddia etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin taleplerinin ve kazançlarının neler olduğunun üzerinde durulmalıdır. Çünkü ABD kamuoyunda da Trump'ın mutabakatı başarı olarak nitelendirmesine karşın, muhaliflerinin ısrarla *"ABD kaybetti!"* söylemleri de bu sorunun cevaplandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Amerikan muhalif söylemlere göre, ABD'nin Suriye'deki partneri olan PYD/YPG kaybettiği için, Türkiye her istediğini almış sayılmalıdır. *"Pence ve Pompeo Ankara'ya gittiler, uzun görüşmeler yaptılar ve Türkiye ne istediyse hepsini verdiler. Bunun karşılığında da biraz baklava alıp döndüler."* diyerek iddiaları ileri taşıyan muhalifler dahi var. Bu söylemlerin ötesinde, yapılan anlaşmada, Türkiye'nin önemli avantajlar sağladığı, en azından Türkiye'nin, hedef olarak gördüğü bölgeyi, herhangi bir çatışma olmadan ele geçirmesinin garanti alına alınmış

olduğu düşünülebilir. Bunun da büyük bir diplomatik başarı olarak görülmesi gerekmektedir.

Bu noktada, Ortadoğu'da, Türkiye'nin de mustarip olduğu gelişmelere bakıldığında, İsrail ve İran'ın güç mücadelesinin önemli olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda temel karşıtlığın, Suudi Arabistan ve İran karşıtlığından ziyade İran ve İsrail karşıtlığı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu karşıtlık sonucunda, iki tarafın da birbirini bahane ederek, Ortadoğu'da farklı araçları, örgütleri ve hareketleri kullanarak bir güç mücadelesi içinde oldukları görülmektedir.

İran ve İsrail karşıtlığında, Türkiye'nin politikasının, bu karşıtlığın Ortadoğu'ya barış getirmeyeceğine dair tespit üzerinden hareketle, iki taraf arasında denge sağlamak yönünde olması gerekmektedir. Barış Pınarı Operasyonu'nu da bu denge doğrultusunda ele almak mümkündür. Bu noktada, Ortadoğu'daki aşırıcılık taraftarı dış politika anlayışının, Türkiye'nin istikrar sağlayıcı ve dengeleyici tutumunu kendilerine bir engel olarak gördükleri düşünülebilir. Nitekim bu durum, hem İran hem de İsrail için geçerlidir. Dolayısıyla Pence'in Ankara'dan sonra İsrail'e gitmesini tesadüften ziyade, bir nevi gönül alma olarak değerlendirmek gerekmektedir. İsrail açısından duruma bakıldığında, bunun aşırı bir hamle olduğu ve bu aşırı hamlenin yarattığı istikrarsızlığın ve Türkiye'yi hesaba katmadan yapılan bu girişimin ne kadar anlamsız olduğu ortaya çıkmış durumdadır. Fakat orta vadede hem İsrail'in hem de İran'ın bu tehdit algıları, sürdüğü müddetçe, bu tarz girişimlerinin devam edeceği öngörülmelidir. Bu noktada Türkiye'nin ABD ve Rusya ile beraber, sınır güvenliğinin gereklerini gerçekleştirme kapasitesine sahip olduğunu ve bu kapasite ile gerek bölgedeki aktörlerle gerekse de küresel aktörle iletişim kurma becerisine sahip olduğunu göstermiştir.

Bu mutabakatın önemli bir diğer göstergesi de ABD'nin bölgeden çekilmeyeceği gerçeğidir. Böylelikle ABD'nin, PYD ile bağlarının yarattığı risklerin varlığı devam etse de bu kararla, ABD'siz kalacak olan PYD'nin Rusya ve Esad'ın kucağına düşmesi riski de ortadan kalkmıştır. Fakat Türkiye'nin sınırlarında PYD'nin varlığını

sürdüreceği, daha sonraki süreçlerde de ABD'nin bunu hem İsrail hem Rusya hem de Türkiye ile ilişkilerinde bir koz olarak elinde tutacağı aşikardır. Bu durum, orta vadede ciddi bir risk yaratacaktır.

Trump politikalarının temel sonucu, Amerikan etkisinin Suriye'de günden güne azalmasıdır. Bu sürecin, Irak'a da teşmil edilme ihtimalinin yakın dönemde hesap edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, dünyanın genel gidişatı içerisinde, Trump'ın ABD'de temsil ettiği kesimlerin dünyadaki genel sisteme dair nasıl bir öngörüleri olduğunun iyi analiz edilmesi zaruridir. Trump yönetiminin, belirli bölgelerde, güç paylaşımına gitmek gibi bir yaklaşımı olduğunu ancak bu güç paylaşımının eşitler arasında bir ilişki olmadığının altını çizmek gerekir. Kabine sistemine dair kullanılan, *primus inter pares (eşitler arasında birinci)* kavramı, kabinede tüm bakanların ve başbakanın teknik olarak eşit olmasını, bu eşitlik içerisinde de başbakanın kabinesinden ayrı olarak, eşitler arasında birinci olmasını ifade eder. ABD'nin bu çerçevede, eşitler arasında birinci konumunu sürdürerek, *yetki göçerimi* ile belirli alanlarda belirli yetkileri paylaşma eğilimi içerisinde olduğu iddia edilebilir. Ortadoğu coğrafyasında da bu yetki göçerimini yapmaya aday iki ülkenin, Türkiye ve Rusya olduğunu söylemek mümkündür.

Genel çerçeve içerisinde bakıldığında, Suriye'nin, orta vadedeki gelişmelerin sorun alanını oluşturduğu düşünülebilir. Bu nedenle, Suriye'nin nasıl bir yapılanmaya kavuşacağı, bu yapının oluşumunda taraflarının fikirlerinin neler olduğu sorularının önem kazanacağını söylemek mümkündür. Bu noktada Rusya'nın PYD kartını tamamen ABD'ye kaptırmamak amacıyla, Suriye anayasasına dair, Türkiye'den farklı düşünebileceği iddia edilebilir. Benzer şekilde, Rusya'nın, İran-İsrail dengesi çerçevesinde, İran'ın etkisine yönelik Türkiye'den destek talebinde bulunacağı da düşünülebilir. Bu karmaşık sistematik içerisinde, ABD ile yapılan bu anlaşmadan sonra, Rusya ile de anlaşma yapılması, Suriye'deki süreci nihayete erdirme potansiyeline sahiptir ancak bu noktada tüm aktörlerin, bu kadar hızlı bir çözüme hazır olması da gerekmektedir. Bu noktada da uzlaşma sağlanması gereken temel konunun, Cenevre'de süren, "*Suriye*

Anayasası" görüşmeleri olduğunun altı çizilmelidir. Bu çerçevede, sahadaki sürecin yanı sıra bir masanın varlığı, olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Bu görüşmelerde anayasal durumun ele alınması, ülkenin geleceğini, misyonunu ve perspektifini de tarif etmek anlamına gelmektedir. Bu çerçevede İran'ın, Rusya'nın ve Türkiye'nin nasıl bir Suriye görmek istediği konusunda, dahası Astana üçlüsü içerisinde de farklı başlıklar altında, farklı gruplaşmalar olacağını öngörmek gerekir. Bu aktörlerin dışında, ABD'ye ve güvenlik kaygıları ile İsrail'e de bakmak gerekecektir. Robert Fisk'in *"The Lebanese uprising won't change anything while sectarian elites cling to power?"* başlıklı yazısı bu anlamda önemlidir.[34] Sekteryanizm ve bütünleşik bir Lübnan kimliği üzerine inşa edilen Lübnan analizinin, Suriye konusunda da öğretici ögeler içereceği düşünülebilir. Dolayısıyla, mezheplere ve cemaatlere ait siyasi kimliklerin üzerinde bir ülke kimliği mi yoksa bir ülkenin bütünsel kimliği mi belirleyici olacaktır sorusu önemlidir. Bu sorunun, Suriye çerçevesinde düşünülmesi, İranlı milisler ve YPG üzerinden ortaya konulmak durumundadır. Bu noktada, aktörlerin akıl dünyalarına bakmak gerekir. Rusya'nın akıl dünyasının, tanımlanmış alt kimliklere yakın olduğunu yani teritoryal bir vatandaşlık kimliği yerine etnik kimliklerin tanımlanmasıyla, bu unsurların, anayasada yer alması aklına sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu aklın, Rusya İmparatorluğu, Sovyetler Birliği ve bugünkü Rusya Federasyonu içerisinde tarihsel bir pozisyona sahip olduğu gerçeği unutulmamalıdır. İran'da da Rusya benzeri bir akıl olduğunu söylemek mümkündür fakat güncel gereklilikler ve siyasal çıkarlar doğrultusunda, PYD'nin kendisine karşı yapılandırıldığı düşüncesinden hareketle, İran'ın, üniter bir Suriye taraftarı olabileceği ihtimalini de göz önünde tutmak gerekmektedir. Bu üniter yapının içerisinde, İran'ın, milislerine idari özerklik isteme ihtimali de vardır. Bu aşamada Türkiye'nin talebi

34 Robert Fisk, "The Lebanese uprising won't change anything while sectarian elites cling to power?", Independent, 24 Ekim 2019, https://www.independent.co.uk/voices/lebanon-protests-uprising-whatsapp-riots-sectarianism-hezbollah-a9169061.html

ne olacaktır sorusunu cevaplandırmak gerekir. Barış Pınarı Harekatı zaferinden, dahası bir saldırı hattının kırılmasından sonra, bu hattın güneyinde nasıl bir yapı oluşacağı konusunda Türkiye'nin henüz niyetini göstermediği görülmektedir. Dolayısıyla Cenevre süreci diplomatik anlamda farklı gelgitlere açık olacaktır.

–IX. Kasım 2019–

Pence'in Ziyareti

ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence'in Ankara ziyareti sonucu gerçekleştirilen toplantıyı, iki ülke arasındaki derin görüş ayrılıklarının hangi noktalarda yoğunlaştığı ve işbirliği imkanlarının hangi düzlemde gerçekleştirileceğine dair bir ajandanın çıkarılması şeklinde değerlendirmek gerekir. Nitekim bu ajanda, Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğin artması nedeniyle, üst düzeyde bir seyahat ve toplantı ile ancak netleştirilebildi. Dolayısıyla görüşmede, çözümlerden ziyade hangi başlıklarda konuşulduğu konusunda bir netleşme olduğunu ve tarafların en üst düzeyde kendi pozisyonların ifade ettiklerini ve bu doğrultuda görüşmenin, pazarlığa başlama imkanı yarattığını düşünmek gerekir. Bu nedenle, görüşmenin büyük sonuçlar doğurmasa da önemsenmesi olağandır.

Türk-Amerikan ilişkilerine yönelik önemli bir mesele de Ermeni Soykırımı iddialarına yöneliktir. Lindsey Graham'in, *"Biz Senatörler tarihi yeniden yazmaya kalkmamalıyız"* ifadesini kullanması, bu gergin süreçte Türkiye'nin kazanımı olarak görülmelidir.

ABD sisteminde yasama-yürütme ilişkisi açısından, katı güçler ayrılığı vardır. Trump, geleneklere, teamüllere uymama konusunda öne çıkan bir Başkan olmasına rağmen, yasama üzerindeki etkisinin çok kısıtlı olduğunun bilinmesi gerekir. Fakat Trump, Erdoğan ile görüşmesinde senatörlerin Oval Ofis'e davet edilmesi ve Oval Ofis'te doğrudan doğruya Erdoğan ile görüştürülmeleri sayesinde, Türkiye'ye meşru gördüğü tezlerini doğrudan sunmak için bir imkan sağlamıştır. Diğer bir deyişle, Trump'ın Türkiye'ye biçtiği rol

çerçevesinde, Türkiye'ye kendi tezlerini ABD kamuoyu ve ABD yasaması karşısında dile getirme fırsatı vermiştir. Bu toplantı Trump'ın yeni dünya siyasetinde Türkiye ile yakın ilişki kurma isteğinin teyit edilmesi şeklinde de yorumlanabilir.

Kuzey Suriye'ye dair Türkiye'nin söylemleri baştan beri güvenli bölge çizgisi üzerinden devam etmektedir. ABD'nin bölgeden kısmi ayrılması, süreci daha karmaşık hale getirmiştir. Rusya'nın Kamışlı'da Panstir sistemlerini konuşlandırması ve böylece Suriye'de üçüncü üssünü açması, bölgeye hava savunma sistemi ve helikopter filosu konuşlandırması da Suriye'deki süreci gittikçe çok aktörlü hale getirmektedir. Türkiye de bu aktörler arasında yer tutmaya çalışmaktadır. Türkiye açısından, hem sınır güvenliği ve hem de Ortadoğu'nun güvenliği boyutunda en önemli noktayı Kuzey Suriye oluşturmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerine özellikle Graham üzerinden ABD tarafına bakıldığında, Graham'in iki yüzü olduğunu söylemek gerekir. Bu yüzlerden ilki, John McCain'in yerini doldurma çabasına yönelik bir Atlantik savunusu ile oluşmuşken; diğeri Ortadoğu'da İsrail'e yakın bölgesel politikaların sürekliliği konusunda lobicilik faaliyetlerin etkisi altında olması ile oluşmuştur. Bu iki motivasyona bakıldığında, ilkinin ideolojik, ikincisinin network bağlantısı olduğunu ve ideolojik olanın, network bağlantısına göre kırılmasının daha zor olduğunun anlaşılması gerekir. Dolayısıyla, ABD siyasetinde ideolojik pozisyonlanmaların sahih olduğunu kabul etmek gereklidir.

Atlantik ve İsrail bağlantılı bir Ortadoğu planının, Türkiye için riskler barındırdığı ortadadır. Ancak Trump'ın yaklaşımının bu olmadığını; Trump'ın Türkiye'ye yaklaşımının temelinde, NATO üyesi olan Türkiye'den ziyade, uluslararası stratejik dengede Türkiye'nin büyük bir ordu sahibi olması ve jeo-stratejik önemine vurgu yapılmaktadır. NATO burada manivela işlevi görmektedir. Trump'ın tahayyülündeki NATO, seçimlerden sonra Rusya ile ortak komisyonunun yeniden kurulması yönünde adımlar atabilecektir. Bunun sebebi, Trump'ın asıl tehdit olarak Çin'i görmesidir. Kissinger'ın, Rusya'ya karşı Çin'i kuşatma planının bugün terse dönüp Çin'e

karşı Rusya'yı da yanına alma şeklinde bir yöne ilerlediğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede Trump için Türkiye-Rusya ilişkileri, bir sorun olarak değerlendirilmez. Fakat Graham'in konvansiyonel NATO yaklaşımını benimsemesi ve McCain'in ideolojik mirasını temsil etmesi, Trump'ın aksine, Türkiye-Rusya ilişkilerine şüpheli yaklaşmasına sebep olmaktadır.

Buradan hareketle, Kuzey Suriye konusunda, Türkiye'nin hem Rusya hem de ABD ile arasını iyi tutarak, süreci devam ettirmeye çalıştığı görülmektedir. Buradaki mesele, Türkiye'nin İran ile ilişki kurmada başarılı olurken, İsrail ile bu ilişkileri kuramamasıdır. Nitekim İsrail, Graham gibi figürler üzerinden ABD Kongresi'nde Türkiye'ye çelme takma kapasitesine sahiptir. Dolayısıyla, Suriye meselesini, "*Irak-ı Salis*" çerçevesinde, Irak ve İran ile beraber düşünmek gerekir. Bu doğrultuda, İsrail-İran rekabetinin, bölgede Türkiye'yi zora sokabileceğini ön görmek gerekmektedir. İran ve İsrail'in Ortadoğu'da, kaygılarında haklı olsalar da paranoid bir dış politika yapma yöntemleri olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Türkiye'nin Netanyahu ile ilişki kurmasında bazı zorluklar olacaktır.

ABD-Türkiye İlişkileri

Türkiye, Suriye meselesine ilişkin olarak, sahada olduğu gibi masada da başarı kazandı. Fakat burada, taraflarının mutabakata ne kadar uyacağına dair bir ön kestirimde bulunmayı, yeni dönem dünyada hesaplamak mümkün olamamaktadır. Bu nedenle, herkesin daha tedbirli olması gereken, yeni bir dünya düzeni söz konusudur. Mutabakat konusunda Türkiye'nin haklı pozisyonundan kaynaklı bir hüsnüniyetin bulunmasına rağmen, muhatapların yaklaşımının ne olduğuna dikkat edilmelidir. *"Mola şedelere dikat et"* denir yani şeddeyi bilmeyen Molla demektir. Bu, "muhatabınız size mutabakattan, diplomasiden bahsediyor fakat kendisinin bunlardan haberi yok" gibi bir yaklaşım için kullanılabilir. Yeni dünya düzeni içinde, böyle bir durumla karşı karşıya kalınabileceği ihtimal dahilindedir. Gelinen noktada Dışişleri Bakanı, hem ABD hem de Rusya ile

varılan mutabakatlara, iki ülke tarafından tam olarak uyulmadığını açıkladı. ABD bir yandan bölgeyi terk ettiği gerekçesiyle, bölgede denetim faaliyetini yürütmeyeceğini ifade etmekte diğer yandan Türkiye'ye operasyon yapmama ve bölgedeki diğer unsurlarla beraber yaşama konusunda telkinlerde bulunmaktadır. Rusya açısından bakıldığında, bölgede Rus devriyelerin yanı sıra Türk devriyelerinin de saldırıya uğradığı haberlerini duyulmaktadır. Bu doğrultuda angajman kuralları nedir sorusunun cevabının mutabakatlarda yer almadığına dair bir izlenim oluşmaktadır. Nitekim Rusya da bölgede operasyonun devam etmemesi konusunda, ABD ile benzer eğilimi sergilemektedir. Bu doğrultuda, *"güvenli bölge ve sınır güvenliğinin sağlanması Türkiye'nin talepleri açısından yeterli midir?"* sorusundan hareketle, temel mevzunun, *Suriye'nin anayasası* olduğu anlaşılmalıdır. Barış Pınarı operasyonu ile YPG üzerinde göreli bir başarı sağlanmış olmasına rağmen bu sürecinin varacağı nokta, Suriye'nin geleceği ve Suriye'de nasıl bir yapı kurulacağıdır. Diplomatik alanda güçlü olmak bir noktaya kadar askeri güce bağlıdır. Türkiye, Afrin, Fırat Kalkanı, Barış Pınarı gibi operasyonlar ile diplomatik yolların önünü açmıştır. Bu karar sonrasında, Pence'in Ankara ziyareti ve Rusya ile altı saat süren bir toplantı gerçekleşti. Bahsi geçen üç ülke de bölgede olabildiğince yer tutmaya çalışan ülkelerdir. Fakat *zero sum game (*sıfır toplamlı oyun) teorisine göre, bir tarafın kazanç ya da kayıpları diğer tarafların kazanç ve kayıplarının toplamına eşittir. Birinin kazanması, diğerinin kaybetmesidir. Dolayısıyla mutabakatların değiştirilmesi ya da içinin boşaltılması ihtimalinin göz önünde bulundurulması gerekir.

Suriye

Irakeyn kavramı çerçevesinde, İran ve Irak'ı beraber değerlendirmek gerektiği vurgulanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan seferlerde, Irak, biri Irak-ı Acem diğeri Irak-ı Arap yani Irak ve Batı İran olarak görülmüştür. Suriye'yi de üçüncü bir Irak olarak *Irak-ı Salis* olarak ele alarak, bu hattı değerlendirmek gerekir. İran'ı

Irak ve Suriye'den farklı olarak, köklü bir uygarlık ve devlet geleneği çerçevesinde ele almak daha doğru olacaktır. Irak ve Suriye'de devlet kapasitesinin oturmadığını ve hatta bu bölgenin, Osmanlı dönemindeki yönetim şekline bakılacak olunursa, Musul, Bağdat, Basra, Şam, Halep eyaletleri şeklinde yönetildiğini görmek mümkündür. Bu nedenle bölgede Iraklılık ve Suriyelilik doğrultusunda teritoryal kimliğinin yeni kimlik olduğunu ve pan-Arap kimliğinin içinde fazla yer tutamadığını tespit etmek gerekir. Saddam Hüseyin, bir dönem Babil'e referanslar verirken, bir yerden sonra Babil'den bahsetmeyip, Arap kimliğine referans verme noktasına gelmiştir. Dolayısıyla, bu tür teritoryal kimliklerin, bu coğrafyada karşılığının olmadığı tespit edilmelidir.

Irak ve İran konusunda, Sünni-Şii ayrımı da önemli bir husus olsa gerektir. Irak'ın güneyine ya da İran'ın Irak sınırına bakıldığında, önemli oranda Arap Şii nüfus olduğunu ve Arap milliyetçiliğinin önemli bir unsur olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Aynı şekilde İran'a dair, Tebriz merkezli bir Azerbaycan Türk milliyetçiliği olduğunun da hatırdan çıkarılmaması gerekir, nitekim Güney Azerbaycan'da en az 25 milyon Türk nüfus vardır. İran kültüründe, Tebriz-İsfahan kavgası önemlidir. *"İsfahan nısf-ı cihan-est"* yani İsfahan dünyanın yarısıdır sözüne Tebrizliler, *"eger Tebriz nebâşed"* yani eğer Tebriz olmasaydı şeklinde karşılık verirler. Devlete ait kimlikleşme süreçlerinde, etnik ve mezhepsel rekabetler, sorun alanı olarak görülse de İran devletine sadakatin, hem Arap azınlıkta, hem Beluçlarda hem Kürtlerde hem de Türklerde güçlü olduğunu görmek gerekir. Ancak otoriter yönetimlerin en ciddi sıkıntısı, dış politikaya ve uluslararası stratejiye ağırlık verirken, içeride istikrarı sürdürememeleridir. İran'da Ruhani yönetiminden ziyade Ruhani'ye muhalif olan, ama devletin kendisiymiş gibi davranan bir yapıdan bahsetmek gerekir. İran'ın kendi sınırlarını, ekonomik ve devlet kapasitesini aşan bir şekilde Lübnan'da, Suriye'de ve Irak'taki varlığı, İran'a nakit akışı sağlasa bile, İran'ın içeride ekonomik yapılanmayı sağlayamaması, İran'da orta sınıfın üretme kapasitesindeki ve üretime dönük eğitim düzeyindeki eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Doğal kaynak yönünden zenginliği

ve sahip olduğu köklü kültüre rağmen, bunların siyasal düzleme ve somut üretime yansımaması, bu tarz sorunların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Petrol üreten bir ülkede, rafineri teknolojisinin gelişmemesi yani petrol rafine etme konusunda ya da kimya konusunda herhangi bir gelişmişlik sergileyememesi de bu sorunların yansımasıdır. Dolayısıyla, etnik ve mezhepsel fay hatları, bugüne kadar İran'ın devlet kapasitesi ve üst kimliği tarafından absorbe edilebilmiş olsa da bunun mutlak olmayacağını, yani "*İran hiçbir şekilde bölünmez ya da İran hiçbir şekilde bu etnik fay hatlarının harekete geçmesine izin vermez*" şeklindeki mutlak iddiaların aşınabileceğini görmek gerekir. İsrail'in, İran'ı, Suriye ve Irak meselesinde dışarıda tutma çabası doğrultusunda bölgede *İransızlaştırma* politikasını benimsediğini söylemek mümkündür. İsrail, İran'ın Lübnan'da Hizbullah, Suriye'de milisler vasıtasıyla ve Irak'ta kendi varlığı ile kendisini tehdit eder durumdan çıkarılmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla İran'ın bölgede attığı ileri adımların sancılarını yaşıyor olduğunu görmek gerekir. Fakat yine de İran'ı küçümsememek önemlidir çünkü İran, politik anlamda yüksek bir dönüşüm kapasitesine sahiptir ve İran'ın içyapısında da olumsuz gidişattan rahatsız olan, sadece sokaklarda gösteri yapan kitleler değildir, yönetici kesim içerisinde de bir çıkış yolu arayışı olduğunu söylemek mümkündür.

–X. Aralık 2019–

Macron'un Fransa'sı ve Merkel'in Almanya'sı

Fransa, sıkıntılı bir dönemden geçiyor. Bu durum, Batı'nın üretim kapasitesindeki düşüş ve buna bağlı olarak da siyaset üretme kapasitesindeki sıkıntılarla da alakalıdır. Latin kuşağı denilen Güney Avrupa kuşağına bakıldığında, bu sorunların en kristalize olmuş şekilde örneklerini görmek mümkündür. Buna benzeyen sorunlar, İspanya'da, İtalya'da, Yunanistan'da ve Portekiz'de de var. Kısacası bu ülkeler, ekonomik sıkıntıların yanı sıra bir siyaset üretememe sorunu ile karşı karşıyalar. Ancak Fransa bu kuşak içinde özel bir öneme

sahiptir. Bunun da sebebi, Fransa'nın tarihsel kökenleri itibarıyla, toplumsal örgütlenmesinin mahiyetinden kaynaklıdır. Bu nedenle ilk olarak Fransa'da gündeme gelen grevler, Fransa için aslında vakayı adîyeden sayılan şeylerdir. Bu kez büyük ve genel bir grevdi, ancak Fransa için çok şaşırtıcı olmadığını eklemek gerekir. Latin kuşağında grev dalgaları sürekli olarak gündeme gelir fakat Fransa'daki asıl mevzu toplumsal örgütlenme kapasitesinin yüksekliğidir. Özellikle Sosyalist Parti'nin Fransa'da uzun süre iktidarda kalması, böyle bir geleneği kurumsallaştırmıştır. Charles de Gaulle sonrası dönemde, Fransa'ya dair sıkışmış bir yapıdan bahsetmek gerekir. Nitekim Fransa tarihi de vatandaş üzerine kurulu bir akıl dünyasını yansıtmaktadır.

Bugün Fransa'nın yaşadığı sorunların altında yatan sebep ise Macron'un, bu eğilimlerin aksine bambaşka bir Fransa yaratma arzusudur. Macron, neo-liberal düzene ve küreselleşme çerçevesine daha uygun bir Fransa inşa etmeye dahası Fransa'dan bir Almanya çıkartmaya çalıştı ve bu da yoğun tepkiler ile karşılaşmasına sebep oldu ve olmaya da devam ediyor. Fransa iç siyasetine bakıldığında, Macron'un sıkışmışlığı ve Fransa'yı yönetmede zorlandığı, soldan hızla yükselen Mélenchon, sağdan daha da hızla yükselen bir Le Pen olduğu görülmelidir. Bu iki aktörün arasına sıkışmış ve iç siyasette zorlanan Macron figürü, çıkışı bir şekilde dış politikada aramaktadır. Bu amaçla Macron, Fransa adına Afrika'da bir çıkış yapmaya çalıştı fakat Fransa'nın devlet kapasitesi, Afrika'da da çok fazla önünün açılmadığını gösterdi. Nitekim gündemi dış politikaya çekme çabası, dışarıda daha güçlü bir Fransa imajı ortaya koymak amacıyla hareket eden Macron'un, Türkiye'ye yönelik olumsuz tavrını da bu yönde okumak gerekmektedir. Fakat Macron'un bulunduğu pozisyon, dünyada esen rüzgarların tam tersi yönünde olduğu için hem siyaseten kendisini hem de Fransa'yı yanlış yöne sürüklüyor gibi görünmektedir. Bu noktada, NATO toplantısı da Fransa'nın sıkışmışlığının önemli bir göstergesi oldu. Türkiye'ye yönelik olumsuz tavrına rağmen Macron bu toplantıda, birbiriyle çelişen açıklamalarda bulundu. *"Rusya ve Çin düşmanımız değildir!"* ifadesi, hem bu çelişkileri göz önüne serdi hem

de Trump ile ilişkilerinde gerilime yol açtı. Dolayısıyla Macron'un bir çıkmazda olduğundan bahsetmek mümkündür.

Macron'un içinde bulunduğu çıkmaz duruma karşın, Boris Johnson'un hem İngiltere iç politikasında ve bu iç politikanın vermiş olduğu güç ve özgüven ile Trump politikasına adapte olabilme kapasitesinden mütevellit öne çıktığı görülmektedir. Johnson'ın yanı sıra Merkel'in de (her ne kadar yakın dönemde görevi bırakacak olsa da) Almanya'nın yüksek ekonomik kapasitesi ve tarihsel birikiminden mütevellit bir etkili figür olduğu ortaya çıktı.

Bu noktada bakıldığında, Trump'ın sürükleyici güç olduğu aşikardır. Fransa'nın bir şekilde düşüşe geçtiği, İngiltere'nin günü yakalamaya çalıştığı, Almanya'nın da onun arkasında hizalandığı ama asıl değişikliğin NATO oluşumunda üyelerin konumlanmasının içerisinde Türkiye'ye dair olduğunu görmek mümkündür. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde NATO planlarında sözü geçen ülke olmaktan ziyade ihtiyaç duyulan bir askeri üs ve güç olarak, güney kanat ülkesi olarak görüldü. Türkiye bu dönem boyunca NATO'nun varlığına ihtiyaç duyan, korkutulan ve bu korku nedeniyle etkisiz bir politik aktör olarak uyumlanıp kendini var etmiştir. Bugünün Türkiye'sine bakıldığında ise hem ekonomik kapasitedeki artış hem de Türk devlet aklının üretmiş olduğu siyasal becerinin uzantısı olarak Türkiye'nin, değişen dünya dengelerine ayak uydurma yetisi, Türkiye'nin pozisyonunu farklı bir noktaya getirmiştir. Bu Dörtlü Zirve (Türkiye, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya), bu yeni hakikatten mütevellittir. Dahası, NATO içerisinde öne çıkan bir Türkiye vardır ve Avrupa'nın güvenliği sadece NATO çerçevesinde düşünülemez.

Türkiye, Avrupa'nın stratejik güvenliği ve özellikle göçmen meselesi için vazgeçilmez bir önemdedir. Özellikle Merkel'in bu önemi gördüğünü tespit etmek gerekmektedir. Türkiye'nin kısa, orta ve uzun vadede, ekonomik kalkınmasının yanı sıra yukarıda bahsedilen zihinsel dünyasındaki sıçrama ve siyasi kapasitesindeki artış, Merkel'i hem Türkistan'a hem de Ortadoğu'ya açılma konusunda, Türkiye'yi kendine yakın tutmaya yönlendirmektedir. Bu aşamada, İran-İsrail gerginliğinin aşılması sonrasında ya da eş zamanlı olarak,

Almanya'nın Türkistan açılımı yapmak zorunda olduğu tespit edilebilir. Nasıl ki bir zamanlar, 3B (Berlin-Bosphorus-Bağdat) tren yolu hattından bahsediliyorsa, bugün de Alman zihniyetinde aynı hattı geçerli olduğu tespit edilmelidir. (*Drang nach Osten* ve *Ostpolitik* kavramları Alman dış politikasının temellerindendir) Nasıl ki bir zamanlar, Almanya'nın Bakü petrollerine ulaşma amacı vardı, bugün de Almanya, Bakü petrollerini Putin'in sayesinde Kuzey Akım üzerinden kendisine enerji kaynağı olarak satın alabilmektedir. Dolayısıyla Almanya, Türkiye'yi bu anlamda önemli görmektedir.

Almanya'nın, Fransa'nın aksine, Fransa'nın gerek Türkiye ile Akdeniz'deki rekabetinden gerekse de Merkel ve Macron'un siyaset yapma tarzlarından kaynaklı olarak, bu dörtlü mekanizma yanında, Türkiye'yi AB'den ziyade AB'nin kıyısında yeni bir formülasyona ikna etme çabası içerisinde olacağı düşünülebilir. Alman aklının (*raison d'être*), Güney Kafkasya bölgesinde ya da Ortadoğu bölgesinde, daha geniş bir barış alanı oluşturma amacı vardır, fakat Almanya'nın bu amaç için fikirleri olsa da bunu gerçekleştirmek için siyasi gücü ve kapasitesi olduğu konusunda iyimser olmamak gerekir. Bu çerçevede, oyun kurucu, NATO içerisinde de etkili olan ABD olacaktır ve bu gerçekliği, Rusya'nın hem Güney Kafkasya'daki hem Ortadoğu'daki hem de Doğu Akdeniz'deki etkisi ile beraber düşünmek gerekir.

Rusya-Batı Yakınlaşması

Rusya'ya bakılacak olursa, bugünlerde Rus dış politika yapıcılarının amaçladıkları yaklaşıma başarı ile ulaştıklarını söylemek mümkündür. 2014 Kırım krizinden sonra, Rusya'nın temel sorunu, Batı ile yaşadığı sıkıntıları aşma çabası olmuştur. Bu nedenle, Rusya'nın Batı'ya karşı tam bir karşıtlık ya da meydan okuma halinden ziyade daha yüksek perdeden barış yapabilme çabasından bahsedilebilir. Buna karşılık hem Trump'ın hem de NATO'nun Rusya ile İşbirliği Konseyini yeniden aktive edeceği düşünülebilir. Çünkü ABD'nin ya da Batı dünyasının hakimiyetine dair, Trump ve ekibinin zihnindeki dünya tahayyülünde, ciddi güvenlik tehditleri mevcuttur. Bu

güvenlik tehditlerinden birincisi, Çin'in aşırı üretim kapasitesi ve askeri gücündeki artıştır. Bunlara ek olarak, kontrolsüz yapay zeka ve bilimsel teknik gelişimin, aydınlanma ile beraber oluşmuş olan, Batı uygarlığının temellerini sarsacağına dair kaygılardır.

Türkçede medeniyet kelimesi çok yakın döneme kadar, tekil olarak kullanılırdı. Hatta XIX. yüzyılda, medeniyet diye bir kelime de yoktur ve bu kelime zannedildiği gibi, Arapça da değildir. *Civilisation* anlamında medeniyet kavramı, XX. yüzyılın başlarında kullanılmaya başlandı. Mesela Ahmet Cevdet Paşa tek bir *civilisation*'dan bahseder ve onun parçası olunur der. Medeniyet/*civilisation(s)* kavramını çoğul kullananlar ise çoğunlukla bölgesel hakimiyet kaygısında olanlardır. Rusya'da Danilyevski, İngiltere'de Toynbee bu yaklaşımın temsilcisidir. Bugün Trump aklına ya da Trump ekolünün aklına bakıldığında, ABD'de bu şekilde bir medeniyet ayrımlaştırmasının içinde Rusya'nın dışarıda kalmadığı söylenebilir. Yukarıda Türkiye için belirtilen olumlu unsurlara –ekonomik kapasite, jeo-stratejik değer ve bölgede Türkiye benzeri ülkenin olmaması, vs.– ve son NATO toplantısına bakıldığında, Türkiye'nin de bu medeniyet ayrımlaştırmasının dışında kalmadığı belirtilebilir.

NATO-Çin karşılaşmasında, cephe hattının İran olduğunun anlaşılması gerekir. Bu çerçevede bakıldığında, çoğunlukla Ortadoğu okumaları, İran-İsrail karşıtlığı üzerinden ele alınırken, NATO'nun dahil olmasıyla beraber, NATO-Çin karşıtlığında, İran'ın Çin safında yer alacağını tespit etmek gerekmektedir. Arap dünyasının da buna karşı Batı bloku içinde yer aldığı açıktır. Ancak Çin'in petrol talebinin bu coğrafyada siyaset kurma arzusunu pekiştireceği de aşikardır. Çin'in bugün için muhtemel olmayan böyle bir başarısı, açıktır ki yeni bir dönemin ilk işaret fişeklerinden sayılmalıdır. NATO-Çin karşıtlığı içerisinde, İran ve Körfezi düşünülecek olunursa, Türkiye yine bir cephe ülkesi konumundadır.

Medeniyetler çerçevesinde Rusya'ya bakıldığında, beyaz, Hristiyan bir Rusya'nın, Trump'ın gözünde düşman olmadığı tespit edilebilir. Özellikle Batı'da yükselen milliyetçilik ve bu milliyetçiliğin 1930'lardaki milliyetçiliğe benzeyen yönleri beraber düşünüldüğünde,

Rusya'nın düşman olarak kabul edilmesi de anlamsızdır. Bu çerçevede, NATO kendisine yeni bir misyon tanımlamıştır, bu yeni misyona göre NATO, Transatlantik işbirliğinin yanı sıra dünya hegemonyasına oynayan bir yapılanma aracı haline gelmek durumundadır.

Bu doğrultuda, Türkiye'nin son dönemde uluslararası ilişkilerde almış olduğu pozisyon ile gelişen dünyayı takip edebildiği görülmektedir. Aynı durum, Polonya için de geçerlidir; Polonya Cumhurbaşkanı *"Rusya NATO'nun düşmanı değildir."*, ifadesini kullandı. Halbuki bugüne kadar Polonya, Rusofobi konusunda, Baltık ülkeleri ile beraber Ukrayna'yı ve Gürcistan'ı da yanına alıp başı çeken ülke olarak bilinirdi. Ancak bugün, Rusya ile belli bir yakınlaşmanın içine gireceği aşikardır. *"Böyle bir ortamda, Türkiye avantajlı mıdır?"* diye sorulduğunda, avantajlı pozisyonda olduğu net bir şekilde söylenebilir. Türkiye'nin komşusu olan Rusya ile iyi ilişkileri vardır ancak Türkiye, NATO-Rusya arasındaki sıkışmışlık ya da tercihte bulunma zorunluluğuna itildiğinde, ne yazık ki her zaman için zararlı çıkmıştır. NATO'nun dünyaya dair genel bir kapasite geliştirme çabası içerisinde, Türkiyesiz bir çabanın gerçekleşmesi imkansız olduğu için, böyle bir karşıtlık içerisinden Türkiye'nin fayda sağlayarak çıkacağı düşünülebilir.

Azerbaycan

Kültürel olarak Azerbaycan, ilk Türk tiyatrosunun, ilk Türk operasının Türkçe olarak dillendirildiği, güzel Türkçe konuşulan, güzel yemekleri olan, musikisi ve şiiri ile önde gelen; Ahmet Ağaoğlu gibi önemli bir entelektüelin ülkesidir. Haydar Aliyev, Sovyet bürokrasisi içerisinde yetişmiş ve bu devlet tecrübesini almış, Türk dünyası için önemli bir devlet adamıdır. Haydar Aliyev döneminde, devlet resmileşmiş ve kurumsallaşmıştır.

Bugüne bakıldığında, Azerbaycan'da *polyglot* yani çok dilli yeni bir nesil yetişmektedir. Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan, kendi diline hakim olma konusuna diğer Sovyet Cumhuriyetlerinden daha titiz yaklaşmıştır. Stalin, Azerbaycan diline Tatarca demiş fakat Azerbaycan buna direnmiştir. Azerbaycan'da yeni gelişen, yani

hem Rusya'ya hem Batı'ya hakim olan çok dilli neslin önü açılmaya çalışılmaktadır. Post-Sovyet dönemde tarih hızlı akmamış ve Sovyetler Birliği/Rusya bağlantıları, bu kültürel kodların sürekliliğini devam ettirmiştir. Bugün Azerbaycan'da hem bunlara hakim olan hem de Batı'yı çok iyi bilen bir nesilden bahsedilebilmektedir. Aslında Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği döneminde de Batı'ya merakı hep olmuştur; hatta çok güzel caz müzik icra edilir; Azerbaycan türkülerinin caz uyarlamaları yapılırdı. Yeni nesilde de bazı ortak duyguların varlığından söz edilebilir. Bunlardan bir tanesi, Türkiye muhabbetinin sürekliliğidir. Ana eksen olarak Türkiye'yi alan, Batı'yı ve Rusya coğrafyasını iyi bilen ama gözünü Ankara'ya dikmiş bir nesilden bahsedilmektedir. Bu süreklilik, kültürel yaygınlaşmayı da beraberinde getirmiştir.

Azerbaycan için son derece önemli olan bir diğer mesele ise İran'da yer alan Güney Azerbaycan meselesidir. Amerikalıların Azerbaycan'da yayın yapan televizyonlardan, kültürel faaliyetlere kadar uzun zamandan beri bu konuda çalışmaları vardır. ABD, bu bölgede Ermenistan'a arka çıkarak İran'ı dengelemeye çalışmış; Azerbaycan ise Türkiye'nin ve Rusya'nın desteği ile birlikte kendi kapasitesini ve İsrail'in varlığını etkili bir unsur olarak kullanmıştır. Nitekim İsrail, Azerbaycan'da hem silah arzı hem de teknik destek açısından etkili olmaktadır. Bu nedenle yeni gelen neslin politik kapasitesinin daha yüksek olduğunu, Aliyev, Nazarbayev, Şaymiyev gibi deha düzeyinde, Sovyet bürokrasinin içinde yetişmiş devlet adamlarından farklı olarak yeni neslin vasatının bile daha farklı dünyalara hakim olabildiğini tespit etmek gerekmektedir. Bu nedenle, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde daha hızlı gelişmelere açık olunmalıdır. Bu süreci, Kafkasya denklemi ile beraber değerlendirerek ve İran-İsrail çatışmasının bu bölgeye bir etkisi olacağını da hesaplayarak değerlendirmek önemlidir.

Libya'da Mutabakatın Tarafları

Libya'daki duruma bakılırsa, ilk olarak Türkiye'nin burada, meşru olan hükümetle işbirliğini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Libya, Birleşik Arap Emirlikleri'nin maddi desteği, Mısır'ın lojistiği

ve Fransa'nın aklı ile bölünmüş olarak devam eden hayatını bugüne kadar getirebilirdi. Son dönemde Rusya'nın da bu bölgeye bir ilgisinin olduğu açığa çıkmaya başladı. Bu doğrultuda, işin yakın geçmişini hatırlamakta fayda vardır. Fransa'nın Libya operasyonuna başladığı dönemde, Kaddafi'nin Rusya ile yaptığı anlaşmalar da bahane olarak gösterilmişti. Libya'da petrol gelirlerinin pek çoğunun Rusya'ya gideceği şeklinde değerlendirmeler vardı. Bununla ilgili niceliksel olarak net konuşmak mümkün değil fakat bugün bakıldığında, Rusya'nın bölgede Hafter üzerinden, yeniden bir pay alma çabasında olduğu söylenebilir. Silah sevkiyatı da Rusya'nın etkili olacağı bir alan olarak düşünülmektedir ve bu doğrultuda en son gelen haberler, Rusya'nın paralı birlikler yani "özel ordu" olan Wagner firmasını buraya konuşlandırdığı şeklindedir. Bu nedenle Libya'nın iyi izlenmesi gerekir.

Libya'da Hafter ve Sarrac arasındaki bölünmüşlük uzun süreden beri devam etmektedir. Bu bölünmüşlüğün ya da kontrollü çatışmanın sürekliliğine dair küresel bir konsensüs oluşmuştur. Libya, kontrollü bir çatışma, düşük yoğunluklu bir savaşın yaşandığı bir bölge halini aldı ve herkes bir şekilde centilmenlik anlaşması çerçevesinde destek oranını belirledi. Bu tarz süreçlerin, sona yaklaşırken bir şekilde çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bu süreç, Hafter'in Genelkurmay Başkanlığı'nı alarak, bütünleşik bir Libya'nın kurulmasına destek olabileceğine ilişkin daha önce de bazı evrelerden geçti. Ancak işi değiştiren ve son dönemde işin hızlanmasına neden olan önemli iki kaynak vardır. Bunlardan ilki, Rusya'nın özel ordusu olan Wagner'in Libya'daki varlığıdır. Diğeri ise, Mısır'ın askeri mühimmat ve teçhizat sevkiyatını açıkça yapmaya başlamasıdır.

Libya'da anlaşma sürecinin hızlanmasını sağlayan bir diğer ülke de Türkiye olmuştur. Özellikle Türkiye'den Rusya'ya gidecek olan heyete, resmi uluslararası kamuoyu tarafından gelen davet - Rusya'nın, Suriye'de resmi ve meşru olarak bulunuyoruz tezini diğer devletlere karşı öne sürmesine benzer şekilde- Türkiye'nin eline önemli bir koz vermiştir ve bu kozun Rusya'ya giden heyetin elini kuvvetlendireceği düşünülebilir.

Bu süreçte önemli diğer bir konu, Akdeniz coğrafyasında, İtalya ve Fransa arasında uzun zamandan beri devam eden rekabettir. Fransa, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gibi açık bir şekilde Hafter'e destek oldu. Ekonomik, askeri ve lojistik desteğin ötesinde Fransa, uluslararası kamuoyu yaratmaya çalıştı ve kendi aklı doğrultusunda Libya'da etkin oldu. De Gaulle de petrol krizi sırasında, *"Bizde petrol yok ama akıl var!"* demişti. İtalya ise daha sessiz kalmayı tercih etmişti. Bu sessizlik, Türkiye ve Libya arasında varılan mutabakata ve bu mutabakatın Birleşmiş Milletlerde tescil için başvurulmasına kadar sürdü. Nitekim İtalya'dan son gelen haberler de İtalya'nın bu bölgede *"Ben de varım"*, minvalinde okunmalıdır. Bu aşamada Britanya'nın desteği de göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla İtalyanlar açısından mevzu yalnızca Rusya-Türkiye-ABD'nin anlaşabileceği bir konu olarak değil, İtalya'nın da burada tarihsel olarak belli hakları var şeklinde değerlendirilmektedir. İtalya bugün cari olarak, Kuzey Afrika'dan gelen göç İtalya'ya yöneldiği için, *"Bölgedeki durum beni ilgilendiriyor"* cümlesini ortaya koyarak, Sarrac'tan Türkiye ile varılan mutabakatı iptal etmesini istedi. Dolayısıyla burada İtalya denklemini unutmamak gerekir.

Türkiye'den giden heyetin taleplerine yönelik bir varsayımda bulunmak gerekirse, Türkiye, iki taraf arasında bir güvenli bölge yaratmak ve barışın korunması için Rusya'ya Misrata civarında Türklerin de Rusların da olduğu bir devriye çözümü teklif edecektir. Türkiye'nin bu aşamada, daha avantajlı konumda olduğunu hatırlamak gerekir. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olunursa, ABD, Rusya, Fransa ve BAE bir tarafta tutulursa, Türkiye, uluslararası düzeyde meşruiyeti tanınmış olan hükümetle bu işbirliğini yürüttüğü için bu süreçte yer almaktadır ve bu nedenle en avantajlı şekilde masaya oturan ülkedir. Türkiye, Rusya ile yapılacak görüşmelerde, Libya tarafından cevap bulan rica neticesinde bu gücünü pekiştirecektir. Özellikle, asker sevkiyatının da yapılabileceği kozunun ortaya konulması, Türkiye'nin önünü açmıştır. Türkiye'nin bölgeye ilk askeri birlikleri sevk etme ihtimalini yüksek görmekle birlikte bunun özel kuvvetler düzeyinde, teknik destek seviyesinde, belirli bir sınır

hattını korumak çerçevesinde olacağı düşünülebilir. Dolayısıyla, Türk ordusunun Trablusgarp'a destek vererek Derne'ye dayanması ve böyle bir taarruza başlaması için şu an herhangi bir ortam olduğu söylenemez. Bu yüzden, yukarıda belirtildiği gibi devriye tarzı bir işleyiş, barış sürecini oluşturmak ve tarafların görüşmesini sağlamak için daha öncelikli olacaktır.

Libya'da oluşacak siyasi çözümü temel olarak üç aktörün mutabakatına bağlamakla birlikte bir şeyi hatırlatmak faydalı olacaktır: Petrol kaynaklarının ağırlıklı olarak güneye doğru gittiğini, bu bölgelerin yerel güç olarak nitelendirilen Sahra kabilelerinden Tuareg ve Tebuların kontrolü altında olduğunu ve petrol boru hatlarının kuzey-güney hattında gitmesi gerektiği meselesidir. Dolayısıyla, Libya'daki mutabakatın, bu üç aktörün yanı sıra pek çok aktörün mutabakatına bağlı olduğunun söylenmesi gerekir. Türkiye, bu aşamada avantajlı konumda olsa da karmaşık sosyal yapısı ve zor bir coğrafya olması nedeniyle Libya'da mutabakatı sağlaması kolay olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'nin burada çok avantajlı olduğunu ama avantajlı olmanın risk olmadığı anlamına da gelmediğini bilmek ve bu riskler çerçevesinde düşünülmesi gerekir.

Türkiye'nin Yeniden Kurulum İçerisindeki Yeri

Dünyada bir yeniden yapılanma süreci var. *"Eskinin henüz ölemediği, yeninin doğamadığı"* böyle bir dönemde, yeni siyasal aktörlerin ortaya çıkabilmesi ve dolayısıyla çeşitli güç eklemlenmelerinin oluşabileceği konjonktürel uygunluk ortamından bahsetmek mümkündür. Türkiye de özellikle *"Dünya beşten büyüktür!"* sloganıyla dünyada daha adil bir temsil sistemi talep etmektedir ve bunu da egemen ulus-devletlerin eşit söz hakkı çerçevesinde değerlendirmektedir. Dolayısıyla Türkiye, yeni bir dünya arayışında kendisine hak ettiği önemin verildiği yeni bir dünya görmek istemektedir. Bu çerçevede Türkiye'nin, birkaç referans noktası ve çevresi vardır. Mesela Türkiye'nin Balkanlar çevresi var. Balkanlar'ın milliyetçilik çerçevesinde Osmanlı'dan kopuşuna rağmen, Osmanlı anavatanı

olarak Balkanlar'daki kültürel süreklilikler aracılığıyla daha yapıcı bir kültürel çevre kapsamında, Türkiye'nin burada bir varlık arayışında olduğu söylenebilir.

Türkistan camiasına bakış da aynı şekilde bir yeniden buluşma ve kucaklaşmadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra Türkiye burada da yeni bir var olma şekli aramaktadır. Türkiye, Ortadoğu'da da yeni bir var olma arayışındadır. Fakat Ortadoğu ve İslam dünyası beraber düşünüldüğünde ve bugünkü Kuala Lumpur zirvesine bakıldığında dikkat çekici bir husus söz konusudur. Bu ülkeler, Arap olmayan İslam ülkeleridir. Bu aslında, Arap milliyetçiliğinin kendisini, son yüzyıl içinde yeniden üretmesi ile alakalıdır. Arap coğrafyasına dair yapılan eleştiriler Arap elitlerince genellikle "Türkler" ve "Batılı emperyalistler" suçlamaları şeklinde cevaplanır. Dolayısıyla Arap coğrafyasının mağduriyet söylemi aracılığıyla kendini ürettiğini ve buna yeni olarak maduniyet halinin ortaya çıkarttığı bir söylemin eşlik ettiği görülmektedir. Türkiye, bu coğrafyanın içerisinde mağduriyet ve maduniyet söylemini kullanmayan ve yarına dair bir perspektif sunabilme kapasitesine sahip olan tek ülkedir. Türkiye, yaratmış olduğu orta sınıfla, yaratmış olduğu sanayi ve ticari gelişimiyle ama bunların hepsinden önemlisi demokratik birikimiyle, Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayan ve bugüne dek süren köklü reformlarla meydan okuma ve yeni bir dünya yaratma kapasitesine sahip bir ülke olarak çevresinden farklılaşmaktadır. Burada bahsedilen, çatışmacı değil yapıcı ve yaratıcı bir kapasitedir. Bu yaratıcı kapasite ile ekonomik, toplumsal ve kültürel anlamda kalkınabilen bir ülke olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarında Türkiye'nin önünde olan tek İslam ülkesi Mısır'dı. Mısır, bu dönemde pek çok gelişmeyi takip etme ve uygulama konusunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan öndeydi. Türkiye, imparatorluğun merkezi olmanın verdiği bilinçle ve güçle ve XX. yüzyılda Cumhuriyeti kurarak, Mısır'ın önüne geçti ve farkı fazlasıyla açtı.

Günümüzde Türkiye, yukarıda bahsedilen çevrelere -Balkanlar, Türkistan, Ortadoğu İslam dünyası- bakarak, kendisinin örnek alınabileceğini öz güvenli bir şekilde dillendirmektedir. Türkiye, bu çevrelerde cazibe yaratabilme kapasitesine sahiptir; nitekim siyasette

hegemonya kavramı, eninde sonunda cazibeye dayanır. Daha açık ifade edilirse, "bir şekilde talep ediliyor olmak" gerekir. Türkiye sunduğu yaşam şartları ve imkanlarıyla; benzerlerine nispetle bir cazibe sunabilmektedir ve bu cazibenin toptan bir kalkınma halinde olabileceğine dair bir gerçeklik de sağlamaktadır. *"Hayatta her şey siyasidir"* dolayısıyla Türkiye'nin varlığı dar anlamda çıkar gütme amacı taşımakla birlikte, geniş bir çerçevede, başka bir tahayyülü ortaya koyma çabasıdır.

Putin'in Konuşması

Putin'in konuşmasında bir gazeteci, Çin-Rusya ilişkilerine dair bir soru sordu. Putin'in bu soruya cevabının içinde önemli bir ayrıntı mevcuttur. Putin, *"Herkes, dünyanın artık çok kutuplu bir dünya olduğunu kabullenmeli ve bu gerçekle yüzleşmelidir."* dedi ve *"Bu yeni dünyanın motivasyonu harpler değildir ekonomidir."* diye ekledi. Rusya açısından bu açıklama ilginç bir çıkıştır. Rusya'nın çok kutupluluk iddiası bir talep olarak vardı. Putin, bunun bir vakıa olduğunu ifade etti. Putin'in, ekonomik ilişkileri ve küresel ekonomik sistemdeki sürekliliği savunduğunu belirtmesi ve bu durumu ekonomiye bağlaması da diğer önemli bir husustur.

Bir başka soru, Altay bölgesinden gelen bir gazeteci tarafından soruldu ve bu kişi, Altay Türkçesinin öğrenimi konusunda sıkıntılar yaşadıklarını dile getirdi. Putin'in verdiği cevap hoştu, *"Altay Türkçesi tüm Türk dillerinin kök dilidir, dolayısıyla bunun eğitimine bizim özel önem atfetmemiz gerekir."* dedi.

Bunların yanı sıra konuşmada, Putin'in bin yıllık devlet vurgusu önemliydi. Rusya'da, Batı'dan ithal edilen ve Rusya siyasetine ve gündelik diline giren *"Putinizm"* diye bir kavram vardır. Bu kavramın ideoloğu, Vladislav Surkov olarak kabul edilir. Surkov, Putin dönemini, dördüncü inşa dönemi olarak kabul eder.[35] Ivan Grozni,

35 Peter Pomerantsev, "The Hidden Author of Putinism How Vladislav Surkov invented the new Russia", *The Atlantic*, 7 November 2014, https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/11/hidden-author-puti ism-russia-vladislav-surkov/382489/

devleti kurdu; Pyotr, devleti Batılılaştırdı; Lenin, İmparatorluğu korudu; Putin ise batmakta olan İmparatorluğu yeniden toparladı şeklinde, dört dönemden bahseder. Rusya Devleti'ne yapılan vurgu çerçevesinde Putin, *"egemen demokrasi"* kavramından hareketle, çok kutuplu olarak tanımladığı dünyada, Rusya'nın özel yerinden bahsetmiştir.[36]

Diğer bir önemli husus, Doğu Ukrayna konusudur. Putin, *"Doğu Ukrayna'da, bağımsızlığını ilan etmiş iki cumhuriyet var. Biz bunlara Donbas diyoruz."* dedi. Putin, Luhansk ve Donetsk'ten bahsetmektedir ve bunlar şu an Ukrayna kontrolü altında değildir ama bunun hukukileşmesi ve anayasaya girmesi gerekir. Zelenskiy ile yakın zamanda Normandiya formatında görüşüldüğü hatırlanacak olunursa, ilk kez Putin'in el yükselttiğini yani Ukrayna'nın anayasal sisteminde bu bölgelere özerklik ya da başka bir statü verilmesi konusunda açık bir talep ortaya koyduğunu görmek mümkündür.

Ayrıca Putin, Belarus'a dair ekonomik bir bütünleşmeden bahsetti. Bu konu, son bir iki yıldır konuşulan, Rusya Anayasası'ndaki iki dönem cumhurbaşkanlığı şartının ortadan kaldırılabilmesi için yeni bir devletin kurulması, Belarus ve Rusya'nın konfederasyon benzeri bir yapıya gitmesi ihtimali ile ilgili olarak gündeme gelmiştir. Hatta Lukaşenko'nun öne sürdüğü şartlara dair de Rus kamuoyunda pek çok tevatür (başbakanlık, belediye başkanlığı, valilik talebi vs.) dolaşmıştır. Bugünkü toplantıda, bu sürecin kesintiye uğrasa bile ölmediği ve böyle bir eğilimin gündemde olduğu sezinlenebilir. Rusya, 2008 yılında anayasa değişikliğini yapamadı ve Putin, Medvedev ile *switch* formülünü bulmuştu. O dönem bir analiz yazısında, *"Rusya'nın demokratik geleneği kadroların yönetmesidir."* ifadesi kullanılmıştı.[37] *"Kadrolar yönetir"* Stalin'in ünlü bir sözüdür, Rusya, bu nedenle demokratik açıdan oksimorondur.

36 Vladislav Surkov, Lektsia V. Surkova, Nezavisimaya, M. 2007; Vladislav Surkov, "Commentaries on the Discussion of 'Paragraphs *pro* Sovereign Democracy", *Russian Studies in Philosophy* 47, no. 4, 2009, pp. 85–96. https://doi.org/10.2753/rsp1061-1967470409

37 Taşansu Türker, "Kronik: Rusya Başkanlık Seçimleri: Putin Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 63, S. 01, 2008,

Putin, bin yıllık Rus Devlet vurgusunun yanı sıra Sovyet geçmişine sahip çıkmanın, o geçmişle övünmenin önemli olduğunu bir kez daha sert bir şekilde dile getirdi. I. Nikolay döneminde -19. yüzyılın ortalarına doğru- önemli Rus devlet adamı Kont Uvarov, Rusya'yı dinsel temadan hareketle, bir üçleme olarak tasvir etmiş, Hristiyanlıkta baba yerine çarı, oğul yerine halkı ve kutsal ruh yerine de kiliseyi yerleştirmiştir. Bugün Putin'in konuşmasına bakıldığında, *narodnost* yani halk kavramı hala vardır, kilise yerine egemen demokrasi kavramı getirilmiş ama otokrasi yani çar, baba kavramı olarak Putin, kendisini o konuma iyice yerleştirerek, otoriteryen tek adam yönetiminin önemli görüntüsünü sergiliyor denilebilir.

Üçüncü Bölüm

DONUŞ YILI (2020)

–I. Ocak 2020–

Kasım Süleymani Olayı

Türkiye demek, Türk şiiri demektir, Türk edebiyat tarihi demektir. Türk edebiyatında, İran'dan alınan söz sanatları oldukça önemlidir. Tecahülü 'arif - bilmezlikten gelme-, kinaye ve teşbih gibi bazı söz sanatlarında Türklerin de İranlılar kadar iyi olduğu söylenebilir, fakat mübalağa sanatında, İran ile kimse yarışamaz. İran'ın açıklamalarına bakarken, bu mübalağa sanatını, akıldan çıkartmamak gerekir. İran'ı anlamaya ilişkin akılda tutulması gereken bir diğer husus da Şiâ'nın halet-i ruhiyesinden kaynaklanan, mağduriyet söylemidir. Şah Hatâyî yani Şah İsmail, *"Bir derdim var bin dermana değişmem"* der. Burada suçluluk duygusundan kaynaklı olarak -Hz. Hüseyin'i kaybetme acısının pişmanlığı nedeniyle- dert, dermana tercih edilir. Bu suçluluk duygusu sürekli olarak, yeniden üretilir. Bu yas ve mağduriyet hali, toplumsal tutunumda, kimliklenme sürecinde oldukça önemlidir. Birçok ulusun milliyetçiliği, gurur üzerine inşa edilmiştir. Türklerin milliyetçiliğinde mağruriyet önemliyken, İran'a bakıldığında, ulusal tutunumun mağduriyet üzerinden üretildiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu tarz mağduriyetlerin İran özelinde yeniden üretilmesi, ulusal birlik düşüncesini de yeniden üretir.

Trump'ın açıklamasından önce, gece saatlerinde İran birkaç tane balistik füze ile iki ABD üssünü vurdu. Bu üslerden biri, Erbil üssüydü ki bu üs, ABD açısından Suriye Kürt bölgesi ile bağlantıyı sağlayan üst olması hasebiyle önemlidir. Diğeri de Aynü'l-Esed -aslanın

gözü ya da pınarı- ki bu üs, Suriye sınırıdır, hatta Suriye ikmal hattıdır. Dolayısıyla, bu saldırıyla sembolik olarak, hem Suriye'ye ilişkin içerideki ABD varlığının hem de Kürt bölgesindeki ABD varlığının hedef alındığını görmek mümkündür. Bunun yanı sıra, bu saldırı hamleleri İran'ın bölgedeki varlığını ve uzantılarını da göstermektedir. Füzelerin atıldığı saatlerde, bir sivil yolcu uçağı düştü. İran tarafı, bunun tesadüf olduğunu bildirdi. ABD tarafı da uçağın İran füzesi tarafından kaza ile vurulduğu yönünde açıklamalarda bulundu. Bu ifade, İran ile anlaşma kapılarını kapatmayan ama durumun ne olduğunu da bildiğini gösteren bir açıklama olarak okunabilir.

Bunun hemen öncesinde Kasım Süleymani'nin cenaze törenine bakılmalıdır. Cenaze töreni, yas ve mağduriyet kavramları doğrultusunda düşünülürse, İran'ın mütecanis bir kitle olarak, Kasım Süleymani'nin arkasında durduğuna dair toplumsal bir mobilizasyonunun İran yönetimi tarafından dünyaya gösterilmeye çalışıldığına yönelik bir izlenimde bulunulabilir. Kasım Süleymani'yi Ortadoğu'daki mezalimin müsebbibi olarak görenler olduğu gibi, onu kahraman olarak görenler de vardır. Kasım Süleymani, İran'da çok keskin bir Fars milliyetçisi olarak görülür. Fakat bölgedeki durumuna bakıldığında, Kasım Süleymani'nin İsrail'e karşı savaştığı için Gazze'de olumlu imaja sahip olduğu görülürken, Azerbaycan'da Ermenistan ile ilişkileri çerçevesinde, yapılan katliamlarda parmağı olduğuna dair şüpheler nedeniyle sempatiyle karşılanmadığı da görülmektedir.

Kasım Süleymani'nin öldürülmesine en sert tepki, garip bir şekilde, ABD'de Demokrat Parti çevrelerinden geldi. Demokratlar bu noktada Obama'nın sağladığı İran barışının, dış politikada önemli bir mihenk taşı olduğuna inanıyor. Bu durum, yeni bir dünyanın oluşma aşamasında, dış politikada İran konusunun Kasım Süleymani'yi nasıl bir ayrışmanın öznesi olarak ortaya çıkarttığını ve Kasım Süleymani üzerinden nasıl bir bölünme yarattığını göstermektedir. Bu ayrışmaya daha dikkatle bakılacak olunursa, Kasım Süleymani İran'ın Afganistan'daki, Ermenistan'daki, Yemen'deki, Lübnan'daki, Suriye'deki ve hatta Libya'daki uzantılarının kilit ismiydi. Kasım Süleymani, İran'ın, İran dışındaki nüfuz

alanını belirleyen temel el olarak değerlendirilmelidir. ABD'nin bu el ile problemi nedir diye bakıldığında; ABD, İran'ı sahibi Çin olan bir el olarak görmekte ve dünyaya da göstermektedir. ABD bu operasyonla, İsrail adına İran'ın elini keserken, kendi açısından Çin'in Akdeniz'e uzanan elini kesmiştir.

Bu meselenin, Amerikan iç ilişkileri içerisinde değerlendirilmesi gerekir. ABD'de Demokratların tepkisini ve Demokratların Trump seçime girmeden evvel başlatmış oldukları kampanyada, Rusya adına çalışan Trump imgesini neden ortaya koyduklarını iyi anlamak gerekir. Obama döneminin politikası, küresel neo-liberal düzen üzerinde, Çin'in üretim kapasitesinin, kapitalist sisteme eklemlenmesine, *progressive* yani bilimsel ve teknolojik gelişimlerin yaratmış olduğu yeni sermaye birikiminin önünü açma yönündeydi. Trump'ın düşünce sistematiği ise konvansiyonel dünyada, Çin'e karşı Rusya ile Hindistan ile işbirliği yapmak üzerine kuruluydu. İran da bu noktada, ABD'nin gözünde, Çin'in Türkiye sınırında yer alan uç noktası, hatta NATO'nun sınırına gelmiş olan Çin olarak değerlendirilmektedir.

ABD'nin İran'dan belli talepleri olduğu düşünülebilir. Bu taleplerden birincisi, İsrail'in güvenliği çerçevesinde, İran'ın uzun olan elinin törpülenmesi ve bu güvenliği tehdit edecek askeri uzantıların önünün alınmasıdır. İkincisi, İran'ın Çin'in çıkarları çerçevesinde Akdeniz'e uzanacak bir Şii hattını kontrol etmesinin engellenmesidir. Suriye, Irak-ı sâlistir ve Akdeniz'e açılır. ABD, bu hat çerçevesinde İsrail'in güvenliğini *İransızlaştırma* ve küresel ticaret yollarının güvenliğini *Çinsizleştirme* ile sağlamak istemektedir.

Doğu Akdeniz-Libya

İslam kültüründe, küllî irade-cüz'î irade ayrımı vardır. Batı düşüncesinde bu ayrım, St. Augustus'a dayanır. Shakespeare de bu ayrımı, *özne mutlak bir iradeye sahip değildir, sahneye çıkıp rolünü yerine getirir* şeklinde özetlemiştir. Hafter de tek başına bir Hafter değildir. Hafter'in koalisyonu devre dışı bırakarak, tek başına karar alması mümkün değildir. Dolayısıyla, oradaki koalisyonu iyi anlamak

gerekir. Rusya, Hafter'in tek sahibi değildir, Hafter'e birincil destek olarak Birleşik Arap Emirlikleri'ni, Suudi Arabistan'ı, Fransa'yı görmek gerekir. Bölgedeki askeri birikim de bu koalisyonun etkin olmasının bir diğer sebebi olarak görülmelidir. Olası bir barış durumunda Hafter'in elini güçlendirecek para girişlerine ihtiyaç da bölgedeki süreci çok aktörlü olarak değerlendirmek gerektiğini gösterir. Libya petrollerinin dünya piyasasında akması, bu akan petrollerin karşılığında bölgede silahlanmanın artmasına sebep olmaktadır. BM'nin Libya'da taraflara silah verilmemesi gerektiği konusunda aldığı ambargo kararına rağmen, Mısır tanklarının, Rusya özel askeri birliklerinin ve silah sevkiyatının Libya'da varlığı görülmektedir. Dolayısıyla, ciddi sonuçlar doğuracak çatışmalara girilmeyeceği, ancak çatışmanın kontrollü bir şekilde devam ederek, bir uluslararası mutabakat öncesi Hafter'in elini kuvvetli tutulmaya çalışılacağına dar bir izlenim mevcuttur.

Türkiye, BM tarafından tanınan, Ulusal Mutabakat Hükümeti temsilcisi Serrac'a açıkça destek verdi. Fransa'nın bugün Tunus'a çok büyük baskı yapmasına rağmen, Tunus'un savaşa taraf olmayacağına yönelik pozisyonu ve Libya'da meşru temsilci olarak Serrac'ı desteklemesi de Libya'daki sürecin, kontrollü çatışma halinde devam edeceğini göstermektedir.

Bu aşamada, Türkiye ne yapabilir diye genel bir tablodan bahsedilecek olunursa, Libya'da bütünlük kurma konusunda Serrac'ın dünyanın da istediği mutabakata yönelik olarak, Türkiye'nin elindeki kozları ortaya sermesi gerekmektedir. Türkiye, Tuareglerle, Tebularla konuşabilir ki Tebular, Tuareglerden de daha etkili olan ve daha önemlisi Orta Libya'ya ve petrol sahalarına hakim olan Afrika aşiretidir. Türkiye, bölgedeki aşiretlerin hepsi ile konuşma imkanına sahiptir. Nitekim Türkiye Serrac'ın desteğini aldı. Bunun yanı sıra, Türkiye Hafter'le de konuşabilir hatta bunların hepsinin ötesinde Türkiye, bir ortak Libya kavramı yaratma kapasitesine sahiptir. Bu büyük kozu yüksek sesle, uluslararası konferanslar ile Türkiye'nin dillendirmesi gerektiği düşünülebilir. Birinci Dünya Harbi'nde, İngilizler, Arapların gönlünü almak için şöyle bir cümle kurarlardı,

"Arap aşiretlerinin satın alamazsınız" (Arapların, bu cümle ile gururu okşanırdı), ama kendi aralarında konuşurken da göz kırpıp *"ama hepsini kiralayabilirsiniz."* diye eklerlerdi. Aşiret yapısı karmaşık bir yapıdır. Fakat bu kapasitenin Türkiye'de olduğu gerçeği çerçevesinde, bu tarz uluslararası konferanslardaki etki önemlidir. Fransa'yı İtalya'yla dengelemek, İran'ı Mısır'la dengelemek, Çin'i Rusya'yla ya da Rusya'yı Britanya ile dengelemek de bu aşamada önemlidir. Özellikle Türkiye'nin Mısır ile ilişkilerini düzeltmesi, Libya'daki süreçte, etkinliği açısından elzemdir. Akdeniz meselesi her zaman bütünleşiktir ve beraber değerlendirilmesi gerekir. Dolayısıyla Akdeniz konusunda, özellikle İngiltere'nin hem Yunanistan'ı ve Fransa'yı dengelemesi, İtalya'nın ve İspanya'nın Fransa'yı dengelemesi, Mısır'ın, Birleşik Arap Emirlikleri etkisinin önünü kesmesi önemlidir.

Avrupa

Avrupa, cennet çağını Soğuk Savaş döneminde yaşamıştır. Avrupa bu dönemde ABD'den güvenlik korumasını, Sovyetler Birliği'nden sosyal devleti aldı. Sömürgeler her ne kadar, *decolonisé* edilse de Avrupa'ya para akışı devam etti ve refahta süreklilik sağlandı. Fakat Avrupa için bu refah döneminin sonunun geldiği iddia edilebilir. Nitekim İngiltere, bu sürecin bittiğini erken görüp, kültürel olarak kendisiyle çok da uyumlu görmediği Kıta Avrupası limanını, Brexit ile terk etmiştir. İngiltere, Johnson'un sağ popülist adı verilen yaklaşımı ile Trump'ın ABD'sine eklemlenme çabası içerisindedir. Nitekim Johnson'un büyük başarısı, Britanya'yı Avrupa'dan kurtarıp ABD'ye eklemleme olarak tarihe geçecektir. İngiltere'nin hem finansal kapasite hem üretim kapasitesi olarak eski İngiltere olmaması nedeniyle, ABD ile çok büyük ayrımlara gireceği pek ihtimal dahilinde değildir. Bu nedenle, İngiltere'nin Çin ile yakın bir ilişki kuracağı düşünülmemelidir. Avrupa'da Çin ile yakın ilişki kuracak olan gücün, Fransa olacağı iddia edilebilir. Bunun etkili olabilmesi için, Fransa'nın, Almanya'yı peşinden sürüklemesi gerekmektedir. Fakat Almanya'nın bunu desteklemesi ihtimal dahilinde değildir.

Zira Almanya'nın üzerindeki ABD etkisi buna izin vermeyecektir. İngiltere'yi, bu anlamda Trump-Putin-Erdoğan-Netanyahu-Orbán-Modi hattı içerisinde değerlendirmek gerekir. Bu hattın içerisinde, İngiltere'nin ayrıksı bir tavır sergilemeyeceğini, Çin'e karşı ABD politikalarına eklemleneceğini ön görmek gerekir.

Bu hat içerisinde, Rusya'nın elinin artık daha kuvvetli olduğu düşünülürse, Rusya-İngiltere rekabetinin Türkiye için avantajlı olduğu söylenebilir. Rusya uzmanlarının son dönemde hemfikir oldukları konu, Putin'in 2007 Münih Güvenlik Konferansı'nda, dünyaya manifesto niteliğinde yaptığı konuşma üzerinedir. Bu konuşmanın önüne geçen başka bir konuşma da Putin'in, 20 Aralık'ta, İkinci Dünya Harbi'nin çıkma sebebi için, *"Polonyalı antisemit domuzlardır."*, ifadesini kullandığı konuşmadır. Rusya, Polonya hakkında böyle bir cümle kuruyorsa, Avrupa'nın güvenliği hakkında her şeyin yeni baştan düşünülmesi gerekir. Rusya için bu çok ileri bir adımdır ki bu adım, Polonya'nın *"Rusya bize tehdit değildir"* açıklamasının hemen ardından gelen bir açıklamadır.

Obama döneminin aksine Trump döneminde Polonya'nın NATO'nun birincil önceliği olmaktan çıkması, Doğu Avrupa'da Rusya'nın elini bu kadar kuvvetli hissetmesine sebep olmaktadır. Rusya'nın elinin çok kuvvetli olduğuna dair düşüncesinin, Türkiye ile kurduğu ilişkilerdeki dengeyi bozduğu düşünülebilir. Türk-Rus ilişkilerinde, Türkiye'nin bu ilişkiyi daha sağlıklı yürütülebilmesi için, İngiltere ile kuracağı ilişkilerin ve Rusya'nın daha barışçı bir tutum sağlayabilmesini sağlayacak çeşitli manivelalara sahip olması önemlidir.

Rusya İç Siyaseti

Putin, parlamenter sistemde idarenin yapılandırılması kararı aldı. Buna benzer bir karar, geçen yıl Nursultan Nazarbayev tarafından ani bir şekilde alınmıştı. Putin de başkanlığın etkilerinin azaltılması yani parlamentonun ve başbakanlığın, başkanlığa karşı yetkilerinin güçlendirilmesi şeklindeki trendi takip etti denilebilir. Böylelikle,

başbakanın başkan tarafından atanması yerine başbakanın Duma içinden seçilmesine karar verildi. Rusya'daki sistemin değiştiğini ve güçlendirilmiş başbakanlık sistemine doğru bir kabine sistemine evrildiğini söylemek mümkündür.

Rusya'da *GosSovyet* adında idarenin koordinasyonunu sağlayacak bir üst kuruldan, bir tür devlet konseyi kurulmasından bahsedilmektedir. Kazakistan'da da buna benzer bir adım atılmıştı. Sovyetler Birliği dönemindeki politbüro gibi idarenin farklı unsurları arasında koordinasyonu sağlayacak bir yapı tasarımı var. Bu yapının başında ise Putin'in kendisini konumlandırdığı düşünülebilir. Demokratik adım olarak görülebilir mi sorusunun sorulması gerekir. Stalin'in ünlü sözü burada hatırlamalıdır: *"Rusya'da kadrolar yönetir"*.[1] Nitekim geçmişte olduğu gibi, 2000 yılından beridir de Rusya'yı devletin içinden gelen kadroların yönettiği görülmektedir. Putin, bu kadroların önde gelenlerinden bir tanesiydi ve devlet mekanizması, siyaseti koalisyon halinde yürütme yetkisini Putin'e devretmişti. Putin de devlete karşı bir siyasetçiden ziyade, devleti eşgüdümü altına alan siyasetçi/bürokrat olarak görevini sürdürmüştü. Dolayısıyla, Stalin'in bahsettiği kadrolar yönetiyor iddiasının devam ettiği görülmektedir. Bunun arka planını görmek için Rusya iç siyasetindeki güç dengelerinin iyi analiz edilmesi gerekir. Batılılar, çoğunlukla Putin'i çar ile özdeşleştirme eğilimindedirler. Fakat Rusya gerçeği öyle değildir. Putin, bir koalisyonu hatta bir *konsorsiyumu* yönetir. Bu koalisyonun içerisinde, Putin'in içinden geldiği istihbarat kökenli bir devlet bürokrasisi vardır, Batı yanlıları vardır, imparatorluk mirası olarak sayılabilecek farklı etnik kesimlerden gelen finans ve sermaye temsilcileri vardır. Putin, bu temsil edilen grupların eşgüdümünü sağlar. Putin'in, Devlet Konseyi yapısıyla da aslında üstü örtük olan bu süreci, gün yüzüne çıkartarak, demokratikleştirmeye çalıştığı söylenebilir. Dolayısıyla, demokratikleşmeyi, parlamentonun gücünün arttırılması şeklinde okumak gerekir. Bu hamlenin Rusya açısından temel önemi, elindeki zayıf kartlarla kimsenin

1 Taşansu Türker, "Kronik: Rusya Başkanlık Seçimleri: Putin Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 63, S. 01, 2008.

beklemediği kadar başarılı bir dış politika izlemiş olmasıdır. Fakat dış politika başarısı, Rus halkının mutmain olması ve Putin'e sonsuz destek vermesi anlamına gelmez. Putin bugüne kadar, Rusya içinde sosyal olarak, belirli kesimlerin rahatsızlığını göz önüne alabilen, bu kesimleri topluma entegre etmeye yönelen bir siyaset izledi. Dolayısıyla, idari reformların yanı sıra, ekonomik alanda da kalkınabilmek için Putin'in siyasal alanda da belirli reform arayışında olmasını, dış politikada yaşadığı başarıyı iç politikada tekrar etme çabası olarak okumak mümkündür. Fakat hatırlardan uzak tutulmamalıdır ki; Rusya gibi büyük, karmaşık ve pek çok alanda geri kalmış bir ülkede istikrar tesisi bile epey zorken, rekabetçi bir ülke için reform süreçleri daha da zordur. Rusya'nın son iki yüzyıllık salınımı bu iki kavram arasındadır: istikrar ve reform. Açıktır ki bu ikisi aynı anda etkin olduğunda var olabilen kavramlardır.

İsrail

İsrail, *Yişuv* döneminden -İsrail Devleti kurulmadan önceki dönemberi, güncel siyasette en rahat günlerini yaşamaktadır. İsrail'in savaştığı ülkeler, Mısır, Ürdün, Irak ve Suriye idi. Fakat bu ülkeler şu anda İsrail için tehdit unsuru değil ve hatta İsrail, Mısır ve Ürdün'ü yanına çekmeyi de başardı. İran nükleerden dolayı bir tehdit olsa da ABD bu tehdide izin vermeyeceğini Kasım Süleymani olayında gösterdi. Dolayısıyla İsrail bu açıdan en rahat günlerini yaşamasına rağmen kuruluş felsefesi açısından en zorlu günlerini yaşamaktadır. İsrail'in kuruluşunda temel birkaç husus vardır: Birincisi, din-devlet ilişkilerinin ne olacağı, yani Ortodoks Yahudilik ne kadar temsil edilecek meselesidir. İkincisi, İsrail vatandaşlık kimliği üzerinedir yani Yahudiler Araplarla nasıl bir ilişki kuracak? Üçüncüsü, İsrail dışında yaşayan Yahudilerle, İsrail'in ilişkileri meselesidir. Bunlara ek olarak Siyonizm, post-Siyonizm, *post-post Siyonizm* [2] tartışılmaktadır. Fakat şu sıra gündemde olan ve İsrail'in kuruluş felsefesinden

2 İlker Aytürk, "Post-Post Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken" *Birikim*, no: 319, 2015, 34–47.

getirdiği ve varoluşunu belirleyen hususları sarsan bir gelişme var: Kushner ve Trump'ın destek olduğu Yüzyılın Planı. İsrail bu konuda nasıl bir yol izleyeceğini bilemediği için, reel politik anlamda ne kadar rahatsa bu konuda bir o kadar kırılgan durumdadır.

İsrail, milli güvenlik belgesinde, Türkiye'nin Arap nüfusla ilişkisi, Golan'a, Kudüs'e dair tepkileri, İslam İşbirliği Teşkilatı'nı toplaması vs. nedenleri dolayısıyla, çıkarlarını en fazla tehdit eden ülkenin Türkiye olduğunu ifade etti. İsrail'in bölgede kurduğu ilişkiler doğrultusunda Doğu Akdeniz'e bakılacak olunursa, İsrail'in Güney Kıbrıs, Yunanistan ve Mısır ile kurduğu ilişkinin bir zaruret olduğu ve bunun yerine Türkiye'yi tercih edeceği bir vakıadır. Ne Güney Kıbrıs ile ne de Yunanistan'la kurduğu ilişkinin İsrail'in uzun vadede Doğu Akdeniz'de ve hatta geniş Ortadoğu bölgesinde çıkarlarını geliştirmesine yeterince izin vermeyeceğinin İsrail de farkındadır. Doğu Akdeniz'de Antik Yunan ve Yahudi uygarlığı iki büyük uygarlık olarak kabul edilmiştir, fakat bunlar hiçbir zaman birbiriyle anlaşamamıştır. Aralarında bir tür kan uyuşmazlığı vardır.[3] Fakat İsrail, Türkiye'de yeterince etkili olmadığı zaman başka bir Türk devleti olan Azerbaycan'da kendisine yer tutmaya çalışmıştır. Bunların uzun stratejik dengeler ve kültürel kodlar aracılığıyla daha doğru anlaşılacağı düşünülebilir. İsrail'deki bu açıklamayı tıpkı Türkiye için bahsedildiği şekliyle, tehdit algısından ziyade bir el yükseltme çabası olarak okumak gerekir.

Kushner Planı'nın İsrail Devleti tarafından ele alınma şekline bakılacak olunursa, ilk olarak Siyonizm ideolojisi, eninde sonunda devleti bir arada tutma ideolojisidir. İsrail-ABD ilişkilerine bakıldığında da aşırı yorumlardan kaçınmak gerekir. Ne İsrail tamamen ABD'ye bağlıdır ne de ABD İsrail'i yönetir; ama yakın bir ilişki olduğu da bir gerçektir. Bu yakın ilişkinin, vesayet ilişkisine dönmesi, Netanyahu'nun da istemediği bir durumdur. İkincisi, dünyadaki farklı Yahudi cemaatlerinin kendi bulundukları ülkelerin kültürel kodlarını temellük ettiğinin iyi anlaşılması gerekir. Mesela bir Rus Yahudi'si bir Rus gibi düşünür ve siyasete de öyle bakar veya bir Amerikan Yahudi'si siyasete bir Amerikalı gibi bakar. Kushner de

3 Solomon Grayzel, *A History of the Jews*, Mentor, New York, 1968.

bir Amerikalıdır ve bu bakış açısıyla İsrail'i yeniden yapılandırmaya çalışmaktadır. Burada da Kushner, çok kültürlü ve esnek bir devlet anlayışına sahip bir aklı temsil etmektedir. Oysaki bu akıl, Doğu Avrupa kökenli, milliyetçi hareket tarafından kurulmuş bir devlet olan İsrail'i rahatsız edecek niteliklere sahiptir. Başbakan Menachem Begin'in kurucusu olduğu ve Netanyahu'nun da içinden geldiği Likud hareketi, İsrail devleti kurulmadan önce Siyonist militan grup olan *Irgun (Etzel)* örgütüne dayanır. Bu örgüt, İsrail dışında yaşayan Yahudilere çok da sempati ile bakmaz, çünkü bunlar, kendi bulundukları yerden kalkıp İsrail'e gelmeyen insanlardır. Kushner gibi bir Amerikalının, uluslararası, sınırları aşan bir kimlik olarak Yahudiliği tanımlaması, Yahudilik kimliğinin teritoryal bir vatandaşlık kimliği mi, sınır aşan dini referanslı kimlik mi yoksa kültürel referanslı bir kimlik mi olacağına yönelik tartışma eninde sonunda, Netanyahu'yu da rahatsız edecektir. Hatta Siyonist hareketin içinden gelen subay kökenli, muhalefet partisi lideri Benjamin Gantz'ı da rahatsız edecektir. Sonuçta iki lider de kendi devletlerinin çıkarlarını savunmak isteyeceklerdir. İsrail'de *memlekethiyut* olarak bilinen bu pozisyon oldukça önemlidir.

ABD'de Seçim

ABD'de siyaset, doğrudan doğruya maddi bir iştir ve çeşitli lobiler üzerinden yapılır. Trump iktidara gelmeden hemen önce, Trump-Rusya yakınlığına dair iddialar üzerinden, bazı çevreler Trump üzerinde baskı oluşturmaya çalıştılar. Özellikle, Amazon, Apple, Facebook gibi büyük şirket yapıları, Demokratları desteklediler. Demokratlar da bu yapıların desteğiyle, Trump'ın Çin karşıtı politikalar uygulamaması ve Çin'e karşı belli yaptırımların ortaya çıkmaması için Trump'ı, Rusya adına çalışmakla suçlayan ve bu suçlamalar üzerinden kamuoyu yaratan bir kampanyanın parçası oldular. Ancak siyasette mağduriyet her zaman işe yaramayabilir. Ayrıca Trump'ın ABD iç siyasetinde, bunu kendi lehine çevirdiğini söylemek mümkündür. Trump'ı destekleyen ekonomik özneler de

bu süreçte önemlidir. General Motors, Ford, McDonnell Douglas gibi üretim yapan firma ve ekonomik grupların, Trump'a desteğinden bahsetmek gerekir. Aslında bu bir nevi teknolojik gelişmelerin, dünyada yeni bir toplumsal yapı üretip üretememe tartışmasıdır ve Trump burada, akan bir tarihe karşı reaksiyonu örgütleyen ve ortaya koyan lider olarak ortaya konulabilir. Dolayısıyla Demokrat Parti etrafındaki sermayenin, ABD iç siyasetine ya da dünyaya yönelik gerçekçi ve uygulanabilir tahayyül ortaya koyamadığı söylenebilir. Trump, başkanlık devir teslimine yaptığı konuşmada, istihdamdan, vergi indirimlerinden, güvenlik sorunlarından bahsetti. Aynı esnada, Davos'ta yapılan WEF toplantısında, ekonomik elitler *"robotların cinsiyetini"* tartışıyorlardı. Bu aslında, yeni ekonomik elitin, yeni siyaset üretememesi sorunudur. Türkiye açısından bakıldığında Trump'ın, Türkiye'nin stratejik önemini, ekonomik kapasitesini ve tarihsel olarak ABD ile müktesebatını bilmesinden mütevellit, Türkiye'ye özel bir yer biçtiğini ve politikalarının da Türkiye lehine olduğunu söylemek mümkündür.

Trump'ı yalnızca Trump olarak değerlendirmemek gerekir. E. Kantorowicz, kralın iki bedeni olduğunu söyler: birincisi, kişi olarak sahip olduğu bedendir, ikincisi ise kral olarak sahip olduğu siyasi ve ölümsüz bedenidir.[4] Kişi olarak Trump'a dair bilgi olmakla birlikte bu kralın ekibi kim sorusu sorulduğunda, somut olarak Kissinger ile karşılaşılmaktadır. Bu çok kapalı ekibin içinde, siyasal, ekonomik ve bürokratik elitlerin olduğu vakıadır. Dolayısıyla Trump'ın yalnız bir lider gibi gözükmekle beraber aslında bir yanıyla da ABD devletinin ortaya koyduğu bir karakter olduğu iddia edilebilir.

Gürcistan'ın NATO Üyeliği Hakkında Türkiye'nin Açıklamaları

Gürcistan coğrafyası, Rusya'nın Güney kanadı yani Kafkas kanadındaki güvenlik bariyeri olarak algılanan bir coğrafyadır ve bu coğrafya,

4 Ernst Kantorowicz, *The King's Two Bodies a Study in Medieval Political Theology*, Princeton University Press, Princeton, 2016.

Rusya'nın devamlı olarak talepte bulanacağı ve sürekliliğini isteyeceği gri bir alan olarak nitelendirilebilir. Türkiye'nin bu bölgedeki uzun vadedeki çıkarı, Rusya ile kara komşusu olmamasıdır. Gürcistan'ın varlığı bu nedenle, Türkiye lehine olmuştur. Gürcistan'ın NATO üyeliği, NATO'nun Kafkaslara yayılması açısından önemli iken, bu üyelik Karadeniz bağlamında değerlendirilmelidir. Karadeniz'de şu an, Rusya ile toprak ihtilafı yaşayan ve tamamen karşı kamplarda yer alan bir Ukrayna vardır. Ayrıca, NATO ülkesi olan Romanya ve Bulgaristan da bu coğrafyadadır. Şimdi de Gürcistan'ın Doğu hattından Karadeniz'e girmesi, buradaki dengeleri değiştirecektir. 8 Ağustos 2008 tarihine bakıldığında, Rusya açısından bölgenin ne kadar önemli olduğu görülür. Abhazya ve Güney Osetya meselesinde Rusya, Gori şehrine kadar tanklarını yürütmüştü. Rusya kendi güvenliği açısından, önce Çeçenistan sonra İnguşetya sorunu bağlamında, Gürcistan'da yer alan Pankisi Vadisi'ni özel güvenlik bölgesi olarak algılar.

Gürcistan'ın NATO'ya alınması konusunda daha önce ABD'den talepler dillendirilmişti. Türkiye sessiz kalmayı, sessiz kalarak bir anlamda taraftar olmadığına dair bir izlenim vermişti. Şimdi ise Türkiye'nin Rusya'ya karşı çok kuvvetli bir kartı masaya koyduğu düşünülebilir. Türkiye-Rusya ilişkilerinin çok hassas bir denge üstünde gittiği düşünülecek olunursa, kuvvetli bir kart açılırken zamanlamasının ilginç olduğunu düşünmek gerekir. 2015 yılında Rus uçağı düşürüldüğü zaman, Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerinin kopma noktasına geldiği anda, iki komşunun birbirine ne kadar muhtaç olduğu hatırlanmak durumunda kalınmıştı. İkili ilişkilerin çok yakın gittiği zamanlarda da bu tarz risklerin, aşırı yakınlıktan gelen çeşitli kıvılcımların olabileceğini ve bu çerçevede Libya, İdlib ve Türkiye'nin bazı rahatsızlıklarına dair böyle büyük kartların açılıverebileceğini ve Rusya tarafına hatırlatılabileceğini öngörmek gerekir. Rusya'dan gelecek tepkiye de iyi bakmak gerekecektir.

Türkiye-Yunanistan

Türkiye-Yunanistan arasındaki ilişkiler birkaç başlık altında incelenebilir. Bir tanesi hava yetki alanlarıdır. Diğeri, deniz alanlarıdır, yani

kıta sahanlığı ve adaların statüsü meselesidir. Bu adaların statüsüne bakıldığında, bir tanesi Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 4. maddesindeki, *"Boğazönü adalarının (Limni ve Semadirek Adaları) silahsızlandırılması"* hususudur; İkincisi Lozan Antlaşması'nın 3.maddesinde, *"Midilli, Sisam, Sakız ve Nikarya Adaları'nın silahsızlandırılmasıdır"*; Üçüncüsü, 1947 Paris Anlaşması ile İtalya'dan Yunanistan'a devredilen *"On İki Adaların silahsızlandırılması"*. Bu iki başlığa ek olarak, üçüncü bir başlık ise NATO'nun Ege Denizi üstündeki hava savunma sorumluluk alanlarına dairdir. NATO, son iki yıldır Yunanistan'da yeni yeni üsler açmaktadır. İzmir'de de önemli bir NATO üssü olduğu bilinmektedir. Şimdiki sıkıntı ise NATO'nun Yunanistan'a yaptığı yeni yığınağa yönelik, Türkiye'nin kendisinin de bu bölgede var olduğuna dair önemli hatırlatmadır. Bu nedenle, bu konudaki Türk tutumunu, NATO'nun Ege Denizi'nde Türkiye'nin etki ve yetki alanlarını, Yunanistan lehine daraltan bazı faaliyetlerine karşı, Yunanistan'ın hukuksuz bir zemin üzerinde olduğunun hatırlatılması olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Irak

"Irak ne kadar süre bütünleşik halde kalır?" sorusuna cevap vermek kolay değildir. Irak'ta Asur ya da Babil kimliği çerçevesinde bir Irak kimliğinin tutmadığı görülmektedir. Aslında bunlar Irak'ı başarıya ulaştırabilecek kimliklerdi, fakat siyasal elitler olmadığı için milliyetçilik kavramının üretilemediğinin tespit edilmesi gerekir. Arap ülkelerinde üst kimlik olarak Arap kimliği temel olduğu için, bu teritoryal kimlikler de suni kimlikler olarak kalmıştır. Aynı durum, Suriye ve şu an için Kral'ın becerisi sayesinde siyasi istikrar kazanmasına rağmen Ürdün - Filistinli göçmenler nedeniyle- için de geçerlidir. Böyle bir bölünme durumunda, Türkiye'nin ne yapması gerektiği konusuna bakılacak olunursa, Türkiye'nin baştan beri Suriye ve Irak'a dair noksan bir siyaset izlediği tespit edilmelidir. Bu noksanlığın sebebi, hem Suriye'de hem de Irak'ta Türkmen nüfusla kurulan bağın yeterince güçlü olamamasıdır. Buradaki bağ, birkaç askeri üs ya da göstermelik

kültürel ilişkiler ile sürdürülemez. Suriye'deki ve Irak'taki Türkmenlerin, Türkiye'nin kendi içinde bile konu edilmediğini görmek bile, aslında bu konudan uzak olduğuna dair önemli bir göstergedir. Bu coğrafya, ne olursa olsun etnik ve mezhepsel belirleyiciliğin etkili olduğu bir coğrafyadır ve ulus-devletlerin olmadığı bir ortamda insanların sarılacağı kimlikler, kendi etnik kimlikleri olacaktır. İran, bölgede mezhepsel bağlarla nasıl etki kurabiliyorsa, Türkiye'nin kurabileceği bağların da etkili olabileceğini hatırlamak gerekir.

Jeff Bezos

Jeff Bezos ABD'de Demokrat Parti çevresinde örgütlenmiş ve yeni bir dünya tahayyülüne sahip olan, yeni teknolojik gelişmelerle beraber yeni bir toplumsal sisteme inanan sermaye grubunun önemli bir temsilcisidir. Bezos'un Kaşıkçı için İstanbul'a gelişi ve Suudiler tarafından telefonun *hack*lendiğine dair öne sürülen iddialar önemlidir ve bu meseleyi birkaç katmanda değerlendirmek gerekir.

Şu an uluslararası sistemi bir arada tutacak ahlaki normların olmadığını söylemek mümkündür. Durkheim'ın sözü, yeniden hatırlanacak olunursa, *"Eğer töreler çok kuvvetli ise kanunlara gerek yoktur. Eğer töreler yoksa kanunlar da işe yaramaz"*.[5] Bu tam da uluslararası hukuku anlatan sözdür. Uluslararası sistemdeki bu değişiklik, ulusal sistemleri, siyasal sistemi ve bu siyasal sistemi oluşturan ekonomik altyapı ile alakalıdır. Yunanlı Marksist Nicos Poulantzas *devletin göreli özerkliği*[6] kavramı üzerinden, devletin sermaye sınıfı ile ilişkisini, sermayeye karşı konumunu tartışır. Devlet her ne kadar sermayenin *logic*'ine hizmet etse de devletin sermayeden göreli özerkliği vardır ve dolayısıyla devlet, salt sermayenin çıkarına hizmet etmez. Göreli özerkliğin uzantılarını, devlet aklı, bürokratik alan şeklinde ifade etmek de mümkündür. Bu yeni dönemde, burjuvazinin doğrudan

5 Emile Durkheim, "De La Division Du Travail Social", *classiques des sciences sociales*, 2002. https://doi.org/10.1522/cla.due.del1

6 Nicos Poulantzas *On the State*, Unesco, Paris, 1980. Kişisel sohbetlerinde siyasal düşünce literatürünü etraflıca anlatan yazara, Dr. Şarık Tara, bu kavramın dünyanın gelecek dönemindeki en önemli husus olduğunu belirtmişti.

doğruya devlet kurumunu yıpratarak, onun aleyhine genişleyerek ve yetki alanını genişleterek yeni bir siyasal ve toplumsal sistem kurma çabasına şahit olunmaktadır. ABD'de burjuvazinin devlet karşısında güçlü bir pozisyonu vardır, fakat hiçbir zaman devleti tamamen işgal etme girişiminde bulunmamıştır. 1789 Fransız Devrimi, zenginleşen kentli burjuvazinin aristokrasiden gücü devralma yarışına işaret fişeği idi. Bu mücadele, Avrupa'da 1914'e hatta belki 1918'e kadar sürdü. Tarihsel mücadeleleri, hem yerleşik sınıfların çıkarları doğrultusunda hem de yeni gelişen sınıfların siyasette yer tutma çabası olarak görmek mümkündür. Soğuk Savaş sonrası dönemde, ideolojisizleşen, sosyalizmin rekabetinin olmadığı bir dünyada yeni tarz bir devlet yapısı ve o devlet yapısının altında yatan aslında bir ekonomik yapı söz konusudur. Trump'ı bu mücadelede son direniş noktası olarak gören ve ona muhafazakarlık çerçevesinde ideolojik formasyonu sağlayan kişinin de Putin olduğunu iddia eden kesimler vardır. Muhafazakarlık derken, kültürel muhafazakarlıktan ziyade devleti, kamusal akıl, kamusal örgütlenme dahası kamunun ortak çıkarlarını ortaya koyan bir örgütlenme ve bağımsız egemen devlet olarak ortaya koyan bir ideoloji söz konusudur.

Türkiye-Rusya

Türkiye-Rusya ilişkilerine tarihsel olarak bakıldığında, bu ilişkiye İngiltere'yi eklemek gerekir, İngiltere-Türkiye-Rusya üçgeni bir tahterevalli gibidir. İngiltere'de Disraeli Başbakan iken Türk-Rus ilişkilerinin biraz daha iyi olduğunu fakat Gladstone'un başbakanlığında ise İngiltere'nin Hıristiyanlık temelinde, Rusya'ya önemli destek verdiğini ve Rusya'yı daha avantajlı konuma getirdiğini görmek mümkündür.

Günümüzde de Türkiye, dünya konjonktürünün etkisiyle, Rusya'yla dengeleri tutturmanın zor olduğu bir döneme girdi. Rusya'da demokratikleştirme adı altında yapılan son reform çabasını, Trump'la uyumlaşma çabası olarak değerlendirmek gerekir. Bu doğrultuda, Rusya'da Aleksey Kudrin ve Sergey Sobyanin gibi Batı sermayesi ile yakın ilişkiler kurmak isteyen teknokratların önü açılmaktadır.

Putin'in bu politikası, Trump dönemi ile sınırlı değildir. Putin'in, Trump döneminde oluşturduğu patern ile kendisini Trump sonrası dönemde de ABD'de rakip olmaktan ziyade müttefik olarak kabul ettirme çabasında olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Boris Johnson'ın *"İngiltere artık Rusya ile rakip olma derdinde değil"* ifadesi de Rusya açısından olduğu kadar, Türkiye açısından da önemlidir. Putin'in eğilimleri, Johnson'ın açıklaması, Rusya-Türkiye ilişkilerine de sirayet etmektedir. Buna ek olarak, Netanyahu ile Putin'in kurduğu ilişkiler de Rusya-Türkiye ilişkileri açısından önemlidir. Kısa bir süre önce Putin, uyuşturucu ile yakalanan İsrailli bir kişinin serbest bırakılmasını ve affedilmesini sağladı. Bu örnek, İsrail için semboliktir. Washington-Londra-Moskova-Ankara-Tel Aviv-Delhi çizgisinde, kırık hat olan Ankara-Tel Aviv hattı, gelecek dönemde önemli bir sorun alanı olarak ortaya çıkacaktır.

–II. Şubat 2020–

İdlib

İdlib meselesi hususunda, Astana formatında hazırlandığı düşünülen Soçi Mutabakatı'nın içeriğine yönelik olarak, bölgedeki cihatçı teröristleri ve ılımlı muhalifleri ayrıştırma görevinin Türkiye'ye verildiğini ve burada bir ateşkes olacağını söylemek mümkündür. Bölgenin çoğunda Esad'ın kontrolü sağlaması ve sürecin uzlaşı ve siyasi çözüme gitme noktasına yaklaşması neticesinde Rusya, İran'ın da desteği ile beraber, bölgedeki hakimiyetini muhafaza etmek isteyecektir. Rusya bu süreçte, pazarlık yapacağı bir muhatap bulundurmak isteyecektir. O muhatap da bölgeden çekildiğini iddia eden ABD olacaktır. Dolayısıyla, Türkiye'nin yeni bir aktör olarak bölgedeki varlığı, uzun vadede Rusya ve İran tarafından istenmeyecektir. Burada mutlak anlamda bir NATO-Rusya karşıtlığından ziyade taktik bir karşıtlık ve fikir ayrılığı olduğunu ama Yalta benzeri bir durum olarak da değerlendirmeden, Rusya ve NATO'nun anlaşmaya açık olduğunu söylemek mümkündür. Trump bu süreçte, konvansiyonel

NATO aklını temsil eden Graham'ı yanında tutarak, Rusya karşıtlığını devam ettirirken, bazı konularda Rusya ile anlaşılabileceğini de göstermektedir. Nitekim Birinci Dünya Harbi'nde Rusya ile İngiltere, İkinci Dünya Harbi'nde ABD ile Rusya yan yana geldiler. Güç dengesi içinde bakıldığında, iki güç arasında çatışmadan ziyade anlaşma başlıklarının gündeme geleceğini ve bölgesel anlamda stratejik rekabetin söz konusu olacağını söylemek gerekir.

Bu süreçte ABD politikasının, İdlib özelinde daha sarih, Suriye konusunda ise daha muğlak olduğunu belirtmek gerekir. İdlib, kriz sürecin yoğunlaştığı alandır ve buradan kaynaklanan göç sorunu bağlamında ABD, NATO müttefiki olan Türkiye'nin yanında durma eğilimini benimsemiştir. 2018 yılında, ABD'de Kongre'de yetkili Rus diplomat, İdlib meselesini, Türkiye'yi dışarıda bırakıp ABD ile ortak çözme konusunda ifadeler kullanmıştı. Bugün ise yalnızca İdlib'te değil genel olarak Suriye ve Irak'ta bir şeylerin değiştiğini söylemek mümkündür.

Bu yeni dönemin güç ölçeğini ve eğilimlerini iyi hesaplamak ve tarafların zihin dünyalarını bilmek gerekir. *"ABD'nin zihin dünyasını nedir? Bir Amerikalı ya da bir Rus nasıl bir çözüm önerebilir?"* gibi sorular üzerinden bu zihin dünyaları anlaşılmaya çalışılmalıdır. Rusya'da imparatorluk bakiyesi olan etniye dayalı kimlikler önemlidir ve Anglosakson modelde olduğu gibi Rusya'da her türlü etnik kimliğin tanımlandığı yapılar tercih edilir. Türkiye ise cumhuriyet modelini savunur ama bu modelin her yerde gerçekleşmesi sağlanır mı sorusunu da akılda tutmak gerekir. Bu nedenle, yeni oluşan süreç içinde diğer özneleri analiz etmek, aktörlerin güç dengesindeki yerlerini belirlemek gerekir. Dolayısıyla sorun, kimlik ve uyum kapasitesi arasındaki sorundur. Robinson Crusoe'nun anlattığı şekliyle toplumsallaşma sürecine benzetilebilecek bir durum söz konusudur. Toplumsallık özne hesabını yapabilmek, uyum sağlama becerisi kazanabilmek ama uyum sağlarken de belirli sınırları koruyabilmektir. Bu sınırlar, benliği ve benliği etkileyen olaylara dair tahayyüllerin gerçekleşmesini sağlamaya yöneliktir. Türkiye'nin adımlarını bu doğrultuda düşünmek mümkündür.

Istvan Szabo'nun, Goethe'nin Faust eserinden uyarladığı ve başrolünde Klaus Maria Brandauer'in oynadığı 1981 yapımı *Mephisto* adlı filminde Nazizm gibi otoriter bir sistem içerisinde kalmış bireylerin nasıl aktör haline gelmek zorunda kaldığı, Almanya'da aktör olmaktan çok mutlu olan Hendrik üzerinden anlatır. Irak ve Suriye'nin yapılanması sürecinde de durum buna benzerdir. Türkiye, baskı altında taktığı maskeler nedeniyle kendini kaybetme tehlikesine düşmemek için, kimlik ve uyum çerçevesinde düşünerek hareket etmeli ve yoğun baskı altında nasıl aktör haline geleceğine de bu çerçevede karar vermelidir.

Suriye'ye dair İdlib özelinde, kritik bir dönemde olunduğu tespit edilebilir. Bunun yansımasını, Türk-Rus ilişkilerinde ve Türkiye'nin Batı ittifakı ile yaşadığı kritik bir süreç üzerinden de görmek mümkündür. Yahya Kemal bir beytinde, *"Dünya biter o yerde ki mağlûb olur hayâl, Temdîd-i ömre kudreti kalmaz tahayyülün"* der. Vezni bozma pahasına şöyle denilebilir, *"Soçi biter İdlib'de ki mağlup olur hayal, temdîd-i sulhe kudreti kalmaz tahayyülün"*. Sulhun korunmasının zor olduğu bu dönemde yapılan açıklamalara ilişkin olarak, tüm toplumsal ve siyasal kesimlerin dikkatli olması gerekir. Rusya'nın Ankara sefiri Aleksey Yerhov'un yeni açıklamalarını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Yerhov, Türk-Rus ilişkilerine, İdlib'e ve hatta 1864'teki Çerkez sürgününe kadar birçok konuda hem diplomatik becerisi hem de entelektüel kapasitesi doğrultusunda açıklamalarda bulundu. Rus diplomasisi, dünyada önemli okullardan bir tanesidir. Bu açıklamalar, ikili ilişkilerde belirli hiyerarşileri kurma doğrultusunda diplomatik manevra olarak görülebilir. Yerhov'un açıklamaları, Türk-Rus ilişkilerinde ısrarla üzerinde durulan mütekabiliyet ilkesinin yerine hiyerarşi ilkesinin tesis edilmesi şeklinde bir üslubun yansımasıdır. Bu tarz-ı siyaset ve diplomatik manevralar, Rusya için ayrıksı bir durum değildir. Nitekim Rusya, diplomatik usullerini, bu şekilde oluşturmuştur. Bunları, diplomaside karşılıklı güç yoklaması ve etki alanını genişletme çabası şekilde değerlendirmek lazımdır.

Türkiye-Rusya arasında, sürdürülmesi konusunda irade ortaya konulan ticari ve kültürel yakın ilişkiler vardır fakat iki ülke arasında birbirine yaklaşma konusunda şüphenin eksik olmadığı bir ilişki şekli de mevcuttur. Bu ilişkinin kıvamının tutturulması gerekir. Bu çerçevede Türkiye'de yetkili isimlerin de Montrö'nün 14. maddesini gündeme getirmesi de tartışmalı bir husustur.

İdlib konusuna bakılacak olunursa, Soçi mutabakatı, Astana formatı denilen formatta, yani İran, Türkiye, Rusya arasında ama asıl olarak Türkiye ve Rusya'nın taraf olduğu ve İran'ın da katılmak durumunda kaldığı, Suriye'nin tamamına yönelik bir mutabakattır. Bu mutabakatta İdlib, Münbic ve Fırat'ın doğusu olmak üzere üç başlık vardır. Fakat bugün, Suriye'ye dair bu mutabakatta konu İdlib'e gelmiştir. Fakat burada bir Münbic sorunu olduğunu ve Türkiye'nin buradaki kazanımlarının ne olduğunu bilmek önemli olacaktır. Bunlara ek olarak, Fırat'ın batısındaki PYD varlığı karşısında, Fırat'ın doğusunda, özellikle son operasyonun akamete uğramasıyla beraber oluşan durum ne olacaktır diye de sorulabilir. Dolayısıyla İdlib, bu üç başlıktan son direniş noktasıdır ve Türkiye'nin burada meşru tezleri vardır. Öncelikli olarak, Türkiye'nin sınırlarının dibinde yaşanan insani bir trajedinin engellenmesi söz konusudur ve bu trajedinin sonucunda Türkiye'yi doğrudan etkileyecek bir göç dalgası tehlikesi de ortadadır. Bunlara ek olarak, silahlı bir muhalefet tehdidi ve bu muhalefetin hangisinin ılımlı, hangisinin radikal olduğu konusundaki anlaşmazlıkların Türkiye'ye yansıma ihtimali, Türkiye'nin tezlerinin meşru ve haklı olduğunu göstermektedir. Suriye'deki bu durum, Türkiye'nin Suriye'den ziyade Rusya ve İran'la bir kilitlenme içine girmesine sebep olacaktır.

Ukrayna

John Le Carré'nin *Smileynin İnsanları* romanında, Estonyalı Süvari General *"Batılılar olarak bize söz vermiştiniz ama hala bizim ülkemiz işgal altında."*[7] şeklinde bir ifade kullanır. Romanda Generalin

7 John.Le Carré, *Smiley'nin İnsanları*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2021.

hüznünü hisseden, Kırım ya da Ukrayna milliyetçisinin de hüznünü hisseder. Tarih biliminin metodolojisinde, kronolojik çalışma önemlidir. 1956 Süveyş Krizi, 1956 Budapeşte Ayaklanmaları, 1962 Küba Krizi, 1967 Arap-İsrail Savaşı, 1968 Prag... Bu kronoloji, Rusya'nın Ortadoğu ve Doğu Avrupa'yı birbirinden ayırmadığını göstermektedir. Bu süreçte, Polonya'yı da iyi değerlendirmek gerekir. Doğu Avrupa'nın yanı sıra Rusya'nın Ortadoğu tahayyülünü de analiz etmek önemlidir. Türkiye'nin kendi tahayyülünü, modelini Ortadoğu'ya teşmil etme şansı, milliyetçi elitlerin noksanlığı nedeniyle mümkün görünmemektedir. Milliyetçilik, insanlık tarihinde hümanizma denen erdemi simgeler. Kendiniz için istediğinizi, diğer milletler için de talep edersiniz. Suriye'de ve Irak'ta bu taleplerin bir karşılığının olmadığını ve daha kötüsü böyle bir niyetin olmaması nedeniyle, bölgedeki sürecin Lübnanlaşmaya doğru gittiğini iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Holokost

Avrupa'da yükselen milliyetçilik ve ırkçı hareket, Rusya tarafından açıkça desteklenmektedir. Göç sorunu üzerinden bu hareketlerin yükselişi, hem Rusya'ya getirilebilecek olan eleştirilerin pek çoğunun altını boşaltmaktadır hem de Rusya'ya Batı'nın kültürel ve ideolojik hegemonyasını sarsmak için önemli bir araç sağlamaktadır. Putin bu doğrultuda, Fransa'da Le Pen, İtalya'da Salvini ve ABD'de Trump ve İsrail'de Netanyahu ile yakın ilişkiler kurabilmektedir. Irkçılık, Avrupa'da orijinal haliyle antisemitizm anlamına gelmektedir. Şimdi ise Avrupa'da antisemitizmden bahsetmeyen ama bunu anti-İslam ile ikame eden, yeni bir ırkçılık tarzı yükselmektedir. Batı'yı Batı yapan önemli hususlardan bir tanesi olarak antisemitizm kavramının bu ikame ile yeniden ortaya çıkışı, tehlikeli bir süreçtir.

İsrail Devleti kurulmadan önce Yişuv döneminde, Yahudilere yapılan zulüm konusunda *Irgun, HaHaganah*'a göre daha az tepkiliydi. İsrail'de, adını Tevrat'ta yer alan *Yad (anıt)* ve *Vashem (isim)* kelimelerinden alan, *Yad Vashem* Holokost Müzesi vardır. İki hafta

önce dünya liderlerinin katıldığı buradaki toplantıda Holokost'a dair, tanıtım filmlerinde ve afişlerde öyle hatalar yapıldı ki Yad Vashem yönetimi resmi özür dilemek zorunda kaldı. Bu durum aslında, İsrail'de bile Holokost kavramının içinin yavaş yavaş boşalmaya başladığının ve İkinci Dünya Harbi sonrası kurulan ahlaki ve uluslararası sistemin üzerinde yükseldiği sabitelerin en önemlilerinden birisinin sarsıldığının işaretidir. Bu sabite, Holokost'tur ve Holokost'un içinin boşaltılması, yeni bir ideolojik rüzgar, yeni bir yapılanma demektir.

Tarihsel Perspektiften Türkiye-Rusya İlişkileri

Mehmet Akif Ersoy'un ünlü şiiri *Süleymaniye Kürsüsü*'nde de Türk dünyası anlatılır.[8] Mehmet Akif'in bu konudaki bilgisi, yakın dostu Abdürreşid İbrahim'in Türkistan coğrafyasına dair verdiği detaylardan kaynaklanır.[9] Cumhuriyetin kuruluşuna bakıldığında, Zeki Velidi Togan, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Sadri Maksudi gibi isimlerin Rusya coğrafyasını bilen ve hatta doğrudan doğruya oradan gelen Türk elitleri olduğunu hatırlamak elzemdir. Soğuk Savaş dönemi, bu bilgi akışının ve merakın kesilmesine sebep olmuştur. Hatta Rusya hakkında yazılan son kitap, Soğuk Savaş döneminin başlarında Akdes Nimet Kurat tarafından 1948 yılında yazılmıştır.[10] Türkiye'de Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar Rusya'ya dair akademik çalışmalar da Rus edebiyatı düzeyinde ve son derece kısıtlı kalmıştır. Bu nedenle Rusya'nın Türkiye açısından keşfedilmesi gerekir.

Rusya'ya bakıldığında, akılda tutulması gereken şey, Rusya'nın karmaşık bir idari yapı olduğu ve bu idari yapının altının etnik, dini ve tarihsel paternlerle yüklü karmaşık bir bütün olduğudur. Bu karmaşık bütünün yönetimi zordur, fakat bu zor yönetimin

8 M. Akif Ersoy, Safahat, (haz.) M. Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.

9 A. Merthan Dündar, *Abdürreşit İbrahim ve Zamanı: Türkiye ve Japonya Arasında Orta Avrasya*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.

10 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu, 2020.

içerisinde Rusya'nın demokrasi yönelimi olmamıştır. Dolayısıyla Rusya'da otoriteryanizmin çok köklü olduğunu bilmek gerekir. 2014'ten bugüne kadar, Rusya'nın Kırım'ın ilhakından sonra çeşitli sıkıntılar yaşadığını ve son üç yıldır da ekonomik açıdan bu sıkıntıları telafi etmeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kırım müdahalesinden sonra yedi bin dolara kadar düşen kişi başına gayri safi milli hasılaya rağmen, Moskova ve Petersburg'un kalkınmasının devam etmesi, büyüme oranının yeniden pozitife geçmesini sağlamış ve 2019 itibariyle kişi başına düşen gayri safi milli hasıla yeniden on iki bin dolar civarına gelmiştir. Bu rakamlar, Rusya için büyük rakamlar olmasa da ivmenin ne yöne doğru gittiğini anlamak açısından önemlidir. Bu açıdan, Putin'in iyi bir orkestra şefi olduğunu anlamak gerekir. Rusya gibi geniş bir coğrafi ve karmaşık siyasi yapıda, Putin'in tek yetkili olduğunu düşünmemek gerekir. Putin, bir kadronun temsilcisi ve o kadro adına Rusya'da orkestra şefi görevini yürütmektedir. Son yapılan anayasal reformlarda Putin'in ve temsil ettiği siyasi yapının, teknokratik nitelikte olduğu ve Batı sermayesi ile bütünleşmeyi amaçladığı söylenebilir. Dolayısıyla Rusya, Batı'ya muhaliftir ya da Batı'nın muadilidir söyleminin, Rusya için gerçeği yansıtmadığını hatırda tutmak gerekir. Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra, Putin'in Sovyetler Birliğine dair söylediği söz çok önemlidir, "*Bu yıkıma üzülmemek vicdansızlıktır; ama sosyalizmi Sovyetler Birliği'nden geri getirmeye çalışmak da aptallıktır*" Burada Putin'in vurgusu sosyalist sistem ayrımından ziyade dünya siyasetinde Rusya'nın nerede durduğuna ilişkin bir ayrıma yöneliktir. Bugün Rusya, Sovyetler Birliği öncesi döneme benzer refleksler ile hareket etmektedir, daha açık bir ifadeyle XIX. yüzyılın siyasal algılarıyla, dünya sisteminde muhafazakarlığı aslında henüz bir *reaksiyonu* temsil ederek ve bu süreçte Batı ile beraber çalışmayı tercih ederek, pozisyonun ortaya koymaktadır. Nitekim Putin de Rusya tarihinde, kendisine örnek olarak Büyük Pyotr'u aldığını söylemektedir. Bu yaklaşımlar ve söylemler doğrultusunda, Rusya'nın şu vakte dek kendi kapasitesini iyi analiz ettiğini ve bu kapasite içerisinde var olmaya çalıştığını görmek gerekir.

Türkiye, Antik Roma kültürünü temellük etmiş bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu'nun devamıdır. Romalılık iddiasının Rusya'da da olduğunu belirtmek gerekir. Hatta Rusların, *"Moskova, üçüncü Roma'dır ve dördüncüsü olmayacak."* diye bir kabulleri vardır. Osmanlı çöküşe geçtiğinde, Rusya yükselişe geçmiştir. Osmanlı, imparatorluğunu kaybetme riski ile karşılaştığında, Ruslar imparatorluklarını yeni yeni kurmuşlardır. Rusya İmparatorluğu'nun kuruluşu 1721'dir ve gelecek sene 300. yılı kutlanacaktır. İmparatorlukların kuruluşu açısından zamansal farklılık söz konusu olsa da büyük benzerlikler içeren yapılara sahip olduklarını belirtmek gereklidir. Türk kültürüne de bakıldığında da Slav etkisi olduğunu ama ağırlıklı Orta Asya'dan gelen Türk devlet geleneğinin etkisini bilmek gerekir. Rusya'da da Altınordu Devleti'nin etkisiyle, üç yüz yıl boyunca devam eden bir Türk devlet geleneği vardır. Ortak olarak hem Türkiye'de hem de Rusya'da Roma kültürü vardır. Etnik olarak, özellikle aristokrasinin takribi yüzde sekseninin Türk kökenli olduğunu bilmek gerekir. Bu aslında, Pyotr'un Türklerin sisteme entegrasyonunu sağlamak için attığı büyük adımlardan biridir. Pyotr, Türklerin Ortodokslaşmalarını ve Rusya devletinin temelini oluşturmalarını sağlamıştır. Bu sıralanan ortak bağlar, iki ülke arasında birbirini anlamayı kolaylaştırır. Rusya'da Türkiye'den farklı olarak, Türkoloji kesintiye uğramamış ve böylelikle Ruslar Türkiye'yi analiz edip, başarılı diplomasi yürütebilirken, Türkler, akamete uğrayan Rusya'yı tanıma süreci nedeniyle hala bazı sıkıntılar çekmektedir.

Rusya'da siyaseti anlamak için, Türkiye ve Rusya arasındaki benzerlikleri bilmek kadar farklılıkları bilmek de önemlidir. Farklılıklara bakılacak olunursa, ilk olarak, Rusya etnik bir yapı olması hasebiyle, Türkiye'deki gibi bir cumhuriyet kimliğine sahip değildir. İkincisi, Rusya'nın idari yapısında ve tarihinde Türkiye ile olan zamansal farktır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşünün başlaması, Rus İmparatorluğu'nun yükselişine tekabül eder. Üçüncüsü Rusya'yı Soğuk Savaş kalıpları içerisinde değerlendirmeme gerekliliği üzerinedir. Bu benzerlik ve farklılıklar, Rusya'nın anlaşılmasını ve zihinsel sınırların kaldırılmasını sağlayacaktır.

Rusya-Türkiye İlişkileri Üzerinden Suriye

Rusya'nın İdlib konusundaki tavrının değiştiğini söylemek yanlış olur. Rusya'nın genel aklı çerçevesinde, girdiği bir topraktan çıkmayacağını, özellikle Suriye konusunu, 1958'in tekrarı gibi algıladığını ve uluslararası strateji içerisinde Rusya'nın elini daha güçlü hissettiği yeniden hatırlatmak gerekir. İdlib konusunda, Türkiye-Rusya görüşmelerinden çok umutlu olmamak gerektiğini ve bu görüşmelerin bir tür oyalama görüşmelerine döndüğünü ve dolayısıyla reste rest gibi bir durumun karşılıklı olarak ortaya konulduğunu belirtmek gerekir. Yukarıda bahsedilen Yerhov'un açıklamalarındaki yapıcı olmayan hususlar da umutsuzluğun öncülüydü. Şunu unutmamak gerekir, diplomaside kişisel faktör önemlidir ve Prens Mençikof gibi harp sever birisi, Rus dış politikasını etkilemiştir. Fakat Sovyetler sonrası Rus geleneğinde, büyükelçilerin merkez talimatıyla hareket ettikleri bilinmektedir. Kremlin'den yapılan açıklamalarda, özellikle Putin'in görüşmeden kaçınması da bu sürecin bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Bu kaçınma, Rusya'nın, Sovyet dış politikasının uzantısı olarak, dış politikada kendisine tek muhatap olarak ABD'yi görmesi ve kendisini İngiltere, Fransa, Çin ya da Türkiye'den üstün gören bir anlayışı benimsemesinden kaynaklanmaktadır.

Kültürel kodlar siyaset yapma şekline sirayet eder. Türkiye, Uçak Krizine kadar Rusya ile kurduğu ilişkilerde çok istisnai bir örnek olabildi. Fakat 2015'ten bu yana iki ülkenin ilişkileri, Türkiye'nin düzeltme çabalarına rağmen, Rusya tarafından bu çabaların karşılık görmemesi nedeniyle tam olarak 2015 öncesine dönememiştir.

Rusya 2015'ten sonra Türkiye'ye karşı, XIX. yüzyılda sahip olduğu, oyalama, kandırma ve hiyerarşik bakış temelli geleneğe dönüş yaptı. Bu dönüşün bir sebebi de daha önce ifade edildiği gibi ABD'nin Doğu Avrupa'dan başlayıp Akdeniz'e kadar inen bölgede yarattığı vakum ve bu vakum çerçevesinde, Rusya'nın kendisini güçlü hissetmesidir. Rusya'nın Trump'ın *yetki göçerimi* politikasını yani belli bölgelerde, ABD'nin belli yetkilerinin, belli ülkelerle paylaşacağına yönelik politikayı, Trump öncesinden itibaren sezmeye başlaması da Rusya'nın politika değişikliği yapmasına sebep olmuştur.

Bu değişikliğin tek muhatabı Türkiye değildir, Rusya'nın Polonya'ya karşı tavrı da değişmiştir.

Rusya ile Türkiye'nin arasında belli mesafe alanları var ve bu rekabet alanları ortadan kalkmadığı sürece, stratejik müttefikliğin de oluşmayacağı açıktır. Ancak stratejik müttefik olunamayacağı, iki ülkenin yakın ilişkiler yürütemeyecekleri ve bazı konularda ortak çözüm üretemeyecekleri anlamına gelmez. Bu hassas bir dengedir ve mutlaka korunması gerekir, nitekim hala da gerekir ama ilişkilerin eski haline dönmesi konusunda çok da umutlanmamak gerekmektedir.

Rusya, Türkiye'nin NATO'dan kopmayacağı konusunda kanaat sahibidir, ancak NATO içerisinde Türkiye'nin konumunu sıkıntılı bir noktaya getirmek için elindeki kozları iyi ve başarıyla kullanmaktadır. Kısa bir zaman önce İstanbul'da bir konferansa katılan Fyodor Lukyonov da ısrarla, *"Türkiye'nin NATO ile bağlarını koparması konusunda, Rusya'da hiçbir zaman bir umut oluşmadı ancak NATO içerisinde Türkiye'nin yaşadığı sorunlar tabii ki Rusya'nın elini kuvvetlendirdi"* sözlerini vurguladı.

–III. Mart 2020–

Ateşkes

Walter Benjamin'in dediği gibi, *"Tarihe sevgi ile bakmak ve gelecek için bakmak gerekir"* Bu diplomasi açısından da her zaman hatırlanması gereken bir husustur. Osmanlı-Rusya ilişkilerine tarihsel olarak bakıldığında, İngiltere'nin kontrolünde kimi zaman Osmanlı, Rusya'ya karşı; kimi zaman da Rusya, Osmanlı'ya karşı koçbaşı olarak kullanılmıştır. Bu ilişkiden iki imparatorluktan da büyük zararlar görmüştür ancak iki muhafazakar imparator, II. Abdülhamit ve III. Aleksandr, ortak emperyal zaaflarını tespit ederek devletlerinin çıkarlarını koruyabilmek adına, birbirleriyle savaşmama durumunu üstü kapalı olarak, *"İki İmparator Birliği"* gibi bir yaklaşım ile benimsemişlerdir. Benzer yaklaşım, Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Türkiye'deki milliyetçi elitler ve Rusya'daki Bolşevikler arasında da

sergilenmiştir. Dolayıyla Türkiye için geçerli olan, Rusya açısından da geçerlidir. İki ülke açısından, son üç yüz yılı özetleyen Batılılaşma kavramı üzerinden bu geçerliliği görmek mümkündür. Bu kavram iki ülkeyi hem var eden, muzaffer konumuna yükselten hem de sakatlayan ve mağdur eden önemli bir süreçtir. Fakat iki ülke arasındaki ilişkilerdeki güven sorunu ve tarihsel kodlarından gelen mesafeyi aşmak çok da kolay değildir ve ne yazık ki kurumsal kapasite ve kurumsal kültürdeki eksiklik de buna çok cevaz vermemektedir.

Diplomasi

Türk modernleşmesinin yarattığı bazı sorunlar vardır. Türkiye ile komşularının ilişkisi, yalnızca dil bilmek anlamında değil ülkenin kültüre aşina olmak ve o ülkenin hâletiruhiyesini kavrayabilmek açısından yetersizdir. 1930'lu yıllarda, Rus entelektüellerinin bulmakta zorlandığı Protopop Avvakum'un kitabı Türkçe'ye çevrilmiştir. Türk Edebiyatı'nda Fars dilinin etkisinin yanı sıra Selçukluların idare geleneğinde de İran geleneğinin etkisini unutmamak gerekir. Mevlana *"Aslem Türk'est egerçi Hindî mîgûyem"* yani *"Hintçe konuşsam da aslım Türk'tür"* der.[11] Mevlana Farsça'ya Hintçe der, çünkü aynı dil grubuna aittirler. Dolayısıyla iç içe geçmiş kültürel dokular vardır, fakat bir tanımama halini olduğunu söylemek gerekir. İran İslam Devrimi'nden sonra, İran'da, ideoloji ile yoğrulmuş ve kendini dinsel referansla tanımlayan, onun sınırlılıkları içinde düşünen ve bilgi üreten ve ulusal çıkar kavramının üzerine konumlanan reel-politik yerine kendi dini-mezhepsel çıkarlarını öne koyan bir devlet söz konusudur. Hegel'in ya da Gramsci'nin kavramsallaştırmalarındaki örgütlü yapı olarak devlet, İran'da işlemeyecek bir kavramdır.

Zygmunt Bauman ve daha sonra da Jean Baudrillard 1990'lı yıllarda modernitenin krizini anlatır ve genel olarak *"yeni dünyanın*

11 Mevlana, Divan-ı Kebir, Rubaiyyat Bölümü (1187. Rubâi); *"Bîgâne migîrîd mera zî-in kûyem / Der-kuy-i şoma-hâne-i hod mî-cûyem / Dûşmen-i neyem gerçi kî düşmen rûyem / Aslem Türk-est egerçi hindu gûyem"(Beni bu dünyada yabancı kabul edin / Sizin dünyanızda kendi evimi arıyorum / Her ne kadar düşman gibi görünsem de düşman değilim / Her ne kadar Farsça söylesem de aslım Türk'tür).*

artık kaos içerisinde bir düzen arayışı içinde olacağını" iddia ederler.[12] Diplomasi açısından, modernitede dost-düşman ayrımlarının net olduğu diplomatik bir gelenek söz konusudur. Bugünün dünyasına bakıldığında ise her ne kadar blokları ya da gruplaşmaları analiz etmek mümkün olsa da bloklar ve gruplar içerisinde de rekabetlerin olduğu ve dolayısıyla rekabetin ve işbirliğinin el ele gittiği yeni bir dönemin söz konusu olduğunu tespit etmek gerekir.

Korona Virüs

Korona virüs dünyada bir şeyleri değiştirdi ve daha da değiştirecektir; sosyal bilimler de bu değişimden nasibini elbette alacaktır. Dünyada son yirmi yılda uzmanlık alanlarının itibarının çok kaybedildiği bir dönemden geçildi. Belki böyle bir musibet insanlara uzmanlığın ne demek olduğunu hatırlatacaktır. Bilime inanmak, bilimin önemini anlamak ve o çerçevede uzmanlıklara bakmak önemlidir. Toplumda insanların kanıksadığı yapılar, düşünce şekilleri, tehdit algıları, zevkler, günlük ritüeller vs. son derece değişkendir. Bunlar, bugüne ait olsalar bile farklı birçok etkinin yan yana gelmesiyle oluşmuşlardır. Hakikati anlamak için sonucu oluşturan bu etkilerin, iyi analiz edilmesi gerekir. Korona virüs üzerinden bakılacak olunursa, dünyada bir belirsizlik halinin salgın öncesinde de olduğunu hatırlamak gerekir. Salgın gibi vakalar, daha sonra tarihsel vaka olarak değerlendirilecektir, fakat günümüzde siyasal mevzilenmeler, düşünsel yapılanmalar üzerinde değişiklikler yaratacaktır. Tarihçilerin, tarihe bakarken en hazzetmediği olaylar köklü değişimlerdir; çünkü bunlar bazı süreklilikleri kırar ve açıklamayı zorlaştırır. Bu zorluğa rağmen, tarihte köklü değişimlerin yaşandığı bazı dönemler vardır. Bugünden bakıldığında dünyanın XIX. yüzyılı hatırlatan bir dönemden geçtiği görülmektedir. XIX. yüzyıldaki temel tartışma konularının pek çoğu bugün de ortaya çıkmaktadır. Bugün, siyasal, toplumsal,

12 Zgymunt Bauman, *Liquid Modernity*, Polity Press, 2000. ; Richard G. Smith and David B. Clarke, *Jean Baudrillard: The Disappearance of Culture: Uncollected Interviews*, Edinburgh University Press, 2017.

felsefi ve ekonomik katmanlarda, bir belirsizlik hali; *status quo*'nun bozulmuş olduğu bir durum söz konusudur ve bu yeni dönemin yeni tanımlara muhtaç olduğu gerçeğini görmek gerekir. Dolayısıyla tarihin akışını belirleyen büyük vaka olarak korona virüsün, tarihi belirli bir yöne yönlendirecek bir araç olarak ele alınması gerekir. Dolayısıyla bu vakanın, siyasal yığılmalar/mevzilenmeler çerçevesinde nereye doğru evirileceğini tartışmak daha açıklayıcı olacaktır.

XIV. yüzyılda Moğolların vebalıları kimyasal silah gibi kullandıkları ve mancınıklara vebalıları koyarak sur kalelerin içine attıkları söylenir. Veba salgını, o dönemde dünyada Asya tehdidi, Anadolu'da Moğol tehdidi olarak algılandı. Bugün korona hangi çerçevede değerlendiriliyor sorusu sorulursa, cevap olarak küreselleşmeyi vermek gerekir. Salgının, küreselleşme çerçevesinde hızla yayılması nedeniyle, hastalığın dünya ekonomisini felç etme ihtimalinin bulunması, bir cephe tarafından yüksek sesle dillendirilirken; karşı cephenin sorunların küresel olmasından kaynaklı olarak, çözümlerin de küreselleşme çerçevesinde ele alınması şeklinde söylemleri vardır. Bu yaklaşımlar, siyasal mevzilenmeye, dünyayı okuma şekline, yaşanan büyük bir vakada nasıl bir pozisyon alındığına göre değişir. Salgın bu açıdan güç mücadelesinin nereye evrileceği konusunda da önemli değişimler yarattı. Özellikle Çin üzerinde oluşan mağduriyet algısının, daha sonra Çin'de başarı hikayesine dönüşmesi, salgının en çok ABD üzerinde olumsuz sonuç yaratacağına dair demokrat, liberal kesimden gelen eleştiriler, demokrasi kavramının sorgulanmasını da beraberinde getirdi. Bu meseleler, daha önce ifade edilen XIX. yüzyıldaki temel düşünce kalıpları ve temel tartışma kavramları ile alakalıdır. Demokrasi kavramının önemli düşünürü, Alexis de Tocqueville, *"Ben demokrasiye değil kanuniliğe ve özgürlüğe tutkuyla aşığım"*[13] der. Bu cümle, bugün ABD medyasında konuşuluyorsa, salgın, siyasal ve toplumsal olarak ele alınmalı, içinde bulunulan konjonktürün güç mücadelesini ve siyasal tartışmalarını anlayarak, hangi eksende nereye doğru bir araç olarak kullanılabileceği tespit

13 Alexis de Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*, çev. Seçkin Sertdemir, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 70-78.

edilmelidir. Bir vakanın nereye doğru evrileceği doğrudan doğruya siyasal konjonktür ile alakalıdır. Hakikat, konjonktüreldir ve bağlam bağımlıdır. Bu doğrultuda *"Her şey siyasalsa"* siyaset de hakikatin nasıl, ne tarafa doğru bükülebileceğini belirler.

XX. yüzyıl, kuruluşu XIX. yüzyıl olan ve XIX. yüzyıl tarafından uç noktalarının çizildiği bir karikatürdür. Dolayısıyla tarihe bakarken, temel tartışmaların ve kurucu unsurların XIX. yüzyılda olduğunu belirtmek gerekir. Günümüzde, temellerin sarsıldığı bir dönemden geçilmektedir. Zaman tek başına akan bir su değildir, farklı hızlarla akan farklı katmanlar vardır. Tarih biliminde olaylardan yola çıkılarak, olgular ortaya konulur ve bu olgular çerçevesinde olaylara yeniden bakılarak, durum ve hakikat ortaya konulur. Bu doğrultuda, XIX. yüzyılın temel kurucu unsurları denilen hususlara bakılacak olunursa, 1789 Fransız Devrimi ile başlayan bir süreç söz konusudur. Hürriyet, müsavat, uhuvvet kavramlarını ortaya çıkaran devrimden sonra gelen bir restorasyon süreci, devrime karşı gelişen Metternich'in temsil ettiği bir muhafazakarlık, karşı devrimler, milliyetçilik, sanayileşme-kentleşme-işçi sınıfı hareketleri gibi birçok kavramın, olgunun ve karşıtlıkların bir arada ve iç içe olduğu bir yüzyıldan söz edilmektedir. Toplumsal yapı değişir. Viktoryen Dönemi İngiltere'sinde, Charles Dickens'in romanlarında, sanayileşmenin getirdiği sancılı süreç görülür. Aile kavramının değişimi, çocuk kategorisinin insanlık tarihine girişi, eğitim kurumlarının değişimi vs. Bütün bunlar, hayatın tamamını değiştiren total bir dönüşüm olarak ele alınmalıdır. Bu tartışmalar, XX. yüzyılda ideolojilerin olduğu bir dönemde, sosyalizm-kapitalizm tartışması şeklinde, stratejik bir boyuta taşınmıştır. Bu tartışmanın bitmesi, insanlığı yeni bir arayışa sokmuştur.

Braudel'in üç kademeli zaman kategorizasyonu içerisinde, en zor değişecek uzun dönemli zaman akışında, belirli değişikliklerin artık dünya tarafından arandığı gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu gerçek doğrultusunda bugün, devlet, millet, toplum, kent, istihdam vs. kavramları tartışılmaktadır. Fransız Aydınlanması bireye, birey-devlet ilişkilerinde, özgürlüğe önem vermiştir.

Almanya'da Kant, vazife çerçevesinde, cemiyet ve bireyin bir arada yaşayabileceğini ifade etmiştir. Hegel bu yaklaşımı devlete aktarmış ve devlet fikrini üstte tutmuştur. Ruslar ise devlet yerine çara bu yaklaşımı aktararak doğrudan doğruya otokrasiye yönelmişlerdir. Türkiye modernleşme sürecinde, Fransız aklını devam ettirerek, bireylerin yan yana gelip oluşturduğu cemiyet fikrini benimsemiştir. Bunlar farklı modellerdir, fakat bu modellerin temelinde, bireyler nasıl bir arada yaşar ve bir cemiyet nasıl var olur soruları önem kazanır. Bu soruların, toplumsal yapıların ve değerlerin yeniden tartışmaya açıldığı bir dönemden geçilmektedir. Marx ve Engels'in deyimiyle, "*Katı olan ve duran her şey buharlaşır, kutsal olan her şey kutsiyetinden arındırılır*".[14] Yeni bir arayış döneminde olunduğunu, Braudel'in kavramsallaştırması üzerinden, uzun erimli süreç içerisinde açıklamak mümkündür. *La longue durée*'den *konjonktüre* inildiğinde, küreselleşme sorusu, aslında ulus devlet sistemi ne kadar devam edecek sorusudur. Fakat temel mesele uzun zamandan beri ulus-devletin geri gelişidir. Küreselleşme, aşırı, gerçekleşme ve uygulanma ihtimali olmayan taleplerin karşısında yeni talepler yarattı. Bunun sınıfsal ve reel dayanağı vardı fakat bu süreci restorasyon süreci olarak değerlendirmek gerekir. Bu açıdan XIX. yüzyıldaki stratejik dengeye bakılırsa, bugünün dünyasındaki uluslararası ilişkiler sistematiği daha iyi anlaşılabilecektir.

Buradan *les évènements* silsilesine geçilecek olunursa, ilk olarak küresel bir ekonomi olduğu gerçeği hatırlanmalıdır. Küresel çözümlerinin olması beklenen bu süreçte, küresel mekanizmaların olmadığını, Trump'ın temsil ettiği ABD'deki siyasal pozisyonlanmaya Boris Johnson'ın desteği ve Putin'in ideolojik desteğiyle birlikte, siyasal özne olarak ulus-devlet kavramının XIX. yüzyıl tartışmalarındaki gibi yeniden ortaya çıkması ya da yeniden geri gelmesi söz konusudur. Ulus-devletle birlikte, milliyetçilik düşüncesinin ve bu

14 Karl Marx & Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 56. Marshall Berman da *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* eserini yazmasındaki motivasyon kaynağının yazarken, *Komünist Manifesto* olduğunu ifade etmiştir.

düşüncenin beraberinde getirdiği bazı hususların yeniden hatırlanması gerekeceği bir dönemin içine girilmiştir. Korona virüs, bu yeni sürecin içerisinde nerede duruyor denilirse, hem milliyetçilik hem ulus devlet hem de güvenlik stratejileri, Soğuk Savaş öncesinde korku üzerine kuruludur. Bu korku da hijyen kavramından ortaya çıkmıştır. Hijyen kavramı bir tür kapanmayı gerektirir ve bu olmadan ulus kavramı hakim kılınamaz. Dolayısıyla, korona virüs bu anlamda, hijyen kavramı çerçevesinde önemli bir ideolojik kaldıraç görevi görmüştür. Güvenlik politikalarına yeniden yönelim, bu güvenlik politikaları çerçevesinde otoriterleşme ve siyasal temsilin başka şekiller alacağı öngörülmelidir.

Özneleri, güç yığılmalarını iyi analiz etmek gerekir. Olguların, vakaların ölçekleri, yaygınlıkları farklı olduğu için bunu yaparken de tedricen oluşacak gelişmelerle, makro ve mikro gelişmelerinin ölçeklerini iyi hesaplamak mühimdir. Biyo-politika, siyaset biliminde ekseriyetle *pejoratif* anlamda kullanılan bir kelimedir. Foucault, biyo-politika ile nüfusu yönetme tekniklerine gönderme yapar.[15] Agamben ise kavramı Holokost sürecine referansla insanın, hümanizmadan kaynaklı kutsal değerini nasıl kaybettiği dair olarak *"Kutsal İnsan"* kavramsallaştırması üzerinden kullanılır.[16] Biyo-politika kavramının çağrışım yaptığı en önemli kavramlarda bir diğeri ise *"istisna hali"* kavramıdır.[17] *"İstisna hali"*nin ya da *"olağanüstü hal"*in norm olması ya da süreklilik kazanması halinde sonuçlarının ne olacağı üzerine, Carl Schmitt[18] ve G. Agamben'in literatüre önemli katkıları vardır. İstisna halin, bir müddet sonra

15 Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus: Collège de France Dersleri (1977-1978)*,. çev. Ferhat Taylan and Kerem Eksen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.

16 Giorgio Agamben, *Kutsal Insan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul: 2013.

17 Giorgio Agamben, *İstisna Hali*, çev. Kemal Atakay, Otonom Yayıncılık, İstanbul, 2006.

18 Carl Schmitt, *Siyasi Ilahiyat: Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm*, çev. Emre Zeybekoğlu. Dost, Ankara, 2005.

istisna olmaktan çıkmasının ve yeni normal halini almasının, siyasal ve toplumsal açıdan önemli sonuçları vardır. Bu çerçevede bakıldığında, dünyanın bir altüst olma sürecinde olduğunu ve değerlerin neredeyse tamamının tartışmaya açıldığı bir yeni döneme girildiğini yeniden hatırlatmakta fayda var. Kasım ayında Henry Kissinger, *"ABD ile Çin arasındaki çatışma, iki dünya savaşını da aratacak kadar büyük olacaktır"* şeklinde bir açıklama yapmıştı. Kissinger, 2018 yılında da yapay zeka üzerine uzun bir yazı yazmıştı ve yapay zeka kavramını bilinen dünyanın ve medeniyet adını verilen insanlığın altını oyacak bir kavram olduğunu iddia etmişti.[19] Bilgi, bireyleri kontrol etme konusunda devletlere önemli imkanlar sağlar. Özellikle yapay zeka ile birleştiği noktada, yapay zekanın yönetim tekniğinin ve yönetim aygıtının bir parçası olarak ele alınması söz konusudur. Bu noktada, dünyanın yalnızca stratejik değil felsefi açıdan da yeni arayışlara girebileceğini ifade etmek gerekir. Huntington'ın bahsettiği, *"Medeniyetler çatışması"*[20] denilen ifadenin somut bir örneğini yaşamak mümkün hale gelebilir. Bugün, medeniyet kavramının içerisinde, küreselleşmeyi tartışmaya açan ulus-devlet ve bu doğrultuda kimlik kavramının yükselişini de görmek gerekir.

Ayrıca, büyük sermaye gruplarının devlet ile kurdukları mesafeli ilişkiyi de yeni dönem açısından değerlendirmek gerekir. Poulantzas bu mesafeyi *devletin göreli özerkliği* kavramıyla açıklar. Yeni dönemde, devletin göreli özerkliğini ortadan kaldırarak, sermayeden bağımsız alan bırakmamaya dayanan yaklaşımdan, *devletin geri getirilmeye* çalışıldığı görülmektedir. Bu açıdan yükselen talepler ve bu talepler karşısında oluşan çeşitli reaksiyonlardan söz edilebilir. Trump, Johnson, Putin, Orbán, Salvini bu reaksiyonların yansıması olarak değerlendirilmelidirler.

19 Henry Kissinger, "How the Enlightenment Ends", *The Atlantic*, 2018, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/06/henry-kissinger-ai-could-mean-the-end-of-human-history/559124/

20 Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, London, 1997.

Türk Devleti

Dünyada değişimi anlayabilmek için, önemli üç örnek vardır: Fransız, İngiliz ve Orta Avrupa modelleri. Buradaki sürecin sadece sanayileşme olmadığını ve total bir değişim getirdiğini görmek gerekir. Sanayileşme süreci ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda büyük değişimlere sebep olmuştur ama bunların ötesinde farklı düşünce sistemleri yaratmıştır. Rousseau, Fransız kimliğinin oluşum sürecinde, Kant ve Hegel Alman kimliğinin oluşum sürecinde etkili olmuşlardır. Lock ve Hobbes'un tartışması çerçevesinde, bir İngiliz aklı, devlet teorisine ve siyasete nasıl yaklaşır sorusunun izi sürülebilmiştir. Türkiye açısında bir kategorileştirme yapılacak olunursa, Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı, İngiltere'nin imparatorluk olmasından hareketle, İngiltere'nin esnek ve pratik aklına yöneldi ve daha sonra, Fransız idari reformlarının benimsenmesi ve zorunluluk neticesinde Alman tarzı devletleşmeye yönelim ortaya çıktı. Dolayısıyla Türk devlet aklı ve idare yapısında, İngiliz pragmatizmi, Fransız kompartmanizmi ve Alman devletçiliği vardır. Dönemsel olarak, bu özelliklerin bazılarının geri çekildiği ya da ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Kişiler üzerinden bahsedilen reaksiyonları, otoriteryanizm, içe kapanma ve yükselen ırkçılık ile beraber değerlendirmek gerekir, çünkü korku (hijyen) kavramı, reaksiyonu getirir ve reaksiyon denilen şey de siyasette bu şekilde adlandırılabilir. Thomas Mann, *Venedik'te Ölüm*[21] adlı romanında kolera salgını anlatır ve romanda, *"yalnızlık ilk başta insanda bir özgünlük duygusu yaratır ama daha sonra yarattığı şey aykırılıktır, imkansıza olan inançtır. Bu da bir isyan duygusu ve isyana olan inancı yaratır."* der. Dolaysıyla bu süreci, XIX. yüzyıl gibi değerlendirmek gerekir. Puccini'nin *Tosca* operasında (1900), Floria Tosca, Napolyon'un, Marengo Muharebesi'ndeki zaferi ile sevinen bir şarkıcıdır. Fakat 1814'te Ruslar, Napolyon'un ordusunu ve milliyetçilik düşüncesini Paris'e girerek ezmeye çalışırlar. Fakat bu düşünce, 1830'da kent ihtilalleri şeklinde yeniden

21 Thomas Mann, *Venedik'te Ölüm,* çev. Behçet Necatigil, Can Yayınları, İstanbul, 2009.

ortaya çıkar ve 1848'de de devam eder. Bu devrim dalgası, Polonya'ya da yansımıştır. Polonya'da ayaklanmamaların bastırılmasıyla, Osmanlı'ya sığınan Polonya lordu Konstanty Borzecki ya da Mustafa Celâleddin Efendi, Türkiye'nin ilk Türk milliyetçi kitabı olan *Eski ve Modern Türkler* kitabını[22] yazmış ve onun torunu Nazım Hikmet de Türkiye'nin en önemli şairlerinden birisi olmuştur ve o da Moskova'ya sığınmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı ile Avrupa arasındaki bu bağlantıların hiçbir zaman kopmadığını söylemek mümkündür. Avrupa'nın altüst oluş sürecinde önemli aktörlerden biri de Osmanlı'ydı. Bu dönemde, Osmanlı'nın entelijansiyası, dünyadan kopuk olmayarak süreci yönetebilmişlerdir. Bu dönemde, Kırım Harbi'nden sonra imzalanan 1856 Paris Anlaşması ile Osmanlı'nın, "*Avrupa Uyumu*"nun parçası olmasının öncesinde gelişen, fiilen Avrupa'nın içinde yer alan bir Osmanlı aydınından bahsedilmektedir. Şu anda da bu aydın tipolojisine ihtiyaç olduğu aşikar. O dönemdeki ayrışmalarının keskin olmasına rağmen, bugünün Türk aydınları olarak her ikisini de sahiplenmek gerekir. Daha kapsayıcı ve daha mutedil bir dille dünyayı anlamak, Türkiye açısından çok önemlidir. Birbirini tanımak ve bilmek, dünyanın böyle altüst oluş sürecinden geçerken dünyayı anlamak ve özellikle kendi muhitine kapanmamak önemlidir. Dolayısıyla bu çerçevede dünyayı takip ederken, Türkiye'nin de bunlardan müstesna olmadığını, bu yarılmaların Türkiye'yi de etkileyeceğini göz önünde bulundurmak gerekir. İnsanların istikrar ve özgürlük arayışının daha keskin şekillere bürüneceği öngörülmelidir. Siyasal özneler ve programlar olmadan siyaset, kontrolsüz ve kaotik bir sürece evrilecektir.

ABD ve Avrupa

ABD'nin ırk üzerinden bir bölünmeyi esas aldığı ve asimilasyon, entegrasyon süreçlerinin ırk kavramı üzerinden gittiği, Avrupa'nın ise XIX. yüzyıldan beri Marksizm'in etkisiyle sınıf temelli bir bölünmeyi referans aldığı ve bu çerçevede bilinçlendiği söylenebilir.

22 Mustafa Celaleddin Paşa, *Eski ve Modern Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

Nitekim Avrupa'da sosyal demokrasinin ve hatta sosyal devletin var olabilmesi de buna bağlıdır. Ancak şunu unutmamak gerekir, genelde bahsedilenler değil de bahsedilmeyenler asıl problemlerdir; yani Avrupa'nın temel problemi hiç bahsetmediği ırkçılık sorunu iken ABD'nin temel sorunu hiç bahsetmediği sınıf ve sınıf çelişkisidir. Refahla üzeri örtülen *"Amerikan Rüyası"* kavramı da toplumdaki karşılığını yitirmektedir. Avrupa ve ABD arasındaki farklılık, kimlik ve siyaset yapma biçimlerinden kaynaklanmaktadır. ABD'deki rekabetçi sistemde kamusallık kavramını bulmak zordur. Amerikan kimliği, milli bir kimlik olarak var olsa da bu kimliği tanımlayan *diversity*, bu tanımlamanın ne kadar oksimoron bir tanımlama olduğunu göstermektedir. Burada insanları bir arada tutan şeyin refah umudu olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Bu refah umudunun, kazanmak düşüncesi üzerine kurulu, girişimciliği hem zihinsel hem de üretken süreçlerle destekleyen ve öne çıkaran anlayış çerçevesinde, gevşek kurallarla oluşturmuş siyasal ve bürokratik yapı tarafından da içselleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu yapı, varlığını şimdiye kadar korudu ve koruyacak gibi de durmaktadır, çünkü bu tarz toplumsal örüntüler, bir krizle ortadan kalkmaz aksine daha keskinleşir. ABD toplumsal yapısında ciddi çatırdamalar olması muhtemeldir. Yakın dönemde, ABD'de işsizliğin %20 gibi bir orana çıkması beklenmektedir. ABD'de bu süreç, toplumsal dayanışma veya sivil siyaset ile çok kolay aşılabilecek bir sorun değildir. ABD, bu doğrultuda farklı açılımlar benimseyebilir. Şehir çatışmaları, kent içinde farklı gettolar arasında çatışmalar, yağma manzaraları, Ulusal Muhafızların daha fazla yetkilendirilmesi gibi durumlarla karşılaşabilir. Trump net bir tavırla, *"Herkes işe gidecek, ABD ekonomisini riske atamayız; beklenen rakamlar kadar insanlar trafik kazalarında ölüyor, ancak biz yolları veya otomobil fabrikalarını kapatmıyoruz."* şeklinde bir açıklama yaptı. Bu tavır karşısında, oy oranında %5'lik bir artış ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, ABD toplumsal yapısının reaksiyon gösterdiğini, bu toplumsal yapının içinden gelen ve bu yapıyı iyi tanıyan Trump'ın da ultra liberal hayallerden uzak, gerçekçi bir yaklaşımla seçimi göğüsleme imkanının yükseldiğini tespit

etmek mümkündür. ABD'de diğer bir sorun, Trump'ın karşısında konumlanan Demokrat Parti'nin, Sol tandanslı olarak lanse edilmesidir. Mesela, Hillary Clinton'a "*Solcu*" denir, bu ifadenin Avrupa'da söylenmesi, insanların müstehzi bakışına sebep olur. Norman Stone, bu durumu *"failed lefty"* yani "*kaybetmiş Solcu*" sorunu olarak açıklardı.[23] Daha açık bir ifadeyle, ABD özelinde, Soldan uzaklaşmış, Solun tüm değerlerinden nefret eden ama kendisini Sol terminoloji ile ifade etmeye çalışan bir tipolojinin ABD'de var olması meselesidir. Bu nedenle, Trump döneminde kamulaştırma ya da sosyalizm gibi söylemlerin, ABD'de karşılığının olmadığını bilmek gerekir. Keynesyen ekonominin *logic*i bile sermayeyi kurtarma ve sistemin sürekliliğini sağlama üzerine kuruludur. ABD'de genel eğilimin hem iç politika hem de dış politika açısından kendi kalıpları ve patikası üzerinden yürümeye devam edeceğini, kapitalizmin daha da keskinleşeceğini ve bu iç politika çerçevesinde daha aktif bir dış politika yürütüleceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Bu süreçte yaşanacak zorluk, Trump yönetimindeki devlet kapasitesi olacaktır.

Sosyal ve siyasal yapılar belirli patikalar üzerinden ilerler ve kendilerine kimlik edinirler. Avrupa'nın ırkçılık politikasından kopmadığını hatırlamak gerekir. İkinci Dünya Harbi'nden sonra, Avrupa'nın farklı bir noktaya geldiğini söylenebilir. Fransız filozof Alexandre Kojève, XX. yüzyılın en büyük Hegel filozofu olarak kabul edilir. Kojève, Fransa'ya göç etmiş aristokrat, Beyaz Rus bir ailenin çocuğudur. Asıl soyadı Kochevnikov (*göçebe* kelimesinden gelir) olan Kojève, Jean Monnet ve Konrad Adenauer ile beraber, Avrupa Birliği düşüncesinin kurucu üç babasından biri olarak kabul edilir. Kojève'nin bir damarı, ABD *neo-con*larına yani yeni-muhafazakarlara, bir damarı Rusya'daki monarşizme ve bir damarı Avrupa sosyal demokrasisine gider. 1990'lı yıllarda KGB arşivleri açıklandığında, Kojève'in KGB'ye çalıştığı açığa çıktı. Ulus Baker'in bu şaşkınlık karşısında şöyle bir sorusu vardı: "*Kojève mi KGB'ye çalışıyor yoksa*

23 Yazarın Prof. Norman Stone ile gerçekleştirdiği kişisel sohbetinden notlardır.

KGB mi Kojève'ye?" [24]CIA arşivlerinde de benzer durumlar yaşandı, Michel Foucault'nun Jean-Paul Sartre'a karşı desteklenmesi konusunda, CIA maddi ve manevi epeyce bir çaba sarf etmiş. Ulus Baker'in sorusunun yerinde olduğunu söylemek gerekir. Kojève gibi önemli bir düşün adamı söz konusu olunca, kim kimi yönlendiriyor sorusu önemli bir sorudur. Bu anekdot doğrultusunda, Avrupa Birliği düşüncesinin, ortaya çıkışı itibari ile ABD'nin de Sovyetler Birliği'nin de işine gelen bir arayışın sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Açıktır ki Avrupa düşüncesi, Avrupa felsefesinin yükselişi, Avrupa'nın üstün değerleri söylemleri, arkasında bir güç birikimi ve jeo-stratejik dengelerde kendisine bir alan açamadığı müddetçe gerçekçiliğini yitirir. Dolayısıyla, İkinci Dünya Harbi sonrası Avrupa ve Avrupa Birliği'ni bu güç eksenleri çerçevesinde okumak gerekir. Avrupa, belirli bir mirası olan, kendisini hem ABD'ye ihraç hem de Rusya'ya ihraç edebilmiş, Akdeniz havzasında kültürel kimliği sağlayabilmiş bir siyasal yapıydı. Avrupa'da artık böyle bir yapının olmadığını, dahası bu yapının, stratejik dengelerde bir karşılığının olmadığını kabul etmek gerekir. Bunun tek istisnası, Charles de Gaulle'ün Fransa'sıdır. De Gaulle'ün, Avrupa içerisinde özerk ve egemenlik düşüncesini taşıyan bir Fransa'ya sahip olması da Fransa'yı farklı kılmıştır. Macron'un da katkısıyla bugün, Fransa'nın iddia ettiği o özerkliğini taşımadığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Kıtasal Avrupa'yı, Almanya, Fransa ve İtalya üçgeninde ve buna ek olarak Doğu Avrupa ile düşünmek gerekir. Doğu Avrupa her zaman bir *buffer zone* yani tampon bölge olmuştur. Rus televizyonlarında, 2000'li yılların başında Sergey Leonov, *"Almanya-Rusya sınırında..."* dediği an, spiker araya girerek, *"Bizim öyle bir sınırımız yok, arada Polonya var"* demişti. Halbuki arada Belarus da vardır ve hem Leonov hem de spiker de onu yok saymaktadır. Leonov spikere baktıktan sonra, *"Almanya-Rusya sınırında..."* diye devam etti. Bu stratejik bakış açısı, realist politika takip edenler için normal karşılanması gereken bir hususdur. Avrupa'ya bakarken de eğer stratejik düzlemde bakılacaksa, Avrupa'nın sadece NATO içinde var olduğunu

24 2000'li yılların başlarında Mülkiye'de verdiği doktora derslerinde...

tespit etmek gerekir ve burada da NATO'yu ve NATO'nun geçirmiş olduğu dönüşümü göz önüne almak gerekir. Özellikle NATO'nun Irak operasyonundan sonra, kendisine bir misyon, varlık arayışı içinde olduğu ve bütünselliğine dair bir erimenin, yıpranmanın başladığını söylemek mümkündür. Bu aşamada da yukarıda ifade edilenler doğrultusunda, stratejik yapılanmadaki büyük güçler analizinde bakılması gereken yer, ABD'dir. ABD yukarıda sıralanan sorunlara rağmen, büyük bir ekonomik kapasiteye, dünya askeri harcamalarının %48'ine sahip olma gibi bir ayrıcalığa ve kültürel hegemonya konusunda rakipsiz bir üstünlüğe sahiptir. Bu gücün karşısında, elini Pakistan'dan İran'a, İran'dan Irak'a ve belki Suriye'ye, İtalya'ya, Fransa'ya kadar uzatabilen bir Çin söz konusudur. Fransa'nın De Gaulle'den beri ayrıksı davranma çabalarının Macron döneminde, kendisini iktidara getiren networkler sayesinde, Çin ile yakın ilişkilere yönlendirdiğini görmek gerekir. Aynı şekilde, Fransa'nın Rusya ile de yakın ilişki kurmak istediği görülmektedir. Dolayısıyla, stratejik özne olarak Avrupa kavramından bahsetmek gittikçe zorlaşmaktadır. Avrupa'nın, Avrupalı kimliğinin kök kimlik olduğunu ama artık stratejik bir özne olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bugünün stratejik özneleri, ABD ve Çin'dir. Bu iki özne arasında Rusya'nın yerinin, Çin ve ABD ilişkileri arasında, kendine bir yer arayışı şeklinde olduğu söylenebilir. 1939 yılında, Nazi Almanya'sı ile Molotov-Ribbentrop Paktı'nı yapan bir Sovyetler Birliği vardı. Rusya, 1941 yılında Nazilerin saldırısı ile beraber taraf değiştirmeyi de bildi ve bu dönemde de İngiltere-ABD arasında kendine bir yer bulmaya çalıştı. Çin ve ABD rekabetinin, ABD'yi NATO dışında yeni arayışlara ittiğini görmek, Türkiye açısından da iyi bir şekilde okunmalıdır.

–IV. Nisan 2020–

Yapay Zeka

Dünyada köklü bir dönüşüm yaşanıyor ve yaşanacak. Yapay zeka, *big data* ve *blockchain* gibi kavramlar, bütün değişimin bir yansımasıdır.

Ticaret burjuvazisinin sanayi ile buluşması, aristokrasinin devre dışı kalmasını, devlet ve ulusla kurulan ilişkilerinin değişmesini tetikledi. Sanayileşme teknik bir süreçti fakat bu köklü teknik değişiklikler, orta ve uzun vadede siyasal çalkantılar yaratmakla birlikte yeni bir istikrar da getirmiştir. Benzer şekilde, telgraf teknolojisinin hızlı bir haberleşme yöntemi sağlaması, devletler, sermaye ve toplumun diğer kesimleri açısından önemli teknik imkanlar sağlamıştır. Yapay zeka, big data, blockchain üçlüsü olarak tanımlanabilecek gelişimler de hem kontrol imkanı hem de para kazanma alanı sağlamaktadır. Bu alanda, ciddi veri açıkları ortaya çıkmaktadır. Kişisel bilgilerin nasıl, kim tarafından kullanıldığı ve hatta bu yeni mücadele alanında, imkanların kimin tarafından kullanılacağı, önemli mesele alanları olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarıda bajhsedilmiş olan Kissinger'ın yapay zeka ile ilgili yazdığı makale, Putin'in "*Gelecek yüzyılı yapay zekayla ile ileri gidenler yönetecektir.*" sözleri, Modi'nin yapay zeka alanına yatırımları da devletlerin de bu alanlarla ne kadar ilgili olduğunu göstermektedir. Bu alan, ilk olarak, devletlere asayiş anlamında tahayyül edilemeyecek bir imkan alanı yaratmaktadır. Dolayısıyla, devlet ve toplum ilişkilerini kökünden değiştirebilecek yeni bir teknik gelişme söz konusudur. İkincisi, özel sektör için yeni para kazanma araçları yaratan bir alan söz konusudur. Dolayısıyla değişimin, teknik gelişmelerde olduğunu tekrar etmek gerekir. XIX. yüzyılın temel direklerine ve temel kavramlara dönmek gerekir. *The Atlantic*'te bu meseleye dair makalede, orijinalizm kavramından hareketle, bugün kullanılan kavramları kullanmak yerine bunların orijinal köklerine dönülmeli önerisi ortaya atılmıştı. Bu doğrultuda, ABD'deki hukuk sisteminin ve yapının yeniden tasvir edilmesi ve hatta yeniden yapılandırılması konusunda çağrılar oluşmaya başladı. Buna tepki olarak bazı aydınlar, Madeleine Albright'ın 2018'de çıkan Faşizm kitabına göndermelerde bulunarak, *"Orijinalizm dediğiniz şey, insanlığın kazanımlarını ortadan kaldırıp, insanlığı faşizme doğru yönlendirecek bir gelişmedir* "diyerek eleştirilerini dile getirdiler. Dolayısıyla imkanların kimler tarafından kullanıldığının anlaşılması gerekir. Burada da iki önemli özne ortaya çıkmaktadır,

ilk olarak birkaç tane büyük şirket grubu ve bunların kendi aralarındaki rekabeti; ikinci olarak, ulus-devletler ve bunların da kendi içlerindeki rekabeti. Bunlara ek olarak, bazı ulus-devletlerin rekabet ettiği ülkedeki özel şirketlerle, özel ilişkiler kurduğunu görmek de mümkündür. Apple ile Çin arasındaki ilişki, Huawei ile İngiltere arasındaki ilişki de bu yakın ilişkilerin örneği olarak görülebilir. Kısa bir zaman önce MI5'ın başına Ken McCallum atandı ve McCallum ilk açıklamasında, *"Benim iki tane önceliğim var, bir tanesi Çin diğeri ise yapay zekadır"* dedi. Bu ifade, İngiltere'nin birincil güvenlik tehdidi olarak Çin'i gördüğünün işareti olarak yorumlanabilir. Kısacası, yapay zeka, big data ve blockchain denilen üçlü stratejik alan, uluslararası güvenlik ve asayiş konusunda, ekonomik ve toplumsal yapıda tehditler ve imkanlar yaratmaktadır. Korona virüs, altı yedi yıldan beri süren bu tartışmalar konusunda bir kırılma noktası ya da *peripeteia* ya da *baht dönümü* olabilir mi şeklinde bir soru da sorulabilir. (Yapay zeka ve robotik teknolojisinin gelişimi üzerine kurulu *the Westworld* dizisinin bu konuları da aşarak, kader, irade ve hatta insan varlığının kategorik değerlendirilmesine ulaşan senaryosu bu çerçevede dikkat çekici olsa gerektir.) Büyük ihtimalle, korona virüs, yeni teknolojik devrim ve bu çerçevede oluşmakta olan yeni dünyanın kuruluşunda böyle bir baht dönümünü simgeleyecektir.

Tarihin Aklı

Hegel'in üzerinde durduğu ereksellik kavramı, tarihin de bir aklı olduğunu söyler. Alexander Herzen, 1848 İhtilallerinden sonra bir hayal kırıklığı yaşar ve Kırım Harbi ile beraber dünyaya olan umudunu yitirir. Herzen'in yaşadığı tecrübeler, onu tarihin bir amacı olmadığı eğilimine yönlendirmiştir. Herzen, *"Her millet kendisi için çalışmak zorundadır"* der ve evrenselci olan sosyalizmin adını kendince "*Rus sosyalizmi*" olarak değiştirir. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin de Marksist değil Herzenci olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Uluslar-üstü bir kimlik yerine daha milli, kendi ülkesi için sosyalizmi savunan bir yaklaşım söz konusudur. Bu çerçeveden

bakıldığında, tarihe bir amaç atfetmek çok doğru değildir ama tarihe amaç atfedilmese de tarihin kendine göre bir akışı olduğunun farkına varılması ve o akışın yorumlanması önemlidir. Yaşanılan dönemin XIX. yüzyıla benzemesi de bu tarihsel kafiyeden kaynaklanır. Uluslararası siyaseti, iki savaş arası dönemi örnek alarak, o dönemin kavram ve yapıları ile açıklamaya çalışanlar olsa da Birinci Dünya Harbi öncesi durum, bugünü açıklamak açısından daha elverişli görünmektedir. XIX. yüzyıl, toplumun, siyasetin ve uluslararası siyasetin teknik gelişmeler sonucunda nasıl değiştiğinin iyi bir örneğidir. İki savaş arası dönemin, Soğuk Savaş döneminin öğreticiliği muhakkak vardır, fakat temel kavramları Birinci Dünya Harbi'nde aramak daha doğru olacaktır.

İngiltere'nin Brexit sürecini, İngiliz aklı olarak düşünmek yanlış olmayacaktır yani İngiltere Kıta Avrupası'nın çöküşünü uzun zamandan beri gözlemliyordu. Norman Stone, takribi on sene önce, *"Bizim üyeliğimizi Türklere verelim. Biz kendimiz böylelikle bu işten kurtulmuş olalım. Biz bu üyeliği istemiyoruz ama Türkiye kendi için doğru olmasa bile AB üyeliği istiyor"* şeklinde bir ifade kullanmıştı.[25] Aslında Stone, bu yapının yakın zamanda devam etmesine ihtimal vermiyordu. AB'nin bugünkü yapısına bakıldığında, AB'nin yeni bir Marshall Planı açıklamasını birkaç şekilde okumak mümkündür. Birincisi, AB, ABD'ye Pasifik'teki mücadeleyi ortak olarak yürütme çağrısı yaptı ve yol olarak da Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması'nı sürdürmeyi önerdi. Bilinen Marshall Planı'nda Avrupa'nın iskanı ve yeniden kalkındırılması ve aynı zamanda bir siyasal özne olarak Avrupa'nın tüm yetkilerin ABD'ye devredilmesi şeklinde bir özü vardı. Bugün, Marshall Planı'nın tersine, Avrupa'nın talebi yetki devrinden ziyade yetkilere ortak olmak yönündedir. Fakat Trump yönetimi, siyasi gücü ve zenginliği Avrupa ile paylaşma fikrine sıcak bakmadı. İkinci

25 Norman Stone, "This week's big questions: Should Turkey join the EU? Should the UK have a referendum on leaving it?", *Independent,* 28 Aralık 2012, https://www.independent.co.uk/voices/comment/this-week-s-big-questions-should-turkey-join-the-eu-should-the-uk-have-a-referendum-on-leaving-it-8432581.html

olarak; Marshall Planı, illa ki ABD'den oluşmak zorunda mıdır sorusundan hareketle, bugün, hem iş gücü hem know-how, bilimsel teknolojiler anlamında kendisini ispatlamış olan, dış ticaret fazlası veren, dolayısıyla yardım yapabilecek durumda olan Çin'e de bir çağrı şeklinde yorumlanabilir mi sorusudur. Avrupa açısından bu planı, kendisine yol arama çabası olarak okumak daha doğru olacaktır. Dolayısıyla Avrupa, ABD ile kendi lehine bir pazarlık yürütemediği için, yeri geldiği zaman Çin'le olan diyalogunu bir ittifaka çevirebileceğine dair ABD'ye üstü kapalı bir tehditte bulunuyor şeklinde de yorumlamak gerekir. Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası*[26] kitabındaki, Avrasya stratejisine dair yaklaşımı çağrıştıran bir durum da söz konusudur. Brzezinski, Avrasya'nın doğusunda ve batısında olmak üzere, iki anahtar olduğunu ve ikisinin de ada olduğunu söyler. Bu adalar ABD'nin terk etmediği Britanya ve Japonya adalarıdır. Dünyanın güç merkezinin doğuya, Pasifik'e doğru kayması, nüfus, üretim teknolojisi ve pazar açısından bölgenin önemini, yalnızca Çin açısından değil aynı zamanda Hindistan açısından değerlendirmeyi zaruri kılmaktadır. ABD, Çin'i kuşatmak için Hindistan'a ihtiyaç duymakta ve Hindistan'ın gelecek elli yılın yükselen ekonomik ve siyasal değer olduğunu gündeme getirmektedirler. Bunların yanı sıra, Çin'e rağmen var olmaya devam edebilen Tayvan, Türkiye'de çok takip edilmeyen fakat edilmesi gereken büyük bir Müslüman nüfusa sahip olan Endonezya, yeni üretim üssü halini almış Vietnam, yükselen ekonomik değer olarak Kamboçya ve Laos, dünyanın güç merkezinin Pasifik'e doğru kaydığının önemli göstergeleridir. Bu göstergeler sonucunda bugün, Asya-Pasifik'e doğru bakan bir ABD'nin var olduğu vakıadır.

ABD, bu aşamada Avrupa'ya, Avrupa'nın beklediği gibi eşit şartlarda davranmaktan imtina etmektedir. Avrupa'nın yaşadığı şaşkınlığın temelinde de bu vardır. Kendilerinin yarattığı bir ülke olarak düşündükleri ABD'yi her ne kadar İkinci Dünya Harbi'nde kurtarıcı olarak görseler de ABD, Avrupalı entelektüeller tarafından

26 Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri*. çev. Yelda Türedi, İnkılap, İstanbul, 2005.

hiçbir zaman saygıdeğer bulunmamıştır. Avrupalının zihninde, ABD, basitlik ve pratiklik anlamına gelir oysaki Avrupa Greko-Romen geleneği temsil eder. Avrupa, felsefe demektir, hukuk demektir, kameralizm demektir. Kıta Avrupası ile İngiltere arasında da tezatlıklar vardır, bu nedenle hem İngiltere'yi hem de Kıta Avrupa'sını Avrupa ile özdeşleştirmek, Avrupalı kavramını dünyayla eş tutmak anlamına gelir. Dolayısıyla ABD ve Kıta Avrupası ve hatta Britanya farklı kimliklere sahiptir.

Marshall Planı söylemi çerçevesinde Rusya'yı merkezi bir yerde tutmak gerekir. Tolstoy'un Kırım Harbi'ndeki hatıralarını anlattığı *Sivastopol Öyküleri*[27] eserinde, Çarın kardeşi Çareviç Konstantin için *"Konstantin, ABD donanması ile beraber boğazlardan geçip bizi kurtaracaktır"* der. Ruslar, ABD'yi çok önemserler. Nitekim Herzen'in de görüşü bu yöndeydi. Herzen, 1850'li yıllarda, *"20 yüzyılda, iki süper güç olacaktır, birisi Rusya diğeri ABD"* demiştir. Herzen daha da ileri giderek, *"ABD kaybedecek, Rusya kazanacak"* şeklinde öngörüde bulunmuştur.[28] Herzen, Rusya'nın kazanacak olmasını, ABD'nin kökünün ve kültürünün olmamasına bağlamış ve bu olmama halinin, ayağını toprağa basan Rusya kazanmasını sağlayacağını belirtmiştir. Kafka da sanki buna cevaben *"şatoları olmayan"* Amerika'nın görkemini anlatmıştır. Fakat günümüzde, hem ABD hem de Rusya açısından bakıldığında, yukarıda defaatle vurgulandığı üzere, rekabetin Çin ve ABD arasında olduğu aşikardır.

Farklı Batılar

Uzun zamandan beri, siyaset kurumunun dönüşüm içerisinde olduğu görülmektedir. Kimlik kavramının bu süreçte öne çıktığını

27 Leo Tolstoy, *Sivastopol Öyküleri*, çev. Mazlum Beyhan. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

28 Yevgeniy Solovyov, *Aleksandr Herzen Hayatı ve Edebi Çalışmaları*, çev. Evgheni Batu, Ankara: Dorlion Yayınevi. 2023; Edward Hallett Carr, *Romantik Sürgünler*, çev. Selda Somuncuoğlu, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021; V. V. Zenkovsky, Istoriya Russkoi Filızofii, YMCA, M. 1950; A. I. Gertzen, Sochineniya, M. 1985.

ve özellikle ABD'de kimlik kavramının hiç dışlanmadığını ve her zaman önemli olduğunu tespit etmek gerekir. Amerikan toplumunda, Amerikan yurttaşlığı, kamusal dayanışma, yardımseverlik gibi kurumsal olan aidiyetlerden söz edilebilir. Amerikan toplumunu bir arada tutan ve Amerikalılık kavramını yaratan pek çok kavram vardır, fakat bugün ABD, herkesin kendi kimlikleri ile yaşadığı, kendi içinde bir cemaatler ittifakı görünümündedir.

Amerikan toplumu, hiçbir zaman alt kimliklerini kenara bırakarak, Fransız yurttaşlık modeli gibi bir cumhuriyetçilik çerçevesinde Amerikalılık kimliği oluşturmamıştır. Bu da kültür kavramıyla ilişkili kimlik kavramının öne çıkmasına sebep olmaktadır. İngiltere'de kimlikleşme süreci ve ideolojilerin birbiriyle rekabeti, siyasal yapıyı belirlemiştir. İngiliz İşçi Partisi, İngiliz Sendikalar Birliği ile alakalıdır ve sendika üyesi olmak İşçi Partisi üyesi olmak demektir. Fransız modeli, kendi içinde bir model olarak, hiçbir modele benzemez ve hiçbir alt kimliği tanımaz. ASALA'nın avukatlığını yapan Patrick Devedjian'a bir gazeteci Ermeni kimliğini hatırlattığında, Devedjian ısrarla karşı çıkmıştı ve ısrarla Fransız olduğunu belirtmişti. Fransız modeli, böyle bir modeldir. Ancak etnik kimliklerden bahsetmek yeterli değildir, kültürel kodlar ve yaşam şekli de siyasetin dönüşümünde etkili olmuştur. Siyasetin, kültürlerin ve farklı aidiyetlerin çatışması halini alması, dolayısıyla uzlaşılamaz ve ortak noktada buluşulamaz bir aşamaya gelmesi, siyaset kurumunun kendisini ortadan kaldırmasına sebep olur. Avrupa sistemi, kazananın her şeyi aldığı bir sistem değildir; sürekliliğin olduğu bir devlet yapısı ve bu yapı içerisinde siyasal partilerin birbirleriyle paylaşımlar yapabildiği bir yapıdır. Avrupa'nın aksine Amerikan sitemi, kazananın her şeyi aldığı bir yap-boz sistemidir. Bu kazanan her şeyi alır sistemini, siyasal güç paylaşımı olarak, kültür paylaşımının üstüne eklendiğinde, tüm dünyada bir Amerikanizasyon olduğunu ve bu sürecin geniş kitleler nezdinde, siyaset kavramının itibarının kaybolmasına sebep olduğunu görmek mümkündür. Bunun, Rancière ve Laclau'nun da belirttiği şekilde, popülizm yani kitlelerin

merkez siyasetleri sarsması ya da otoriteryanizmin aşırı güçlenmesi gibi önemli sonuçları olacaktır.

Dünyanın genelinde, popülist siyasetin nasıl olacağına dair sorular, her kesim tarafından tartışılmaktadır. İdeoloji kavramının içinin boşalması ve akılcı müzakereler ile siyasal uzlaşının sağlanacağına yönelik inancının kaybolması, bu tartışmaları tetiklemiştir. Karizmatik liderler, sol ya da sağ popülizmler siyasetin yeni araçları olarak ortaya çıkmakta ve tarihsel bir dönüşüm yaratmaktadır. Dolayısıyla toplumun geniş kesimleriyle devletlerin kurduğu ilişkide, bir sorun olduğunu tespit etmek gerekir. Her toplumun belirli refleksleri veya harsı ya da paterni vardır. Toplumlar, bunların doğrultusunda nereye sürükleneceklerini ya da nereye doğru yönleneceklerinin işaretlerini verirler. Mesela, Dominique Strauss-Kahn'ın *Slate*'deki uzun yazısı salgın sonrasında ortaya çıkacak olan sorunlara ekonomik ve siyasal düzlemde ama bunun da ötesinde Fransız aklıyla bakmaktadır.[29] Fransız yazarların çalışmalarında, özgürlük ve vatandaşlık çerçevesinde, Fransa'nın sorunlarını nasıl halledeceğine dair bir tefekkür vardır. Almanya'da tartışma, devletin salgını nasıl yönettiği üzerinedir. Bunlar kültürel kimliklerin uzantısıdır, Fransız yurttaşa, Alman devlete bakar vs...

ABD ise *de-organisé* durumu nedeniyle şu an öngörülemez yaklaşımlar sergilemektedir. ABD, hızla yapılanan ve özel sektöre önem veren bir yapıdır. Wall Street Journal'daki Henry Kissinger'ın yazısı bu açıdan önemlidir. Kissinger, pandeminin önlenmesi konusunda, ABD'nin önderlik alması gerektiğinden bahsetmektedir. Konvansiyonel olan dünya sisteminin savunucusu olan Kissinger'ın gelenekselcilik ve yenilikçilik arasında bir denge tutturmaya çalıştığı söylenebilir. Konvansiyonel kimliği doğrultusunda Kissinger, Trump'ın *"Önce ABD!"* diyerek içe kapanmasına da kısmen destek olmuş ve uluslararası dengelerde, Çin'e karşı Rusya ve Hindistan'la ABD ittifakının altyapısını oluşturmuştur.

29 Dominique Strauss-Kahn, "L' être, l'avoir et le pouvoir dans la crise", *Slate*, 7 Nisan 2020, https://www.slate.fr/source/189348/dominique-strauss-kahn

Muhammed bin Selman ve Trump

Muhammed bin Selman'ın petrol konusunda attığı adımlar önemlidir. Bu doğrultuda, Yemen'de ateşkes ilan etti. Fakat Yemen'den çekilmesi, *"Trump'ın seçimi kaybedeceği öngörüsüne dayanıyor"* şeklinde iddiaları beraberinde getirmektedir. Bu çerçevede, Selman'ın ABD'nin asıl rakibi olan Çin'le kurduğu yakın ilişkiler de bu öngörüyü pekiştirmektedir. Muhammed bin Selman'ın aldığı kararın verdiği zarar sadece piyasalar üzerinde etkili olmamıştır. Dolayısıyla bu genel çerçeve içinde, Trump'ın yanı sıra Putin'in de süreçten olumsuz etkilendiğini söylemek gerekir. Çin'in ise faydalanan aktörlerden biri olduğunu belirtmek gerekir.

Petrol mevzusunun yanı sıra Trump'ın iç politikada da sıkıştığını söylemek mümkündür. ABD'de Kaliforniya valisi, pandemi çerçevesinde Kaliforniya'yı ulus-devlet olarak ilan etti. Kaliforniya federasyon içerisindeki zayıf halkadır ve Kaliforniyalılar, Kaliforniya Cumhuriyeti demeyi çok severler. Vali, ulus-devlet çerçevesinde, salgına yaklaşacaklarını ve sıhhi malzeme üreteceklerini, eğer diğer eyaletlerin ihtiyacı olursa da bu malzemeleri *export* yani ihraç edeceklerini belirtti. Kaliforniya ne kadar Demokratların kalesiyse, Texas da Cumhuriyetçilerin kalesidir. Texas'ta iflas çığlıkları duyulmaktadır, bu nedenle, Trump'ın iç politikada çözmesi gereken sorunlar yumağı artmaktadır.

Libya

Libya'yı Akdeniz çerçevesinde düşünmek gerekmektedir. Libya, Türkiye için, içinden çıkılmaz bir hal almamalıdır. Siyasette zamana yaymak, bazı sorunlarda bir sorunu çözmemek, avantaj sağlayabilir ama bazı sorunlar zamana yayıldığı zaman aleyhe işleyebilir. Libya sorunu da ikinci bağlam doğrultusunda ele alınmalıdır.

Libya meselesini Libya'da çözmekten ziyade daha fazla ortak yaratacak şekilde çözmek gerekir yani hem Libya'yı çözmek hem de Libya'daki çözüm üzerinden Akdeniz'de bir geniş çerçeve yaratabilmek makul çözüm olarak görünmektedir. Akdeniz'deki güç

dengesine bakıldığında, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'e bir süreklilik olduğunu söylemek gerekir. Buradaki güçlerden, Birleşik Arap Emirliklerinin bölgede yalnızlaştığını tespit etmek mümkündür. Libya'nın komşusu olan Mısır ile stratejik ve tarihsel ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi gerekir.

Türkiye ve "Göreli Özerklik"

1970'li yıllar, Türk toplumunun geleneksel yapısı içerisinde kentli işçi sınıfının ya da modern kentli olarak tanımlanan kitlelerin çok geniş olmadığı yıllardır. Özal, büyük başarı olarak bir orta sınıf yaratabildi. Bu sınıfın, son yirmi yılda büyüdüğünü ve taşradaki kökleriyle bağlantılarının koptuğunu gözlemlemek mümkündür. Dostoyevski'nin romanlarında anlattığı, Saint-Petersburg'da yalnız ve ailesiz kalmış, küçük burjuva karakterleri vardır. Türk toplumunda da o karakterlerin görülmeye başlandığını fark etmek mümkündür.

Dünyada devlet, sermaye ve millet üçgeninde[30] bir güç mücadelesi olduğunu, sermayenin diğer iki alan karşısında genişleyerek gücü ele aldığını görmek gerekir. Bu süreçte, XIX. yüzyılın temel kurucu unsurlarına, *orijinalizm* ya da *essentializm* denen köke gitmenin, bu köklerinin hatırlamanın zaruretini kavramak gerekir. Bu altüst oluş döneminde adalet kavramı ya da arayışı da önemli hale gelir. Şark siyaset geleneği, *daire-i adalet* kavramı üzerinden tanımlanır. Bunu Roma gibi pre-modern toplumlarda da görmek mümkündür. "*Adalet mülkün temelidir*", Latince ifadeyle, *Justitia Regnorum Fundamentum est* sözü Habsburg Sarayı'nın duvarında da yazar. Fransız Devrimi, adaleti ortadan kaldırarak, adaletin üzerinde bir üçleme olarak, *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik* kavramlarını getirmiştir. Fransız bayrağındaki renk sembolleri de bunun yansımasıdır, mavi özgürlük isteyen sermayeyi; beyaz, arada sıkışan ve savaşmak yerine kardeşlik isteyen, aristokratları; kırmızı ise eşitlik isteyen işçi sınıfı hareketini temsil etmektedir.

30 Kojin Karatani, "Beyond capital-nation-state", *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Cultute & Society*, 20(4), 2008, pp. 569-595.

Mecelle'de, *"Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur"* denilir, yani kamunun zararından kurtulmak için bireysel zarar tercih edilir. Buradaki adalet anlayışı içerisinde, bir kamu kavramı yani millet vardır. Milletin temsiline ilişkin kavramsallaştırmalar XIX. yüzyıl ile ortaya çıkmıştır. Onun öncesinde milletin temsili gibi bir kavrama ihtiyaç yoktu ama milletin temsili denilen şeyin Osmanlı düzlemindeki yansıması, Osmanlıcılık düşüncesi olarak ifade edilen ve Tanzimat'la başlayıp Meşrutiyetçiliğe kadar giden bir süreçte ortaya çıkmıştır ve temelinde, adaleti temsil ile birlikte; adaleti, millet eliyle devlete teslim eden bir anlayış vardır. Yeni Osmanlıların Osmanlıcılık düşüncesi, Fransız tarzı bir yurttaş fikriyatıyla ve adalet kavramıyla ortaya çıktı. Jön Türkler'de ise ulus ve devletin ön plana çıktığını, ama devletin ön planda olduğunu Alman modelinin söz konusu olduğunu tespit etmek gerekir. Bu modeller, patikaları belirler. Milleti öne koyan ve temsili öne çıkaran yapının köklerine inildiğinde de Montesquieu ve Rousseau ile karşılaşılır. Montesquieu her ne kadar "*Ruslar ve Türkler demokrasiyi hak etmezler*"[31] dese de XIX. yüzyıldaki münevverler, Montesquieu'nun düşüncesi doğrultusunda demokrasiyi bu topraklarda var etmeye çabalamışlardır.

Poulantzas, *devletin göreli özerkliği* kavramı çerçevesinde, sermaye devlet ilişkilerinde, devletin orta ve uzun vadeli çıkarlarını hesaplayabilen bir kamusal akla sahip olduğunu iddia eder. Bunun istisnai bir örneği ABD modelidir. ABD'de devlet-sermaye arasındaki mesafe, diğer ülkelere nazaran daha dardır. Rusya hem Çarlık dönemde hem de Sovyet sonrası dönemde, devleti öne çıkarır hatta devleti tek bir kişiye tahvil eder. Almanya'da bürokratik bir devlet, Fransa'da gücünü milletten alan ve milletle birlikte yürüme çabasında olan bir devlet daha açık bir deyişle cumhuriyetçilik, İngiltere'de ise millete ağırlık veren ama sermaye ile milleti dengede götüren bir yapı vardır. Bugün, yeni bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. Sosyalizmin ortadan kalkması, Avrupa'da hem devleti hem de örgütlü işçi sınıfı hareketlerini zayıflatmıştır. Dolayısıyla devlet-sermaye-millet

31 Montesquieu Charles-Louis de Secondat, *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Fehmi Baldaş, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

güç dengesinin bir tarafının ortadan kalkması, sermaye lehine gücün yoğunlaşması sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. Millet ve sınıf birbirleri ile çelişen kategorilerdir ama Soğuk Savaş döneminde, sınıf kategorisi millet kategorisini desteklemiştir. Dolayısıyla sınıfın ortadan kalkması, milleti de zayıflatmıştır. Daha önce birbirleri ile rakip olan bu iki kategori arasındaki bu fark, sermayenin lehine bir genişlemeye müsaade etmiştir. Bu çerçevede, ABD'de, bu stratejik denge düzleminde, sermayenin hem iç siyasette hem küresel anlamda etkin olma çabası görülmektedir.

Tüm bu katmanlara bakıldığında, dünya *de Gaulleizm* arayışına mı giriyor sorusu sorulabilir. Dünyada *de Gaulleizm* arayışında, devletle ulusu buluşturabilecek, sermaye ile bir kontrat yapabilecek, uluslararası alanda egemenlik kavramını öne çıkarabilecek isimler, Orbán, Salvini, Putin ve Modi olabilir mi sorusunun sorulması mümkündür. Bu isimler önemlidir, fakat *de Gaulleizm* arayışında, ülke kapasitesi ile kişisel kapasitenin yanı sıra uluslararası stratejik düzlemin önemli olduğunu hatırlamak elzemdir.

ABD Sermayesi

ABD içindeki sermaye bloklarına bakılacak olunursa, küresel sermaye ve konvansiyonel muhafazakar sermaye şeklinde iki blok olduğu görülür. Küresel sermayenin, stratejik düzlemdeki ortağı Çin iken, konvansiyonel sermayenin stratejik düzlemdeki ortağı Rusya'dır ve belki de Hindistan'dır denilebilir. Çin karşıtlığı ve konvansiyonel sermaye, petrol fiyatlarının yüksek tutulmasını isterken, Çin ve uluslararası sermaye, petrol fiyatlarının düşük seviyede kalmasını talep etmektedir. Bu talep, ilk olarak, Çin'in petrole olan bağımlılığından, ikinci olarak, Çin petrole endeksli dolar kurundan kurtulmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Petrol endeksli dolar kurundan kurtulmanı yolu, petrolü sıfırlamaktan geçmektedir. Bugün olduğu gibi petrole endeksli dolar kurunun kullanılmasını talep eden konvansiyonel sermaye yani siyaseten Trump grubu ve Rusya ve hatta Türkiye, altına bağlı dolar kuruna geçilmesi yönünde bir karşı taarruzda

bulunmaları, karşıt grubun Trump'ın seçilmesini engellemek için altının da sıfırlanmasına ihtiyaçlarını beraberinde getirecektir.

Bu nedenle, ABD için temel mevzu başkanlık seçimleridir. Trump dolar fiyatlandırması nedeniyle sıkışmış durumdadır. Schumpeter, *"Siyasetçiler kötü binicilere benzer, eyerin üstünde durmak için atın nereye gittiğiyle ilgilenmezler."*[32] der. Bu sözün doğruluğunu kabul etmemekle birlikte Trump'ın kötü biniciye çevrilmeye çalışıldığı söylenebilir. Freud'un da *"Beni kötümserlerden ayıran, kötülüğün ve ahmaklığın hakikatin bir parçası olduğunu peşinen kabul etmiş olmamdır."* dediği iddia edilir. Bu doğrultuda, ABD iç siyasetinin, özellikle seçim sürecinde, beklenmedik şeyleri içerisinde barındırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Trump'ın milisleri ve yurttaşları sokağa davet etmesi, yetki paylaşımındaki sorunlar, anayasal sorunlar vs... Bunlar, ABD tarihinde görmeye alışkın olunan manzaralar değildir. Trump'ın üzerindeki baskı ve pervasız kişiliği, bu manzaraların artmasına sebep olabilir. Frankfurt Okulu'nu önemli ismi Adorno, bir gün bir eylem yapmak için solcu öğrencileri fakülteye davet eder. Solcu öğrenciler de Adorno ile beraber fakülteyi işgal eder ve Adorno da içeride tutsak kalır ve kendi davet ettiği öğrencileri tutuklatmak için, bir yolunu bulup polis çağırır. Polis şefi, Adorno için, *"Kontrol edemeyeceği ruhları çağıran acemi bir büyücüdür bu adam"* der. Bugünlerde ABD iç siyasetinde, iki taraf da kontrol edemeyecekleri ruhları çağıran acemi büyücülere benzemektedir ve ABD iç siyaseti açısından bunlar gerçekten riskli, öngörülemez sonuçlar yaratabilir. İmparatorlukların en önemli sorunu, imparatorluğun yönettiği yerlerin, bir müddet sonra içine sızmasıdır. ABD, Çin'i, Rusya'yı ve Avrupa'yı yönetmeye teşebbüs etti. Dolayısıyla, Çin ve Rusya, ABD seçimlerinin içindedir ve hatta Avrupa Birliği de daha görünmez ve karmaşık ilişkiler ile seçimlerin içinde demek yanlış olmayacaktır. Sermaye grupları da, aynı şekilde farklı ülkelerle ilişkileri çerçevesinde seçimlerin içinde olacaktır.

32 Richard Swedberg, *Schumpeter: A Bibliography*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1991.

–V. Mayıs 2020–

Akdeniz

Akdeniz açısından süreklilik taşıyan, bazı kültürel kodların üzerinde durmak gerekir. Bu kültürel sürekliliklere bakılacak olunursa, bu kültürel süreklilikler, Yahudilik, daha büyük semitik aile içerisinde Araplık, Latinlik ve Yunanlılıktır. Akdeniz'deki bu kültürel kodlardan, Yunanlıların ve Yahudilerin anlaşması istisnai bir dönem yaşanmasına rağmen hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Bunlar, Doğu Avrupa'nın iki rakip kültürel sürekliliğidir. Verdi'nin *Nabucco* operasında, Yahudi ordusun yenilmesiyle Kudüs'e giren ve gelişen olaylar sonucunda, kendini Tanrı ilan ederek akli dengesini kaybeden Nabucco'nun, Tanrı'nın hizmetkarı olması ve operanın sonunda Yahudilerin özgürlüklerine kavuşması anlatılır. Nabucco operasında *İbrani Esirler Korosu*, vatan özlemlerini dile getirdikleri bir marş söylerler, *"Va pensiero sull' ali dorate, va, ti posa sui clivi, sui colli"*, *"Uç düşünceler, altın kanatlarla uç ve dağlar, yamaçlar üzerine kon"* Bu marş, İsrail'in *Ha'tikvah*'tan önceki ulusal marşı olmakla birlikte İtalya'nın da uzun süre gayri resmi milli marşı olmuştur. Dolayısıyla Roma ile Yahudilik arasında bir uyum olabilir fakat Yunanlılarla, Yunan antisemitizmden dolayı bir uyum olmayacağı açıktır. Bu büyük coğrafyaya, bu açıdan bakmak lazımdır.

İsrail ve Yunanistan arasındaki uyumsuzluğun aksine, Türkiye ve İsrail'in uyum sağlamak için çeşitli imkanları vardır. İki ülke arasında, tarihsel bir birliktelik söz konusudur. İspanya'dan kaçan Yahudilerin, Osmanlı İmparatorluğu tarafından desteklenmesinden, İkinci Dünya Harbi'nde Holokost'tan kaçan Avrupalı Yahudilerin kurtarılmasına kadar gelen süreklilik, iki ülke arasındaki uyum için imkan zemini yaratır. Buradaki temel sorun, Netanyahu'nun aşırı politikaları ve bunların Türkiye'de yarattığı tepkilerdir. ABD'deki gelişmeler de bu imkan zemini üzerinde etkili olmaktadır. Geleneksel-muhafazakar olarak kategorileştirilen Trump'ın son dönemde neo-conlarla yani yeni-muhafazakarla yakınlaşmaya başladığı

görülmektedir. ABD çevrelerinde, neo-conların İsrail ile yakınlığı bilinir. Bu isimlerden en önemlisi, *"Russia Under the Old Regime"*[33] adlı çalışmanın sahibi olan ama Rusya'ya girmesi yasaklanan, Rusya uzmanı Richard Pipes'in oğlu Daniel Pipes'tir. Daniel Pipes, geçen hafta New York Times'a verdiği bir mülakatta, Batı Şeria'daki ilhak sürecine karşı çıktığını ifade etti. İlhak faaliyetlerinin İsrail'in güvenliğini tehdit edeceğini belirtti. Yine Pompeo ile bu çevrenin kurmuş ilişki doğrultusunda, Pompeo'nun hükümetin kurulmasını erteleyen İsrail ziyaretini de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. İsrail'in, Ortadoğu'da Arap olmayan devlet arayışı, -Şah dönemindeki İran bir müttefik seçeneği olabilirdi ya da Türkiye bir dönem müttefiki oldu, şimdi ise Arap olmayan Kürt devletinin var olması- kendi güvenliği açısından önemlidir. Fakat bu arayışta da uzlaşmanın olması gerekir. Burada İsrail'in Türkiye ile ilişkilerindeki uzlaşmazlıkları çözmek için bir çözüm söz konusu olabilir. Gantz ile Netanyahu'nun ortaklaşa kurduğu hükümetin dış politika konusunda daha mutedil davranması ve dolayısıyla İsrail'in çıkarları konusunda daha realist ve pratik davranma imkanı, uzlaşmazlıkların aşılması için önemli olacaktır. Bu nedenle, Suriye'de, ABD, Rusya, Türkiye ve İsrail arasında bir iletişim ya da üstü kapalı bir diyalog başlayacağına dair sinyaller olduğunu sezinlemek mümkündür. Suriye ve Irak'ın yapılanması hususunda da bu tarz bir uzlaşı, bölge için çok büyük değişiklikler getirebilir. Bunların başında, Türkiye-Rusya ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin yanı sıra Libya'dan kaynaklı Türkiye-Mısır ilişkilerinin düzelme ihtimali gelir.

Etiyopya ve Rönesans Barajı

Barajların hem enerji açısından hem de stratejik açıdan önemi vardır. 1956 Süveyş Krizi'nin çıkış noktasına bakıldığında, bu krizin nedeni olarak, Sovyet kredileriyle, Nil Nehri üzerine Aswan Barajı'nın yapılmaya çalışılması olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş denilen mekanizma böylece, Ortadoğu'dan Fransa'yı ve İngiltere'yi

33 Richard Pipes, *Russia under the Old Regime*, Penguin, 1997.

silebilmiş ve İsrail'in ABD etkisi altına girmesine sebep olmuştur. ABD'ye bakıldığında, en büyük ulusal gurur kaynaklarından birinin Colorado Nehri üzerindeki Hoover Barajı olduğu görülür. Barajın yapımı, Büyük Buhran sonrası dönemde istihdam yaratan önemli bir projedir. Oradan sağlanan elektrik sayesinde, Kaliforniya ve Las Vegas var olabilmişti. Dolayısıyla, baraj meselesinin küçümsenmemesi gerekir ve Türkiye özelinde de Fırat ve Dicle'nin stratejik anlamda önemi göz önünde bulundurularak meseleye yaklaşılmalıdır.

1967'deki Altı Gün Savaşı'nda Golan'ın ilhakında, Moshe Dayan, *"Golan Tepeleri, Tel Aviv'i görüyor ve Golan Tepeleri'ni mutlaka ele geçirmeliyiz."* demişti.[34] Bu tarihselliğin yanı sıra, Golan Tepeleri İsrail'in su ihtiyacının karşılanması açısından önemlidir. Kısa bir zaman önce Mısır'da es-Sisi ordunun savaşa hazır olması konusunda bir talimatname imzaladı. Buradaki mesele, Etiyopya'nın Nil Nehri üzerinde yapmak istediği barajdan kaynaklanmaktadır. Etiyopya'nın barajın yapımındaki finansmanı ise Çin'di. Dolayısıyla baraj meselesi de Mısır'ın Rusya ve İngiltere ile kurduğu yakın ilişki ile Çin'i dengeleme politikası arayışının bir yansıması olarak okunabilir. Hindistan da Mısır açısından yakın dönemde önemli bir partner olmaya adaydır.

Kurt Diplomasisi

Diplomaside belli kurallar ve ritüeller vardır, bu açıdan diplomasinin muhafazakar bir boyutu vardır. Devletler, revizyonist olsalar da diplomatik alanda agresif pozisyon alsalar da diplomatik kurallara genelde riayet ederler. Bunun en çok yaşandığı yer, çok taraflı diplomasi denilen uluslararası örgütler düzlemidir. Bu çok taraflı diplomasi denilen alan NATO ve AGİT gibi önemli kurumlar dışında boş bir alandı. Bu boşluğun oluşmasının sebebi, 1960'lı yıllardan itibaren Bağlantısızlar Hareketi'ni arkasına alan Sovyetler Birliği'nin, bu organizasyonları kilitlemesiydi, dolayısıyla Batı bu alanlardan işlevi olmaması nedeniyle çekildi. Bu boşluğu, son dönemlerde Çin doldurdu ve boşluğu doldururken, konvansiyonel-muhafazakar

34 Michael I. Handel, *Israel's Political Military Doctrine*, Harvard University Press, Harvard, 1973.

diplomasi usulleri aşan yeni usuller kullandı. *Predator/wolf diplomat (yırtıcı/kurt diplomat)* kavramsallaştırmaları, bu çerçevede düşünülebilir. Pandemi sürecinde Dünya Sağlık Örgütü'nde Çin'in etkili olma çabaları da bu alandaki boşluğu doldurma yönündeki genel çabalarının bir uzantısıdır. ABD bu aşamada, DSÖ'ne soruşturma komisyonlarının kurulması ve maddi destek açısından yaptığı yardımlarla ile Çin'i zora soktu. Çin ise maddi destekleri sağlayabileceğini iddia etti. Fakat bu aşamada, hegemonya meselesi yeniden önem kazanmaktadır. Çin, DSÖ'nü ayakta tutmak için gerekli desteği sağlasa da hegemonya kurmasını sağlayacak destekleri bulmakta zorlanacaktır. Nitekim Çin'e destek olan uluslararası sermayenin de -uluslararası sermayenin önemli isimlerinden Hillary Clinton'ı göz önüne alınırsa- siyasal kapasitesinin olmaması ve hatta ABD'nin iç siyasetinde de söyleyecek bir şeylerinin olmaması, Çin hegemonyasının inşa edilmesini engellemektedir. İnsanlık, Hegel'in anlattığı haliyle tarih boyunca, devlet denilen mekanizmanın derinliğe nasıl nüfuz ettiğine, yani vatan denen kavramın toprakla ama aynı zamanda o toprağın üzerindeki milletle bir bağ kurabilme, tutunum sağlayabilme kapasitesini nasıl yetkinliğe ulaştırdığına şahit olmuştur. Fakat görünmez el olarak piyasanın, siyasette nasıl konumlanacağı konusunda tatmin edici cevaplar bulunulamamıştır. Somut projeler olmadan özgürlüklerden bahsedilmesi, özgürlük kavramının işçi sınıfını dışlaması, üretimden söz edilmemesi de bunun göstergesidir. Nitekim kapsayıcı olmayan özgürlük kavramları da belirli büyük kentlerin, belirli büyük semtlerindeki birkaç entelektüel masasında tanımlanan özgürlüklerden ibarettir. Dolayısıyla, uluslararası sermaye, bu açıdan bir tür *impotence* yani iktidarsızlık göstermektedir. Buna karşın, ayağı son derece yere basan bir gerçeklik olarak geniş yığınların talepleri göz önünde bulundurulmaktadır. Demokratlardan gelen ve Arizona'daki gibi insanların hayatına dokunmayan taleplerin sebebi nedir diye sorulduğunda, sermaye kavramına bakmak, cevap vermeyi kolaylaştıracaktır. Sermaye denilen kavram, küreselleşme ile vatansız hale gelmiştir. Oysaki sermaye kavramı XIX. yüzyılda, ulusal pazar ihtiyacı nedeniyle gayet

milliyetçi bir kimliğe sahiptir. Marksizm ağacının en tartışmalı dalı olan Josef Stalin, ulus tanımında, *"Bir ulusun, ulus olabilmesi için, ulusal pazara sahip olması gerekir."* der.[35] Bu tanımlama, XIX. yüzyıl için hakikattir fakat sermaye mantığı aynı kalsa da dönüşüme uğramıştır. Mesela aristokrasi XX. yüzyılda, ayrıcalıklı konumunu kaybettikten sonra, milli bir kimliğe sahip olmuştur. Bunun öncesinde ise aristokrasinin asaletinin, sadık bir nitelikten ziyade taraf değiştiren esnek bir yapı üzerinde yükseldiği görülmekteydi. Bugün, ABD topraklarından çıkan ve siyasal proje üretemeyen sermayeyi ve sermayenin dönüşen yapısını, ABD devletiyle kurmuş olduğu ilişkiyi, bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

NATO ve Türkiye

İç politika ve dış politika bağlantısı gözden kaçırıldığı zaman, hakikati gözden kaçırma riskine düşülebilir. Tarık Buğra'ya, *"Hakikat yerine gerçeklik kelimesini kullansanız ne kaybedersiniz?"* diye sorduklarında, Tarık Buğra, *"Hakikati kaybedersiniz!"* diye cevap vermiştir. Dolayısıyla dış politikaya bakmadan sadece iç politik değerlendirmeler yapmak yanlış/eksik sonuçlara ulaşmaya sebep olacaktır.

II. Aleksandr 1856'da Çar olduktan hemen sonra, *"Dünyanın bütün medeni ulusları kanunlarla yönetilir. Rus toplumu ise gelenekler ve ukaz yani fermanlarla yönetilir."* demiştir. Dolayısıyla norm ve yoruma açık olan algılar arasında bir fark vardır. Bu doğrultuda, Türkiye özelinde kategoriden kaçınma eğiliminin olduğunu belirtmek gerekir. Tarihe de bu noktada, anakronizm çerçevesinde yaklaşmamak gerekir. Menderes iktidara gelmeden önce, Türkiye'nin NATO üyeliği başvuruları oldu ve Menderes iktidara gelir gelmez de iki kere başvuru yapıldı, fakat cevap alınamadı. Kore Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin NATO üyeliği gerçekleşmiştir.

Türkiye elitlerinde, hem Demokrat Parti hem de CHP bürokrasisinde Sovyet tehdidi olduğuna dair bir algı vardı ve bu tehdit

35 Joseph Stalin, "The National Question and Leninism", *PRISM: Political & Rights Issues & Social Movements*, 1929, pp. 5-9.

algısı nedeniyle bu elitler, NATO'ya girilmesi konusunda irade gösterdiler. Menderes iktidarında dış politikanın on yılına bakılacak olunursa, bu on yıl içinde 1953'te Stalin ölmüş ve Stalin öldükten sonra Hruşçov ile bir yumuşama girişimi başlamıştır. Yine 1953'te İran'da Musaddık devrilmiş, ABD'de 1952'de de Eisenhower iktidara gelmiştir. Bu süreçte, Avrupa Birliği'nin de temelleri atılmış ve Eisenhower, ikinci defa başkan seçilmesinden hemen önce, 1956 yılında Süveyş Krizi patlamıştır. 1957'de de Suriye Krizi yaşanmıştır. Suriye Krizi'nde, Sovyetler Birliği Türkiye'yi vurmakla tehdit etmiştir. 1957'de New York Times'da yayımlanan bir makalesinde Hruşçov, *"Siz Amerikalılar Türkiye'ye çok uzaksınız oysaki biz çok yakınız. Türkiye çok güçsüz bir ülke. Bizim roketlerimiz çalışmaya başladığında sizin yetişme imkanınız olmayacaktır."* diyerek açık bir tehditte bulunmuştur. Bu tehdide, Fatin Rüştü Zorlu *Times* Gazetesi'nde, *"Sovyetler Birliği içinde 50 milyon Müslüman ve Türk'ü ne yapacaksınız?"* şeklinde cevap vermiştir. 1959 Aralık ayında, Eisenhower Türkiye'ye gelmiştir. 1959 Aralık ayında Eisenhower Türkiye'ye gelmeden bir ay evvel, Kasım ayında Fatin Rüştü Zorlu, 11 Nisan'da Ankara'daki Rus Büyükelçisine özel bir yemek vererek, yaz döneminde Menderes'in Moskova'ya bir seyahate gideceği açıklamıştır. Bu açıklamadan hemen önce de ABD Büyükelçisini bilgilendirmiştir. 1960 yılı dış politika açısından, Eisenhower'ın ikinci döneminin bitmesi sebebiyle de önemlidir. Eisenhower'ın yumuşama doktrini ve Sovyetler Birliği ile tam karşılık istemeyen yaklaşımı ve kendisinden sonra gelen Demokrat Kennedy'nin Cumhuriyetçi Eisenhower farklılaşması dünya siyaseti üzerinde belirleyici olmuştur. Dolayısıyla 1960 Darbesini, bu çerçeveler doğrultusunda da ele almak gerekir. Nitekim uluslararası politika özellikle Soğuk Savaş dönemi, Türkiye gibi ülkelerde hem dış müdahale hem de belirli şekillendirmeler yaratmakla beraber ülkenin askeri, sivil ve siyasal elitlerinde dünyayı okuma kapasitesinde kafa karışıklıkları ve savrulmalar yaratmıştır.

–VI. Haziran 2020–

Mağrip-Maşrık

İdlib'den başlayıp İran sınırına kadar giden bölge, Türkiye'nin sınır güvenliği sorunudur. Mağrip-Maşrık dengesi bağlamında, Libya'daki kazanımların yani Mağrip'teki bazı kazanımların Maşrık'a aktarılabilme ve burada kazanımlara çevrilebilme imkanı vardır. Rusya ile bu meselelerin ayrı konuşulamayacağının fark edilmesi lazımdır. Libya konusunda, Türkiye'nin Rusya'ya sağlayabileceği ayrıcalıklar vardır ve Türkiye için bu ayrıcalıklar, kardan zarar olarak değerlendirecektir ancak Türkiye açısından, Suriye'de bunun karşılığında elde edilmesi düşünülen kazanımların hayati olduğunun akılda tutulması gerekir. Dolayısıyla, Rusya ile ilişkilerde, Libya ve Suriye meselesi, tek dosya halinde değil, iki ayrı dosyanın birbiriyle ilintili halinde konuşulmalıdır. Bu denge sağlamaya yönelik ilişki, Türkiye açısından diplomatik başarı sağlama potansiyeline sahiptir. Statüko içerisinde diplomasi kendi rotasında ilerlediği için, geleneksel diplomasi sahayı çok önemsemez. Dünyanın yeni kurulum dönemlerinde ise saha varlığı hem kaçınılmazdır hem de diplomasinin işini kolaylaştırır. Suriye üzerine yansımaları da yakın dönemde görülebilecektir.

ABD Seçimleri Öncesi Seattle Olayları

İnsanlık tarihinde bazı dönemlerde normal yeniden kurulur. Sadece stratejik düzlemde değil toplumsal yaşam, kültürel kodlar, gündelik hayat vs. her şeyin yeniden sorgulandığı bir dönemin varlığı söz konusudur. Kasımdaki seçimi Biden kazanacak olursa, bu *"şanlı Seattle direnişi"* olarak anılacaktır; Trump kazanacak olursa, *"Seattle'da çapulcuların işgali"* olarak anılacaktır. ABD'ye bakıldığında, ABD'nin ciddi ekonomik sıkıntılar yaşadığı ve bu ekonomik sıkıntıların üzerine toplumsal sorunların da yükseldiği görülmektedir. İşsizlik, ırkçılık, kültürel kodlardaki kırılma, ABD'de birçok düzlemde değişime sebep olmaktadır. Amerikan toplumundaki kamplaşma/

kutuplaşma sonucunda, geleneksel-muhafazakar değerlere sahip ABD ile yeni bir ABD tahayyülüne sahip iki farklı yaklaşım söz konusudur. Yaşam şekillerine yansıyan bu kutuplaşmanın siyasal boyutuna, ideolojik farklılaşma üzerinden bakılmalıdır. İdeolojilerin anlamını yitirdiği ve yok olduğu, bu yeni düzen içerisinde, "*Sol ve Sağ kavramları eski düzenin koltuk değnekleri*"[36] olarak kalmışlardır. Sol ve Sağ kavramlarının tanımlanamadığı –ABD'de liberalizmi temsil eden Sol kavramın oksimoron niteliği de göz önüne alınınca– yeni dünyada, yeni teknolojik gelişmeler ve bunun üzerinde yükselen sermaye gruplarının, siyasete yönelik etkide bulunma talepleri de devlet, sermaye ve toplum üzerinde yıkıcı etkiler yaratmaktadır. Nasıl ki 1789 Fransız Devrimi, zenginleşmiş burjuvazinin, aristokrasiden güç talebi olarak ortaya çıktıysa, ABD'de de sermaye grupları içerisindeki güç mücadelesinin hem ABD'de hem de dünyada, ahlaki kurallardan jeo-stratejik düzleme, geniş yelpazede etkilerinin olacağını hesaplamak elzemdir. Jeo-stratejik düzlemden bakıldığında, Çin'in liberal yaklaşım doğrultusunda, kendisini ilerlemeci olarak tanımladığı görülmektedir. Çin, yeni teknolojiler üzerinden, yeni bir toplumsal yapıdan bahsetmektedir fakat bunun ABD'de, New York'ta oturan beyaz yakalının talep ettiği yapı ile arasında bir uyum yoktur. Buna rağmen Çin, ABD içinde Demokrat Parti'ye yoğunlaşmış bir hat oluşturma çabasındadır. Bu hattın diğer uçları Pakistan ve İran'dır. Cumhuriyetçilere bakıldığında, Orbán-Johnson-Netanyahu-Erdoğan-Putin-Modi hattını görmek mümkündür. Bu hat içerisine, hem Anglosakson kardeşliğinden hem de Çin'i kuşatma doğrultusunda Avustralya'yı eklemek gerekir.

ABD seçimlerinde Trump, insanlık ve özellikle muhafazakar Amerikan toplumu için cazip olan, *Law and Order* yani kanun ve düzen söylemini benimsedi. Biden ise yeni bir şeyler vaat etmek yerine, statükoya sahip çıkacağını iddia etmektedir. Bu doğrultuda, Trump'ın Biden'den daha şanslı olduğu ama *Anfita* hareketi ve sokak eylemleri nedeniyle de Trump'ın yıprandığı gözlemlenebilir.

36 Anthony Giddens, *Sağ ve Solun Ötesinde: Radikal Politikaların Geleceği*, çev. Müge Sözen ve Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2009.

Uluslararası siyasette yaklaşımların, buradan hareketle belirleneceği söylenebilir. Bu açıdan, Netanyahu, Putin, Bolsonaro Trump'ı desteklerken, Çin'in açık şekilde Trump'ın gitmesi yönünde tavır alacağı ve elinden geleni yapacağı ortadadır. Dolayısıyla Trump'ın ikinci döneminde bambaşka bir dünya, Trump seçilemez Biden seçilirse taban tabana zıt bambaşka bir dünya olacaktır. Bu sadece uluslararası politikayı değil, ahlaki ve siyasal pek çok normu değiştirecektir.

–VII. Temmuz 2020–

Tovuz Çatışması

Türk dış politikasında, *"bir millet iki devlet"* kavramı önemlidir ve tartışılmaz bir kabuldür. Dolayısıyla, Türkiye'nin yapmış olduğu, *"Ben Azerbaycan Ordusu'nun yanındayım, hiçbir şeyden çekinmem."* açıklamasını bu çerçevede okumak lazımdır. 1990'lı yıllarda, *"Türkiye Kafkasya politikasını Azerbaycan'a endekslememeli."* diye absürt yaklaşımlar yoğunluktaydı. Dağlık Karabağ bölgesi ve yakınındaki bazı bölgeler de dahil olmak üzere, Azerbaycan'ın topraklarının bir kısmı işgal altındadır. Bu alanlar, Türk toprağıdır ve işgal altındadır. Türkiye de bu noktada elinden geldiğince diplomatik kanallarla ve gerektiğinde baskı da kurarak, bu konuda Azerbaycan'la beraber hareket edecektir. Bugün bahsedilen çatışmaların olduğu bölge, Dağlık-Karabağ sınırı değildir, çatışmalar Azerbaycan'ın kuzey bölgelerinde, Tovuz bölgesinde yaşanmaktadır. Tovuz bölgesi, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan sınırlarının birleştiği noktaya tekabül eder. Bu bölgedeki çatışmaların önemli bir husus olarak değerlendirilmesi gerekir, çünkü buradan Bakü, Tiflis ve Türkiye'ye uzanan tren yolu geçmektedir. Buna ek olarak, enerji kaynaklarının geçtiği bir bölgeden bahsedilmektedir. Dolayısıyla, Ermenistan'ın bu bölgede çatışmayı tetiklemiş olması, sadece Azerbaycan'a karşı değil, aynı zamanda Türkiye'nin de canının yakılmasına dair bir talep aldığını göstermektedir. Bu çatışmalar, Ermenistan-Azerbaycan arasında rutine dönüşmüş olan çatışmalardan farklı bir motivasyonla

ortaya çıkmış gibi görünmektedir. Burada, Türkiye'ye dair meseleyi Libya ve Suriye üzerinden düşünmek gerekir. Bu doğrultuda, Ermenistan'ın, üç sarayda ve üç başkentte etkisi vardır ve dolayısıyla bu üç sarayın da Ermenistan'da etkisi vardır. Bunlardan birisi Kremlin, diğeri Elysée, bir diğeri ise Beyaz Saray'dır. Bu üç başkent, Ermenistan açısından nüfus itibariyle önemlidir. Bunun yanı sıra yakın coğrafya olarak Rusya'nın, kendisi için blokaj haline gelen Azerbaycan-Gürcistan hattındaki çatışmanın varlığından faydalandığını tespit etmek önemlidir.

Bu çatışmalarda, birinci motivasyon kaynağının Fransa olduğunu, fakat Rusya'nın onayı olmadan Fransa'nın bu işi yapamayacağını görmek gerekir. Bunu destekleyecek bir anekdota bakılacak olunursa, Rus Dışişleri Bakanı, Sazanov döneminde, Rusya ve Fransa müttefiklerdi. O dönem, Fransız ve Almanlar da Osmanlı'nın son dönemlerinde, Osmanlı'nın demiryollarını yapım sürecinde ortak hareket ediyorlardı. Sazanov, Fransız başbakanını sıkıştırarak, *"Bu demiryolları yapmayın! Demiryollarını yaparsanız, bunların ekonomisi ve aynı zamanda asker sevkiyatı imkanları gelişecektir."* der. Fransız Başbakanı da, *"Bizimle yapmazlarsa Amerikalılarla yaparlar."* diye cevap verir. Fransa ve Rusya ittifakı, bu şekilde değerlendirilebilir. Fransa ve Rusya'nın son dönemdeki yaklaşımlarına bakıldığında, Birinci Dünya Harbi öncesindeki ittifaklarına benzeyen bir ittifakın canlandırılması için özellikle Macron tarafından önemli çabaların sergilendiği görülmektedir. Macron'un *"NATO'dan Türkiye'yi çıkaralım!" ya da "Rusya NATO'ya tehdit değildir!"* şeklindeki ifadeleri, Putin ile anlaşma çabası olarak değerlendirilmelidir. Putin'in de Avrupa içinden gelen bu eğilimlere olumlu yaklaştığı ve Avrupa içerisinde, Fransa'yla bir yakınlaşma amacında olduğu tespit edilmelidir. Azerbaycan-Ermenistan çatışmasında, İran'a da dikkatle bakılmalıdır. İran, İsrail'in gözünde, kendisi için; ABD'nin gözünde ise ABD için bir tehdittir. İran, Çin'in bölgeye uzantısı olduğu için, ABD İran'a bakınca Çin'i görür. Azerbaycan ile Ermenistan sınırında istikrarın oluşması, İran açısından da olumlu sonuçlar yaratabilecekken İran tarihsel aklının Azerbaycan'ı sıkıştırmak için Fransa

ve/ya Rusya ile işbirliği yapması, hatta bu işin kotarılmasındaki ilk motivasyon kaynağı olması şaşırtıcı değildir.

Libya ve Rusya

Türkiye'nin Libya'daki varlığı, Uluslararası Mutabakat Hükümetine destek çerçevesinde, son dönemde gelişen bir varlık olarak değerlendirilmelidir. Bu varlığını deniz yetki alanlarının sınırlandırılması hususunda da ortaya koyarak, Libya ile yapılan anlaşma sayesinde yeniden Doğu Akdeniz ve Ege konusunda iddialı olduğunu gösterdi. Türkiye, hem Yunanistan hem Avrupa Birliği hem de Mısır ve İsrail tarafından gelen hamlelerle iddialarının ortadan kalkma riski ile karşı karşıyaydı. Dolayısıyla Türkiye, çıkarları doğrultusunda Libya'da istikrar sağlamanın yanı sıra Doğu Akdeniz'de varlığını pekiştirme amacındaydı.

Rusya açısından Libya meselesi, Ukrayna meselesi kadar önemli olmasa da Rusya bölgede önemli boşluk yakaladı. Zamansal bir tasnif yapıldığında, kişilerin ve kurumların, kısa vadeli-orta vadeli-uzun vadeli planları vardır. Aynı şekilde coğrafi olarak da yakın bölge-orta uzaklıktaki bölge ve küresel bölge şeklinde de hedef ve planlar ortaya konulabilir. Bu çerçevede, Rusya için Ukrayna, Kafkasya ve hatta belki Arktik coğrafi hedefleri ve planlarında öncelikli yer tutar. Kuzey Kutup dairesinde, son on yıldır ciddi bir çekişme var. 2008 yılında bir Rus denizaltısı Kutup bölgesine Rus bayrağı dikmişti. Bu bölgenin önemine dair birkaç husus söz konusudur. Bir tanesi artık çıkarılabilir konumda olan enerji kaynakları; diğeri bölgede, ticaret geçiş hattının oluşup oluşmayacağı meselesidir. Bunların yanı sıra bölgenin, Rusya, Kanada, ABD, Danimarka ve İskandinav ülkelerinin belirli bir rekabet içinde olacağı bir alan olduğudur. Rusya açısından hedef ve planlarında olan bir diğer coğrafya ise Pasifik'tir. Rusya'nın Çin ile ilişkilerinin en azından, Sibirya konusunda bile belli sıkıntıları içinde barındırdığı fark edilmelidir.

Bir Rus milliyetçisine, *"Stalin'i neden seviyorsun?"* diye sorulduğunda alınacak yanıt, *"Rusya İmparatorluğu'nun en geniş sınırlarına*

Stalin döneminde ulaştık." şeklinde olacaktır. I. Aleksandr, Başkırtları, Nogaybekleri öne sürmüş ve hatta fethedemese de Paris'e girmişti. Fakat Stalin, Berlin'in yarısını aldı, Ortadoğu'ya indi, Bağlantısızlar sayesinde Endonezya'da, Yugoslavya'da, Mısır'da ve Afrika'da var oldu. Bu doğrultuda, Rusya'nın Sovyet paterninden uzak olmadığını hatırlamak yanlış olmayacaktır. Libya meselesine, bu açıdan bakılacak olunursa Rusya, Akdeniz donanmasını oluşturarak, Akdeniz'de önemli bir varlık olduğunu ve varlığını sürdürmekten de kaçınmayacağını belli etti. Soğuk Savaş döneminde Suriye Olayları (1957) nedeniyle, Türkiye ile Rusya karşı karşıya gelmişti ve Türkiye ve ABD kaybetmiş, Rusya kazanmıştı. Dolayısıyla Rusya, Suriye'de de etkili olmuştu. Benzer şekilde, Irak'ta da Baas aracılığıyla etkisini hissettirmişti. Enver Hoca, Ruslara Arnavutluk'ta bir denizaltı üstü vermişti. Bu açıdan Kaddafi'nin iktidarı, Rusya'nın Kuzey Afrika'ya uzanması şeklinde değerlendirilmelidir ve Kaddafi'nin Rusya ile yakın ilişkileri, bu düzlemde ele alınmalıdır. Bu tarihsel paternler, Rusya'nın zihninde varlığını sürdürür. Somali'de Berbera Limanı'nda Rusya üssünü gelecek ay açacaktır. Burası, Kızıldeniz'in girişi ve Rusya, Afrika'nın doğusunda Berbera Limanı ile Afrika'nın kuzeyinde ise Sirte Limanı ile Afrika anakarası üzerinde varlık göstermeye çalışmaktadır. Sirte Limanı ile Tartus Limanı hattını birbirine bağlama, Rusya açısından büyük bir amaç olarak görülmelidir. Rusya'nın bu amacı gerçekleştirme ihtimali, Libya'nın fiilen bölünmesi anlamına gelmektedir. Bu süreç, hem Libya'daki istikrar hem enerji kaynakları hem de deniz yetki alanı anlaşmaları çerçevesinde Türkiye'yi sıkıntıya düşürecektir.

Diğer ülkeler açısından bakıldığında, İtalya ve Rusya'nın Libya'da yakınlaşmaya çalıştıkları görülmektedir. İtalyan ENI şirketi ile Rus Gazprom şirketinin köklü bir ortaklığı vardır ve bu ortaklık, Berlusconi ve Putin arkadaşlığının da altında yatan önemli bir hususdur. Putin, bu ortaklık temelinde İtalya'yı yanına çekmeye çalışmıştı. İtalya ile Türkiye bölgede kısmen yakınlaşırken, Fransa karşıt kampta yer alarak Rusya ile beraber hareket eder duruma geldi. İtalya'nın Rusya ile yakınlaşma konusunda müteredditi olduğunu

ve ne Türkiye ne de Rusya tarafındadır denilemeyeceği açıktır. Büyük güç olarak, merkezi Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya taşınacak olan ABD'nin Kuvvet Komutanlığı AFRICOM yapılanmasının da ABD seçimleri nedeniyle tavır almakta zorlandığı görülmektedir.

Bu noktada, Türkiye ve Rusya anlaşmak durumundadır, fakat bu anlaşmanın da nihai anlaşma olma ihtimalini içinde barındırmadığı; bir tür çatışmasızlık haline ulaştırabileceği göz önünde tutulmalıdır. Nitekim hem Türkiye hem de Rusya *Pirus Zaferi* yaşamaktan imtina ederek, hareket edemedikleri bir noktaya ulaştılar. Bu noktadan sonrası, operasyon seçeneğini içinde barındırır. ABD'nin bu aşamada etkisi ne olacaktır sorusu üzerinde düşünülmelidir. Bu aşamada, tarihsel vakalara bakmak önemli olabilir.

Türk Devlet Geleneği

Milliyetçilik, insanlık tarihinde özellikle XIX. yüzyılda, hümanizma ile beraber gelişmiş ve bu doğrultuda, insana olan saygı temelinde bir evrensellik düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Osmanlı coğrafyasına bakıldığında, milliyetçilik kavramının, Batı merkezli sosyal bilimler tarafından çok iyi analiz edilemediği tespit edilebilir. Türkiye'de post-yapısalcı yaklaşımın yükseldiği dönemde, Benedict Anderson'ın *Hayali Cemaatler* kitabı çok popülerdi.[37] Fakat ülkelerin tarihselliği ve yapısal özellikleri bilinmeden ithal kavramlar aracılığıyla analiz yapmak, analizin eksik ve yanlış olmasına sebep olur. Rigas Valestinis, Yunan milliyetçiliği düşüncesinin kurucusu kabul edilir. Rigas Valestinis'in temel iddiası, *"Osmanlı İmparatorluğu, bir Türk-Rum İmparatorluğudur"*, Grekçesinde, *"Osmanlı İmparatorluğu, bir Türk-Roma İmparatorluğudur"*. Dolayısıyla, Roma'nın temsilcisi olan bir imparatorluktur. Valestinis, *"İki topluluk arasındaki denge bozuldu ancak Osmanlı İmparatorluğu, Türklerin ile Yunanlıların İmparatorluğu olmaya devam etmelidir."* şeklinde bir talebi öne sürer.[38] (İki halk arasındaki

37 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri Ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

38 Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

yakınlık o derecede büyüktür ki, Atatürk ve Venizelos, dünyanın bir istikrarsızlığa yöneldiği dönemde bir Türk-Yunan Federasyonu'nu düşünebilmişlerdir.) Burada ilginç nokta, milliyetçiliğin kurucusu Valestinis'in talebinin bağımsızlık olmadığıdır. Rum Ortodoks Kilisesinin padişaha sadakati de Yunan Bağımsızlığının yönünü tayin etmiştir. Rum Ortodoks Kilisesi, tebaasını kaybetme korkusu nedeniyle, Yunan milliyetçiliğine karşı çıkmıştır. Yunan milliyetçiliği, Sırp ve Bulgar milliyetçiliklerini de tetikleyecektir ve bu durum kilisenin bölünmesine sebep olacaktır. Bu nedenle Yunan Bağımsızlığı, seküler Yunanlıların Patrikhane'ye, Rum Ortodoks kilisesine karşı ayaklanmasıdır. Dolayısıyla Yunan ayaklanmasını, Türklere karşı bir ayaklanmadan ziyade Patrik'e karşı bir ayaklanma olarak değerlendirmek gerekir. Ernest Gellner'ın kullanışlı bir sınıflandırması vardır, Gellner, *"Avrupa'da milliyetçilikler, Latinceye karşı yerel dillerin savaşıdır"*[39] der. Daha açık ifadeyle, Alman Almanca konuşmak ister ama Yunan, Yunanca konuşulan kilisede neye karşı ayaklanır sorusunun da cevaplandırılması gerekir.

1815 Viyana Düzeni, Fransız Devrimi'nin sonuçları üzerinde, özellikle milliyetçilik düşüncesi üzerinde yıkıcı sonuçlar yarattı. Viyana Düzeni, temel olanın imparatorluk olduğunu tescil etti. Bu düzeni bozan ise kendi imparatorluklarında da benzer ayaklanmaların olacağını ön göremeyen ve Yunan Ayaklanmasına destek veren Ruslar oldu. Rusların aksine, Avusturya-Macaristan itidalli davranarak imparatorluk fikriyatını koruma amacındaydı. Dolayısıyla Balkan coğrafyasında, ulusçuluk meselesi netameli, geç ve temelsiz olduğu için de agresiftir. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi de *komitacılık* denen bir kavramla uğraşarak geçmiştir. Bu şiddet içeren eylemlerin ve agresif tandansın aşılması, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri sürdürmekten ve stratejik konuları arka planda tutmaktan geçer. Bu yaklaşım, stratejik sorunların çözümüne de aracılık eder. Türk-Yunan ilişkilerindeki temel sorun, Kıbrıs'tır. Kıbrıs konusu, Yunanistan'ın yapıcı düşünce

39 Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Simter Coşar vd., İletişim Yayınları: İstanbul, 1998.

sistematiğini yerle bir etmiştir ve buradan yapıcı bir şey çıkması şu yakın dönem için zordur. Tarihsel bağların/birlikteliklerin hatırlanması, bu aşamada değerlidir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettiğinde kendisine verdiği unvan Kayzer-i Rum'dur. Kayzer yani Roma imparatoru olmasının sebebi, bu adlandırmanın meşruiyet kaynağı olarak görülmesinden kaynaklanır. Fatih Sultan Mehmet'in Karaman seferi öncesinde Aşıkpaşazade, ilk kez Osmanlı Hanedanı'nın soy kütüğünü çıkarmıştır. Bu dönemde Karamanoğullarının iddiası nedeniyle, Kayı Boyu kavramı önem kazanmıştır. Ancak gözünü batıya dikmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, Kayzerliği hep önemsemiştir. Türk fütûhatı denilen kavram, işgal anlamına gelmez. Bu fütûhat, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bakıldığında, İran'la bir kaynaşmadır, İran kültürünü de temellük etmektir. Özellikle idari yapı açısından bakıldığında, Büyük Selçuklunun, büyük veziri Nizamülmülk Acemdir ve Farsça konuşur, fakat Türk devletine hizmet eder ve Türk kültürünü geliştirir. Fuat Köprülü'nün *"Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerinde Tesiri"*[40] adlı çalışmasına bakıldığında, Köprülü, Bizans idari yapısı ile Osmanlı idari yapısındaki ilişkileri inceler ve dönemin gereği olarak aralarında çok da bir ilişki olmadığını iddia eder, fakat belli süreklilikleri de tespit eder. Bu fütûhat çerçevesinde, Osmanlı Devleti'ne bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin, Orta Asya'dan getirdiği idare kültürünü İran'la pekiştiren, İslam'la büyüyen ve kendisine Roma diyen bir imparatorluk olarak kendisini konumlandırdığı görülür.[41] Dolayısıyla, fütûhat kavramını içselleştirme, temellük etme kapasitesi olarak değerlendirmek gerekir.

Balkan Milliyetçilikleri ve Türk-Yunan Meselesi

Balkan milliyetçiliklerine, hümanizmanın erdemini taşıyan milliyetçilikler olarak bakmamak gerekir. Bu milliyetçilikler, anakronik ve agresif olmaları nedeniyle, sistem inşa etme kapasitesine sahip

40 Fuat Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.

41 İlber Ortaylı, *Türkiye İdare ve Teşkilat Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara, 2007.

değildirler, bu nedenle kurulan devletler de sıkıntılı olmuştur. Balkanlara bakıldığında, XIX. yüzyıldan günümüze kadar gelen sıkıntıları sürdürdükleri, bu doğrultuda diplomasi ve dış ilişkiler konusunda zorluk yaşadıkları söylenebilir. Balkan kavramı, Türkçede ve Arnavutçada *nötr* bir içeriği sahiptir, onun dışında tüm ulusların dillerinde *pejoratif*tir. Yunanistan ve Türkiye ilişkilerine bakıldığında, Yunanistan Devleti 1821'de kuruldu ancak devlet yapılanmasının oluşması kolay bir süreç değildir. II. Katerina, Kırım'ı ilhak ettikten sonra komutanı Potemkin'e Kırım'ı imar etmesini emreder ve bir ay süre verir. Potemkin de kartondan bir kent kurar ve Katerina at arabasıyla içinden geçer. *Potemkin Fasadı* tabiri de yalan dolan işleri anlatmak için kullanılır. Bu tabir yalnızca Yunanistan için değil Balkanlar için kullanılabilir.

Türkiye hem devlet geleneği hem de imparatorluk coğrafyasının merkezi olması nedeniyle, Balkan coğrafyasından farklılaşır ve hatta Orta Doğu'dan da siyasal özne olarak, devlete sahip olunması açısından farklılaşır. Berlin'den Çin'e kadar üreten ekonomisi, orta sınıfı, nüfus dengesi ve demokratik birikimi olan tek ülke, Türkiye'dir. Fakat şimdiki durum da XIX. yüzyılın tekerrürü görünümünü vermektedir. Fransa, İngiltere ve Almanya'nın soruna dahil olması, Türkiye'nin, Yunanistan ve geri kalan Balkan coğrafyasındaki sorunları, bu görünümün sebepleri olarak değerlendirilebilir. Yunanistan ve Türkiye arasında Birinci Dünya Harbi'nden beri, adaların silahsızlandırılması konusu ve Batı Trakya Türklerinin sorunları devam etmektedir. Yunanistan, Lozan'da garanti altına alınmış haklara ve Avrupa Birliği müktesebatına uyma konusunda isteksiz davranışlar sergilemektedir. Bu sorunların, yeniden baş gösterme sebeplerine bakılacak olunursa, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynakları ile bağlantılı olarak, deniz yetki alanlarının belirlenmesi hususundan kaynaklanmaktadır. Bir diğer sebep, Ege'ye dair FIR *(Flight Information Region)* hatları ile ilgilidir. Orta ve uzun mesafeli hava savunma sistemlerinin gelişmiş olması, Ege'de uçuş hakları konusunda adaların çizgilerinin belirleyici olması gibi bir durum yaratmıştır. Bu durum, Dedeağaç'ta kurulmaya çalışılan ABD üssü ile beraber değerlendirildiğinde Türkiye-Yunanistan arasındaki

sorun alanları açık olarak görülecektir. Dolayısıyla mesele, Ege'de sınırların belirlenmesidir. Bu aşamada kuşatıcı bir diplomasi, ABD ve Almanya'nın yanı sıra, Doğu Akdeniz'in diğer unsurlarıyla da görüşmeler yürütmek gerekmektedir.

Fransa ve Doğu Akdeniz

Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki varlığı, XIX. yüzyıldaki, Doğu Akdeniz mücadelesi neticesinde Napolyon'un Mısır'a çıkarma yapması doğrultusunda ele alınabilir. Mısır hem İngiliz ticaret hattını hem de Doğu Akdeniz'i elde tutma açısından önemlidir. Fransa'nın İngiltere ile olan tarihsel bir mücadelesi söz konusudur ve bu yaklaşımını Libya'da da sürdürmektedir. Bu yaklaşım, İngiltere için kabul edilebilir olabilir, fakat Baf kentinde kurulacak olan deniz ve hava üssü, Fransa tarafından farklı bir aşamaya geçildiğini ve hem Almanya'nın hem de İngiltere'nin bunu arzulamadığını değerlendirmek gerekir. Bu nedenle Doğu Akdeniz'de, Fransız-Rus yakınlaşmasından bahsedilebilir. Fransa, Almanya'yı devre dışı bırakma ve ABD ile işleri yürütme çabasındadır ve Biden'a doğru yaklaşan tavırlar sergilemektedir. Dolayısıyla, XIX. yüzyıldaki gibi ülkelerin, Doğu Akdeniz, Mısır, Suriye, Irak, Maşrık Bölgesine dair pozisyonları çok da fazla değişmemektedir. Bu, hem Akdeniz coğrafyasının değişmeyen öneminden hem de paternlerin kolay kolay değişmemesinden kaynaklanmaktadır. Fakat bugün artık bilinen aktörlere ek olarak Çin ve Hindistan'ın varlığı da Doğu Akdeniz açısından önemle değerlendirilmeye muhtaçtır.

–VIII. Ağustos 2020–

Beyrut Limanı Patlaması

Lübnan'daki patlama fazlasıyla üzücüdür. Lübnan gibi kaotik bir coğrafyada özneler, ülkeler olmaktan ziyade karmaşık yapıda devlet dışı aktörlerdir. Lübnan, Ortadoğu'nun yoğunlaştığı ama aynı zamanda denize açıldığı, Maşrık bölgesinin *Levant* denilen bölgeyle

birleştiği yerdir. Lübnan'da liman çok önemli bir noktadır. Son dönemin istisnai yazarlarından, Lübnanlı yazar Amin Maalouf, Padişah Abdülaziz'in ölümüyle başlayan *Doğunun Limanları*[42] romanında, Doğu Akdeniz'i geçiş dönemleri üzerinden, Türkleri, Ermenileri, Yahudileri, Lübnanlıları ve birçok aidiyet ve kimliği Nazizm'e varan geniş bir süreç içerisinde anlatır. Amin Maalouf, farklı kültürel dokuları, kendi kahramanları üzerinden harmanlayarak, medeniyete dair bir yaklaşım da inşa eder. Bu doğrultuda, Maalouf her ne kadar Batı ve Arap-Müslüman medeniyetlerinin eş zamanlı olarak tükenişinden endişe etse de bunlara rağmen daha iyi bir dünya olasılığına inanmak ister. Doğunun Limanları da Avrupa ve Doğu'nun, dillerin ve dinlerin tanışma noktasıdır. Maalouf tıpkı Lübnan gibi medeniyetin her bir ögesine karşı kucaklayıcıdır. Bu nedenle Lübnan'ı sevmek kolaydır, Lübnan'ı bir Feyruz şarkısıyla sevmek dahi mümkündür. Lübnan hem yabancı değildir hem de kucaklayıcıdır.

Tarihsel olarak bakılacak olunursa, Cebeli Lübnan Nizamnamesi (1861), Osmanlı İmparatorluğu'nda dış müdahalenin somutlaştığı bir kararnamedir. Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki rekabetin ilk kez, dış müdahale için uygun ortam yarattığı bir sürecin ürünüdür ve bu kararname ile Osmanlı anakarasında özerk bir bölge yaratılmıştır. Yakın dönem açısından bakıldığında, Beyrut'ta Burj El Barajneh, Sabra ve Şatilla katliamları büyük facialarla gündeme gelir. Coğrafi olarak, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'nin de gündeminde olan ve verimli bir vadi olarak bilinen Bekaa Vadisi adlı alana sahiptir. Bu bölge, Ortadoğu başta olmak üzere dünyadaki terör örgütlerinin çoğunun merkezi olan, aynı zamanda Şam-Beyrut arasındaki bir otoyoldur. Dolayısıyla ilginç bir coğrafya ile karşı karşıya kalınmaktadır, fakat son döneme bakıldığında Ortadoğu'daki sıkışmış vaziyetin burada tezahür ettiğini görmek mümkündür. Son dönemde de bu doğrultuda Lübnan'da ilginç gelişmeler olmaktadır. Lübnan'da genel olarak Maruniler, Şiiler,

42 Amin Maalouf, *Doğunun Limanları*, çev. Esin Talu-Çelikkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Sünniler -Filistinli Sünniler- ve Dürziler gibi etnik mezhepsel referanslarla oluşan siyasal grupların yarattığı iç savaş hali hakimken, son dönemdeki gösterilere bakıldığında, Şiiler ile Sünnilerin el ele ekonomik haklar veya gündelik hayattaki tasarruflara dair ortak protesto gösterileri düzenledikleri ve bütünleşmiş bir Lübnan arayışı içinde oldukları görülmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken mesele, İç Savaş'tan sonra Batı teşvikiyle oluşturulmuş ve cemaatler bütünü halini almış olan ve anayasasında, Şii meclis başkanı, Hristiyan devlet başkanı, Sünni başbakan şeklinde belirli kotalarla temsil hakkı tanınmış olan Lübnan'ın, değişim ve dönüşüme rağmen kendi devlet kapasitesini oluşturamamasıdır. Dahası Lübnan, teritoryal olarak olmasa da toplum olarak bölünmüştü ve bu durum hukuk sistemiyle de desteklendi. Dolayısıyla, anayasal olarak da bölünmüş yapı, bir devlet kapasitesi yaratamadı. Bölgede, silahlı Hizbullah örgütü, Şii topluluğunun Emel Hareketi, Maruniler tarafından desteklenen Falanjist Lübnan Hareketi gibi hareketlerin varlığı aşikardır. Beyrut'a dair Oriana Fallaci'nin *İnşallah* isimli romanı şaşırtıcı ögeler taşır.[43] Roman, Lübnan'daki iç savaşın mantıksızlığını, farklı etnik ve mezhepsel referanslar üzerinden yarattığı karakterle anlatır. Fallaci, kaotik ve mantıksız yaşamı, bireyin toplumsal ve siyasal alanda edindiği rol ve kimlikler üzerinden anlatır. Romanda dini inançlar, dinin farklı toplumlarda ve coğrafyalarda büründüğü aşırılık yönünden ön plana çıkmaktadır. Genel olarak eleştirilecek yönleri olmasına rağmen, bazı gözlemlerin doğru yapıldığını, Lübnan'a ilişkin önemli tasvirler bulunduğunu kabul etmek gerekir. Bütün bunlara bakıldığında, Lübnan'da temel olarak, devlet kapasitesi ve kimlik yaratma sorunu ön plandadır.

Cumhuriyet ve yurttaşlık kavramları çok önemlidir, post-yapısalcı yaklaşım, alt-kimliklerin tanınmasının barışa katkı sağlayacağına yönelik bir söylem geliştirdi, fakat bu tanınma süreci, içerisinde çatışmayı da barındırır. Bu süreçlerin ortaya çıktığı yapılar, farklı paternlere sahiptir dolayısıyla teşbihte hata yapmamak gerekir yani neyin, ne ile karşılaştırıldığı önemlidir. Lübnan, Ortadoğu'nun

43 Oriana Fallaci, *İnşallah*, çev. Rekin Teksoy, Can Yayınları, İstanbul, 1994.

makus talihinin ve hatta Balkanlarda Dayton Anlaşması ile oluşmuş Bosna Hersek'in yaşadığı sıkıntıların benzerini yaşamaktadır. İmparatorluklar içerisinde toplumu etnisitelere, mezheplere bölerek, siyasal kimlik haline getirmek ve temsili bunun üzerinden yapmak mümkündür. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda bu yaklaşıma *emperyal milliyetçilik* denilirdi, Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Islahat Fermanı ile bu yaklaşım, *Yeni-Osmanlıcılık* olarak tezahür etmiştir. Islahat Fermanı'nın (1856) uzantısı olarak, Cebeli Lübnan Nizamnamesi (1861) hazırlanmıştır. Ahmet Cevdet Paşa, *"Tanzimat Fermanı memleket için ne kadar elzem idiyse Islahat Fermanı da o derece büyük bir ihanettir"*, şeklinde yorumda bulunmuştur. Bu sorun, Vilayet Nizamnamesi (1864) ile devam etmiştir. Dolayısıyla, Lübnan'da Osmanlı'nın etnik bölümlenmesi ile başlayan bu süreç, *"ittihad-ı anasırın"* sağlanamama süreci olarak okunmalıdır.

İç siyasetteki kimlik bölünmesinin dış kimliklerle ilişkisi vardır. Her bir alt kimliğin, ülke içerisinde kullanışlı bir aygıt haline gelmesi çerçevesinde, klasikleşmiş dostluklar oluşur. Katolik Marunilerin, Katolisizmin kılıcı olarak kendini tanımlayan Fransa ile özdeşleşmesi ya da Hizbullah'ın Şiilik paydasında İran ile kendini özdeşleştirmesi durumları ile karşı karşıya kalınabilir. Filistinliler ya da Şia'nın İsmailiyye kolundan olmakla beraber hiç kimse tarafından kabul edilmeyen Dürziler gibi bu özdeşleşmenin dışında kalan gruplar da vardır. Bu bölünmüşlük hali Lübnan'da devlet kapasitesini geliştirememiştir. Ortak bir Lübnan kimliği oluşturmak amacıyla Fenikelilik –Lübnan bayrağındaki sedir ağacının da Fenikeliliği ve büyük ticari kapasiteyi vurgulaması gibi- geliştirme konusunda çabalar olsa da devlet kapasitesizliği ve siyasal çalkantılar içerisinde, bu kimliği oluşturmak mümkün olamamıştır.

Yunanistan ve Mısır

Tarih, hem süreklilikleri hem de *décadence*ları içinde barındırır. Bugünün İtalya'sına bakarak Roma İmparatorluğu'nu görmeye

çalışmak yanlış sonuçlar üretebilir. Nitekim o hayalin peşinden giden Mussolini, bu hayali gerçekleştirme adına küçücük Arnavutluk'u bile işgal edememiştir. Mussoli'nin çok sevdiği Malaparte'nin Stalingrad önlerinde gidip Stalingrad'ı almak yerine Stalin'e hayranlık duyması da bu doğrultuda ele alınmalıdır.[44] Dolayısıyla *décadence*lar vardır. Bugünün Yunanistan'ına bakıldığında her ne kadar Lord Byron ve Bryon'un etkisiyle Arnold Tyonbee, onu Büyük Yunan İmparatorluğu olarak görmeyi hayal etmek istedilerse de bu hayali terk etmek zorunda kaldılar. Dolayısıyla süreklilikleri, tortuları ve paternleri bilmek gerekir ama hakikat ve tarih tekdüze bir çizgi üzerinden ilerlemez. Bugün Yunanistan'a bakıldığında, Platon ve Aristoteles'in büyük Batı Medeniyeti olan Yunanistan'ını ya da İskender'i çıkaran bir Helen Uygarlığını görmek mümkün değildir ve hatta bugünkü Yunanistan ne yazık ki Batılılar tarafından ucuz tatil görünümünün ötesi gidememektedir.

Mısır'a da bakıldığında, Mısır çok farklı süreçlerden geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıldaki bütün reformlarında, Mısır ile yarışması söz konusudur. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'ı modernleştirdi ve yeniden kurdu. Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır Hıdivi iken II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını lağvetmesinden faydalanarak, ordusuz kalmış bir Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Napolyon işgalinden sonra ayağa kalkarak Kütahya'ya kadar gelebilmişti. Oğlu İbrahim Paşa ve torunu İsmail Paşa da Mısır açısından önemli işler yaptılar. Osmanlı İmparatorluğu, Donizetti Paşa'yı getirebildi fakat Donizetti bir Verdi değildir ve hiçbir zaman da olmamıştır. Mısır, birinci sınıfla çalıştı ve Verdi'ye *Aida* Operası'nı yazdırtarak, tüm dünyaya Mısır'ı tanıttı. Burada aralarında önemli fark olan bir çekişme durumu söz konusudur. Fakat o dönemin Mısır'ı ve şimdiki Mısır farklıdır. Türkiye, Cumhuriyet ile Mısır'a ciddi bir fark atabildi. Türkiye yaşadığı çöküşe rağmen, devlet aklı, askeri güç, üreten ekonomi olma gibi tarihsel süreklilikleri sayesinde, merkez konumda kalmayı başardı. Tarihsel tortular, süreklilikler kenara bırakılıp

44 Curzio Malaparte, *Volga Avrupa'dan Doğar*, çev. Mete Ergin, Kuzey Yayınları, Ankara, 1985.

günün hakikatine bakılınca, turizm cenneti bir Yunanistan, devlet kapasitesi ve üretimi olmayan bir Mısır manzarası mevcuttur.

Doğu Akdeniz'de Yunanistan ile Mısır arasındaki anlaşmanın hukuki ve teknik boyutları vardır, fakat bundan önce, bu anlaşmanın arkasındaki destekleyici güçlere bakmak gerekir. Yunanistan'ın desteği kim diye bakılırsa, Fransa'nın bölgedeki hedefleri doğrultusunda ve hatta Rusya ile blok olma çabası da fark edilirse, Macron-Putin dostluğunun bu bölgeye yansıdığı tespit edilebilir. Fransa-Rusya blokunun Doğu Akdeniz'de, İngiliz-Amerikan blokuna karşı bir varlık göstermeye çalıştığı, bu amaçla da vakum tespit ederek burayı doldurma amacında olduğu fark edilebilir. Bu doğrultuda, Yunanistan ve Mısır arasındaki anlaşmanın, Fransa tarafından desteklenmesi ve Rusya tarafından da ittirilmesi özellikle Total şirketinin bu bölgeye girmesi durumu da göz önüne alınırsa, ne gibi sorunlar ortaya çıkacaktır diye düşünülmesi ve tespit edilmesi gerekir.

Doğu Akdeniz

Macron'un Fransa'yı nereye sürüklediğini ve nasıl bir pozisyonda olduğunu anlamak gerekir. Macron'un neo-liberal ideolojik pozisyonu hiçbir zaman değişmedi. Macron, neo-liberal network ile de yakın temas içerisinde olan ve o ağların desteği ile Fransa'da sürpriz bir şekilde devlet başkanı seçilen, siyasi geçmişi olmayan bir karakterdir. Bağlı olduğu ideolojik formasyona ve uluslararası networküne bakıldığında, ABD'de Biden, Obama ya da Soros, yani Demokratların bir benzeri olduğu görülür.

Macron, Fransa'dan bir ABD çıkarmaya çalıştı, fakat içeride sağlam bir direnişle karşılaştı. Fransa ne kadar sanayileşmiş olsa da Fransız kültürünü, aklını ve ruhunu belirleyen şey Fransız köylülüğüdür ve Fransa'da köylülüğün künt yapısından kaynaklı olarak getirdiği bir sertlik vardır. İngiltere'nin aristokrasi kültürü nasıl İngiltere'de bir diplomasi yarattıysa, Fransa'da da köylülük kültürü, bir diplomasi yaratmıştır. Bu nedenle Fransa'da bazen çok keskin hareketler görülebilir. Macron da bunun temsilcisidir. Fransız devleti ile Macron'un

arası nasıl diye bakıldığında, pek çok *think-tank* kuruluşu yan yana gelerek, Le Monde gazetesinde bir ilan yayınladılar. Bu ilanda, Meclis'i ve bakanlıkları dinlemeyen bir Macron portresi çizilmiştir.

Libya konusunda Macron, Biden'ın seçilmesi ihtimaliyle, Afrika'dan dışlanmayacağını ve Çin -ABD-Fransa üçlüsü olarak Afrika'yı sömürmeye devam edeceğini düşünmüştü. Macron'un yakın dönemdeki İran ziyaretine, Yunanistan ile kurduğu ilişkilere ve Lübnan'a dair tasarruflarına bakıldığında da aynı perspektifin sürekliliği görülür. Macron'un Biden'ın seçilmesine dair beklentilerle hareket ettiği söylenebilir. Biden'ın seçilmesi halinde, Macron'un Biden'ı hoşnut edebileceği çeşitli alanlar vardır. Macron çok keskin oynamakla birlikte, İran ve Çin ile yakınlaşması, Lübnan'da varlığı ve Türkiye'yi sıkıştırma çabaları, Biden'ın isteyeceği şeylerdir. Fakat Rusya konusunda, Biden'ın pek istekli olacağı beklenemez. Fransa ve Rusya arasında da tarihsel olarak bir yakınlık söz konusudur. Tolstoy'un *Savaş ve Barış* romanında, Rus aristokrat aklının ne kadar Fransız olduğu ve hatta Fransa ile savaşırken bile komutanların Fransızca konuştuğu görülür. Kırım Harbi'nden sonra Rusya'da, Rusça konuşan aristokratlar ortaya çıkmıştır. Savaşta mevzilerde subaylar ve askerler yan yana gelince, Rus milliyetçiliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tarihsel momenttir ve tarihsel gelişim, Fransa'nın açtığı kapıların Rusya'nın işini kolaylaştırdığını göstermektedir. Bu açıdan, Macron'un bir kumar oynadığını söylemek mümkün. Dostoyevski, *Kumarbaz* romanında[45] *"Bir sistem varsa ve çalışarak geleceğinizi kurabileceğinize inanıyorsanız, kumar oynamazsınız. Biz Ruslar, sistem olmayan yerde mecburen kumarbaz oluyoruz."* der. Bu kadar sıkışmış olan bir ülke kumar oynamak zorunda kalabilir.

Fransa'da Macron'un iktidara gelişiyle beraber, Fransız milliyetçiliği bir takıntı ile şöyle bir iddia ortaya koydu, *"Almanya büyük, kuvvetli ve kocaman bir gövdeye sahip ama Almanya'nın beyni yok. Biz Fransızlar ise Avrupa adına fikir üreten toplumuz. Zaten Fransız Devrimi, Aydınlanma hepsi Fransa'nın üretimi ve Avrupa'nın geleceğini de*

45 Fyodor Dostoyevsky, *Kumarbaz*, çev. Deniz Boyraz, Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul, 2008.

biz çizeceğiz. Alman üretir, fabrikalarda çalışır ama Avrupa'nın kültürel ve siyasi kimliğini yaratmak Fransa'nın tekelindedir". Macron'un, stratejik anlamda Almanya'yı peşinden sürükleme çabası var, fakat Almanya ile Fransa'nın farklılaştığı birçok nokta var. Bunlardan bir tanesi Türkiye'dir. Türkiye konusunda Merkel, Macron gibi bir tavır sergileyemez. Bunun ilk nedeni, Almanya'nın içindeki Türk nüfustan kaynaklıdır. İkincisi Almanya, göç konusunu ciddiye almaktadır. Göçmen meselesi nedeniyle, Türkiye'nin çok üstüne gitmek istemeyecektir. Üçüncü neden, stratejiktir. Almanya, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya açılımı konusunda ve Balkanlar'da, Türkiye'yi staratejik araç olarak görür. Özellikle Balkanlarda, kendisinin algıladığı Rusya tehdidine karşı ve hatta bazen ABD varlığına karşı Türkiye, Almanya için önemli bir ortaktır. Dördüncü sebep, ekonomiktir. Türkiye, Almanya açısından dışarıda bırakılacak bir ülke değildir. Macron'un Türkiye politikası ise Türkiye'yi yok sayma üzerinedir.

Fransa'nın Libya'ya dair politikasına bakılırsa; Fransa, Doğu Akdeniz'e bir firkateyn ve iki tane Dassault Rafale savaş uçağı gönderdi. Siyasette semboller önemlidir, gönderilen firkateynin adı *Lafayette*'tir. Bu isim, 1789 ve 1830 Devrimlerinin önemli kahramanlarından Marquis de Lafayette'den gelir. Lafayette'i Lafayette yapan, en önemli mücadele ise ABD Bağımsızlık Savaşı'nın kahramanı olmasıdır. Lafayette, Amerikan kahramanı ve özgürlükçülük taraftarıdır. Aynı zamanda Lafayette, Fransa adına Amerikan topraklarında İngilizlerle savaşmıştır. Dolayısıyla, "*ilerlemeci*" Biden'ı hoşnut edecek bir isimdir. Bu nedenle, sembolizmin göz önünde bulundurulması önemlidir. Bununla Macron, *'Sevgili Biden, biz seninle aynı yerden gelmekteyiz, sen o tahta oturduğunda da dünyayı, bu Doğu Akdeniz civarını, ben seninle paylaşmak için belli hazırlıklar yapıyorum. İdeolojimiz bir, çıkarlarımız bir"* demektedir. Fransa açısından Türkiye, kendi karşısında yer alan, kendi ideolojik çerçevesinde 'baskıcı, otoriter, geri kalmış ve Müslüman' dolayısıyla hasım kategorisindedir. Macron'un Türkiye'yi hedef alması, son üç yüz yıldır devam eden oryantalist bakış açısının ve buna ihtiyaç duyan emperyalist çıkarların bir sonucudur. Dolayısıyla Macron'un Fransa'sı budur.

Libya'da oluşan Fransa, Mısır, İsrail, BAE, Rusya blokuna, Bahreyn'i ve Suudi Arabistan'ı da eklemek mümkündür. Fransa'nın pozisyonundan sonra Mısır'a bakılırsa, Mısır devlet başkanı es-Sisi, kendince Nasır olma arzusu olan bir devlet başkanıdır ve Türkiye'de pek konuşulmayan girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak Rusya'dan, *Rezonans-NE* adlı bir radar sistemi satın aldı. Rezonans-NE radar sistemi, S-500'lerde kullanılan radarın geliştirilmiş halidir ve bunlar Mısır'a yerleştirildiği andan itibaren -yerleştirildiklerine dair haberler var- İskenderiye'den Antalya'ya kadar Türkiye'nin de uçuşlarını kontrol edebilen ama aynı zamanda, İsrail'in elindeki F-35'leri de gözetleyebilen bir radar sistemidir. Askeri anlamda, bütün Akdeniz'i kapsayan bir radar söz konusudur. İkinci olarak, Mısır Rusya'dan, Su-35 satın aldı. Bu hamlelere karşı, ABD'den, *"Mısır CAATSA kapsamına alınacaktır"* şeklinde bir açıklama geldi. Burada ilginç olan nokta, Libya'daki ortaklığın Rusya tarafından başarılı bir şekilde kullanıldığıdır. Bu, aslında ABD'nin yarattığı vakumdur ve bu vakum, Mısır'ı Rusya ile daha yakın olmaya itmiştir. Rusya da bu sayede, Fransa'nın desteğiyle, Mısır'a kadar inmiş ve Libya'ya girmiştir. Burada, Sirte-Cufra hattını elinde tutmaktadır. Dolayısıyla Rusya-Mısır ilişkilerinin daha geniş açılardan okunması gerekir.

İsrail'e bakılacak olunursa, İsrail'de de Netanyahu'nun Putin ile kurduğu yakın ilişkinin, hem Mısır ve Rusya'nın yakınlaşmasına aracılık ettiği hem İsrail'in güvenliğini sağladığı öngörülmelidir. Netanyahu'nun Biden ile iyi ilişkiler kurması ve Biden'ın başkan yardımcısı olarak belirlediği Kamala Harris'in Yahudiler ile ilişkisi Netanyahu açısından elverişli bir ortam yaratmaktadır. Kamala Harris'in annesi Hintli babası Jamaikalıdır. Hintli olması açısından yakın dönemde Hindistan'ın dünya siyasetinde üstleneceği güçlü rol çerçevesinde ilginç bir durum söz konusu olmasa da Jamaikalı olması, ABD için ilginçtir. ABD'de Jamaikalılık, en alt etnik grup anlamına gelir. Avrupa sosyal bilimleri ile ABD sosyal bilimleri birbirlerinden farklıdır. Bu farklılık terminolojiye de sirayet etmiştir. Mesela asimilasyon kavramı, Avrupa sosyal bilimlerinde pejoratif anlamda kullanılırken, ABD'de asimilasyon bir başarı hikayesi olarak kullanılır. Mesela 1930'lu yıllarda İtalyanların asimilasyonu,

1940'larda Yahudilerin asimilasyonu başarı hikayesi olarak yorumlanır. Siyahların asimilasyonu konusu ise siyahlara sıra gelmediği şeklinde değerlendirilir. Dolayısıyla siyahlar, asimile olmaya bile hazır olmayan bir kitle olarak değerlendirilir. Latinlerin içinde de belli bir sıralama vardır. En alttan yukarıya doğru, Jamaikalılar, diğer Latinler, Nikaragualılar, Meksikalılar ve en üstte de Kübalılar vardır. Hatta Kübalı olmak daha makul olduğundan, Florida'da Nikaragua göçmenleri kendilerini Kübalı olarak tanıtırlar. Kamala Harris de bu asimilasyona hazır olmayan kitlenin içinden çıkan, aslında kitlenin asimilasyonuna dair değil de bireysel bir başarı hikayesi olarak değerlendirilir. Kamala Harris, yalnızca siyahların gittiği, *Historically Black Community University* olarak listelenen Howard Üniversitesi mezunudur. Harris, siyah kimliğini üzerinde taşıyan birisidir, bunun yanı sıra Harris'in eşi Douglas Emhoff ise ABD Musevi'si ve Kaliforniyalı bir liberaldir. Bu noktada, İsrail ile çok sağlam ilişkileri vardır. Kamala Harris'in Türkiye'ye yaklaşımı da üzerinde taşıdığı kimlikler doğrultusundadır. Türkiye'yi, Batı'nın dışında bir *öteki* olarak kabul eder. Ermeni Soykırımı tasarısına verdiği desteği de bu açıdan değerlendirmek gerekir. Bu ideolojik bir formasyondur ve zihin yapısı kolay kolay değişmez. Dolayısıyla, İsrail açısından Kamala Harris'in başkan yardımcısı adayı olarak belirlenmesi de Netanyahu'nun son derece hoşuna gidecektir. İsrail böylelikle hem Çin ile ilişkilerini sürdürmekte hem de ABD desteği ile bugün yapılan anlaşma aracılığıyla, Doğu Akdeniz konusunda BAE ile anlaşmaya varmaktadır. Bunun karşılığında İsrail, Batı Şeria'yı ilhaktan vazgeçse de kazançlı bir pazarlıkla, bir Arap ülkesini daha yanına çekmeyi başarmıştır. İsrail açısından bu pazarlık ve anlaşma, 1994'teki Ürdün Anlaşması'ndan sonraki önemli bir başarı olarak görülmelidir.

Doğu Akdeniz'e ve Ege'ye dair sınırların belirlenmesi sorunu gündemdedir. Amerikalıların, *Yakalanamayan Jack* diye bir hikayesi vardır. Jack'e, *"Jack sen neden yakalanamıyorsun?"* diye sorulduğunda, Jack, "*Çünkü kimse beni yakalamaya çalışmıyor, çünkü benim hiçbir*

şeyim yok." cevabını verir. Dolayısıyla varsıl olmak, kaçınılmaz bir şekilde peşinize başkalarının düşmesine sebep olur ve buna karşı yapılması gereken hakların savunulmasıdır. Bu savunma durumu, bölgedeki bütün aktörler için geçerlidir.

Doğu Akdeniz coğrafyasında farklı ve ilginç bağlar vardır. Mısır'da büyük bir Rum komünitesi vardır. XX. yüzyılın en önemli Mısır analisti, Beyrutlu bir Rum olan, siyaset bilimci Vatikiotis'tir. Bir diğer İskenderiye Rum'u ünlü şair Kavafis'tir. Kavafis, *Barbarları Beklerken*[46] şiirinde, Yunanistan'ın bugünkü ruh halini öngörüp, anlatmış gibidir. Şiir boyunca, *"Bugün, buraya, barbarlar geliyormuş"* denilerek, barbarlar beklenir ve barbarlara ilişkin korku ve kaygılar anlatılır. Şiirin sonu, *"Hava kararדı, barbarlar gelmedi. Sınır boyundan gelen habercilere göre, barbarlar diye kimseler de yokmuş. Peki, biz ne yapacağız şimdi barbarlar olmadan? Bir çeşit çözümdü onlar sorunlarımıza"* şeklinde biter. Bu şiir, varoluşunu, kimliğini, kendisini düşman ve düşman korkusu üzerinden kuran ve var eden toplumların acıklı durumunu anlatır. Kavafis bir başka şiirinde, *"Tanrılar geleceği, sıradan insanlar olanı biteni, bilgeler ise olmak üzere olanları tespit ederler"*der.[47] Yunanistan'ın bugünkü haliyle, bu bilgeliği yitirdiği görülmektedir. Heiko Maas'ın bahsettiği gibi, *"uçurumun kenarında bulunma noktasına"* gelindiği görülmektedir. Yakın dönemde ABD'den Dedeağaç'a gelen geminin adı Winston Churchill'dir. Churchill insanlık tarihinde, İkinci Dünya Harbi'ndeki rolü ve Almanlara karşı İngiltere'yi ayakta tutan, BBC Radyosundaki konuşması ile akla gelecektir.[48] Winston Churchill'in, hatıratına bakıldığında, Gelibolu'yla ilgili değerlendirilmelere rastlanır. Churchill için, İkinci Dünya Savaşı'ndan da daha önemli olan şey Gelibolu yenilgisidir. ABD'nin bölgedeki varlığına bakıldığında, Dedeağaç üssü, ABD adına önemli bir girişimdir. Yunanistan'ın böyle bir girişimde bulunması, Türk-Yunan dengesinin sağlanmasına ya da Ege'de

46 Konstantinos Kavafis, *Barbarları Beklerken*, çev. Erdal Alova & Barış Pirhasan, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

47 Konstantinos Kavafis, *But the Wise Perceive Things about to Happen*, çev. Edmund Keeley & Philip Sherrard, Princeton University Press.

48 Iron Maiden'ın *Aces High* isimli şarkısı da bu konuşmaya referans verir.

sorunların çözülebileceğine dair umutları tüketmiştir. Yunanistan'ın üsse izin vermiş olması ve bu konuda Türkiye ile gerekli görüşmeleri yapmaması ikili ilişkilerdeki dengeyi bozmuştur.

AB açısından durum analiz edildiğinde, Fransa'nın AB içerisinde agresif bir tutuma sahip olduğu görülmektedir. Fransız *Atlantico* sitesinde, Alexandre Del Valle'in *Erdogan a-t-il les moyens de déstabiliser Emmanuel Macron en France?*"[49] başlıklı uzun röportajı *"Erdoğan'ın Fransa'da Macron'u istikrarsızlaştırma araçları var mı, Macron'un dengesini mi bozuyor ya da Fransız kamuoyunda Macron'un eylemleri nasıl karşılık buluyor?"* gibi sorun alanları üzerinden Fransız gündemini meşgul eden konuları içermektedir. Macron'un Fransa'sı, Lübnan'da var, İran ile görüşüyor, Suriye'de etkili olmaya çalışıyor, PYD'ye destek veriyor. Bunların yanı sıra Almanya'yı peşinden sürüklemeye çalışıyor. Merkel ile Macron geçen hafta Paris'te yan yana geldiler ve Fransa'nın Almanya'yı çok da peşinden sürükleyemediği, en azından Merkel'in şahsında sürüklenmediği gözlemlenebilir. Fransa Yunanistan meselesinde, Yunan bağımsızlığında da olduğu gibi aşırı bir romantizme kapılmış gibi bir izlenim verirken, Almanya daha dengeleyici adım atmaktadır. Heiko Maas ve Merkel'in girişimlerini de bu çerçevede değerlendirmek uygun olacaktır. Almanya'nın Türkiye'ye dair politikalarına bakıldığında, bu politikaların, Türkiye'yi AB'nin kıyısında tutmak, Türkiye'nin içeri girmesine izin vermemek ama süreçten kopmasını engellemek şeklinde olduğu özetlenebilir. Almanya'nın, Fransa'nın aşırı hamlelerinin Türkiye'yi tamamen eksenden çıkarabileceğine dair kaygıları, bu politikasının riske girdiğine dair bir algı oluşmasına da sebep olmaktadır.

İsrail

İsrail ile BAE arasındaki anlaşma, bir ilk olmakla beraber, bunun arkasından Umman da gelecektir. İsrail tarafı Lübnan konusunda

49 Alexandre Del Valle, "Erdogan a-t-il les moyens de déstabiliser Emmanuel Macron en France?", *Atlantico,* 16 Ağustos 2020, https://atlantico.fr/article/decryptage/erdogan-a-t-il-les-moyens-de-destabiliser-emmanuel-macron-en-france--alexandre-del-valle

talepkar ve bu talepleri, yüksek sesle dile getirmekten kaçınmıyor. Lübnan'a ilişkin taleplerin yanı sıra İsrail'in yakında Sudan'a açılacağı öngörülmelidir. Sudan, Kızıldeniz geçişi nedeniyle İsrail için kritik bir öneme sahiptir. İsrail'in Kızıldeniz'e açılan, kama ucu gibi güneye doğru inen noktada Eilat Limanı yer alır. Bu liman askeri açıdan da son derece önemlidir. Zaten askeri tesisler de Eilat Limanı'nın kuzeyinde yer alan Necef Çölü'ndedir. İsrail donanmasına bakıldığında da İsrail'in Kızıldeniz'e ağırlık verdiği ve Akdeniz donanmasının, İsrail açısından bir ihtiyaç olarak tespit edilmediği görülür. Akdeniz'den tehdit algılamamaları da bunun sebebidir. İsrail, Mısır ile Camp David Anlaşması sayesinde, Enver Sedat'ın hayatına mal olsa da bir normalleşme yaşadı. Aynı normalleşme, Abraham Antlaşması çerçevesinde Ürdün ile 1994'te devam etti. İsrail ilk defa, BAE ile bir normalleşme sürecine adım attı. İsrail bu adım ile bir pakt içerisine girmekten ziyade, yakın çevresindeki güvenlik araçlarını çoğaltmaktadır. Lübnan ile normalleşme ihtiyacı ve bu doğrultudaki talepleri de bununla bağlantılıdır. Nitekim İsrail'in savunma stratejisi, 1948'den beri aynı çizgidedir ve 1967 Savaşı'nın ünlü subayı Moshe Dayan'ın çizdiği stratejik hat da fazla değişmemiştir. Bu değişmezlik hali coğrafyanın da sabitliğinden kaynaklanır. İsrail, Batı Şeria'daki bazı yerleşim yerlerini ilhak etmeyi düşünebilir ama coğrafyada bir genişleme söz konusu değildir. Bu nedenle İsrail, orta vadede stratejik çıkarları doğrultusunda, yakın çevresinde bir güvenlik çemberi yaratma ihtiyacındadır. Stratejik çıkarın uzantısı olarak İsrail'in ulusal çıkarlarına bakıldığında, hem askeri güvenliği sağlama hem de bölgede stratejik hareket edebileceği alanları tespit ederek varlığını sürdürme amacında olduğu görülür. Dolayısıyla, Sudan ve BAE ile yapılan anlaşmayı, bu çerçevede okumak gerekir. İsrail için temel tehdit İran kaynaklıdır. Bu nedenle İsrail, İran'a karşı BAE, Suudi Arabistan, Mısır ile birlikte bir hat oluşturmayı mümkün kılma arayışındadır. Bu yaklaşıma rağmen, bu hattın kısa sürede oluşmasını beklememek gerekir. İsrail'de kuruluş günlerinde çok olmayan ama gittikçe artan bir eğilim söz konusudur. İsrail'in kendisi Semitik olmasına rağmen İsrail'de Araplara yönelik antisemit bir bilinç söz konusudur. Bu nedenle, Arap devletlerini

etkisizleştirme, bu devletlerin devlet kapasitelerini sönümlendirme konusunda İsrail başarılı adımlar atmıştır.

İsrail'de son dönemdeki gelişmelerine bakıldığında, İsrail'in ulus-devlet olarak varlığının şekillendiği görülür. İsrail'in kuruluş felsefesinde devlet, tüm dünya Yahudilerinin bir son sığınağı olarak tahayyül edildi. 1977'de, Likud Partisi'nin iktidarından sonra, dünya Yahudiliği kavramı yerini territoryal bir kimlik temelinde, İsrail Yahudiliğine bırakmıştır. Bu anlayış çerçevesinde, bugün, *Aliyah*'a katılmayan, yani İsrail'e göç etmeyen Yahudi, İsrail açısından pek de makbul bir Yahudi değildir. Bu nedenle İsrail Devleti'nin her ne kadar önemli networkleri olsa da bu yapıların ve ilişkilerin kusursuz işlediği düşünülemez. Örnek olarak, Amerikan Yahudiliği içerisinde, İsrail'e özellikle Netanyahu hükümetine karşı ciddi tepkiler vardır. Doğu Avrupa Yahudiliğine bakıldığında, ekonomik koşullardan dolayı Rusya, Moldova, Ukrayna ve Belarus Yahudileri dahil olmak üzere birçok Yahudi'nin göç ettiğini; bu nedenle, bu bölgede, İsrail'in etkisinin görece önemsiz olduğu görülür. Bu süreçlerin de etkisiyle İsrail, ulus-devletleşme aşamasında hızla ilerleyerek, bir bölge devleti halini almıştır. Bazı İsrail vatandaşı Aşkenaz Yahudileri, *"Biz, bir ideal devlet olarak, İsrail devletini kurmaya çalıştık fakat son kertede, bir Ortadoğu devleti olduk. Araplar ile savaşırken, Araplara benzedik ve Ortadoğu'nun bütün olumsuzluklarını da temellük ettik."* şeklinde İsrail devletine yönelik eleştiriler getirmektedir.[50]

Ulus-devletleşme ile bağlantılı olarak, İsrail'in bölgedeki etkisinin küresel düzleme yansımasına da bakmak gerekir. Bu açıdan, İsrail'in ticaret yollarındaki etkisine de iyi bakmak gerekir. Kızıldeniz ve Basra, İsrail açısından önemlidir. Yakın gelecekte Çin'i Hindistan ile dengelemek için manivela olabilecektir. Bu nedenle İsrail'in Sudan ile de bir normalleşme anlaşmasına varması öngörülebilir. Nitekim BAE özelinde olduğu gibi Arap ülkelerinin, adları her ne kadar Arap ülkesi olsa da Filistin davasını, Arap kimliğinin çok önemsemediği görülmektedir. Bu, İsrail'in de tespit ettiği önemli bir hakikattir ve bu doğrultuda Arap ülkelerinden bir tehdit algılamamaktadır.

50 Lee E. Dutter, "Eastern and Western Jews: Ethnic Divisions in Israeli Society", *Middle East Journal*, 31:4, Sonbahar 1977, pp.451-69.

–IX. Eylül 2020–

Doğu Akdeniz

NATO içerisinde Yunanistan ve Fransa'nın pozisyonunu tarihsel olarak değerlendirmek, Türkiye'nin pozisyonunu daha iyi anlamayı sağlayabilir. Fransa'dan Doğu Akdeniz'e yeni gelen geminin adı Charles de Gaulle'dür. Dünya tarihinde, *"de Gaullism"* diye bir kavram vardır. Fransa'nın belki de son ürettiği siyasi isimlendirme olarak, Fransa adına de Gaullism kavramının ne olduğuna bakılabilir. Bu kavram, Fransız milli kimliğine referans veren ve evrensellik içerisinde özerk bir Fransız devlet aklı olduğuna inanan, Fransız tarihsel birikimine ve Fransız kimliğine vurgu yapan bir kavram ve yaklaşımdır. Evrenselcilik ve yerellik, uzlaşmaz gibi görünürler ama bazen vurgulan yerellik, evrensellik halini alıverir ya da evrenselliğin vurgulandığı iddia edilirken, ulusal çıkarı savunma durumuna düşülebilir. Fransa'da da bu tarz bir yaklaşım vardır, evrenselcilik Fransızlıkla uzlaştırılır. Fransa, Soğuk Savaş içerisinde uzun süreler NATO'nun askeri kanadı dışında kalabilmiş bir ülkedir. Bu dönemde, NATO içerisinde ayrıksı pozisyonuyla, Rusya ile de çok yakın ilişkiler kuran bir Fransa söz konusudur. Avrupa'da tüm Komünist Partiler baskı altında kalarak Sovyetler Birliği ile yakın ilişki kuramazken Fransız Komünist Partisi, diğer ülkelere nazaran, Sovyetler Birliği ile yakın ilişki kurabilmiştir. Fransa'nın bu ayrıksı tarafını göz önünde tutmak gerekir.

Yunanistan çok az tercüme kitap basan, az okuyan, keyfine düşkün, az çalışan, siestadan frappé içmeye, oradan balık yemeye giden insanlardan oluşan bir ülkedir. Yunanlılar menkıbelere inanırlar. En ünlü menkıbeleri, bir gün kuzeyden, büyük ordusuyla bir çarın gelip, *"Konstantinapol"*ü zapt ederek, onu *"gerçek sahibi olan Yunanlılara"* hediye edeceği üzerinedir. Yunanlıların kimliğini belirleyen unsur Bizans değildir. Yunanlılar, Bizans'ı Ortodoks kimliği ile beraber tanımlarlar. Mesela İngilizler, Yunan bağımsızlığını desteklerken Lord Byron XIX. yüzyılda, Aristoteles'e, Platon'a referans verir fakat bugün Yunanistan'da geniş bir kesim, milli kimliği

Aristoteles ve Platon ile tanımlamaz daha ziyade Ortodoksluk üzerinden tanımlar. Bu Ortodoksluk, Yunanistan'da Batı karşıtlığı şeklinde tezahür eder. Türkiye'den bakılınca Yunanistan, AB'nin üyesi, dolayısıyla Batı'nın bir parçası olarak düşünülse de Yunanistan'da sokaktaki Yunanlılar kendilerini Batı'nın bir parçası olarak kabul etmezler çünkü Batı, Yunanlılar için Protestan ya da Katolik olan *öteki*dir. Dolayısıyla Ortodoks Kardeşliğinden dolayı kendilerini Rusya'ya daha yakın hissederler. Aynı zamanda, antisemitizmden mütevellit Araplarla yakın ilişki kurmayı düşünürler. Bu çerçevede, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta yaşattığı fecaat NATO'dan ayrılmalarıyla sonuçlanmış ve Yunanistan, uzun süre NATO'nun dışında kalmıştır.

Yunanistan ve Fransa'yı bu doğrultuda, NATO'nun zayıf halkaları olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Tarihsel değerlendirme kenara bırakılıp konjonktürel bir değerlendirme yapılacak olunursa, Yunanistan'da Syriza Hükümeti, Yunanistan toplumsal yapısını sarsmıştır. Buna karşı direnen ve hala ülkeye sahip çıkan Yeni Demokrasi Hareketi ise *"merkez-Sağ"* eğilimlidir. Bu tür küçük ülkelerde merkez yoktur; küçük ülkelerde sosyal demokratlar komünizme, merkez-Sağcılar faşizme meylederler. Bu nedenle küçük ülkelerde, istikrarlı bir demokrasiden bahsedilemez. Yunanistan'daki siyasal yapılanmadan mütevellit ayrışmalar söz konusudur. Bu ayrımlaşmanın sebep olduğu yalnızlaşma hali içerisinde, Fransa gibi bir ülkeden destek görmek, kaçınılmaz olarak Yunanistan'ı Fransa'ya yaklaştırmıştır.

Macron, kapitalizmin küreselleşmesi ve sermayenin sınır aşan mahiyetinin korunması yaklaşımı doğrultusunda, Çin'in yükselişinin desteklenmesi konusunda herhangi bir çekince sergilememektedir. Bu anlamda da ABD'de Demokrat Parti ile son derece yakın bir ilişki yürütmektedir. Macron, tam anlamıyla Trump karşıtı ve tam anlamıyla Demokrat Parti taraftarıdır ve pozisyonunu Trump'a rağmen sürdürür çünkü Trump da güçlü bir Fransa'yı Macron yüzünden bir kalemde harcayamaz. Fransız ordusu ve ekonomisi küçümsenecek büyüklükte değildir. Bu güç, kültürel alanda da kendisini gösterir. En basit haliyle, üst-sınıf Amerikalıların bile Amerikanize olduğunu söylemek zordur; hepsinin hayali ve amacı Güney Fransa'da bir yerlere yerleşmek ya da

eğer mümkünse, Paris'te küçük bir çatı katında yaşamaktır. Dolayısıyla, Fransa'nın kültürel bir cazibesi vardır ve Fransa, güçlü yönlerini ortaya koyarak özerk pozisyonunu sürdürmek istemektedir.

Fransa, kendisini Avrupa'nın beyni olarak görür ve bu anlamda Almanya'yı araçsallaştırabileceğine inanmaktadır. Almanya-Fransa yakınlaşması var olmuştur ve bu varoluş hali, AB'nin kuruluşunu sağlamıştır. Bu ortaklığa rağmen, Alman ve Fransız akıllarının çok farklı olduğunu ve hatta Fransa'nın aklı kendine özgü kılarak, AB'nin de aklı rolüne talip olduğunu görmek gerekir. Bu farklılık, tarihsel olarak da görülür. İki savaş arası dönemde, İngiltere'nin Almanya'ya yaklaşımı *appeasement* yani yatıştırma politikası temelliyken, Fransa, Almanya'yla sınır komşusu olduğu için Almanya'yı baskı altına alma eğilimini sergilemiştir. Bugün de benzer pozisyonlanmalar söz konusudur. Almanya için öncelik Doğu Avrupa ve Balkanlar iken, Fransa, Doğu Avrupa ve Balkanlardan ziyade Akdeniz ve Afrika'ya öncelik verir. Bu öncelik Akdeniz ve Kızıldeniz üzerinden Çin'e kadar uzanır. Dolayısıyla Almanya ile Fransa'nın stratejik anlamda yaklaşımları birbirinden farklılaşır. Bu farklılık, Rusya'ya yaklaşımda da farklı eğilimleri beraberinde getirir. Fransa, tarihsel olarak Rusya ile yakınlığını sürdürmektedir ve Doğu Akdeniz'de de önemli bir işbirliği içerisinde olduklarını ve bu iş birliğinin Kafkasya ve Karadeniz hattına uzandığını görmek gerekir. Türkiye'ye yaklaşımlarında da farklılar söz konusudur. Fransa'nın önemsemediği bazı konular, Almanya için temel kaygı halini alabilir.

Belarus'ta Sokak Gösterileri

Belarus, on milyonluk naif, gülümseyen, kavgacı olmayan, üretken bir ahalisi olan, keyifli bir ülkedir. Aynı zamanda, kırsal nüfusun fazla olduğu, *kolhoz*ların hala var olduğu, Rusya'nın süt ve tarım tüketiminin büyük bir bölümünü üreten yerdir. Batılılar, Belarus'u Batı'nın istediği reformları yapmakta direnen bir tek adam yönetimi ve Avrupa'nın son diktatörlüğü olarak görmektedirler. Rusya açısından ise Belarus, Doğu Avrupa düzlüklerinin ortasında ve Rus milli

kimliğinin mütemmim cüzü olarak kabul edilen bir toprak ve kavimdir. Daha derin olarak Belarus'un konumuna bakılırsa; Polonya, Belarus'un batı bölgelerini kendi toprağı olarak görür. Litvanya, Belarus'u Polonya-Litvanya İmparatorluğu'ndan dolayı kendi toprağı kabul eder ve hatta *"Belarus bir Baltık ülkesidir"* der. Litvanya, küçücük bir ülke olmasına rağmen, Doğu Avrupa'da büyük hırslara sahiptir çünkü Litvanya'nın tarihsel bir geçmişi ve bu doğrultuda referansları vardır. Litvanya'ya benzer eğilim Polonya'da da vardır. Polonyalılar da iki defa Moskova'ya girmiştir ve Rusların tarih bilincinde Polonyalı, Moğol gibi Alman gibi yabancı istilacılardan bir tanesidir. *Susanin* diye önemli bir kahraman vardır. Polonyalılar XVII. yüzyılda Moskova'ya yürürken, Susanin Polonyalılara rehberlik etmiştir. Susanin, Polonyalı askerlere Rusya ormanlarında yolunu kaybettirmiş ve onları bataklıklara sokmuştur. Bugün çağdaş Rusçada hala yolunu bilmeyenlere *Susanin* yani peşinden gidenleri bataklığa sürükleyen denir. Lukaşenko da Susanin gibi bilinçli olmadan kendini bataklığa düşürdü. İlk olarak Batılıların, daha sonra Putin'in de düşmanlığını kazandı, ama iki arada bir derede ayakta kalmayı da becerdi. Putin, kendisini anayasa değişikliği yapmak zorunda bıraktığı için Lukaşenko'ya oldukça kızgındı. Putin'in Lukaşenko'ya meclis başkanlığı teklif ettiği ve bu çerçevede Belarus-Rusya ittifakının yeni bir anayasa yaratacağına dair iddialar Rus basınında epey dillendirildi. Lukaşenko'nun Putin'i oyaladığı ve sonunda hayır dediği iddiaları da Rusya basınını yoğun bir şekilde meşgul etti. Bunun sonucunda da Putin, yeniden devlet başkanı olabilmek için anayasayı değiştirmek zorunda kaldı. Rusya'da imparatorluktan kalma çeşitli stereotipler vardır. Ukraynalılara, çok "*–ha*" kullandıkları için *hahol* denir. *Hahol* aynı zamanda perçem anlamına gelir ve Ukraynalı erkekler perçem bırakır. Rusçada, Belaruslulara da *"patates kafa"* denir. Dolayısıyla Rusların gözünde biraz da aşağılanan bir kavim oldukları düşünülebilir. Dolayısıyla bir "*patates kafanın*", devlet başkanı Putin'i oyalaması kızgınlık yaratır. Bölgedeki diğer devletlerin pozisyonlarına bakılırsa, bir Slav devleti Slovakya'nın Belarus konusuyla ilgili olmadığı, Çekya'nın konuyla ilgili olarak başbakan ve cumhurbaşkanı

düzeyinde, yarısının Lukaşenko taraftarı yarısının da Lukaşenko'nun gitmesi taraftarı olduğu, Macaristan'da Orbán'ın doğrudan doğruya Lukaşenko'ya destek verdiği, Sırbistan'ın da üstü kapalı olarak Lukaşenko'yu desteklediği görülür. Aslında stratejik hat olarak bakıldığında, Rusya'nın Belarus'tan başlayıp, Polonya'da Cumhurbaşkanı Duda'ya kadar varabilen bir etki alanı geliştirdiği, Çekya'da Zeman ile Slovakya'da başka bir kesimle, Macaristan'da Orbán ve aşağıda Sırbistan'la bir hat oluşturduğunu görmek mümkündür. Bunun karşısında, Almanya'nın "*demokratik değerler çerçevesinde*" doğuya doğru yayılma arayışı içerisinde olduğunu ve Belarus'un Rusya ve Almanya arasında kaldığı öngörülebilir. Belarus iç siyasetine bakıldığında, kentlileşen, kırsaldan kente doğru göç etmeye başlayan ve basın-yayın kanallarıyla farklı talepleri olan bir Belarus gençliği ve nüfusu söz konusudur. 1990'lardan beri ülkeyi yöneten Lukaşenko'nun yarattığı yorgunluk da bu sürece eklenince yaşanan durum, stratejik anlamda Rusya-Batı karşıtlığı olarak algılansa da içerideki durum, toplumun değişim talebidir. Gösterilerde kullanılan "peremen" şarkısı da şarkının sahibi olan Viktor Tsoi ve Kino'nun 1980'lerdeki Rus gençliğinin taleplerinin bugün tekrarlandığına dair önemli bir işaret olsa gerektir. Belarus'taki durumu Ukrayna'ya benzeten yaklaşımlar olsa da Ukrayna, Ukrayna milliyetçiliği hususunda Belarus'tan farklılaşır. Belarus'ta Rus karşıtlığı üzerinden bir milliyetçilik yoktur.

Batı'nın belli kurumlar aracılığıyla Belarus'taki gösterileri kontrol altına almaya çalıştığı söylenebilir fakat Ukrayna'daki gibi doğrudan doğruya organize edilmiş gösteriler söz konusu değildir. Bu nedenle Ukrayna, Batı açısından fiyasko olarak sonuçlandı; Ukrayna'nın yarısı Rusya'ya gitti ve Rusya, Kırım'ı ilhak etti ve bu nedenle Ukrayna'da bugün için Rusya'nın kazandığı söylenebilir. Belarus'ta Polonya'nın ve Litvanya'nın aşırı beklentileri olduğunu söylemek mümkündür, bu beklentileri uzun vadede, Amerikan ve Alman taraflar dengeleyebilir. Lukaşenko kısa vadede Rusya'nın desteğini stratejik düzlemde aldı fakat Belarus'ta orta vadede Lukaşenko'nun geleceği olduğunu düşünmemek gerekir, çünkü Rusya kontrolü altındaki bir Belarus'ta Lukaşenko da harcanabilir bir figürdür.

Rusya Federasyonu Başbakanı Mişustin, Minsk'te Lukaşenko ile görüştü. Lukaşenko'nun da yakın bir zamanda, Moskova'yı ziyaret edip Putin ile görüşeceği söylendi. Rusçada yakın bir zamanda denildiğinde, bu ifade genelde komedi unsuru olarak ele alınır yani bu yüzyıl içinde mi şeklinde bile sorulabilir. Görüşmede önemli açıklamalar gündeme geldi. Rusya için Belarus'un hayati olduğundan, Baltık Devletleri ve Polonya'nın Belarus'u istikrarsızlaştırmaya çalıştığından ve buna izin verilmeyeceğinden bahsedildi. Hatta Batılı birkaç uzman bu açıklamaları, *Anschluss* yani 1936'da Avusturya'nın Almanya tarafından ilhakı gibi benzer şeklinde değerlendirdi. Dolayısıyla Rusya'nın temel gündemi, Doğu Avrupa üzerine olmakla beraber Akdeniz'deki Türkiye ve Yunanistan gerginliği, Doğu Avrupa meselesini konuşulmaz hale getirdiği için Rusya'nın elini rahatlatmaktadır. NATO'nun içindeki bir yarılma ve anlaşmazlık hali, Rusya'nın asıl gündemi olan Doğu Avrupa'dan gözlerin uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Aynı rahatlık hali, Çin'de de vardır çünkü Güney Çin Denizi'nde ciddi bir konfrontasyon hali mevcuttur ve dikkatler oradan çekildi. Rusya açısından, Akdeniz'deki ve NATO içerisindeki gerginlik son derece olumlu yansımalara sahiptir.

Almanya ve Rusya

Almanya ile Rusya'nın ilişkisi, bir aşk-nefret ilişkisidir. Rus sağ entelektüellerinden Eduard Limonov, karakter olarak Orbàn'a benzer. Limonov, erken dönemlerinde anti-Sovyet taraftarı olup, ABD'ye gider. Daha sonra bir Rus milliyetçisine dönüşür ve hatta Nasyonal Bolşevik Parti'yi kuran Alexandr Dugin'in patronu olur. Limonov, bir gün ağzından, *"Rusya'nın manevi başkenti Moskova değil, Berlin'dir"* lafını kaçırır.[51] Dolayısıyla, Rusya ile Almanya arasında felsefi bir bağ da vardır. Almanya ve Polonya arasında Kaliningrad kenti vardır. Bu alan, Rusya toprağıdır. Kaliningrad aynı zamanda bir Alman kenti ve hatta Alman ruhunun temsilcisi Kant'ın kenti olan Königsberg'dir. Stalin, Königsberg'i Kaliningrad şeklinde

51 Yazarın kişisel görüşmesinde.

adlandırdı. Bunun sebebi de Nazilerin Katerina Sarayı'ndaki Kehribar Oda'yı gasp etmeleri sonucunda tazminat olarak bu kentin Sovyetler Birliği'ne verilmiş olmasıdır. Almanya ve Rusya, ikisi de kuzeyde konumlanan ve Romalılık temelinde, biri Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu diğeri Kutsal Rusya İmparatorluğu olduğunu iddia eden iki farklı patikadır. Batı Roma'nın barbarı Cermen iken Doğu Roma'nın barbarı Rus'tur.

Nefretin yanı sıra aşk ilişkileri de kuvvetlidir. Rusya'da, Almanca çok sevilir, mühendislik Almanca üstünden gider. Saratov civarında özellikle Engels kentinde yoğunlaşmış Volga Almanları denen bir nüfus vardır. Bunlar İkinci Dünya Harbi'nden sonra Kazakistan'a doğru sürüldüler. Rusya'da çocuk oyunlarında dahi Alman bilinç kendini açığa çıkarır. Çocuklar, *Fritzler Partizanlara Karşı* adında bir oyun oynarlar. Fritz, kötü olan tarafı simgeler ve kimse Fritz olmak istemez. Fritz bir nevi Alman stereotipidir. Oyunda çocuklar çeteleşir, birbirlerini esir alır ve işkence yaparlar. Dolayısıyla, Baltık'tan başlayıp Doğu Avrupa'yı, Balkanları içine alan hat Almanya ve Rusya'nın tarihsel rekabet hattıdır. Fransa bu hattı umursamaz, nitekim Doğu Avrupa'yı ve Balkanlar'ı umursamayan Fransa'nın tavrı, NATO ve AB içinde gedik açmıştır. Fransa buradaki rekabetten faydalanarak, Rusya'daki oligark parasını Paris'e çekmeyi, Rusya eliyle Almanya'yı biraz kıstırmayı ve Rusya'nın paravanı olduğu Çin eliyle zenginleşmeyi planlamaktadır. Akdeniz de bu planların düzlemidir. Özellikle, Sirte-Cufra hattında Fransa'nın Rusya'yı desteğe çağırması ve bölgedeki sürece de dahil olmasına ön ayak olması, Macron'un her ne kadar Napolyonik idealleri olsa da Libya'da bile o Napolyonik idealler çerçevesinde kendini ortaya koyamaması, Fransa açısından kumara devam edildiğini göstermektedir. Lady Macbeth, Glamis'e, *"Zengin olmak istiyorsun, hırsların var ancak gaddar ya da cüretkar değilsin"* der. Macron'un da sınırlılıklarını bu doğrultuda düşünmek gerekir. Nitekim Macron'un aksine Rusya tarihsel birikiminin yarattığı ketumiyet ve biraz da cüretkarlık içeren diplomatik kimlik ve askeri kanallar aracılığıyla, Libya'da yani Akdeniz'in ortasında Sirte-Cufra hattını elinde tutmayı becerdi.

Akdeniz

Bugün dünyanın içine girdiği dönemin, ulusal çıkar kavramının aşırı yükseldiği, Birinci Dünya Harbi öncesi *belle époque* ya da iki savaş arası dönemi hatırlatan, ulusal çıkarın yükseldiği bir dönemi anımsattığı yukarıda vurgulanmıştı. Macron'un da bu yeni dünya düzenindeki iddiası ulusal çıkar ve milliyetçilik kavramının yükselişi ile bağlantılı olarak, dünyanın ideolojik düzlemdeki yeni ifadesi, dünyaya Napolyon'u hediye eden Fransa olmalıdır yönündedir. Fransızlar için, milliyetçilik ve milliyetçiliği içine alan romantizm düşüncesinin sahibi Napolyon'dur. Bu iddianın karşısına bazıları, Raskolnikov'u koyar ve *"Napolyon'dan da büyük romantik Suç ve Ceza'nın kahramanı Raskolkinov'dur"* denir. Dostoyevski, romanlarında takma soyadları üretir. *Raskolnik*, Rusçada ayıran, bölen anlamına gelir ve Rusya'da Ortodoks dininin bölünmesiyle alakalıdır. Dolayısıyla Macron'un Napolyon olma hedefine kilitlenmesi, Raskolnikov olma durumuyla sonuçlanabilir. Suç ve Ceza'da Raskolnikov'un, cinayeti neden işlediği, buna hangi dürtünün sebep olduğu roman boyunca sorgulanır. Raskolnikov da tefeciyi öldürdükten sonra tefeci kadının parasını almakla, cinayeti neden işlediğini sorgulamaya başlar. Bu sorgulama sonucunda Raskolnikov, Tanrı'nın sahip olduğu, yaşama ve ölüme karar gücü üzerinden ve bu gücü kendine devşirerek, irade sahibi bir özne olduğunu ispat etmek için cinayet işlediğinin farkına varır. Napolyon gibi kahramanlar bu güce sahip tarihsel öznelerdir. Fakat Raskolnikov vicdanın devreye girmesiyle, Napolyon gibi bir özne olamasa da özneleşme sürecini deneyimlemiştir. Macron da Fransa adına, "*Fransa çökmedi hala güçlü bir özne*" yaklaşımını benimsemektedir. Dolayısıyla Macron'un ispat çabaları, bir nevi Raskolnikov'a benzese de uluslararası siyaset, roman sonları gibi olmayabilir.

Bunun sonuçlarını reel-politik düzlemde görmek de mümkündür. MED-7'de İspanya, Fransa'nın yanında durmayacağı izlenimi vermektedir. MED-7'nin yapısına bakıldığında Akdeniz'e kıyısı olmayan Portekiz bu grupta yer alır. AB üyesi olmasının yanı sıra

Akdeniz'e kıyısı olan, Slovenya ve Hırvatistan bu grupta yer almaz. Bu durum, büyük ihtimalle Macron'un, Slovenya ve Hırvatistan'ı fazla Alman bulmasından kaynaklanabilir. Nitekim Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tarihsel olarak konumu da bu iki ülkeyi içerir. Grubun önemli üyesi İtalya'ya bakılacak olunursa, İtalyan dış politikası, Avrupalılık ve Atlantiklilik temelinde iki sacayağı üzerinde yükselir. İtalya bunu genişletti ve *Il Mediterraneo Allargato* yani *Genişletilmiş Akdeniz* adında bir paradigma geliştirdi. İtalya'nın paradigması, Türkiye ile ittifak halinde Tunus'u, Libya'yı, Mısır'ı da içeren ama daha güneye Sudan'a, Eritre'ye kadar inen ve dolayısıyla Kızıldeniz üzerinden Akdeniz'in doğusunu kontrol altına almayı hedefleyen stratejik bir hat olarak düşünülmelidir. Açıktır ki bu hat Baharat Yolu marifetiyle Hindistan'a kadar ulaşarak, Çin'in *"Kuşak-Yol"* inisiyatifiyle bir alternatif sunabilme kapasitesine sahiptir. Bu nedenle, Ege krizinde de Doğu Akdeniz krizinde de İtalya'nın öneminden bahsedilmektedir. Macron'un özellikle Fransa-İtalya ortaklığı temelinde *Pax Mediterreana* çağrısını, bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Ayrıca *Pax* kavramı imparatorluklarda olur ve imparatorluklarda da rıza kavramı önemlidir. Fransa'nın zor yoluyla bölgeyi işgal etme şansı olmadığı için, rıza yaratmak zorunda olduğu görülmelidir. Bölgeye bakıldığında da Fransa'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Yunanistan'da bu rızayı üretmekte zorlandığı görülür. Bu ikili ile yaratacağı ortaklık da yeterli olamayacağı için, Macron, Türkiye ile Mısır yakınlaşmasını engellemeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra Fransa, Libya ile Türkiye'nin yaptığı anlaşmayı doğrudan yasadışı bir anlaşma olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Macron, Lübnan'da İran'la beraber Hizbullah'ı kontrol altına alarak, İsrail'i de kendi tarafına çekmek için de çabalayacaktır.

Ortadoğu ve Hainleri

Hainin varlığı, devlet varlığını gerektirir. Dolayısıyla ihanet edilebilecek bir yapı yoksa hain de yoktur. Ortadoğu'da bir modelleme yapılacak olunursa, bölgesel ve küresel, özellikle Batı düzleminin

etkisiyle şekillenen devlet kavramının, vatan, millet, din ve sermaye kavramlarını temsil çerçevesinde içermesi gerektiğini, Ortadoğu'nun dinamiklerinin bu modelleme üzerinden, özellikle temsil, demokrasi kavramları üzerinden vatan, millet, din ve sermayenin artikülasyonlarının, birbirlerine nasıl eklemlendiği ya da birbirleriyle nasıl rekabet ettiği üzerinden çıkarma ihtimali vardır. Bu modelleme, devletin kurumsallığını da gösterir. Ortadoğu'ya bakıldığında, Türkiye dışında bu kurumsal yapının varlığını görmek mümkün değildir. Bu nedenle Türkiye'den hain çıkar. Tarihsel bir örnek olarak, İttihatçı Şerif Paşa vardır, Fransa'da ateşemiliter olarak çalışmıştır ve kendisi Fransız Askeri Okulu'ndan mezundur. Kayınpederi de İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinde Sait Halim Paşa'dır.[52] Şerif Paşa'nın, görevinin dışında Fransa'da yakışıklık ve cömertlik yönünden de bir reputasyonu vardır. Parisli kadınlar bu etkiyle, kendisine *"Beau Scheriffe"* yani Güzel Şerif demişlerdir. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Şerif Paşa ülkeye geri gelir ve sefir olmak ister fakat bu talebi karşılık bulmaz. Bu duruma Şerif Paşa oldukça sinirlenir ve ihanet tarafına geçmeye karar verir. İttihatçılar da Beau Şerif, *"Boş Herif"* oldu derler. Kişisel çıkar çerçevesinde, boş heriflığe doğru bir gidiş söz konusudur. Şerif Paşa'ya göre çok daha idealist olan Büyük Rus şair Pecherin, şiirleriyle ihanet eder ve Pecherin, *"Yeni bir şafağın doğması için bugün güneşi batırmamız gerek"* der. Pecherin despotizm karşıtlığıyla Rus Devleti'ni yıkmaktan bahseder ve kendisini de bir Rus milliyetçisi olarak tanımlar. Ortadoğu'da, Nasırcılık ve Baasçılık bir şeyler yaratmaya çalıştı[53], fakat bu hareketler başarılı olamadı ve bu hareketler yerine tepkisel ve reaktif hareketler olarak İslami hareketler yükseldi. Bu İslami hareketler, temsil ve demokrasi kavramıyla buluşma konusunda siyasal beceri gösterememiştir. Siyasal elitlerin eksikliği, elit kavramının bir siyasi yapı oluşturmaktaki yetersizliği ve bunun sonucu olarak ideoloji

52 Sait Halim Paşa, *Buhranlarımız*, (haz.) M. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1973; *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı*, çev. Fatih Yücel, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019.

53 Enver Abd el-Malik, *Çağdaş Arap Düşüncesi: Bağımsızlık ve Sosyalizm*, çev. Adnan Cemgil, Altın Kitaplar, İstanbul, 1971.

yokluğu, Ortadoğu'da kurumsallaşmayı engellemiştir. Bu nedenle, Ortadoğu'da akışkan, katılaşamamış, yapılaşamamış bir siyasi süreç söz konusudur. Ortadoğu'da Türkiye dışında, devlete benzeyen yapı olarak İsrail'den bahsedilebilir ve İsrail'in bugünlerde Arap ülkeleriyle geliştirdiği yeni inisiyatif ile etrafındaki akışkanlığı kullanarak, Arap dünyasını bir şekilde etkisizleştirip, kendi yörüngesi altında örgütlemeye başladığı iddia edilebilir. Bu da yeni bir Ortadoğu anlamına gelir. Bu aşamada İsrail'in Arap ülkeleriyle blok oluşturmaktan ziyade, bir nevi atomun yapısı gibi, İsrail'in etrafında dönen elektronlardan bahsedilebilir. Blok olması için, Arap devletlerinin varlığı gerekir, fakat akışkan, yapılaşmamış olan bu oluşum, İsrail hegemonyası altındaki bir oluşumdur.

Rusya ve Batı

Rusya'nın genel yöneliminin Batı'ya doğru olacağını söylemek mümkündür. 1 Eylül 1939'da, Hitler'in tankları Polonya'ya girdiğinde, Molotov-Ribbentrop Paktı doğrultusunda, Sovyetler Birliği de Polonya'nın geri kalan kısmını işgal etti ve daha sonraki iki sene boyunca yani 1941'e kadar, Nazi Almanya'sı ile Sovyetler Birliği birbirlerine saldırmadılar. O dönemde, Stalin, *"Hitler'i benim üstüme itiyorlar. Onlar ittiriyor ama ben Hitler'i ikna ettim, o benim üstüme gelmez"* zannına kapılmış, fakat eninde sonunda, tekerrür eden blok oluşumu gerçekleşmiştir. Bugün, Rusya hem Baltık'ta hem de Doğu Avrupa'da sıkıştırılmaktadır. Karadeniz'de, ABD uçaklarını ya da NATO uçaklarını engellemek için her gün kalkan Rus jetlerinden bahsediliyor. Afganistan'da benzer bir durum söz konusu, Taliban'la ABD'nin anlaşması gibi gelişmeler yaşanmaktadır. Fakat bu sıkışıklık, Batı'ya karşı Çin-Rusya bloku olduğu anlamına gelmez. Rusya, Çin ile yakın ilişkilerini sürdürerek Batı'yla pazarlık yapma seçeneğini elinde tutmaktadır. Batı'nın parçalı yapısı ve ABD'deki oturmamış sistem de Putin'in işini kolaylaştırmaktadır. Bunlara rağmen, Batı'ya karşı Rusya gibi bir hayale kapılmamak gerekir. Rusya-Batı karşıtlığı denilen durum Trump döneminde bitmiştir. Bu açıdan

Rusya'nın gerçekçi bir ülke olarak realist politikaya inanmasını göz önünde tutmak gerekir. Tarihsel perspektifle yaklaşılacak olunursa, bugünlerde Batı-Rusya özellikle Almanya-Rusya karşılaşması olsa da son kertede Rusya, olmak istediği yeri seçecektir. Rusya, Batıcıdır ve Rusya Batılı olan negatif stereotipin birçok özelliğini üzerinde taşır. Bu açıdan Asya'ya *Zholtaya Ugroza* yani *"Sarı Tehlike"* derler çünkü Sarı Irktan hem hoşlanmazlar hem de onlarla sınır sorunları vardır. Rus akıl dünyasında Çin, ancak kendisiyle yakınlaşırsa ve hiyerarşik olarak daha altta bir konumla var olursa makbuldür yani Rus aklı, eşitler arası bir ilişkiyi kabul etmez.

İngiltere

İngiltere, Türkiye ile tarihsel muhataplığı nedeniyle oldukça önemlidir. İngiltere'nin Brexit sürecinin yönetilememesinden kaynaklı iç sorunları vardır. Britanya İmparatorluğu egemenliğini Brüksel'e devretmemeyi başardı fakat ekonomik sorunlar da ortaya çıktı. Dış politika ya da ulusal güç denilen mefhumun içerisinde en önemli başlık ekonomidir. Bunun yanı sıra İngiltere'nin bütünlüğüne dair sıkıntısılar söz konusudur. AB üyesi olan İrlanda ile İngiltere'nin ilişkileri, aradaki denizde yer alan ve bankacılık cenneti olarak adlandırılan, *Isle of Man*'in durumu, Kuzey İrlanda meselesi, İngiltere için önemli sorun alanlarıdır. Yakın bir tehlike olarak İskoçya'daki ayrılık talepleri de göz önüne alınmalıdır. Dolayısıyla Brexit süreci İngiltere'yi epey zorlamaktadır. İç siyasette Cambridge ekibinden olan Boris Johnson ve danışmanı Dominic Cummings'in, İngiltere toplumsal yapısındaki muhafazakar kanadı yeterince temsil edemedikleri, bu anlamda siyasi beceri gösteremedikleri tespit edilmelidir. Daha açık bir ifadeyle, İngiltere Muhafazakar Partisi, yeni bir Thatcher çıkaramamıştır. İşçi Partisi de ultra-liberal söylemi benimseyerek, Corbyn'le beraber güç kaybetmiştir. Dolayısıyla iç siyasette de zorlu bir süreç yaşayan İngiltere vardır. Devlet kapasitesini belirleyen ve aynı zamanda kısıtlayan bu sorun alanlarına rağmen bir İngiliz devlet aklı ise hala vardır.

–X. Ekim 2020–

Azerbaycan

Azerbaycan'ın Türk tarihi içerisinde özel bir yeri vardır. Ahmet Ağaoğlu ve Muhammed Emin Resulzade gibi önemli isimler, Azerbaycan'dan Türkiye'ye geldiler ve Türkiye'de milli kimliğin ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin oluşumuna büyük katkılarda bulundular. İki ülke arasında, kültürel ve siyasal bağ vardır. Türk dünyası, büyük bir bünye olarak düşünülecek olunursa, kafayı Anadolu, boynu Kafkasya Türklüğü yani Azerbaycan, gövdeyi ise Türkistan yani Orta Asya coğrafyası temsil eder. Boyun vücudun en hassas yeridir ve boyun, gövde ile kafa arasındaki bağı sağlar, dahası bir Rus atasözünde de denildiği gibi, "*kafanın bakacağı yönü belirler*" Azerbaycan'ın Karabağ sorunu nedeniyle hassas bir dönemden geçtiği görülebilir. Bu yaşanan sorunun temeli Stalin dönemine dayanmaktadır. Bütün Kafkasya'ya bakıldığında, Stalin döneminde uygulanan politikanın, *Sovyet-Rus* insanı yaratma ve dolayısıyla milliyetler-üstü bir politika yürütme iddiasının, ağır bir *Rusifikasyon* olduğu ve bunun da altına inildiğinde, Rus İmparatorluğunun etnik grupları ve ulusları, birbirine karşı kullanma refleksi olduğu görülür. Bu doğrultuda, Kafkasya tarihini anlamak için, ilk bakılması gereken şey 1905 Rus İmparatorluğu nüfus sayımıdır. Bu sayıma bakıldığında, Kafkasya'nın kozmopolit bir yer olduğu görülür. Ancak bu kozmopolitizmin Stalin'in uyguladığı yersizleştirme/yurtsuzlaştırma politikalarıyla bir kriz hali aldığı görülür. Bir İnguş'u Stanlin'in Gürcü olduğuna ikna etmek zordur, çünkü İnguşlar, Stalin'in Oset olduğunu iddia ederler. Stalin aslında Gorilidir, fakat 1944 yılında Orta Asya'ya sürülen İnguşlar, İnguş toprağı olan Prigorodny bölgesinin Stalin tarafından Osetlere verilmesi nedeniyle bu fikre kapılmışlardır. Güney Kafkasya'da Türk unsurun sadece Azerbaycan ve Azerbaycan Türklüğü olduğunu hatırlamak gerekir. Bunun yanında Ermeniler ve Osetler gibi Aryan ve otokton unsurların var olduğunu hatta Aryanlara, Talışları ve

Lezgileri yine Aryan dili kullanan, Lahıcları ve Cuhuri yani Azerbaycan'da kullanılan kırık bir Farsça olan dili konuşan Judeo-Tatları yani Kuba bölgesindeki Azerbaycan Yahudilerini eklemek gerekir. Azerbaycan'da Temmuz'da Tovuz'da yaşanan olay ile bugün yaşanan olayı, birbirine karıştırmamak gerekir. Genel yanılgı, bu iki olay arasında süreklilik olduğu yönündedir. Fakat iki olaydaki dengelere ve oyuculara bakıldığında, aktörlerin pozisyonlarında önemli değişiklikler olduğu görülmelidir. Bölgede Rusya'nın etkin olduğu tespit edilmelidir. Azerbaycan Türklüğü açısından, 1990'daki *20 Yanvar Olayı* düşünüldüğünde, Rusya'nın etkisinin, yaratacağı sonuçların boyutu hatırlanabilir. Bu vaka içerisinde ise Rusya'nın Temmuzdaki pozisyonu ile bugünkü pozisyonunun taban tabana zıt olduğunu ya da farklı bir oyun içerisinde, ortak noktanın olduğunu görmek gerekir. Bu vakada değişmeyen şeyin, Rusya'nın Kafkasya Bölgesi'nde oyun kurucu güç olarak varlığıdır. Rusya, Temmuzda bu oyunu Fransa ve İran ile beraber kurdu, bu doğrultuda Rusya'nın başka amaçları vardır ve bu nedenle de Fransa'nın da dahil olduğu İran merkezli oyuna göz yummuştu. Bugün Rusya'nın bambaşka amaçları var, Rusya'nın bir taşla kuş sürüsü katliamı yapma derdinde olduğu ve büyük ihtimalle de yapacağı öngörülmelidir. Rusya'nın bölgede etkisi güçlü olduğu için, oyunu iyi kurduğunun kabul edilmesi gerekir. Azerbaycan açısından bakıldığında, Azerbaycan'ın ilk kez ofansif pozisyon alarak, faaliyet başlatan taraf olma güvenini ve gücünü gösterdiğini belirtmek gerekir. Temmuzda ise faaliyetin Ermenistan tarafından başlatıldığını hatırlamak gerekir. Bu önemli bir farktır. Bunun yanı sıra yakın bir zaman önce Lavrov, yedi rayondan beşinin Azerbaycan'a iade edilmesi gerektiği konusunda bir açıklama yaptı. Bu açıklamadan hemen sonra bu olayın yaşanmasını tesadüf olarak değerlendirmemek gerekir. Bu doğrultuda Azerbaycan, 1993 yılından bu yana ilk defa işgal edilmiş topraklarından bir kısmını ele geçirebilecektir. Bu olay, hem Azerbaycan Türklüğü hem de Anadolu Türklüğü açısından büyük bir kazanımdır. Karabağ konusunun hem Azerbaycan hem de uluslararası hukuk açısından özel bir önemi vardır

ve bu doğrultuda, ileriki dönemde sorunun diplomatik olarak da çözülebilme ihtimali de söz konusudur.

Bu süreç, Fransa ve Rusya'nın arasını epeyce kötüleştirmiştir. Ayrıca Rus-İran ilişkilerinde de yeni bir sorun olmuştur. Bu durum, sadece Kafkasya'ya dair düşünülmemelidir.

"Azerbaycan ile Rusya arasında ya da Azerbaycan-Türkiye-Rusya arasında bir mutabakat söz konusu mudur? Eğer burada bir mutabakat varsa bunun Suriye'ye, Irak'a ve Libya'ya yansıması ne olur? Eğer burada bir mutabakat olmasa bile buradaki yakınlaşma Suriye'de ve Libya'da başka sonuçlar doğuracak mıdır? Ne bir mutabakat ne de birbirini anlama hali yoksa Rusya ile Türkiye bir noktada konfrontasyon içine girecekler midir? Türkiye ile Rusya'nın Libya ve Suriye'deki karşıtlığın üstüne bir de Kafkasya mı eklenecektir?" şeklindeki sorular bu kritik süreçte cevaplanması gereken sorulardır. Rusya ve Türkiye, Suriye ve Libya'da farklı yerlerde olmaları nedeniyle yakın ilişkilerinde yıpranma olmasına rağmen herhangi bir kopma olmayacaktır. Fakat Azerbaycan kritiktir, bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan'ı kendisinden saydığını MGK kararıyla Temmuzda ilan etmişti. Dolayısıyla, mutabakat ya da anlaşma hali olmazsa ve süreç konfrontasyon halini alırsa, Türkiye ile Rusya arasında ilişkiler farklı noktalara gidecektir. Kısa bir zaman önce RIAC başkanı Kortunov'un Rusya'nın vehmini gösteren bir yazısı yayımlandı ve yazı, Türkiye'nin pan-Türkistan hayallerinden bahsetmektedir.[54] Bir açıklama da Wagner'in sahibi Prigojin'den geldi. Prigojin, Ermenistan'ı kınayan, Azerbaycan ve Türkiye'ye destek veren açıklamalarda bulundu. Buradaki mevzu, Azerbaycan-Türkiye mevzusunun ve toprak kazanımının çok ötesindedir. Bölgede Fransa ve ABD gibi aktörlerin, ateşleyici veya katalizör olarak bulunmadığını, Rusya-Türkiye-Azerbaycan üçgeninde bir oyun kurulduğunu ya

54 Andrey Kortunov, "Erdogan in a Russian Minefield," *RIAC*, 2 Ekim 2020, https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/recep-erdogan-in-a-russian-minefield/

da kurulabileceğini veya gerginlik olacaksa da bu üçünün arasında olacağını tespit etmek gerekir. Dolayısıyla ABD ve Fransa'yı işin dışında tutmak gerekir. Türk dünyasından tepkilere gelindiğinde, uluslararası örgüt olan *Türk Keneşi* resmi bir açıklama yaptı. Bu eksende Türk dünyasındaki üç önemli ismi hatırlamak yerinde olacaktır: İlki Haydar Aliyev, diğeri Tataristan kurucu devlete başkanı Mintimer Şeymiyev, bir diğeri ise Nursultan Nazarbayev'dir. Bu üç isim, Sovyet siyasetini ve siyasette nasıl rol oynayacaklarını kurmay bir akılla hesaplayabilme kapasitesine sahiptir; dolasıyla Türk Keneşi'nin açıklamaları önemsenmelidir. Türk Keneşi'ne gözlemci olarak katılan Macaristan Dışişleri Bakanlığı da hem Azerbaycan'ın yanında olduğunu gösteren hem Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü doğrultusunda Karabağ'ın Azerbaycan'a acilen iade edilmesi talep eden bir bildiri yayımladı. Bunu da Türk Keneşi'nin aktif bir katkısı olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Bu çerçevede, Azerbaycan-İsrail ilişkilerinin üzerinde durmak da gerekir. Azerbaycan'da kırsal bölgede yaşayan, Judeo-Tat denilen Yahudi nüfusa sahip bölgeye rağmen etkin bir Yahudi nüfustan bahsedilemez. Bunların Kuba civarında on üç tane sinagogları vardır. Bunun dışında, İsrail ile Türkiye'nin arasının açılmaya başladığı son dönemde, Azerbaycan ve İsrail ilişkilerini, İsrail ve Azerbaycan'ın çıkarları açısından çok iyiye doğru gittiği görülmelidir. Bu doğrultuda, Ermenistan'ın büyükelçisini, Tel-Aviv'den çekiyor olması ciddiye alınmalıdır. Kudüs; Hristiyan, Ermeni, Yahudi ve Müslüman çeyreği olmak üzere dört çeyrekten oluşur. Ermeni kilisesinin *otokefal* olmaktan kaynaklanan, bir karşılığı vardır. Son dönemde, ABD'de Ermeni ve Yahudi lobisinin Türkiye'ye karşı birbirleri ile yakınlaştığı görülmektedir. Azerbaycan'ın yürüttüğü politika, Ermeni ve Yahudi lobilerinin arasını açabilme kapasitesine sahip olduğu için de ayrıca önemlidir.

Kısa bir zaman önce Lavrov, *"Biz Türkiye'yi stratejik müttefik olarak değil partner olarak görüyoruz"* şeklinde bir açıklama yaptı. Rusya tarafı, Kafkasya'yı kendi coğrafyası olarak görür ve özellikle Türkiye'nin

Kafkasya veya Türkistan coğrafyasıyla yakın temas, hatta kültürel ilişkiler kurması konusunda bile çekingenlik gösterir. ABD'de de ise Dışişleri Bakanı bir açıklama yaptı ve *"Türkiye Azerbaycan'a silah veriyor, vermemelidir. Türkiye bu işlere karışmamalı"* dedi. Azerbaycan ve Türkiye, "*iki millet tek devlet*" söylemini, iliklerine kadar hisseden toplumlardır ve herhangi bir iktidar açısından Türkiye'nin Azerbaycan hakkında tepkisiz kalması düşünülecek bir şey değildir. Almanya ve Avusturya ilişkilerine bakıldığında, iki ülkenin de Almanca konuştuğu görülür. Anadolu Türkleri ve Azerbaycan Türkleri de Türkçe konuşur. ABD'nin bu kültürel bağı görmezden gelmemesi gerekir. Fakat Rusya, ABD ve Fransa'nın görmezden geldikleri tehlikeli bir mesele de vardır. Fransa'dan, ABD'den, Lübnan'dan, Suriye'den Ermeni gençler, gönüllü veyahut paralı olarak kaydedilip, Ermenistan'a savaşmak için gönderilmektedir. Bu açıdan, Ermenistan'daki sorunun bir etnik sorun olduğunun anlaşılması önemlidir. Bu eğilimler, Birinci Dünya Harbi arifesindeki Balkan ve Ermeni Komitacılığı hareketlerini anımsatmaktadır. Siyasette bazı dönemlerde şaşırmak önemlidir, ama muhatabı tanıma zorunluluğu vardır. Bugün Ermenistan'da okutulan ders kitaplarına bakıldığında bugünün çağdaş değerleri ile uyumlu olmadığını ve hatta 1930'ların faşizan dönemindeki tarih kitaplarından daha beter kitaplar olduğu fark edilir. Diaspora-Ermenistan ilişkilerinin kompleks, birbirinin içine girmiş ve kopmaz bir şekilde var olma savaşı verdikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Rusya da bu coğrafyanın bir üyesi olarak bu ilişkileri ve Türkiye'nin hassasiyetlerini gayet iyi bilmektedir. Bu nedenle Rusya, Azerbaycan'ın İdlib'e ya da Libya'ya benzemeyeceğini, buradaki kaygılarının ne kadar öncelikli olduğunu bilir. Bu nedenle, Türkiye tarafının bu coğrafyadan uzak ve bu coğrafya hakkında yeterli bilgisi olmayan kendi müttefiklerine durumu iyi izah etmesi gerekir. Milliyetçilik, devlet aklıyla birleştiğinde makbul hale gelir. Ermenistan'ın milliyetçiliğinin, agresif ve saldırgan boyutu nedeniyle hümaniter bir milliyetçilik olmaması, Türk düşmanlığı üzerine kurulması ve bunun tarih anlatısına yansıması, Türkiye ile kurulacak olan ilişkileri de engellemektedir.

Bunun yanı sıra Rusya da hayalini kuramayacağı, Karabağ sınırına yani Azerbaycan toprağına asker konuşlandırmayı teklif edecek kadar olayları lehine çevirmeye başlamıştır. Azerbaycan'ın toprak kazanımlarının mutlaka kutlanması gerekir, fakat oyun kurucunun Rusya olduğunu ve bu oyun kuruculuğu çerçevesinde başarılı bir diplomasi yürüttüğünü görmek gerekir. Özellikle Sovyet İmparatorluğu'nun ya da Rusya İmparatorluğu'nun temsilcisi Lavrov'un, on bir saat boyunca tebaası saydığı ve aslında hiyerarşik olarak yönetilebilir olarak gördüğü iki devletin dışişleri bakanıyla toplantı yapması bile, Rusya'nın rolünü hem ciddiye aldığını hem de iyi oynadığını gösterir. Bu aşamada ABD'nin, Türkiye'nin hem hassasiyetlerini anlaması hem de Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin NATO adına da bir kazanç olduğunu idrak etmesi önemli sonuçlar doğurabilecektir.

Rusya ve Türkiye ilişkilerinde *korpartımantasyon* denilen bir kavram vardır. Rusya- Türkiye ilişkilerinde kompartımantasyon yani stratejik, güvenlik, ekonomik ve kültürel işlerin dosyalara ayrılması önemlidir. Türkler de Ruslar da farklı şekillerde duygusal milletlerdir. Türkiye'nin Akdenizlilikten mütevellit daha iyimser bir duygusallığı söz konusudur. Rusların duygusallığı ise karamsar bir duygusallıktır. Rusların duygusallığını, diğer dillerde karşılığı olmayan *avos* diye bir kelime ile tanımlamak mümkündür. Bu kelime, bir tür vazgeçmişlik halini içerir; eşikte yaşama hali, biraz nihilist ama cüretkar bir ruh halini tanımlar. Bu iki duygusal tarafın gerçekçilikte buluşması gerekir, çünkü iki tarafın, ekonomik ve kültürel ilişkileri vardır. Stratejik ilişkilerde ise bazı yerlerde rekabet söz konusu olsa da rekabet edilen yerlerde de anlaşmaya varılabileceği öngörülmelidir. Karabağ sorununun, sorun olarak kalması, Rusya'nın Kafkasya'daki varlığı için şarttır. Ermenistan, Rusya'nın karakoludur ve Rusya, Ermenistan aracılığıyla karakol devlet olarak Güney Kafkasya'ya sarkma imkanı edinmiştir. Rusya, bölgede dondurulmuş çatışmalar üretmektedir. Moldova'dan koparılmış olan Transdinyester'in başkenti Tiraspol'de, Dinyester hattı boyunca uzanan şeritte Rusya'nın İskender füzeleri vardır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı, Ukrayna'nın doğusunda bir Donbas ilan etmesi; Gürcistan'da Abhazya ve

Osetya, Güney Kafkasya'da Karabağ gibi dondurulmuş sorunları sürdürmesi, Rusya'nın diplomatik başarıları olarak görülmelidir. Herhalde bu sorunun çözümü için de askeri varlık şartından vazgeçmeye gönüllü olmayacaktır.

Uluslararası Özne Olma Sorunsalı

Rusya, hem Ermenistan'dan hem de Azerbaycan'dan rahatsız bir haldedir. Rusya'nın Azerbaycan'dan beklentileri vardır. Azerbaycan'ın ilerleyişinin devam etmesi de Sovyet bürokratik geleneğini bilen ve networklere hakim olan Aliyev'in, bu networklerle ilişkiyi iyi kurduğunun işaretidir. Dolayısıyla, Rusya ile kurulan ilişkilerin beklentilere sebep olduğunu varsaymak gerekir. Azerbaycan'ın Rusya dışında da denge politikası uyguladığı görülmektedir. Azerbaycan, ABD ve İngiltere'yle BP ve birkaç petrol şirketi üzerinden yakın ilişkiler kurdu. Aynı zamanda Azerbaycan'ın, hem ABD'yle hem Rusya'yla ilişkileri nedeniyle başka bir kanal olarak da Netanyahu yönetimiyle bir ilişkisi olduğu tespit edilebilir. Aliyev döneminde Azerbaycan, Batı'yı tanıyan bir aydın kesim yetiştirdi ve bu aydın kesim, hem İngiltere'yle hem ABD'yle, akademik kuruluşlar ve medya üzerinden ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulundu. Bu çerçeveye ek olarak, kökenini Sovyetler Birliği'nden alan ve Haydar Aliyev dönemine kadar gelen Azerbaycan'ın bürokratik geleneğinin de bu ilişkilerdeki olumlu etkisi görülmelidir. Ermenistan tarafında ise siyasi yapısının kırılgan ve hesapsız devlet reflekslerinden ziyade kabile refleksi gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu refleksler, Balkan milliyetçiliklerinde de görülen *pasif-agresif* tavrın yansımasıdır. Ermenistan coğrafyasında da Sovyetler Birliği dönemindeki gibi olmasa da Rusya'nın etkili olduğu gerçeğini, göz önünde tutmak lazımdır. Ermenistan, Rusya açısından kolay kontrol edilebilen ve kendisine bağlanmış bir yerdir. Paşinyan'a karşı Rusya'nın cezalandırıcı tavrı sürse de Rusya, buradaki stratejik üslerini kaybetmez. Fakat stratejik olarak Azerbaycan ile anlaşmaya varmak, Rusya için birincil önemdedir. Azerbaycan'ın Hazar'a sahilinin olması ve enerji

kaynaklarıyla zengin bir coğrafyada bulunması, Azerbaycan'ı Rusya için asıl aktör haline getirir. Daha açık ifadeyle Rusya, Azerbaycan'ı kaybetmek istememektedir. Bu nedenle aksine giden süreçte Rusya keskin bir viraj aldı. Özellikle temmuzda yaşanan Ermenistan saldırılarından sonra, Rusya'nın yeni bir plan yaptığı görülmektedir.

Rusya'nın, Türkiye'nin ya da İran'ın yalnızlığı konusunda bir tasnif yapmak zordur. Charles de Gaulle'ün Fransa'sı yalnız bir Fransa'ydı, çünkü de Gaulle NATO sistemine meydan okumuş ve Fransa'yı Fransa olarak tutmak istemişti. Charles de Gaulle'ün "*Fransa'dır*" dediği Sartre da *"Fransa, Fransa'dır"* demiştir. Dolayısıyla Fransa, devlet aklını ve özerk mahiyetini koruyabildi. Fakat bu aşamada, özne olmak ve yalnız olmak arasında ayrım yapmak gerekir. Fransa, özne oldu ama yalnız kalmadı. Özne denilen şey, toplumsal hayatta da özerktir, çünkü tam bağımsız bir özne söz konusu olamaz. Rusya'nın özneliğine bakıldığında, bu öznenin Batı'ya ve modernleşmeye tepki sonucunda, muhafazakarlığın inşasıyla oluştuğu görülmektedir. Rus muhafazakarlığı stratejik düzlemde, Batı'ya tepki olarak Rus kimliğini ve Rusya'yı tarif ederek ortaya çıktı. Doğu-Batı ayrımı, ilk defa Rusya'da kullanılmıştır. Hatta Türk Edebiyatındaki *Araba Sevdası* romanı gibi Rusya'da da neredeyse yüz yıl önce, aynı içerik ve şekilde *Araba Kazası* diye bir eser yazılmıştır ve bu eserde, Batı-Doğu tartışması ve Batılılaşan aydının kendisine yabancılaşması anlatılır.[55] 1848 Devrimleriyle yaşanan kırılma ile o güne kadar, kendini Batı'nın parçası olarak gören Rusya'nın, Herzen'in ağzından, *"Batı öldü, biz Batı'yı kurtaracağız"*[56] noktasına gelerek, zihinsel dünyasında, özerk bir özne halini aldığı görülür. İran'da özneleşme hali ise Fars milliyetçiliği aracılığıyla olmuştur. Türkiye ise stratejik gerekliliklerin de uzantısı olarak, Soğuk Savaş içerisinde Batı'nın parçası oldu ama içeri alınmayan, kapı kenarında duran, özne olmasına da izin verilmeyen ama öznelik içgüdülerini de öldüremeyen bir yer edindi. Robert Kaplan, *National Interest*'teki yazısında, İngiltere'nin ve Fransa'nın bir imparatorluk olduğunu ama Rusya'nın ve Çin'in de bir

55 Ya. B. Knyazhnin, *Neschastye ot Kareti,* M. 1950.

56 Andrzej Walicki, *Rus Düşünce Tarihi*, çev. Alaettin Şenel, V Yayınları, 1987.

imparatorluk olarak kendilerini hatırlattığını belirtmiştir.[57] İmparatorluk tartışmaları, stratejik açıdan, uluslararası sistemde vakumların oluştuğu noktada, bölgesel etki arayışı içindeki ulus-devletlerin, dış politikalarında meşruiyet kaynağı yaratır. Tarihsel açıdan imparatorluklar Akdeniz'e aittir ve Akdeniz'den çıkar. Gelecek yıl 300. yılını kutlayacak olan Rusya İmparatorluğu, 1721 yılında kurulmuştur. 1721 yılı Aydınlanma ve milliyetçiliğin başladığı dönemdir ve bu dönemde imparatorluk kurulamaz.[58] Osmanlı İmparatorluğu etkisini kaybetmeye yüz tuttuğunda, Rusya'da imparatorluk adı altında, milli ve yayılmacı bir devlet olarak Rusya oluşturuldu. Bu yayılmacılığı meşrulaştırmak adına Ruslar Romalılığı kullanmışlardır. Başka bir Roma imparatoru, Viyana'da oturan benzer amaçlarla Romalılığı kullanan, Kutsal Roma-Germen imparatorudur. Fakat gerçekte biri İtalya'da, diğeri Türkiye'de olmak üzere iki tane Roma vardır. Çünkü Kuzey'in kavrayıcı ve kapsayıcı olmayan düşünce sistematiğinde, imparatorluk oluşumu zordur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, bloklara ayrılmış bir dünya yerine, uluslararası siyasette yeni öznelerin ortaya çıkması, bu öznelere kendilerini özne olarak ortaya koyma imkanı sağlamıştır. Dünya konjonktürü sayesinde, Charles de Gaulle bu özneliği nükleer güç üzerinden yaratabilmişti. Fakat belirtildiği üzere özne olmak, yalnız olmayı gerektirmez. Özneleşme süreçlerinde, Rusya ve İran'ın yalnız olduğu söylenebilir fakat Türkiye, özne olmak için yalnız olmak zorunda olmayan bir kazanım silsilesine sahiptir. Rusya'nın özneliği ve yalnızlığı konusunda, Jules Michelet'in ifadeleri açıklayıcı olabilir. Kırım Harbi devam ederken, Rus milliyetçiliğini tanımlayan ve Stalin'e ilham veren Alexander Herzen, Jules Michelet'yi çok kızdırır. Michelet de sonunda şunu söyler, *"Kendi ülkesinde, hiçbir köylünün, hiçbir hakkı olmayan Rusya, ben köylülüğüm diyerek Polonya'yı işgal ediyor. Kendi ülkesinde, hiçbir dini azınlığın, hiçbir hakkı olmayan Rusya, ben Ortodoksluğum diyerek Türkiye'ye savaş açıyor.*

57 Robert Kaplan, "The Afterlife of Empire", 16 Ekim 2020, *National Interest*, https://nationalinterest.org/feature/afterlife-empire-170803

58 Taşansu Türker, *Modernizatziya v Ocmanckoi i Roccickoi Imperiyax Ckvoz' Prizmu Imperckoi i Natzionalisticheskoi Ideologii (XIX-nachalo XX v.)*, CGU, Saratov, 2007.

Önümüzdeki elli yıl içerisinde, kendi ülkesinde hiçbir işçinin, hiçbir hakkı olmayan Rusya, bu sefer de ben proletarya adına, sosyalizmim diyerek Avrupa'yı işgal etmeye kalkarsa şaşmayın".[59] Bu hem tarihçi öngörüsünün gücünü hem de Rusya'nın yalnızlığının, özneliği yalnızlık noktasına getiren dönemsel aşırıcılıklarını izah eder.

Türkiye ve Rusya

Putin, hem Kırım hem de Kafkasya konusunda Türkiye ile anlaşamadıklarını fakat anlaşmazlık halinin aşırı uçlara varmayacağını ifade etti. Dolayısıyla kompartımantasyon kavramının, Putin için de anlamlı hale geldiği söylenebilir fakat Putin dışında Rus devletinin geri kalan mekanizmalarının bu kavramı anlamlı bulup bulmadıkları şüphelidir. Son dönemde yaşanılan sorunların devlet başkanlarının iletişimiyle giderilmesi de bu şüpheleri güçlendirmektedir. Doğu Avrupa, Karadeniz ve Kafkaslar, Rusya'nın zayıf karnıdır. Dolayısıyla Ukrayna konusunda, Türkiye-Ukrayna ilişkilerinin yakınlaşması, hangi ölçüye kadar Rusya'yı rahatsız etmez ya da nereden sonra eder sorusu önemlidir. Bu doğrultuda, Ukrayna Devlet Başkanı Zelenski'nin Türkiye'de yaptığı temaslar ve imzalanan anlaşmalar ele alınmalıdır. Bu görüşmelerde, Ukrayna ve Türkiye arasındaki ithalat-ihracat ilişkilerine yönelik ortaklıkların yanı sıra, istihbarat konusunda bilgi paylaşım anlaşması yapıldı. Putin'in Kırım'da Türkiye ile anlaşamamasına ve Türkiye-Ukrayna ilişkilerindeki yakınlaşmaya rağmen, Türkiye'ye dair olumlu tavrını, *"Türkiye olmazsa, NATO'nun başka üyeleri bölgeye gelir"* düşüncesinden hareketle dile getirdiğini düşünmek gerekir. Normal şartlarda Ukrayna ile kim yakın ilişki kursa Rusya'nın bundan rahatsız olması beklenirken, Türkiye'nin Ukrayna ile kurduğu ilişkilerden şu an için rahatsız olmadığı görülmektedir. İsveç'ten başlayıp, Finlandiya, Baltık Denizi ile Baltık ülkelerini içeren, Belarus ve Ukrayna'dan, Karadeniz'e inen ve batısında Polonya, Çekya, Romanya, Moldova, Bulgaristan ve Yunanistan'ı kapsayan,

59 Hans Kohn, *The Mind of Modern Russia: Historical and Political Thought of Russia's Great Age*, Rutgers University Press, New Jersey, 1955.

Rusya için önemli olan hatta, Rusya güç yığılması olduğunu bilmektedir. Belarus, bu hat içerisinde önemli bir cephe olarak ayakta durmaktadır. Putin Kafkasya hattında da yeni bir cephe açmak istememektedir. Dolayısıyla, Rusya'nın kendi etki sahası olarak gördüğü bölgelerde, üst üste gelen sorunlardan boğulmuş olduğu düşünülürse; Putin için Türkiye'yle doğrudan bir konfrontasyona girmek yerine, Türkiye ile daha ılımlı ilişkiler tutturmak daha faydalı olacaktır.

Orkestra şefliği yapan ve son sözü söyleme hakkını elinde bulunduran kişi Putin olabilir, ancak Rusya bürokrasisinin genel bir hattı vardır. Putin Türkiye'ye dair hayırhah tutumu ile bunu törpülemeye çalışsa da genel hattın dışında istisnai hatlar da vardır. Özellikle, kısa zaman önce Rusya Dışişleri Bakanlığı'nın, *"Tarihi ve büyük müttefikliğimiz çerçevesinde, İngiltere ve Fransa ile birlikte Navarin'de, Osmanlı ve Mısır donanmasını batırmıştık"* şeklindeki sosyal medya paylaşımını da bu doğrultuda ele almak gerekir. Farklı kanallardan gelen, hem geleneksel Sovyet bakışını hem de Batı ile uzlaşma temelinde Hruşçov dönemi Sovyet yaklaşımını dile getiren, çok sesli bir dış politikanın Rusya tarafından yürütüldüğünü görülmektedir.

Rusya'nın Navarin mesajı, Batı'ya özellikle İngiltere ve Fransa'ya verilen bir mesaj olarak okunmalıdır. Pyotr, *streltsy* yani Yeniçerilere benzeyen yapıyı ortadan kaldırdıktan sonra, sadece kendisini korumak için bir *Preobrajenski polk* yani hassa alayı oluşturdu. Bu alayın marşı *"Türkler ve İsveçliler bizi bilir"* diye başlar. Rusya açısından, İsveç ve Türkiye iki kanat ülkesidir. Bugün İsveç, Baltık ülkeleri ya da Polonya bu açıdan ne kadar değerlidir bilinmez fakat Türkiye'nin karşıt bir yapılanmaya katılacak olması, Rusya açısından ciddi bir tehdit olabilir.

Geniş NATO?

Mark Esper'in küresel güvenliğe dair açıklamaları, küresel büyüklükte yeniden yapılanmanın arifesinde olunduğunu özetlemektedir. Bu yeniden yapılanmaya ilk olarak, stratejik açından bakılırsa NATO'nun kuruluş amacı, Avrupa'da Sovyetler Birliği'nin yayılımını engellemekti. NATO, Soğuk Savaş döneminde Rusya'yı

Avrupa'nın dışında tutmaya ve Almanya'yı baskılamaya çalışıyordu. Soğuk Savaş'tan sonra NATO'nun misyonuna yönelik toplantılar yapıldı. Rusya son dönemlerde, Kırım'ın ilhakıyla yeniden bir düşman halini alarak NATO'nun görev alanına girdi. Ekonomik alanda yeni güç olarak Çin ve Hindistan'ın yükselişi ve Pasifik'in ön plana çıkması da NATO varlığı için gerekli meşruiyeti sağlamaktadır. Pasifik'in yanı sıra hem doğal kaynakları nedeniyle ekonomik açıdan hem de İsrail'in varlığı ve güvenliğinin sağlanması yönünden önemli bir sorun alanı olan Orta Doğu'da, Arap ülkeleri ile İsrail'in normalleşme sürecine başlamalarını, Orta Doğu NATO'su yani METO kurulması şeklinde değerlendirmek gerekir. Bu yapılanmanın merkezinde İsrail yer almaktadır. Bu yapılanma NATO ile beraber çalışabilecek, NATO'yu Akdeniz'e ve hatta Basra Körfezi'ne, Kızıldeniz'e indirecektir. Bu yeniden yapılanmada Karadeniz önemlidir. Türkiye, Montrö'yle Karadeniz'i elinde tutuyor ve bu nedenle Karadeniz'de Montrö Boğazlar Sözleşmesi olduğu müddetçe Türkiye, NATO'nun belli planlarının önünde bir engel olabilir. Bunu aşabilecek stratejik bir hat olarak, Dedeağaç önemli olacaktır.

Hint Denizi üzerinden de Avustralya, Yeni Zelanda, Endonezya, Vietnam ve Japonya'nın merkezinde olduğu *Pasific Treaty Organization (PATO)* şeklinde yeni bir yapı kurulacaktır. Şu an için QUAD çerçevesindeki Hindistan'ın bu yapıya katılıp katılmayacağı, bölgedeki güvenlik mimarisi açısından önemlidir. Burada küresel bir mimari söz konusudur. Bu mimaride, Afrika, askeri ve siyasi olarak olmasa da ekonomik olarak mücadele edilecek bölge olacaktır. Latin Amerika'da askeri tehdit söz konusu değildir. Türkiye'nin hem kuzeyinden hem batısından hem de güneyinden geçen yeni bir güvenlik hattı vardır. Esper'in açıklamaları, uzun zamandan beri konuşulması gereken asıl mevzuların, ABD tarafından açığa vurulması olarak değerlendirilmelidir.

Küresel Yapılanma

Rusya'da önemli bir gazete, Rus Gizli İstihbarat Servisi'nin, açıklanmış ve artık gizliliği kaldırılmış olan belgelerini *"Erdoğan'a Notlar"*

başlığı ile sundu. Açıklanmış olan belgeler *Bletchley Park* belgeleri diye geçmektedir. Bu belgelerde, 1944 yılında, Türkiye'nin hala tarafsız olduğu, İkinci Dünya Harbi'nde taraf seçme konusunda ayak diremesi dolayısıyla Almanlarla, İngilizlerle, Ruslarla, Japonlarla aynı anda görüşüyor olması ve taraf seçmemesinin Türkiye için hayırlı olduğu, ancak en son noktada Türkiye'nin savaşa girdiğine dair açıklamalar ve iddialar bulunmaktadır. Putin'in Valdai toplantısındaki Türkiye'ye dair açıklamaları ile Bletchley Park belgelerini bu doğrultuda, birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Boğazların konumu nedeniyle Rusya, Türkiye'nin Rusya karşıtı gruba eklemlenmesinin önüne geçmek istemektedir. Batı blokunun, Rusya ve Çin'e karşı aynı anda bir saldırı ve kuşatmayı yürütme kapasitesi yoktur. Bu nedenle Batı blokunun, Baltık'ta, Doğu Avrupa'da, Karadeniz'de var olarak, Rusya'yı baskılayıp, Çin'den koparmaya çalıştığı düşünülebilir. Kissinger çok açık yüreklilikle *"Ben Nixon adına Pekin'e gittim ve bugün Trump adına Moskova'ya gidiyorum"* demişti. Fakat ABD istediğini alamadı, dahası anlaşma yoluyla Rusya'yı kendi taraflarına çekemediler çünkü Rusya, John le Carré romanlarındaki gibi *"elinde oyuncakları olan ve oyun parkına girmek isteyen iri yarı bir çocuk"* gibidir. Oyun parkının kuralları vardır ama Rusya bu kurallara uymak istemez. Rusya bu yalnızlığından vazgeçip, Çin'e karşı oluşturulacak olan koalisyonun kıyısına eklemlenmeyi beceremedi, ama Rusya'nın bunu beceremeyiş olması eklemlenmenin aklının bir kenarında kalmadığı anlamına gelmez. Dolayısıyla, hassas bir denge içinde katil ile maktul bir anda değişebilir, kim mağdur kim gadre uğratan bir anda farklılaşabilir. Bloklardaki hassaslaşmanın sebebi, 1930'lu yılların ekonomik durumuna benzeyen bir krizden geçilmesinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizm krize girdiği zaman iki şey ön plana çıkar; birisi içeride faşizmdir, diğeri dışarıda savaştır. Ekonomik krizin olduğu yerde faşizan yönelimler, otoriteryanizm, Avrupa'nın tamamında olduğu gibi İslamofobi ve ABD'de olduğu gibi antisemitizm yükselir. Dolayısıyla yaşanan süreç sadece *"otoriteyanizm"* ya da *"populizm"* kavramları ile açıklanamaz. Savaşın yeri ve öznesi kimdir diye bakılacak olunursa, bunun stratejik ve askeri anlamda Rusya olabileceğini fakat ekonomik anlamda ise

Çin olacağını görmek gerekir. Çin, Sovyetler Birliği'nin bile cüret edemediği bir şeye cüret ederek, dünyayı ortadan ikiye bölmek istemektedir. Bunu da kendi etki alanında, kendine ait para birimiyle yapma amacındadır. Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş'ta kendi ekonomik bölgesi olmasına rağmen ekonomik ilişkilerinde dolar sisteminin bir parçası olarak kaldı. Bu açıdan, dünya ekonomik krizinin analiz edilmesi ve ekonomik kriz üzerine siyasal krizin ele alınması gerekir. Sol entelektüellerin önde gelen ismi, Boris Kagarlitski 2020 yılında *Sol Entelektüeller ve Kapitalizmin Savunusu* adlı bir kitabı yayımladı.[60] Solun yokluğunun, siyasetteki dengeyi ortadan kaldırdığı ve Sol entelektüellerin kapitalizm savunusunun, kapitalizmin kendisine çeki düzen verme imkanını ortadan kaldırdığını ve bunun da içeride faşizme yönelimi, dışarıda da savaşa yönelimi keskinleştirdiğini görmek gerekir. Bu savaş ilişkisinin temelinde ise ekonomik nedenler yatmaktadır. Almanya'ya karşı savaşta mesele, Almanya'nın yeni bir paylaşımına yönelik arzuydu. Günümüzde, ekonomik paylaşım arzusunun öznesi Çin'dir. Çin'in oluşturduğu ekonomik tehdide karşı rekabetin Çin'e karşı olacağını, Rusya'nın ise kendi kapasitesizliğinden mütevellit verilen davete icabet edemediğini, dolayısıyla baskılama yoluyla ya da nötralize edilerek Batı tarafına çekilmesi için çaba sarf edildiğini söylemek mümkündür. Batı açısından, Çin ve Rusya ile birlikte uğraşmak, anlamlı ve yararlı değildir. Bu nedenle, Pasifik'e yönelmek için Rusya'nın etkisizleştirilmesi gerekmektedir. Bunun nasıl yapılacağına dair farklı planlar hala Batı siyaset yapımı mekanizmaları içinde tartışılmaktadır.

–XI. Kasım 2020–

ABD Seçimleri

ABD seçim sisteminin karmaşık olduğunu ve bu karmaşıklığın da ABD'yi ABD yapan şey olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

60 Boris Kagarlitski, *Between Class and Discourse: Left Intellectuals in Defence of Capitalism*, (tr.). Renfrey Clarke, Routledge, 2022.

ABD, Avrupa tarzı standardizasyona yabancı olunan bir coğrafyadır. Amerikalılar standardizasyondan kaçınırlar, çünkü her türlü standardizasyon, sabitlemek ve katılaştırmak anlamına gelir. ABD, kuruluşundan gelen özellikler nedeniyle akışkan ve esnek formları sever. Bu, bir tür emperyal içgüdüdür. Akışkan formlar, çabuk uyum gösterir ve bu nedenle merkezi hükümete yönetim kolaylığı sağlar. Bu da her türlü imparatorluğun da arzusudur. ABD seçim sistemi anlamlandırılması zor bir seçim sistemidir. Mesela, Nebraska ve Maine, diğer eyaletlerden farklı olarak *Electoral College* üyelerinin içinde ayrımlaştırma yapabilmektedir. ABD, hiçbir şeyin istisnasız olmadığı bir yerdir. Almanca, net kuralları olan istisnası olmayan bir dildir. Rusça ise istisnalarla doludur. Bu aslında katılaşma ya da akışkan hal ile ilgilidir. İmparatorluklar açısından, katılaşamamak avantajdır. ABD seçimlerinde, Biden'a oy verenlerin ABD'ye oy vermediğini söylemek gerekir. Rus muhafazakarlığının kurucu babalarından Bedryaev'in Pyotr'a ilişkin bir sözü vardır, *"Pyotr, Rusya'nın bedenini yeniden yarattı ama ruhuna tecavüz etti"* demişti.[61] Beden ve ruh farklı şeyler olabilir. ABD'ye bakıldığında da seçmenlerin, ABD'nin bedenine oy vermediği, Biden'a dolayısıyla ABD'nin kurucu ruhuna oy vermiş olabilecekleri söylenebilir. Fakat bu kurucu ruhun, ABD'yi bilindik ABD olmaktan çıkarabileceği gibi bir risk içerdiğini de göz önünde tutmak gerekir. ABD'nin bu ruhundaki ilerleme düşüncesi ve katılaşmama isteği ABD'yi kendisini yok etme seviyesine getirebilecektir. Kontrolsüz bir büyüme ve büyümenin içerisinde, özün ve çekirdeğin kendini yok etmesi hali, yani bir nevi nükleer füzyon ortaya çıkmaktadır. Nitekim ABD'nin kuruluşu *progressive* düşünce üzerindedir. Dolayısıyla kendisini sönümlendirecek ve çekirdek halini ortadan kaldıracak bir eğilim söz konusudur. *Entropi* denilen kavram, her şeyin önünde sonunda çözüleceğini ve dağılacağını dahası yokluğa doğru gideceğini ifade eder. ABD'nin kurucu değerleri de önünde sonunda, katı bir yapı olarak devleti üzerinde taşıyamayacak akışkanlığa sahip olan bir varoluş olarak ABD'yi yok olma seviyesine getirecektir.

61 Nikolay Berdyaev, *Russkaya Idea*, M. 2004.

ABD, büyüklüğünden kaynaklı olarak bıçak sırtı konumda yer alır. Dünyada bir yarılma söz konusu ve dünyadaki yarılmanın merkez üssü de ABD'dir. ABD'de da iki farklı dünya görüşü vardır. Bunu bir nevi, XIX. yüzyıldaki döneme, 1789 sonrasındaki, Fransa'ya ve Avrupa'ya benzetmek mümkündür. İhtilal-i Kebir ardından, 1815 Viyana Düzeni gibi bir reaksiyona sebep olmuştur. Trump'ın iktidarı da buna benzerdir. 1815 Viyana Düzeni, 1830'u, 1848'i ve 1861'i beraberinde getirdi. Dolayısıyla tarihi durdurmak mümkün değildir fakat Trump yok olmamak için Amerikan bedeninin varlığını devam ettirmek adına, bu süreci yavaşlatmak istedi. Fakat ortalama Amerikalı için hangisinin iyi ya da kötü olduğuna karar vermek, bugüne dair yorum yapmak zordur. Bugünün dünyasından bakıldığında, Fransız İhtilali'ne ya da milliyetçilik düşüncesine kötü demek, abesle iştigaldir. XIX. yüzyıldan itibaren, vatandaşı ve özgür bireyi yaratan, hümanizma ile birleşen milliyetçilik, bir erdem olarak nitelendirilir. 1815 Viyana Düzeninde, Metternich'in kaygıları o dönem için yerinde ve gerekli kaygılardı. Metternich, *'ulusçuluk fikri imparatorlukları parçalayacak ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olacaktır"* diye kaygılanmıştı. Dolayısıyla zaman ölçeği önemlidir. Tarihte ileri veya geri yoktur, tarih *lineer* bir çizgi üzerinde ilerlemez. Buna rağmen, Biden'ın ve ideolojisinin bir lineer çizgi takip ettiğini ve bu lineer çizgiyi de *"daha demokratik ve daha özgürlükçü"* şekilde tanımladığı görülür. Demokrasi ve özgürlük kavramlarının, kimliğe bağlı bir şekilde kategorileştirilmesi, demokrasi ve özgürlük kavramlarının anlam kaybına uğramasına sebep olmaktadır. İnsanları mezheplerine, etnik kökenlerine, kimliklerine göre alt-topluluklar içine hapsetmenin olumsuz sonuçları vardır. Bunu XX. yüzyılda Josef Stalin yaptı. Bu nedenle, Sovyetler Birliği'ne *"Uluslar Hapishanesi"* denilirdi. Bunun adı özgürlükçülük ya da cumhuriyetçilik midir sorusunun sorulması gerekir.

Öte yandan ABD çatışma üzerine kurulmuş ve çatışmacı bir kültürün olduğu bir ülkedir. ABD'nin çatışmacı kültürü, kendisini

yenileyebilirdi. Gerçek bir çatışmada, dahası yenilik yaratacak bir çatışmada, Bernie Sanders'ın rolü büyüktü ve Bernie Sanders'ın adaylığı belki dünya için de bir yenilik doğurabilecekti. Demokrat Parti tarafında, Biden'ın adaylığıyla beraber, ABD ve hatta dünya bu fırsatı kaçırdı. Bunun yanı sıra Avrupa'da da entelektüel üretimin, siyasetin sonucu olarak oluşan düşünsel kapasitenin yitirilmesi, kaygıların artmasına sebep olmaktadır. Sartre'dan sonra Avrupa var mıdır diye sormak ve sorgulamak hiç de yanlış olmayacaktır.

Klaus Schwab'ın başkanlığını yaptığı Dünya Ekonomik Forumu (WEF), Zenginler Kulübü diye bilinir. 2016 yılında Trump başkan seçildikten sonra, Trump'ın konvansiyonel olan dünyadan bahsettiğini tespit etmek gerekirdi. WEF ise yeni bir ekonomiden, yeni bir ekonomiye bağlı olarak yeni bir toplumsal yapıdan ve yeni bir siyasetten bahsediyordu. Bu iki yaklaşımın uyumlu olmasının imkanı yoktur. Genel olarak dünyadaki ya da ABD'deki yarılma da bu uyumsuzluğun yansımasıdır. Klaus Schwab *The Great Reset* kitabında kapitalizmin krizinden ve kendisini yenileme çabasından bahseder, bunun yanı sıra kriz nedeniyle, siyasal ve toplumsal yönetimin sağlanamamasına dair kaygılarını ortaya koyar.[62] Bazı kesimler, Biden'da sermaye adına sermayeyi kendi isteğiyle kısıtlayacak bir imkan görmektedir. Avrupa sosyal demokrasisi, 1960'lı ve 1970'li yıllarda çok caziptir. Hatta Almanya'da Türk vatandaşlar SPD'yi çok da minnetle anarlar. SPD, hem Türklere hem de genel olarak işçi sınıfına yaklaşımıyla, Almanya'da toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla, Soğuk Savaş Dönemi'nde Avrupa refahı denilen şey, sosyal demokrasinin başarısıdır. Sovyet tehdidi ve Sovyetler Birliği'nin etkisiyle oluşan Sol hareketlerin sermayeyi baskılamasıyla, sosyal demokrasi gibi bir kavram ortaya çıkmıştır. ABD'de Joe Biden'ın *"Sol kesimi de temsil ediyor olması"* iddiası gülünçtür fakat Biden buna rağmen, hiçbir şekilde temsil etmediği Sol değerlerin sadece adını anarak, büyük bir kesimin desteğini alma başarısı gösterebilmiştir. Bunun sadece ABD'deki bir

62 Klaus Schwab and Thierry Malleret, *Covid-19: The Great Reset*, World Economic Forum, Switzerland, 2020.

vaka olmadığını, dünyada böyle bir eğilimin olduğunu belirtmek gerekir. Dünyada kaybetmiş Solun, Biden'da kendi ifadesini bulma yanılgısına kapılması ve hatta Almanya'daki Sol partilerin Biden ile kurduğu yakınlık, fazlasıyla ilginçtir.

Azerbaycan

Kafkasya bölgesinde, Ekim başında bu çatışma başladığında, Rusya'nın *bir taşla kuş sürüsü avlama* peşinde olduğu tespit edilmişti. Şu an gelinen nokta da, bu amacına ulaştığını gösterir. Anlaşma sonucunda, Azerbaycan'ın elde ettiği toprak kazanımları, yedi rayonun alınması, Karabağ'ın bir kısmının kurtarılmış olması çok önemlidir. Bunlar Ermenistan'ın kayıplarıdır ancak Azerbaycan açısından da kayıplar söz konusudur. Rusya, bölgede kendisini öne çıkardı ve Minsk Grubu'nu da etkisizleştirerek, bölgede kendisine uygun bir statüko yarattı. Bu statüko Rusya'nın yakın coğrafyasında yarattığı statükolarla aynı model üzerine kuruludur. Temmuz ayındaki Tovuz saldırısından sonra, Rusya'nın yeni bir Kafkasya planı yaptığını ve bu planların olumlu sonuçlarını görmek gerekir. Anlaşmanın diğer tarafı Ermenistan'a bakıldığında, Paşinyan, *"Çok acıklı bir anlaşma imzalamak zorunda kaldım, çünkü harbi kaybettik"* dedi. Azerbaycan tarafına bakılacak olunursa, Azerbaycan da bir noktaya kadar dayanabildi ve o noktadan sonra da kendisini bölgenin tarihsel gerekliliklerini yerine getirmek zorunda hissetti. Burada ciddi bir kayıp söz konusudur. 1993 yılında Karabağ'da ilk sorun çıktığında, Özal'ın ABD'ye bir teklifi vardı. Özal, Karabağ'ın bir kısmının Ermenilere verilmesini, hatta Laçın'dan bir koridor açarak, Ermenistan'a bağlanmasını, bunun karşılığında da Megri bölgesinin Türkiye'ye verilmesini talep ediyordu. Megri bölgesi, Ermenistan'ın İran sınırına doğru olan noktasında yer alır ve bu bölge, aynı zamanda Nahcivan'la Azerbaycan anakarasını birbirine bağlar. Alparslan Türkeş'in de Levon Ter Petrosyan'la bu yönde görüşmeleri olduğu, hatta resmi unvanı olmamakla beraber o dönemde yetkili bir görüşmeci olarak atandığını hatırlamak gerekir. Bu plan, ABD'li bir senatör

tarafından da kendi adıyla *Goble Planı* şeklinde formüle edilmişti. Plan, toprak takasına dayanır. Böylelikle hem Azerbaycan'ın hem de Ermenistan'ın teritoryal bütünlüğü sağlanacak ve bölgede, bir barış ortamı yaratılacaktır. Cari anlaşmanın son maddesine bakıldığında bu durumun şu an gerçekleşmediği görülür. Anlaşmada, Nahcivan'la Azerbaycan anakarası arasında –Megri bölgesinin adı anlaşmada geçmemektedir- *"kişilerin, araçların ve malların sınırsız bir şekilde geçişinin sağlanması konusunda iki taraf anlaşmıştır"* denilmektedir. Bunu FSB'nin (Rusya Federal Güvenlik Servisi) sınır güvenlik birimleri denetleyecektir, dolayısıyla İran sınırına FSB yerleştirilmektedir. Bu anlaşmada, BM'nin, Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğuna dair kararlar zikredilmemiştir. Bunlar zikredilmeden, bir anlaşma imzalanması, uluslararası hukukta da sonuçlar doğurabilir. Anlaşma metninde, uluslararası anlaşmalarda manidar karşılanması gereken bir durum vardır, Dağlık Karabağ'ın başkenti *Hankendi*, Ermenice ismiyle *Stepanakert* olarak anlaşmaya yazılmıştır. Anlaşmanın, hızlı bir biçimde ve askeri detaylar net olarak verildiği için, yüksek ihtimalle asker eliyle hazırlanmış olduğu düşünülebilir. Burada önemli olan başka bir husus, Türkiye'nin kuracağı bir gözlem üssüdür. Fakat bu konu da anlaşma metninde yoktur.

Biden ve Rusya

Trump ya da Biden'ın iktidara gelmesinin keskin ve farklı sonuçlar yaratacağından bahsedilmişti. Trump, Biden'a göre daha realist bir politika takip etti ve bu doğrultuda, konvansiyonel ekonomiyi güçlendireceğini, ABD'yi içe kapatarak kalkındıracağını iddia etmişti. Biden ise değerler üzerinden bir dış politika benimseyerek, büyük oranda Trump'tan ayrışacağını iddia etmişti, fakat bazı konularda hiçbir fark olmayacağını kabul etmek gerekir. Örneğin İngiltere, ABD'nin gözünde hata yapma hakkına sahip olan bir ülkedir, ama İngiltere kaybedilmez. Fransa için de benzer durum geçerlidir. Transatlantik ilişkilerinde, Trump'ın ast-üst ilişkisi kurduğunu, Biden'ın da bu yaklaşımı, daha medenice sürdüreceğini, fakat sonunda aynı

yere varacaklarını söylemek yanlış olmayacaktır. İsrail açısından da temelden farklı bir politika söz konusu olmayacaktır. İran ve Rusya konusunda, farklı yaklaşımlar izleyebilirler. Nitekim Putin'in en büyük kabusu Biden'dır. Putin, kısa bir zaman önce iki bakanı görevden aldı ve Rusya'da kabine değişikliklerinin de geleceği konuşulmaktadır. Hatta Lavrov'un bile görevden alınabileceği yerine yeni bir ismin gelebileceği söylentileri dolaşmaktadır. Kulislerde, ABD ile ilişkileri iyi olan Sergei Kapkov ismi geçmektedir. Bunun yanı sıra Almanya ve NATO ile arası iyi olan Alexander Grushko, iç güvenlik mekanizmasıyla arası iyi olan Titov veyahut Çin'le arası iyi olan Denisov, yeni değişiklikler doğrultusunda öne çıkan isimlerdir. Rusya açısından Biden'ın gelişi, Putin'in *"kötü adam"* olarak kodlanan konumunu sağlamlaştıracaktır. *Politico*'da, popülistlerin lideri iktidardan düşerse, Orbán ya da Duda gibi geri kalan popülistlere ne olur sorusu üzerine yazılmış bir yazı vardı.[63] Orbán, bugün enformasyon ajansı aracılığıyla bir bildiri yayınladı. AB, fonların transferi konusunda, AB'nin demokratik ilkelerine uyması konusuna ilişkin bir karar almıştı. Orbán, bu kararı, *"AB, Soros Planı'nı uygulamaya başladı ve bu milli egemenliğimize düşmanlıktır"* şeklinde yorumladı. Biden'ın gelişi İsrail açısından önemlidir. İran'da, Biden'ın gelişine dair sevinç gösterileri olmasa bile, gönülden mutluluk olduğunu görmek gerekir. Suudi Arabistan'ın, Kamala Harris'in Kaşıkçı'nın İstanbul'da öldürülmesine dair sert açıklamalar yapması nedeniyle kaygılı olduğu izlenmektedir. Almanya'ya dair İngiltere'nin politikası, iki dünya savaşı arası dönemde çok dalgalanmıştı. İngiltere *appeasement* veya sertlik politikası arasında gidip gelmişti. Biden'ın da Çin'in rakip olduğunu inkar etmeden, Çin'e karşı ilk başta yatıştırma politikası izleyeceğini belirtmek gerekir. Fakat Biden'ın, iktisadi olarak güç paylaşımında, yükselen bir güç olarak Çin karşısında başarılı olma şansı yoktur çünkü Çin ilişkileri eninde sonunda Trump'ın dediği yere gelecektir. Bu nedenle Çin'in yükselirken oluşturacağı çemberin; dahası blokların iyi analiz edilmesi gerekir.

63 Paul Taylor, "The US election's other loser: European populists", *Politico*, 9 Kasım 2020, https://www.politico.eu/article/us-election-2020-other-loser-european-populists/

Biden ve Türk-Rus İlişkileri

Kategoriler çerçevesinde ABD analiz edildiği zaman, Biden'ın zaferi, ABD'nin kurucu değerlerini taşıyan elitin yeniden iktidara gelişi olarak özetlenebilir. Biden'ın gelişine dair öngörüler hem Türkiye'de hem de Rusya'da mevcuttu. Kafkasya'daki gelişmelerin de bundan bağımsız değerlendirilmemesi gerekir. Rusya bu amaçla Türkiye ile ortaklığında, Türkiye'yi, Batı Blokunun kendisini kuşatan çizgisinin dışında tutmak için, Türkiye'ye Kafkasya'da alan açtı. Bu açıdan Biden'ın gelişi, Türkiye ve Azerbaycan'ın da işine yaradı. Rusya Biden'la anlaşma ihtimalini düşünüyorsa, Rusya'nın bu pozisyonunu devam ettirme olasılığının tartışılması gerekir. Siyasette mutlak dost-düşman kategorilerinin olmadığı, döneme ve konjonktüre göre siyasal pozisyonlar değiştiği için, ikili ya da çoklu ilişkilerin her zaman iyi analiz edilmesi gerekir. Rusya ve Türkiye'nin, Biden'a karşı yaklaşımı bir metafor üzerinden de anlatılabilir. Zırhlı ve kuvvetli bir şövalye karşısında daha az kuvvetli ve saldırıya açık bir şövalye olduğu zaman, daha az kuvvetli olan şövalye, doğrudan güçlü olan şövalyeye saldırmak yerine, yanına kendi denginde bir şövalye ekleyerek güçlenmek ister. Rusya'nın ABD karşısında Türkiye'ye yaklaşımını bu şekilde değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Türkiye ve Rusya'nın son iki yüz yıllık dış politikasına bakıldığında, Batı değerlerinin yanı sıra Batı agresyonunun küçümsenmemesi gereken bir yaklaşım olduğu görülür. Agresyon, bir müddet ricat edilmesini, daha sonra uyum sağlanmasını ve kazanımlar edinilmesini sağlar. Bu doğrultuda, hem Rusya hem de Türkiye, Libya gibi Doğu Akdeniz gibi farklı yerlerde alan kazanarak varlıklarını ispat etmektedirler. Bunların yanı sıra Türkiye ve Rusya arasında, ekonomik, bürokratik ve siyasal kapasiteler açısından farklılıklar olduğu görülmelidir. Bu farklılıklar, stratejik alanlarda çözüm üretmede ya da karşı tarafın dengesini bozmada da farklılıklar yaratır. Rusya ve Türkiye arasında demokratik gelişmişlik, hukuk, adalet, bürokrasi, aydın, Batılı kurumlarla kurulan networkler açısından önemli farklılıklar bulunur. "*Sovyetler Birliği ne zaman kaybetti?*"

diye sorulduğunda, *"Berlin Duvarı'nı inşa ettiği zaman"* cevabı verilebilir. Çözüm yalnızca duvarlar inşa etmek değildir, duvarsız da kendini savunabilmek ve hatta duvarın ötesine de bir şeyler söyleyebilmektir. Sovyetlerin aksine Amerikalılar İkinci Dünya Harbi'nden sonra, bir nevi *"piknik tip"*[64] imajını kullanarak vaatkar bir cazibe üzerine inşa edilmiş rıza ile dünyayı peşlerinden sürükleyebildiler. Türkiye'nin muhtemel vaatler ya da davetler çerçevesinde çözüm üretme kapasitesini, Mecelle'deki *"usul esasa mukaddemdir"* ilkesi ile sunarak kullanması gerekir.

Azerbaycan ve İran

Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Karabağ sorunu yeniden ortaya çıktığında, Rusya'nın *bir taşla kuş sürüsü avlamak* derdinde olduğu tespit edilmişti. Bu kuşlardan birisinin de İran olduğunu belirtmek gerekir. Karabağ'da şu an Rus askeri birlikleri var. Rusya, bunun yanı sıra Azerbaycan ile kopmakta olan ilişkilerini, kültürel ya da siyasal etkisi aracılığıyla yeniden sağlamlaştırmaktadır. Bu amaçla Rusya, tarihinde yapmadığı bir şeyi yaparak, Azerbaycan'ın haklarını almasına yardımcı oldu ve Azerbaycan'da etkisini arttırdı. Rusya'nın yanı sıra İsrail de Azerbaycan'da etkin pozisyondadır. Netanyahu ve Putin arasındaki yakın ilişkilerin, Biden yönetiminden tedirgin olduğu ne kadar aşikarsa, İran'ın da Biden'ın seçilmesinden o kadar memnun olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Biden'ın seçilmesi, İsrail ve Rusya ya da Netanyahu ve Putin'in kişisel ilişkisini olumsuz etkilememekle beraber, Putin'in bu kişisel ilişkiyi blok kurma yönüne evrilteceğini görmek gerekir. Bu blok yapılanmasının muhafazakar niteliğinin olduğunu tespit etmek gerekir. İki ülke arasında, egemen ulus-devlet kavramına, muhafazakar nitelikteki siyasal ve kültürel değerlere önem veren, dolayısıyla ideolojik bir boyutu olan, stratejik çıkarlarının da uyumlaştığı bir blok söz konusudur. İsrail'in Azerbaycan'da bulunma sebebine bakılırsa,

64 Prof. Dr. Süleyman Seyfi Öğün'ün kullanımı ile.

Güney Azerbaycan konusu, bugüne kadar ABD tarafından İran'a karşı çok dillendirilen bir konudur. İran'ın Trump yönetiminde, Rusya'ya ve Türkiye'ye muhtaçlığı, İran'ı Türkiye ve Rusya ile daha yakın pozisyon almaya itiyordu, fakat Biden döneminde İran'ın bu pozisyona heveskar olmayacağına dair Rusya'nın öngörüleri mevcuttur. Putin, İran'ın Trump dönemindeki pozisyonunda kalması için bazı baskı unsurlarını elinde bulundurmak istiyor olabilir. Bu baskı unsurları, nükleer santralin yapımındaki Rus üniversiteleri ve Rus mühendisleri olabilir. Putin bu kozu yetersiz bulduğu için Azerbaycan- İran sınırında varlığını sürdürme niyetindedir. Daha genel çerçeveden bakılacak olunursa, İran-Çin ve İran-Rusya ilişkilerinde, İran'ın bağımsız bir politika izlemesi, yani Çin'e de Rusya'ya da muhtaç olmadığını düşünerek bağımsız bir politika izleyeceği düşünülebilir. Fakat yine de İran'a bir teklif gidebilir. İran denizi, yani Acem denizi, Türk dünyasının içinde önemli bir göldür. Türk dünyasını bölen, Hazar Gölü ve Acem Gölü'dür. Çin'in de Batı'ya akan bir yol yaratmak adına, bu dönemde Rusya ile daha yakın bir ilişki içine girebileceğini ve/ya İran'daki etkisini arttırmak isteyeceğini öngörmek gerekir. Netanyahu dönemindeki İsrail-Çin ilişkisini, İsrail limanlarındaki Çin varlığını, bu ilişki çerçevesinde düşünmek gerekir. Rusya'nın da bazı bölgelerde etkin olabilmek için stratejik gücünün yanına ekonomik güç eklemesi gerekmektedir. Bu ekonomik gücün de Çin'de olduğu düşünülürse, bu Rusya açısından ivme yaratabilir. Bunun Kafkasya'ya yansıması olacaktır. Bu süreçte, Pakistan bir yeni ortak olarak önem kazanabilir. Bunun yanı sıra, Orta Asya'dan, Türkistan dünyasından, Azerbaycan ve Hazar hattına yeni bir ülke olarak Özbekistan eklenebilir. Türkiye ile yakın ilişkileri de düşünüldüğünde, Özbekistan'ın iktidar değişikliği ile hızla toparlanması sonucunda bu hatta yer alacağı düşünülebilir. Ayrıca uzun zamandır bu coğrafyada olan İsrail'i de bu hattın içine dahil edilmese de zikretmek gerekir. İsrail, Putin açısından Doğu Akdeniz sahili, Mısır ve Suudi Arabistan'a kadar uzanan hat çerçevesinde de önemlidir.

Küresel Eğilimler ve Biden Ekibi

Lavrov'un Irak Dışişleri Bakanı ile yaptığı toplantıdaki bazı cümleleri önemlidir. Lavrov, Rostnef ve Lukoil başta olmak üzere, Kuzey Irak'a bugüne kadar 13 milyar dolarlık enerji altyapı yatırımı yaptıklarını ifade etti. Bunun yanı sıra Lavrov, Bağdat Merkezi Hükümeti ile de güvenlik iş birliği konusunda kusursuz bir ilişkileri olduğunu belirtti. Lavrov ayrıca Amerikalıların bölgeden çekileceğine inanmadıklarını ve kendilerinin bir bölge ülkesi olduğunu söyledi. Bu süreçte hem Avrupa hem de ABD bazı sıkıntılar içerisindedir. Avrupa açısından ilk olarak Macaristan ve Polonya, AB'nin 2021-2027 bütçesini veto etti. İkincisi, Brüksel Rus aşısını almaması konusunda Macaristan'ı uyardı. Aşı satın almak, ülkelerin stratejik hat yönelimlerinin bir uzantısı haline gelmeye başladı. Fransa, Hindistan'la askeri ilişkilerini geliştirirken, ABD de 5. ve 7. filolarını bu bölgede tahkim etme kararı aldı. Bu yaklaşım, Trump'ın başlattığı Hindistan'la yakınlaşma stratejisinin ve Çin'le konfrontasyon halinin devamı niteliğindedir. Hindistan-Çin karşıtlığı ise komşu coğrafyada Malaka Boğazında iki kilometrelik bir köprünün yapımı konusuna kadar uzanmış haldedir. Bu çerçeve doğrultusunda, Polonya, Macaristan, Rusya, İsrail, Suudi Arabistan, Mısır, Pakistan şeklinde muhafazakar bir hattan söz edilebilir. Bu hatta karşı ise, ulus-üstü bir bütünleşme arayan ABD merkezli bir hat vardır. NATO'yu NATO yapan husus, her bir üyenin eşit oy ve veto hakkına sahip olmasıdır. NATO, uluslararası bir örgüttür. Uluslararası örgüt ile ulus-üstü örgütü ayıran husus, veto hakkına dairdir. AB bir ulus-üstü örgüttür, çünkü merkeze egemenlik devri vardır. NATO'da egemenlik devri başlatmak, daha kaynaşmış ve bütünleşmiş bir yapı arayışı demektir. Bu değişim, bazı ülkelerde, ulus-devlet açısından tepki yaratacaktır. Bu tepkiler, Macaristan ve Polonya gibi ülkelerle sınırlı kalmayacaktır. İngiltere'nin ve belki Fransa'nın refleksif tepkileri olacaktır. Avusturya, İrlanda ve Malta içinde de tepkiler olacağını, özellikle bu tepki sürecinde İrlanda'nın çok önemli olduğunu hatırlamak gerekir. Boris Johnson ile Biden arasındaki en

önemli tartışma konularından bir tanesinin İrlanda olacağı akılda tutulmalıdır. Biden'ın Katolik ve İrlandalı olmasından mütevellit, konuya özel hassasiyet göstereceği açıktır. Dolayısıyla, İngiliz-İrlanda ve Protestan-Katolik karşıtlığının yanı sıra, Boris Johnson'ın muhafazakar ulus-devletçi tavrı karşısında Biden'ın daha evrenselci ve ulus-üstü tavrı ön plana çıkabilir. İki liderin Çin politikası da bir karşıtlık yaratabilir. Çin'e yönelik Johnson'ın kuşatmacı tavrına karşılık, Biden'ın daha *appeasement* taraftarı olması, İngiltere ve ABD arasındaki karşıt eğilimler olarak görülmelidir. Doğu Akdeniz konusunda da Boris Johnson'un daha Türkofil olması, Türkiye'ye yakın durmasını, Biden'ın ise daha Grekofil, Rum ve Kıbrıs tarafına yakın durmasını beraberinde getirebilir.

Benzer şekilde karşılaştırma, Brzezinski ve Kissinger üzerinden yapılabilir. Brzezinski, öldü ama iktidarda; Kissinger yaşıyor ama muhalefette. Biden ekibi tarafından, Brzezinski'nin dünyaya dair tahayyülünün iktidara taşınacağı kabul edilmektedir. Brzezinski'nin temel odağı, Avrasya stratejisidir ve dünyaya bütünleşmiş bir Batı kimliği üzerinden yaklaşır. Brzezinski'nin bu yaklaşımı, Toynbee'yi, Spengler'ı ve Danilievsky'i hatırlatır. Brzezinski, bir medeniyet çerçevesi içerisinde değerlendirmeler yapar ve Batı'nın, Batılılaşmayı destekleyen yayılmacı politikasının alt yapısını oluşturur. Çek Yahudi Madeleine Albrigt, Polonyalı Yahudi Brzezinski'nin öğrencisidir. Bu iki isim, etnik ve ulusal kimliklerinin hissiyatlarını üzerlerinde taşır. Brzezinski, Rusofob olması ve daha evrenselci düşünce sistematiği ile Madeleine Albrigt da Avusturya-Macaristan çocuğu olmasından kaynaklanan ayrılıkçılık taraftarlığı ve faşizme karşı reflekslerinin kuvvetli olması nedeniyle, ABD dış politikalarına bu doğrultuda yön vermişlerdir.

Madeleine Albright Çek, Brzezinski Leh, Kissinger ise bir Alman Yahudi'sidir. Yahudilerin hepsinin aynı düşünce sistematiğine sahip olduklarını düşünmek, antisemit bilinçaltı tarafından motive olunan büyük bir yanılsamadır. Bir Alman Yahudi'si her şeyden evvel Alman'dır ve dünyaya Alman düşüncesi çerçevesinde bakar.

Kissinger'in zihniyeti de Hegelcilik, dolayısıyla devlet etkisiyle şekillenmiştir ve bu nedenle Kissinger ulus-devleti öne çıkarır. ABD Yahudilerinden Soros ise Macar'dır ve ayrılıkçılığı, etnisiteyi, kimlikleri sever. Macar entelijansiyası aşırı düşüncelere meyyaldir. ABD'deki Yahudiler içerisinde Bernie Sanders'ın yeri mühimdir, çünkü Galiçya Yahudi'sidir. Galiçya, Ukrayna'nın batısı ve Polonya'nın güneydoğusunda yer alan, merkezi Lviv olan bölgedir. Galiçyalıların ilginç bir yönü vardır, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içerisinde etnik azınlıklar ayaklanırken Galiçyalılar İmparatorluğa ilginç bir sadakat sergilemişlerdir. Galiçya Yahudileri de pogromlardan etkilenmişlerdir ama Galiçyalı olmayı sürdürmüşlerdir.[65] Bernie Sanders'a bakıldığında, vatandaşlık kavramını öne çıkaran, cumhuriyeti önemseyen ve daha *Bundist* eğilim sergileyen, dahası Rusya imparatorluğundan esintileri üzerinde taşıyan bir sosyalisttir ve düşünce yapısı diğerlerinden farklıdır. Bu genel resmin içerisinde Madeleine Albright ve Brzezinski'nin bugünkü yönetimi anlamak için iyi analiz edilmesi gerekir.

Yeni yönetimin kabinesine bakılacak olunursa Dışişleri Bakanı Antony Blinken, Macar Yahudi'si olmasının yanı sıra New Yorklu, kozmopolit, Brooklyn'den sonra liseyi Fransa'da bitirmiş, Harvard ve Columbia üniversitelerinde bulunmuş yetkin bir entelektüeldir. Fakat Marco Rubio, Blinken için, *"tam anlamıyla bir panda sevici"* yani Çin'e karşı yumuşak politikayı savunan birisi demektedir. Hatta Marco Rubio, Blinken'a *"Kuvvetli özgeçmişleri ve güler yüzleri ile ABD'nin çöküşünü hepimize kabul ettirip, Çin'e teslim olmaya bizi ikna etmeye çalışıyorlar"* şeklinde ithamlarda da bulunmuştu. Blinken, CSIS (Center for Strategic and International Studies) ve CFR'da (Council on Foreign Relations) çalışmış ve Hillary Clinton döneminde de önemli görevler üstlenmiştir. Yale Üniversitesi

65 Bir Galiçyalı'dan daha da fazla Amerikan sistemine eleştirel olabilecek kesim herhalde imparatorluğun başkenti olan Viyanalılar olsa gerektir. Bu hususta Viyanalı Sigmund Freud'un Wilson biyografisi epey açıklayıcıdır. S. Freud, W. C. Bullitt, *T. W. Wilson, 28th President of the US: A Physchological Study*, Houghto Mifflin, Boston, 1967.

hukuk mezunu olan Jake Sullivan, Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görevlendirilmiştir. Sullivan da Clinton döneminde, Dışişleri Bakanlığı'nda Siyaset Planlama Genel Müdürü olarak çalışmıştır. Obama yönetimi döneminde eski CIA Başkan Yardımcısı ve ulusal güvenlikten sorumlu danışman yardımcısı olarak çalışan Avril Haines İstihbarat Direktörü olarak atanmıştır. Biden'ın özel kalem müdürü Ron Klain şimdi de Beyaz Saray özel kalem müdürlüğü görevine atanmıştır. Genel olarak Biden ekibinde, Obama yönetiminin ve Obama yönetiminin içerisinde de özellikle Hillary Clinton ekibinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. Bu nedenle cari ABD politikalarının anlaşılması için Obama yönetiminin dünyaya bakışının yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Bu doğrultuda da Brzezinski'nin genel dünya görüşünü ve NATO'nun kaynaşması meselelerini birlikte değerlendirmek faydalı olacaktır. Biden ekibinin dünya ile ilişkilerine bakılacak olunursa; Biden ekibiyle iletişim kurmanın, Trump'ın ekibiyle iletişim kurmaktan bazı alanlarda zor olacağını söylemek mümkündür. Biden ekibi, dünyaya dair maddi kalıplarla desteklenen, keskin düşünce kalıpları ve inançları olan insanlardan oluşurken, Trump'ın ekibi daha pratik ve pragmatik insanlardan oluşmaktadır. ABD'de insanlar, düşünce sistematiklerini genelde ait oldukları ya da ilişki içinde oldukları, mali ya da ekonomik gruplarla ilişkilendirirler. Bu durum da düşünsel pozisyonlarla iktifa eden analiz çerçevelerini sakatlar; dolayısıyla network analizi de yakın dönemde gündemde olması gereken bir çerçeve olsa gerekir.

–XII. Aralık 2020–

Biden'ı Bekleyen

Biden'ın arzuladığı liberal demokrasi kavramının ve yaklaşık beş altı yıl önce dünyada konuşulan Obama döneminde de dünyayı ikna etme noktasına getirilen pek çok hususun, Trump döneminde geri dönülemez biçimde gömüldüğünü görmek gerekir. Biden,

bu değerleri topraktan çıkartmaya ve yeniden diriltmeye çalışsa da dünyada Trump döneminde bazı şeyler kemikleşti. Bu kemikleşen şeylerden birisi, 1990'lı yıllardan beri sosyal bilimlerde çok tartışılan kavramlardan biri olan temsil krizidir. ABD'de Trump'a verilen oyların yanı sıra Avrupa'da özellikle Avrupa Birliği'ne karşı yükselen sesler, milliyetçi refleksler gözden kaçırılmaması gereken önemli tepkilerdir. *"The White Man's Burden"* yani XIX. yüzyılda sömürgeciliği meşrulaştırmak için kavramsallaştırılan beyaz adamın yükü gibi düşüncelerin, Biden ekibinde Amerikalı aydınların dünyaya borcu şeklinde tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Fakat Biden ekibinin bu yaklaşımın karşısında bu borcun ödenmesini istemeyen örgütlü bir kesim var; bunun adı da konvansiyonel milliyetçiliktir yani ulus-devlettir. Bu örgütlü yapıların, hem devlet yapısı hem de toplumlarıyla kurdukları oturmuş belirli ilişkiler vardır. Dolayısıyla, bunları ortadan kaldırıp, ulus-üstü bir yapıya dünyayı döndürmek ve tek bir potada eritmek, yeni dünya düzeninde iddialı yaklaşımlardır. Bu nedenle Biden'ın dünya tahayyülünün karşı tarafındaki gücün iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Buna Sağ popülizm denilse de bu kavramın sığ bir tanımlamaya sebep olduğunu kabul etmek gerekir. Bunun somutlaştığı ya da her an ortaya çıkabileceği yerler vardır. Popülizmin iktidarda olduğu yerler, Rusya'da Putin, İsrail'de Netanyahu, Hindistan'da Modi, Macaristan'da Orbán; popülizmin iktidarda olmadığı ve fakat her an iktidar adayı oldukları yerler de İtalya, Fransa, Yunanistan, İspanya ve Almanya'dır. Bunların yanı sıra hegemonik güç olarak bir etki sahasına sahip olan İngiltere'yi de hesaba katmak gerekir. Boris Johnson'ın İngiltere'sinin hala bir etkisi vardır. Dolayısıyla bu alanlarda oturmuş bir yapı vardır ve bu yapının, insan doğasına uyumu yadsınamaz. Bu yapılarda bir tarihsel süreklilik söz konusudur. Dolayısıyla Biden'ın önünde bu tarz zorluklar vardır. Biden'ın güvendiği düşünsel taşıyıcılarla da Biden'ın tahayyüllerinin pratikte uygulanması kolay olmayacaktır. Bu düşünsel taşıyıcılar, Madeleine Albright'in faşizm korkuları, Brzezinski'nin stratejik

düzlemdeki talepleridir. Bu isimler, genelde 1970'li yılların Sol hareketlerinden etkilenmiş insanlardır. Türkiye'de Solcuların çok kullandığı ve çok güldüğü bir şey vardır: Solcular, *"bir solcu nasıl döner"* soruna; *"önce Troçkist olur, ondan sonra anarşist olur, sonra da liberal olur"* diye cevap verirler. Bunu ABD'de de Hillary Clinton ekibinde görmek mümkündür. Clinton, Woodstock Festivali'ne giden bir gençliğin parçasıdır. Bu insanların dünya tasavvurlarının da köklü ve uygulanabilir olmadığı, uygulanması halinde de hangi politik bükülmelerden geçip, ne hali alacağı belirsizdir. Bunun yanı sıra, düşünsel taşıyıcıların kuvvetli özgeçmişlerine, üst ve orta sınıf seviye entelektüel olmalarına rağmen, dünyayı değiştirecek düzeyde derin entelektüeller olmadıkları iddia edilebilir. ABD'nin kendisi de kamusal entelektüel üreten bir ülke değildir; daha çok iltisaklı, çıkar çerçevesinde entelektüel ürettiği için entelektüelleri de vasattır. Nitekim dünya da sadece entelektüelin hayalleri ile dönüşmez, dünyayı maddi gereklilikler dönüştürür. Entelektüeldeki düşünce ile maddi gereklilik uyumluysa etkin bir güç ortaya çıkar. Dolayısıyla Biden ekibinin hayallerinin, dünyanın maddi gerçekleriyle çok da uyumlu olmadığını, bu nedenle de hayallerini gerçekleştirmelerinin zor olduğu kolaylıkla iddia edilebilir.

Gerçekleştirilmesi zor olan bu hayalin en önemli bileşeni, bütünleşmiş bir Batı oluşumudur. Bütünleşmiş Batı kavramının içerisinde, milliyetçiliğin ve milli-dini aidiyetlerin bir gerici unsur olarak değerlendirilmesi ve demokrasinin bu değer ve aidiyetleri dışarıda bırakılarak tanımlanması sonucunda, hem demokrasinin sınırı hem de temsil açısından bazı sorunlar gündeme gelmektedir. Temsil sorunun bir diğer boyutu, kitlelerin depolitize edilerek, yönetsel süreçlerin teknokratik unsurlar üzerinden işlemesi, siyasetin politik unsurlardan uzaklaşmasına da neden olmaktadır. Bu sorunlar, XIX. ve XX. yüzyılın sınıf gibi örgütlü yapıların, kitle gibi oluşumlarının tasfiye edilmesine, bu doğrultuda toplum kavramının atomize olarak, devlet-toplum ilişkilerinin görünür olduğu kamusal alanın yitimine sebep olmaktadır. Dolayısıyla Biden ve ekibinin, demokrasi

adı altındaki ideallerinin, teknokratik ve oligarşik bir yapılanmaya yol açacağı düşünülebilir. Bu nedenle, Putin'in danışmanı Aleksey Puşkov'un *"Biden ekibi, Troçkistlerin ve liberallerin ittifakıdır"* ifadesi mübalağalı olsa da siyaseten isabetlidir. Biden ve ekibinin bu eğilimin arkasında yatan nedene bakılacak olunursa, bunu ulus-devletin hem sermaye kesimi için yük halini alması ve sermaye kesiminin, bu yükten kurtulma çabası olarak değerlendirmek gerekir. XIX. yüzyılda sermayenin gereklilikleri doğrultusunda oluşan ulus-devlet yapılanması ve *"devletle ulusun buluşması olarak ulusal pazar"* artık sermayeye yetmemektedir. Bu alanların yetmemesi, sınırların çözülmesi talebini ve ulus-üstü yapıların siyasal olarak ihtiyaç haline gelmesine sebep olmaktadır. Bu tarz bir oluşumun Avrupa'da gerçekleştirilme ihtimali çok sınırlıdır. Bu nedenle Biden ekibinin en büyük sıkıntısı, bu oluşumu gerçekleştirilebileceği bölge arayışı olacaktır. Bu oluşumun ABD iç siyasetinde, hem siyasal partiler düzleminde hem de ABD toplumunda nasıl bir karşılık bulacağına dair sorunlar da mevcuttur. İlk olarak, Cumhuriyetçi Parti'nin Biden yönetimine karşı şiddetli bir muhalefeti olacaktır. İkinci olarak ABD kamuoyunda, Trumpizmin güçlü ve belki siyaset dışı gündemlerle yeniden ortaya çıkma ihtimali gündeme gelecektir.

Azerbaycan

1918 yılında, Nuri Paşa komutasındaki Kafkas-İslam ordusu Bakü'yü Alman'lardan kurtararak azat etmişti ve Muhammed Emin Resulzade'nin başkanlığında, Azerbaycan Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulmuştu. Bölgenin enerji kaynakları ve stratejik konumu, yalnızca Rusya, Türkiye ve İngiltere için değil Almanya için de önemliydi. İkinci Dünya Savaşı'ndaki Stalingrad kuşatması, Alman ordusunun Bakü'ye inmek için izlediği bir rotadır. Dolayısıyla, coğrafyanın küresel ölçekte değerlendirilmesi gerekir. İlk olarak Rusya açısından bakıldığında, Rusya'nın *"tarihsever"* bir toplum olduğu ve hatta Rus devletinin, toplumundan daha da fazla *"tarihsever"* olduğu

göz önünde bulundurulmalıdır. Kafka *"ABD, Rusya'dan ve Avrupa'dan büyüktür çünkü şatoları ve tarihi yoktur"* demiştir.[66] Rusya'nın tarihe düşkünlüğü de bazen aşırı sonuçlara yol açmaktadır. Azerbaycan'ın Ermenistan'la sorunlarını çözmüş olması, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin iyiye doğru gitmesi, Ermenistan'ın başında Batıcı bir başbakanla, Türkiye üzerinden Batı ile bütünleşiyor olması gibi sonuçlar, Rusya tarafından belli açılardan kabul edilebilir değildir. Bu durum, hem Ermenistan'daki askeri birliklerin varlığı nedeniyle stratejik açıdan hem Kafkasya'daki kaynaklar açısından hem de Sovyet mirasının yarattığı bugünkü Rusya aklı içerisinde kültürel bir limit aşımı olarak değerlendirilmesi açısından kabul edilebilir değildir. Dolayısıyla Karabağ'da Rus askeri birliklerinin olması, Rusya'nın elinde önemli bir kozdur.

İran açısından da benzer yaklaşımlar söz konusudur. Ermenistan belli açılardan İran'a mahkumdu ve İran bu durumu, Rusya'yla olan ilişkileri çerçevesinde koz olarak kullanabiliyordu. Fakat şu an durum değişti. Özellikle savaş tazminatı olarak Zengezur bölgesinin yani güneydoğuya inen, Ermenistan'ın toprak parçasının bir bölümünün Azerbaycan'a devrinin konuşulması, Nahcivan ile anakarasının birleştirilme ihtimalinin doğması, İran açısından kabul edilmesi neredeyse imkansız belli zorluklar yaratacaktır. Rusya açısından Gürcistan da önemli olacaktır. Rusya'nın genel stratejik hat doğrultusunda, hem Doğu Avrupa'da hem de Kafkasya'da uyguladığı bir model söz konusudur, yani Rusya, kendi kontrolü altında muğlak bölgeler yaratma eğilimindedir. Rusya genel stratejisi doğrultusunda, Güney Osetya ve Abhazya konusunda taviz vermeyecektir. Rusya, bu eğilimin bir uzantısını Ermenistan'da gösterecektir. Bu nedenle Ermenistan'ın Rusya'nın boyunduruğundan kurtulma ihtimaline karşın Rusya, Paşinyan'ın iktidarda kalmasına sıcak bakmayacaktır.

İsrail açısından bir analiz yapılırsa, İsrail'in İran bağlamında değerlendirmesi gerekir. İsrail'in dışında diğer bir unsur, İngiltere'dir.

66 Franz Kafka, *Amerika*, çev. Regaip Minareci, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2018.

Tarihsel olarak İngiltere bu bölgede uzun zamandır varlığını sürdürmektedir. Özellikle İngiltere'nin BP üzerinden, petrol çerçevesinde Azerbaycan'da köklü bir yer tuttuğu dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla bölgede yeni bir statükonun oluştuğu görülmektedir.

Türkiye ve Batı

Türkiye'nin 1990'lı yıllardan itibaren Batı bloku ile yaşadığı sorunlar söz konusudur. Türkiye ile Batı bloku arasındaki sorunların temelinde bir meselenin yattığı tespit edilebilir. Türkiye'nin güney sınırlarının güvenliği meselesidir. Kısa bir süre önce James Jeffrey, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne dair kaygılarının yersiz olduğunu ifade etti, fakat buna bağlı olarak dünyada değişen yeni stratejik dengeler içerisinde bu sorunun yarattığı kaygılar ve karşılıklı şüpheler daha da büyüdü. Bu nedenle Türkiye ve Batı kendi aralarında bir hukuk oluşturmaya çalışmaktadırlar. Bu hukukun oluşturulmasında bazı sorunlar vardır. Batı'da, Türkiye Soğuk Savaş döneminde bir güney kanat ülkesiydi ve bugün de Batı tarafından *"muhteşem müttefiklik"* beklentisi vazgeçilemeyen bir beklenti olarak görülmektedir. Türkiye, güney sınırlarından kaynaklı sorunlar nedeniyle beklenti üzerine kurulu ilişkileri yenilemek istemektedir. Bu istenilen model aslında Charles de Gaulle'ün modelidir. Tarihsel olarak bakıldığında, Türkiye'nin dış politikasının bazı salınımlardan geçtiği görülmektedir. İkinci Dünya Harbi'nde Türkiye'nin izlediği politika başka bir politikadır hem Almanya'yla hem Sovyetler Birliği ile yakınlaşır, İngiltere ile görüşür ve savaşın dışında kalır. Bugün ise hem yeni stratejik belirsizlikler içerisinde hem de Türkiye'nin kaygılarından mütevellit kendi hukukunu oluşturma çabası söz konusudur. S-400 meselesi de Batı ile birikmiş çatışma ve tartışmalar doğrultusunda ele alınmalıdır ve bunun bir konjonktür olduğu unutulmamalıdır. Bu konjonktür, 1960'lı yıllar ile Kıbrıs sorunu çerçevesinde 1974-80 arası bir konjonktür, hatta 1833 Hünkar İskelesi Anlaşması'yla, Tanzimat Fermanı (1839) ve Londra Anlaşması (1840) arasında bir

konjonktürdür. Rus donanması, Osmanlı İmparatorluğun'nun payitahtına Hünkar İskelesi Anlaşması'yla bir defa demir atabilmiştir. 1833'te II. Mahmut, Kütahya'ya kadar gelen Kavalalı Mehmet Ali Paşa tehdidi nedeniyle, Moskof komşularına göz kırparak, onları *Çar'ın Şehri* dedikleri İstanbul'a çağırmak zorunda kalmıştı. Tarih tekerrür etmez fakat belli hatlar ve kafiyeler vardır. Türkiye, güney sınırlarından bir tehdit algıladığında ve bu tehdit konusunda Batılı müttefikleriyle sıkıntı yaşadığında, bunu dengelemek için Rusya'yla askeri iş birliği anlaşmalarına yönelme politikasını benimsemiştir. Hünkar İskelesi Anlaşması da bunun en iyi örneğidir ve sıkışmışlık hali içerinde bir konjonktür yaratmıştır. Bu konjonktür, Tanzimat Fermanı'yla ve Londra Anlaşması ile bambaşka bir yere evrilmiştir. Bu konjonktürü, genel çerçevede değerlendirmek mümkündür. İngiltere'de, Disraeli-Gladstone farklılığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun XIX. yüzyıldaki hem iç hem de dış politikasında belirleyici olmuştur. Disraeli'nin liberal yaklaşımları Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutarak, İmparatorluğun önünü açmıştır. Gladstone'un muhafazakar yaklaşımları ise Osmanlı İmparatorluğunu fecaate sürükleme niyetiyle ortaya çıkmıştır. Gladstone inançlı bir Hristiyan ve muhafazakardır; Disraeli ise sonradan vaftiz olmuş, Yahudi kökenli bir İngiliz ve liberaldir. Bu farklılıkları, Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaşımlarında da belirleyici olmuştur. Bu yaklaşımlar etkisini, Türkiye-Rusya karşıtlığında göstermiş ve bu karşıtlık, Kırım Harbi'ne (1853-56) kadar gitmiştir. Bunun sonucu da Osmanlı'nın Paris Anlaşması'yla beraber, *"Avrupa Uyumunun"* parçası olması yani Düvel-i Muazzama'dan kabul edilmesi olmuştur. Paris Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün, 1856'dan 1878'e yani Berlin Anlaşmasına kadar, garanti altına alınmasını sağlayan bir süreç başlatmıştır. Bu konjonktürler, birbirini takip eden belirli dönemsellikler içerisinde değerlendirilebilir ve buradan genel bir hat çıkarılabilir. Bu hat, Türkiye'nin 300 yıllık tarihine damgasını vurmuş olan Batılılaşma hattıdır. Fakat buradaki temel sorun, yani toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel dönüşüm için

Batılılaşmanın tercih edilmesi, Batı ile kısmi ve dönemsel stratejik karşıtlığı ortadan kaldırmamıştır. Dolayısıyla bugün, S-400'ler ve yaptırımlar konusunda, NATO'nun genel ilkelerine aykırı şekilde bir NATO müttefikinin bir başka NATO müttefikine yaptırım uyguluyor olması da bu stratejik karşıtlığın konjonktürel örneğidir.

Türkiye'yle Batı'nın yeni bir hukuk kurmasını, Charles de Gaulle'ün girişimleri ile ayrıntılı olarak değerlendirmek gerekirse, Eisenhower'ın ABD'sinin ardından Charles de Gaulle, bu girişimleri başlatabilmiştir, yani ABD'nin Fransa'ya özerklik imkanı verdiği söylenebilir. Fransa'nın nükleer güce sahip olması da bu özerklik iddiasını güçlendirmiştir ve NATO sistemi içerisinde, Soğuk Savaş'ta göreli bir özerklik kazanabilmiştir. Türkiye ise Soğuk Savaş döneminde, kanat ülkesi olmasından mütevellit göreli özerklik kazanamamıştır. Fransa, Sovyet tehdidi ile doğrudan karşılaşmamış, Türkiye ise doğrudan bu tehdidi hissetmiştir. Sovyet tehdidinin küresel bir tehdit olarak ortadan kalkması, Rusya'nın bölgesel güç ile küresel güç arasında bir alanda konumlanmasıyla Türkiye, Batı ile olan ilişkilerinde yeni bir hukuk kurma girişimde bulunma imkanı yakalamıştır. Menfi unsur olarak, Türkiye'nin güney sınırlarına dair kaygıları ve müspet unsur olarak da bölgesel gelişmelerin sağladığı imkanlar doğrultusunda Türkiye, Batı'yla yeni bir hukuk kurma arayışına yönelmiştir.

Charles de Gaulle, belli bir konjonktürün içinde ve Fransa'nın kendi özgül koşullarında politik hamlelerini yapabildi. Soğuk Savaş'ta Fransa'nın cephe hattında olmaması, Eisenhower'ın Rusya ile beraber Avrupa'da bir *"buffer-zone"* yani bir ara bölge fikriyatına yeşil ışık yakması ve Charles de Gaulle'ün Süveyş Krizi'nde, ABD ve Sovyetler Birliği'nden yediği kazığa kızgınlığı, kendi politik ve ulusal çıkarlarına saygı gösterilmediği düşüncesi, de Gaulle'ü bu politik hamleleri yapabilmeye itmiştir. Bunlardan ilk ikisi konjonktüre, üçüncüsü ise Fransa'daki menfi unsura dairdir. Burada müspet unsur olarak nükleer güç vardır. Hatta Charles de Gaulle, *"Bizde petrol yoktur ama akıl vardır"* der ve akıldan kastı nükleer

enerjidir. Türkiye'de de 2016'dan sonra belli bir yönelim olduğu tespit edilmelidir. Türkiye'nin de güney sınırlarından kaynaklı bir kızgınlığı söz konusudur. Uluslararası konjonktür açısından, Eisenhower'ın Avrupa'ya sağladığı, buffer-zone olma durumunun Ortadoğu'da Trump tarafından sağlandığı söylenebilir. Fransa'da nükleer gücün karşılığı Türkiye'de yoktu fakat Türkiye bunu askeri kapasitelerini arttırarak, nükleere stratejik yatırım yaparak, yani Akkuyu Nükleer Santralinde olduğu gibi ve nükleer olmasa bile hava savunma sistemlerinde, NATO'dan özerkleşmesini sağlayacak S-400 sistemlerine yönelerek yaratmaya çalıştı. *"Biden'ın gelişi bu genel hat üzerinde nasıl etkili olacaktır"* sorusunun sorulması gerekir. Konjonktüre dair, Trump döneminde özellikle Türkiye'yi ilgilendiren Ortadoğu, Doğu Akdeniz, Kafkasya ve Doğu Avrupa hattında Trump'ın izin verdiği vakumda, Suudi Arabistan, İsrail, İran Rusya, Türkiye gibi birçok aktörün rekabete girdiği görülmelidir. Biden'ın gelişi buradaki rekabeti etkileyecek ve Biden bu bölgeleri kendi politikaları ile uyumlu hale getirecektir. Biden ile birlikte, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkinin değişeceğine dair öngörüde bulunabilir. Biden, Trump döneminde Rusya ve ABD arasında tercih yapmak zorunda olmayan Türkiye'yi tercihe zorlayacaktır. Türkiye'nin güney sınırlarına dair kızgınlıkları devam etmektedir ve bu mesele Doğu Akdeniz'e kadar uzayacaktır. Nitekim Pompeo, *"Türkiye'nin askeri kapasitesindeki artış bizi kaygılandırıyor"* dedi. Türkiye'nin, gerçeklerle yüzleşip, bu doğrultuda yapıcı adımlar atması beklenmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin, de Gaulleyen model ile Soğuk Savaş dönemi NATO modeli arasındaki bir salınımını tespit etmek gerekir. Türkiye, uluslararası siyasetin temelinde de varsayım olarak kabul edilen, ulusal çıkar kavramı doğrultusunda hareket etse de ABD'nin Biden ile birlikte, ulusal çıkar kavramına itibar etmeyeceği yönündeki söylemleri Türkiye'yi ABD ile yeni bir uyum arayışına girmek zorunda bırakabilir.

Dördüncü Bölüm

ARAYIŞ YILI (2021)

–I. Ocak 2021–

ABD Kongre Baskını

Türkçede, yalnızca bir zar için Türkçe adlandırma kullanılır, geri kalanların hepsi Farisi'dir. İki-bir, tavlada kötü bir zardır. Trump'a da zarlar atılınca iki-bir geldi. Zarlar atıldı cümlesinin Latincesi, *"alea iacta est"*tir ve bu cümle, Galya seferi sonrasında, Rubicon'u geçerken söylediği iddia edilen Gaius Julius Sezar'a atfedilir. Sezar, bir askerin bile geçmesinin yasak olduğu *Rubicon* nehrini ordusuyla beraber geçerek Senato'yu dağıtmış ve Roma Cumhuriyeti'ne son vermiştir. Dolayısıyla Sezar Rubicon'u geçerek, Roma İmparatorluğu'nu kurmuştur. Sezar'ın Galya Savaşlarını yazdığı *"Bellum Gallicum"* adlı kitabının ilk cümlesi "*Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur"* yani *"Galya'nın tamamı üç parçaya bölünmüştür; bir kısımda Belçikalılar, diğer kısmında Akitanyalılar ve üçüncüsü kendi Kelt dillerinde bizim Galyalılar olarak adlandırılanlar yaşar"*[1] diye başlar. Sezar, bu üç parçalı Galya'yı fetheden adamdır. Trump dört yıllık iktidarı boyunca, büyük bir başarı ortaya koyamamıştır. Fakat Trump 6 Ocak günü Rubicon'u geçebilmiştir. Bu olaylar, demokratik gösteriler çerçevesinde değerlendirilemezler. Demokrasi geniş çerçeveli bir kavramdır. Meclis'te Sosyal Güvenlik Kanunu tartışılırken, işçiler ellerinde pankartlarıyla sloganlar atarak Senato'nun önüne giderler, fakat içeride oturum

1 Julius Caesar, *Gallia Savaşı*,, çev. Hamit Dereli, Maarif Vekaleti, Ankara, 1955.

devam eder, işçiler oturumu basmazlar. Yüksek Öğretim Kanunu görüşülürken, öğrenciler talepte bulunurlar ama oturumu dağıtmazlar. Bu yaşanan olaylar neticesinde yeni başkanın seçiminin onaylanmasına ilişkin olan oturum sonlandırıldı. Daha açık ifade edilecek olunursa, doğrudan doğruya idarenin kime teslim edileceği ile ilgili bir oturum, zor yoluyla gösterici kimliği altındaki kişiler tarafından sonlandırıldı. Resmi ve meşru seçimlerle onaylanmış iktidar değişikliğinin, Senato'da ritüel halini almış olan, sadece sayımın onayı için toplanan celsenin basılması da bir darbe girişimi olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla Trump'ın ABD'yi, bir ucunda darbe bir ucunda devrim olan bir sarkacın içine soktuğunu görmek mümkündür. Trump'ın kitlesine ve destekçilerine bakıldığında; bu kitlenin, Avrupa siyaset bilimi literatüründe aşina olunan, *"faşizmin tabanı"*na benzediği görülür. Faşizm bir kitleye ihtiyaç duysa da bunun yanında örgütlülük ve teşkilatlanma gerektirir. Avrupa'daki faşizmden farklı olarak, Trump'ın bu teşkilatlanmayı gerçekleştirecek ordu ya da moral değere sahip olmadığı görülmektedir. Bu nedenle ABD'de yaşanan, örgütlenmemiş faşist yönelimli kitlelerin, Senato'yu basması ve bir darbe girişimidir. Fakat Trump, Rubicon'un karşı tarafına geçti ve Trump ilk adımını attığı anda, işin nereye gittiğini görerek geri adım attı. Bu faşist kitleye bakıldığında, bu kitlenin *QAnon* denen, komplo teorilerine inanan bir grup ile "*bağnaz reaksiyoner*" -muhafazakarlık, ahlak üzerine inşayı gerektirdiği için muhafazakar kategorisinde düşünülmemesi gerekir- olarak nitelendirilen *Redneck* denen gruptan oluştuğu görülmektedir. Bu gruplar, Ku Klux Klan'dan yani ırkçılıktan neşet etmiştir ve pek çoğu Avrupa literatüründe faşist tabanın önemli ayağını oluşturan beyaz işçi sınıfı mensubudur. Bu grup, sarkacın darbe ucudur. Sarkacın devrim ucu ise, Biden'ın hayalleridir. Biden yalnızca müesses nizamın yeniden geri geleceği bir ABD'den değil, Cumhuriyetçilerin hiçbir şekilde iktidara gelemeyeceği yeni bir ABD'den bahsediyordu. Bunu yapmasının önündeki engel, Senato'da çoğunluğu sağlayamamasıydı. En son 2009 yılında Senato ve Temsilciler Meclisi'nde çoğunluk Demokrat Parti lehineydi. Obama'nın büyük reformlar yapmasının

önündeki engel de bu çoğunluğun aleyhine olmasından kaynaklanıyordu. Artık Biden, Georgia seçimlerinden sonra Senato ve Temsilciler Meclisi'nde Demokratların çoğunluğu kazanma ihtimalini gördü. Biden eğer gerçekleşirse, bu çoğunluk sayesinde, Washington DC ve Puerto Rico'yu eyalet statüsüne çıkararak -eyalet sayısının 50'den 52'ye çıkması anlamına gelir- Temsilciler Meclisi ve Senato'da Cumhuriyetçilerin iktidarına son verebilir. ABD'de çok önemli olan Yüksek Mahkeme'nin üye sayısını arttırabilir. Biden bu planları uygulayabilirse, ABD'de Demokrat Parti'nin, özellikle Biden yönetiminin, Hillary Clinton'dan Madeleine Albright'a ve Obama'ya doğru uzanan ekibin hayallerini gerçekleştirecektir. Bu hayaller devrimsel niteliktedir, çünkü yeni sermaye sınıfına, yeni toplumsal ilişkilere uygun yeni bir ABD'nin yaratılması söz konusudur. Dolayısıyla, kurulacak olan ABD, bundan yirmi yıl önceki ABD ya da Kennedy'nin, Nixon'ın ya da Bush'un ABD'si değildir. Temsilciler Meclisi ve Senato'da çoğunluğu sağlamanın yanı sıra 6 Ocak darbe girişimi de Biden'a ihtiyacı olan moral üstünlüğü ele geçirme fırsatı vermiştir.

Demokratların büyük bir zafer elde ettiğini ve bu zaferin sadece bugün geçerli olmadığını, bundan sonraki birkaç seçim için de geçerli olabileceğini akılda tutmak gerekir. ABD iç siyaseti, çok parçalı bir yapıya doğru gitse de iktidarın hegemonya yaratma kapasitesini küçümsememek gerekir. Trump'ın iktidarda olmasıyla güçlenen destekçilerinin Trump'ın iktidardan düşmesiyle asayiş sorunları yaratabileceği düşünülse de bunlar ABD'de vaka-i adîyedendir ve gelen iktidar bunları kontrol edebilecek ve baskılayabilecek mekanizmalara sahiptir. Biden yönetimiyle birlikte de ABD'de değişimden ziyade *dönüşüm* olacağını tespit etmek mühimdir. Bu anlamda, 6 Ocak olayları, Abraham Lincoln'ün ya da Kennedy'nin suikasta uğramasından daha tetikleyici ve dönüştürücü bir olay niteliğine sahip olabilecektir. Başarısız darbe girişiminin ardından ters yönde çok kuvvetli rüzgarlar eser. Biden'ın da bu süreçte, rüzgarı arkasına aldığı açıktır. ABD gibi bir ülkede bile demokrasinin kırılganlığı, demokrasiye sahip çıkmayı birinci hedef haline getirebilir. Meşru

argüman üretme konusunda Batı'nın kapasitesini küçümsememek gerekir. Batı, moral üstünlük sağlayacak meşru argümanlar üreterek, dünyayı demokratlar ve gayri-demokratlar olarak ikiye bölebilir ve herkesin bu çerçevede yerini almasını isteyebilir. Bu tavır ABD'nin uzun vadeli çıkarlarıyla uyuşmasa da... Zannedilenin aksine ABD, iç siyasetine gömülüp kalmaktansa, yeni dünya düzeninde hızlı bir şeklide harekete geçecektir. Biden yönetimi söylem düzeyinde liberal, ılımlı, kapsayıcı ve kucaklayıcı görünse de bu ekibin savaşçı bir ekip olduğu ve hem ABD'ye hem de dünyaya yeni bir nizam verme derdinde olduğu görülmelidir. ABD'nin dünya algısı kendinden ibarettir ve iyi olanın yalnızca kendinde olduğu varsayımından hareket ederek tüm dünyayı kendisine benzetmeye çalışır. Bu yaklaşım, stratejik hedefler ve siyasal gerekliliklerle birleştiğinde, ABD'nin birinci hedefin Rusya olacağını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Doğu Avrupa- Karadeniz hattında, yeni nizam için ABD kısa zaman içinde harekete geçecektir.

ABD'deki sektörel dönüşüm, sermaye yapısını da dönüştürmüştür. Sermaye yapısındaki dönüşüm, devlet ve sermaye arasındaki mesafenin tamamen ortadan kalkacağı yeni bir rotaya doğru gitmektedir. Bu aslında, ABD'nin ruhu ile bedeni arasındaki bir çatışmadır. ABD'nin bedeni konvansiyonel-iktisadi yapıya dayanan ve buna bağlı olan toplumsal ve siyasal bir yapı iken, ABD'nin kurucu değerlerinden gelen ruh ise ilerleme düşüncesini içerdiği için bu ruh, hem bu bedeni aşan yenilik ruhunu içinde barındıracak hem bu bedeni yok edebilecek ve yeni bir cüsseye kavuşturabilecek niteliktedir. Seçimlerden önce Trump ve Biden arasında somutlaşan temel çelişki de bunun uzantısıdır. Her ülkenin kendine göre siyasal sistemi vardır ve bir ülkedeki terminolojiyi başka bir ülkeye uyarlamak yanlış sonuçlar üretir. Bu nedenle, her ülkenin kendi terminolojisi içerisinde değerlendirilmesi gerekir. ABD'de Trump'tan önce Sağ-muhafazakar Cumhuriyetçi Parti ve Sağ-liberal Demokrat Parti

vardı. Solcular ise Demokrat Parti'nin kıyısına eklemlenmiş durumdaydılar. Aşırı Sağ ya da faşist olarak tabir edebilecek kesimler de Cumhuriyetçi Parti'nin kenarına ilişmiş durumdaydı. Trump'ın iktidarı, bu dengeyi alt üst etmiştir. Cumhuriyetçi Parti, *Paleo-con* ya da *Konvansiyonel-con* olarak tanımlanabilecek bir muhafazakarlığı temsil ediyordu. Fakat 6 Ocak Olayları, bu tarz muhafazakarlığa son vererek bu muhafazakarlığın içerisinden yeni bir grup çıkmasına sebep olmuştur. Demokrat Parti'de de bir değişim söz konusudur. Demokrat Parti'de Sağ liberallerin nüfuzu söz konusu olsa da sosyalistlerin yükselmeye başladığını görmek gerekir. Bu doğrultuda 6 Ocak Olayları, ABD'nin gelecekteki patikasını belirleyecektir. Bu nedenle muhafazakarlık kavramındaki dönüşüme dikkatli bakmak gerecektir. Konvansiyonel muhafazakarlık olarak tanımlanan kesimin dünyada ilk defa ortaya çıktığı yer, *Tory* adlandırmasına karşılık gelen İngiliz muhafazakarlığıdır. İngiliz muhafazakarlığı, dünyada muhafazakarlığın en rafine halini temsil eder. Buna en yakın muhafazakarlık, Türkiye'de Ahmet Cevdet Paşa tarafından icat edilen yapıcı, esnek ve pragmatik içeriklere sahip muhafazakarlık şeklidir. Rus muhafazakarlığı, Türkiye'nin aksine reaktiftir. ABD muhafazakarlığı, İngiliz muhafazakarlığından etkilenmiştir fakat Torylerle Cumhuriyetçi Parti'yi, post-muhafazakar oluşum nedeniyle artık karşılaştırmak mümkün değildir.

Trumpist kitle olarak adlandırılabilecek, Cumhuriyetçilere ait olmayan fakat kenarında bulunan kitlenin, ABD siyasetinde, Demokratlar açısından korkulu rüya olacağını söylemek mümkündür. Demokratlar bu nedenle, 6 Ocak Olaylarını bir devrim aracı olarak kullanacaktırlar. Bu iki şekilde olabilir, Trump'ın şu sıralar dünyada popüler olan, *Patriot Party* yani Vatansever Parti şeklinde partileşmesi ya da doğrudan doğruya Cumhuriyetçi Parti'yi ele geçirmesi. İkinci seçeneğin önündeki engel, Pompeo'nun, Lindsey Graham'in, Mitch McConnell'ın 2024 seçimleri için yarıştığı gerçeğidir.

Trump'ın eğer kurulursa, yeni partisinin güç dengesi ve kitle desteği göz önünde bulundurulursa, Cumhuriyetçi Parti'yi kontrol altına alacağı düşünülebilir. Trump, Cumhuriyetçi Parti'yi kontrolü altına alırsa 2024'te bir ittifak ile yine aday olabilir. Bu da Biden ekibinin iktidara yeniden ulaşmasını zorlaştırabilir. Biden'ın vaatlerinin gerçekçiliğindeki sorunlar ve dünyada esen rüzgarların Biden ekibinin aslında estirmek istediği rüzgarların tersine olması da Biden için gelecek seçim dönemini zorlaştıracaktır.

Biden ve ekibinin iç siyasette, istedikleri dönüşümleri hızlı bir şekilde gerçekleştiremeyecekleri ve neo-liberal politikaları oya tahvil etme şansları olmadığı için, Trump'ın üstüne gideceklerini öngörmek gerekir. Nitekim Cumhuriyetçi Parti'den Rand Paul'ün sözleri de bunu destekler niteliktedir. Paul, *"Biden konuşmasında Cumhuriyetçileri faşist, ırkçı olarak tanımladı ve ABD'nin düşmanı olarak ilan etti. Biden, bizi kriminalize etmek istiyor"* dedi. Biden, Trump'ın üstüne gitmekten imtina ederse, 2024'ü görmeden 2022'de Senato seçimlerinde, Trump'ın çok güçlü bir şekilde Demokrat Parti'ye meydan okuyacağını söylemek yanlış olmayacaktır. Metallica'nın, *No Leaf Clover* şarkısında *"then it comes to be that the soothing light, at the end of your tunnel"* yani *"sonra, tünelinizin sonundaki huzur verici ışık gelir"* denilir. *The Memory Remains* şarkısı da görkemli bir hüznü anlatır. Şarkı, yitirilen ve kaybolan şeyler olsa da hatıraların zihinde yaşayacağını dile getirir. ABD tarzı hüzün de biraz gürültülü, biraz görkemlidir. ABD'de de yitip giden bir şeyler vardır. Bunların başında ekonomik sorunlar, sosyal adaletsizlikler, evsizler, asayiş sorunları gelmektedir. Bunun üzerine Trump dönemi ve Senato Baskını gibi süreç ve olaylar da ABD'yi epey yıpratmış durumdadır. Bu anlamda, Biden'ın işinin zor olacağını, 2022 Senato seçimlerinde bile Trump'a karşı zorlanacağını tespit etmek gerekir. Demokrat Parti'nin dört sene evvel kaybettikleri seçim sonucunda neleri kaybettiğinin farkında olarak, önlem alacağını öngörmek gerekir. Demokratların, Trump-karşıtı politikasının, bir yandan Pelosi gibi iç

siyasette sertlik yanlısı bir tutumla, diğer yandan Biden'ın yumuşak ve kapsayıcı içerikli konuşmalarıyla dengeleneceği düşünülebilir. Bu doğrultuda, ABD iç siyasetinde sertleşmenin yükseleceği ve iktidar eliyle belirli kesimlerin kriminalize edileceği yeni bir dönem yaşanabilir. İnsan doğası, kendi önceliklerinin toplumun geniş kesimlerinin de öncelikleri olduğu gibi bir yanılgıyı içinde barındırır. Demokrat Parti'nin elitleri de kendi taleplerinin, toplumda geniş kitleler tarafından destekleneceğini gibi bir yanılgı içerisindedirler ve bu yanılgı da sakarlığa yol açarak, Demokratları Trump'la mücadelede bir tereddüt halinde bırakabilir.

İtalya'da Faşist Parti'nin ambleminde bir deste ok ve balta bulunur. Faşizm de kelime kökeni olarak İtalyanca *fascio* yani demet, yığın gibi anlamlara gelir.[2] Bu simge, gücün birikmesi, yığılması, bağlanması yani tüm okların aynı yöne yönelmesi demektir. ABD'de de merkez-federal kurumlar ve siyaset, aynı yöne doğru hareket etmektedir. Dolayısıyla, ABD'de hem Senato da hem Temsilciler Meclisi'nde hem de idari mekanizmalarda, güç yığılımı olduğunu tespit etmek mümkündür. Buna Yüksek Mahkeme de eklenirse; bağlanmış, tek yöne doğru giden güç yığılımı olacağını öngörmek gerekir. Bu güç yığılmasında gedik açabilecek tek şey, 2022 Senato seçimlerinde muhalif kanadın yükselmesi olabilir, bu nedenle Demokratların, Trump-karşıtı politikalarının bu güç dengesinin temelinde yattığını söylemek yanlış olmayacaktır.

1930'lu yıllardaki Britanya iç siyaseti ile bugünkü ABD iç siyaseti örtüşmese de bir karşılaştırma yapılabilir. Oswald Mosley'nin kurucusu olduğu, *British Union of Fascists* yani Britanya Faşistler Birliği hareketi kısa sürede Toryleri yani Muhafazakar Parti'nin konumunu sarsmayı başarmıştı. Churchill bu hareketi ortadan kaldırarak gücün yeniden merkezde toplamasını sağlamıştır. Burada üstünde durulması gereken şey, Mosley'nin yükselişinin sebebinin Churchill ya da merkez-Sağı temsil eden Torylerin tembelliğinden ziyade İkinci Dünya Harbi'nden sonra Churchill'i de deviren Solun

2 Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler, 3. Cilt*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1990.

yükselişidir. Bugün ABD'de böyle bir durum söz konusu değildir. Churchill'in faşist hareketle mücadelesinde elindeki en önemli manivela, İkinci Dünya Harbi olmuştur. Daha açık ifade edilecek olunursa, vatanperverliği sınayan aşırı Sağ grup ortaya çıktığında, merkez-Sağı kurtaracak olan şey, dışarıda vatanperverliğin ispatı olmalıdır. Bu nedenle Demokrat Parti'nin dış politikada tam anlamıyla savaşçı bir politika güdeceğini düşünmek gerekir.

Trump yönetiminin dünyaya dair bir güvenlik mimarisi anlayışı olduğu ve bu güvenlik mimarisi anlayışının da *"yetki göçerimi"* temelinde yükseldiği söylenebilir. Trump açısından, yetki göçerimi, ABD çıkarlarının, ABD dışında savunulması için bazı bölgelerde, belirli güçlerin yetkilendirilmesi veyahut yeni güçlerin oluşturulması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, İsrail'e önerilen "*Yüzyılın Planı*" İsrail'in İbrahim Anlaşmaları adı altında, bölgedeki normalleşme sürecinin bir uzantısı olarak oluşturmaya çalıştığı *Semitik Blok*, Trump'ın Araplar ile İsrail'i birleştirerek Ortadoğu'da bir güç alanı yaratma çabası olarak değerlendirilmelidir. Bu anlayış çerçevesinde, Kafkasya'da olduğu gibi bir barış getirme çabası içerisinde bölgeye müdahil olmak isteyebiliyordu. Trump'ın güvenlik mimarisi anlayışına karşın Biden, bu tarz bölgesel birlikteliklerin ABD'nin dünya hegemonyasına meydan okuma kapasitesi taşıyan rakip varlıkların ortaya çıkmasını sağlayarak ABD hegemonyasını zayıflattığını düşünmektedir. Bu nedenle bu tarz birlikteliklerin mümkün olduğunca ABD kanalıyla, ABD eliyle ve ABD üzerinden kurulması tercih edilir. Dolayısıyla Trump'ın aksine Biden'ın, İran ile ilişkilerini geliştirmesi, Cevad Zarif'in ABD ziyaretleri, İran'daki seçimlerden önce, Biden'ın İran'da ılımlıların iktidara gelmesine desteği ve İran'la normalleşme çabası olarak görülmelidir. Bunun da ötesinde bu yaklaşım, Biden ekibinin Ortadoğu'ya dair tahayyülünün aslında tamamen açığa çıkması şeklinde değerlendirilmelidir. Bu da Trump'ın arzu ettiği yetki göçerimi yaklaşımının, Biden ekibi için kabul edilemez olduğunun göstergesidir.

İran ile bağlantılı olarak, Biden'ın İsrail ile ilişkilerinin nasıl olacağı üzerinde durulmalıdır. ABD ve İsrail ilişkileri özel olmakla birlikte, Biden'ın Netanyahu'ya yaklaşımının, Trump'ın Netanyahu'ya yaklaşımından farklı olduğu aşikardır. Trump'ın İsrail'e yaklaşımı İsrail'i, Yahudi ulus-devleti olarak, Arap ulus devletleriyle yan yana gelmiş bir ittifak olarak görme yönündeyken, Biden İsrail'de çok kültürlü yani post-Siyonist bir yapı tahayyül etmekte, dolayısıyla istikrarsızlık ortamını hem İsrail hem Filistin için yönetilebilirliğinin devamı sağlamak amacıyla tercih etmektedir. Bu amaçla Biden İsrail'de, Arapların koalisyon ortağı olarak iktidara gelmesini istemektedir. Netanyahu'nun Trump ile yakın ilişkisine rağmen, Biden'ın hoşuna gidecek hamlelerde bulunduğunu söylemek mümkündür. İsrail'deki Birleşik Arap Listesi olarak tanımlanan partinin bölünmesiyle Netanyahu, İsrail vatandaşı Araplarla görüşmeye başladı. Netanyahu'nun siyasi çizgisine bakıldığında bu durum çok şaşırtıcı olmakla birlikte seçimlerden Arap partisiyle bir koalisyon çıkarma düşüncesinde olduğunu söylemek gerekir. Genel çerçevede Biden yönetimiyle birlikte Trump'ın verdiği sözlerin ABD tarafından geri alınması, Trump'ın kurduğu mimarinin ABD tarafından ortadan kaldırılması, İran ve İsrail ile olan ilişkilerde ciddi bir rota değişikliğinin gerçekleşeceği yönünde tespit edilmelidir.

İran ve Azerbaycan

Cevad Zarif bazı tehditlerden mütevellit, *"Ermenistan'ın toprak bütünlüğü, İran'ın kırmızıçizgisidir"* şeklinde bir açıklama yaptı. Ermenistan'ın toprak bütünlüğü derken Zarif'in kastettiği ilk tehdit alanı, Nahcivan'la Azerbaycan anakarasını bölen, İran-Ermenistan sınırını oluşturan, bölgedeki geçiş hattıdır. İran için, ikinci tehdit alanı ise kuzeyinde, yani Azerbaycan'da güçlü bir İsrail varlığından duyduğu rahatsızlıktır. İlk olarak, geçiş hattına bakılacak olunursa bu hat İran için kabustur. Tarihsel olarak bakıldığında, Kuşak-Yol Projesi ve ticaret yolları çerçevesinde, Almanya ve Çin'i birleştiren üç tane hat var. Bunlardan bir tanesi Rusya üzerinden geçen, Rus

hattıdır. İkincisi, Orta Asya yani Türkistan ve Hazar daha sonra Azerbaycan ve Türkiye üzerinden Avrupa'yı bağlanan, Türk hattıdır. Bu hat, İran üzerinden yani Hazar'ın güneyinden, Türkiye üzerinden de çizilebilir. Bu bağlamda Trabzon-Tebriz hattı da önem kazanmaktadır. Bu konuda menfi ve müspet düşünceler hem Türkiye hem İran'da bulunsa da tarihi bir hat olarak ve iki ülkenin diplomatik becerileri çerçevesinde gündemde tutulması gereken önemli bir ticaret yolu olduğu hatırlanmalıdır. Üçüncü hat, Hint Denizi'nden Basra ve Kızıldeniz üzerinden Akdeniz'e ulaşan, Baharat Yolu ya da Hint ya da Arap hattıdır. İran bu üç hattın içerisinde yer bulamamaktan kaygılandığı için, Güney Kafkasya'da istikrarsızlık devam etse dahi, bu bölgede varlığını devam ettirmek istemektedir. Bu nedenle kuzeyine, yani Güney Kafkasya'ya sirayet etme çabasındadır. Bu doğrultuda bugün yaşanan sorunları bu üç hat üzerindeki mücadele şeklinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu üç hattan Kafkasya yani Türk hattı, Almanya açısından oldukça kritiktir. Stratejik hatların değişmesi zor olduğu için, Almanya nasıl ki hem Birinci Dünya hem de İkinci Dünya Harbi'nde aynı stratejiyi izlediyse bugün de benzer bir stratejiyi takip etmeye mecburdur. Dolayısıyla Almanya-Çin arasındaki ilişkilere, Çin'in AB ile yapmış olduğu yatırım anlaşmasına ve yeni oluşan bir bloklaşmaya dikkatli bakılmalıdır. Bunun uzantısı olarak Almanya-Rusya ilişkileri, incelenmeye muhtaçtır. Nitekim Doğu Avrupa'da, Almanya-Rusya arasında, rekabet ve iş birliğinin el ele gittiğini tespit etmek mümkündür. Özellikle Macaristan'da, Rusya ve Almanya'nın yan yana gelişi ve ortaklığıyla, Orbán'ın iktidarda kaldığını söylemek mümkündür. İki ülke arasında işbirliğinin, Polonya'ya ve Balkanlara uzandığı da görülmektedir. Bu coğrafyada, ABD gibi önemli bir aktörün de olduğunu ve bu aktörün, Dedeağaç'tan, Yunanistan üzerinden girip, Balkanlara ve Baltık'a doğru ilerlediğini göz önünde bulundurmak gerekir. Alman-Rus sınır hattında ABD varlığı ise ABD çıkarları için büyük bir kazanım olma ihtimalini taşımaktadır. Bu nedenle, yeni dünyanın ekonomik kanalları olarak, bu hatlara iyi bakmak gerekmektedir. Kafkasya, Azerbaycan-Ermenistan Olayı, İran ve İsrail

cephesinin ve ABD'nin yaklaşımının bu hat doğrultusunda analiz edilmesi gerekmektedir.

ABD-Rusya

ABD-Rusya ilişkileri açısından bakıldığında, Biden'ın Putin ile görüşmesinde, bazı başlıklarda Putin'e ciddi anlamda yüklendiğini görmek mümkündür. Fakat bunu, henüz stratejik anlamda iplerin kopacağı, Soğuk Savaş ortamının yaşanılacağı şeklinde değerlendirmemek gerekir. Stratejik gerekliliklerin bir sonucu olarak Biden'ın politikalarında Rusya ile karşı karşıya gelme ya da bloklaşmadan ziyade, sadece küçük değişiklikler de olabileceğini belirtmek gerekir. Davos'ta, WEF toplantısında Putin, *"Uluslararası alanda, herkesin herkese karşı olduğu bir sistem, dünyayı felakete götürür"* şeklinde açıklamada bulundu. Bu doğrultuda, Putin'in uluslararası mimarinin var olmasının ve iletişimin sürmesinin taraftarı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tarihsel olarak Batı ile Rusya'nın ilişkilerine de bakılacak olunursa, Birinci Dünya Harbi'nde İngilizlerle Ruslar çıkar çatışmalarına rağmen müttefikliklerini sürdürmüşlerdir çünkü Almanya'ya karşı olmak, onları eninde sonunda müttefik olmaya zorlamıştır. Dolayısıyla, yan yana ya da karşıt olma meselesinde ölçü önemlidir.

Stratejik gereklilikler neticesinde, geçici yakınlıklar kurularak, yan yana çıkarların savunulması gerekir. Rusya'da bürokrasiden gelen ve önemli bir liberal muhalif olan Boris Nemtsov Şubat 2015'te Moskova'da öldürüldü. Liberal ve demokrat Ksenia Sobçak da başkanlık seçimlerinde, Putin'e karşı aday oldu. Sobçak'ın babası Saint Petersburg belediye başkanı iken, Putin belediye başkan yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Bu nedenle Rusya'da bir dokunulmazlığı vardır. Navalny, bu iki isme göre ne liberal ne de demokrattır. Navalny, ırkçılık temelli bir Rus milliyetçisidir. Hatta yabancı işçilere özellikle Müslüman işçilere *"tarakan"* yani hamamböceği diyerek, Moskova'dan kovulmalarına yönelik tehditlerde de bulunmuştu. Dolayısıyla

Navalny, Batıcı, demokrat veya liberal olmamasına rağmen, Batı tarafından desteklenmektedir. Batı'nın, kısa vadeli çıkarları çerçevesinde Rusya ile yakınlık kursa da uzun vadede Rusya'da sokağa çıkan herkesi destekleyeceğini tarihsel olarak da hatırlamak gerekir.

–II. Şubat 2021–

Almanya

Gerhard Schröder, Alman iç siyasetinde ilginç bir karakterdir. Almanya İkinci Dünya Harbi'nden, özellikle Nürnberg yargılamalarından sonra, uzun bir süre ABD'nin bir eyaleti gibi yönetilmiştir. Sovyetler Birliği yıkıldığında, Margaret Thatcher'ın başdanışmanı olan Norman Stone, İngiltere ile ABD'nin arasının açılmasına sebep olan hususun Margaret Thatcher'ın, Almanyaların birleşmemesi konusundaki ısrarına rağmen ABD'nin birleşme yanlısı tutumu olduğunu dile getirir. Norman Stone daha sonra yazılarında da İngilizlerin, Avrupa'ya daha yakın olmaları ve coğrafyayı tanımaları nedeniyle, Almanya'nın birleşmemesi için epeyce uğraştıklarını anlatmıştır.[3] Bu anlaşamama hali, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına rağmen ABD ve İngiltere arasında sürmüştür. Almanya, bir süre ABD'nin bir eyaleti gibi yönetilse de Almanya'nın özerklik arayışı olduğu ve bu özerklik arayışını en çok ifade edenlerden birisinin de Gerhard Schröder olduğu belirtilmelidir. Almanya'da, Sosyal Demokrat Parti'nin Soğuk Savaş döneminde özerk olma eğilimini benimsediğini ve bu doğrultuda Sovyetler Birliği'yle normalleşmek için *Ostpolitik* denilen politikayı izlediği görülmüştü. Schröder de Sosyal Demokrat Parti'nin kökeninden gelen önemli bir isimdir. Siyasi olarak kariyerini noktaladıktan sonra da Gazprom'un CEO'su olarak çalıştı. Siyasi pozisyonlanmasının iş alanında da sürdüğünü söylemek gerekir. Schröder, Almanya'nın daha egemen ve kendi ulusal çıkarları çerçevesinde hareket etmesi gerektiğine inanan kesimlerin önde gelen isimlerindendir. Bu açıdan Schröder'in Türkiye'nin

3 Yazarın Prof. Norman Stone ile gerçekleştirdiği kişisel sohbetinden notlardır.

Doğu Akdeniz'deki varlığına yönelik olarak destek içeren son açıklamaları önemlidir.

Bu söylemlerin gündeme gelme sebeplerine de bakmak gerekir. İlk olarak, Doğu Akdeniz bir mücadele alanı halini aldı. Son on yıldır devam eden mücadele, sadece hidrokarbon kaynaklarının bulunması ile açıklanamaz. Teknolojinin gelişmesi de bölgeyi, stratejik ve kilit konumuna yeniden getirdi. Bu kilit konumda birçok aktör yer almak istemektedir. ABD'nin Doğu Akdeniz'de Yunanistan'la beraber ve Yunanistan-İsrail blokuna Fransa'yı eklemleyerek bir yapı kurduğu görülmektedir. Bu blokta, tarihsel açıdan bölgenin eski sahibi olarak kendisini gören İngiltere'nin konumuna bakmak gerekir. İngiltere'nin bir ayağının ABD blokunun içinde olacağı varsayılabilir. Geçen haftalarda, İngiltere ve ABD, *Joint Naval Force* yani Birleşik Deniz Kuvveti oluşturdular. Fakat bu ortaklığa rağmen, Doğu Akdeniz konusunda iki ülkenin çıkarlarının tam uyuşmadığını da göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla İngiltere önemli bir güç olarak, bölgede etkili olacaktır. Bir diğer önemli güç Almanya'dır. Doğu Akdeniz hiçbir zaman Almanya'nın doğal ilgi alanı olmamıştır, fakat bugünkü Almanya'yı Prusya mirasından ziyade Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun stratejik mirası üzerinden ele almak gerekir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden Bosna'yı, Slovenya'yı ve Hırvatistan'ı alarak, Adriyatik üzerinden Doğu Akdeniz'e inmiştir. Dolayısıyla Alman aklını, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile bu imparatorluğun, Macar kökenli Dışişleri Bakanı Andrássy'nin yüzyılın sonundaki politikası ile düşünmek gerekir. Andrássy'i anlamak Almanya ile Orbán arasında kurulmuş olan özel ilişkiyi anlamak demektir. Bundan da öte Almanya'nın, Rusya'yla ve Türkiye'yle kurduğu ilişkiyi, Balkanlar'ı, Doğu Avrupa'yı ve Doğu Akdeniz'i de anlama imkanını doğurur. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çizgisinden bakıldığında, Almanya'nın bölgede önemli bir aktör olduğu görülür. Dolayısıyla genel çerçevede tam bir bloklaşma halinin, ABD-Fransa-Yunanistan-İsrail düzleminde olduğu, diğer blok ihtimalinin ise İngiltere-Malta-Mısır ve Ürdün'e kadar uzanabileceği tespit edilebilir. Türkiye'nin bu blok

oluşumları dışında yalnız olduğunu, Almanya'nın da bu yalnız güçle, iş birliği geliştirebileceği düşünülebilir. Bunun yanı sıra Almanya'nın üreten bir güç olarak, kendisine rakip olabilecek Çin ile lojistik olarak birleşme ihtiyacı vardır. Lojistik hattın ilk güzergahı Rusya olabilir. İkinci seçenek, deniz hattı yani Hint Okyanusu'ndan Atlantik'e giden hattır. Üçüncü seçenek, Almanya'nın tarihsel olarak yabancı olmadığı, Türkistan hattı yani Çin'den başlayıp Avrupa'nın içine kadar giden hattır. Türkmenistan ve Azerbaycan'ın, Hazar üzerinden yapılacak feribot seferleriyle ilgili lojistik hat anlaşması yapması, Kazakistan'ın Nursultan Nazarbayev'e rağmen Rusya'nın baskılarıyla son dönemde karşılaşması da Rusya'nın Kazakistan üzerinden oluşacak Türkistan hattını kendisine alternatif görmesi ve bu alternatifin oluşmasını istememesinden kaynaklanmaktadır. İran'ın son dönemde Kafkasya'yla ilişkilerindeki *"aşırı girişkenliği"* de bu hat ile ilgilidir. Dolayısıyla bu hatlara bakıldığında, Almanya'nın stratejik bir akıl ve hesapla bölgede olmak istediği, bu nedenle de Türkiye'yle bir yakınlaşma çabası ya da bazı alanlarda ortaklaşması yönünde çıkar hesabı yaptığı düşünülebilir. Tarihsel olarak bakılacak olunursa, İkinci Dünya Harbi'nde, Alman Turancılığı ve Japon Turancılığı politikalarının önemli olduğu ve bu iki ülkenin, Türk toplumları üzerinden Orta Asya'da bir varlık kurma peşine düştükleri görülmektedir. İkinci Dünya Harbi öncesinde Japonya'nın emperyal stratejisinde, Turan ulusu Asya'nın temel uluslarından bir tanesi olarak sayılır. Bu yaklaşımlar, stratejik hatla ilgilidir. Dolayısıyla bazı dönemlerde, jeo-stratejik gerekliliklerin, siyasal yönelimleri belirlediğini, belirli tandanslara yol açtığını göz önünde tutmak gerekir.

Doğu Akdeniz

Doğu Akdeniz meselesinde Türkiye; Almanya, İngiltere ve Rusya ile yakın ilişkiler kurarak belli adımlar atabilir. Fakat ne Almanya, Rusya ve İngiltere ile Türkiye'nin; ne İngiltere, Almanya ve Rusya ile Türkiye'nin; ne de Rusya, Almanya ve İngiltere ile Türkiye'nin yakınlaşmasını ister. Dolayısıyla, sadece bu üçgen içinde

düşünüldüğünde bile, karmaşık bir alan ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, nasıl ki İngiltere bir yandan ABD'ye rakip olarak, belli bölgelerde kendi ulusal çıkarının peşinde koşuyorsa, ama bir bloklaşma hali söz konusu olduğunda önünde sonunda İngilizler ve Amerikalılar aynı blokun içinde yer alıyorsa, kendi gündemini yürütmek ve bu gündemi yürütürken de bloklaşma halini göz ardı etmemek gerekir. Dolayısıyla ilk olarak, Doğu Akdeniz konusunun da bu hassas denge üzerinde ele alınması gerekmektedir. İkincisi, Almanya ve İngiltere'nin akıl dünyalarının farklılığı, yani karasal yaklaşım ve deniz yaklaşımı gibi iki farklı akıl dünyasının olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Doğu Akdeniz'deki aktörlere bakıldığında, Almanya, İngiltere, Rusya ve Türkiye'nin bölgede yapacağı birçok şey olabilir fakat Türkiye dışında bu aktörlerin hepsi bölge dışı aktörlerdir. Bölgenin aktörleri de hiç küçümsenecek aktörler değildir. Körfez'de, Mısır'da, Baasçılık ve Nasırcılığın kaybına, Arap milliyetçiliğinin yok olmasına rağmen, bu ülkelerin bir geleneği olduğunu, elitler ürettiğini ve yakın dönemde *"new age"* bir Arap milliyetçiliğinin oluşabileceği ihtimalini hatırlamak gerekir. Yine İsrail'in ve İran'ın mutlaka dikkate alınması gerekir.

Biden'ın Dış Politikası

Biden yönetimini kaygıyla bekleyen ülkelerin, Rusya, İsrail, Türkiye ve Suudi Arabistan olduğu söylenebilir. Rusya New START Anlaşması yani nükleer silahların sınırlandırılması anlaşması çerçevesinde ve Suriye'de yapacağı iş birliğiyle süreci normalleştirebilir. Bu durum, ABD'nin Rusya ile çok iyi ilişkiler kuracağı anlamına gelmese de Rusya üstüne gidilmeyecek bir duruma gelebilir. İsrail'de ise Netanyahu değişebilir yahut Netanyahu, *Birleşik Arap Listesi*'yle beraber yeni bir koalisyon yapısı oluşturup, Biden'la Filistin konusunda uzlaşma sağlayabilir. Suudi Arabistan'ın en son ABD'nin Yemen'de desteğinin kesilmesiyle de ne yapacağının belli olmadığını, fakat Muhammed bin Selman'ın epey kaygılı olduğunu görmek gerekir. Türkiye'de de Biden yönetimine karşı belirsiz bir bekleyiş söz konusudur. Türkiye,

hem Doğu Akdeniz'i hem Balkanları ve hatta Pakistan'a kadar varan bir hattı etkileyen bir ülkedir. Bu nedenle, Türkiye-Azerbaycan-Pakistan yakınlaşması önemlidir. Pakistan, çok bileşenli bir ülkedir. Pakistan, ismini, Pencap, Afganya, Keşmir, Sind ve Beluçistan bölgelerinin kısaltmasından yani "*beşin birliğinden*" almıştır. Pakistan zor ve zor olduğu kadar da renkli bir coğrafyadır. Mesela, Nusrat Fateh Ali Khan adlı önemli bir şarkıcıları vardır ki kendisi Mevlana Celalettin Rumi'nin Mesnevi'sini eşsiz bir kalitede seslendirir. Aryan bir dil konuşurlar, Müslümandırlar; bir tarafı İran'da bir tarafı Afganistan'da çok farklı bileşenlerden oluşmuş bir konumdadır. 1970'lerin sonundan itibaren, Afganistan'daki istikrarsızlık Pakistan'ın tüm kuzey bölgelerini istikrarsızlaştırmıştır. Afganistan'ın etnik yapısı da Pakistan'dan farklı değildir. Pakistan sınırında Aryan bir grup olan Peştunlar ağırlığı oluşturur ama kuzeye doğru ağırlıklı olarak, Özbeklerin ve Türkmenlerin sayısı artar. Afganistan'ın bir kısmı da Türk'tür ve Türkiye'nin Afganistan'da diplomatik ve askeri alanda gözle görünür bir varlığı vardır. Türkiye'nin benzer şekilde Pakistan ile de yakın ilişkileri vardır. Pakistan'ın doğusunda Myanmar ve Bangladeş vardır. Bu alan, Hindiçin denilen bölgenin başlangıç noktasıdır ve bu bölgenin yanında Laos, Kamboçya ve bunların aşağısında Vietnam vardır. Bu geniş bölge, Çin'in çok etkin olduğu bir bölgedir ve Çin bu bölgedeki etkisini kaybetmek istememektedir. Bu bölge aynı zamanda sömürgecilik geçmişi nedeniyle, İngiltere ve Fransa'nın ve daha sonra ABD'nin etkin olduğu bir bölgedir. Bu nedenle, yakın zamanda Myanmar'da gerçekleşen darbeyi sadece Myanmar'la alakalı bir iş olarak düşünmemek gerekir. Bu darbe, hem Çin'in bölgedeki etkisine yönelik hem de Biden'ın iktidara gelmesine yönelik olarak Çin'in verdiği bir işarettir. Biden yönetiminin Pakistan ile yakın ilişki kurma ihtimali, Trump dönemine göre daha kolay olabilir fakat Hindistan, Çin yükselen güç olduğu müddetçe ve ABD'nin orta vadede Çin'le bir karşıtlık içerisinde olduğu noktada Pakistan'ın, ABD ile ilişkiler konusunda zorlanacağını öngörmek gerekir. Trump ve Biden fark etmeksizin, ABD'nin stratejik gerekliliğin sonucu olarak Hindistan'a büyük bir desteği var. Buna ek

olarak, Hindistan'da çok kuvvetli iki damar vardır, birisi Hindistan Komünist Partisi, diğeri de Kongre Partisi'dir. Bu iki partinin de tarihsel olarak yakın olduğu dış özne, Rusya'dır. Bu nedenle Rusya'nın Hindistan'ı, ABD'ye altın tepsi içerisinde sunacağını düşünmemek gerekir. Rusya'nın ABD ile pazarlık yapacağı konulardan bir tanesi, Hindistan üzerindeki nüfuzu olacaktır.

Biden ekibinin, Trump döneminin öncesine geri dönecek bir ABD hayali vardı. ABD yönetimi bugün bu hayalin gerçekçi olmadığıyla yüzleşmektedir. Nitekim *"Biden Doktrini"* gibi bir ABD dış politikası da üretilemedi. Biden ve Trump'ın farklılıkları üzerinden bakılacak olunursa; Trump, Çin konusunda gayet açık ve sert bir tavır almıştı. Trump realist politikaya inandığı için, Çin'in yükselen ekonomik ve askeri güç olduğunu ve ABD çıkarı için bunu sınırlandıracağını iddia etmişti. Biden yönetiminin hayali, Çin ile anlaşılabilir düşüncesi üzerinden, muğlak ve Trump kadar sert olmayan bir politika izlenmesiydi. Fakat Biden, Xi Jinping'le görüşmesinde, inanılmaz sert bir ton sergilemişti. Nitekim Antony Blinken de Trump'ın Çin'e dair politikalarının çok da yanlış olmadığını kabul etti.

Xi Jinping de ABD'nin sert açıklamalarına sert bir cevap verdi. Xi, *"Pasifik'te, ABD ve Çin'in karşılaşması, ABD açısından da Çin açısından da felaket olur"* dedi. Felaket olur cümlesi, bugüne kadar Biden yönetimine karşı hiçbir yerden gelmeyen, ciddi bir karşı çıkıştır. Biden-Trump farklılıklarından devam edilecek olunursa, Trump, Çin'i kuşatmak için Rusya'ya ihtiyacı olduğundan, Rusya'nın üstüne fazla gitmeme doğrultusunda bir yaklaşım benimsemişti. Rusya, Trump için nükleer silahları olan ama ekonomik gücü olmayan bir ülkeydi ama Çin'e karşı, ABD'nin yanında olmalıydı. Biden için, Rusya ilk cezalandırılması gereken ülkelerden bir tanesidir. Rusya'nın demokrasi ihlalleri, Doğu Avrupa'nın ve Avrupa'nın güvenliğini tehdit etmesi ve ABD çıkarlarına her yerde saldırması, Rusya'yı Biden için ilk hedef haline getirmiştir. Fakat gerçekte New START Anlaşması için görüşmelerde, Doğu Avrupa konusunda

çok sert tonda açıklamalar yapılmaya başlanmıştır. Kısa bir zaman önce Kremlin'den yapılan bir açıklamada, Ukrayna'da yaşayan nüfusun Rus dünyasının bir parçası olduğu iddia edildi. Batı bloku açısından bu söylem kabul edilebilir olmasa da Biden'ın da Rusya'ya yaklaşımı, tahayyülünden farklı yöne evrilmiştir. Trump ve Biden'ın Almanya'ya yaklaşımlarına bakılırsa; Trump, Almanya'yı siyasi inisiyatifi olmayan fakat mali destek sunması zorunlu olan bir konuma yerleştirmişti. Biden ise tabiiyet ilişkisinden ziyade ortaklık yanlısı bir tutum izlemiştir. Fakat gerçekte Almanya'nın inisiyatifini elinden alma aşamasına gelerek, Trump ile aynı noktada buluşmuştur. Trump, Fransa konusunda, Macron'a karşı sert tavır alırken Biden, Fransa'yla beraber Afrika'da, Avrupa'da ve Akdeniz'de yan yana olmaya yönelik yaklaşım benimsemiştir. Fakat gelinen noktada, Fransa'ya verilen sözleri Biden tutmamış ve hatta Macron *The New York Times*'a manşet olan açıklamasında, *"ABD'den gelen sosyal bilim teorileri, Fransa ulusal çıkarlarına aykırıdır"* diyerek sitemini dile getirmiştir. Bölgesel aktörlere bakılırsa, Trump'ın Türkiye, Suudi Arabistan ve İsrail ile ilişkileri iyiyken, İran'a kategorik olarak bir kuşatma çerçevesinde baktığını söylemek yanlış olamayacaktır. Biden ise İran ile yakınlaşma içerisine gireceğini; Türkiye, Suudi Arabistan ve İsrail'e karşı ise olumsuz bir tavır sergileyeceğini ifade etmiştir. Şu an ise Biden ekibi, İran ile anlaşma konusunda çaba sarf etse de İran, nükleer anlaşma konusunda ayak diremektedir. İsrail açısından önemli bir karar veren Uluslararası Ceza Mahkemesi, bu kararla Filistin topraklarını İsrail'in yetki alanı ilan etti. Suudi Arabistan konusunda Biden, büyük ihtimalle Muhammed bin Selman'ın görevden alınmasını isteyecek ama Suudi Arabistan ile ilişkilerde karmaşık bir süreç devam edecektir. Türkiye ile ABD ilişkilerinde, Senato'nun ciddi bir Türkiye karşıtlığı var. 54 senatörün Türkiye aleyhine bir bildiri imzalaması da bunun bir yansımasıdır. Senato'nun yürütme üzerinde büyük etkisi vardır ve ABD'de Senato, belli şekilde yürütmeyi yönlendirebilen bir yapıdır. Senato'nun mektubu ve Dışişleri Bakanlığı'nın açıklamaları da *Magnitsky Act*'i anımsatmaktadır. Bu kanun, dünyanın farklı ülkelerinde,

insan hakları çerçevesinde ABD'nin müdahale etmesini zaruri kılan ya da müdahale etmesine imkanlar veren bir kanundur. ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisinin S-400'ler konusundaki açıklamaları da Türkiye ve ABD'nin arasındaki önemli bir diğer konu başlığıdır. Biden'ın Türkiye'ye yaklaşımı, bu süreçte önemli olacaktır. Türkiye açısında ise *"def-i mazarrat celb-i menafiden evladır"* yani kötülüğü defetmek iyi bir şeyi elde etmekten önce gelir yaklaşımının benimsenmesi beklenmektedir. Türkiye açısından, buradaki *"def-i mazarrat"* PYD yani Suriye-Kuzey Suriye konusu iken *"celb-i menafi"* Türkiye'nin hava savunma sistemlerinin iyileştirilmesi yani S-400'lerdir. Bu pazarlıklar, farklı platformlarda sürmektedir. Bu durum, ABD'nin Türkiye ile olan ilişkisinde de belli bir model yaratacaktır. Trump'ın yarattığı vakum, bölge ülkelerini farklı ulusal çıkarlar çerçevesinde birbirine karşı pozisyonlanmaya yöneltirken, Biden'ın idare metodu ise, bu ülkeleri doğrudan kendine bağlamak olduğu için Biden, Türkiye, Suudi Arabistan ve İsrail gibi ülkelerin birbiriyle yakınlaşma sürecini hızlandırmaktadır. Fakat Türk-ABD ilişkilerinde, kolay bir dönem olamayacağı ve Türkiye ve ABD arasında müzakere sürecinin uzayacağı ve bu iki ülke arasında, bundan sonra kısa vadede oluşacak en fazla şeyin normalleşme olacağı tespit edilmelidir. ABD açısından bakıldığında, Biden yönetimi her ne kadar hayalini kursa da III. Obama Dönemi olmayacağını, çünkü yaşanılan zamanın Obama Dönemi'ndeki gibi olmadığını, bu nedenle ABD'nin Türkiye ile Türkiye'nin de ABD ile bir barışma sürecine gireceklerini kabul etmeleri gerekecektir.

Türkiye'nin ABD ile barışma sürecinde, bazı temel pozisyonları vardır. Bu alanlar ya da *"def-i mazarrat"* kısmı ilk olarak, Kuzey Suriye ve Kuzey Irak, ikinci olarak Kıbrıs'tır. S-400'ler, *"celb-i menafi"* kısmında yer almaktadır yani Türkiye'nin pazarlığı yönetebileceği bir alandır. ABD'nin elinde ise *Magnitsky Act* doğrultusunda, insan hakları, Halkbank Davası, S-400'ler üzerinden Türkiye-Rusya ilişkileri önemli başlıklar olarak vardır. Dolayısıyla bu çerçevede, uzun süreli ve sert müzakerelerin, iki ülke arasında geçeceğini öngörmek gerekir.

–III. Mart 2021–

ABD ve Rusya

Biden'ın, Putin'in katil olduğuna ilişkin söylemini, ABD'de kurumsal yapının güçlülüğüne rağmen Biden'ın kişisel olarak gösterdiği kapasitesizlik olarak ele almak gerekir. Uluslararası siyasette alışık olunmamış bir üslup ve bu üslubun Biden adına bir gaf olarak düşünülmesi yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda, Demokrat Parti'deki anti-Rusya damarın görünür hale gelmesi olarak da değerlendirilmelidir. Nitekim başkanlık kabul töreninde Biden, Rusya ile karşı karşıya gelmenin sinyallerini vermişti. Fakat bu eğilimleri, 2022 Senato seçimlerine hazırlık olarak da ele almak gerekir. Biden, 2022 ve 2024 seçimleri öncesinde, bir yandan Trump'la ilgili davaları gündeme getirecek diğer yandan da Rusya'nın üzerine gidecektir. Demokrat Parti seçimlerde zorlanmamak için Trump'a yönelik kriminalizasyon yoluna başvuracaktır. ABD kamuoyunda, Rusya'nın ABD'deki seçimlere müdahale ettiğine dair iddiaların varlığı da Demokratlara bu iki konuyu birleştirip seçimlerden önce ellerini kuvvetlendirmeleri için fırsat vermiştir. Bu nedenle Biden'ın Putin ve Rusya karşıtı söylemlerini, seçim sürecine ön hazırlık olarak ele almak mümkündür.

Bunun yanı sıra Biden'ın söylemlerinin, sadece ABD-Rusya ilişkilerini değil, dünya siyasetini gerebileceğini ve bu gerginliğin başka taraflara da sirayet edebileceğini düşünmek gerekir. Aynı zamanda, Avrupa'nın Biden'dan beklentilerinin karşılanmadığı ve Avrupa'nın hayal kırıklığı içinde olduğu tespit edilmelidir. Biden'ın Trump'tan daha ılımlı ve Obama tarzı bir yönetim sergileyeceğini düşünen Avrupalılar bu karşılığı bulamadılar. Dolayısıyla Biden dönemi, yeni bir Obama dönemi olmayan ve Avrupa'nın da bunun farkında olduğu yeni bir dönemdir. Atlantik içindeki dengede bir kopuş olduğu izlenmelidir. Bunun Rusya, dolayısıyla Doğu Avrupa ve Karadeniz ilişkilerine ve NATO'nun planlarına nasıl yansıyacağı düşünülmelidir. Mesela Gürcü yetkililerle, Stoltenberg'in görüşmesinde Stoltenberg tarafından, Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne vurgu

yapıldı ve Karadeniz'in öneminin altı çizildi. Doğu Avrupa'dan başlayıp Karadeniz'i içine alan yani Rusya'nın batı ve güney hattı olan bu hat üzerinde, 2022-2024 arası dönemde, ısınma ya da hareketlenme oluşabilir. Atlantik konsolidasyonunun tek sağlayıcısının böyle bir gerginlik olacağı düşüncesi Biden yönetimi tarafından kabul görebilir.

Avrupa ve Türkiye

Avrupa Birliği'yle ilişkiler konusunda stratejik düzlem, uluslararası politikada da belirleyici olduğu için önemlidir. Stratejik düzlemin yanı sıra ekonomik, siyasal ve toplumsal düzlemlere de bakılmalıdır. Türkiye, AB ile ilişkilerinde stratejik ve ekonomik düzlemde sorun yaşamasa da siyasal ve toplumsal düzleme dair bazı meselelerin olduğu söylenebilir. Stratejik ve ekonomik düzlemde, çıkar üzerinden konuşularak, pazarlık yapmak ve anlaşmak mümkündür. Fakat meseleye, siyaset ve idari yapıların yanı sıra kültür ve toplumsal yapılar girdiği zaman zorluklar baş gösterir. Çünkü bu konular ortak bir lisan gerektirir; ortak hal, tavır ve yaklaşım yani ortak kültür gerektirir. Türkiye ile Avrupa arasında, bu anlamda bir ortaklığın zor olacağını öngörmek mümkündür.

Bu çerçevede Avrupa'yı kategorize etmek gerekirse, ilk olarak İskandinavya'yı bir grup olarak ele almak mümkündür. Bu grubun içerisine, coğrafi olarak benzerlikleri olmasa da Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u eklemek gerekir. İskandinavya ile Benelüks ülkeleri kültürel kodları nedeniyle birbirlerine benzerler. Ayrıca, İskandinavya'yla Benelüks ülkelerinin coğrafi olarak arada Almanya olmasına rağmen stratejik çıkarları da birbirlerine yakındır. Benelüks ülkelerinden farklı olarak İskandinavya'yı ilgilendiren ve ayrışma yaratan unsur olarak, Rusya'yı göz önünde tutmak gerekir. İkinci grup, tek başına Almanya'dır. Üçüncü grup, yine Almanya gibi tek başına olan, Fransa'dır. Dördüncü grup ise Akdeniz grubudur, ki içinde bolca çeşitlilik barındırır. Mesela İspanya'ya giden herkesin gözlemlediği, İngilizce konuşma oranının çok düşük olmasıdır. İspanyollar, imparatorluk sahibi olmanın verdiği vakar ile sakin insanlardır.

İspanyolların gündemi, Atlantik'in öte yakasının güney kısmıyla yani Güney Amerika ile alakalıdır. Dolaysıyla kendilerine dair bir dünyaları vardır. İtalya, iki arada bir deredir denilebilir. İtalyanlar estetikte ve tasarımda iyidirler, fakat ekonomik ve siyasal olarak sorunları vardır. İtalyanlar, tarihsel hatlar nedeniyle Kuzey Afrika'ya ve Balkanlara bakarlar, fakat bu alanlarda etkin politika yürütebildikleri söylenemez. Malta ise, AB içinde olsa da aslında İngiltere'dir. Eski Yugoslavya cumhuriyetleri Hırvatistan ve Slovenya hem Katolik hem de Slav iki toplumdur. Bu iki toplumun dilleri ve kültürleri her ne kadar iç savaşta şiddetli biçimde karşı karşıya gelmiş olsalar da neredeyse aynıdır. Hırvatistan'a ve Slovenya'ya bakıldığında görülmesi gereken, Almanya'dır. Nasıl ki Avusturya'ya bakıldığında Almanya görülüyorsa, Hırvatistan ve Slovenya'ya da bakıldığında da Almanya akla gelmelidir. Akdeniz grubunun bir diğer üyesi, Yunanistan'dır. Beşinci grup ise, Baltık ülkeleri ve Doğu Avrupa'dan oluşur. Bu grup içerisinde, Vişegrad grubu denen, Çekya, Slovakya, Macaristan, Romanya ve Polonya vardır. Burada önemli bir hat vardır ve bu hat tarihsel olarak da üç tane büyük gücün arasına sıkışmış bir tampon bölgedir. Üç büyük güç Almanya, Rusya ve Türkiye'dir. Bu hat üzerindeki ülkeler de değişmez bir gri bölge olmanın bilincindedir.

Avrupa'nın kategorizasyonu sonucunda oluşan grupların Türkiye'ye yaklaşımına bakıldığında, Hollanda ve Belçika hariç tutulursa İskandinavya grubu Türkiye'ye, Rusya ile ilişkiler çerçevesinde bakar. Doğu Avrupa, Baltık ve Balkan ülkeleri de Türkiye'ye, Rusya ve Almanya ile ilişkileri çerçevesinde bakar, fakat bunlara yeni aktör olarak ABD katılmıştır. ABD tıpkı XIX. yüzyıl İngiltere'sine benzer şekilde, bu coğrafyada olmamakla beraber bölgede varlığını sürdüren egemen bir güçtür. Akdeniz grubuna bakıldığında, İspanya'nın göreli bir mesafe sahibi olduğunu, İtalya'nın Türkiye'ye bakışında, Fransa'ya karşı tutumunun belirleyici olduğunu, Malta'nın İngiltere penceresinden Türkiye'ye baktığını, Hırvatistan ve Slovenya'nın Türkiye ile ilişkilerini ise Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerinin belirlediğini söylemek mümkündür. Tek başına grup olan Fransa'ya bakılacak olunursa, Fransa'nın tarih boyunca Sahel Bölgesi yani

Batı Afrika'dan, Afrika'nın ortalarına, daha sonra doğusuna doğru ilerleyen ve Kuzey Afrika'yı da içeren bir ilgi alanı vardır. Bunun yanı sıra Fransa'nın tarihsel olarak, *Orient* yani Maşrık bölgesine ilgisi vardır ve Lübnan'da, Suriye'de, Filistin'de, Ürdün'de ve İsrail'de yani *Levant* veya *Moyen Orient* denilen bölgede de tarihi olarak bir ittifakı vardır. Fransa, bu ittifaklarını kaybetmek istemez. Fransa, bölgede Türkiye ile rakip olduğu için, *diğeri*yle yani İran ile ittifak yapmayı tercih eder. *Levant* bölgesinde Türkiye'ye karşı rakip olan Fransa, her zaman İran ile yakın ilişki içinde olmayı tercih eder. Fransa'nın Kuzey Afrika'da da Türkiye'yle rakip olduğunu belirtmek gerekir. Fransa, Afrika'da çoğunlukla ABD ile ittifak kurmayı ister, ama bu ittifak bölgede ABD'nin misafir olarak kabul edilmesiyle sınırlıdır. Çin ve İran'a yakın olan Fransa'nın, Trump yönetiminde İran ve Çin yanlısı olarak suçlanan Biden yönetimiyle, hem Kuzey Afrika'da hem de Ortadoğu'da ittifak tercihlerinin birbirlerine çok benzediğini tespit etmek gerekir. Bu nedenle Fransa'nın Türkiye ile rekabetinde, Türkiye'yi Yunanistan ve İran'dan sıkıştırmak isteyeceğini söylemek mümkündür. Karabağ Savaşı'nda Temmuz'daki çatışmada da Fransa ve İran'ın, bölgedeki etkisini bu doğrultuda hatırlamak gerekir. Nitekim Fransa, Ermenistan-İran ilişkilerinin yakınlığı üzerinden de stratejik hat açmıştı. Bu nedenle Fransa'nın Türkiye'ye yaklaşımı, tarihsel ve stratejik gereklilikler doğrultusunda belirlenmektedir. Almanya'nın Türkiye'ye yaklaşımına bakılacak olunursa, Almanya'nın temel derdi, Doğu Avrupa'ya ve Balkanlara hakim olmak, fakat Rusya ile de çatışmadan kaçınmaktır. Bu nedenle Rusya ile ilişkilerini bozmak istememektedir. Almanya, Ortadoğu ve Kafkasya'da da etkili olmak istemektedir. Ortadoğu'da İran, Fransa tarafından, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri ABD ve İngiltere tarafından iyi ilişkilere sahip oldukları için Almanya'nın elinde yalnızca Türkiye vardır. Almanya da Türkiye'nin tarihsel olarak bu bölgede ne kadar etkili olabileceğini bilmektedir. Almanya, Kafkasya'da da Türkiye'nin ne kadar kilit bir rol oynadığını bilmektedir. Bu nedenle Almanya'nın temel derdi, Türkiye'yi kaybetmemektir ve Türkiye'ye yaklaşımında da bu tutumu belirleyicidir.

Çin

Çin konusunda Biden yönetiminin Trump yönetiminin politikalarına yaklaştığını söylemek mümkündür. Fakat bu ay içinde gerçekleşen Alaska görüşmelerinde ABD'nin kendisini ve dünyayı nasıl algıladığına dair ciddi sorunları olduğu açığa çıkmıştır. ABD'nin Çin'in yükselişini görmezden gelme eğilimiyle devam edemeyeceğini anladığı düşünülebilir. Çin, yükselen bir ekonomik ve askeri güç olmasına rağmen henüz dünya politikasında yükselen bir siyasi güç değildir. Dolayısıyla Çin'in dünya siyasetinde ekonomik ve askeri kapasitesiyle orantılı bir siyasi etkisinin olmadığı söylenebilir. Siyasi etkisinden daha da az etkili olduğu bir diğer alan ise kültürel alandır. Ne olursa olsun insanlar için, Çin'den ziyade ABD'de ya da Avrupa'da yaşamak daha caziptir. Çin'in kültürel cazibe sıkıntısı vardır. Çin ekonomik gücüyle orantılı siyasal etki yaratmak için son birkaç yıldır dünya politikasında farklı bir aşamaya geçti. Çin'in genel politik hattı, dış politikada kendisini anlatmak yerine içeriye kendisini anlatmak üzerineydi. Bunun sebebi de Çin Komünist Partisi'nin iktidarda kalmasını sağlamak ve Çin kamuoyunda meşruiyetini sağlama ihtiyacından kaynaklanıyordu. Bu farklı aşamada, Çin'in bunu aşarak dünya sorunlarına daha müdahil olacağını söylemek mümkündür. Bunun ilk adımını, Çin Dışişleri Bakanı'nın Ortadoğu ziyareti ile görmek mümkündür. Hatta Çin Dışişleri Bakanı'nın Filistin-İsrail anlaşmazlığında iki tarafı Pekin'e davet edeceğine dair söylentiler dolaşmaktadır. Ortadoğu'nun en can yakıcı ve en çözülmesi zor sorunu olan Filistin-İsrail sorununa el atmak, Çin açısından büyük cesarettir. Çin'in Netanyahu üzerinden İsrail ile ilişkilerinin iyi olduğunu ve burada bir etkisinin olduğunu göz önünde tutmak gerekir. Suudi Arabistan da 2020 yılı boyunca, ABD, Çin ve Rusya arasında dans etmişti. Çin'in, Bahreyn, Umman, BAE konusunda da belli bir siyasi etki arayışında olduğunu söylemek mümkündür. Ortaçağ Avrupası'nda hatta XIX. yüzyıl Avrupası'nda, Avrupa savaşlarında, subaya ateş edilmez yani er eri vurur tarzında bir centilmenlik vardır. Uluslararası politikada da Çin'in ABD'ye karşı Suudi

Arabistan ile ilişki kurması, Bahreyn, BAE, Umman ile ilişkilerini geliştirmesi, Filistin-İsrail sorununa el atması, Çin'in, ABD'ye karşı ABD'nin varlık alanında, dünya siyasetinde var olduğunu kanıtlama çabasıdır. Çin'in siyasi etkisinin askeri varoluşa sebep olup olmayacağı meselesi önemlidir. Özellikle İran Körfezi'ndeki güvenlik Çin açısından en önemli enerji ithalatçısı olması hasebiyle mühimdir. Çin'in kendi bölgesinde QUAD çerçevesinde, yani Hindistan, Japonya, Avusturalya ve ABD dörtlüsü çerçevesinde, askeri sıkıştırma altında olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Pasifik bölgesine, Fransa-Hindistan askeri anlaşmalarıyla; Fransa'nın, İngiltere ve ABD ile ortak hareket etme kararları doğrultusunda oluşan yapı, Çin'i Pasifik bölgesinde epeyce sıkıştırmış durumdadır. Hindistan'ın QUAD çerçevesindeki etkinliği üzerinden Rusya'ya bakıldığında, Rusya-Hindistan ilişkilerinde askeri olarak Çin-Rusya yakınlaşmasından bahsedilemeyeceği dahası bir Çin-Rusya askeri anlaşmasının olmayacağı dikkate alınmak durumundadır. Nitekim birkaç ay evvel Lavrov da bunu yüksek sesle dillendirmişti. Lavrov, *"Çin ile çok iyi ekonomik ve siyasi ilişkilerimiz var, fakat askeri bir ortaklık asla düşünmüyoruz"* dedi. Rusya tarafı bunu tekrar etmekten kaçınmamaktadır. Çünkü Çin'in yayılma alanlarından bir tanesi de Orta Asya'dır. Nasıl ki Doğu Avrupa'da Rusya, Türkiye ve Almanya üç önemli güçse, Orta Asya'da da Rusya, Türkiye ve Çin üç önemli güçtür ve Çin'in bir anlamda, Pasifik'in Almanya'sı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

–IV. Nisan 2021–

Ukrayna

Ukrayna- Rusya meselesi, bugünün meselesi değildir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından bugüne, Doğu Avrupa ve Balkanlardaki güç mücadelesinde Batı ittifakının, Rusya'nın kendi alanı olarak kabul ettiği eski Sovyet coğrafyası ve Doğu blokuna doğru yayılmacı adımları olmuştur. Buna karşılık olarak da Putin'in Batı'ya yönelik

sitemleri olmuştur. Fakat Rusya'nın tarihsel emperyal vizyonu ve misyonu ile komşu ülkelere rota çizmek istemesinin de kökenine bakmak gerekmektedir. Bunun nedeni, askeri strateji ile alakalıdır. Doğu Avrupa düzlükleri, Rusya'nın askeri güvenlik anlamında yumuşak karnıdır ve bu yaklaşımın tarihsel sürekliliği vardır. Dolayısıyla Rusya, Doğu Avrupa'dan kendisine doğru gelen adımları kendi sınırında karşılamak istememektedir ve bu adımları kendi sınırında karşılayamaz. Rusya'nın tarihine bakıldığında da bunu görmek mümkündür. Rusya'nın bu adımları sınırında karşılaması, Moskova'yı terk etmesine, derinliğe çekilmesine sebep olur. Bu nedenle, Rus askeri elitlerinin düşünce sistematiği de bu yaklaşım üzerine kurulur. Doğu Avrupa'daki devletlerin rahatsızlığı da buradan kaynaklanmaktadır. *"Rusya'nın güvenlik kaygıları, bölgedeki devletlerin, ulusal çıkarlarını ya da ulusal stratejilerini belirlemede öncelik olmak zorunda mıdır?"* şeklindeki soru, Soğuk Savaş'tan bu yana devam eden temel çatışma sorusudur. Bu çatışmadan faydalanan NATO, Baltık ülkeleri, Romanya, Polonya ve Bulgaristan'ı içerisine alarak, doğuya doğru yayılma imkanı elde etmiştir. NATO için geriye, Ukrayna ve Belarus kalmıştır. Burası Rusya için, stratejik askeri güvenlik açısından sınır hattıdır. Batı için ise Rusya'yı sıkıştırmak ve Avrupa'nın güvenliğini sağlamak için ileri adımlarını atacağı sınır hattıdır. Aynı zamanda, Batı'nın kendi ekonomik ve siyasal sistemine Doğu Avrupa'yı eklemleme çabasını da göz önünde tutmak gerekir. Rusya açısından güvenliğin ötesinde Doğu Avrupa'da, Slav-Ortodoks nüfusu kaybetmeme amacı da önemlidir, çünkü büyük bir coğrafyayı kapsamasına ve 145 milyon nüfusa rağmen, Rusya'nın ciddi bir nüfus sorunu vardır. 145 milyonluk nüfusun içinde de Ortodoks-Slav nüfus giderek azalmaktadır. 2014'teki Kırım'ın ilhakını nüfus üzerinden değerlendirmek mümkündür. Bu ilhak, Rus milliyetçisi bakış açısıyla bakılırsa, Rusya için zaferden ziyade hezimettir. Kırım'ı almak, stratejik olarak önemli bir toprak kazanımıdır, fakat 50 milyon Ukraynalının 45 milyonunun Rusya'ya düşman olmasına sebep olmuştur. Halbuki buradaki nüfusa Rusya'nın orta-vadede, milli bir planlama dahilinde, milli sürekliliği için ihtiyacı vardır. Dolayısıyla Rusya, 45 milyon Ukraynalıyı büyük

bir Slav-Ortodoks kimliği altında, kendi nüfusu içerisinde etkin kılmak gibi bir opsiyonu bırakarak, Kırım toprağını almayı tercih etmiş ve 45 milyonu da Ukrayna milliyetçiliğine yönlendirmiştir. Kısa vadede, Kırım'ı kazanmak Rusya açısından bir kar olmuş olabilir, ama orta ve uzun vadede, Rus milli çıkarları açısından doğru olmadığı görülmektedir. Saldırgan milliyetçilik, milli çıkarlara en çok zarar veren milliyetçilik halini alabilir. Kapsayıcılık, yumuşaklık ve yönetim kabiliyeti, milliyetçiliğin içinde barındırdığı unsurlardandır. Rusya'da milliyetçilik açısından, bir kapasite kaybı olduğunu söylemek mümkündür. Stalin Berlin'e girerek, Soğuk Savaş boyunca Almanya'nın yarısını Rus kontrolü altına aldı ya da başka bir örnekle Çarlık Rusya'sı Napolyon Savaşları sonrası Paris'e girdi. Fakat savaşlarda bile Rusya'nın rıza üretebildiğini söylemek mümkündür. Şimdi ise Rusya'nın rıza üretemediği için, Ukrayna'yı kaybettiğini tespit etmek gerekir. Nitekim bunun olumsuz sonuçları devam edecektir. Renkli Devrimlerden beri Batı'nın Ukrayna üzerindeki planları ve destekleri aşikardır. Fakat Batı'nın da bu konuda çok becerikli olmadığını tespit etmek gerekir. Kırım kaybedildi, Donbas gibi bir bölgede bir istikrarsızlık söz konusudur; dolayısıyla hem Batı'nın beceriksizliği hem de Rusya'nın coğrafyada eski becerisine sahip olmaması göze çarpmaktadır. Uluslararası politikada en kötü senaryolardan birisi, iki kapasitesizliğin iddialı bir şekilde karşılaşmasıdır.

ABD'deki kapasite sorunu, hem akademyayla hem de ABD'nin göç alamamasıyla alakalıdır. Nitekim ABD'yi ABD yapan, Soğuk Savaş döneminde Doğu Avrupalı *gymnasium* eğitimli göçmenlerdir. Bunun örneklerini, Brzezinski, Madeleine Albright ve Kissinger üzerinden somut olarak görmek mümkündür. Eski dünyayı bilen, eski dünyada yetişmiş, Alman disipliniyle eğitim almış bir kanalın göç yoluyla ABD'ye akması, ABD'de önemli kapasite artışına sebep olmuştur. Bir diğer kanal, *Eton-Cambridge* yani İngiltere kanalıdır. ABD'de birinci kanal çökerken, ikinci kanal ABD tarafından kesilmiştir. ABD'nin bu kanalı kesmesinin sebebi, kendi elitlerini yetiştirmek amacıdır. Rusya tarafında ise 2000 yılından beri iktidarda olan Putin, öyle ya da böyle Rusya'yı yok olmaktan kurtarmasına

rağmen, Rusya'da hiçbir yapısal dönüşüm olmadığını ve biriken sorun yumaklarını (üretim, orta sınıf vs.) tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla iki tarafta da bir kapasite sorunu vardır. Bu kapasitesizlik, iki tarafın da Doğu Avrupa'ya dair politikalarında ciddi sorunlar yaratacaktır. Ne Sovyetler Birliği dönemindeki Rusya eliti ne de Soğuk Savaş dönemindeki ABD eliti, Doğu Avrupa'da bu kadar sakarlık yapardı. Dünya siyaset yapıcılarının da bir *décadence* içerisinde olduğunu görmek mümkündür.

Ukrayna'nın Ötesi

Moldova'nın hemen güneyinde, Ukrayna'nın Romanya sınırına inen noktada İzmail ve Akkerman kentleri yer alır. Romanya'nın da en büyük hayali, Moldova'yla bütünleşik hale gelmektir. Doğu Avrupa'da Romanya ve Moldova aynı dili konuşur, yani Moldovca ve Romence diye iki ayrı dil yoktur, bunlar arasında aksan farklılıkları söz konusudur. Bu diller Latin dil grubunda yer alır, dolayısıyla Romence bilen birisi, kısa sürede İtalyanca konuşabilir. Hatta Moldovalıların pek çoğu İtalya'da ve Fransa'da *gasterbeiter* olurlar. Dolayısıyla İtalya'nın, Romanya ve Moldova'ya dair özel bir ilgisi olduğunu da akılda tutmak gerekir. Fransa açısından da durum benzerdir. Almanya ve Fransa arasında Doğu Avrupa paylaşılırken, Çekya'yı, Slovakya'yı, Macaristan'ı ve Polonya'yı Almanya alırken, Fransızlara yalnızca Romanya kalmıştır. Moldova'nın, Rusya tarafından mı yoksa Batı tarafından etki altına alınacağı belli olmamıştır. Romanya, Doğu Avrupa'da Latin dili konuşan tek yerdir. Osmanlı tarihinde, Eflak ve Boğdan diye bilinen topraklardan, Eflak bugünkü Doğu Romanya'da, Boğdan ise bugünkü Moldova'da yer alır. Batı Romanya'da Erdel vardır ki aslında burası eski Macar toprağıdır ve Osmanlılar bu nedenle, Erdel olarak adlandırmışlardır. Eflak kelimesi de *Vlah*'tan yani oranın halkının adından gelmektedir, Arapça kurallarına göre *Vlah*, çoğul yapıldığında, *Eflah* yani Eflak olur. Boğdan'ın adı ise Kıpçak Türk beyinden gelir, bu beyin babasının adı da Beserab'tır, bu yüzden Ruslar da Boğdan'a Besarabya derler.

Yunanistan

Biden'ın seçilmesinden sonra dünya siyasetine dair, Türkiye'nin önünde bazı ihtimallerin ve imkanların olduğunu söylemek gerekir. Türkiye'nin bu açıdan, Kafkasya'da, Doğu Avrupa'da, Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu bazı fırsatlar yakaladığını tespit etmek mümkündür. Kafkasya'da Ermenistan sorununun aşılması ve Hazar, Türkmenistan, Kazakistan bağlantısının sağlanması, Pakistan ve Afganistan ile ilişkilerin geliştirilmesi ve işlevsel hale getirilmesi, Doğu Avrupa'da, Doğu Avrupa ülkeleriyle birer birer ve gruplar halinde ilişkilerin sürmesi, Ortadoğu'da Mısır ve İsrail ile normalleşme sürecine girilmesi, AB ile görüşmelerin başlaması ve buna paralel olarak, Balkan ülkeleriyle iki taraflı ve çok taraflı ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin elindeki imkan ve ihtimaller açısından yakın dönemde değerlendirilmelidir.

Bu imkanlar doğrultusunda, Yunanistan'ın hem Doğu Akdeniz hem de AB üzerinden, Türkiye lehine bir sıkışıklık içinde olduğunu görmek mümkündür. Dolayısıyla Nikos Dendias'ın Türkiye ziyaretini, bu sıkışıklık dahilinde AB'nin baskıları sonucunda Türkiye ile normalleşme çabası olarak değerlendirmek gerekir. Fakat Yunanistan bu ziyarette rasyonel bir aktör olmadığını göstermiştir. Yunanistan, müzakerelerin devam etmesinin kendisini yalnızlığa iteceğini düşünerek, Türkiye'yle gerginliği devam ettirme riskini aldı ve müzakerelerden kaçındı. Yunanistan bu hamleyle, Fransa'nın ve ABD'nin desteğini arkasında tutmayı amaçladı fakat bunun rasyonel bir hareket olmadığı kabul edilmelidir. Almanya'nın da bu yaklaşımdan hoşnut olmayacağı düşünmek gerekir, çünkü bu müzakereler ve normalleşme çabaları Almanya'nın telkini ve teşviki ile gündeme gelmişti. ABD, Almanya kadar sert bir tepki göstermeyecektir fakat Fransa'nın buradaki gerginlikten faydalanmayı düşüneceği göz önünde bulundurulmalıdır. Yunanistan'daki mevcut Mitsotakis Hükümeti, Amerikancı olarak bilinen ve ABD ile hatta Biden yönetimiyle çok yakın ilişkileri olan bir hükümettir. Küçük ülkelerdeki, küçük siyasi grupların alışılmadık, öngörülmedik büyük umutları ve dolayısıyla büyük hayal kırıklıkları olur. Bu, yapısal

bir sorundur. Dolayısıyla Yunanistan ABD'den çok fazla şey bekledi, fakat umduklarını elde edemedi. Yunanistan bu amaçla ABD'ye Dedeağaç'ı da verdi, fakat herhangi bir şey elde edemedi. ABD'nin de dengeyi tutturacağı düşünülürse, Dendias'a Almanya'nın vereceği kadar sert bir tepki vermesini beklememek gerekir. Rusya ise, ABD'nin Yunanistan'ı sıkıştırması nedeniyle Yunanistan ile ilişkilerinde yeni bir rota çizebilir. Bu dengeler göz ardı edilememelidir. Fakat geleneksel hatlar üzerinden bakıldığında, Yunanistan'ı görüşmeye yönlendiren esas aktörün Almanya olduğu unutulmamalıdır. Yunanistan, müzakereden kazanım sağlayamayacağını düşünerek en azından Yunanistan dış politikasında Türkiye karşıtlığı üzerinden kazanım sağlamak amacıyla müzakereden vazgeçme riskini almıştır.

Türk-Amerikan İlişkileri

Türkiye-ABD ilişkilerinin bu aşamaya nasıl geldiğine bakılacak olunursa, 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin çözülüşüyle beraber, NATO'nun kendini yeniden tanımlanma arayışına girmesiyle, hem NATO içerisinde hem de Türkiye'de tartışmalar başlamıştır. *"Türkiye'nin Batı içindeki pozisyonu ne olacak, Türkiye'ye gerçekten ihtiyaç var mı, eğer ihtiyaç olmazsa Türkiye kendisine nasıl bir yol çizmeli?"* gibi sorular, 1990'lı yıllar boyunca gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar, 2000'li yıllarda da devam etti ve özellikle 11 Eylül sonrası dünya başka bir yere evrilince NATO da varoluşu için çeşitli gerekçelere sahip oldu. Fakat Türkiye ve Batı arasında, özellikle Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerin sorgulanmasına yol açacak birçok sorun yaşanmıştır. Türkiye'nin etrafında meydana gelen çatışmalara, kendi kontrolü ve isteği dışında sürüklenme ihtimaline karşı, komşularıyla, özellikle de Rusya ve İran gibi etkili, önemli komşularıyla dengeli bir politika arayışına girmesi, ABD'nin aklındaki Türkiye'den farklı bir Türkiye resmiydi. Kendi çıkarlarını koruyan, kendi çıkarlarını korumak için kendine has bir akıl sahibi olma çabasını gösteren ve bu çerçevede de politika yürütme iradesi sergileyen Türkiye resmi, 2015 yılında Kuzey Suriye'ye dair gelişmeler neticesinde ABD ile

ilişkilerde kırılma yaratmıştır. Bu kırılmayı, 15 Temmuz takip etmiştir. ABD'nin bu kırılmaları görmezden gelme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Türk-ABD ilişkilerinde, iletişim kanalının olmaması da iki ülkenin ilişkilerine daha da zarar vermektedir. Bu zararın boyutu, ABD'nin PYD'yi silahlandırması, Türkiye'nin ulusal stratejisi çerçevesinde, kendi hava savunma sistemini oluşturmasını engellemesi, Montrö'yü delme çabasına girerek Türkiye'yi çatışmanın içine itmeye çalışması ve bu amaçla, Ege'ye fiilen girişi ve Yunanistan'a desteği ile birlikte daha da artmaktadır. ABD'nin yürüttüğü bu politikalar, Türkiye'den ziyade, Rusya ile alakalı olsa da Türkiye'yi büyük oranda olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla yinelemek gerekirse, Türkiye-ABD ilişkilerinde ciddi sorunlar olduğunu tespit etmek gerekir. F-35'leri de bunun içerisinde bir yere konumlandırmak gerekir. Trump dönemi eğer devam edecek olsaydı, F-35'ler konusunda Türkiye'nin, bu kadar keskin bir tavırla karşılaşmayacağı, S-400 ve F-35 dikatomisinin çözüme kavuşturulma imkanının olabileceği düşünülebilirdi. Çünkü Trump döneminde, belli kanalların özellikle en üst düzeydeki kanal olan ABD Devlet Başkanı ve Türkiye Cumhurbaşkanı arasındaki kanalın açık olması, bu sorunlar karşısında çözümler oluşabilmesine imkan verebilirdi. Fakat Biden yönetimine bakıldığında, Biden yönetiminin, kurumsal diplomasiyi geri getirme iddialarına rağmen, Türkiye ile ABD arasında kurumsal diplomatik kanalların da açık olmadığı aşikardır.

Bu çerçevede ABD'nin bir vakum yarattığını, Türkiye gibi önemli bir partneri kaybetme riskiyle karşı karşıya kaldığını söylemek mümkündür. ABD'nin dış politikasına da bakıldığında, Pakistan ve Rusya'ya dair, özellikle Ukrayna meselesine dair politikalarının fiyasko olduğu görülmektedir. Aynı şekilde ABD, Çin'in artan varlığına karşı da politika üretememektedir. Bu nedenle, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, *"ABD müttefiklerini koruyan ya da koruyacak bir ülke midir?"* sorusu tüm partnerlerinin aklında olan bir soru olarak ortaya çıkmaktadır. ABD'nin yarattığı güvenilmez ortak ve süper güç olma durumu, Türkiye'yi de yeni arayışlara itmektedir. Nitekim Türkiye istemediği bir çatışmanın içine sürüklenmemek

için, ABD ile arasına belli bir mesafe koymak zorunda kaldığını ima etmektedir. ABD'nin bu konudaki kırgınlığı ve eski Türkiye'yi araması da hala devam etmektedir. Trump'ın politikaları, Türkiye'nin yeni pozisyonunun ABD tarafından algılanmasında, Türkiye'ye imkan sağlıyordu fakat Biden yönetiminin aşırı idealist yaklaşımları, gerek Türkiye'yi gerek Doğu Avrupa'yı gerekse Ortadoğu'yu analiz etmelerini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Türk-ABD ilişkilerindeki sorunların katmerlenerek büyüyeceği ve F-35 meselesinin devede kulak kalacağını söylemek gerekir. Bununla birlikte, Türkiye'nin hava savunma ihtiyaçları çerçevesinde F-35'lerin eksikliğini nasıl telafi edeceği konusu, önemli bir başlık olarak Türkiye'nin gündeminde bulunmalıdır.

Ermeni Soykırımı için ABD, *Meds Yeghern* yani Büyük Felaket adlandırmasını kullanır. Dünyada, mahkeme tarafından kabul edilen, tek ve biricik soykırım örneği, Holokost'tur. Holokost ya da İbranice adlandırmayla *HaŞoah* yani Büyük Felaket, tamamının yok edilmesi anlamını taşır. Meds Yeghern ifadesiyle, soykırımın ismen söylenmesinin ve hukuki bir kategori olarak kabul edilmesinin getireceği sonuçlar vardır. Bu durumun, Türkiye'nin varlığına dair bir iddia olması nedeniyle, kökten reddedilmesi gerekir. Bunun kabul edilmesi, diğer olumsuzlukların hiçbirine benzemeyen bir aşamaya sebep olacağı için, Türk-ABD ilişkilerinde gerginliği arttırabilir. Soykırım iddiaları, Lozan'ı anlamsızlaştırma ve ahlaki bir üstünlük yaratma amacı gütmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu aşamada, varlık-yokluk mücadelesi verdiğini tespit etmek gerekir. Soykırım iddiaları, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuki olarak varlığını hedef alan bir iddiadır. Dolayısıyla böyle bir iddianın, yürütme tarafından dillendirilmesi ve kabul edilmesi ABD'de sonuç doğurur. Türk-ABD ilişkilerinin çıkmaza gireceğini tespit etmek gerekir. Nitekim F-35, S-400, Halkbank meselesi, CAATSA yaptırımları, hatta en önemli sorun olan Suriye'nin kuzeyi sorunu dahi öyle ya da böyle çözülebilir. Fakat soykırım iddialarının, ABD'de başkanlık

kararnamesiyle yani yürütmenin kararı ile kabulü, iki ülke arasında çözülebilecek bir sorun değildir. Dolayısıyla bu kararın sonuçları öngörülemezdir. Bu aşamada, Amerikan elitlerinin düşünme stratejileri, coğrafyayı tanımama sorunları, tıpkı Ukrayna'da, ABD'nin Çin ile ilişkilerinde, ABD'nin Ortadoğu'yla olan ilişkilerinde olduğu gibi fiyasko ile sonuçlanacak politikalar geliştirmelerine sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra, İsrail Devleti'nin çıkarlarını da düşünen Yahudilerin, Holokost'un *biricik* olarak kalması için Türkiye ile araları açık olsa bile çaba gösterme imkanları ve ihtimalleri vardır. Ancak bunların da etkisinin kısıtlı olduğunu, Biden yönetimi özelinde tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla bu unsurların bileşimi, Türk-ABD ilişkileri açısından kaygı vericidir. Norman Stone, bir yazısında, soykırım ile ilgili olarak, *"İmparatorluklar yıkılırken böyle şeyler olur"* ifadesini kullanmıştır.[4] Bu aşamada *mukatele* kelimesi son derece önemlidir ve bu süreç acıklı bir süreçtir. Fakat 3. Ordusu'nun içerisindeki eratın yaklaşık yüzde otuzunu bulaşıcı hastalıktan kaybeden, kapasitesi olmayan ve milliyetçi aklı içermeyen bir imparatorluğun yıkılış döneminde soykırım yaptığını düşünmek en hafif ifadeyle akla yatkın değildir.

Türkiye'nin ABD'den beklentisi, haklı ve meşru olarak, kendi hava savunma sistemine ve stratejilerine sahip olmaktır. Yukarıda bahsedilen Charles de Gaulle'ün NATO içerisindeki pozisyonu da bu yöndeydi. Türkiye'nin ABD'ye karşı tutumu da bir meydan okuma ve savrulma amacı taşımamaktadır. Türkiye, Verdi'nin Rigoletto operasındaki gibi, *"Qual piuma al vento"* yani *"rüzgarda savrulan bir tüy"* değildir. Bu nedenle savrulmamak için de ağırlığını koyması gerekir. Dolayısıyla, bu doğrultuda, Biden'dan talep edilecekler listesi önemlidir. İlk olarak, Biden'dan başka bir açıklama ile bunun hukuki sonuçlarının olmayacağını, ikinci olarak, *genosite* kavramının hukuki bir kavram olmadığını, üçüncüsü, kavramsallaştırmanın

4 Norman Stone, "Bad things happen when empires fall apart", *The Times*, 8 Mart 2010.

tarihçilerin işi olduğunu ve kendisinin siyasi olarak bunu yaptığını ifade etmesini talep etmek gerekir. Bunun yanı sıra gözden kaçmaması gereken önemli bir mesele, ABD sistemini salt başkan aracılığıyla düşünmemek gerekir. ABD Başkanı *"Beyaz Saray'da bir ampul değiştirirken"* bile zorlanır, kendi karar alamaz. Dolayısıyla, ABD Başkanı'na bağlı bir sistemden bahsedilemez. Türk-Amerikan ilişkilerinde, Türkiye'nin karşısında el yükselten bir ABD yani kendisine yeni bir manivela yaratan ABD bulunmaktadır. ABD'nin, Türkiye'ye taleplerinin önünü kesmek için, yeni bir dosya açtığı görülmektedir. Türkiye'nin taleplerine bakılacak olunursa, temel talebin Türkiye'nin sınır güvenliği ve ulusal bütünlüğüne dair olduğu görülmektedir. Özellikle Türkiye, ABD'den terör örgütlerine bilhassa PYD'ye desteğini çekmesini talep etmektedir. Türkiye'nin ekonomik işbirliğine yönelik talepleri olabilir. Buna ek olarak Türkiye'nin, ABD tarafından iptal edilen F-35 sorunun çözüme kavuşturulmasına yönelik talebi vardır. ABD'nin Türkiye'den talepleri ise, Türkiye'nin PYD'yi kabulü Doğu Akdeniz'de Yunanistan'la anlaşması, Montrö'yü delmesidir. Montrö'nün delinmesi, Türkiye'nin Rusya'ya karşı *koçbaşı* pozisyonu almasıdır.

–V. Mayıs 2021–

Mısır

Mısır'la normalleşmeyi, mefhum-ı muhalifinden açıklamak gerekirse, iki ülke arasında karşılıklı büyükelçilerin olmaması doğru bir durum değildi ve bunun düzelmesi yolunda adımlar atılmaktadır. Türkiye'nin Mısır'a ve hatta bütün Arap coğrafyasına dair *"alt-oryantalist"* bir tavrı olduğundan literatürde bahsedilmişti. Fakat bu tavır, doğru bir yaklaşım üretmez. Mısır, Ortadoğu'nun devlet kapasitesi açısından bölgedeki diğer devletlerden farklılaşmaktadır. Diplomasi düzleminde de Mısır'ın önemli kapasitesi vardır. Hatta eski büyükelçi Halil Akıncı, Arap Birliği'nin de uzun dönem başkanlığını yapan Amr Musa için, *"Hz. Peygamber'den sonra gelen en*

büyük Arap diplomat" ifadelerini kullanmıştı.[5] Mısır'ın dikkate değer diplomatları ve diplomatik mekanizması vardır. Türk diplomasisi ve Arap diplomasisi arasında da yakınlık ve yan yana gelme kültürü olduğunu akıldan çıkarmamak gerekir. Bu nedenle, Mısır ile ilişkilerin 1+1'den 3'e çıkabilmesi gerekir. Bu nedenle, ilk olarak Mısır'ın hatırlanması gerekir. Ünlü Mısırolog P. J. Vatikiotis'in bahsettiği, üç kimlik silsilesi vardır.[6] Vatikiotis, bunları yarışan kimlikler olarak tanımlar ve üçü de kibrittir. İlki, Cemal Abdülnasır'ın tüm Arapları birleştirme yaklaşımı yani Pan-Arap kimliğinin inşasıdır ve bu kimlik ve Pan-Arap düşüncesi, 1970'lerde iflas etmiştir. İkincisi, Arap kimliği ve İslam kimliğini harmanlamak üzerine kurulu olan kimlik yaklaşımıdır ki bu yaklaşım da es-Sisi ile beraber ortadan kalkmıştır. Üçüncüsü ise, teritoryal zemin düzleminde inşa edilen, Arap kimliğidir; bu kimlik, bölgenin tarihsel köklerine referans verir. Daha açık ifade edilirse, Mısır hem Arap hem Müslüman kimliklerini barındır, ama Mısır, aynı zamanda firavunların da memleketidir ve bu kimlik, firavunları sahiplenmeli ve firavun dönemini vurgulamalıdır. Bu yaklaşım, Türkiye'deki *Anadoluculuk* yaklaşımını anımsatır. Benzer kimlik inşasını, Tunus, Kartaca'yı vurgulayarak yapar. Tunuslular, Kartaca'nın çocukları olduklarını iddia ederler. Lübnan Finikelilerin; Saddam, Irak'ın Babillilerin ve Asurluların çocukları olduklarını iddia ederler ve bunların mirasını sahiplenirler. Üçüncü yaklaşımın, daha seküler, vatandaşlık temelli ve daha kapsamlı bir kimlik arayışını yansıttığı söylenebilir. Bugün, es-Sisi'nin, teritoryal bir Arap kimliğine vurgu yaptığını, böylelikle ülke içi huzuru sağlama ve sekülerleşme amacı güttüğünü söylemek mümkündür. Bu nedenle, es-Sisi'nin yeni müze açılışı çerçevesinde firavunları bir törenle yürütmesi, eski Baas ülkelerine yani Irak'a, Suriye'ye, Ürdün'e ve Lübnan'a verilen bir mesaj olarak okunmalıdır. Kimliklerin yanı sıra Mısır'ı ve es-Sisi yönetimini anlamak için, ABD-Mısır ilişkilerine bakmak gerekir. Mısır'da tarihsel olarak, İngiltere ve Fransa'nın

5 Yazarın Halil Akıncı ile kişisel sohbetinden notlardır.

6 Panayiotis J. Vatikiotis, *The History of Modern Egypt: From Muhammad Ali to Mubarak*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992.

yarıştığı ve her iki ülkenin de Mısır'ı işgal ettiği hatırda tutulmalıdır. Mısır'ın da iki ülkeyle aşk-nefret ilişkisi olduğunu söylemek mümkündür. Zamanla, Fransız etkisinin kırılmış olduğunu, sadece kültürel olarak Fransız etkisinin sürdüğünü, İngiliz etkisinin ise hala devam ettiğini tespit etmek mümkündür. 1950'li yılların başında Kral Faruk'un, *"Yakında, dünya üzerinde beş tane kral kalacaktır. Bir tanesi İngiltere'de, diğer dördü ise iskambil kartlarında olacaktır."* dediği çokça tekrarlanır. Nitekim İngiltere-Fransa rekabetinde, İngiltere'nin öne geçtiğini, fakat İngiltere'nin de varlığını, Süveyş Krizi'nden (1956) sonra ABD'ye terk ettiğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla, İngiltere'nin Ortadoğu'daki mevzilerinin, ABD tarafından İngiltere'nin elinden alındığını, Mısır'ın bu aşamada İngiltere adına önemli kayıplardan biri olduğunu belirtmek gerekir. İngiltere'nin bazı alanlarda, ABD'nin yarattığı vakumdan faydalanıp geri gelmeye çalıştığını, eski etki alanlarında adım adım varlığını arttırmaya çalıştığını da unutmamak gerekir. Fakat İngiltere'nin küçük rol kapma çabalarını, ABD ile rakip olduğu şeklinde yorumlamak yanlıştır. Nitekim gerek Çin konusunda gerekse Doğu Avrupa konusunda ABD'yi sürükleyen bir İngiltere imajı vardır. Soğuk Savaş döneminde İngiltere'nin alanını kapan ABD'nin karşısında, Fransız etkisini ele geçiren Sovyetler Birliği'ni yerleştirmek gerekir. Bugün Fransa'nın Rusya'dan yavaş yavaş o etkiyi geri almaya çalıştığını, fakat ABD'nin İngiltere'ye açtığı alanı, Rusya'nın Fransa'ya açmasının çok zor olduğunu tespit etmek gerekir. Dolayısıyla bugün es-Sisi'nin, bir taraftan Rusya ile iyi geçinmeye çalıştığı, bir taraftan İngiltere etkisiyle ABD'yi üstüne sıçratmamaya çabaladığını görmek mümkündür. Mısır'ın ABD ile ilişkilerinden sonra, Mısır'ın etki alanlarına bakılması gerekir. Her ülkenin tarihsel etki alanlarının yanı sıra, arzuladığı ya da kaygı duyduğu alanlar vardır. Nasır, bu yönelimi gayet iyi tanımlamaktadır, *"Dört tane çemberin, ikisi coğrafi, ikisi kimliktir"* Coğrafi çemberler, Akdeniz ve Afrika'dır. Yani Mısır, coğrafya olarak hem Akdeniz hem de Afrika ülkesidir. Kimlikler ise Arap ve İslam'dır. Mısır hem Arap ülkesi hem de İslam ülkesidir. Dolayısıyla, bu dört çemberin etki alanı, Mısır için her zaman önemlidir. Genel olarak, bu üç başlığı,

yani kimlikleri, Batı'nın Mısır'la olan ilişkilerini ve Mısır'ın Batı'yla ilişkilerini ve son olarak da Mısır'ın etki alanlarını bütün olarak düşündükten sonra, Mısır ile Türkiye ilişkilerine bakmak gerekir. Türkiye, askeri varlıkları aracılığıyla, Libya'da, Sudan'da, Somali'de, Suriye'de ve Irak'ta yer almaktadır. Türkiye'nin bulunduğu bu askeri varlıkların ortasında Mısır yer almaktadır. Bunlara ek olarak Türkiye, Doğu Akdeniz'de askeri olarak donanmasıyla bulunmaktadır. Kısaca söylenecek olunursa, bunların hepsi Mısır'ı ilgilendiren ve Türkiye açısından da Mısır'ı önemli kılan sebeplerdir. Mısır açısından bakılırsa, Mısır'ın Lübnan'da, Fransa ile rekabetinde ne kadar dayanabileceği önemli olmakla birlikte, Ürdün, Suriye, Irak konusunda da Mısır'ın, Suudi Arabistan ile yarıştığının altı çizilmelidir. Bu rekabette Mısır ve Suudi Arabistan'ın üzerinde anlaştıkları konu İran karşıtlığıdır. Mısır, Kuzey Maşrık'ta Suudi Arabistan'a göre çok daha fazla etkilidir ve Suudiler, İran ile özellikle Çin'in kolaylaştırıcılığı ile daha rahat anlaşabilirler. Hürmüz Boğazı'nın güvenliği hususunda yakın dönemde burada bir Çin-ABD karşılaşması ve rekabeti şaşırtıcı olmayacaktır. Mısır ise Baharat Yolu çerçevesinde Hindistan'la daha yakın ilişkiler kurabilir. Bu Türkiye açısından da önemlidir. İkincisi, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının sınırlandırılması ve Yunanistan ile ilişkilerin normalleşmesi açısından, Mısır önemli bir aktördür. Libya konusunda Mısır ile Türkiye'nin iş birliği, her iki ülkenin lehine sonuçlar doğuracaktır. Afrika Boynuzu yani Sudan ve Somali, Mısır açısından Süveyş nedeniyle önemlidir. Mısır'ın Afrika Boynuzu'nu kaybetmesi, Süveyş'i de kaybetmesi demektir. Dolayısıyla Türkiye-Mısır ilişkileri, iki ülkenin, birbirlerine güç aktarımında bulunabilmeleri, Kuzey Maşrık, yani Irak, Suriye, Doğu Akdeniz, Libya ve Afrika Boynuzu gibi bölgelerden karlı çıkmalarını sağlayabilir.

İran

İran'ın elinin çok kuvvetlendiği ve bölgede daha etkin olacağını ve hatta birkaç farklı bölgede daha etkinliğini arttırdığını tespit etmek

mümkündür. İran, Yemen'de etkinliğini arttırmakta, Suudi Arabistan'ı sıkıştırmakta ve hatta Afrika Boynuzu'na kadar uzanmaktadır. Coğrafi olarak İran'ın Lübnan'da Hizbullah aracılığıyla var olduğunu ve bu araç ile İsrail'i tedirgin ederek, İsrail açısından güvenlik riski yarattığını tespit etmek gerekir. Aynı zamanda, Rusya-İsrail arasındaki anlaşmalarla geri çekilmek zorunda kalsa da Suriye'de PYD kontrolündeki alanlarda kendisine yakın milisler ile önünün açılacağı göz önünde bulundurulmalıdır. İran yakın zamanda hem Esad hem de PYD ile çalışma imkanı bulacaktır. Suriye'nin yanı sıra İran'ın *Haşdi Şabi* gibi doğrudan kendisine bağlı farklı yapılanmalarla Irak'ta var olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Güney Şiiliği yani Güney Irak ve Basra Şiiliği konusunda sıkıntıları olsa da İran, elini bu bölgeden de çekmemektedir. İran açısından olumlu bu tablonun karşısında yakın dönemde, İran dış politikası açısından önemli bir kayıp olarak görülecek Ermenistan yani Kafkasya hattı vardır. İran toprak bütünlüğü açısından Kafkasya'ya çok büyük önem atfetmektedir. İran'ın, Türkmençay Antlaşması'yla (1828) kaybettiği Kuzey Azerbaycan'a dahası neredeyse Ermenistan topraklarına da kendi toprakları gözüyle bakması, İran'ın bölgede yayılmacı amaç gütmesine sebep olmuştur.

İran meselesinin bir diğer boyutu, Afganistan'dır. Afganistan görüşmeleri ile ABD'nin bölgeden çekilerek, Afganistan'da üç önemli gücün arasını açmaya çalıştığını görmek gerekir. Bunlardan biri İran, diğeri Rusya, bir diğeri ise Çin'dir. Bölgenin İran'a bırakılacağına dair ABD'nin işaretleri, Rusya'nın aksi hak iddiaları ve Çin'in, Pakistan ve Afganistan'ı ayırmayan yaklaşımı, bölgede çekişmeyi beraberinde getirmiştir. Rusya'nın Suriye'deki İran-İsrail dengesini İsrail lehine çevirmesi, İran'ı yalnız bırakmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Afganistan'da, İran-Pakistan-Çin hattı oluştuğunu söylemek mümkündür. Ruslar, Türkistan coğrafyasında kendi etki alanlarının Çin tarafından işgal edileceği endişesini taşımaktadırlar. Bu durum da İran'ın çevresinde bir etki alanı imkanı doğurmaktadır. Bunun bir sebebi de ABD'nin Ortadoğu'ya dair plansız ve programsız, karmaşık açıklamalarından kaynaklanmaktadır.

Kısa zaman önce RAND'ın açıklaması, *"ABD, Çin ile Ortadoğu'da anlaşabilir"* şeklindeydi. RAND önemli bir kurumdur ve böyle önemli bir kurumun Çin ile Ortadoğu'da çatışmak zorunda değiliz şeklindeki açıklaması, ABD'nin İran açılımına yani nükleer anlaşmaya geri dönmesi ve İran üzerinden Ortadoğu'yu dizayn etmeye çalışması şeklinde değerlendirilmelidir. 400 milyar dolarlık İran-Çin antlaşmasını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Bu anlaşma ile Kasr-ı Şirin sınırı artık Türkiye-Çin sınırı halini almıştır. ABD *appeasement* politikası ile İran'ın önünü açarak İran'la bir barış yapmaya çalışmaktadır. Daha açık şekilde ifade edilirse, ABD Ortadoğu ilişkilerinde İran'a bir şeyler vererek yumuşatma ve İran'ı manivela haline getirme amacındadır. İran'ın bu rolünden rahatsız olan bazı ülkeler de vardır. Bunların başında, Türkiye, İsrail ve Mısır gelmektedir. Özellikle Mısır'ın, Irak ve Suriye'ye dair tahayyülleri vardır. Mısır için buralar Arap toprağıdır ve burada bir Fars etkisinin olması Mısır açısından kaygı uyandırmaktadır. Suudi Arabistan'ın da kaygı duyacağı fakat Suudi Arabistan'ın yalnız kaldığını düşünerek İran'a karşı bir cephe oluşturamayacağı için, İran ile yumuşak ilişkiler geliştireceği düşünülebilir. Bunun da ötesinde Suudi Arabistan, İran'la beraber ABD ile de uyumlaşmaya çalışıyor izlenimi vermektedir. Gerçekleşmesi zor fakat mümkün bir opsiyon ise Çin'in bu bölgede bir barış tesis etmesidir.

Bu genel dengenin içerisinde Türk dış politikasının gündemdeki birincil başlığı, Suriye ve Irak sınırları, Türkiye açısından sorun alanıysa, İran hakkında tefekkür etmek gerekir. Nitekim Pakistan-Azerbaycan-Türkiye Anlaşması, bu üç ülkenin ortak olarak İran'a sınır olmaları sebebiyle mühimdir. Dolayısıyla, Pakistan-Türkiye ilişkileri bu anlamda önemlidir, fakat Çin ve ABD'nin ilişkilerinin bu bölgedeki yansımaları da gözden kaçmamalıdır. Kısa ve orta vadede de ABD'nin İran'ın önünü daha fazla açacağı ihtimali olduğunu öngörmek gerekir. Güney Kafkasya'daki yeni oluşumda Lavrov'un İran'ı dışlayan söylemleri önemlidir. Lavrov kısa süre önce Ermenistan'daydı ve soykırım anıtını ziyaret etti ve bölgenin gelişmesi için Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan-Rusya ticaret yollarını

oluşturulmasının altını çizdi. Afganistan'da da Türkiye ve Rusya'nın çıkarlarının, İran ve Çin'in çıkarlarının aksine, birbirine daha yakın seyrettiğini söylemek mümkündür. Çin etkisi denildiğinde de Tacikistan'a ve İran'a bakmak gerekir. Tacikler, İrani bir halktır ve Türkistan coğrafyasında İran'ın en etkili olduğu yer Tacikistan'dır. Dolayısıyla buradaki dengeleri yeniden değerlendirip, İran üzerinden Kuzey Irak gelişmelerine ve Suriye'nin kuzeyine bakmak gerekir. Ortadoğu'da yeni bir denge oluşmaktadır. Bu dengede Suudi Arabistan, Mısır, İsrail ve Türkiye'nin farklı gündemleri olsa da ortak gündemleri, ABD'nin İran eliyle bölgede planlar yapmasıdır. Bu ülkeler arasındaki ilişkiyi ittifak olarak değerlendirmemek gerekir. Bu ilişkiler, Türk- Mısır, Türk-İsrail ya da Türk- Suudi ittifakından ziyade normalleşme süreci olarak değerlendirilmelidir.

İsrail ve Şeyh Cerrah Olayları

İsrail'de Lapid ve Bennett görüştüler ve bu iki ismin, *Ra'am Partisi*'nin başkanı Mansur Abbas'ın da desteğini alma ihtimalleri epeyce yüksekti. Dolayısıyla koalisyon hükümetinde hangi partinin hangi bakanlığı alacağı konusu gündem maddesi olarak belirlendi ve bunun görüşülmesi kararlaştırıldı. Bu arada ise Şeyh Cerrah'ta olaylar başladı. Netanyahu'ya *İsrail'in Meliki* yani kralı denilmektedir. Netanyahu'nun yani kral gibi davranan bir siyasetçinin, riske giren iktidarını koruyabilmesi için ülkesini ateşe attığı görülmektedir. Dolayısıyla ilk irdelenmesi gereken mevzu bu olmalıdır. İsrail'de iç siyasetin son yirmi yıl içerisinde Netanyahu gibi bir figürün etkisi ve nüfuzuyla, demokratik mekanizmaların işlevsizleştiği ve siyasetin kirlendiği görülmektedir. İsrail'de 24 Mart'ta ilk kez dördüncü seçimin yapılmasıyla Netanyahu'nun iktidardan düşme ihtimalinin ortaya çıkması bu olayların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra Netanyahu'nun iktidarının sallanmasına neden olan bir gelişme olarak, Likud Partisi'nden Biden'a yakın bir isim olan Gideon Sa'ar'ın ayrılması olmuştur. Böylelikle Biden'a yakın bir isim olarak Lapid'in de Netanyahu'yu sıkıştırdığını söylemek mümkündür.

Ayrıca bu durum, Netanyahu'nun Trump destekçiliğine ABD tarafından cevap verilmesi olarak da değerlendirilebilir. Daha doğrusu Netanyahu'nun iktidardan düşmesi için oluşan ortamda, ABD'nin rüzgarı olduğunun da tespit edilmesi gerekir. Bunun yansıması olarak Biden ekibinin *"We're back"* yani *"geri geliyoruz"* söylemi çerçevesinde yarattığı dış politika ikliminde, Ortadoğu'ya dair planlarında Netanyahu gibi bir figürün ABD'nin planlarına riayet etmek istememesi gerçeği söz konusudur. Biden yönetimi Netanyahu'dan ne istiyor diye bakılırsa, ilk olarak ABD, Netanyahu'nun *Yahudi Devleti Kanunu* çerçevesinde Arapların ikinci sınıf vatandaş olduğu bir İsrail yapısının sürdürülemez olduğunu kabul etmesini, ikinci olarak Arapların hükümette temsil edilmesini ve son olarak iki devletli çözüm konusunda engel çıkarmamasını talep etmektedir. Bu talepler, devlet çıkarını Netanyahu'nun çıkarlarıyla bütünleştirmiş bir kesim ile bu devletin başka türlü de çıkarları olabileceğine inanan diğer kesim arasında bir tür iç siyasal yarılma yaratmıştır. Bu iç siyasal yarılmada Netanyahu ilk kez kaybedeceğini gördüğü için hemen Şeyh Cerrah'taki olaylar baş göstermiştir. İsrail'in yanı sıra Filistin'e bakılacak olunursa, Filistin'de de haziranda seçimlerin yapılması beklenmektedir. Anketlere göre Filistin seçimleri de beklenmedik sonuçlar getirecek gibi görünmektedir. Filistin'de, hem Gazze'de hem Batı Şeria'da hakim olan siyasi güçlerin seçimlerden kaygı duydukları gözlemlenebilir. Bu nedenle Filistinlilerin bütünleşik ya da içerisinde hiçbir siyasi ayrımın olmadığı bir mücadele yürüttüklerini düşünmemek gerekir. Dolayısıyla bu bölünmüş yapı içerisinde statükonun değişme ihtimalinin çok yüksek olduğunu ve statükoyu temsil eden Filistin'deki siyasi hareketlerin de bu durumdan rahatsız ve kaygılı olduğunu tespit etmek mümkündür. Yaşanılan coğrafyanın ve mekanın kutsallığının ötesinde, siyasetin belirleyici olduğunu ve insanların kutsal olmadığını hatırlamak gerekir. Kısaca belirtmek gerekirse, hem İsrail siyasetinin hem de Arap siyasetinin karmaşıklığı nedeniyle farklı siyasi hesapların olduğu bilinmelidir. İsrail yaşanılan olaylar sonucunda farklı bir noktaya gelmiştir ve artık İsrail'de iç siyaset Sağ ve Sağın yarıştığı, ancak bu Sağ

oluşumların makbul ya da mutedil bir Sağ olmadığı, dolayısıyla yarışan Sağ fraksiyonların muhafazakarlık ya da milliyetçilik kavramıyla bağdaştırılamayacağı ve aşırılıklar içerdiği belirtilmelidir. Buna rağmen, İsrail'den bazı Sol ve Sağ partilerden de tepkilerin ve kınama mesajlarının olduğunu da eklemek gerekir. Bütün bunlar olurken Hamas çizgisine yakın Ra'am Partisi'nden Mansur Abbas'ın da koalisyon görüşmelerine devam ettiğini, dolayısıyla siyasetin durduğu bir noktada olunmadığı da eklenmelidir. İbrahim Antlaşmaları ve onun öncesinde de Camp David Antlaşmaları ile İsrail'e karşı koyabilecek Arap gücü ve iradesi olmadığını ve bu durumdan İran'ın çok rahatsız olduğu vakıadır. Buna karşın İran'ın, Netanyahu'nun gitmesine sıcak bakmadığını düşünmek yanlış olmayacaktır. İran'da da haziranda seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştır, bu nedenle "*düşman kardeşlik*", iç siyasette İran açısından elverişli olabilir. İsrail'in yaptıklarına, Arap dünyası ve İran'ın yanı sıra, Pakistan, Malezya ve Endonezya'nın sonuç doğurmayan duygusal tepkileri vardır. Burada sonuç doğuracak olan şey Uluslararası Ceza Mahkemesi'dir. Uluslararası Ceza Mahkemesi, 1998'de Lahey'de 126 ülkenin imzasıyla, 6 ülkenin ise katılmamasıyla kurulmuştur. Bu altı ülke, ABD, Çin, Rusya, Irak, Yemen ve Libya'dır. Libya, Yemen, Irak herhangi bir varlık gösterecek durumda değildirler. ABD, Çin ve Rusya ise şerh koydular, bu nedenle bu ülkelerin faaliyetleri bu mahkemede yargılanamamaktadır. Mahkemenin yargısı alanına giren konular, savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlardır. Dolayısıyla yaşanılan olaylar, mahkemenin yetkisine girmektedir. Altı ay evvel, 120 ülkenin seçimi ve oy çokluğuyla Uluslararası Ceza Mahkemesi bir karar almıştır. Bu karar doğrultusunda, Filistin topraklarında işlenen suçların, yetki alanına girdiğini açıkladı. Filistin BM'de gözlemci devlet statüsünde olmasına ve Filistin'in devlet statüsünün onaylanmamasına rağmen Uluslararası Ceza Mahkemesi, Filistin'e devlet statüsü atfederek Filistin topraklarında işlenen suçların, yargı yetkisine girdiğini belirtti. Fakat İsrail'in buna taraf olmadığını ve hatta olayların ertesinde, Netanyahu'nun Genel Kurmay Başkanı ile bir araya gelerek bir liste yayınladığı görülmektedir. Bu listede Gazze'de ve Batı

Şeria'da operasyonlara katılan subayların listesi vardır. Bu listedeki isimlere ülke dışına çıkmaları halinde tutuklanabilecekleri ikazında bulunuldu. Bu açıklama İsrail'i etkileyebilecek tek yolun Uluslararası Ceza Mahkemesi olduğunu göstermiştir.

Bu süreç analiz edildiğinde, dünyada demokrasi kavramının nereye gittiğine dair sorular da ortaya çıkmaktadır. Netanyahu bu trendin kristalize olmuş bir örneği olarak dünya siyasetinde yer almaktadır. Dolayısıyla Netanyahu, demokrasi dışı yönelimlerin ülkeyi ateşe atabileceğinin bir örneği olarak mutlaka tartışılmalıdır. İsrail uzun zaman önce mono-blok yapı olma özelliğini kaybetti. İsrail'de devletin önemli bir kesimi, Netanyahu'yu İsrail Devleti'ne tehdit olarak algılamaktadır. Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin özelliği devlet yerine bireyleri yargılamasıdır. Mahkemede kişilerin yargılanacak olması da zaten yarılmış olan İsrail siyasetinde, Netanyahu'yu zor durumda bırakacaktır. Bu kaygı durumu normalize olmuş bir İsrail'in yaratılmasına önemli bir katkı sağlayabilir. Şeyh Cerrah'ta başlayan olaylar, İsrail'in bir dönüşüme aday olduğunu gösterir. Burada yaşanılanlar, Siyonizm'in kendisini yeniden tanımlama ihtiyacının bir göstergesidir, yani nasıl bir İsrail olacak sorusunun sorulmasıdır. İsrail'in toplam nüfusu 9 milyondur ve İsrail'de 2 milyon civarı İsrail vatandaşı Müslüman-Arap yaşamaktadır. Batı Şeria'da yaklaşık 3.5 milyon, Gazze'de yaklaşık 2.5 milyon Müslüman-Arap yaşamaktadır. Ürdün'de, Suriye'de ve Mısır'da bulunan Filistinli göçmenler sayılmasa bile ciddi bir nüfus söz konusudur. Bu noktada İsrail'in sürdürülemez bir noktaya geldiğini, ancak bu çabaların İsrail adına olmaktan ziyade, Netanyahu'nun kendi iktidarı için olduğu iddia edilebilir. Bu olaylardan Netanyahu'nun huzur dolu bir İsrail çıkarma şansı yoktur. İsrail halkı ortadan ikiye yarılmış durumdadır. Fakat bu yarılmanın da alt yarılmaları mevcuttur. Hatta İsrail üzerine yazılan, makalelerde devamlı olarak, *cleavage* yani ayrışma, yarılma kelimesi kullanılır. Bu yarılmalara rağmen İsrail'de çoğunluk, bu işin böyle gitmeyeceğini, bazı şeylerin yeniden tanımlanması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla İsrail'in iç politikada yolsuzluk sorunlarını nasıl çözeceği, kendi vatandaşı olan Araplarla hukukunu nasıl

kuracağı, Batı Şeria ve Gazze'ye dair hukukunu nasıl oluşturacağı, Filistinli göçmenler sorununu nasıl çözeceği; dış politikada Batı ve Rusya ile ilişkilerinin nasıl olacağı gibi sorunları yeniden cevaplaması gerekmektedir. Bu sorular, Netanyahu döneminde yığılmış pek çok sorunun sonucunda ortaya çıkmıştır. Bennett ve Lapid'in Netanyahu'nun yerine gelmeleri, ABD'ye yakın, Filistin konusunda daha barışçı ama Türkiye konusunda şüpheci tavrını devam ettiren bir İsrail hükümeti ortaya çıkaracaktır.

Biden ve Kafa Karışıklığı

Biden ve ekibinin, Ortadoğu'ya dair bir projelerinin olmadığını ama bir projenin ya da uygulanabilir bir projenin olmamasının, niyetleri ve seçim öncesi vaatleri olmadığı anlamına gelmediğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Biden'ın seçim kampanyasında, Obama döneminin bir nevi devamı olma vaadi vardı. İsrail konusunda da bu vaatleri uyguluyorlardı. Fakat niyet ve kapasite arasında uçurumlar ortaya çıktı. Biden ekibinin temel yanılgısı, 2016-2020 arası Trump döneminde dünyanın donduğunu düşünerek hareket etmeleri ve 2016'ya geri dönme arzularıydı. Bu nedenle Biden, seçim öncesi olumlu ve olumsuz vaatler sunarak, birilerine olumlu, birilerine de olumsuz davranacağını iddia ediyordu. Olumlu davranışı İran üzerinde gösterdiler ve bu amaçla, İran'la nükleer anlaşmaya geri dönüleceği ve İran'ın uluslararası sisteme entegre edileceği yönünde politikalar benimsediler. Fakat Biden ekibi, kavga etmek konusunda beceri göstermeyip, bazı sözlerini tutmamaktadırlar. Muhammed bin Selman'ı "*katil*" sıfatıyla damgaladıktan sonra Blinken, Muhammed bin Selman'ın, Suudi Arabistan'ı uzun süre yöneteceği ve ABD'nin bu ülke ile ilişkilerden önemli çıkarları olduğunu belirtti. Dolayısıyla ABD'nin çıkarlarının öncelikli olduğunu belirterek, eğilimlerini değiştirdiler. ABD'nin vaat ettiği pozisyonlar, Rusya ve İsrail açısından da değişikliğe uğradı. Rusya'ya, Doğu Avrupa'nın güvenliğini sağlama konusunda harekete geçeceğini iddia eden ABD, Rusların Ukrayna'da neredeyse Odessa'ya kadar gitmesine neden oldu. Bir diğer

deyişle Biden yönetimi, Ukrayna krizini köpürttü ve Rusya'dan gelen tepkiyi görünce de geri adım attı. Biden, Putin'le görüşüp, sorunu çözmek istediğini belirtse de Kremlin, kolay kolay görüşmeyeceği minvalinde bir cevap verdi. ABD, Netanyahu yönetiminin İsrail'in demokratik ve kurumsal kültürüne yabancı olduğunu, bu nedenle Ortadoğu'da barış getirebilecek bir yönetim olamayacağını iddia etti. ABD'nin İsrail için olmasını talep ettikleri, İsrail'in Arap komşularıyla iyi geçinmesi ve Filistin sorununu iki devletli şekilde çözmesiydi. Fakat gelinen noktada ABD Netanyahu'ya cevap verememektedir. İsrail'deki olaylar, Demokrat Parti içinde dahi yarılmalara sebep olmaktadır. İsrail meselesi, ABD'de *establishment*ın hem zayıf olduğu hem de esnek olamadığı bir meseledir. Netanyahu ve Putin'in bunu tespit etmeleri, yani Biden'ın vaatlerinin tutamayacağını Biden'a göstermeleri, uluslararası siyasette sonuçları olsa da Netanyahu'ya iç siyasette kazanım şeklinde dönmüştür.

Biden yönetimi, seçim öncesinde her ne kadar Trump'ın söylediklerinin tam aksi yönünde, Çin-Rusya dengesine dair politikalar izleyeceğini iddia etmiş olsa da seçimden sonra gelişecek süreçte Trump'ın savunduğu noktaya gelecektir, fakat Trump'tan yöntem konusunda ayrışacaktır. Biden açısında da temel mesele artık Çin'dir. Biden korona virüsün insan yapımı olabileceğini ve bunun araştırılması gereğini belirterek talimat verdi. Seçimden önce Demokratlar böyle cümleler kuranlarla dalga geçerlerken, şimdi Trump'ın pozisyonuna geldiler. Bunun siyasal düzleme yansıması, Çin'in yükselen gücünün dengelenmesi ve kuşatılmasıdır. Bu doğrultuda Trump ve Biden arasında, yöntem konusunda bir farklılık olacaktır. Yöntem konusunda da kategorik zıtlıklardan ziyade, nicel farklılıkların üzerinde durulmalıdır. Rusya konusunda Trump, Rusya'nın Doğu Avrupa ve Ortadoğu'da serbest hareket etmesine müsaade ederken, Rusya'dan beklentisi Çin'e karşı ABD'nin yanında olması olmuştur. Biden ise Rusya'nın, Doğu Avrupa'da sınırlandırılmasını, nükleer silahsızlanma ve stratejik silahlar konusunda anlaşmaya yanaşmasını

ve Çin konusunda ABD'nin yanında yer almasını talep ederken, ekonomik olarak Rusya'yı sınırlandırmayacağı tavizini vermektedir. Dolayısıyla, kategorik olarak ciddi bir fark olmasa da önemli farklılıklar söz konusudur. Trump ve Biden'ın farklılıkları, Mısır, Suudi Arabistan, İsrail vs. silsilesi şeklinde uzatılsa da iki yönetim arasındaki temel fark, İran ile alakalıdır. Bu farklılığın da Ortadoğu'da ayrışmalarına yol açacağı öngörülmelidir. Genel çerçeve içerisinde, Biden'ın kendi üslubuyla bir mimari oluşturduğu, ama bunun da bilindik bir üslup olduğu tespit edilmelidir. Biden yönetimi, kurumsal ilişkiler üzerinden ve yavaş bir biçimde, pazarlıklar yaparak, temelleri sağlam olan mimari oluşturmaya çalışmaktadır. İlk başta Almanya'ya Kuzey Akım 2'ye karşı olduğunu ve yaptırım uygulayacağını belirten Biden, daha sonra Kuzey Akım 2 olabilir dedi. Bu söylemin sonuçları ABD'nin, Almanya'nın ekonomik çıkarlarına zarar vermemesidir. Bu teminatın karşılığında ABD'nin Almanya'dan beklentisi, stratejik düzlemde ABD ile ortaklık kurmasıdır. Merkel de bunu onaylayan şekilde AB Liderler Zirvesi'nde, *"Rusya'nın Avrupa'daki saldırganlığına hep beraber dur diyeceğiz"* diyerek, stratejik vaadini ABD'ye karşı yerine getirme konusunda adım atmıştır. Bu doğrultuda Biden hem NATO içerisindeki ilişkileri sıkılaştıracak hem de Rusya'ya gevşek bir ittifak teklif edecektir. Bunun bir Yalta olmadığını, Rusya ile Atlantik blokunun bazı konularda sınırlarının çizileceğini ve Rusya'nın, Çin'e karşı Batı tarafına yakın duracağını, ABD'nin mimari ihtiyacının sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu yeni mimari arayışında Türkiye'nin kendini farklılaştırıp, işlevsel kılması gerekir. Bu farklılığı ilk olarak, Orta Asya-Türkistan coğrafyasında gösterebilir. Çünkü bu alan, Çin ile rekabetin olacağı bir alandır ve şu anda dünyanın kalpgahı Türkistan coğrafyasıdır. Bu nedenle, Türk Keneşi faaliyetleri Zengezur koridorunun açılması önemli olarak nitelendirilmiştir. Zengezur bölgesinde Azerbaycan ordusu tarafından altı Ermeni asker, mayın döşerken yakalandıkları için gözaltına alındılar. Ermenistan bunun üzerine hemen bir açıklama yaparak, Minsk Üçlüsünden oluşan bir barış gücünün

Azerbaycan- Ermenistan sınırlarına yerleşmesini talep ettiği belirtti yani ABD ve Fransa'yı bölgeye davet etti. Rusya zaten Karabağ'a yerleşmiş haldedir. Türkiye'nin burayı iyi takip etmesi gerekir. Bu alan, bütün Türkistan hattının boğazıdır. Bu boğazın açık tutulması gerekir. İkinci olarak, Türkiye'nin, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de işlevsellik kazanması ve bu doğrultuda Mısır ve İsrail ile normalleşme adımlarını atması beklenmelidir. İsrail konusunda, İsrail'in iç politikasından kaynaklı belirsizlikler söz konusudur. İsrail'de seçimler vardır, Netanyahu mu Lapid-Bennett bloku mu hükümeti kuracak soruları gündemdedir ve Mısır'da İsrail-Filistin görüşmeleri başladı. Bu nedenle İsrail açısından yoğun ve belirsiz bir gündem söz konusudur. Üçüncü olarak, Baltık'tan Balkanlara kadar Türkiye'nin kendisini NATO üyesi olarak, *sine qua non* yani olmazsa olmaz olarak ortaya koyması şaşırtıcı olmayacaktır.

İsrail-Filistin meselesinde, Katar ve Mısır'ın düşman kardeşler olmalarına rağmen öne çıktıklarını tespit etmek gerekir. İki ülkenin *İhvan* konusunu aştığını, Katar Şeyhinin, es-Sisi'yi Katar'a davet ettiğini ve haziran ayında böyle bir ziyaretin gerçekleşeceğini beklemek gerekir. Bu ilişkiler, Ortadoğu'da, *de-İhvanizasyon* sürecinin başladığını göstermektedir. Dolayısıyla, Ortadoğu'da bir devir kapandı denilebilir. Hamas da öncesinde Esad'a karşı savaşmasına rağmen, Esad'a teşekkür etti. Dolayısıyla Ortadoğu'da dengelerin değiştiğini ve Türkiye'nin İsrail-Filistin sorununa doğrudan dahil olmaktan ziyade ahlaki bir pozisyonda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu amaçla, siyaseten ne El-Fetih'le ne de Hamas'la herhangi bir ortaklaşmaya girdi, nitekim olası bir ortaklık çözümü de sağlamazdı. Dolayısıyla Mısır ve Ürdün'ün arabulucu rolü ortaya çıktı. Arabuluculuk işlevinin, sadece bir geçici barış sürecine imza atılması şeklinde olacağını tespit etmek gerekir. Daha sonrasında ise Biden yönetiminin, Filistin konusunda dayattığı iki devletli çözüm konusunun önünün açılacağını düşünmek mümkündür. Netanyahu'yu da bir şekilde iktidardan düşürmek için ellerinden

geleni yapacaklardır. Diğer konu Doğu Avrupa'ya ek olarak, Balkanlardır. Bu coğrafya zannedildiği gibi dokuz tane devletin, Rusya'ya karşı bloku değildir. Söz konusu coğrafya, sınır çatışmalarının yaşanabileceği, farklı etnik grupların diğer ülkenin içinde kaldığı karmaşık bir coğrafyadır. Macaristan, Slovakya ve Çekya birbirlerinden oldukça farklıdır. Çekya kendi içerisinde, cumhurbaşkanı ve başbakan olarak dahi ikiye bölünmüş durumdadır. Çekya'da cumhurbaşkanı Rusya ile yakınlaşmayı savunurken, başbakan NATO üyeliğinin altını çizmektedir. Hatta geçen yıl Çekya'da, Mareşal Konev'in heykelinin kaldırılması olayı da bu ikiliğin yansımasıdır. Bunlara ek olarak bölgede Macaristan ve Polonya'nın etkisi mühimdir. Macaristan'ın başını çektiği, Almanya'nın hakim olduğu hat, Macaristan ve Slovenya üzerinden, Adriyatik'e iner. Polonya'nın başını çektiği bir hat ile birlikte Romanya'nın etkisi önemlidir. Dolayısıyla bölgedeki savunma mimarisi önemlidir. Bu nedenle Haziran ayından sonra, dünyanın izleyeceği mimari, stratejik silahsızlanma konusunda ABD ve Rusya'nın nükleer silahların sınırlandırılması konusunda anlaşmaları yönünde olabilecektir. Rusya'nın şu an en güvendiği şey, nükleer güç olması hasebiyle ABD ile belli bir sınır çizgisinin çizileceği beklentisidir. Fakat ABD'nin asıl derdi, Rusya'yı kuşatarak kendi yanında durmasını sağlamak eğer anlaşılamıyorsa "*bir şekilde*" baskılamaktır. Bu dengede Türkiye'yi ilgilendiren pek çok şey vardır. ABD-Rusya dengesi, Türkiye açısından her zaman bir dert olmuştur. XIX. yüzyılda İngiltere-Rusya ve bu ikisinin anlaşması, Türkiye açısından korkulu rüyadır. Dolayısıyla ABD-Rusya rekabetinin, ne çatışmaya ne de barışa yakın olması gerekir çünkü gerginliğin sürmesi Türkiye'nin lehinedir. Bu gerginlik içerisinde Türkiye'nin pozisyonunu sürdürmesi ise bir sanat meselesidir. Bu sanatın belli soru başlıkları vardır. Birincisi, Suriye ve Suriye'de Rusya-Türkiye, ABD-Türkiye, ABD-Rusya ilişkileridir. İkincisi, sorun yaşanmasının muhtemel olduğu Libya'dır. Üçüncüsü ve en önemlisi Türkistan coğrafyası ve Türkistan coğrafyasında Türkiye'yi bağlayan Azerbaycan'da oluşacak olan ortamdır. Bütün bu süreç, Haziran'dan sonra başka bir mimari içinde yürüyecektir.

–VI. Haziran 2021–

ABD'nin Üçgeni

Dominic Cummings kısa zaman öncesine kadar Boris Johnson'ın başdanışmanıydı. Cummings, 8 ay önce pandemi sürecinin yönetimindeki başarısızlığı nedeniyle Boris Johnson'ın aleyhinde, parlamentoda şahitlik yapmıştı. Boris Johnson'ın hem yakın arkadaşı hem de başdanışmanı olan ve onun ideolojik formasyonunu belirleyen Cummings'in, Boris Johnson'un Biden yönetimiyle beraber ABD rotasına girdiğine dair endişeleri olduğu söylenebilir. Bu aslında geniş çerçevede Boris Johnson'a, İngiliz aklının verdiği bir mesajdır. Küresel düzeyde ABD ile iş birliğinden rahatsızlık söz konusu olmasa da bazı bölgelerde Britanya'nın çıkarlarının ABD ile rekabeti gerektirdiği kabul edilmelidir. Biden'ın iktidara gelmesinin ABD ile İngiltere arasındaki ilişkileri kökten değiştirdiğini, İngiltere'nin dış politika çizgisinden de takip etmek mümkündür. İngiltere, Trump döneminde yani Trump ve Boris Johnson'ın döneminde, kendisine has ve daha özgül bir politika izleme kapasitesini ortaya koyabiliyordu. Biden'ın "*biz geri geldik*" açıklaması, İngiltere ile Pasifik konusunda bir yarılma yarattı. İngiltere, Çin ile ticaret yapma konusunda ikilemde kaldı. İngiltere, kişisel çıkarlarına mı bakmalı yoksa sevgili, kaba ve güçlü kuzenleriyle beraber, bu sürece eklemlenmeli mi sarkacında sallanmaktaydı. Boris Johnson, küresel düzlemde rota kırarak, Biden ile yakın bir ilişki içine girdi. ABD-İngiltere ilişkileri bu nedenle, Biden-Johnson ilişkileri üzerinden yeniden formüle edildi. Biden'ın yapacağı üç tane önemli görüşme var. Bunlardan birisi, Boris Johnson ve Kraliçe ile yapılandı. Diğer görüşme, Türkiye ile bir diğeri ise Rusya ile olacaktır. Bu üç ülke, Avrupa anakarasının kıyısındaki üç ülkedir. Biden için, Avrupa anakarası, NATO çerçevesinde cepte farz edilmektedir. Dolayısıyla, Avrupa Birliği sistematiğinin dışında yer alan üç ülkenin ABD ile ilişkilerine bakılırsa, ABD'nin İngiltere ile daha sıkı, Türkiye ile daha müphem ve şüpheli, Rusya ile devamlı kontrol edilmesi gereken,

izlenmesi ve belki çatışılması gereken bir ilişki kuracağı düşünülebilir. Türkiye, ABD ile kuzenlik ilişkisinin olmamasına ve Türkiye ile ABD arasındaki derin sorunlara rağmen, çıkar birlikteliği, gönülsüzce de olsa, iki tarafı ortak bir noktada buluşturacaktır. Rusya ile ABD arasında kan uyuşmazlığı olsa da ABD'nin, Çin'e karşı Rusya'ya ihtiyacı vardır. Rusya da Çin'e karşı ABD'ye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü Çin, hızlı ve agresif bir şekilde ilerlemektedir. Her ne kadar Biden yönetiminin seçimlerden önce, Trump'a *Sinofobik* olmaları yönünde eleştiri getirse de gelinen noktada ABD, Çin'in, dünyanın tarihsel birikimine ve düzen sağlayan ahlaki kurallarına riayet etmediğini düşünmektedir.

NATO Genişlemesi?

Geçen hafta, Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas bir açıklama yaparak *"Avrupa Birliği, her üyenin veto yetkisine sahip olduğu bir birlik olmaktan çıkmak zorundadır. Eğer gerçekten birlik olacaksak, çoğunluk kararı yeterli olmalıdır"* dedi. Belli başlıklarda tek ülkenin, birliğin bütün faaliyetlerini bloke etme kapasitesi vardır. Bu açıklamayı bir sıçrama olarak kabul etmek gerekir. Tarihte de sıçramalar krizlerle olur. Nitekim AB'nin yapısını değiştirmek kolay bir iş değildir. Bu aşamada Macaristan'ı, Polonya'yı, bir İskandinav ülkesiyle ya da İtalya ile yan yana getirmek oldukça zordur. Nitekim bunların iktisadi ve siyasi gerekleri yanında kültürel kodları da oldukça farklıdır. AB'nin genel sorunları vardır, üye ülkelerin Brüksel'e egemenlik yetkilerini devretmeye hevesli olmadıklarını ve bunun ciddi bir sıkıntı yarattığını belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla AB meselesinde, uluslararası örgütün bir ulus-üstü örgüt olma mücadelesini tespit etmek gerekir. NATO için bakıldığında, NATO'nun bir uluslararası örgüt olduğunu ve kurulduğu dönem itibariyle, egemen devlet kavramının hakim özne olduğunu hatırlamak gerekir. Dolayısıyla, NATO'nun, yetki ve egemenlik devrini ihtiva etmeyen, böyle bir yönelimi ya da ideolojik formasyonu olmayan bir yapı olduğunu belirtmek isabetli olacaktır. NATO yapısını ayrıksı

üyelerine rağmen sorunsuz bir şekilde bugüne kadar getirebilmiş olmasını sağlayan şeyin, Sovyetler Birliği'nin tehdit unsuru olarak varlığı olduğunu ve bu tehdidin, üyeleri bazı şeyleri veto etmekten uzak tuttuğunu tespit etmek gerekir. Dolayısıyla NATO'da AB benzeri bir ulus-üstü yapılanmaya evrilme sürecinin pek ihtimal dahilinde olmadığı söylenebilir. Ulus-üstü örgüt olmadan, uluslararası örgüt olarak yekvücut olmayı sağlayan temel şey tehdit unsurudur. NATO'nun 2030 perspektifine bakılacak olunursa, NATO için tehdidin Rusya olmadığı, Rusya'nın, bir ara tehdit olarak değerlendirileceği ve yeri geldiğinde de NATO'yla iş birliği yapacak bir güç olacağı öngörülebilir. Bu nedenle Rusya'nın, NATO'nun genel mimarisi içerisinde NATO'nun kıyısına eklemleneceği, dolayısıyla NATO'nun içinde ve ortağı olmayıp, bazı alanlarda NATO ile beraber hareket edeceği düşünülebilir. Bu amaçla, Rusya'nın NATO tarafından sınırlandırılması gerekir. Tehdit unsuru olarak Rusya ve uluslararası terörizmin yerine ne konulacağı meselesi önemlidir. Bu anlamda, *Pacta Sunt Servanda* ilkesini ya da medeniyetin kurucu ilkelerini paylaşmayan kim vardır dünyada sorusu önem kazanır. Brzezinski'nin Büyük Satranç Tahtası'nda çizdiği bir hakikat vardır. Brzezinski, dünyanın neredeyse tamamının, Japonya da dahil Batılılaştığını iddia eder. Şu an dünyada Roma hukukuna dayanan, Judeo-Hristiyan ama aynı zamanda İslam'ın da katkıda bulunduğu bir uygarlık arayışı vardır. Dolayısıyla, Doğu Akdeniz'i de içeren bir Batı kavramı ve bunun karşısında yer alan Çin'i yeni dünya düzeninde görmek mümkün olabilecektir. Bu nedenle NATO'yu oluşturan Avrupa-Atlantik grubunun, Atlantik kimliğinin daha küresel bir ifadeye ihtiyaç duyduğunu düşünmek gerekir.

NATO'nun 2030 perspektifine geniş bir açıdan bakılacak olunursa, dünya tarihinde önce Mezopotamya, sonra Doğu Akdeniz daha sonra Atlantik merkez oldu. Bugün ise dünyanın merkezi Pasifik'tir. Bu noktada, Atlantik'in ölmediğini ve Atlantik'in Pasifik savaşına hazırlandığını söylemek gerekir. Çin ve *ötekiler* şeklinde bir ayrışmanın yakın dönemin hakikati olacağını görmek mümkündür. NATO kuruluşu itibariyle bir Atlantik örgütüdür ve Soğuk Savaş

içinde Rusya'ya karşı kurulmuştur. Bu nedenle Rusya'yı içeren bir yapı gerekmektedir. Bu yeni yapı, büyük ihtimalle Pasifik'te kurulmuş QUAD olacaktır. Bu doğrultuda, 2030 belgesinde, QUAD'a eklemlenecek olan Atlantik dünyasının eklemlenme stratejileri belirlenecektir. Bu aşamada, NATO'nun ortadan kalkacağını düşünmemek gerekir. Batılı akıl, eskiyi korumak üzerine çalışır. Dolayısıyla NATO'nun NATO olarak korunacağı, NATO'nun içinde yeni oluşturulacak yapılara artikülasyonunu sağlayacak mekanizmaların oluşturulacağı düşünülebilir.

Zirveler Haftası

Dünya siyasi tarihinde önemli kırılmalardan bir tanesi 14-15-16 Haziran tarihlerinde gerçekleştirilen ve küresel siyasete dair NATO, AB ve ikili ilişkileri içeren toplantılardır. Fakat hem Türkiye'de hem de dünyada insanların, Soğuk Savaş içerisinde kurulmuş zihinsel dünyalardan ve eski paternlerden çıkamadıkları gerçeği vakıadır. Bu paternde takılı kalmak, dünyanın yeni aktörünün Çin olduğunun anlaşılmasını engellemektedir. Bu anlamda bu toplantılar, ilk olarak, dünyada yükselen gücün Çin olduğunun teyit edilmesi olarak değerlendirilmelidir. İkincisi, Çin ile kurulacak ilişkiler konusunda Batı blokunun kendi içinde anlaşamadığı ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü, Rusya'nın Çin'den duyduğu endişe teyit edilmişitir. Dördüncüsü, ABD'nin kafasının çok karışık olduğu ve bu nedenle nasıl bir politika yürüteceği konusunda, Çin'e karşı bir konsept geliştiremediği görülmüştür. İngiltere Brexit ile beraber, kendi özgül politik hattı olan bir ülke olduğunu ispat etmiştir ve ABD-İngiltere zirvesinde de bunu bir kez daha göstermiştir. Biden'dan ideolojik olarak son derece farklı olan Boris Johnson, gönüllü olmasa da Biden ile yan yana geldi. Fransa ve Almanya blokunun da ABD'nin Biden yönetimindeki yeni politikalarından memnun olduğu gözlemlenebilir. Nitekim Trump karşısında olmayan pazarlık yapma haklarına sahip oldukları için ABD'ye meydan okuma seçeneğine de sahip oldukları inancındadırlar. Macron'un dile getirdiği, *"Avrupa şirketlerinin,*

ABD şirketlerine meydan okuması ve onları yerinden etmesi meşru bir mücadeledir" şeklindeki ifade de bu meydan okumanın Fransa ayağıdır. Almanya ve Fransa'nın Çin ile ticari işbirliğine devam etmek konusundaki arzularını yüksek sesle dillendirmeleri de bu yaklaşımın bir uzantısıdır. Bunun yanı sıra, Çin'in kuşatılması için Rusya'ya ihtiyaç duyan ABD'nin, Rusya ile sert pazarlıklara girişeceğini ve Rusya'ya *"haddini bildirerek"* dahası Rusya'yı sıkıştırarak yan yana gelme çabası için yeni kanalları açacağı görülmelidir. Biden'ın ve Trump'ın basın toplantıları üzerinde durmak da ABD'nin hem iç hem de dış politikasının analiz edilmesi için önemlidir. NATO toplantısından sonra Biden'ın basın konferansında, Washington Post gazetesinin muhabiri, Biden'a *"Sayın Biden, 6 Ocak günü Capitol basıldı ve biz görüyoruz ki Cumhuriyetçi Parti'de Trump etkisi günden güne artıyor ve Cumhuriyetçiler de ABD toplumunda oy oranlarını arttırıyorlar. Bu durum sizin bugünkü toplantılarda verdiğiniz vaatlere, partnerlerinizin inanması konusunda sıkıntı yarattı mı?"* şeklinde kritik bir soru sordu. Çünkü ABD'de artık Trump diye bir hakikat var ve bu hakikat, 2022 Senato ara seçimlerinde büyük ihtimalle büyük bir zafer elde edecek gibi görünmektedir, nitekim anketler de bunu göstermektedir. Biden'ın ve Trump'ın dünyaya dair tahayyülleri, Avrupa ve NATO üzerinde oldukça farklıdır. Biden, Batı ittifakının değerleri üzerine inşa edilmiş bir birliktelik vasıtasıyla orta-vadede Çin ile karşı karşıya gelme amacı güderken; Trump, NATO inşasını bir kenara bırakarak, Çin ile yakın dönemde mücadele etmek için Rusya ile iş birliğine yöneldi. Bu iki duruş, NATO'ya ve AB'ye dair ABD'nin kökten iki farklı duruşudur. Bugün açığa çıkan şey, Biden'ın değerler üzerine inşa etmeye çalıştığı sisteme rağmen, Biden'ın verdiği tavizlerdir. Biden, Ortadoğu'da Muhammed bin Selman'a tavizler verdi; Ne NATO'da ne de AB toplantısında Macaristan'da Orbán konusuna değindi; "*Katil*" dediği Putin ile anlaşarak, yapıcı görüşmeler gerçekleştirdiklerini belirtti. Biden, Çin'e karşı, Rusya'ya ihtiyacı olduğunun altını çizdi. Putin-Biden görüşmesinden sonra bir gazeteci Biden'a, *"Putin size dair, ABD'ye dair ne düşünüyor?"* şeklinde bir soru yöneltti. Biden, bu soruyu, *"Çin*

ile binlerce km sınırı olan bir ülke, tabii ki bize ihtiyaç duyduğunu biliyordur" şeklinde cevapladı. *"Covid-19 pandemisinin kaynağı olan virüsün yayılımı konusunda, eski dostunuz Xi Jinping, neden sizinle görüşmüyor, görüşseniz iyi olmaz mı?"* sorusuna Biden, *"O benim dostum değil, sadece birbirimizi tanıyoruz"* cevabını vermişti. Hem bu sözlere hem de genel çerçeveye bakılırsa, yükselen bir güç olarak Çin, Rusya'yı ve Avrupa'yı nereye koyacağını bilemeyen bir ABD ve İngiltere resmi ortaya çıkmaktadır. Aktörlere bakıldığında; ABD, İngiltere, Kıta Avrupası ve Rusya ön plana çıkmaktadır. Bu çerçeve içerisinde, bunlar birbirlerine nasıl eklemlenecek sorusunun cevabı, Trump ve Biden üzerinden somutlaşmaktadır.

ABD'nin düşen bir güç olduğunu düşünmemek gerekir. Biden ve Trump arasında, ABD'ye yönelik iki farklı yaklaşım olsa da Atlantik, Rusya ve Çin meselesinde aralarında ölçü farkı olduğunu ve bu ölçü farkında da İngiltere'nin önemli bir belirleyici olabileceğini öngörmek mümkündür. Çin'in hızla yükselen bir güç olması, Isaiah Berlin'in Alman idealizmi üzerine değerlendirmelerini akla getirir. Berlin, Almanya'nın durumunu, *"Geri kalmış olmanın verdiği hızlı gitme isteği ve bu hıza bağlı olarak agresyonun yükselmesi ve bu yerli yerine oturamamış halin, cazibe sahibi olamama ile birleşmesi"* şeklinde yorumlar.[7] Bu dünya dengeleri içerisinde, Batı blokunun, Rusya'yı da Batı olarak tanımlayacak, geniş bir medeniyet tasviri içerisinde Pasifik'e hazırlanacağı düşünülebilir. Avrupa'nın bu aşamaya gelene kadar çeşitli kafa karışıklıkları yaşayacağı ama eninde sonunda ABD'nin ve İngiltere'nin Avrupa'yı Çin'e bırakmayacağı iddia edilebilir.

Türkistan

Asya'nın kalbi ve Türkistan coğrafyası, bir mücadele alanı halini almaktadır. Bu bölge, Çin açısından ziyadesiyle önemlidir. Bu bölgede, Çin'in kuzey bölgeleri yani Arktik hattına doğru Rusya aracılığıyla,

7 Fania Oz-Salzberger, "Isaiah Berlin on Nationalism, the Modern Jewish Condition, and Zionism." in *The Cambridge Companion to Isaiah Berlin*, (ed.) Joshua L. Cherniss and Steven B. Smith, 169–91, Cambridge University Press, 2018, p. 180.

çeşitli çözümler üretmesi mümkündür. Asya coğrafyası, tarihsel olarak da *Great Game* olarak adlandırılan ve XIX. yüzyılın sonunda İngiltere ve Rusya'nın çatışma alanıdır. Bu coğrafya stratejik konumunu kaybetmemiştir. İkinci Dünya Harbi esnasında bölgede, Japon Turancılığının ve Alman Turancılığının yükselişi de bu stratejik önemin bir sonucudur. Bu bölgede Türkiye ve Rusya'nın varlığı, doğal bir varlık olarak ele alınmalıdır. Fakat Çin kendisine karasal olarak komşu olduğu için Tacikistan'a üs arayışına girmektedir. Bu nedenle Rusya, Kırgızistan'a aniden önem atfetmeye başlamıştır. Çin'in komşuluk statüsüne, ekonomik ve askeri gücüne rağmen, Uygur sorunu gibi önemli bir sorunu da vardır. Uygur sorunu, coğrafyadaki tüm devletler açısından, Çin'in bölgede kültürel hegemonya yaratmasını, bir rıza oluşturmasını engellemektedir. Bu nedenle hem Türkistan'ın tamamına hem Azerbaycan'a ve aynı zamanda Afganistan'a bu çerçeve içerisinde yaklaşmak gerekmektedir. Rusya'nın Afganistan'daki Türk varlığından çok rahatsız olmaması da Çin ve İran'ın oluşturduğu blok nedeniyledir. İran, Afganistan'dan ABD askerlerinin çekilmesi ile özellikle Hazaralar üzerinden Afganistan'da hakimiyet kurma çabasındadır. Bu amaçla Taliban'ın İran'ın istediği provokasyon imkanlarını sağlayacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Rusya tek başına Afganistan'da kalmak istemeyeceği için, Türkiye'nin burada kalması İran ve Çin adına bazı zorluklara sebep olmaktadır. Fakat burada İran'ın ve Çin'in istikrarsızlaştırıcı faaliyetlerinin ciddi potansiyeli olduğu göz ardı edilmemelidir. Taliban'ın IŞİD gibi ilerlediği yani örgütlü ve yılların savaşçı ruhunun verdiği birikim ve strateji içerisinde, hem nüfus gücüyle hem kendi toprağı olmasının verdiği avantajla hızla ilerlediği görülmektedir. Taliban, Türkiye'ye yönelik olarak, Türkiye dahil kimseyi bölgede istemediklerini belirtti. Türkiye ile Afganistan arasında, Afgan Kralı ile Atatürk'ün dostluğuna kadar götürülebilecek köklü bir ilişki vardır. Afgan toplumunda Türkiye'ye dair bir sempatinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun, NATO yapılanması doğrultusunda bölgede bulunan Türk askerinin, bugüne kadar Afganistan'da herhangi bir çatışmaya girmemiş olması, yalnızca yardım ve altyapı geliştirme faaliyetleri ile

ilgilenmesiyle de bağlantılı olabilir. Buna ek olarak, kuzey bölgeleri Özbek nüfusunun yoğun olduğu bölgelerdir. Peştun nüfusunun içinde de Türkmen nüfusun olduğunu ve bunların Türkiye açısından kolaylaştırıcı unsurlar olduğunu akılda tutmak gerekir.

Afganistan konusunu, Türkiye-Azerbaycan arasında imzalanan Şuşa Deklarasyonu doğrultusunda da düşünmek mümkündür. Afganistan, orta kuşak ya da Turan/Türkistan hattı denilebilecek lojistik hattın merkezinde yer alır. İskender, Asya'nın hakimi olacağı Gordion düğümünü çözmek yerine, bıçağıyla kesmişti. Fakat asıl düğüm Gordion düğümü değildir, asıl düğüm Afganistan'dır. Türkiye, Yeniden Asya Girişimi'ni başlattı. Buna ek olarak, Şuşa Deklarasyonu'nun altını çizdiği Zengezur Koridoru, Şuşa'nın kültür başkenti ilan edilmesi ve gelecek yıl Türk dünyası başkenti ilan edilmesi çalışmaları, Türkiye açısından önemlidir. Fakat Türkiye, bölgede Rusya ile rekabet ederek etki sahibi olamaz, çünkü Rusya'nın bölgede ciddi bir ağırlığı vardır. Dolayısıyla Asya politikasında Türkiye'nin varlığını ilerletmesi ve Rusya ile ilişkilerindeki hassas dengeyi sağlaması gerekmektedir. Bu aşamada dikkat edilmesi gereken, Türkiye'nin Rusya ile kurduğu iyi ilişkilerin NATO'ya alternatif olmadığıdır. Bu durum, Türkiye'nin NATO'ya karşı dengeleyici bir unsur olarak Rusya ile ilişki kurması olarak değerlendirilmemelidir. Türkiye'nin burada orta ve uzun vadedeki faaliyetlerinin, NATO'nun orta ve uzun vadedeki amaçlarıyla çelişmeyeceğini NATO'ya açıklaması gerekir. Dolayısıyla Orta Asya, Türkistan bölgesinin ve Kafkasya'nın, özellikle Afganistan'ın yakın dönemde Türkiye'nin ağırlıklı gündemini oluşturacağını hesap etmek yanlış olmayacaktır. ABD ve Rusya'nın, Çin'e karşı yakınlaşmak zorunda oldukları yeni dünyada, Afganistan kritik bir önemdedir.

Afganistan için, *İmparatorluklar Mezarlığı* adlandırması kullanılır. Yakın dönemde, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ABD'nin 20 yıllık mücadelesinin başarısızlıkla sonuçlanması da bu adlandırmanın bir gerekçesi ya da ispatı olarak sunulabilir. Dolayısıyla, Afganistan'ın

çok zor bir coğrafya olduğu akıllarda tutulmalıdır. Afganistan'da mezhepsel ve etnik sıkıntıların olduğunu, Şii ve Sünni ayrımının ötesinde, Özbek, Türkmen, Hazara, Peştun gibi etnik kimliklerin varlığının Afgan milli kimliğinin oluşumunu engellediğini tespit etmek mümkündür. Rusya için Afganistan, arka bahçesi olarak gördüğü Türkistan coğrafyasında, terör unsurları nedeniyle tehdit olarak görülmektedir. *"Pakistan'ın Afganistan'dan bağımsız bir konumu var mıdır?"* sorusu tartışılsa da, bölgenin batısında, İran'ın burayı bir etki alanı ve tehdit unsuru olarak gördüğü açıktır. Doğuda ise Çin, Afganistan'da hakimiyet kuramazsa, Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nin sekteye uğrayabileceğine dair kaygılarla Afganistan'a yaklaşmaktadır. Özbekistan ve Tacikistan'ın da bölgede belli nüfuzları vardır. Taciklerle Peştunlar, Özbeklerle de Afganistan Özbekleri akrabadırlar. Pakistan, Indo-Aryan bir dil kullanır ve Peştunlarla bir akrabalık ilişkisi vardır. İran için de aynı durum geçerlidir. Bu nedenle, Afganistan'daki yakın ilişkiler ya da akrabalık bağları, hem büyük hem de küçük olarak nitelendirilecek ülkeler üzerinde bazı yansımaları beraberinde getirecektir. Kısa zaman önce takribi 100 civarı Afgan askeri, silahlarıyla beraber Özbek sınırını ikinci kez geçmişlerdir ve Özbekistan Silahlı Kuvvetleri de bunları geri göndermiştir. Bu askerler, BM çerçevesinde tanınan merkezi hükümetin ordusuna yani Afganistan Silahlı Kuvvetlerine mensupturlar ve bu askerler, Taliban'dan korktukları için Özbekistan'a girmeye çalışmaktadırlar. Bu olaylar, Afgan Merkezi Hükümeti'nin yakın dönemde kalıp kalamayacağının artık tartışma konusu olmaktan bile çıktığını göstermektedir ve muhtemeldir ki Afganistan Merkezi Hükümeti, Taliban tarafından yerle bir edilecektir.

Bu genel çerçevede bakıldığında, ABD-Çin-Rusya üçgenindeki rekabette, Afganistan tam merkezde yer almaktadır. Afganistan, bu üç gücün karşılaşacağı ilk nokta olacak gibi görünmektedir. Afganistan'ın acıklı tarihine, yeni bir zorlu süreç yakın dönemde eklenebilir. Afganistan bu üç gücün, hesaplarını görecekleri ve birbirlerini test edecekleri ve birbirleri arasındaki ilişki matematiğini yeniden kurmaya çabalayacakları bir yer olacaktır.

Çin ve Macaristan

Macaristan ve Çin'in ekonomik ilişkileri son derece şaşırtıcıdır. Hatta bu ilişkilerin ekonomik alanın ötesine uzandığını söylemek mümkündür. Orbán bu doğrultuda, Soros'un Central European University adlı kurumunu kapatarak yerine Çin üniversitesi açmıştır. Macaristan, hem Almanya hem Rusya hem de Çin ile komplike ilişkileri olan bir ülkedir. Orbán, Macaristan'da seçim sistemini değiştirdi ve bu seçim sistemi karşısında muhalefetin bütün bileşenleri birleşerek, ortak aday ve milletvekili çıkartmaya karar verdiler. Muhalefetin başında Budapeşte Belediye Başkanı vardır. Muhalefetin bu çabasına rağmen anketler, Orbán'ın muhalefet karşısındaki gücünü gösterir niteliktedir. Macaristan'da kamuoyu, aşılama meselesi temel olmak üzere, ekonomik açıdan da hükümet politikalarından memnun görünmektedir. Nitekim Rusya, nükleer tesisi yenilemekte, Çin ve Almanya'dan yatırımlar ekonomiye katkı sağlamaktadır. Macaristan'ın, Çin ile ilişkileri olan, Slovenya ve Sırbistan'la yakınlığı var. Dolayısıyla, Adriyatik üzerinden Avrupa içlerine kadar girmiş bir Çin olduğu da gözden kaçmamalıdır.

Ukrayna

NATO ile Rusya'nın, Doğu Akdeniz ve Karadeniz hattında uzun zamandan beri, karşı karşıya olduğunu ve bu karşı karşıya gelme halinin 2014'te Kırım'ın ilhakından sonra daha da yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Biden-Putin görüşmesinde de Batı'nın Rusya'yı sınırlandırarak Rusya ile ilişki kurma çabası görülmüştü. Dolayısıyla, Karadeniz'de yaşanan İngiliz gemisi etrafındaki Rus ve İngiliz karşılaşmasını NATO-Rusya karşıtlığından ziyade, İngiltere-Rusya karşıtlığı olarak da değerlendirmek, süreci anlaşılır kılacaktır. Lord Tennyson'un, *The Charge of the Light Brigade* yani Hafif Süvari Birliğinin Taarruzu adlı şiiri, 1855'te Kırım Harbi'ndeki, Balaklava Muharebesini ve 650 İngiliz hafif süvarisinin Ruslarla çatışmada ölmesini anlatır.[8] İngiliz milliyetçi rock grubu Iron Maiden'in da bu şiir üzerine

8 Alfred Tennyson, *The Charge of the Light Brigade*, Kamikaze Press, 2016.

yapılmış, The Trooper adlı bir şarkısı da vardır. Bugün dahi milliyetçi İngilizlerin evinin duvarlarında bu muharebeyi anlatan tablolar vardır. Kırım Harbi'nden sonra iki dünya savaşı yaşanmasına rağmen, İngiltere için bu harbin önemi büyüktür. Bu nedenle gemi olayını, NATO'dan ziyade İngiltere'nin bir inisiyatifi olarak değerlendirmek gerekir. Açıktır ki İngiltere ilk adımları atarak, kuzenleri ABD'yi ve NATO'yu bölgeye doğru çekmektedir.

Karadeniz, dünyanın en hassas olduğu bölgelerden bir tanesidir. Karadeniz hattının ucu Baltık Denizi'ne çıkar. Bu nedenle burası, NATO ve Rusya arasında, hala cephe hattı olarak değerlendirilir. Bu hatta Rusya, Kırım'ı ilhak etti ve Montrö Sözleşmesi de Karadeniz'i Rusya açısından güvenli kılmaktadır. Fakat Montrö'ye rağmen bir gemi ile İngiltere bölgeye girerek, böyle bir sürecin yaşanmasına sebep olmuştur. Bu süreci, İngiltere'nin Rusya'yı provokasyonu ya da Rusya'nın İngiliz gemisi fırsatını kullanarak NATO tatbikatının önünü kesme şeklinde değerlendirmek mümkündür. Yaşanan bu olayla birlikte, NATO-Rusya ilişkilerinde ABD'nin belli bir kategorik çizgisi olduğunun, ölçüyü ise İngiliz aklının belirlediğinin farkına varıldı. Dolayısıyla, İngiltere'nin bakışı ile ABD'nin bakışı farklıdır. Bu nedenle belli konularda anlaşamazlar. Bu coğrafyada iki ülke arasında, bir tür gelgit yaşanır fakat eninde sonunda işler, İngilizlerin dediği noktaya gelir. Bu olay İngiltere'nin Rusya'ya dair, NATO'yu ve ABD'yi kendi çizgisine getirme çabası olarak değerlendirilebileceği gibi İngiltere ile bir madalyonun iki yüzü gibi olan Rusların da NATO'ya bir mesaj vermek için, İngilizleri kullanması şeklinde de değerlendirilebilir.

Karadeniz'deki tatbikat konusu ve Putin'in açıklaması oldukça önemlidir. Putin, bu konudan dolayı *"Kimse merak etmesin, böyle bir şeyden, Üçüncü Dünya Savaşı çıkmaz"* dedi. Nitekim Üçüncü Dünya Savaşı'nın Karadeniz'deki bir gemiden çıkma ihtimali olsa da buradaki esas mesele, Arktik ve Pasifik'tir. Karadeniz, bu aşamada bir mücadele alanıdır ve buna benzer bir başka olay, İngiliz gemisinden sonra Hollanda gemisi ile de yaşandı. Hollandalıların iddiasına göre

Rusya, bu sefer de Karadeniz'de Hollanda destroyerını taciz etti. Rusların iddiasına göre ise Hollandalılar, Rus karasularını taciz ettiler. Hollanda İngiltere'nin Kıta Avrupa'sındaki uzantısı olarak kabul edilir. Dolayısıyla, Rusya'nın Karadeniz'e dair iki ülkenin gemisiyle yaşadığı çelişki, NATO'nun içinde NATO'yu Rusya'ya karşı zinde tutmak isteyen ülkelerin daha aktif bir halde olduklarını ve bazı hareketleri de göze aldıklarını düşündürtmektedir.

Üçgenler

Bölge düzleminde, İngiltere-Almanya-Rusya, küresel düzlemde ise ABD-Rusya-Çin şeklinde iki üçgen söz konusudur. Türkiye, bu iki tane üçgenin içerisinde, küresel düzeyde Çin, Rusya ve ABD arasında, bölgesel düzeyde İngiltere, Almanya ve Rusya arasında bir dengeleme politikası gütmektedir. Türkiye'nin dengeleme politikasında üçüne de eşit mesafede olmadığı aşikardır. Dolayısıyla mesafeler ve yakınlıklar, konu başlıklarına göre farklı ilişkiler kurulmasına sebep olmaktadır. Bunları detaylandırmak mümkün olsa da Almanya'nın, AB'de stratejik akıl üretme konusunda Fransa'nın iddialarının boş olduğunu Fransa'ya da göstererek, kendisini yavaş yavaş öne çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu yaklaşımın bugün için doğru olduğunu, hatta *"Sartre'dan sonra Fransa yoktur"* cümlesinin de bu doğrultuda yeniden vurgulanmasının önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Eski Almanya Başbakanı Schröder'in Gazprom'un CEO'su olmasından sonra, eski Fransa Başbakanı François Fillon'un Rus petrol şirketi *Zarubej Neft*'in yönetim kurulu başkanı olduğu haberleri duyuldu. Dolayısıyla Fransa'nın özerk olarak Avrupa'da bir akıl üreteceğini beklememek gerekir. Almanya, özellikle göçmen politikası ve *Ostpolitik* üzerinden, hem doğudaki genişlemeyi yönetti hem de ekonomik çıkar sağladı. Almanya'nın ekonomik çıkar sağlarken, ekonomik yükümlülükler ve borçlar yüklendiği ortadadır. Dolayısıyla, hem Rusya ile ilişki kurmaktadır hem göç çerçevesinde Türkiye ile ilişkisini yönetmektedir hem de Macaristan üstünden Slovenya'ya ve Adriyatik'e inmeye

çalışmaktadır. Almanya'nın, Doğu Akdeniz'e doğru gelme amacının olduğu açıktır. Almanya ile İngiltere'nin rekabetinin tarihsel bir rekabet olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Brexit sonrası İngiltere'nin bağımsız bir aktör olurken, Almanya'nın bir yandan Rusya'yı dengelemeye çalıştığı, diğer yandan ise Avrupa'yı bir arada tutmaya çalıştığı görülmektedir. Tarihsel olarak değerlendirilecek olunursa, Alman kurmay Alfred von Schlieffen, Birinci Dünya Harbi'nde yürüttüğü iki cephede aynı anda savaşma taktiği üzerine kurulu *Schlieffen Planı* vardır. Planda, iki cephede savaşmak durumunda kalan Almanya, Fransa ve Rusya ile iki cephede savaşmak yerine, bir cephede saldırı diğer cephede savunma stratejisi benimsemiştir. Almanya için, Birinci Dünya Harbi'nde iki cephe, Fransa ve Rusya iken, şu an bu cepheler, İngiltere ve Rusya olmuştur. İngiltere açısından, hem Almanya hem de Rusya rakip kategorisindedir. Rusya açısından da farklı ölçülerde hem Almanya hem de İngiltere rakip kategorisindedir. Bu üç güç arasındaki rekabetin, bölgesel düzeyde olduğunu vurgulamak gerekir. Küresel düzeyde, İngiltere, ABD'ye eklemlenerek varlığını sürdürmektedir ancak İngiltere'nin ABD'yi etkileme kapasitesi yüksektir. Hatta 2021 Mart ayında açıklanan Global Britain stratejisi daha da iddialı bir küresel etki arayışının nişanesidir.[9] Küresel düzlemde aktörler, ABD ve Çin'dir. Rusya'nın da varlığını bu rekabet çerçevesinde sürdüreceğini tespit etmek gerekir. Bu iki tane üçgenin içerisinde Türkiye de dış politikasını yürütme çabasındadır. Türkiye'nin bazı faaliyetlerini, NATO açılımı olarak adlandırmak gerekir. Zira hem Türkiye hem de ABD için bu ilişkide bir *yeni normal* zaruridir. Bükreş Dokuzlusu, Polonya'ya SİHA satımı, Letonya ve Litvanya ile NATO toplantısında görüşmeler bu açılım çerçevesinde değerlendirilmelidir. Rusya da bu doğrultuda, Türkiye'nin NATO ülkesi olmasından kaynaklı belli zaruretlerinin olduğunu kabul etmiş görülmektedir. Türkiye de Rusya'nın, NATO ile Doğu Avrupa'da karşı karşıya olduğunu kabul etti. Bu kabullenişler, iki ülke arasındaki önemli bir gelişmeye işaret eder. Türkiye-Almanya ilişkilerine ilk olarak, ekonomi düzleminde bakmak

9 *Global Britain in a Competitive Age*, HM Government, Mart 2021.

gerekir. İkinci olarak, Almanya'daki Türk nüfus ölçeğinde ilişkilerin üzerinde durmak gerekir. Üçüncü olarak, konjonktürden kaynaklanan ve Almanya açısından son derece önemli olan göç meselesinin üzerinde durulmalıdır. Dolayısıyla AB, Türkiye ile ilişkilerinde bir kopuşun kendisi için hem stratejik hem ekonomik hem de güvenlik açısından tehdit olacağının farkındadır. Bu nedenle, ilişkilerin belli bir yakınlık ve mesafede tutulduğu görülmektedir.

–VII. Temmuz 2021–

Afganistan Ricatı

Roma İmparatorluğu ya da Osmanlı İmparatorluğu, fethettiği yerlerde ya kendi yönetim sistemini uygulardı ya da farklı yönetim şekilleri uygulardı.[10] Osmanlı İmparatorluğu eyaletleri bu doğrultuda salyaneli, salyanesiz ya da imtiyazlı eyaletler şeklinde ayırırdı. Afganistan'a bakıldığında, ABD askerinin çekilme şekli ile ABD'nin burayı yönetme iradesinden vazgeçtiğini düşünmek mümkündür. Roma İmparatorluğunda Sezar, yönetmeme durumu ile karşılaşınca, Galya Savaşları'nda anlattığı gibi öncesinde Cermen Kabilelerini birbirine kırdırırdı. Bu amaçla öncelikle kabilelerle görüşülür, birinin önü açılarak diğerine saldırması için ortam oluşturulur. Sonunda ise taarruz kararı alınarak işgal aşamasına geçilir. İşgalden sonra ise yeni yapı kurulur. ABD'nin Afganistan'ı terk etmesiyle Afganistan'da, Tacik Taliban mensupları Tacikistan sınırını geçti. Merkezi Afgan Hükümeti'nin Tacik kökenli askerleri, Tacikistan'a kaçtı. Tacikistan, sınırına yığılan Tacik Taliban karşısında Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü çerçevesinde Rusya'nın duruma müdahil olmasını istedi. Terör unsurlarının, Tacikistan'ın yanı sıra Özbekistan'a sirayet ettiği, Kırgızistan'a ve hatta Türkmenistan'a ulaşma riskini barındırmaktadır. Bu alanların hepsinin bir yerde Rusya ile ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Bu bölgelerin yanı sıra Ruslar açısından

10 D. E. Eremiev, M. S. Meyer, *Turtsiya v crednie veka i novoe vremya*, MGU, Moskva, 1992.

diğer bir tehdit unsuru, Çin'in Taliban aracılığıyla Afganistan'a girmesidir. Tahran'daki Çin, Rusya, İran ve Pakistan görüşmelerinde, Pakistan'ın sessiz kaldığı görülmektedir. Pakistan, Afganistan'daki duruma karşılık sınırının kapatacağını belirmişti. İran ve Çin de meşru bir şekilde, Afganistan'daki güvenlik riskinden mustarip olduklarını belirtmektedirler. Bu noktada İran'ın Çin ile beraber hareket ettiği ve Afganistan üzerinden Çin ile bütünleşik bir hat oluşturduğu gözden kaçırılmamalıdır. Fakat İran'ın Afganistan'da bir anlaşmayı sağlamaya muktedir olamayacağını, çünkü bozucu unsur olarak Pakistan'ın ileride devreye gireceğini düşünmek gerekir. Bu nedenle, Pakistan ile İran'ın arasının açılması riski vardır. Yine benzer şekilde, Çin'in bölgedeki etkisinden dolayı, Rusya ile arasının açılabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

İran konusunda, nükleer başlığında neredeyse anlaşmaya yakın bir durum vardı. İran'da, Reisi seçilince anlaşmaya yakın olmadığını belirtmişti. Fransa, Almanya ve Çin'den, ABD'ye yönelik, İran ile nükleer anlaşmanın hızlandırılması yönünde ortak açıklama yapıldı. Bu ortak metni, AB'nin yanı sıra Atlantik'in doğu yakasının Çin'le iş yapma arzusu şeklinde değerlendirmek gerekir. Biden'ın, Avrupa'yı bir şekilde Çin'den kurtarmaya çalıştığı ama bunu beceremediği görülmektedir. ABD'nin Afganistan'dan çekilme planlarını biraz da buna bağlamak gerekir.

Afganistan, Suriye, Irak ve neredeyse Ortadoğu'nun tamamında ABD'nin bu ricatı, stratejik olarak gri bölge yaratma riskini barındırmaktadır. Soğuk Savaş'tan beri stratejik hatların nereden çekildiği, savunma hatlarının nerede oluştuğu, herkes tarafından bilinen bir hakikattir. ABD'nin Suriye'den geri çekilmesine rağmen PYD'yi bölgede üstü kapalı temsilcisi olarak bırakması da PYD'nin güvenliğini kimin sağlayacağına dair endişelere sebep olmaktadır. Trump'ın politikası, ABD askerlerini maddi çıkarlar çerçevesinde geri çekmek iken, Biden ABD'nin koruması gereken dünya değerleri olduğunu ve ABD'nin bu değerleri korumak için gerekirse ABD askerleri ile mücadele edeceğini ifade ediyordu. Gelinen nokta Biden'ın, Trump çizgisine yaklaştığını göstermektedir. Bu yönelimin arkasında bir

devlet aklı olduğunu ve bu devlet aklının büyük ihtimalle, geçici ricatın yarattığı gri bölge ile Roma İmparatorluğu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim şekli gibi yönetmekten ziyade rakiplerini yıpratacak bir bilinmezlik bölgesi yani *terra incognita* oluşturma amacı olduğunu iddia etmek mümkündür.

Suriye ve PYD

"Suriye'nin anayasa sorunu ne olacaktır?" sorusu önemlidir. Daha önce Kamışlı'da yaşayan Kürtlere kimlik kartı vermeyen bir Esad yönetimi vardı, dolayısıyla vatandaşlık hakkının ötesinde hastane hizmetlerinden faydalanamayan insanlar olduğu gerçeği söz konusudur. Rusya büyük ihtimalle kendi akıl dünyasının ürünü olarak, Stalin'e dayandırılan milliyetler prensibi çerçevesinde, otonom bir PYD bölgesi ileri sürebilir. Esad'ın da buna teşne olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Irak'ta da anayasa ve yeni statüko oluşturulurken peşmerge birlikleri, Irak ordusunun birlikleri olarak kabul edildi. Bu grupların Irak ordusuyla alakası yoktu. Benzer şekilde, PYD de bu otonom yapı içerisinde, kaba kuvvet gücünü koruyacaktır. Buradaki özerklik, anayasal anlamda özerklik değildir, ordusu olan bir özerkliktir. Ordunun olması da devlet nüvesi olarak okunmalıdır. Bir Yidiş atasözünde, *"Bir diyalektin ordusu ve donanması varsa ona dil deriz"* denir. Dolayısıyla, ordu ve donanma yoksa geriye aksan kalır; ordu ve donanma sahibi olmak, aksanın dil halini almasıdır. Özerklikte, ordu ve donanma yoktur ama Irak'ta oluşturulmuş olan yapıda ordunun olduğu görülmektedir ve bu özerklik tipi, riskleri içinde barındırmaktadır.

Türkiye ve ABD arasında, PYD konusunda önemli bir anlaşmazlık hali vardır. ABD'nin, Rusya ile Suriye konusunda uzlaşma noktasına varmak için çaba sarf ettiğini gözlemlemek mümkündür. ABD'nin bu noktada PYD'yi kime emanet edeceği ya da PYD'nin varlığını nasıl sürdüreceğine dair çaba gösterdiğini söylemek mümkündür.

ABD'nin bu amaçla, Rusya'nın 1978'de kurduğu bu yapılanmayı, Rusya'ya iade edeceğini ve Türkiye'nin de sınır konusunu bu muhataplarla çözmesi gerektiği yönünde yaklaşım sergileyeceğini düşünmek mümkündür. Suriye'de ise yeni bir düzen var. Suriye 1958'de nasıl ayakta kaldıysa, bugün de ayakta kalmaktadır, ama bunun içinden yeni bir anayasayla, yeni bir Suriye çıkacaktır. Bunun temeli, Batılıların oryantalist bakış açısından kaynaklanmaktadır. Batı'nın oryantalist bakışı, farklı grupları, etnik ve mezhepsel meseleleri, kültürel zenginlik ve renklilik çerçevesinde değerlendirir. Böyle bir yapının, Türkiye için fayda ve riski nedir konusunun üzerinde durulmalıdır. Suriye'deki yeni yapılanma meselesi, Türk-ABD ilişkilerinin de temel dinamiği olacaktır.

–VIII. Eylül 2021–

Afganistan

Afganistan'dan ABD'nin başarısız bir şekilde çekilmesinin yarattığı kriz durumu, yalnızca NATO içerisindeki bir çelişki olarak değerlendirilmemelidir. Burada, ABD ve İngiltere arasındaki çelişkinin üzerinde durmak gerekir. Trump 2020'de, Afganistan'da çekileceğini açıkladığında İngiltere, ABD'ye bugünkü kadar tepkili değildi. İngiltere, ABD'nin çekilme sürecine dair Trump ile koordinasyon içindeydi. İrlandalılar, İngilizlerden hoşlanmazlar ve bu tarihsel bir vakıadır. ABD başkanları, İngilizlerle görüşmeden büyük kararlar almazlar. ABD başkanının İrlandalı olması bunun yanında ABD yönetimi ve Britanya yönetiminin farklı ideolojik ve farklı küresel strateji yönelimleri, ABD'de İngilizlerle konuşmadan işlerin yapılmasına sebep olmuş olabilir. Bu nedenle İngiltere, Trump'ın Afganistan'dan çekilirken merkezi hükümeti ve Kuzey İttifak güçlerini tamamen yapayalnız bırakarak çekilmek yerine, bazı bölgelerin ittifak güçlerine bazı bölgelerin Taliban'a kaldığı ve bir nevi pat durumunun yaşandığı bir Afganistan bırakma planına daha sıcak bakıyordu. Bu plan, Çin'i de zorlayacaktı. Dolayısıyla,

sorunlu alana Taliban bağlantısı çerçevesinde Çin'i çekme şansı yaratılmış olabilirdi. Aynı zamanda, Rusya kendi sınırlarında tehdit algılamadan, Kuzey İttifakı üzerinden bölgedeki etkinliğini devam ettirebilirdi. En önemlisi, İngiltere'nin büyük ağırlık verdiği mesele olan Hindistan'ı rahatsız etmeme durumu ortaya çıkabilirdi. Böylelikle, Hindistan'ın Afganistan'daki varlığının önünü kesmeden, Hindistan'da İngiltere'nin ve ABD'nin etkisini Rusya'ya karşı artmasını mümkün kılma fırsatı yaratılmış olurdu. Genel olarak Trump'in Afganistan'dan çekilme planı bu iken, Biden bölgeyi Taliban'a teslim etti. Dolayısıyla, Taliban'a teslim etmek de Pakistan'a ve Çin'e teslim etme anlamına gelmektedir. Fakat bu teslimiyet Pakistan'ın elini kuvvetlendirirken, ABD'nin Çin'i kuşatma planı çerçevesinde, Hindistan'a duyduğu ihtiyacı göz ardı etmesine sebep olmuştur. Bu nedenle Hindistan, Rusya'ya yönelmek durumunda kalmıştır. Hatta Afganistan'daki terör riski konusunda Hindistan, Rusya ile ortak açıklamalar yapmaya başladı. Kısacası ABD, Hindistan'ı Rusya'nın eline bıraktı. Bu sonuçlar, İngiltere'yi küresel inisiyatif almak durumunda bırakmıştır.

Bu eğilimler çerçevesinde, İran ve Türkiye sınırının yani Kasr-ı Şirin hattının tehlikeli bir hat olduğu tespit edilmelidir. Türkiye'nin doğu sınırları, Çin etkisi sonucunda, Batı'nın sınırını oluşturmaktadır. Ayrıca Afganistan kökenli bir göç dalgası da bu sınır hattını zorlayacaktır. PYD, YPG, Kuzey Irak sorunu ve İran'ın bu bölgedeki etkisinin, genel çerçeveden bağımsız düşünülmemesi gerekir. Bu noktada, Hindistan'a değinmek gerekmektedir. Hindistan, BAE, Suudi Arabistan, Ürdün, İsrail ve Yunanistan üzerinden, Baharat Yolunu yeniden canlandırma amacıyla yeni bir inisiyatif başlattı. Bu girişimin rakibi, Çin'in bahsettiği Türkistan hattı olarak nitelendirilen, Afganistan'dan da geçen, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Hazar, Azerbaycan ve İran'ı da içine alan bir hattır. Benzer bir hat, Rusya'dan geçen Kuzey hattıdır. Bu hatlar, ticarete dair rakip hatlardır. Ticaret hatları dışında, Türk-İran sınırında, Çin etkisi ile Batı etkisi arasında bir mücadele hattı olduğunu tespit etmek gerekir. Bu eksende, Türkiye'nin İran'ı yakından takip etmesi gerekmektedir.

Ağacı kesen baltadır, baltanın sapı ağaçtandır; Türkiye ve İran ilişkisine bu doğrultuda bakmak gerekir.

Biden iktidarı aldığında, *"ABD geri geldi"* dedi. Ortaya çıkan sonuç ise ABD'nin geri gelmesinden ziyade, ABD'nin birçok bölgede yarattığı vakumlardır. Afganistan'da başlayan bu vakum, Trump dönemini bile aratacak şekilde bazı güçlerin, özellikle orta büyüklükte güç ile büyük güç arasında gezinen bazı güçlerin daha özerk politika ve strateji arayışlarına izin vermiştir. NATO uluslararası bir örgütlenme olmamasına rağmen, doğası gereği uluslar-üstü bir yapıdır ve bu nedenle ulusal stratejilere izin vermez, uluslar-üstü savunma stratejisi geliştirir. Bu yaklaşımı, NATO'yu NATO yapar. NATO'nun en büyük kaygısı, bu nedenle *re-nationalization* yani NATO içerisinde uluslaşma ve özerkleşme olmuştur. ABD'nin yarattığı vakum, bu doğrultuda NATO içerisinde bir parçalanmaya sebep olmaktadır. Bu durum, Batı bloku içerisinde yarılmalara sebep olmakla kalmayacaktır; bunun, Ortadoğu ve Kafkaslara kadar yansımaları olacaktır. Dolayısıyla, Biden ve Trump, taban tabana zıt söylemleri dile getirseler de hakikat onları birleştirmiştir. Bu hakikat, uluslararası belirsizlik döneminin içerisinde, pek çok bölgesel gücün arayışlarını anlaşılır kılmaktadır.

Suriye ve PYD

Salih Müslim'in açıklamaları ile Barzani'yi tehdit ettiğini, *"süreçten, zararlı çıkacak olan, Kürdistan Demokratik Partisi'nin bizzat kendisidir"* ifadesinden tespit etmek mümkündür. Barzani'yi tehdit etme sebebi, Kürt milliyetçiliğinin farklı görüntülerinin kendi içlerinde rekabetlerinden kaynaklıdır. Bu farklı görüntülerin içerisinde, büyük güçlerin istihbari faaliyet alanları bulunmaktadır. Rusya, ABD ve İngiltere de bundan uzak değildir. Aynı şekilde, İsrail bölge ülkesi olmasına rağmen etkide bulunur. Fakat ABD'nin bu bölgeyi önemsemediğini tespit etmek gerekir. Çünkü ABD için temel

mesele Pasifik'tir ve Suriye artık ikincil önemde bir yer olmaktadır. ABD bu nedenle Pasifik'te cephe genişletmek zorundadır. Bu ABD-İngiltere-Kanada-Avustralya-Yeni Zelanda'nın içinde olduğu, Anglo-Amerikan bloktur. Bu blok ile ABD, Avustralya Anlaşması ile Fransa ile karşı karşıya gelmeyi göze almıştır. ABD ikincil önem atfettiği Suriye'den çıkarken, Esad üstünde büyük etkisi olan ve şu an fiili olarak Suriye'de bulunan Rusya'yı muhatap alacaktır. Rusya, ABD'nin Suriye'den çekilmesi ile gücünü daha da arttıracaktır. Rusya'nın bu güç artışı, ABD'den ziyade İngiltere tarafında kaygı uyandıracaktır. Geniş ölçekte, Rusya'nın Suriye'deki, Libya'daki, Mali'deki, Somaliland'daki, Cibuti'deki ve Orta Afrika'daki varlığını kaygı olarak algılayacak yer İngiltere'dir. Bu doğrultuda, Suriye konusunda ABD ve İngiltere'nin pozisyonlarının tamamen örtüşmediği, ABD'nin Rusya'ya daha yakın durduğu ve İngiltere'nin de Rusya'yı bölgeden uzaklaştırma amacında olduğu söylenebilir. Bu nedenle, ABD ile Rusya'nın Esad'ın iktidarda kalması konusunda anlaşacakları ve Rusya aracılığıyla bir nevi otonominin PYD tarafından kabul edilmesinin sağlanacağı düşünülebilir. Türkiye ile yapılan görüşmelerde de bu modelin detayları hakkında, Türkiye'nin ikna edilmeye çalışılacağı düşünülebilir. Bu aşamada, Türkiye'yi ikna etmek için ABD kendi sopasına değil, Rusya'nın sopasının sallanmasına müsaade edecektir. Özellikle, İdlib konusunda Türkiye'nin yalnız bırakılacağını, Rusya ve Türkiye'nin karşı karşıya gelmesiyle, bu bölgede Türkiye'nin istemediği belli hatların, Rusya tarafından daha fazla gündeme getirileceği ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır. Bunu dengelemek için, 23 Ekim'de Washington DC'de, Biden, Fener Rum Patrik'i Bartholomeos ile görüşme gerçekleştirecektir. Patrik'in ekümenik statüsünü anlama konusunda, Türkiye'nin sıkıntıları olduğu açıktır. Bu statü önemli bir manivela aracıdır. ABD'nin 1949 yılında Athenagoras'ın patrik seçilmesi için neler yaptığı bile hatırlanırsa, Batı açısından ne kadar mühim bir konu olduğu anlaşılır. Dolayısıyla ABD'nin, bu hamle ile denge politikası güttüğü düşünülebilir.

ABD'deki Yarılmalar

ABD, post-endüstriyel toplumun ekonomik talepleri ile konvansiyonel endüstriyel toplumun ekonomik talepleri arasında sıkışmış, ikiye bölünmüş bir durumdadır. 2018 yılında ABD'de Zuckerberg'in Senato'da sorgulanması süreci yaşanıyordu. Bu önemli bir süreçti, çünkü bu sorgulama, yeni teknoloji ve yeni teknolojilere bağlı oluşan yeni sermaye gruplarının, ABD müesses nizamı yani konvansiyonel devlet sistematiği ile nasıl bir ilişki kuracağına dair temel tartışmanın ilk işaretlerindendir. Max Chafkin, *"The Contrarian: Peter Thiel and Silicon Valley's Pursuit of Power"* adlı bir kitap yayımladı.[11] Kitapta, Trump'ın damadı Jared Kushner'in, Zuckerberg ile gizli bir anlaşma yaptığı ve bu anlaşma çerçevesinde, sosyal medya platformunun kendisi tarafından kullanımına açılacağı, bunun karşılığında Facebook grubunun Amerikan Devleti'nin bazı genel regülasyonlarından muaf tutulacağı yönünde anlaşmanın sağladığına dair açık deliller sunulmaktadır. Bu gizli anlaşma, endüstriyel toplum ile post-endüstriyel toplum arasındaki ilişkiyi anlamak açısından önemlidir. ABD'nin karşı karşıya kaldığı bir diğer sorun, konvansiyonel ekonomide yaşanan istihdam ve altyapı sorunlarının ötesinde, dolar ile ilgilidir. Dolar yalnızca ABD'nin para birimi değildir, dünyayı ilgilendiren bir para birimidir. Bu çerçevede ABD Hazine Bakanı Janet Yellen, yakın zaman önce bir açıklama yaptı ve *"Borçlanma limitlerinin arttırılması gerekmektedir aksi takdirde Amerikan Devleti iflas etmek durumuyla karşı karşıyadır"* dedi. Bunlar, 1929 Buhranı'nı anımsatan mali ve finansal dinamiklerdir. Bu ekonomik dinamiklerin reel sektör ayağının da göz ardı edilmemesi gerekir. Ekonomik düzlemin yanı sıra ABD'de, toplumsal bir yarılma da söz konusudur. ABD'nin kuruluş dinamikleri, *diversity (farklılık/çoğulluk)* ve bu *diversity* içerisinde *cleavage (yarılma)* üzerine kurulu olsa da bugünkü durum farklı bir yarılma olduğunu göstermektedir. Liberallerin ve

11 Max Chafkin, *The Contrarian: Peter Thiel and Silicon Valley's Pursuit of Power*, Bloomsbury Publishing Ltd, 2022.

muhafazakarların toplumsal taleplerinin aşırı boyutta farklılaştığı bir yarılma söz konusudur. Çok farklı Amerikaların aynı anda yaşadığı ve bunların sanılanın aksine farklı gettolarda yaşamaktan ziyade, karşı karşıya geldiği görülmektedir. Toplumsal alandaki yarılma, bürokratik düzleme de yansımıştır ve bürokratik süreçlerde tıkanmayı beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla siyasal, ekonomik, toplumsal ve bürokratik alanlarda, ABD'nin sisteminin tıkandığını görmek gerekir. Brad Pitt'in başrolünde yer aldığı *"War Machine" filminde* Afganistan'daki ABD operasyonlarında, Pentagon'un, ABD başkanının ve Dışişlerinin işlevsizleşme içerisine gömülü olduğunu gözler önüne serilmektedir. Kusursuz işlediği düşünülen ABD bürokratik mekanizmasının, üstüne ölü toprağı serpilmiş gibi, kaotik ve işlevsiz olduğu fark edilmelidir. Watergate'i ortaya çıkaran gazeteci, Bob Woodward *"Peril"* adında, yeni bir kitap yayımladı.[12] Kitapta, ABD Savunma Bakanı Mark Milley'in, Çin Genelkurmay Başkanı'nı ya da Savunma Bakanı'nı arayarak, Çin'e saldırmama sözü verdiği iddia edilmektedir. Trump, bu iddialar doğrultusunda Mark Milley'in vatana ihanetten yargılanmasını talep etti. Dolayısıyla, alışılmadık bürokratik süreçlerin işlediği görülmektedir. Demokrat Parti'ye yakınlığı ile bilinen, *Politico* gazetesinin yazarlarından, Ben Schreckinger, *"The Bidens: Inside the First Family's Fifty-Year Rise to Power"* adında bir kitap yayımladı.[13] Kitapta, Biden ailesinin bulaştığı iddia edilen yolsuzluklar ifşa edilmiştir. Dolayısıyla ABD sisteminde ciddi bir dejenerasyon sürecinin yaşandığı ve sistemin kendisini toparlamakta zorlandığı görülmektedir. Bu süreci yaşayan ABD'nin uluslararası politikaya etkisine bakılacak olunursa, uluslararası sistemde, bütün dünyadan geri çekilmeye çalışan bir ABD olduğu görülmektedir. İlk olarak, Ortadoğu ve Orta Asya'dan geri çekildi. İkincisi, ittifaklarına özellikle NATO'ya dair ciddi sıkıntıları var. Bir anlamda Atlantik'in iki yakasının buluşamadığının tespit edilmesi gerekir. Buna ek olarak,

12 Bob Woodward, *Peril*, Simon & Schuster, 2023.

13 Ben Schreckinger, *The Bidens: Inside The First Family's Fifty-Year Rise to Power*, Twelve, New York, 2022.

Almanya'nın, Rusya ile kurduğu ilişkiler doğrultusunda bir nevi *neo-Ostpolitik* ile ABD'den uzaklaştığı görülmektedir. Üçüncü ve son olarak ABD'nin, Çin'in küresel meydan okuması ile karşı karşıya kaldığını, askeri ve ekonomik anlamda bu meydan okumaya hazırlıklı olmadığını tespit etmek gerekir. Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği'ne karşı politika ve doktrinler üreten aydınları olan ABD'nin bugün Çin'e dair ne yapacağı konusunda, politikalarının ve hatta fikirlerinin olmadığı görülmektedir.

ABD'nin zaafları ortaya konulduktan sonra, öne çıktığı alanlara bakılacak olunursa, ilk olarak dünya askeri harcamalarının %48'ini tek başına gerçekleştirdiği akılda tutulmalıdır. İkinci olarak ABD, dünyanın en büyük ekonomik gücü olma ayrıcalığını sürdürmektedir. Üçüncü olarak, ABD'nin sahip olduğu dinamik nüfus yapısının, doğru bir idare şekliyle, üretken ve rekabetçi bir ekonomik sistemle yeniden bütünleşme imkanına sahip olduğu unutulmamalıdır. Bunlara ek olarak, ABD'nin uluslararası anlamda kültürel hegemonyasını sürdürdüğü ve cazibesini hala ayakta tuttuğu göz ardı edilmemelidir. Son olarak ABD'nin öne çıkmasını sağlayan bir diğer unsur, ABD ile ilişki kurmaya dair Soğuk Savaş'tan gelen bazı patern ve alışkanlıklarını devam ettirmesidir. Fakat bu olumlu özelliklerin varlığı, ABD'nin sorun yaşadığı gerçeğini değiştirmez.

ABD'nin geri çekilmesinin Türkiye'yi nasıl etkilediğine bakılacak olunursa, ilk olarak Rusya ile karşı karşıya kalma durumu ile karşılaşılır. Soğuk Savaş'ın beraberinde getirdiği uluslararası sistemde, Türkiye bir güney kanat ülkesiydi ve kendisinin koruma şemsiyesi altında olduğuna dair bir eğilime sahipti. Soğuk Savaş sonrası dünyada Türkiye'nin bölgesel aktör olabilecek önemli güçlerle çevrili olduğunun anlaşılması gerekir. Özellikle 2011 Suriye Krizi ve 2015'te Rusya'nın Suriye'de baskın güç olmasıyla Rusya, Türkiye'nin güneyden de komşusu haline gelmiş oldu. Türkiye bu doğrultuda, Rusya ile ilişkiler geliştirme yönünde adım attı.

Şaşırtıcı bir şeklide, yakın döneme kadar dış politika kültüründe komşularıyla, özellikle Türkiye ile yapıcı ilişki kurma eğiliminde olmayan Rusya'nın, Türkiye ile sorunlarını konuşabilen iki komşu halini alması, Türkiye'ye bu süreçte önemli bir avantaj sunmuştur. Fakat sorunları konuşabilmek, her konuda anlaşabilmek anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla iki ülke arasında, sorunları hızla aşma kültürü oluşamadı. Dahası, Almanya ve Fransa'nın İkinci Dünya Harbi'nden sonra, ekonomik ilişkiler yoluyla siyasi sorunları atlatma becerisi, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde ortaya çıkamamıştır. Türkiye bu noktada, önemli bir adım atarak, Rus diplomasisine, *kompartmanizasyon* kavramını tanıştırdı. Bununla Türkiye, Rusya'ya, konuları ayrı başlıklar altında tartışmayı önerdi. Yine de Rusya'nın genel diplomasi yapma şeklinin, dizel motor gibi yavaş ama planlı çalıştığını göz önünde bulundurarak, diplomasi yoluyla belli ortak noktalar bulma konusunda çok gelişmiş bir kültürleri olmadığını unutmamak gerekir. Suriye düzleminden devam edilirse, iki ülkenin de Suriye'deki statükonun sürdürülemez olduğunu kabul ettiği görülmektedir. Temel sorun, Suriye'de kurulacak olan statükonun, anayasal yapının ne olacağıdır. Bu çerçevede, esas meselenin ilk kez Türkiye ve Rusya açısından konuşulma aşamasına geçildiği görülmektedir. Bu aşamada Rusya ve Türkiye, Suriye'nin geleceği konusunda, kırmızıçizgilerinin aşılmadığına ikna olacakları bir orta yolda buluşabilirlerse, bölge açısından önemli bir yenilik fırsatının yakalanma ihtimali ortaya çıkacaktır. Kafkaslar konusunda oldukça muhafazakar olan Rus devlet mekanizmasının üstünde, Putin'in özel bir inisiyatif alarak, bu muhafazakarlığı aştığını ve Türkiye ile bir uyum yakaladığını görmek mümkündür. Aynı şeyin Suriye'de gerçekleşmesinin önünde bazı direnç noktalarının olduğunu öngörmek gerekir. Bu direnç noktaları, kurumsal düzlemde istihbarat, hariciye ve harbiye olacaktır. Bu üç kurumun planlarının, Türkiye'nin planlarıyla çok uygun olmadığını, bu kurumsal mekanizmaların Putin düzeyinde bir açılım ile aşılmasının da orta ve uzun vadede farklı gelişmelere sebebiyet vereceğini ihtimal dahilinde düşünmek gerekir.

Pasifik Mücadelesi

AUKUS Paktı (Avustralya, Birleşik Krallık, ABD) Pasifik'teki sürecin anlaşılması açısından önemlidir. Her ne kadar, Avustralya'nın ABD'den satın alacağı denizaltıların nükleer silah taşımayacağı iddia edilse de nükleer enerjiyle çalışan denizaltıların önemi göz ardı edilemez. Hatırlanacağı gibi, Fransa'dan almayı düşündükleri bu denizaltıları, ABD'nin *"qu'ils mangent de la brioche"* (Maria Antoinette'ye atfedilen *"bırakın, pasta yesinler"* olarak çevrilebilecek ifade) demesiyle, ABD'den almaya karar vermişlerdi. Bu bölgede QUAD'ın hızla ilerleyişi, Japonya'nın bazı hamleleri, Tayvan'ın açıklamaları, Pasifik'te sıcak gerilim yaşanacağının göstergeleri olarak ele alınmalıdır. *"Tayvan'a bir Çin saldırısı olursa ABD Çin ile savaşa girer mi?"* tartışmasının hem ABD'de de hem de Tayvan'da da gündemde olduğu görülmektedir. Bu gerilim doğrultusunda, Pasifik'te bloklaşmanın hızla ilerlediği görülmektedir. Bloklaşma hamleleriyle birlikte, Pasifik coğrafyasının da geniş bir çerçeve ile tanımlandığı tespit edilebilir. Bu nedenle bölgedeki gelişmelerin, tsunami etkisi yaratarak birçok alana sıçrayacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra Pasifik'te Fransa'nın, *"Sırtımızdan bıçaklandık"* şeklinde Fransız diplomasisinin alışık olmadığı ifadeler kullanması ve hatta Avustralya'da, Canberra nezdindeki Fransız büyükelçisinin, *"Burası berbat bir ülke, diplomasisi de son derece başarısız"* demesi, Pasifik bölgesinde diplomatik araçların işlevsiz hale geldiğini göstermektedir. Dünyada diplomasi faaliyetlerinin, son dönemde istihbarat ve askeriye tarafından doldurulmaya başlandığı yönünde bir trend görmek mümkündür. Açıktır ki diplomasi alanının daralması ve bunun istihbarat ve askeriye tarafından ikame edilmesi, dünya tarihi içinde tehlikeli bir dönemde olunduğunun işaretidir. Bunun yansımaları, Fransa'nın, Avrupa Ordusu konusundaki baskı ve talepleri şeklinde nüksetti. Bu süreçte Almanya'nın ekonomik açıdan esas aktör olduğunu, ancak İkinci Dünya Harbi'nden sonra ABD kontrolü altındaki Alman devlet mekanizmasının, Almanya'nın ABD'ye karşı bir özne olmasına izin vereceğini düşünmemek gerekir. Macar yönetmen István Szabó'nun *Taking Sides* yani Taraf Tutmak adlı filminde, dünyanın

gelmiş geçmiş en büyük orkestra şefi olan Furtwangler üzerinden İkinci Dünya Harbi sonrasındaki Nürnberg yargılamaları anlatılır. Furtwangler, Almanlar açısından milli bir kahramanıdır ve filmde bu karakter, Orta Amerikalı, Midwestli bir Amerikan çavuş tarafından hakarete ve aşağılanmaya maruz kalır. Dolayısıyla Almanya devlet aklı, Nürnberg'in etkisindedir. Bu aşamada Almanya'daki seçimler Almanya'ya özerklik arayışı verebilir mi sorusu önemlidir. ABD, Alman Devleti üzerindeki kontrolünü terk ederek, bağımsız bir Alman Devleti'nin bir Avrupa perspektifine eklemlenmesine izin veriyorsa, bu durum İngilizlerin ABD üzerinde etkilerini kaybettikleri anlamına gelir. Bu nedenle Almanya'ya dair temel mesele, ABD'nin Almanya'yı ne kadar serbest bırakacağı ya da prangalarını ne kadar gevşeteceğiyle alakalıdır. Fransa da Avrupa'nın aklını temsil ettiğini öne süren özerk bir yapıdır. Bu nedenle Fransız aklının, Avrupa'yı birleştirme hedefleri ve bu hedefleri gerçekleştirecek hamleleri olmuştur. Bu yaklaşımın uzantısı olarak Macron, kısa zaman önce yaptığı açıklamada, AB Avrupa Ordusunun kurulmasına destek olursa, BMGK'deki koltuğunu, AB koltuğuyla değiştirme teklifinde bulundu. Bunu Fransa açısından büyük bir politik açılım olarak değerlendirmek gerekir. Macron'un da kafasında böyle bir plan olsa da böyle bir altyapının, Avrupa'da olup olmadığına bakmak gerekir. Nitekim demografik yapı olarak Avrupa'da büyük oranda yaşlı bir nüfus var. Buna ek olarak, Avrupa'nın refah düzeyi yüksekliği de ordu oluşumunu engellemektedir. Avrupa'nın aksine, ABD'nin sosyal dinamizmi oldukça farklıdır. ABD'de gelir dağılımı son derece adaletsizdir ve bu nedenle, her an asker bulunabilir. Dolayısıyla Avrupa'nın ne demografik yapısı ne de gelir dağılımı ordu oluşumuna elverir.

–IX. Ekim 2021–

Türk Dış Politikasının Alanları

Doğu Akdeniz ve Ege Türkiye açısından önemlidir, fakat Türkiye'nin Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'e dair söz söyleme hakkını

yaratacak herhangi hiçbir nesnel kaynak olmamasına rağmen, Doğu Akdeniz'de Yunanistan ile ilk defa karşılaştığını belirtmek gerekir. Yunanistan'ın bu yaklaşımı, geçmişten beridir olan maksimalist pozisyonunu daha da maksimal bir noktaya getirdiğini, Türkiye'nin de bir şeyleri eksik yaptığını göstermektedir. 2011 yılından itibaren Ortadoğu'da çok şeyin değiştiğini, çok fazla taşın yerinden oynadığını ve bu taşlar yerinden oynarken de Türkiye'nin çok da lehine olmayan yeni pozisyonların, bu taşlar tarafından kazanıldığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim 2011 yılındaki İsrail'e göre, 2021 yılındaki İsrail'in Ortadoğu'da elinin daha da kuvvetli hale geldiği, İbrahim Anlaşmaları çerçevesinde, *"Sami Bloku"* oluşumunda da görmek mümkündür. Aynı durum Mısır için de geçerlidir. Mısır, Akdeniz'de aslında deniz alanlarından feragatte bulunarak, Yunanistan ve Güney Kıbrıs ile anlaşmalar yaparak alan kazanmayı başardı. İçinde Mısır'ın, İsrail'in, Güney Kıbrıs'ın ve Yunanistan'ın olduğu bir blok oluşumu söz konusudur. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi geçen hafta, Ermenistan ile savunma işbirliği anlaşması imzaladı. Doğu Akdeniz'deki dengenin Kafkasya'ya kadar ulaştığını görmek mümkündür. Batı Balkanlar'a bakılacak olunursa, tarihsel paternlerden kaynaklı Balkanlarda Türkiye'nin, Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ın ve Rusya'nın varlığı söz konusudur. Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın bir noktadan sonra bütünleştiğini tespit etmek gerekir. Yunanistan'ın bugün Balkanlardaki rahatlığı, Batı Balkanlar toplantısının verdiği rahatlıktan kaynaklanmaktadır. Nitekim Yunanistan'ı rahatsız eden husus, batısının ve kuzeyinin, Türkiye ile iyi ilişkiler kurmuş olmasından kaynaklanıyordu. Bosna'da, Kosova'da, Arnavutluk'ta, Makedonya'da ve Bulgaristan'da Türkiye'nin kurduğu ilişkiler, Yunanistan'ı her zaman rahatsız etmiştir. Balkanlardaki Rusya dalgası, 1878'de Bulgaristan'ı Türk iktidarından *"özgürleştirmiştir"* ve Bulgarlar daha sonra, Almanlarla ittifak yapmışlardır. Sırbistan'da, Slovenya'da ve Hırvatistan'da, her zaman Avusturya etkili olmuştur. Slovenya ile Macaristan arasındaki tarih boyunca görülmedik düzeydeki yakın ilişkilerin içerisinde, Çin'in varlığını da unutmamak gerekir. Çin'in varlığı; Rusya'nın,

Çin'in mali gücünü, bu coğrafyada kendi çıkarları doğrultusunda etki sahibi olabilmek için kullanmasından kaynaklıdır. Uluslararası politikada belirleyici unsur, ulusal çıkar kavramıdır. Ulusal çıkar kavramı çerçevesinde düşünülmediği müddetçe, uluslararası politikayı ve yaşanılan dünyayı anlamak söz konusu değil. Bugünün dünyası, Soğuk Savaş içerisindeki iki kutuplu ve keskin aidiyetlerle örülmüş olan dünya değildir. Dünya Ekonomi Forumu'nda Putin'in, *"Herkesin, herkese karşı olduğu bir uluslararası ortam var ve bu çok tehlikeli"* şeklinde ifade ettiği, Hobbes'un doğa durumu gibi bir uluslararası ortam söz konusudur. Bunu Batı'nın çöküşü olarak değerlendirmemek gerekir. Söz konusu olan, tek kutuplu dünyanın yerini, belirsizlik içeren bir geçiş dönemine bırakmasıdır. Bu belirsizlik durumunda, Türkiye açısından Doğu Akdeniz, Ortadoğu, Doğu Avrupa, Kafkasya ve Türkistan oldukça önemlidir. Bu alanlar Türkiye açısından etki alanlarıdır.

Tarih, bazı dönemlerde insanları geri çağırır. Viyana'da, Viyana aksanı Almanca çok az duyulur, daha çok Slovakça, Macarca ve Çekçe duyulmaktadır. Bunlar, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Slav unsurlarıdır. İmparatorluk başkenti olan Viyana, başkent olma özelliğini hala korumaktadır. Stratejik olarak coğrafya değişmediği için, bazı yerler de cazibesini korumaya devam etmektedir. Bu durum, İstanbul için de geçerlidir. İstanbul'un kendine göre bir cazibesi vardır ve Balkan coğrafyasının, dönüp baktığı en önemli yerdir. İstanbul, Ukraynalının geleceği, ham deri satıp kürk alıp gideceği yerdir. Bu cazibe tarih boyunca değişmemiştir. Ruslar, *"Varek'ten Tsargrad'a"* yani *"Viking bölgesinden İstanbul'a"* derler, yani bu ticaret yolu, neredeyse üç bin yıldır vardır. Dolayısıyla, belli alışkanlıkların ve paternlerin değişmediğini, bu nedenle Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da Türkiye'nin etkisinin ziyadesiyle önemli olduğunu unutmamak gerekir.

Zengezur

Paşinyan'ın Azerbaycan'la sorunları tamamen çözme yönündeki açıklamasını samimi bir açıklama olarak ele almak gerekir, fakat samimiyet siyasette kendiliğinden gelişen bir şey değildir, çoğunlukla

zorla gelişir. Ermenistan'da da bu samimiyetin oluşmasını sağlayan şey Ekim Savaşı'ydı. Dolayısıyla, bu zorlama samimiyeti getirdi. Buradaki temel mesele, Karabağ Sorunu yahut Karabağ'ın etrafındaki Türk rayonlarının iadesinden ziyade, Nahcivan ile Azerbaycan anakarasının birleştirilmesidir. Buradaki hat, İran sınırında olan Zengezur bölgesidir. Zengezur'un adı hakkında çeşitli rivayetler vardır, Ermeniler tarafından, bölgenin adının, Zagatzor diye bir rahibin adından geldiği iddia edilir. Zengezur'daki *"zur"* Farsça vadi, *"zeng"* ise çan dolayısıyla *"vadi çanı"* anlamına gelir. Büyük ihtimalle kelime, vadinin içindeki manastır anlamına gelmektedir. Zengezur, konumu nedeniyle dikkate alınması gereken bir bölgedir. 1992 yılında, George H. W. Bush ile Özal'ın, Nüzhet Kandemir'in de bulunduğu toplantıda, Karabağ Sorununa ilişkin takas önerisi gündeme gelmişti. Karabağ'ın nüfusunun bir kısmı Ermeni olduğu için, buradan Ermenistan'a toprak verilmesi, bunun karşılığında da Zengezur bölgesinde, Megri üzerinden bir hatla, Nahcivan ve Azerbaycan anakarasının birleştirilmesi talebinde bulunulmuştu. George H. W. Bush'un, *"Ermenileri ne yapacağız?"* sorusuna, Özal, *"Takribi elli bin Ermeni yaşıyor, onların da yerleri değiştirilir, çok büyük bir sorun değildir"* şeklinde cevap verir. Hatta 1999'da da Kafkasya'da sorunların çözümü için, Paul A. Goble bu tavsiyeleri plan haline getirmiştir. İran, bu tarz planlarının Ermenistan ile olan bağlantısının koparacağı için kaygılanmaktadır. Nitekim İran'ın, Kafkasya'ya dair hedefleri ve bu doğrultuda rahatsızlıkları vardır. Bu bölge İran için hayati önemdedir. Bu nedenle İran Dışişleri Bakanı, Rus Dışişleri Bakanı'na, bölgede İsrail varlığından şikayetçi olduğu şeklinde anlamsız bir cümle kullanmıştır. Bu cümle anlamsızdır, çünkü bugünkü Rus-İsrail ilişkileri düşünüldüğünde, Lavrov'a bölgede İsrail var demek, karşılığı olmayan bir cümledir. İran bu ifade ile bölgedeki durumdan rahatsız olduğunu ve bölgeden dışlanmak istemediğini iletmektedir. Lavrov, Erdoğan'ın da bölgedeki durumun 3+3 yani üç Kafkas ülkesinin yanı sıra, komşu olan üç büyük ülkenin barış havzası oluşturması talep ettiğini, İran'a cevap olarak vermiştir. Fakat İran bu durumu, yani Zengezur üzerinden bir hat oluşmasını

olabildiğince engellemeye çalışmaktadır. Aliyev, bu engellemenin önemli olmadığını bölgede 2+2 şeklindeki oluşumun yeterli olduğunu ileri sürmektedir. Azerbaycan, Türkiye, İsrail ve Rusya ile yetinerek, İran'ın dışarıda kalmasını önemsememektedir. İran'ın engellemesine karşılık Türkiye'nin, 1+3 şeklindeki oluşumu öne sürdüğü düşünülebilir. Paşinyan'ın olumlu ilişkiler kurmaya yakın olduğunu, Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'nin yakınlığı doğrultusunda 1+3'ün, Türkiye açısından yeterli olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye bu aşamada İran ve Rusya'nın dışarıda kalmasını, maksimal olan pozisyon olarak değerlendirmektedir.

Rusya'nın Güney Kafkasya'da Kasım Savaşı'ndan önceki pozisyonundan çok daha iyi bir pozisyonda olduğunu, Karabağ'a Rus askerini yerleştirdiğini kabul etmek gerekir. Azerbaycan'ın kazanımlar elde ettiğini ve kaybedenin Ermenistan olduğunun altının çizilmesi gerekir. Güney Kafkasya'da İranlılar, Ermeniler ve bölgedeki başka kavimler arasında süreklilik olduğu görülmelidir. Batı aklı Ermenistan'a bazı sabiteler üzerinden bakar bu nedenle Ermenistan'a Hristiyan devleti olarak bakarlar. Bu durum, Rusya açısından da geçerlidir. Bu noktada Rusya'nın da Batılı bir akla sahip olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle Türkiye'nin doğusunda, İran'daki ve eski Sovyet coğrafyasındaki etnik sürekliliklerin iyi analiz edilmesi gerekir. Bu nedenle İran'ın pozisyonunun ortadan kaldırılmasında 3+3'ün ve 1+3'ün bir çözüm olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak Gürcistan konusu bu aşamada önemlidir, çünkü Rusya'nın Gürcistan üzerindeki etkisinin ne kadar artacağının iyi hesaplanması gerekir. Bunlara ek olarak, Ermenistan'ın kendi hava sahasını Azerbaycan uçaklarına açtığı ve İran'a rağmen bir şeyler yapmaya çalıştığı görülmektedir. İran'ın da bir yere kadar zorlayacağını ama kendisine rağmen çözümlerin devreye girdiğini gördüğü zaman buna ortak olmak isteyebileceğini de öngörmek gerekir. Güney Azerbaycan hususu, İran için gerçekten kritik bir husustur. İran'da *taaruf* olarak adlandırılan bir toplumsal ilişki şekli vardır. Taaruf, bütün Aryan kültürlerde vardır ve söylenen söz, kelime anlamından farklı bir anlamı ifade eder. Bir nevi istemeden teklif etmek yani kabul etmek

istedikleri şeyi reddetmek şeklinde bir ilişkiyi ifade eder. Bazen de istemeden sınırını aşma şeklinde yansıması olur. Dolayısıyla İran'ın kültürel kodlarına ve diplomasi sistematiğine yakından bakmak gerekir. Bu ilişki Irak'taki Haşdi Şabi'yi, PYD'yi, Suriye ve İdlib'i de içerir. Türkiye'nin Hatay'dan başlayan hattı, Erivan'da ve hatta Abhazya'da bitmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin doğusunda Rusya ve İran etkinliği söz konusudur. Bu nedenle İran'ın, Türkiye'nin ve Rusya'nın kendi sorunlarını çözebilmeleri, somut bir olayda bugüne kadar görülmemiş bir husus olmasa da bu anlaşma hali, olumlu gelişmelere sebebiyet verebilir.

–X. Kasım 2021–

Etiyopya ve Ötesi

"Uzayınca buda, kısalınca sula." Siyaset de biraz böyledir. İsrail'in Etiyopya'da merkez hükümete verdiği destek, Mısır'ı epeyce sıkıştırdı. İsrail, Etiyopya'da barajı kredilendirme hususunda Çin ile ilişkilerini aktif olarak kullandı. Mısır'ın rahatsızlığı, Etiyopya'nın biraz budanmasını gerektirdi. Gantz'ın Singapur ziyaretini de Etiyopya'nın budanması çerçevesinde düşünmek gerekir. Çünkü Singapur, İngiltere; İngiltere de Hindistan demektir. Dolayısıyla Hindistan'ın bu bölgedeki etkinliğinin artması için Etiyopya'nın budanması gerekir. Sudan'daki darbe meselesi de bunun bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Sudan'ın İbrahim Anlaşmalarına katılması bekleniyordu ama Etiyopya'nın batısında Güney Sudan ve İngiltere ile çok yakın ilişkilere sahiptir. Etiyopya'nın güneyinde de Kenya'nın eski İngiliz kolonisi olması sebebiyle İngiltere ile yakın ilişkileri vardır. Bu çerçevede, İngiliz-İsrail hattının oluştuğunu ve bu İngiliz-İsrail hattının, Hindistan ile yakın temas içerisinde, Baharat Yolu'nu elinde tutmaya çalıştıklarını tespit etmek gerekir. Bu alan, Kızıldeniz'in girişi, dolayısıyla Süveyş Kanalı ile bağlantılıdır. Bu bölgede Cibuti, Eritre ve Somali'nin olduğu ve Somali'nin kimsenin tanımadığı bölgesi Somaliland'de de Rusya'nın varlığı tespit edilmelidir. Rusya,

aynı zamanda Ruanda üzerinden Orta Afrika'ya girdi. Mali'de ve Libya'da Wagner var. Genel olarak bölgede, İngiltere ve Rusya'nın karşı karşıya olduğunu ve İsrail'in de bu denge içerisinde kendisine alan açtığını vurgulamak gerekir. Sudan'daki ve Etiyopya'daki bu gelişmelerin, Mısır'ı bir ölçüde rahatlattığı ve Maşrık'ta da İsrail'in elini kuvvetlendirdiği görülmektedir. İsrail'in Mısır'a bir nevi hayat öpücüğü verdiği ve Mısır ile ilişkilerini daha da yakınlaştırdığı düşünülebilir. Maşrık bölgesinde, Suriye ve Irak hattına bakıldığında, yükselen Arap milliyetçiliğini ve Mısır etkisini görmek gerekir. Bunun yanı sıra Suriye'de İran'ı bölgeden uzaklaştırmak için, İsrail ile Rusya'nın yakınlaşmasının olduğunu tespit etmek mümkündür. Bu doğrultuda, İran'ın PYD üzerindeki kontrolünü, PKK üzerinden arttırarak doğrudan ABD ile çalışan Mazlum Abdi yerine, Cemil Bayık'ın bir adamını PYD'nin başına geçirerek Suriye-Irak bölgesinde direndiği görülmektedir. İran, İsrail ve Rusya karşısında, Esad üzerindeki etkisini arttırmak için Afganistan'dan Hizbullah'ın yanı sıra Şii hareketle birlikte Hazaraları getirmişti. Benzer bir durumun Irak'ta yansıması olduğunu ve İran'ın bütün bu yaklaşımlarının, yalnızca İsrail ile sınırlı olmadığı, Türkiye'yi de kapsadığı görülmektedir. Özellikle Güney Kafkasya'da Zengezur koridoru konusunda, İran'ın kaygılarının bu yaklaşımı tetiklediği düşünülebilir. Rusya'nın bu koridor konusunda Ermenistan'ı da içine alarak Türkiye ile yakın ilişkiler kurarak, İran'a, Hazar'ın statüsü konusunda baskı yapması, İran'ın kaygılarını tetiklemektedir.

Rusya'nın benzer politikayı Balkanlarda da sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Rusya'nın Ukrayna üzerinden Balkanlara uzanarak, Ukrayna'da ve Karadeniz'de artan ABD varlığı ve Batı Balkanlardan başlayarak Baltık'a uzanan Amerikanizasyon sürecinin önünü kesmek için istikrarsızlık alanı olarak Bosna'yı ve Sırbistan'ı kullandığı görülmektedir. Balkanlarda Rusya'nın temel amacı, Atlantik Paktı içinde bir ayrışma yaratmaktır. Batı Balkanlar bölgesine bakıldığında, burada bir Alman etkisi görülmektedir. Dolayısıyla Rusya bu bölgede Almanya ile ABD'yi birbirine düşürme amacında denilebilir. Dahası Rusya, bu iki ülkeyi, Bosna ve eski Yugoslavya

coğrafyasında kim etkili olacak yarışına sokarak, bölgeyi istikrarsızlaştırarak tehdit etme amacındadır. Rusya'nın Bosna-Hersek'te Dayton Anlaşmasıyla kurulan federe yapıyı silahlandırarak, bütün Balkanları *"yakma"* yönünde bir tehdidi bulunmaktadır. Dolayısıyla genel resme bakıldığında, keskin gruplaşmalardan ya da paktlardan bahsetmek mümkün değildir.

Hindistan ve S-400

Ticaret yolu oluşumunun yanında, Pasifik'teki mevzilerin oluşumu göz önünde tutulduğunda, Hindistan bunların kilit noktasıdır. Bu nedenle S-400'lerden dolayı Hindistan'ın CAATSA yaptırımlarından etkileneceği de düşünülmemelidir. Nitekim Hindistan, Soğuk Savaş döneminde Bağlantısızlar Hareketi'nin lideridir. Dolayısıyla NATO'ya karşı taahhütleri yoktur ve Bağlantısızlar Hareketi'nden gelen bir özerkliği vardır. Silah sistemlerine de bakıldığında, Rus silah sistemlerinin ağırlıklı olduğu görülür. Daha açık ifade edilirse, Hindistan'ın Bağlantısız olmasından mütevellit, Soğuk Savaş döneminde silah tedarikçisi her zaman Rusya olmuştur. Dolayısıyla tarihsel paternin göz ardı edilmemesi gerekir.

Türk Dünyası

Son on yılda Türk dış politikasının iki büyük başarısından birisi Türk Devletleri Teşkilatı, ikinci ise savunma sanayidir. Türkiye savunma sanayisinde, kendi muharip uçağından bahseden ve SİHA satan bir ülke konumuna geçmiştir. Türk dünyasıyla kurulan ilişkiler de son on yılda inanılmaz büyük bir başarı olarak kaydedilmek durumundadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, o güne kadar Türkiye'de siyasi çevrelerde de nadiren adı geçen Türkiye dışındaki Türkler kavramı gündeme geldi. 1990'lar Türk dış politikası düşünüldüğünde, Türkiye'nin bir şaşkınlık ve hazırlıksızlık içerisinde olduğunun kabul edilmesi gerekir. Soğuk Savaş boyunca bir taraftan Sovyetler Birliği içindeki Türklere dair Sovyetler Birliği'nin

engellemeleri, bir taraftan da NATO'nun Türkiye içindeki yarattığı ortam çerçevesinde Türkiye'nin, Türkiye dışındaki Türklere dair bir bilincinin olmaması kabul edilebilir bir durumdur. Hatta Rusya, XIX. yüzyılda, *Turok* ve *Türk* şeklinde iki kelime türeterek, Türk kelimesini genel olarak bütün *Türk* dünyasını tanımlamak için kullanırken, *Turok* kelimesini Anadolu Türkleri yani Osmanlı Devleti için kullanmıştır. Sovyetler Birliği de bu çizgiyi takip ederek, Soğuk Savaş içerisinde bunu yaygınlaştırmıştır. Bu döneme bakıldığında ise bu dönem, 1850'li yıllara benzemektedir, Namık Kemal'in de ifade ettiği gibi *"Duyduk ki İdil boylarında Türkler yaşarmış!"* şeklinde bir durum söz konusudur. Dolayısıyla, Osmanlı aydınları 1850'lerde, Volga'da, İdil boylarında yaşayan Türkleri hatırlamaya başlıyor. Bu farkındalıktan sonra, 1869'da modern anlamda Türkleri Türk olarak tanımlayan ilk eser olarak, *"Les Turcs Anciens Et Modernes"* yani Eski ve Modern Türkler, Kont Borzecki yani Mustafa Celaleddin Paşa tarafından yazılmıştır.[14] 1800'lerin sonlarına doğru, Türk kelimesinin antropolojik, etnik, sosyolojik ve ulus olarak tanımlanmasına yönelik çabalar başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sorunlar düşünüldüğünde, bu çabaların zayıf kaldığını belirtmek gerekmektedir. 1990'lı yıllarda da bir çaba gösterildi, fakat görece başarısızlıkla ilerlemiş bir süreç oldu. Bunun sebebi, tarihsel paternlerden kaynaklanmaktadır. Bu paternler, coğrafyada Sovyet tecrübesinin yanı sıra bazı stratejik zorluklar doğrultusunda gelişmiştir. Coğrafi ve stratejik olarak, İran ve Rusya'nın Türkiye'nin çabalarından rahatsız olurken, stratejik çıkarlar doğrultusunda bugün en büyük rahatsızlığı Çin'in hissedeceğini tespit etmek gerekmektedir. Freud, *"Küçük Farklılıkların Narsisizmi"* tanımlamasında[15] Avrupa'daki din savaşlarına referansla sıklıkla kullandığı bu kavramsallaştırma ile birbirine yakın olanların ve birbirine çok benzeyenlerin, birbirlerinden nefretinin çok kuvvetli olduğunu ifade eder. Türkistan coğrafyasında da sınır çatışmaları, küçük kabile anlaşmazlıkları, Türk ulus devletlerin var etmeye çalıştığı ulus

14 Mustafa Celaleddin Paşa, *Eski ve Modern Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

15 Sigmund Freud, *Civilization and its Discontents*, Warbler Press, New York, 2022.

kimliklerde ve Türkiye ile ilişkilerin kurulmasında zorluklar yaratmaktaydı. Bugün gelinen noktada, bu zorlukların aşıldığı söylenebilir. Türkmenistan'ın Türk Konseyi'ne üyeliğini de bu çerçevede büyük bir kazanım olarak görmek gerekir. Genel yapıya bakıldığında, Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan şeklinde bir Türk Devletleri yapısının oluştuğu görülmektedir. Böyle bir yapının oluşumunda, yapıyı oluşturan temel motife sadık kalmak gerekir. Bu nedenle, *Türk Devletleri Teşkilatı* içerisinde teknik anlamda bir ayrımın varlığı sayesinde, ortaklık ve gözlemcilik olarak iki farklı statü belirlenmesi önemlidir. Ortaklık statüsü, bu coğrafyayı ilgilendiren ve olmazsa olmaz sayılabilecek ülkelerin, bu yapının içerisinde, işlerin kolaylaştırılmasına yardımcı olması için, bu oluşumda bulunmasına işaret eden bir statüdür. Bu ortaklık statüsünün örneği, Tacikistan olabilir. Tacikistan, Farsça benzeri bir Aryan dili konuşur ama Tacikistan'da çok sayıda, Türkmen, Özbek ve Kırgız vardır. Benzer şekilde, Özbekistan'da da pek çok Tacik bulunur. Dolayısıyla, demografik yapıdaki farklılık ve bölgedeki su ve sınır sorunlarının çözümü doğrultusunda, Tacikistan'ın ortaklığı düşünülmelidir. Kafkasya'dan, Gürcistan'ın da ortaklık statüsü ile burada bulunması düşünülebilir. Gözlemci statüsünde, Macaristan'ın Türkoloji çalışmalarının merkezi olması nedeniyle düşünülmesi gerekir. Moğolca ve Türkçenin birbirine yakın diller olması nedeniyle, Moğolistan gözlemci olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, Türk dilleri grubuna yakın olması nedeniyle, Estonya ve Finlandiya da gözlemci statüsü için düşünülebilir. Uzun vadede ve maksimal olarak gözlemcilik statüsü için, Kore'nin ve Japonya'nın bile düşünülmesi mümkündür. Çünkü dil grupları çerçevesinde bakıldığında, Korece ve Japonca da Türk dilleri ile akrabadır, dolayısıyla gözlemcilik statüsü altında bir yakınlaşma düşünülebilir.

Bu genel izlek doğrultusunda, stratejik çerçevede bu coğrafyanın, XXI. yüzyılın ABD-Çin rekabetinin en önemli birkaç coğrafyasından bir tanesi olacağını öngörmek gerekir. Bu stratejik konum, bu ülkelerin sırtına ağır bir yük getirmektedir. Çin ve ABD gibi süper güçlerin yanı sıra Rusya, İran, Pakistan ve Hindistan gibi

bölgesel güçlerin de bu coğrafyada çıkarları çerçevesinde sorun yaratma ihtimalinin göz önünde tutulması gerekir. Bu nedenle Türk dünyasıyla ilişkilerin yalnızca kültür ve dil düzeyinde kalmaması gerekir. Medeniyeti yaratan, üretim ve ticaret gibi makro bileşenlerin yanı sıra gümrük, lojistik, siber güvenlik gibi mikro düzlemlerde de ilişkilerin gelişmesi gerekmektedir.

Türkiye ve İsrail

Türkiye-İsrail ilişkileri çerçevesinde, Türkler ve Yahudiler arasındaki ilişkilere tarihsel olarak bakılacak olunursa uzun süreli bir yapı ile karşılaşılır. Bu, diğer kavimlerle Yahudilerin ilişkisine hiç benzemez. 1492'de İspanya'dan Osmanlı Devleti'ne göç eden Yahudilerle ilgili olarak 1992 yılında 500. Yıl Vakfı'nın çalışmaları da bu ilişkinin ayrıksı iklimini göstermektedir. Osmanlı vesikalarında Yahudiler, *"Bilcümle kafir ve taife-i Yahud"* şeklinde ayrılır. Demokrat Parti döneminde de İsrail yeni kurulmuşken, Türkiye ve İsrail arasında yakın ilişkilerinin olduğunu, Ben-Gurion'un Ankara ziyaretini ve iki ülke başbakanının birbirleriyle sıcak ilişkiler kurduğunu hatırlamak gerekmektedir. Dolayısıyla, bu ilişkilerde tarihsel ve kültürel paternlerin göz ardı edilmemesi gerekir. 1950'li yıllarda İsrail ve Türkiye, ulusal çıkar anlamında birbirine muhtaç olduklarının farkına vararak yakın ilişki kurmuşlardır. Bu yakınlığın bir benzeri, 1990'larda 500. yıl kutlamaları çerçevesinde yaşandı ve Türk dış politikasında manivela yaratarak, büyük imkanlar açtı. Tarihsel trendin dışında, güncel alanlarda, Türkiye, İsrail ile bazı konularda kontrollü çatışmayı tercih etti. Türkiye'nin bunu tercih etme sebebinin arkasında, Ortadoğu'da esen Arap Baharı rüzgarı etkili olmuştur. Bu süreçte Türkiye, İsrail ile olan ilişkilerini minimize ederek diğer Arap ülkeleri ve hatta Arap toplumları üzerinde etkili bir siyaset kuracağını düşünmüştü. Bu hesabın tutmadığını belirtmek gerekir. Nitekim Arap Baharı rüzgarı, Arap milliyetçiliği rüzgarına dönüştü. Fakat bu yeni Arap milliyetçiliği, Nasırcılık ya da Baasçılık şeklinde ele alınmamalıdır. Yeni Arap milliyetçiliği, İbrahim Anlaşmaları

çerçevesinde İsrail'le barış yapmak isteyen bir Arap milliyetçiliğidir. Filistin, Türkiye açısından ulusal çıkardan öte ahlaki bir duruştur, fakat 1950'li yıllarda da Filistin sorunu daha şiddetli olarak vardı. Dolayısıyla Türkiye, İsrail ile arasını açık tuttuğu müddetçe, bunun Filistinlilere bir faydasının dokunmayacağının farkındadır. Daha açık ifade edilirse, Türkiye, İsrail'e baskı yaparak ya da İsrail ile diplomatik ilişki kurmayarak Filistinlilerin taşının üstüne taş koymasını sağlayamadı. Dolayısıyla, gerek Türk dış politikası açısından gerek Filistin açısından gerekse yeni gelişmeler doğrultusunda, İran'ın bölgedeki varlığını artırması nedeniyle Türkiye, İsrail ile normalleşme adımları arayışındadır. Bu ilişkilere, İsrail açısından bakılacak olunursa, *Haaretz Gazetesi*'nin ABD temsilcisi, eski diplomat Alon Pinkas *"Türkiye ve İsrail yakın dönemde çok yakın müttefik olacaklar"* ifadesini kullandığı bir yazı yazdı.[16] Pinkas yazının devamında *"İsrail, Ortadoğu'da Türkiye'ye muhtaçtır ve İsrail'in ulusal çıkarı için Türkiye vazgeçilmez bir partnerdir"* dedi. Bu çerçevede Pinkas gibi bir ismin, *Haaretz Gazetesi*'nde bu yazıyı yazması, İsrail'de de havanın Türkiye ile ilişki kurma yönüne döndüğüne işarettir. Bu noktada, İsrail'in anlaşma konusundaki motivasyonun küresel mi bölgesel mi olduğu incelenmelidir. Türkiye ve İsrail ilişkilerinin hem Ortadoğu ayağı hem de küresel siyaset ayağı vardır. Ortadoğu'nun doğusu olarak, İran ayağı ve Azerbaycan'daki İsrail varlığı nedeniyle Kafkasya ayağı vardır. Türkiye'nin, Mısır ile başlayan, İsrail ve BAE ile devam eden normalleşme ilişkisi çerçevesinde yeni oluşan Ortadoğu mimarisi içerisinde dışarda kalmamak ve bu yeni mimari içerisinde, son on yıldaki kayıplarını telafi etmek amacıyla yeni arayışlara girdiği düşünülebilir. Türkiye ile İsrail'in görüşmelerinin de bunun uzantısı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu normalleşmelerin ucu, Türk-ABD ilişkilerine kadar varacaktır. İsrail ile Rusya'nın son beş yıldır özel ilişkileri olduğu ve özellikle Rusya'nın, Suriye üzerinden İsrail üzerindeki etkisini artırdığı aşikardır. Hatta İsrail'deki yeni hükümet de Netanyahu ve Putin'in kurduğu özel ilişkileri İsrail adına

16 Alon Pinkas, "On the Verge of Political Turbulence, Turkey Is Likely to Ally With Israel in the Near Future", *Haaretz*, 16 Kasım 2021.

kaybetmeme iradesi göstermiştir. Dolayısıyla, siyasi iktidarların geçiciliğine rağmen, devletlerin aklı ve sürekliliği vardır. Bu çerçevede, İsrail dış politikasında bunun yansımasını görmek mümkündür. Rusya ve İsrail yakınlığının, İsrail ve Türkiye yakınlığına sebep olmadığını, İsrail ile ilişki kurmayan bir Türkiye'nin Rusya'ya daha fazla muhtaç olmasının, Rusya tarafından daha arzu edilir olduğu düşünülebilir. ABD, bu yakınlığın neresindedir diye bakılacak olunursa, BAE Veliaht Prensi'nin Türkiye'ye yapacağı ziyareti bu soru çerçevesinde düşünmek mümkündür. Trump'ın tamamen geri çekilme politikasından farklı olarak Biden, bir mimari yapı kurulması çerçevesinde geri çekilme politikasını gündeme getirmişti. Dolayısıyla ABD'nin, İngiltere'nin de teşviki ile bu işe karşı olmadığını, kolaylaştırıcı hatta talepkar pozisyonda olabileceğini düşünmek mümkündür. BAE Veliaht Prensi'nin ziyareti hem İsrail hem de BAE ile bir normalleşmenin önünü açarak, Türk-ABD ilişkilerinde de normalleşmeyi beraberinde getirebilir.

Avrupa Ordusu

Türk devlet geleneğinin, kara kuvvetleri ile başlayan 2200 yıla yakın geçmişi vardır. Her millet aynı formasyonla ya da aynı paternle oluşmaz. Türk Devleti'ni Türk ordusu yaratmıştır ve ordunun içinden çıkan bir devlet kavramı Türklere özgüdür. Fransa'ya bakıldığında, Fransız milleti ve devletinin marşlarında da söylendiği gibi, sivil bir hareketle oluştuğu, İngiltere'de ise aristokrasinin, kraliyet ve burjuvazi ile olan ilişkilerinin devlet oluşumunda belirleyici olduğu görülür. Bu nedenle devletin oluşumu kolay bir süreç değildir. Hegel'in tanımladığı gibi bir *Geist* yani ruhtur devlet. Ordu da devlet gibidir. Yan yana asker dizmekten ibaret değildir, kendine ait ritüelleri ve kuralları vardır. Fakat bunların varlığı da yetmez, çünkü bunların oluşması için ruhun varlığı gerekir. Türklerin, kendilerinde olan bir şeyin, kendileri dışındakilerde de olduğunu zannetme yanılgısından kurtulması gerekir. Fransa'ya bakıldığında, Napolyon için bile Fransız ordusu kurmak zor olmuştur. Avrupa XIX. yüzyılı, Mazzini'nin

bahsettiği, her milli devlete, bir milli ordu tartışmaları ile geçirdi. Beethoven'in *Eroica* olarak bilinen, 3. Senfonisi'ne Napolyon ilham vermiştir. Bugün de Avrupa Ordusu kurulması planlarının başını Macron çekmektedir. Macron da Napolyon gibi bir Korsikalı olma hevesindedir. Fransızların Avrupalılık kimliği yaratma hevesleri hep olmuştur. Fransızlar, diğer uluslara da kendi kimliklerini aşan vaatlerde bulunur, çünkü büyük idealler ortaya koymadan diğer ulusları etkilemek ve peşinden sürüklemek mümkün değildir. Nitekim modern dönemin gerçeği de budur. Sovyetler Birliği sosyalizm şemsiyesi altında, bütün uluslara kısmen zor yoluyla evrensel; evrensel olması nedeniyle cazip vaatte bulunduysa ya da ABD, ideolojinin ötesinde insanlığa tüketim tercihi verdiyse, Fransa da Avrupalılık kimliği sunmaya çalıştı. Fakat Fransa'nın bu çabaları bir yerde tıkandı. 1976'da, AB ile uyum amacıyla, Giscard d'Estaing döneminde, devlet başkanı kararıyla Fransa, kendi bayrağındaki laciverti açık maviye çevirmişti. Bu karar, Avrupalılık kimliğinin altını çiziyordu. Macron'un açık maviyi laciverte çevirmesi, nasyonalizasyona yönelmedir. Macron, bir yandan Avrupa Birliği Ordusu kurma amacındayken bir yandan da Avrupa Birliği mavisinden Fransız mavisine yani nasyonalizasyona yüzünü çevirmektedir. Avrupa'nın insanlığa en büyük hediyesi, eşitlik ve kardeşlik değildir, mavinin temsil ettiği özgürlük kavramıdır. Eşitlik ve eşitliği temsil eden kırmızı renk Sovyetler Birliği tarafından alındı. Kardeşliği, aristokrasiyi temsil eden beyaz ise İngiltere tarafından zapt edilmişti. Avrupa'nın insanlığa verdiği en büyük hediye özgürlüktür. Özgürlük kavramının rengini Avrupa Birliği'nden alıp, Avrupalılık kimliğini vurgulayarak yeniden Fransa'ya ait kılmak, Fransa'nın büyük çelişkisidir.

–XI. Aralık 2021–

Küresel Aktörler

Bazı hukuki statüler pek çok şeyi gösterebilir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş tane daimi üyesi vardır ve bu beş üyenin

hukuki statüsü pek çok şeyi açıklar. Bu grubun içerisinde olmayan Almanya'ya bakıldığında, Almanya'nın genel olarak önemli bir güç olduğu, ancak küresel güç projeksiyonu yani küresel bir strateji izleme, bölgesel ya da küresel etki yaratma kapasitesi olarak bakıldığında kapasitesinin olmadığı görülmektedir. Avrupa Ordusu meselesinde de bakıldığında, bu fikrin Fransa'nın zihin dünyasının ürünü olduğu görülür. Almanya'nın bu çerçevede konumu, Fransa'nın fabrikası olmaktır. Almanya'nın küresel bir söz söyleme yetkisi ya da bir devlet mekanizması yoktur. Almanya'nın bu güce erişmesi, bir nevi ABD'nin ve dünyanın ciddi bir felakete doğru gitmesi anlamına gelir. Nitekim Almanya'nın akla sahip olduğu dönemler, tarihsel açıdan insanlık için pek hatırlanmak istenilen dönemler değildir. Almanya'nın kapasitesinin taşeron olmaya yettiğini görmek gerekir. Türkiye'de, Almanya'nın siyasette bazı konular düzleminde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ermeni Soykırımı iddiaları karşısında Almanlar, Holokost geçmişleri nedeniyle yalnız kalmak istemedikleri için Türklerin de soykırım yaptığını dile getirirler. Benzer şekilde, etnik azınlıklar, kimlik meseleleri üzerinden Türkiye üzerinde çalışmalar yaparlar. Bu çalışmalar, ABD kampüslerinden çıkmış gibi görünse de ağırlıklı olarak arkasında Almanların olduğu görülür. Dolayısıyla, Almanya'nın ölçeği yalnızca bu kadardır yani Almanya'nın bir Hindistan projeksiyonu yoktur. Dahası, Rusya ile panzer yürütmeden gaz alması, Almanya açısından büyük kapasite göstergesidir. Alman devlet mekanizması, Nürnberg Yargılamalarından bu yana ABD'nin bir uzantısıdır. ABD, Almanya üzerindeki kontrolü bırakmaz.

Fransa'ya bakılacak olunursa, Fransa'nın tarihinde de Gaulle bir kırılma noktasıdır. İkinci Dünya Harbi'nden sonra ABD, NATO'nun yanı sıra ekonomik ve kültürel hegemonyası sayesinde bütün müttefiklerinin üzerinde kontrol sağlarken, Fransa bu güce başkaldırdı. Bu başkaldırı özerk bir dış politika izleme, NATO'nun askeri kanadından çıkma, dünyaya yeni bir şeyler söyleme ve Amerikanizasyona karşı farklı kültürlerin var olabileceğine ikna etme üzerineydi. Bu akıl,

nükleer silahları, NATO içerisinde koruma altında olan, stratejik olarak Sovyet tehdidinden uzak, ENA gibi bir kurumdan, bürokratik ve entelektüel güç devşiren özerk bir Fransa'nın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dolayısıyla, Fransa, şu an fiili siyasette zorlansa da insanlığa kattığı önemli şeyler vardır. Bugün gelinen nokta Fransa açısından, *décadence* olarak değerlendirilebilir. Bugünün Fransa'sı de Gaulle'ün hatta Mitterand'ın Fransa'sı değildir. Fakat de Gaulle, dünyanın yaşadığı hızlı Amerikanizasyon süreci içerisinde dik durarak, Fransa'nın temellerini atmıştır. Cezayir Krizi esnasında, Cezayir'den Fransa'nın çekilmesini savunan ve Cezayir'de Fransa'nın katliam yaptığını söyleyen Sartre'ın yargılanması isteyen de Gaulle taraftarlarına, de Gaulle *"Hayır, Sartre Fransa'dır"* dedi. Bu ifade, Charles de Gaulle'ün kültürel ve siyasal hegemonya yaratmasının en önemli göstergesidir. Aydınına sahip çıkma olarak okunmalıdır. Dolayısıyla de Gaulle, akıl yoluyla stratejik özerklik kazanarak devleti yönetmeyi başarabilmiştir. Her ne kadar şu anda Fransız siyasetinin *décadence* içinde olduğu, Sarkozy ve Macron gibi figürleri var ettiği düşünülse de geçenlerde, Mitterand'ın danışmanlığını da yapmış olan ekonomist Jacques Attali'nin *"Fransa, batan bir imparatorluğun ücra bir taşra eyaleti olarak kalmaya mahkum değildir"*[17] ifadesini kullanması, Fransa'nın tarihsel paterninin çok da değişmediğini gösterir. Batan bir imparatorluktan kasıt, Soğuk Savaş döneminde kurulmuş ABD merkezli bir Amerikan imparatorluğudur. Fransa bunun ücra vilayeti olmak zorunda değildir, dolayısıyla Fransa'nın kaderi bu değildir. Bu yaklaşımın izlerini Sarkozy'nin, Kaddafi'nin parasına el koyduktan sonra Libya'yı bombalamamasında görmek mümkündür. Sarkozy, stratejik bir aktör olarak ABD henüz hiçbir şey yapmazken Afrika Açılımını başlattı. Macron da bunu devam ettirdi. Macron Körfez'e giderek, Sahel bölgesindeki etkisini hesaplamaktadır. Bunun yanı sıra çıkarları çerçevesinde Yunanistan gibi bir aktöre destek vermektedir. Dolayısıyla, BMGK'deki hukuki statü de Fransa'nın gücünü göstermektedir.

17 Jacques Attali, "Une province oubliée d'un empire en déclin", 22 Eylül 2021, https://www.attali.com/geopolitique/province-oubliee/

İngiltere'ye bakılırsa, İngiltere'nin, kendi devlet belgelerinde gösterdiği gibi geri döndüğü ve küresel strateji ilan ettiği görülmektedir. İngiltere, geri dönmekle birlikte, Boris Johnson'dan hiç hoşlanmayan, hatta genel olarak İngilizlerden hoşlanmayan Biden'ın yönettiği Amerikan *establishment*ına da kendi varlığını kabul ettirdiği görülmektedir. İngiltere, belli bölgelerde yetki kazanımı da sağladı. Dolayısıyla ABD ile taşeronluktan ziyade, ortaklık çerçevesinde ve bu ortaklıkta hisse payını artıran bir İngiltere'nin varlığı söz konusudur.

ABD'ye bakılırsa, yaşadığı ekonomik zorluklara rağmen, son bir ay içerisinde yarım milyon yeni istihdam yaratıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, büyük bir güçten bahsedilmektedir, yani hızlandığı zaman inanılmaz hızla büyüyen, inanılmaz hızla agresifleşebilen ve bazen de kendi içine kapanabilen bir yapı söz konusudur. ABD'nin bir ricat yaşadığının ama bunun yeni bir atılım öncesi ricat olduğunu görmek gerekmektedir. ABD bu amaçla, Kanada, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı da içeren Anglo-Amerikan blok oluşturmaya çalışmaktadır. Bu blok, bu haliyle bir öz olarak değerlendirilmelidir. Bu yapıya, büyük ihtimalle Hindistan'ın ve başka müttefiklerin de katılacağı düşünülmelidir. Bu çerçevede İngilizlerin, tarihsel varlıklarını ve bazı miraslarını da ABD için kullanıma açtığı görülmelidir.

Çin'e bakılacak olunursa, Çin dünyanın yükselen gücüdür ve gelecek on yıl içerisinde de dünyanın en büyük ekonomisi olması beklenmektedir. Ekonomik alanın yanı sıra Çin, askeri anlamda da meydan okuma kapasitesini günden güne arttırmaktadır. Fakat Çin'in belli kısıtları olduğu da unutulmamalıdır. Çin'in karasal bir aklı vardır, yani Çin, deniz aklını çok iyi beceremektedir. Tarihsel olarak bakıldığında Braudel, Çin'in üç defa dünyaya açılmasının iki tanesinin deniz yoluyla, bir tanesi kara yoluyla olduğunu belirtir.[18] Çin'in bu dönemde deniz üstünlüğü konusunda, İngilizlerin ve Amerikalıların önünü kestiğini de tespit etmek gerekir. Bunun yanı sıra Çin'in siyasal ve toplumsal alanda otoriteryanizm yönetiminde

18 Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism 15th-18th, Vol. III: The Perspective of the World Century*, University of California Press, 1992.

olduğu ve Komünist Parti idaresinin cazip bir sistem sunmadığı görülmektedir. Kültürel yapıya bakılacak olunursa, Çin'in genç nüfus için cazip bir yaşam alanı sunmadığı görülmektedir. Çin'in etnik azınlıklar konusunda, Uygur Türkleri ile yaşadığı sorunların yanı sıra siyasi, hukuki ve toplumsal olarak, Tayvan ve Hong Kong konusunda da sorun yaşadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu genel sorun alanları çerçevesinde, Çin'in ABD merkezli olan, İngiltere'nin partner olarak destek verdiği bir bloka karşı mücadelesi kolay olmayacaktır.

Son olarak Rusya'ya bakılacak olunursa, Rusya'nın ilk olarak, demografik olarak düşen bir güç olduğu tespit edilmelidir. Geniş coğrafyasına rağmen, Rusya'nın 145 milyon nüfusu vardır ve bu nüfusun büyük bir bölümü Uralların batısında, dar bir alanda yaşamaktadır. Dolayısıyla, demografik dengesizlik söz konusudur. Bunun yanı sıra Rusya'nın ekonomik açıdan teknik rakamlar üzerinde büyük başarılar sergilediği görülse de; üretim yapan, istihdam yaratabilen ve marka üretebilen bir ekonomi olmadığı açıktır. Bunlar Rusya açısından ciddi sıkıntılardır. Rusya'nın gücünü konsolide etmesini sağlayan olanaklara bakılırsa, Rusya nükleer ve askeri gücü ile uluslararası politikada mücadele etme iddiasını sürdürmektedir. Bu mücadelede Rusya'nın temel derdi, yaklaşan ABD-Çin rekabetinde kendisine yer edinebilmektir. Bu doğrultuda Rusya, batısındaki sorunları çözebilmek için, Çin ile olan ilişkilerini olabildiğince iyi tutmaya çalışmaktadır. Fakat Rusya bir noktada, ikna olursa Çin'e karşı, Batı blokuna eklemlenecektir. Rusya, Balkanlar, Doğu Avrupa ve Baltık'a kadar giden ve kendisini terbiye etmek için kullanılan bir hat üzerinde, sınırların belirlenmesi ve bu alanlardan saldırı alamayacağına dair garanti istemektedir. ABD-İngiltere bloku ise bir nevi pazarlık süresince Rusya'yı tedirgin edeceğini ve kolay kolay Rusya ile anlaşmayacağını dile getirmektedir. Putin *"Biz çatışmak istemiyoruz. Biz sadece Batı'nın askeri kuvvetlerinin, Rusya sınırına daha fazla yaklaşmasını engelleyecek ve bunu bizim de ikna olacağımız anlaşmalarla garanti altına alacak, geniş anlaşmalar çerçevesi istiyoruz"* şeklinde açıklama yaparak, ABD'ye Yalta yapacak ve dünyayı

paylaşacak güçte olmadığını, sadece sınırlarına yakın olan bölgeler konusunda garanti istediğini dile getirdi. Bu garanti alma-verme süreci içerisinde, ufak tefek itiş kakışların ve kontrolden çıkarsa bir çatışmanın yaşanma ihtimali vardır.

İngiliz Aklı

MI6 başkanı Richard Moore *"Dijital Çağda İnsan İstihbaratı"* başlıklı konuşmasında İngiltere açısından kritik konular düzleminde açıklamalarda bulundu. Moore, birinci maddede Çin, ikinci maddede Rusya, üçüncü maddede İran, son başlık olarak da uluslararası terörizm üzerinde duran açıklamalarda bulundu. Rusya, Hindistan üzerinde oldukça etkilidir. Bu çerçevede, Pakistan'ın İngiltere için vazgeçilmez olmadığı, Hindistan karşılığında tereddütsüz Çin'e bırakılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, burada en zor durumda olan Pakistan'dır denilmesi yanlış olmayacaktır. Hindistan üzerindeki Rusya etkisine rağmen, Rusya'nın ana strateji içerisinde Çin'e karşı ABD-İngiltere bloku için gerekli olduğu unutulmamalıdır. Özellikle ekonomik ilişkilere bakıldığında ABD, Rus oligarklarının parasının girişiyle alakalı yasa çıkarırken, İngilizlerin uluslararası politikada Rusya karşıtlığı deyince ilk akla gelmelerine rağmen bu tarz bir politika izlemediği görülmektedir. Dolayısıyla Rusya'dan gelen paraların, Londra piyasası için önemli olduğu tespit edilmelidir. İran konusuna bakılacak olunursa, Moore'un İran açıklamasını Ortadoğu'da ABD'nin beceremediği Sami kardeşliği işini İngiltere'nin devraldığını ve İngiltere'nin, Sami blokun tehdit olarak gördüğü İran'a karşı, Sami blokunu yanına çekme çabası olarak değerlendirmek gerekir. İran konusunda bir diğer mesele, Çin'in Pakistan üzerinden İran'a kadar gelmesiyle birlikte, Çin'in batı sınırının, Kasrı Şirin sınırı olmasından kaynaklanmaktadır. Son olarak, uluslararası terörizm konusuna bakılırsa bu konu, uluslararası politikanın anahtar konusudur. Uluslararası terörizm, bir tür meşrulaştırma işlevi görmektedir. 1975 AGİT sürecinde Helsinki'de *insan*

hakları konusu ortaya atılmıştı ve bu iki kelime Sovyetler Birliği'ni dağıtmıştır. AGİT çerçevesinde insan hakları kavramı, Helsinki'de 1975'te gündeme geldikten sonra Sovyetler Birliği'nin zayıf karnı olarak, Sovyetler Birliğini darmadağın etmiştir. Bugünün de anahtarı ve kullanışlı kavramı, uluslararası terörizmdir.

Rusya'nın BM Açılımı

Putin ve Modi'nin, ortak silah üretim anlaşmaları imzalamaları ve silah ticaretinde doların kullanılmamasıyla alakalı adım atmaları, Hindistan'ı CAATSA yaptırımları dışında bırakacak bir mekanizma sağlamıştır. Rusya, dünyanın yapısına uyumlu olmadığı gerekçesiyle, BMGK'nin yapısının değiştirilmesi gerektiğini dile getirmektedir. Rusya'nın, Güvenlik Konseyi'ne daimi üye olmasını talep ettiği üç ülke vardır. Bunlar, Güney Afrika, Hindistan ve Brezilya'dır. Rusya, bu üç ülkeden Brezilya konusunda ısrarcı olmasa da ABD'nin arka bahçesinde yer tutmaya çalışan bir Rusya olduğu gerçeğini görmek gerekir. Dolayısıyla, Rusya'nın ekonomik gücü ve demografik yapısı, küresel güç olmasına izin vermese de Rusya'nın son yirmi yıllık dış politika hamleleri, entelektüel gücünün çok farklı olduğunu göstermektedir. Rusya, Batı'nın dağınıklığından oldukça iyi yararlanmaktadır. Burada önemli olan noktalardan bir tanesi, Çin ile gelişecek olan mücadelede Hindistan'ın mutlaka ve mutlaka Anglo-Amerikan bloka eklemlenmesidir. Hindistan konusunda, Rusya ve Hindistan'ın tarihsel birlikteliği olduğunu hatırlamak gerekir. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin networkleri, Sovyetler Birliği dağılınca ortadan kaybolmamıştır ve bazı yerlerde, bu networkler oldukça canlıdır. Hindistan, Rusya açısından böyle bir önem taşımaktadır.

Batı ve Kıyısı

Batı kavramı, tartışmaya açık bir kavramdır. Stefanos Yerasimos, Batı ve Ortodoksi üzerinden ayrım kurarak, Batı'yı ve Doğu'yu tarif

eden şeyin Batı Roma ve Doğu Roma olduğunu ileri sürmüştür.[19] Fakat bugünün dünyasında Batı denen kavram ne ifade ediyor diye bakılmalıdır. Mesela, Batı kavramını dar çerçevede tanımlayan Brzezinski'nin tasnifinde Rusya ve Japonya, Batı kategorisinde değerlendirilir. Dolayısıyla, Batı ve Doğu kavramları ya da Batı ve gayrı olanlar, açıklayıcı kavram olarak değerlendirilememektedir. Ortodoksluk Batılı olmayanı tanımlama aracısı ise Batı neden Ukrayna'yı almak için bu kadar diretiyor ya da Romanya ve Bulgaristan neden NATO'nun içinde soruları gündeme gelir. Batı ve Doğu kavramları, bu çerçevede izah edici kavramlardır ama bugünün uluslararası politikasını, hatta yeri gelir XIX. yüzyılın uluslararası politikasını izah etmekte güçsüz kalabilir. 1856 Paris Anlaşması ile Osmanlı Devleti de hukuki olarak Batılı güç olarak kabul edildi. 1815 Viyana Düzeni, Batı'yı formüle eden, Batı'yı yapılandıran, kendisini de Batı'nın parçası olarak gören Rusya'nın ve Metternich'in imalatıdır. Ancak burada gözden kaçmaması gereken husus, Rusya ve Türkiye açısından Batı içinde tanımlanmak, tahterevalli gibidir. Birisi Batı'nın parçası olduğunda, diğeri genelde Batı'nın dışında kalır. Diğeri Batı'nın parçası olduğunda diğeri Batı'nın dışında kalır. [20]Batı'nın hemen kıyısında yer alan bu iki gücün yaşadığı, istisnai örnekler de vardır. Bu çerçevede istisnai bir dönem örneği, III. Alexander ile II. Abdülhamit dönemidir.

Amerikan Siyaseti

ABD'nin aklı İngiliz, ruhu Fransız ve damarlarında akan kan ise Almandır. Alman, Fransız ve İngiliz idare geleneği olarak nasıl ilişki kurar diye bakıldığında, Almanlar teritoryal, yani bir yerde nasıl bir idare varsa aynısını diğer yerde kurar. Fransızlar, idare sistemi olarak, kompartman sistemini kabul ederler ama Fransızların

19 Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye I*, çev. Babür Kuzucu, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.

20 Alexander Tchoubarian, *The European Idea in History in the 19th and 20th Centu: A View from Moscow*, Frank Cass, Essex, 1994.

deniz-aşırı sömürgeleri olduğu için esneme payları da vardır. İngilizler ise tamamen esnerler. Nitekim İngilizlerin anakarada bile farklı idare yapıları mevcuttur. ABD açısından bakıldığında, ABD kişiye göre elbise diker. Araplara demokrasi elbisesi dikmez yalnızca çıkarlarına uyulmasını bekler. Bu, İngiliz aklının bir uzantısıdır. Ancak Arapların, Amerikan toplumunda ve Amerikan sermayesinde yer etmeye başlamasıyla ABD, Araplardan yavaş yavaş taleplerde bulunmaya başlamıştır. Bu talepler, Arapların ABD'ye benzemesi yönündedir ve bu talep, Fransız aklının uzantısıdır. Fransızlar için kendine benzeme meselesi oldukça önemlidir ve arzu edilir, fakat İngiliz bunu umursamamakla birlikte, kendine benzemeyi başka toplumlara layık da görmez.

ABD, İsrail'i kendisinden sayar. İsrail'e dair görüşlerinde, New York'taki Amsterdam Caddesi civarındaki Liberal Yahudiler etkilidir. Trump kısa zaman önce *"Amerikan Yahudileri İsrail'den nefret ediyor, hepsi anti-Siyonist. ABD'de Siyonizm'i biz temsil ediyoruz, yani Evanjelikler temsil ediyor"* dedi. Katolik Biden'ın ise, İsrail'in ne olması gerektiğine dair bir fikri var. Biden yönetimi iki devletli yapının ve Filistinlilerin hakları üzerinde durmaktadır. ABD yakın zaman içinde Filistin yönetimiyle birçok anlaşma imzaladı. İsrail ve ABD arasında bu açıdan bir kopuş söz konusudur. Tarihsel olarak, Katolik başkan Kennedy döneminde de benzer şeyler yaşandı. İsrail'in ilk kurulduğu dönemde ABD'nin hoşnutsuzluğu söz konusudur. Fakat 1952 yılında ABD, İsrail'in üstüne çökmüştür. İsrail'de, 1948-52 arası dönem çok taraflı dış politikanın izlendiği ama ibrenin Sovyetler tarafında olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla bugün İsrail-ABD ilişkilerine bakılırken, İsrail'in devlet yapısının, toplumsal yapısının ve Filistin sorununun çözümünün, bugünkü ABD iktidarı için önemli olduğunun akılda tutulması gerekir. Dolayısıyla, ABD-İsrail ilişkileri dalgalıdır ama ABD, İsrail'i bırakıp gitmez ya da İsrail'e mutlak karşı bir pozisyon almaz.

Beşinci Bölüm

SAVAŞ YILI (2022)

–I. Şubat 2022–

Ukrayna Savaşı'nın İlk Haftası Dolmadan

Ukrayna sorununu, Rusya-Batı ya da Doğu-Batı karşıtlığı üzerinden düşünmemek gerekir. Bu sorun, uluslararası politik mimarinin ortadan kalkmasıyla birlikte, "*machtpolitik*" (güç siyaseti) ağırlıklı, yani harbin de içinde olduğu sert bir politik döneme girildiğinin bir yansıması olarak ele alınmalıdır. Böyle dönemlerde bütün idealist yaklaşımlar geçerliliğini yitirir ve keskin bir realizm dünyaya hakim olur.

Putin, iki yıl evvel Dünya Ekonomik Forumu'nda, "*Dünya Hobbesiyen bir döneme girdi*" diyerek, aslında bütün ulus devletlerinin birbirlerinin kurdu olduğu, herkesin birbirinin ayağına basabileceği ve bunu engelleyecek uluslararası platformların bulunmadığı yeni bir dönemden bahsetmişti. Putin'in bu ifadesi, içerisinde kısmen gerçek kısmen de kendi arzusunu barındırıyordu. Batı'nın kapasitesizlik sorununun yanı sıra kendi içinde yarılmalar yaşadığı aşikardır. Fakat 1990'dan sonra güç kaybettiği inancında olan hatta onurunun kırıldığını düşünen Rusya'nın, kendi ulusal gücünü genişletmek için Batı'daki sorunların üzerine daha fazla gittiğinin, özellikle Çin'in ekonomik gücü ile beraber bu yarılmaları derinleştirmek için elinden geleni yaptığının tespit edilmesi gerekir.

Batı'nın bir kabuk değiştirme sürecinde olduğu görülmektedir. Endüstriyel toplumdan post-endüstriyel topluma geçiş tartışmaları, bilgi teknolojilerindeki hızlı ilerleme, sermaye gruplarının el değiştirmesi bu değişimin temel başlıkları olarak ele alınabilir.

Örnek olarak bakıldığında, bugün büyük otomotiv firmalarının çok büyük sermayelerinin olmadığı, buna karşın hiçbir nesnel maddi üretimi olmayan Facebook'un çok büyük bir finans sahibi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, sermaye ve finans arasındaki ilişkiler ve bunların sahipliğindeki yer değiştirmeler oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra toplumsal ilişkilerde de bu sürece bağlı olarak bir değişim gözlemlenmektedir. Bauman 1970'lerden beri yaşanan bu değişimi, Batı'nın *"telos"* kaybı olarak ifade etmiştir.[1]

Batı'nın yaşadığı iktisadi ve sosyal değişimle eşzamanlı olarak, Batı uluslararası siyasal sistemi içinde de yarılmalar ortaya çıkmıştır. Mesela, Almanya Merkel döneminde çok farklı bir politika izlemiştir. Almancada *"Doğu politikası"* anlamına gelen *"Ostpolitik"* kavramı çerçevesinde, Soğuk Savaşın en keskin döneminde Willy Brandt, *"Ben Sovyetler Birliği ile ilişki kurabilirim"* diyebilmiştir. Soğuk Savaş döneminde, yarısı Sovyet işgali altında olan NATO üyesi bir ülkenin başbakanının bu ifadesi, Soğuk Savaş dönemi içinde oldukça şaşırtıcıydı. Merkel'in başlattığı politikanın da bir tür *"neue Ostpolitik"* yani *"yeni Doğu politikası"* olduğu söylenebilir. Bu politika, Rusya'daki siyasal sistemin sorunlarını dillendirmemeyi ve oligarşik yapıyı eleştirmemeyi ve hatta insan hakları ihlalleri konusunda ahlaki bir pozisyon takınmamayı beraberinde getirmiştir. Dahası bu politika, siyasal ve ahlaki kaygıların ötesinde, Almanya'nın ekonomik çıkarları doğrultusunda Rusya ile ilişkiler kurmayı hedeflemektedir.

Fransa ise hem NATO'nun askeri kanadına dönüş yaptı hem de Sarkozy dönemi ile birlikte, yeniden *de Gaulleyen* bir politika benimsedi. Bu politika, *"Batı bloku içinde özerklik arayan"* dahası *"re-nasyonalizasyon"* olarak tarif edilebilecek ulusal politika eksenli bir çıkar politikasıdır. 2011'deki Libya müdahalesi de bu politikanın bir sonucudur. Dolayısıyla, dünyanın içine girdiği *"Belirsizlik Dönemi"*nin başlangıcı olarak bu tarihin verilmesi yanlış olmayacaktır. Fransa'dan sonra İtalya'ya bakılacak olunursa, İtalya, Batı blokunun en önemli unsurlarından biridir. İtalya, Akdeniz'in

1 Zgymunt Bauman, *Modernity and Ambivalence*, Polity Press, 1991; *Liquid Modernity*, Polity Press, 2000.

güvenliğinin sağlanmasında öne çıkmakla birlikte, özellikle ENI enerji şirketi üzerinden Rusya ile yakın ilişki içerisine girdiği görülmektedir. Dolayısıyla bütün bu eğilimler, Batı blokunda alternatif ekonomik açılımlar gerçekleştirildiğini göstermektedir. Burada tespit edilmesi gereken en önemli husus, Rusya'nın sistem karşıtı olma kapasitesinin bulunmamasıdır. Nitekim Rusya, Batı sisteminde bazı çatlaklarda politika üretebilmiştir. Dolayısıyla asıl kırılma, nükleer silah sahibi Rusya'nın, geri kalmış ve Batı'nın ekonomik, siyasal sistemine uygun olmayan sistemiyle Batı'ya eklemlenme mücadelesinden ziyade, Çin'in tam bir meydan okumaya kapasitesi ile ortaya çıkmasıdır. Çin, bu ortaya çıkış ile uluslararası sistemdeki bütün dengeleri altüst etmiştir. Bu durum, özellikle Trump döneminde tüm dünyada uluslararası siyasette bir vakum yaratmıştır ve bu vakumlar, pek çok heveskar ülkenin kendi etkinlik alanını genişletme girişimini beraberinde getirmiştir. Bu eğilimler, bir sistemin çözülüşünün emareleridir. Sistemin çözüldüğü anlarda, uygun platformlar yoksa bu eğilimlerin, çatışma ya da çatışma olmasa da *"itişme-kakışma"* ile çözümleneceği öngörülmelidir. Bu noktada Trump döneminin Batısı ile Biden döneminin Batısının çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda, Trump'ın büyük oranda Rusya'nın önünü açtığı söylenebilir. Bunu tarihsel olarak, Chamberlain'in Hitler'e yaptığı gibi bir *appeasement* yani *yatıştırma siyaseti* şeklinde değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla, Trump'ın, Rusya'nın her taraftan önünü açmaktan ziyade Rusya'yı kontrol altında tutma çabası doğrultusunda bir politika benimsediği söylenebilir. Biden ise Trump'ın tam tersi bir yönelimle iktidara gelmiştir. Trump, Fransa'ya *"Biz olmasaydık siz Almanca konuşuyor olurdunuz"* diyerek, Almanya'ya *"Para vermiyorsunuz, NATO'yu ayakta tutmuyorsunuz; ben de gerekirse sizi savunmam"* diyerek, yani sopa göstererek NATO'yu konsolide etmeye çalışırken; Biden seçimden önce *"Biz Trans-Atlantik ilişkilerini güven, istikrar ve dostluğun yanı sıra ilkeler üzere inşa edeceğiz"* diyerek pozisyonunu ortaya koymuştur. Fakat Biden, ilkeler konusunda ne yazık ki birinci yılında pek çok konuda Trump'ın

söylediği noktaya geri gelmiştir. Burada üzerinde durulması gereken husus, Trans-Atlantik ilişkilerden ziyade bir Anglo-Amerikan blok oluşumudur ve bu oluşumun Kıta Avrupası'nı peşinden sürükleme kapasitesidir. Özellikle Brexit'ten sonra İngiltere'nin ulusal çıkarları çerçevesinde bir politika izlemesi ve ABD'yi de kendi izlediği politikalara eklemleyebilmesi, Boris Johnson'a ideolojik olarak taban tabana zıt olan Biden'ı, Johnson'ın istediği noktaya getirmiştir.

2021'in mayıs ve haziran ayları tüm dünyada arka arkaya zirvelerle geçti. Özellikle Biden-Putin görüşmesinde, Biden'ın *rapprochement* yani *yakınlaşma* arayışında olduğu fakat bu arayışın Biden'ın istediği gibi sonuçlanmadığı tespit edilebilir. Bu kırılma anında İngiltere'nin rolünün ve çıkarlarının iyi analiz edilmesi gerekir; çünkü bu analiz, Savaş'ın kazanan ve kaybedenlerinin daha net ortaya konulmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda, Savaş'ın kaybedeninin Ukrayna olduğu bariz bir şekilde görülmektedir. Ukrayna, topraklarının tamamı Avrupa'da olan ve 45 milyon civarında nüfusu bulunan bir Avrupa ülkesidir, ne yazık ki bu büyük ülkenin üzerinde bir savaş sürmektedir. Ukrayna'nın yanı sıra bütün bir Doğu Avrupa hattının da kaybeden tarafta yer aldığı söylenebilir. Doğu Avrupa hattının aşırı derecede silahlanması, bu hattın bütçelerinden çok fazla miktarda parayı savunmaya harcamalarını zaruri kılmıştır. Bunun yanı sıra bu hattın, uluslararası politikada siyasal söz söyleme hakkı da tamamen kısıtlanmıştır. Böylelikle, Baltıklardan başlayıp Ege'ye inen hat üzerindeki ülkelerin *"mecburi gönüllülüğü"* ile bu bölgede bir Anglo-Amerikan hakimiyeti tesis edilmiştir.

Doğu Avrupa hattının yanı sıra savaşın diğer tarafı olan Rusya'nın da kaybettiğini tespit etmek gerekir. Rusya, uluslararası hukuk açısında da meşru olamayacak bir operasyon içerisinde tüm dünyaya meydan okuyan kararıyla, kendisine yönelebilecek pek çok sempati alanını da yok etmiştir. Bunun da ötesinde Rus toplumunun içerisinde de hoşnutsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Nitekim Ukrayna ile Rusya'yı ayırmak kolay bir iş değildir ve Rusya halkında, bu konuda kerhen bir rıza yaratılabilse de orta vadede Rus milli kimliğinin daralması sonucunu yaratması kaçınılmazdır.

Rusya'nın yanı sıra Almanya da kaybetmiştir. Almanya, Rusya ile kurduğu bütün ekonomik bağlarını önemli ölçüde kaybetmektedir. Ekonomisi üretime ve dolayısıyla Rus enerji kaynaklarına bağlı olan Almanya'da ekonomik istikrarın sarsılacağı açıktır. Ekonomik istikrarın yanı sıra Almanya'nın stratejik olarak hakimiyeti altında bulunan Baltık ve Doğu Avrupa coğrafyası üzerindeki nüfuzunun da yerini ABD-Britanya etkisine bıraktığı görülmektedir. Bu kaybetme durumu, Almanya'nın stratejik bir özne olma yönündeki kapasitesini de sarsmıştır. Aynı durumun Balkanlar'a da sirayet etme ihtimali, Almanya açısından azımsanamayacak bir tehdit olarak değerlendirilmelidir. Almanya gibi diğer büyük Avrupalı olan Fransa da kaybetmiştir. Fransa'nın de Gaulleyen politika arayışları, NATO'nun konsolidasyonu ile sona ermiştir. Doğu Avrupa ile doğrudan çıkar ilişkisi bulunmayan Fransa açısından bu durum, Fransa'nın Afrika'daki açılımlarının ve hareket alanının da sınırlanmasına sebep olacaktır. Bunlara ek olarak, Fransa; İran'daki ve genel olarak Ortadoğu'daki faaliyetlerinde tıpkı Almanya gibi özne olamama sorunu yaşayacaktır. Yakın dönemde, bu stratejik ortamda Fransa'nın, Çin ile ilişkilerini kendi ulusal çıkarına göre kuramayacağını öngörmek yanlış olmasa gerekir. Bu çerçevede, AB'nin tamamen kaybeden olduğunu söylemek mümkündür.

Kaybedenlerden sonra kazanan taraflara bakıldığında, ABD'nin kazandığı aşikardır. Çünkü ABD, çok arzu ettiği NATO kontrolü altındaki Trans-Atlantik konsolidasyonu sağlamayı başarmıştır. İngiltere de Trans-Atlantik konsolidasyonun sağlanmasını oldukça arzu ediyordu. Nitekim ABD'nin yanı sıra İngiltere de rakipleri olan Almanya'nın, Fransa'nın ve Rusya'nın üçünün birden kaybetmesini sağlayarak kazanmıştır. İç politikada zor günler geçiren Boris Johnson da savaş sayesinde, bugün için durumu toparlamayı başarmıştır. İngiltere'ye ek olarak, Rusya ile tarihi ve köklü bağları olan ve Çin'e karşı Batı'nın muhtaç olduğu Hindistan da savaş sonucunda büyük güç adaylığını tescil etmeyi başarmıştır. Anglo-Amerikan blok açısından bakıldığında da Hindistan en önemli ilişki ve ittifak adayıdır. Çünkü Çin ile mücadele perspektifinde de *biricik* bir konuma

sahiptir. Hindistan gerek genç ve eğitimli nüfus yapısı gerekse jeo-stratejik konumu nedeniyle Çin ile mücadelenin vazgeçilmez parçasıdır. Anglo-Amerikan blok da bunun farkındadır.

Genel olarak çizilen resme bakıldığında, bugün asıl mevzunun Rusya olmadığını, yaşanan Ukrayna krizinin, büyük resmin küçük bir görüntüsünden ibaret olduğunu görmek gerekir. Büyük resim, Çin'in yeni dünyada nasıl konumlanacağıdır. Bugün revizyon isteyen asıl güç kimdir diye bakıldığında, pek çok aday arasında ilk sırada Çin ortaya çıkmaktadır. Çin dünya politikasının yeniden yapılandırılmasını talep etmektedir. Rusya ise ABD-İngiltere bloku ve Çin'den sonra *"iki buçuğuncu güç"* olmak için bütün dünyaya meydan okuyarak, böyle bir risk almaktadır. Bu aşamada Rusya'nın en fazla güvendiği ilişki ise Çin'den daha çok Hindistan olsa gerekir. Putin'in Ukrayna harekatını sürdürebilmesinin sebebi de Hindistan Devlet Başkanı Modi'nin Batı blokunda yer alma sözü vermemiş olmasıdır. Hindistan, *"Rusya olmadan ben orada olmam"* cümlesini bugün için açıkça söylemese de haliyle ve tavrıyla bunu dile getirmektedir. Dolayısıyla Putin'in bugün aldığı cesaret, Çin'in kendisine vereceğini ifade ettiği ekonomik destekten ziyade Hindistan'ın Çin'e karşı Batı tarafında olmak için Rusya'yı da kendi yanında istemesinde diretmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, Modi bir açıklama yapıp *"Biz bu operasyonu kınıyoruz ve dünyanın yeni bir sisteme kavuşması için Asya-Pasifik'te AUKUS ile başlayan süreçte biz de yer alacağız ve bunun yanında mutlaka ve mutlaka AUKUS'u da geliştiren bir şekilde Pasifik'te yeni bir ittifak içinde olacağız"* derse, Rusya'nın eli oldukça sıkışacaktır fakat Modi henüz böyle bir yaklaşım benimsememektedir.

Kaybedenler ve kazananlar tespit edildikten sonra Putin'in bu kararı nasıl aldığının da irdelenmesi elzemdir. Putin, elinde nükleer silahları bulunan, 145 milyon nüfusa ve dünyanın en geniş topraklarına sahip olan bir ülkenin devlet başkanıdır. Fakat bu ülkenin enerji ve silah ihracatı dışında ekonomik bir kapasitesi yoktur. Orta sınıfı son derece mutsuzdur. Devlet kapasitesi, içerisinde rıza üretecek ve ülkenin kalkınmasını sağlayacak adımları sistemli bir şekilde

gerçekleştirmeye yetmemektedir. Bunun da ötesinde daha önemli bir husus vardır. Montesquieu, İkinci Katherina'ya yazdığı mektupta mealen şöyle söyler: *"Ben bütün bu söylediklerimi buralar için söylüyorum; sizin orada olmaz"*.[2] Bu minvalde, Rusya'nın gerek coğrafi olarak gerek tarihsel olarak bir Batı demokrasisi olmayacağı açıktır. Fakat bir devlet başkanı da bu devleti ayakta tutmak zorundadır. Bu doğrultuda, belli güç odakları, iktidar elitleri ve daha da önemlisi nüfus gibi kriterlerin gözetilmesi gerekmektedir. Rusya gibi geniş bir coğrafyada 145 milyonun nüfusun varlığı ve bu oranın gittikçe azalması demografik sorunlara sebep olmaktadır. Buna ek olarak, bu nüfusun neredeyse tamamının Uralların batısında, yani Avrupa Rusya'sında yaşaması da stratejik tehlikelere sebep olmaktadır. Kocaman ve bomboş bir Sibirya'nın varlığı, Çin'in görüş alanı içerisindedir. Nitekim gelecek 50 yılın doğal kaynak deposunun bu alanda yer aldığı düşünülürse, Sibirya sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynakları ile herkesin gözünü diktiği bir alan olacaktır. Sibirya'nın yanı sıra ilgiye muhtaç diğer bir alan da Arktik'tir. Bu alan nüfus ihtiyacı açısından olmasa da teknik imkanlar ve bunların teşkilatlandırılması açısından oldukça önemlidir. Arktik hem Avrupa-Çin lojistik hattı olması hem de geniş doğal kaynaklara sahip olması nedeniyle, Rusya'nın ABD, Kanada ve İskandinav ülkeleri ile rekabet içinde olduğu bir alandır.

İnsanlık genişler ve insanlık tarihi de bu genişlemenin bir hikayesidir. Nüfus anlamında boş bir Sibirya bir vakıa olarak tespit edilmelidir. Bunun yanı sıra Rusya'da toplam nüfus içerisinde Ortodoks Slav nüfusun günden güne nispi anlamda azaldığını ve Rusya'nın Ortodoks Slav nüfusa ihtiyacı olan bir devlet haline geldiğini söylemek mümkündür. Ukrayna bu anlamda Rusya için vazgeçilmezdir. Her ne kadar Fener Rum Patrikhanesi, Ukrayna Patrikliğinin *otokefalitesini* yeni kabul etmiş olsa da inanç bağlamında köklü bir ayrımlaşma yoktur.[3] İkincisi Ukraynaca ve Rusça aynı dil grubu-

2 II. Katherina, Rusya'nın yasal ve idari sistemini reforme ederken, büyük ölçüde Montesquieu'nun 1748'de yayınlanan *Kanunların Ruhu* adlı eserden ilham almıştır. II. Katerina'nın 1767'de hazırladığı *Nakaz*'da da bu ilhamı somutlaştırmıştır.

3 Bkz. Geoffrey A. Hosking, *Church, Nation and State in Russia and Ukraine*, St. Martin Press, New York, 1991.

nun çok yakın üyeleridir ve Ukrayna'da zannedildiği gibi Ukraynaca yaygın kullanılmaz, daha ziyade Rusçanın fasih Ukraynaca ile bir melezi olarak nitelendirilebilecek *Şurjik* denilen bir dil kullanılır.

Dinsel ve dilsel ortak paydaların yanı sıra bu insanlar, Sovyetler Birliği'nde beraber yaşamışlardır. Dolayısıyla ortak bir pop kültürü vardır yani gündelik hayatlar çerçevesinde bunları birbirlerinden ayırmak oldukça zordur. Ukrayna ve Rusya ayrı yerlerdeymiş gibi görünse de bu bir yanılsamadır. Rusya'da her ailede mutlaka bir Ukraynalı vardır. Stalin'in "*homosovyetikus*" yani bir Sovyet insanı yaratmak için *"karıştırma politikası"* yoğun olarak Ukrayna bölgesi için kullanılabilir. Böyle bir çatışma Rusya açısından oldukça tehlikelidir. Dolayısıyla *"kendi kardeşine silah doğrultma"* Rus kamuoyu açısından da kabul edilebilir bir şey değildir. Bu gerçekliklere rağmen, Putin bugüne kadar cüssesi çok da olmayan bir Ukrayna milli kimliği ve milliyetçiliğini yaratma riskini göze almıştır. Nüfus ihtiyacının yanı sıra Doğu Avrupa düzlüklerinin Rusya'nın zayıf karnı olmasının getirdiği stratejik gereklilikler ve Rusya'nın kendince ulusal onuruyla, *"iki buçuğuncu"* süper güç olarak yeni dünya mimarisinde yer bulma çabası da bu riskin arkasındaki temel motivasyon kaynaklarıdır.

Rusya küresel hırsları doğrultusunda, Batı ile kontrollü mücadelesinde aktif bir politika izlemiştir. Rusya, Batı'daki merkez siyasetleri boşaltmak için uçta ve kenarda kalan aşırı siyasi hareketlere gerek Russia Today (RT) ile Sputnik ile medya üzerinden gerekse doğrudan maddi kaynaklar üzerinden destek vermiştir. Schröder'in, Gazprom yönetim kurulu üyesi olması da bu sürecin ileri bir uzantısıdır. Bir Alman Şansölyesinin Gazprom'un yönetim kurulu üyesi olması, onun bir eski Alman şansölyesi olması konusunda şüphe yaratır mı sorusunun üzerinde düşünmek gerekir. Eski Fransa Başbakanı François Fillon'un da başka bir Rus petrol şirketinin yönetim kurulunda kendisine yer bulduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu tespitlerden hareketle, Rusya'nın Batı ile birebir mücadele ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu mücadele Rusya'nın kendi sınır bölgesindeki güvenliğini sağlamak için "*meşruiyet addedilebilecek hırslarının*" bir uzantısı değildir. Rusya küresel hırsları için bütün

bir Batı sisteminin sallantıda olduğunu tespit ederek bu sistemi güçsüzleştirmek için elinden geleni yapmaktadır.

Rusya'nın küresel hırslarının uzantısını Batı dışında da görmek mümkündür. Rusya Suriye'de ve Libya'da yani Akdeniz'in doğusunda ve güneyinde Wagner aracılığıyla varlığını hissettirmektedir. Bunun yanı sıra Rusya, büyük bir askeri güçle Mali'de yani Batı Afrika'da, Somaliland'de yani Afrika'nın doğusunda Kızıldeniz'in girişini tutmaktadır. Rusya, Afrika'nın dört tarafını kuşatmakla birlikte, Orta Afrika Cumhuriyeti'ne de Brundi üzerinden asker sevk etmektedir. Güney Afrika'da ise iktisadi ve siyasi olarak etkinliğini sürdürmektedir. Rusya kendi arka bahçesinde de çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Rusya'nın iki ay önce Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü çerçevesinde, Kazakistan'daki halk ayaklanması sırasında Rus askerleri aracılığıyla inisiyatif almasını da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

Rusya'nın *"iki buçuğuncu güç"* olma iddiasına ve bu iddia doğrultusundaki etkinliğine rağmen, zor bir durumda olduğunun tespit edilmesi mühimdir. Zira Putin, mealen *"Ben yeni bir Yalta istiyorum"* dedi. Yalta demek, Roosevelt'in, Churchill'in ve Stalin'in dünyayı paylaşması demektir. Batı ise Putin bu isteğini, *"Yalta istiyorsan maliyetini ödemek zorundasın"* şeklinde yanıtladı. Rusya'nın yeni bir Yalta için ağır bir maliyet ödediği görülmektedir. Bunun yanı sıra bu yeni Yalta'nın daha keskin ve aşkın bir sonuç ortaya çıkaracağı da aşikardır. Çünkü temel sorunların öncü deprem alanı olan bu savaş, asıl meselelere giden süreçte bazı önemli belirleyenleri beraberinde getirecektir. Dolayısıyla yeni bir Soğuk Savaş olacaksa bunun tarafları ABD ve Rusya olmaktan ziyade Amerika ve Çin olacaktır. Bu durumda Rusya, kendi özerkliğini koruyarak Batı blokuna eklemlenme amacı güdecektir. Bu süreçte Rusya, önemli güç kaybına uğrayacaktır fakat *"iki buçuğuncu güç"* olarak Batı blokuna özerkliğini koruyarak eklemlenebilmeyi amaçlamaktadır. Nitekim Çin ile Batı'nın mücadelesinin Hungtinton'ın bahsettiği *"medeniyetler çatışmasına"* evrilmeye başlaması[4] Rusya'nın Batı olarak konumlandırılmasını gerektirmektedir.

4 Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, London, 1997.

Bu konumlandırma Rusya ile sınırlı kalmayacaktır. Örneğin Avrasya kelimesi, bugün *"Rusya'nın mücavir alanı"* olarak kullanılmaktadır ve *"Batı karşıtı bölge"* ya da en azından *"Batı hakimiyetinde olmayan bölge"* anlamlarını taşımaktadır. Dolayısıyla, Avrasya, bu çatışmada, *"Avrupalılaşmış Asya"* anlamını kazanabilecektir.

Bu çerçevede Azerbaycan'ın da mutlaka dikkatle izlenmesi gerekecektir. Rusya Ukrayna'ya savaşı başlatmadan iki gün önce Azerbaycan'la stratejik bir anlaşma imzaladı. Azerbaycan toprağında, geçen Ekim'den beri Karabağ özelinde Rus askerlerinin varlığı bilinmektedir. Bu askeri birlikler, Karabağ geçişini ve hatta Karabağ'ı da kontrol etmektedirler. Ukrayna cephesinde, ani bir Rus zaferinin ya da uzayan savaş ihtimalinin bu bölgede istenmedik sonuçlar yaratabileceği ortadadır. Azerbaycan'ın yanı sıra Kazakistan'da olanlardan sonra Rusya çatışma ayağını genişletirse, Rusya'nın el atacağı üç bölge vardır: Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan. Rusya, Kırgızistan'da küçük bir dalgalanmayla istediğini elde edebilir; Türkmenistan'da saray içinde küçük bir oyunla pek çok şeyi halledebilir; fakat Özbekistan Rusya için büyük lokmadır. Bu bölgenin tamamında ise Rusya'nın Ukrayna savaşındaki konsantrasyonunun Çin'in önünü açma ihtimali bulunmaktadır. Çin bu bölgedeki vakumdan istifade edecektir ve bütün bir Türkistan bölgesini İran ile de ilişkilendirerek kıtasal bir hakimiyet alanı yaratabilecektir.

Türkiye sınırlarında yaşanan bu savaş durumu, Türkiye açısından da oldukça önemlidir. Türkiye'de bu coğrafya uzak olarak algılanır, ama gerçekte durum böyle değildir. 100 yıl evvel, 1915 yılında Türk ordusunun 15. Kolordusu Batı Ukrayna'daki Lviv'deydi. Lviv, Avusturya-Macaristan toprağıdır ve 15. Kolordu burada Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile beraber Rusya ile savaşmıştır. Osmanlı imparatorluğunun son döneminde en çok gündeme gelen Özi ve Akkerman Kalesi ile Azak Denizi de bu coğrafyada yer almaktadır. Türkiye, bu coğrafyanın tarihsel olarak da parçasıdır. Ukrayna krizinde sınır komşuluğu nedeniyle Polonya ön plana çıkmıştır. Polonya, Rus karşıtlığının en önemli temsilcisidir. Fakat Polonya'nın konuşulduğu yerde Türkiye de illa ki vardır. Polonya'da çok tekrarlanan bir

atasözü vardır, *"Türk süvarisi, Vistül'den su içerse Polonya özgürdür"* Bunun manası şudur: *Burada üç tane büyük güç vardır: doğuda Ruslar, batıda Almanlar, güneyde Türkler.* Coğrafi ve tarihsel yakınlığın yanı sıra küresel mimarinin temel direkleri çerçevesinde de Türkiye bu savaşın birinci derecede muhataplarındandır. Bu doğrultuda, diğer önemli husus Akdeniz, dolayısıyla Libya ve Suriye'dir. Libya'da Rusya'nın ne yapacağı bölgedeki Türk birliklerinin varlığı nedeniyle oldukça önemlidir. Suriye konusunda ise ABD-Rusya arasında denge siyaseti içerisinde sorunları öteleyebilen Türkiye'nin bu imkandan mahrum kalabileceği gibi yeni imkanlarla da karşılaşabilme ihtimali de vardır. Stratejik gerekliliklerin ötesinde diğer önemli husus ekonomidir. Bu aşamada tedarik önemli bir başlıktır. İlk olarak, Türkiye'nin Rusya'dan enerji tedarikini sürdürülebilmesi, daha ilerleyen dönemlerde ise bu tedarikin güvenliğini sağlayabilmesi gerekecektir. Enerjinin yanı sıra hububat tedariki de oldukça önemlidir. Bu yalnızca Türkiye için önemli değildir. Afrika ve diğer pek çok ülke için de hububat tedariki hayati bir önem arz etmektedir. Mesela Mısır'da ayaklanmalar çoğunlukla ekmek yüzünden çıkmıştır ve Mısır hububat tedarikinin yüzde yüzünü Rusya ve Ukrayna'dan sağlamaktadır. Bunlara ek olarak, olası bir yaptırım durumunda, Türk şirketlerinin Rusya'daki işlerinin devamı ve hatta varlıklarının durumu da üzerinde düşünülmesi gereken konulardır. Türkiye bu aşamada, İkinci Dünya Harbi'ndeki *"İngiltere müttefikimiz, Almanya dostumuzdur"* cümlesini, hem Batı-Rusya ilişkileri çerçevesinde Ukrayna özelinde hem de daha ötede Batı-Çin ve Çin-Hindistan mücadelesinde yeniden formüle etmek durumundadır.

Son olarak, Savaş'ın Rusya tarafında nasıl formüle edildiği de bahsedilmeye değer bir başlıktır. Putin, savaş ilan ettiği konuşmasında ilk olarak Lenin'i eleştirdi. Lenin'in milliyetler prensibi, milliyetçilik üzerine kuruludur, dolayısıyla Lenin milliyetçiliği tanır ve lanetlemez. Bu kabulden hareketle Lenin, milliyetçiliği yönetilmesi gereken bir süreç olarak görür.[5] Lenin'in sosyalist düşünce içinde polemiğe girdiği

5 Vladimir I. Lenin, *Marxism & Nationalism*, (ed.) Doug Lorimer, Resistance Books, Chippendale, 2002.

Rosa Luxemburg ise milliyetçiliği tamamen yadsır ve yok sayar, çünkü Rosa Luxemburg, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çocuğudur.[6] Lenin'in politikası, devlet güçlüyken işe yarar, çünkü tanınan milliyetçilikleri yönetmek mümkündür.[7] Fakat devlet güçsüzken imparatorluk arzulanır. Putin de imparatorluk vurgusu ile Lenin'e karşı Rosa Luxemburg savunusu yapmaktadır. İdeolojik tartışmanın düzleminin bunun da ötesinde olduğunu belirtmek gerekir. Daha geniş düzlemde, ilerlemeci, liberal Anglo-Amerikan bloka eklemlenen bölgesel küçük milliyetçilikler ve bunun karşısında yer alan Luxemburgcu bir emperyallik, dindarlık ve muhafazakarlık söz konusudur. Putin'in de şu an dünyaya vadettiği tek şey *"muhafazakarlıktır"* Muhafazakarlık, kendi başına kıymetli bir değer olmakla birlikte reaksiyoner mahiyette kısıtlı kalmış *"muhafazakarlık söylemi"* muhafazakarlık olarak değerlendirilmemelidir. Rusya'nın Putin'in iktidarındaki 22 yılda *"kendince bir Amerikanizasyonu"* tercih ederek, pre-modern imparatorluk söylemi ve tutkusuna sarıldığı, ancak dönemsel refleksler ve zaruretler ile de modernizmin şahikası olan Stalin'e yönelmekten bazen imtina etmediği bir salınım içinde yolunu bulmakta zorlandığı iddiası bu çerçevede yanlış olmayacaktır. Reaksiyonun bir başka sonucu olarak reform siyasetindeki eksikliklerin de Hariciye ve Maliye gibi alanlarda olmasa da, askeriye ve istihbarat gibi alanlarda ne tarz zaaflara yol açtığı ise incelenmeye muhtaç bir konudur.

–11. Mayıs 2022–

Ukrayna Savaşı ve Ötesi

Ernesto Laclau'nun 1992'de yayımladığı *"Evrenselcilik, Partikülarizm ve Kimlik Sorunsalı"* adlı makalesi[8] dünya düzeninin bir geçiş

6 Rosa Luxemburg, *The National Question: Selected Writings*, (ed.) Horace B. Davis, Monthly Review Press, New York, 1976.

7 Max Weber, *The Russian Revolutions*, (tr.) Gordon C. Wells, Peter Baehr, Polity Press, Cambridge 1995.

8 Ernesto Laclau, "Universalism, Particularism, and the Question of Identity", *October* 61/83, 1992. https://doi.org/10.2307/778788

içinde olduğu günümüzde değerini yitirmemiş, aksine daha fazla anlam kazanmıştır. Son yirmi yılda uluslararası siyaset, her ne kadar tek, çift ve çok kutupluluk tartışmaları üzerinden ele alınarak değerlendirilse de Brexit ve özellikle de Trump'ın şedit rüzgarı ile uluslararası kavram haline gelen Trumpizm, uluslararası siyasette yeni soruları ve gerçekleri gündeme getirmiştir. 2020 başkanlık seçimlerini Biden kazanmış olsa da konvansiyonel olanın ısrarlı varlığı -Soğuk Savaş sonrası hegemonik argümanları böyle adlandırmak gerekirsehala tartışmaların odağındadır. Biden'ın uluslararası siyaset ile ilgili verdiği sözlerle aldığı kararlar uyuşmadığı için, Trump döneminin tartışmaları hala dünya gündemini meşgul etmektedir ve dünya düzeni sorunsalı yerli yerinde durmaktadır.

Son on yıl Batı toplumlarının üç temel sorunla sınandıkları bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu sorunlardan ilki, kapitalizmin kendi içinde yaşadığı krizlerin, teknolojinin ilerlemesinin de etkisiyle toplumu ve devleti dönüştürmesinin sonucunda yaşanılan sıkıntılardır. İkincisi, bölgesel boyutta yaşanılan uluslararası rekabet ve üçüncü olarak da uluslararası rekabette Çin'in önemli bir güç olarak yükselişidir. Bu sorunların siyasal düzleme etkisi sistem karşıtı hareketlerde kristalize olmuştur ve bu sistem karşıtı hareketler, Batı için karmaşık bir durum yaratmıştır. Nitekim "*Sağ popülizm*" ya da "*Sol popülizm*" gibi kavramsal çerçeveler de bu karmaşık durumu açıklamak için yetersiz kalmaktadır. (*Ubu Roi*'nın[9] dahi son on yılın popülizm literatüründen daha fazlasını açıkladığı iddia edilebilir.)

Batı'nın iç sorunlarının, Umberto Eco'nun *"Yarının henüz oturmamış durumsallığına bir geçiş"* ifadesindeki gibi bir belirsizlik durumu yarattığı düşünülebilir. Bauman ve Bordoni de *"State of Crisis"* kitaplarında bu belirsiz durumu, modernitenin yaşadığı çift yönlü bir kriz şeklinde ele almışlardır.[10] Bu krizlerden ilki devletin iktidarsızlığı iken diğeri toplumsal yapıdaki radikal değişimdir. Modernite krizinin sonuçları bu doğrultuda siyasal ve toplumsal olarak ele alınabilir. En belirgin siyasal sonucun, ulus devletlerin devamlılıkları için yarattığı ve uluslararası sistemlerin de bağlı olduğu kimlik/kolektif

9 Alfred Jarry, *Ubu Roi*, Dover Publications Inc., 2003.

10 Zygmunt Bauman & Carlo Bordoni, *State of Crisis*. Polity Press, 2016.

bilinç kaybı olduğu söylenebilir. Bu kaybın iki boyutu vardır: partiküler boyut (ülke sınırları içerisinde bütünlüğü sağlayan, millet, dil, din ve tarih gibi unsurlara referansla tanımlanan kimlik/kolektif bilinç) ve evrensel boyut (uluslararası sistemin sürekliliğini sağlayacak olan, güvenlik, adalet, demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerleri referans alan kimlik/kolektif bilinç). Evrenselcilik ve partikülarizm tartışmasının ötesinde, ulus devletlerin varlığı, uluslararası sistemi oluşturan değerlerin evrenselliğine bağlılık çerçevesinde de ele alınmalıdır. Dolayısıyla evrensel değerlerin sarsılması da bu belirsizlik/kriz sürecinin önemli bir ayağıdır. Diğer bir siyasal sonuç, meşru ve etkili yönetim araçları arayışında, siyasal iktidarların kitlelerin siyasal talepleri karşısında yetersiz kalması olarak özetlenebilir. Bu çerçevede kitlelerin taleplerinin karşılanamamasının yarattığı siyasal sonuçları, toplumsal sonuçlar ile ilişkilendirmek de mümkündür. Kitlelerin taleplerindeki dönüşüm de bu noktada önemlidir. Güncel toplumsal tartışmalarda *"kitlelerin ne istediğini bilmediği ancak ne istemediğini kesin olarak bildiği"* gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle toplumsal sonuçların diğer bir boyutu da kitlesel tüketim açlığıdır. Bu doğrultuda ortaya çıkan tüketim toplumunda tüketimin yeni bir *telos* olduğu ve toplumsal ve siyasal alanların tamamında kendine yer bulan yeni bir olgu olduğu tespit edilmelidir.

Modernite krizinin her alanda yarattığı *"akışkanlık"* modern dünyayı tehdit eden egemenlik ve demokrasi krizini de beraberinde getirmektedir. Post-modernite, ulus-üstü örgütlerin ve mikro-milliyetçiliğin, ulus-devletlerin ve hatta ulusların yerini alacağı; sosyal medya ve sivil toplum gibi yeni araçların, demokrasiyi ikame edeceği; mavi yakalı çalışan sayısının azalması ile ekonominin git gide teknolojiye daha fazla bağımlı olacağı şeklindeki iddialar üzerine kuruluydu. Bu iddialar, Brexit süreci başta olmak üzere, Trump'ın iktidara gelişiyle, geleneksel siyasetin rüzgarı ve geleneksel toplumsal dinamikler, post-endüstriyel ekonomik ilişkilere ve liberal vaatlere bağlı kurmaca toplumsal değerlere karşı çıkmaya başlamıştır. Karatani'nin *"devlet-sermaye-millet"*[11] paradigmasından hareketle de sermayenin devlet

11 Kojin Karatani, "Beyond capital-nation-state", *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 20(4), 2008, pp. 569-595.

ve millet aleyhine genişlemesinin pek çok sorun yarattığı ileri sürülebilir. Dolayısıyla, görevde olan ABD Başkanının hesaplarını askıya alan sosyal medya tekellerinin, devletin meşruiyetinin en temel göstergesi olan *"şiddet tekeli"* kavramı ve bu çerçevede sansür yetkisini kendisine mal etmesinin şok edici bir etki yaratması gerekmektedir. Bu süreç bir tür *"devletsizlik"* hali olarak değerlendirilebilir.

Batı'nın iç sorunlarından sonra ikinci sorun alanı olarak bölgesel rekabete bakıldığında, bu meseleyle ilgili olarak hem Münih Güvenlik Forumu'nda *"Batısızlık"* hem de Dünya Ekonomik Forumu'nda *"Hobbesçu Uluslarası Ortam"* olarak tanımlanan son on yılın almanakları, dünyanın hemen hemen tüm bölgelerinde uluslararası siyasetteki boşluklar ve *"hafif"* çatışmalar hakkında yazdılar. Bu rekabet alanlarının, Suriye, Irak, Afganistan ve Libya dahil Orta Doğu; Afrika, özellikle Sahel bölgesi ve Doğu Afrika kıyıları; Güney Amerika'daki demokrasi krizleri, özellikle Venezuela; Doğu Avrupa, özellikle Ukrayna gibi geniş silsilede gerçekleştiği görülmektedir. Milyonlarca insanın ölümünün yanı sıra açlık ve evsizlik gibi *"küçük"* olarak nitelendirilen krizler de *"Batısızlık Dönemi"*nde yaşandı ve bunlar *"Batısızlık"*ı hegemonik gerileme çerçevesinde daha da güçlendirdi. Hegemonik gerilemenin sonucunda *"Batı'nın Kıyısında"* (Rancière'e atıfla) kalan aktörler, alçalmakta olan Batı'ya karşı daha da yükseldi. Bu dönemde Rusya, Hindistan ve Brezilya gibi küresel etkileri olan bölgesel güçlerin yanı sıra İran, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Mısır, Suudi Arabistan gibi bölgesel güçlerin de Batı'ya meydan okuyan aktörler olduğu aşikardır. Batı'ya meydan okuyan güçlerin ötesinde Batı'nın da kendi içinde bir yarılma ve belirsizlik içerisinde olduğunun tespit edilmesi gerekir. Özellikle Brexit, Fransa'nın bitmeyen de Gaullecü içgüdüleri ve Almanya'nın *"Neue Ostpolitik"*i Batı içindeki bölünmenin önemli göstergeleri olarak ele alınmalıdır.

"Batı'nın Kıyısından" ve Batı'nın içinden gelen bu tepkiler, Batı hegemonyasını yıpratsa da sistematik meydan okumanın Çin'den geldiği tespit edilmelidir, çünkü Çin'in meydan okuması küresel hakimiyet arayışının bir uzantısıdır. Zira *"Çin karakterli Bretton Woods"* üzerinden yürütülen tartışmalar, topyekun bu meydan okumanın

yansıması olarak değerlendirilmelidir. Batı hegemonyasının temeli olan ve bu hegemonyayı güçlendiren Bretton Woods, esas olarak ABD'nin ekonomik egemenliğinin bir nişanesiydi. *"Altın penceresini kapattığını"* ilan eden Nixon'un küresel dünyada yarattığı Nixon Şoku'na yani sabit para rejiminin çöküşüne rağmen dolar uluslararası para hiyerarşisindeki yerini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu noktada, Çin'in cari ekonomik başarıları; Nixon Şoku'ndan beri hükümetlerin ve merkez bankalarının mevcut ekonomik sistemi yönetmekte yaşadığı sorunlar; Hindistan ve Rusya gibi küresel etkileri olan bölgesel aktörlerin yeni sistem arayışlarına yönelik yaklaşımları doların hakimiyetine son verme potansiyeline sahip olabilir. Uluslararası ticaret sisteminde her zaman tek para birimi egemen olmuştur, fakat bunun istisna olduğu iki dönem vardır: Napolyon Savaşları ile iki harp arası dönem. Kur değişiminin köklü ve devrimsel bir dönüşüm olduğu düşünülürse, yeni bir dünya düzeninin söz konusu olduğu görülebilir.

Bu yeni dünya düzenine yöneliş, bir gün içerisinde gerçekleşmemiştir. Bu yöneliş, *"Belle époque II"*nin yirmi yılı boyunca yaşanan bir sürecin uzantısıdır. Berlin Duvarı'nın yıkılmasından hemen sonra, *"yeni ve özgür bir dünya"* slogan haline gelmişti; diğer bir deyişle, Francis Fukuyama'nın dediği üzere *"tarih sona ermişti"*[12]. Son on yılda liberal değerler çerçevesinde serbest ticaretin yapıldığı özgür dünya olgusu, yeni bir soğuk savaş ortamında Batı tarafından terk edilen ilk ilkelerden biri oldu ve bu yaklaşım Çin'in küresel bir güce dönüşmesine de yardımcı oldu. Özellikle son birkaç yılda yaşanılan olayların hatırlanması, bu bağlamın kurulmasında açıklayıcı olacaktır. Bu olaylardan en önemlisi ABD seçimleri öncesinde Trump ve Biden arasındaki genel tartışmadır. 2020 ABD seçimlerinin topyekun bir çelişki ve hatta bölünmüş bir toplumun yansıması olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Trump'ın iç siyasetteki pozisyonu *"geleneksel"* muhafazakar (burada *"geleneksel"* nitelendirmesi *"neo"*

12 Francis Fukuyama, "The End of History", *The National Interest*, Summer 1989, s. 18.

biçiminden ayırmak için kullanılmaktadır) iken Biden, liberal ve hatta Avrupa açısından *"sosyal demokrat"* kimliğe sahiptir. Uluslararası siyasette Trump müttefiklerini ABD'ye muhtaç hale getirecek *"kontrollü bir boşluk"* yaratırken, Biden eski müttefiklerle *"güçlendirilmiş ittifaklar"* kurarak ABD'yi dünya sahnesine yeniden çıkartmak istemiştir. Bu farklılaşma ekonomik alanda da geçerliydi. Trump geleneksel endüstri yanlısı tavır sergilerken, Biden bilgi ve hizmet sektörlerini destekleyen *"ilerlemeci"* bir yaklaşım benimsemiştir. Uluslararası ekonomik ilişkilerde Trump merkantilizm yanlısı iken, Biden serbest ticaretin savunucusu olmuştur. Fakat bugün gelinen noktada ultra-liberal *Weltanschauung* ile Biden'ın, *"Büyük Sıfırlama"*[13] vaatlerinin yanı sıra post-endüstriyel rüya, ilerlemeci toplum ve ABD yeni dünya düzeni vaatleri sunan seçim öncesindeki Biden ile İkinci Dünya Harbi sonrası görkemli Amerikan rüyasına gönderme yapan, sanayi toplumu ile dünya liderliğini elinde tutan bir ABD tahayyülünün sahibi muhafazakar Trump arasında altın oranı yakalamaya çalıştığı söylenebilir. Bunun oldukça zor bir denge olduğu açıktır.

Biden ya da herhangi bir Demokrat/Cumhuriyetçi Başkan, bugün ve hatta yakın gelecekte ABD'nin geleneksel endüstriyel ve post-endüstriyel ekonomilerinin bir arada var olma ihtiyacına dayanan ikili toplum sorunlarıyla uğraşmak zorunda kalacaktır. Bu sorunlara ek olarak ekonomik zorluklar, toplumsal ve siyasal bölünmeler, muhafazakar tepkiler ve seçim zorlukları da bu listeye eklenmelidir. Bu sorunların çözülmesinde, medenileşmenin bir yolunu vaat edebilecek yeni bir *telos*, yeni bir *habitus*, yeni bir *modus vivendi*, yeni bir *Amerikan statükosu* arayışı temel belirleyici olacaktır. Özellikle "*post-uygarlık*" ve "*post-truth*" kavramlarının geçerliliğini sürdürdüğü bu dönemde, bu çözüm oldukça geçerli olacaktır. Nitekim Biden'ın 2016'da Obama'yla bıraktığı dünyayı bulamadığı için hayal kırıklığına uğradığı bugünlerde, uluslararası siyasete ve yeni bir dünya düzenine dair çözüm arayışları el ele olmak durumundadır.

13 Klaus Schwab and Thierry Malleret, *Covid-19: The Great Reset*, World Economic Forum, Switzerland, 2020.

Genel olarak bakıldığında, 2020 dünyasının Batı hegemonyasından uzaklaştığı ve istikrarlı bir mimariden yoksun olduğu görülmektedir. Bu eğreti mimaride, güçlü bir rakip olarak Çin; ABD ile Çin arasında kalan eski bir rakip Rusya; çetrefilli müttefikler Almanya ve Fransa; bunların yanı sıra yükselen bölgesel güçler ve bu güçlerin küresel emelleri yer almaktadır. Bu noktada Kissinger'ın Trump dönemi için "*aksine Nixon planı*" yani Çin'i çevrelemek için ABD, Kanada, İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya'dan oluşan Anglo-Amerikan bloka Japonya, Kore, Filipinler gibi Pasifik ülkelerinin yanı sıra Hindistan'ı dahil etmek ve bu ittifaka Rusya'nın eklemlemesini sağlamak düşüncesi gerçekçi olmanın yanında Biden yönetimi için de umut vericiydi. Bu planın Şubat 2022'ye kadar geçerli olduğunu ve bu tarihten itibaren, 2021 *New Atlantik Charter* ile güçlendirilmiş olan Anglo-Amerikan blokun, Kıta Avrupası'nı baskı altına alarak ve Rusya'yı iterek, Trans-Atlantik ilişkilerini pekiştirme yolunu seçtiği gözlemlenmiştir. Bu sürecin sürdürülebilir bir seçenek olmadığı açıktır. Zira küresel bir ekonomik kriz tehdidi; Kıta Avrupası'ndan yükselen tepkiler; Pasifik'te Rusya ve müttefiklerine özellikle Hindistan'a olan ihtiyaç bu sürecin sürdürülebilirliği konusunda önemli soru işaretleridir. Bu soru işaretlerinin ötesinde, Çin, Rusya, Hindistan, Pasifik, Orta Doğu ve hatta Avrupa'nın yeni bir dünya düzeni arayışı üzerinde uzlaşmaları tehdidi varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Rusya, küresel bir tehdit oluşturma kapasitesine sahip olmasa da Çin ile birlikte hareket etmesi oyunun kurallarını tamamen değiştirecektir. Bu nedenle Rusya'nın nükleer dışındaki konvansiyonel askeri kapasitesizliği bağlamında Kış Savaşı'nı sona erdiren 1940 Moskova Musalahası, *Finlandiyalaşma* için (Rusya'nın başlangıçta kastettiğinin aksine) bir model olabilir ve Ukrayna Savaşını sonlandırabilir. Açıktır ki, Rusya konvansiyonel yetersizlikleri sonucu içinden çıkılmaz ve uzun süreçli bir yıpratma savaşının öznesi haline gelmiştir ve Savaş'ın bitimi bu halde ya Rusya'nın tamamen yenilmesi (nükleer bir gücün yenilmesinin nasıl olacağı geniş çerçevede

tartışılmak durumundadır) ya da daha çok ABD ve Britanya'nın inisiyatifleri ile belirleyecekleri bir uzlaşı ile gerçekleşebilecektir.

Maddi zorunluluklar siyaseti yarattığına göre, ABD-Çin rekabetinin taraflarının mevcut pozisyonlarını meşrulaştıracak bir siyasi söylem oluşturmaları gerekmektedir. Bu noktada, Kissinger'ın ifadesi tartışma için yol gösterici olabilir. Kissinger, tarih boyunca insanlığın dünyayı açıklamak için çeşitli yollara başvurduğu ifade etmiş ve bunun Ortaçağ'da dine göre, Aydınlanma Dönemi'nde akla göre, XIX. yüzyılda tarihe göre ve XX. yüzyılda ise ideolojiye göre olduğunu belirtmiştir.[14] XX. yüzyıl, ABD'nin, önce faşizmle daha sonra sosyalizm ile arasındaki ideolojik karşıtlıkların belirleyici olduğu bir dönem olmuştur. XIX. yüzyıl, milliyetçilikler çağıydı ve ulusal kimliklerin temeli olan, tarihsel bir yaklaşımın egemen olduğu bir yüzyıldı ve siyasetteki kitleler, o zamandan beri kimlik meselesini beraberinde getirmiştir. Ve bugün kitleler, siyasi aktörler olarak varlıklarını sürdüreceklerse, kimlik de siyasetin temel noktası olmaya devam edecektir. Buradaki temel mesele, kimliğin nasıl tanımlanacağıdır. XX. yüzyılda öncelikli kimlik, ideolojik kimlik olur iken, ulusal kimlikler de bu süreçte silinip gitmeden varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yani, ideolojik kimliklerin öncelliğine rağmen, ulusal kimliklerin de varlığı yok olmamıştır. İdeolojik ve ulusal kimliğin varlığı yok olmadan, kapsayıcı bir kavram olarak medeniyet kavramının Batı hegemonyasının yeniden kurulumunda öne çıkması, yeni dönemdeki rekabeti açıklamak, meşrulaştırmak ve uyum yaratmak için yol gösterici olacaktır.

Medeniyet(ler) muğlak ve tartışmalı bir kavramdır. Genel kanının aksine, kavram uzun süre tekil olarak kullanılmıştır. *"Biz ve diğerleri"* meselesi, modern siyasetin sorunu haline gelmeden önce, Eski Ahit'in *Sayılar* bölümünde, *"biz"* ve *"diğerleri"* yani Yahudi olmayan kişiler şeklinde ortaya çıkmıştır. Antik Yunanlılar *"diğerleri"*

14 Henry Kissinger, "How the Enlightenment Ends", *The Atlantic*, 2018, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/06/henry-kissinger-ai-could-mean-the-end-of-human-history/559124/

için *"barbar"* kelimesini kullanmışlardır. Roma, *"vahşilere karşı Romalılar"* kavramını tercih etmiştir. Dolayısıyla kavram, kimliğin evrensellik iddialarına dayanmakla birlikte dikotomiktir. Bir süre sonra, Roma tek meşruiyet kaynağı haline gelmiş ve aynı dönemde, dört Romalı Sezar hüküm sürmüştür. Biri Roma'da, diğeri, ikinci Roma'da (İstanbul), bir diğeri üçüncü Roma'da (Moskova) ve bir diğeri de Voltaire'in *"ne kutsaldı ne de Romalıydı, sadece bir yığın Almandı"*[15] diye ifade ettiği başka bir Roma'da (Viyana) hüküm sürmüştür.

XIX. yüzyılda tikelciliğin ve milliyetçiliğin meşruiyetini sağlayabilecek olan Vestfalya'ya kadar, Latince *"evrensel"* ve Yunanca *"ekümenik"* kelimesi meşruiyetin temeli olarak kalmıştır. O dönemde *"medeniyet"* kavramı, *"görgü sahibi olmak"* ya da *"edepli olmak"* anlamında kullanılmış ve kavram Mirebeau'da aristokrasiye ait *modus vivendi* olarak görülmüştür[16]. Daha sonra yine Fransız dilinde, insanlığın çağlarını kapsayacak şekilde, evrensel anlamını yeniden kazanırken; Alman dili medeniyet yerine "*Kultur*" kelimesini öne çıkartmıştır. Aynı dönemde Fransa, Rousseau'nun görüşleri temelinde cumhuriyetçi bir siyasi ulus modeli oluştururken, Almanya kendi ulus modelini, Hegel'in *Sittlichkeit*'ı (ahlak)[17] ve Fichte'nin *"Alman Ulusuna Söylevleri"*[18] üzerine oluşturmuştur. Alman tarih yazımı da özellikle Leopold von Ranke[19] ve Karl Lamprecht'in[20] fikirleri ile devlet ve ulus fikriyatına katkı sağlamıştır.

15 Voltaire, *Oeuvres complètes de voltaire*, Garnier Frères Paris, 1881, s.542.

16 Norbert Elias, *The Germans*, Columbia Unversity Press, 1998.

17 Friedrich Hegel, *The Philosophy of History*, Dover Publications, New York, 1956; *System of Ethical Life and First Philosophy of Spirit*, çev. H.S. Harris & T.M. Knox, Albany, Sunny Press, 1988.

18 Johann G. Fichte, *Adresses to the German Nation*, The Open Court Publishing Company, Chigaco & London, 1992.

19 Leopold von Ranke, *History of the Reformation in Germany*, (ed) Sarah Austin and Robert A. Johnson. G. Routledge and Sons, London, 1905; *Memoirs of the House of Brandenburg and History of Prussia during the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Haskell House Publishers, New York, 1969.

20 Karl Lamprecht, *What is History?: Five lectures on the Modern Science of History*. Ann Arbor, 1999.

Rus İmparatorluğu, Kont Uvarov'un[21] *"Çar-Kilise-Halk"* tasavvurunu geçersiz kılan II. Aleksandr reformlarından sonra, modern bir siyasi kimlik kavramı arayışı içinde, bir İmparatorluk olarak mevcut ihtiyaçlarıyla uyumlu, kimlik amaçları için kullanışlı bir çözümü, Nikolay Yakovlevich Danilevsky'nin[22] *"Rusya ve Avrupa: Slav Dünyasının Romano-Alman Dünyasıyla Kültürel ve Siyasi İlişkilerine Bir Bakış(1875)"* adlı kitabında bulmuştur. Danilyevsky, kitabında ilk kez medeniyet(ler)i kategorize etmiş ve kitlelerin bütünlüğüne kimlik oluşumlarıyla karşılık veren, *Vestfalyan* ulusçu ve modern şekilde medeniyet kavramını türetmiştir. Danilyevsky, Çar ve otokrasiyi *"emperyal (Romanik)"* bir sadakat, kiliseyi *"Ortodoksluk felsefesi"* ve halkı daha *"Cermenik ulusal bir öz"* olarak ifade ederken, Uvarov ile benzer bir yaklaşım sergilemiş fakat bir imparatorluğun modern siyaset, ulus-ötesi, yerel ve hatta bölgesel nüfuz için ihtiyaç duyduğu bir kimliği yaratması açısından Uvarov'dan daha ileri gitmiştir. Bu kavramsallaştırma, o kadar başarılı olmuştur ki Dostoyevski, bu kategorizasyonu hayatının son yıllarında benimsemiş[23], Leontiev'in[24] Bizans düşüncesi, bu kategorizasyondan türemiş, Mihail Bakunin[25] bile bu medeniyetler kategorizasyonuna dayanarak anarşinin ancak Rus ve Osmanlı İmparatorluklarında başarılı olabileceğini iddia edebilmiştir.

Rusya İmparatorluğu'nun bu yaklaşımını, İngiltere de izlemiştir, zira imparatorlukların ihtiyaçları da birbirine benzemektedir. Spengler,[26] istisnai olarak 1919'da *"The Decline of the West"* adlı

21 Bkz. Lesley Chamberlain, *Ministry of Darkness: How Sergei Uvarov Created Conservative Modern Russia,* Bloomsbury Publishing, 20XIX.

22 Bkz. Nikolai Iakovlevich Danilevsky, *Russia and Europe: The Slavic World's Political and Cultural Relations With The Germanic-Roman West,* çev. Stephen M. Woodburn, Slavica Publishers, 2013.

23 Fyodor Dostoyevski, *Bir Yazarın Günlüğü,* çev. Kayhan Yükseler, Yapı Kredi yayınları, İstanbul, 2017.

24 K. N. Leontiev, *Vizantinizm i Slavyanstvo,* Directmedia, M. 2013; Nikolay Berdyaev, *Leontiev,* Paris, 1926.

25 Mihail Bakunin, *Devlet ve Anarşi,* çev. Murat Uyurkulak, İstanbul: Öteki Yayınları, 1998; E. H. Carr, *Mihail Bakunin,* çev. Gün Zileli, Versus Yayınları, İstanbul, 2006.

26 Bkz. Oswald Spengler, *The Decline of the West,* Cambridge: Scholar's Press, 2015.

kitabında medeniyet kavramının çoğul halini kullanmaya devam etmiştir. Daha sonra Toynbee,[27] 1934 yılında "*A Study of History*" adlı kitabında Spengler'ın medeniyet(ler) üzerine fikirlerini temel almıştır. ABD' de Leo Strauss[28], daha sonra onun öğrencileri olan Samuel Huntington[29] ve Francis Fukuyama[30] da kavramın oluşumuna katkıda bulunmuşlardır. Dolayısıyla, medeniyet(ler) kavramı ABD, İngiltere veya Rusya'nın yabancı olduğu bir kavram değildir. Kıta Avrupası aklı, medeniyet(ler) kavramından uzak olsa da Hegelci bir filozof ve Rus göçmeni olan ve aynı zamanda Danilyevsky'nin fikirlerine aşina olan Alexander Kojève'nin kurucu fikirleri ile AB'nin kendisi, medeniyet(ler) kavramın bir örneği olarak kabul edilebilir. Ayrıca, emperyal düşünce kalıbına sahip ve kendi adını *"orta dünya"* anlamına gelen *Zhongguo* koyan Çin'in de bu kavrama uzak olmadığı söylenebilir.

"Wie es eigentlich gewesen" (nasıl oldu) ilkesi, ABD, Çin ve uluslararası politikanın verili durumuna bağlı olarak medeniyet(ler) kavramına yönelmeye sebep olmaktadır. Kavramın anlamı, kültür, ulus ve ideoloji gibi kavramlardan daha kapsayıcı ve daha esnektir. Kavram, kültürlerin ve ulusların daha geniş bir hoşgörü şemsiyesi altında, bir arada yaşaması olarak adlandırılabilir. Kavram, ne ideolojik bir blok oluşumu gibi katı ne de farklı siyasi kalıpları dar kırmızıçizgilerle karşılamaktadır. Post-milliyetçi akımların ütopik olduğu ve demokrasinin günümüzde, Çin siyasi sistemine göre daha kapsamlı ve daha uygulanabilir yaklaşımlarla ve farklı kalıplar gözetilerek tanımlanması gerektiği iyice anlaşıldıktan sonra medeniyet kavramı, daha büyük ittifakları kontrol altına almak için yardımcı olabilir. Medeniyet kavramı doğası gereği tikel olsa bile evrensellik çağrısı ile

27 Bkz. Arnold J. Toynbee, *A Study Of History,* New York: Oxford University Press, 1935.

28 Bkz. Leo Strauss, "Progress or Return? The Contemporary Crisis in Western Civilization", *Modern Judaism*, Vol. 1, No. 1, 1981.

29 Bkz. Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, London: Simon & Schuster, 1997.

30 Bkz. Francis Fukuyama, *The End of History and The Last Man*, The Free Press, New York, 1992.

yaklaşık iki yüz yıllık bir Batılılaşma temeline sahip ülkeler, Rancière'den hareketle *"Batı'nın Kıyısında"* konumlanan ülkeler için cazip bir kavram olarak kullanılabilir. Bu ülkeler yaklaşık iki yüz yıllık bir Batılılaşma temeline sahiptir. Bu nedenle Batı'nın Japonya'dan Hindistan'a kadar daha büyük bir coğrafi avantajı olduğu gibi *"Avrupalılaşmış Asya"*nın yanı sıra İslam'ı da içeren *"Akdeniz köklerinin"* Yahudi-Hıristiyan mirasına eklemlenmesiyle geniş Ortadoğu anlamında coğrafyası olarak oldukça avantajlı olduğu söylenebilir.

Son olarak, Batı'nın rekabet ortamında en güçlü yanını ortaya koyabileceği, yeni bir *telos* ihtiyacı, yeni bir *habitus* ve *modus vivendi* vaadinin bir medeniyetler söylemi ile mümkün kılınabileceği söylenebilir. Bu çerçevede, Almanya'nın *Kultur* (kültür) ve hatta *Kulturkampf* (kültür savaşı) kelimelerini kullanmasının, kısa vadede dünyanın özü olacağı söylenebilir. XIX. yüzyılın milliyetçilik ve tarihe dayalı ittifakları veya XX. yüzyılın bloklara ve ideolojilere dayalı ittifakları yerine, XXI. yüzyıl dünyası, ideolojik miraslar ve ulusal egemenlikleri de içerecek şekilde medeniyet(ler) ve sosyoloji (kültüroloji ya da antropo-felsefe) üzerine kurulabilir. Böyle bir düzenin, dünya siyasetinde böyle bir oluşumun daha barışçıl ve istikrarlı bir sistem getireceğinin garantisi olmasa da bir yönelim olarak tespit edilmektedir.[31]

–III. Kasım 2022–

Türk Modernleşmesi, Cumhuriyet ve Atatürk

Cumhuriyet, XVIII. yüzyılda başlayan Türk modernleşmesinin *ekmel* halidir. Cumhuriyet, bütün bu modernleşme sürecin sonucundaki çiçeklenme olarak, modernleşme sürecinin zarafeti ve fazileti olarak ele alınmalıdır. XVIII. yüzyıl reformları müstereddit ve hatta mahcup bir ruh ile tarif edilebilecekken, XIX. Yüzyıl reformlarının çok daha sistemli, hedefini gözeten ve bir program içinde

31 Bkz. Taşansu Türker (2022), "The loss of public is the main concern today", https://www.aa.com.tr/en/analysis/interview-the-loss-of-public-is-the-main-concern-today/2575389 (Erişim Tarihi: 04.04.2023)

gerçekleştirilen reformlar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda bu reformların, Rus ya da Japon örneklerine kıyasla, çok daha zarif ve tedrici mahiyette olduğunu söylemek mümkündür. Reformların zarif ve tedrici niteliklerine rağmen, Türk siyasal hayatının XIX. yüzyılda temel özelliği olan keskinlik ve çatışmacılık gibi yıpratıcı mahiyette sürdüğünün de tespit edilmesi gerekir. Bu durum özellikle Islahat Fermanı ile kendisini göstermeye başlamış ve II. Abdülhamit döneminde zirveye ulaşmıştır. Temel ayrışmalar, genel olarak kimlik sorunları şeklinde ve ideolojik olduğu iddia edilen, fakat aslen kültürel tercihler düzleminde tezahür etmiştir. Dolayısıyla sınıfsal ya da iktisadi tercihlerden ziyade oluşan bu kültürel yarılmalar da aslen var olmayan derinlik bilincinden mütevellit söylemsel düzeydeki keskinlikleri artırmıştır. Bu durum, el-yevm devam eden II. Abdülhamit tartışmalarında da görülmektedir. Tarihe ve hatta genel olarak sosyal olan her mefhuma yaklaşımda ön şart olan soğukkanlılık, bu tartışmalarda nadiren rastlanabilen bir haslettir. Genel olarak tarihin, sadece günlük siyasete meşruiyet kaynağı olarak ele alınması meselesi, bu konuda zirve yaparken çok daha derin bir şekilde sürmüş olan Tevfik Fikret ve Mehmet Akif karşıtlığının çok da üzerinde durulmaz. Zangoç ve Molla Sırat'ın [32] kavgasını sonlandıran Cumhuriyet'tir. Cumhuriyet'in buradaki asıl başarısı, Fikret'e selam ve İstiklal Marşı'nın Akif tarafından yazılmış olmasının dengesidir. Bu başarının temel motivasyonu ise milletin bir evren olarak kabul edilmesi ve içindeki parçacıkların mümkün olduğunca barış içinde yan yana yaşayarak bütüne dair sadakatlerinin ve sevgilerinin sağlanması bilincidir.

Siyaset biliminde sıklıkla kullanılan bir kategori olarak, evrensellik ve partikülarizm ya da *"parça-bütün ilişkisi"* veyahut *"birlik içinde çokluk"* kavramlarının bu çerçevede iyi anlaşılması elzemdir. Cumhuriyet, bu ülkenin vatandaşlarının tamamını yalnızca bireyler olarak görür; ait oldukları etnik, folklorik, mezhepsel süreklilikler, aileler, bölgeler yahut siyasi gruplanmaların ötesinde, bunların

32 Tevfik Fikret, Mehmet Akif'e *Molla Sırat* derken, Mehmet Akif de Tevfik Fikret için *Zangoç* adını kullanmıştır.

hepsini bir evren olarak kabul eder. Cumhuriyet, bu evrenin parçalarının hiçbirini dışlamadan, bu parçaları siyasal beceri ile bu evrene ait hissettirir. Buna da millet denir. Her milletin milliyetçiliği farklıdır. Bu çerçevede, Türk modernleşmesinin ürünü olan Cumhuriyet ve Türk milliyetçiliği de pozitif niteliği yani kapsayıcılığı nedeniyle *unique* yani biriciktir.

Benedict Anderson'ın 1990'lı yıllarda Türkiye'de de çok tartışılan "*Hayali Cemaatler*" adlı bir kitabı vardır.[33] Bu kitabın varsayımından hareketle millet, hayali bir siyasal oluşum olarak kurgulanır. Fakat millet ve kavim farklı kavramlardır. Daha açık şekilde, Türkiye'de, Vietnam'a ya da Kamboçya'ya bakarak Türklüğü *fiktif* bir kimlik olarak tarif etmek mümkün değildir. Türklük, Araplık ya da Almanlık kurgulanan bir şey değildir; bunlar kavimdir. Millet, kavmin bir siyasi özne halini almasıdır; siyasi öznenin kendi içinde bütüncüllüğü ve uyumudur. Dolayısıyla Cumhuriyet'in büyük başarısı, bütün bir Osmanlı modernleşme tarihinin vardığı kimlik arayışı sürecinin sonuna noktayı koymasıdır. Cumhuriyet, kimlik arayışı sorununa çözüm önerisini, mümkün dairesi içinde başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Bunun eksikleri var mıydı yok muydu tartışmaları 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca neredeyse her veçhesi ile tartışılmıştır. Bu dönemlerde tarih metodolojisinin olmazsa olmaz ön şartı, Naziler tarafından sırtından vurulmuş olan sanat teorisyeni Walter Benjamin'in de temel söylemi olan, "*Tarihe bakan kişiler şefkatle ve ölçüyle bakmayı bilmek zorundadır*"[34] gerçeği olmak durumundadır. Ölçü mühim bir kavramdır. Nitekim her türlü tarihi vaka ve vakıalar kaçınılmaz olarak belli acılar yaratır fakat bu acıları, kaygıları yahut eksiklikleri abartmak, ehemle mühim arasındaki farkı bilmemek ve mümkün olanın hudutları içinde düşünememektir. Bugün Cumhuriyet'in sadece Türkiye'nin içinden geçtiği bir siyasal dönem olarak değil bunun yanı sıra dünyanın da içinden geçtiği dönemde bir kere daha şükranla ve hayretle anılması gerekir.

33 Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri Ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

34 Walter Benjamin, *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Burada hayret edilecek bir başarı hikayesi vardır ve bu hayrete sahip çıkmak da ölçü meselesidir. Unutulmamalıdır ki bu başarı hikayesi, bu milletin hikayesidir.

Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında dünya, son derece hiyerarşik bir şekilde *"medeni uluslar"* ve *"gayri medeni olanlar"* olmak üzere ikiye bölünmüştü. Türkler medeniyetin tarafında kalmayı becerdiler ve bağımsızlıklarını kazandılar. Ulus-devlet olmak bağımsız bir devlet olmak anlamına geliyordu ancak *"medeni ulus"* olmak ayrıcalıklı bir kategoriydi. Cumhuriyet bu ayrıcalığın kazanılmasında önemli bir başlangıç noktasıydı. Özellikle bu süreçte kapitülasyonların ortadan kaldırılması çok büyük bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Mustafa Kemal Paşa'nın da en büyük hayali bu yöndeydi: *"Onurlu bir masa etrafında onurlu bir sandalyeye sahip olmak."* Mustafa Kemal Paşa, *"O masadakiler emperyalist ve beni yıkmaya çalıştılar, dolayısıyla ben odayı terk ediyorum"* demedi; aksine, *"Bu millet en az en onurlu olan kadar o masada oturmayı hak eder"* dedi.

Cumhuriyet, bir çiçektir ve bu çiçeğin kökünde XVIII. yüzyıl reformlarının izleri görülebilir. Hatta başka bir açıdan bakılırsa, bu köklerde Selçukluların izleri de görülebilir, çünkü Selçuklularla birlikte Türk kültürel kimliği bu coğrafyada oluşmuştur. Selçuklulardan daha geriye gidilirse, Bizans'ın varlığı görünmeye başlar. Bizans da bir yanıyla Türk tarihinin bir parçasıdır, çünkü Bizans'ın idari müesseseleri temellük edilmiştir.[35] Daha da derinlerde, kültürel-antropolojik süreklilikler çerçevesinde, Türkistan coğrafyası görülür. Bütün bu köklerden hareketle, Cumhuriyet'in bir tasarım olduğu söylenebilir. Bu, bir zanaattır fakat özünde bir sanatçı inceliği barındırır. Bu sanatçı inceliği de XIX. yüzyıldan bu yana süregelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu sürekliliğin içerisinde ve bu süreklilik sayesinde bu sürekliliği aşmış bir deha olarak ele alınmalıdır.

Bugün dünyanın içinden geçtiği dönem, Cumhuriyet'i tüm boyutlarıyla anlamak için son derece müsait bir ortam yaratmaktadır. Büyük güçler mücadelesinin yaşandığı, ulus-devletlerin yeniden

35 Fuat Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.

özgün olarak ortaya çıktığı ve *"herkesin, herkesin kurdu"* olduğu Hobbesiyen bir dönemde, millet ve devlet kavramları mühim kavramlardır. İnsanlık tarihinde, Birinci Dünya Harbi'nin öncesinde yaşanan *belle époque* gibi umutlu dönemler olmuştur. *Belle époque* yani *"güzel dönem"*de, insanlar dans ettiler, şiirler yazdılar; Fütürizm, Dadaizm akımı başladı, avangart sanat zirveyi gördü, dolayısıyla oldukça görkemli bir dönemdi ve insanlık açısından umut yüklüydü. Fakat bu dönemin ardından Birinci Dünya Harbi geldi. Gerçek yakıcıdır, bu nedenle gerçeğin içinde değerlendirildiğinde, bu devletin ve milletin bir sürekliliği vardır ve o sürekliliğin içerisinde de Cumhuriyet en fazla üzerine titrenilmesi gereken önemli bir kazanımdır.

Tarihte büyük kırılmalar olmaz; nitekim tarih boyunca bir devrim olmuştur, o da İhtilal-i Kebir, yani Büyük Fransız Devrimi'dir. Zira her köklü dönüşüm devrim değildir, *inkılap* ve *ihtilal* farklı mefhumlardır. Bolşevik Devrimi, devrime en yakın olanlardan bir tanesi olsa da *"devrim bir tanedir"* denilmesinde herhangi bir beis yoktur. *"Türk inkılabı"* ise tüm görkemiyle ortadadır. Bu çerçevede diğer önemli bir mesele, *"aşırı yarıncılık"*tır. Tarihsel boyutlar ve süreklilikler oldukça önemlidir fakat *"Türkiye'nin güncel sorunları var"* demek de sathi bir yaklaşımdır. İfrat ve tefrit arasında ölçüyü tutturmak gerekmektedir. *Belle époque* için, *"Tarih, bu dönemlerde bir hayalet gibiydi. Kimse düne bakmak istemezdi, herkes yarına umutla bakardı; fakat insanlık eninde sonunda günün kurbanı oldular"* denebilir. Bu nedenle anın kurbanı olmak hoş bir şey değildir. İnsanlar gibi toplumlar da hayatlarında bir mana ararlar. Dolayısıyla ciddiyeti kaybetmeden tarihe bakmak önemlidir.

Nitekim Cumhuriyet'i kuranların hiçbiri, *"Dünya artık imparatorlukların ortadan kalkmaya başladığı bir dönem, haydi gelin biz de bunu ortadan kaldıralım!"* dememiştir, çünkü bu harbin kaybedilmesinin yarattığı bir zaruret haliydi. Hürriyet kavramını da *"idrak-ı icbar"* çerçevesinde değerlendirmek Cumhuriyet'i anlamayı kolaylaştırır. Dolayısıyla bunu düne ihanet olarak okumamak gerekir; bu tarihin içindeki akış ve sürekliliktir.

Milliyetçilik denildiğinde akıllara, hürriyet kavramından dolayı *Tosca* operası gelebilir. Baron Scarpia'dan mustarip soprano Floria Tosca'nın *"Bizimkiler kazandı!"* çığlığındaki *"Bizimkiler"*, her millete hürriyet vadeden Napolyon'un ordusudur. XIX. yüzyılda milletlerin hürriyeti, kitlelerin temsil hakkıyla beraber kendini idare etme çerçevesinde önem kazanmış ve millet kavramı da *"dile, kültüre, toprağa ve bazen de ne yazık ki kana bağlı siyasal entiteler"* inşa etmiştir. Bu yüzyıl, sanayileşmiş, kentleşmiş sınıfların teşekkül ettiği ve aydınlanmış bir Avrupa'da, kitlelerin millet olma ayrıcalığını talep ettiği bir dönemdir. Bu dönem içinde, 1830 ve 1848 devrimleri barındırır; 1861 Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da 1863 Lehistan ayaklanması da bu dönemin ürünüdür. Burada altı çizilmesi gereken temel husus, milliyetçilik ve millet kavramlarının farklılığıdır. XIX. asırda milliyetçilik ideal halini almıştır, en basit haliyle bu ideal her milletin kendisine ait devletinin olmasıdır. Bu idealin uzantısı ise bu devletin demokrasi yoluyla, temsil ve anayasa ile kendi kendini idare etmesidir. Dolayısıyla, bir monarkın varlığı, seçimlerin yokluğu ve ahalinin *"millet"* kategorisinde tanımlanması milliyetçilik idealine uygun değildir. Burada söz konusu olan, bir kavim ve bir şeftir. Milliyetçilik milletin kendini idare etmesidir. Dolayısıyla milliyetçiliğin içinden demokrasi çıkarılırsa, geriye yalnızca kavmiyet kalır.

Bu aşamada milletin nasıl tanımlanacağı, neyi referans alacağı meselesi önem kazanır.[36] Bu tanımlama, ülke sınırları, dil, din ya da gelenek üzerinden mi yapılacak şeklindeki farklı sorular, milliyetçiliklerin de farklı şekillerde tezahür etmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla her milletin kendine göre bir milliyetçiliği vardır ve milletlerin ve siyasal tarihlerin aynı olmaması da bu farklılaşmayı zorunlu kılmaktadır. Örnek olarak bakıldığında, Alman ve Fransız milliyetçiliğinin referans noktalarının farklılığı göze çarpar. Alman milliyetçiliği, ırk temellidir ve milletin üyesi olmak, Cermen olmayı gerektirir. Daha kibar şekilde ifade edilecek olunursa, Alman

36 Bkz. Antony D. Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994. ;Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Simten Coşar vd., İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.; Eric J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

milliyetçiliği antropolojiyi önemser. Bu nedenle, bir anda Almanya'nın sınırları Pamir Dağları'ndadır iddiası ortaya atılabilir, çünkü burada Aryan kabileler bulunmaktadır. Almanya, *"devletini arayan bir millet"* çerçevesinde milliyetçilik mücadelesini sürdürmüştür. Bu noktada, Alman düşünce sistematiğinin içinde bir akım olan Kant'ın ahlak kavramı [37] da yeterli olmamış ve devlet kurulamamıştır. Bu düşünce silsilesi peşinden Hegel'in *sittlichkeit*'ını ve devlet düşüncesini getirmiştir.[38] Aynı anda, Fichte *"Alman Ulusuna Mektuplar"*ı yazmıştır.[39] Dolayısıyla Alman milliyetçiliğin arkasındaki bu düşünsel birikimi iyi analiz etmek gerekir. Alman milliyetçiliğin aksine Fransız tarzı milliyetçilik daha kapsayıcıdır; bu milliyetçilik vatandaşlık kavramına bağlıdır, bu nedenle, anayasal vatandaşlık ve milliyetçiliği kolaylıkla hibritleyebilmiştir. İngiltere'ye bakılacak olunursa, İngiltere, milliyetçilik düşüncesini hiyerarşi üzerinde kurmaktan imtina etmez. İngiltere, milliyetçiliği *"birlik içerisinde çokluk"* oluşturarak sağlar ve hatta buna *Union Jack* der. Birliğin içerinde İskoç, Kuzey İrlandalı, Galli ve İngiliz akılları farklılaşır fakat bu akılların sadakati monarka ve parlamentolaradır. Dolayısıyla kimlik, ortak sadakat duygusunu da beraberinde getirir. Slav milliyetçiliklerine bakıldığında farklılıkların yoğun olduğu görülür. Sırp milliyetçiliği ile Hırvat milliyetçiliği farklı özellikler gösterir; Leh milliyetçiliği ile en dibindeki Çek milliyetçiliği birbirlerinden oldukça farklıdır. Bir Leh ile bir Çek siyaset felsefesi anlamında çok rahat ayırt edilir. Arap milliyetçiliğinde de farklılıklar söz konusudur. Mısır'daki Arap milliyetçiliği ile Irak'taki Arap milliyetçiliği birbirinden farklıdır; bu farklılıklar dönemsel olduğu gibi aynı dönem içinde farklı siyasal taleplerle artiküle olan farklı milliyetçilikler şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıkların temelinde, bazı süreklilikler, alışkanlıklar ve düşünce kalıpları yatar. Dil zihinsel

37 Immanuel Kant, *Immanuel Kant Lectures on Ethics*. (ed.) Peter Heath and J. B. Schneewind, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

38 Robert B. Pippin, *Hegel's Idealism the Satisfactions of Self-Consciousness*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

39 Johann G. Fichte, *Adresses to the German Nation*, The Open Court Publishing Company, Chigaco & London, 1992.

süreçlerde belirli kanallar yaratır ve düşünce akışkansa o kanalların içinde hareket ederek, düşünce sistematiğini farklılaştırır. Bu farklılıkları Weber *"Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu"* çalışmasında ele alır. Çalışmada Weber genel olarak geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde, kapitalizmin gelişimini Protestan ahlak temelinde ele alır. Weber, *"Almanya neden böyle?"* sorusuna *"Protestan etik"* şeklinde cevap getirir. Potestanlık Almanlar için bir ahlaki yapının yanı sıra çalışma disiplini ve sanayileşme getirmiştir. Weber'in *"Protestan etik"* karşısındaki korkusu da *"Cermen etnik"* söylemi olmuştur.

Dolayısıyla bu farklılıkların tasnifi ve kategorize edilmesi kolay değildir. Bu durum, milliyetçiliğin de tasnifini zorlaştırmaktadır. Fakat bu zorluğa rağmen milliyetçilik, her şeyi çepeçevre sarar ve hatta XIX. yüzyıldan beri milliyetçilik olmadan hiçbir şey değerlendirilemez. Bu nedenle, milliyetçilik karşıtı olduğunu iddia eden bir insanın zihnindeki milliyetçi yönelimler fark edildiğinde şaşırmamak gerekir, çünkü dönemin ruhu budur.

Marx'a göre sosyalizm, en basit tanımıyla *"balık tutan bir işçidir"* İşçinin ondan çalınan artık değeri (zamanı) ona iade edildiğinde işçinin mutluluğu sağlanacaktır, çünkü bu şekilde işçi boş zamana sahip olabilecek, hayatını manalı ve mutlu yaşayabilecektir. Dolayısıyla sosyalist ütopya kabaca böyle özetlenebilir. Fakat bu ütopya XX. yüzyılda farklı yerlere savruldu. Mesela, Kamboçya'da Kızıl Khmerler, Marx'ın bu hayali adına milyonlarca insan öldürdüler. Milliyetçilik de bir ütopyadan yola çıkarak pek çok trajediyi beraberinde getirebilmiştir. Bu savrulmaları ve trajedileri yaşamamak için, baştaki ütopyaya ya da hayale sahip çıkabilmek gerekmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün hayali de bu açıdan oldukça belirgindi. Emperyalizmin sert ve pervasız bir şekilde hüküm sürdüğü, dünyanın küçük bir azınlık ve geri kalan çoğunluk olarak ikiye bölündüğü bir dönemde, Atatürk'ün hayali, küçük azınlık grubunun içinde yani birinci ligde milletinin kendisine bir yer bulmasıydı. Bu

amaç doğrultusunda, millet tüm fertleriyle onurlu olmalıdır. Onur, ilk olarak güvenliğin sağlanmasını daha sonra ise karınların doymasını gerektirir. Maddi gerekliliklerin yerine getirilmesinden sonra ise onurun, kültürel ve zihinsel gereklilikleri sağlaması elzemdir. Bu nedenle onur, maddi gerekliliklerden yaşam şekline kadar geniş bir yelpazeyi temsil eder. Dahası, bir *modus vivendi* yani yaşam şeklini ve *telos* yani ahlaki amacı içinde barındırır. Atatürk'ün hayali, bu millet için, yaşanılan dönemdeki en üstün amaçları gerçekleştirmek olmuştur. Bu amaç o dönem için demokratik ulus-devlettir. Ulus-devlet, vatandaşlarının temel ihtiyaçları olan güvenlik, adalet, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçları sağlayan bir yapı olmakla birlikte; içerisinde bilimsel, sanatsal ve kültürel üretim ve tüketimi kalıplarını barındıran ve böylelikle vatandaşlarına, hayatı mana ve keyif ile yaşama imkanı sunan bir hayalin tezahürü olarak amaç edinilmiştir. Bu hayal, modernleşme sürecinin *ekmel* özüdür ve bu öz, hümanizma *esansından* hiç vazgeçmemiştir. Böylece, İspanya'da Falanjistler, Macaristan'da Szeged, Romanya'da Demir Muhafızlar, İtalya'da Faşistler, Almanya'da Naziler hakimken, Türkiye optimum düzeyde demokratik yönelimini korumuş ve sürdürebilmiştir.

Modernite ve modernleşmenin farklı olduğu aşikardır. Nitekim modernite bir hal iken modernleşme, bir siyasi irade ve/ya siyasi irade ile oluşan süreçtir. Modernleşme sürecinde birinci halka Orta Avrupa'da yaşanmıştır; Almanya ve İtalya bu halkanın önemli parçalarıdır. İkinci halkada ise Türkiye'nin de yer aldığı, Rusya, İran ve Japonya'yı da içeren grup yer almaktadır. Bugün ise modern halde bulunmayan bir bölge kaldı mı sorusu önemli bir tartışma konusudur. Bu tartışma ölçeğinde Niall Ferguson'un *"The West and The Rest"*[40] çalışması pek mühim olsa gerekir.

İnsanlık her zaman ilişki içinde olmuştur ve bazı dönemlerde bu ilişkiler merkezlerde yoğunlaşmıştır. Bu merkezlerin gücü ve cazibesi, geri kalan tüm bölgeleri etkilemiştir. Bu yüzden, insanlık tarihinde,

40 Niall Ferguson, *Civilization: The West and the Rest*, Allen Lane, London, 2011.

merkezler sabit kalmamıştır; bir dönem, Doğu Akdeniz insanlığın merkezi iken daha sonra bütün Akdeniz merkez haline gelmiş ve bu merkez Baltıklara açılarak, Avrupa'nın batısının da bir müddet sonra ticaret merkezi olmasını sağlamıştır. İktisadi sürecin yanında paralel olarak ilerleyen katmanlar da vardır. Reform, Rönesans ve Aydınlanma süreçleri de Avrupa'nın merkez olma sürecinde, en az iktisadi katman kadar önemlidir. Akdeniz iktisadi, kültürel ve siyasal üstünlüğünü daha sonra Atlantik'e bırakmıştır ve Atlantik yeni merkez olmuştur. Günümüzde ise dünya Atlantik'ten Pasifik'e doğru hareket eden bir merkez kaymasına sahne olmaktadır. Pasifik bölgesi, bugün için sadece iktisadi katmanda ön plana çıkmakla beraber, siyasal ve kültürel olarak henüz bir küresel cazibe merkezi haline gelememiştir. Bu süreçler, insanlığın doğal değişim süreçleridir; ülkelerin coğrafi konumlarının değişmediği gerçeğinin göz önünde tutulması gerekir. Nitekim jeo-strateji adlı bilim de bu gerçeği referans noktası almaktadır. Bu gerçekliğe karşın, eko-strateji, politiko-starteji ya da kulturo-strateji gibi kavramlar da coğrafyanın yol açtığı *külli iradeye* karşı, toplumlar için bir *cüz'i irade* imkanı sunmaktadır. Bu çerçevede siyasette kadercilik boyutunu alan determinizme karşı toplumların iradesine olan iman olarak tanımlanabilir. Cumhuriyet de bu doğrultuda, cüz'i iradenin tecessüm etmiş halidir. Bu iradenin tecessümünde, Milli Meclis de bu iradenin tecelligahı olmuştur.

Modernleşme süreci Türkiye'de, zaruretin gerekliliği çerçevesinde geniş bir konsensüs aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu idrak-ı icbarın sürekliliğini, Türkiye'de modern muhafazakarlığın kurucu babası olarak kabul edilebilecek Ahmet Cevdet Paşa'da yahut *Süleymaniye Kürsüsünde* adlı destansı şiirinde İslam aleminin halini anlatan Mehmet Akif'te görmek mümkündür. Patikalar konusunda farklılaşmalar olsa da Tanzimat'tan bu yana Türk devlet eliti bu misyonu sahiplenmiştir.

Bu sürecin, sopa ile zor yoluyla ve şedit bir şekilde gerçekleştirildiği iddia edilse de en iptidai ama en doğru bilgi üretme yöntemi olan karşılaştırma yöntemi, Türk modernleşmesine benzeyen Rus, Fars ve Japon modernleşmelerine kıyasla Türk modernleşmesinin üç

yüz yılının temel hususiyetinin, uhulet ve suhulet temelli olduğunu göstermektedir. Bunun en iyi delili, Türk muhafazakarlığının gelişmemiş yapısıdır. Çünkü modernleşen ülkelerde sert modernleşme, sert bir muhafazakarlığı beraberinde getirir. Bu muhafazakarlık ilk başta reaksiyonerdir, daha sonra ise derinlikli ve şümullü bir muhafazakar düşünce oluşur. Rusya ve İran'da muhafazakar düşünce ve siyasetin durumu reaksiyoner niteliği aşmış durumdadır. Rus muhafazakarı, kah değişimle kavga eder, kah bu değişimi yönetir, ama sancılı da olsa işlevsel sonuçları yakalayabilir. Türk muhafazakarlığı bu çerçevede, bu örneklere benzemez. Aynı şekilde Türk muhafazakarlığı, muhafazakarlığın görece taklit edilen orijinal bir formu olarak İngiliz muhafazakarlığı yani *Tory*'liğe de benzemez. İngiliz *Tory*'si neyi muhafaza edeceğini bilinciyle korurken değiştirir ve bu değişimi durdurmaya çalışmaz aksine yönetir. Türkiye'de muhafazakarlık düşüncesi de Cumhuriyet'in içinde, hatta bazen ve belli alanlarda bizzat Cumhuriyet'in kendisi olmuştur. Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul*'u[41] bu keyfiyetin kökenlerini ziyadesiyle güzel açıklar.

10 Kasım'da Atatürk'ü anmak için pek çok başlık kullanılabilir: *"Atatürk ve Cumhuriyet", "Atatürk ve Laiklik", "Atatürk ve Aydınlanma", "Atatürk ve Kadın" "Atatürk ve Eğitim", "Atatürk ve Hümanizm"*...Fakat bugün *"Atatürk ve Dünya"* manidar bir başlık olacaktır. Tarihçilerin ölümlülerden sakladığı sırları vardır, bu sırların en mühimi *"usul esasa mukaddemdir"* ilkesi olsa gerekir. Tarihçiler ve yargı mensuplarının ortaklaştığı pek çok alandan ilki de bu ilkedir.

Dolayısıyla usulün üzerinde durmak gerekir. Her dönem bir şekilde kendi içinde tarihini yeniden yazar, bu kaçınılmazdır. E. H. Carr, *Tarih Nedir?*[42] kitabının girişinde, *"Tarihçiler de kendi kuşaklarının ve kendi coğrafyalarının insanıdır, mesela bugün herhangi bir tarihçi kendi milleti adına adam öldürmeyi, savaşmayı anlar ama*

41 Mithat Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, (Rauf Mutluay'ın Önsözü ile), Sander Yayınları, 1976.

42 Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, çev. Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

nasıl oldu da dinler savaşı oldu konusunu anlamaz ve kafasını duvarlara vurur." der. İnsanlığın da farklı dönemleri vardır ve bugün içinden geçilen dönem birkaç dönemi anımsatmaktadır. Dolayısıyla bu analojilerin iyi değerlendirilmesi gerekir. Bugün içinden geçilen dönemde iki harp arası dönemi çağrıştıran belli unsurlar olduğunun belirtilmesi gerekir. Bir diğer analoji kurulabilecek dönem ise *Belle époque* yani Birinci Cihan Harbi öncesi, insanlığın büyük umutlara sahip olduğu dönemdir. Bir diğeri de Fransız İhtilali sonrası uzun XIX. asırdır. Bu üçünün bileşkesi pek çok insanı optimist kılamayacak belli özelliklere sahiptir, fakat bu üç dönemin temel özellikleri, bugün için herkesi ortak bir noktaya taşımaktadır. Bu nokta, ulus kavramının yeniden gündemde olmasıdır. Dolayısıyla, hem *Belle époque* hem de iki harp arası dönemin idrak edilmesi için, Atatürk'ün bugün anlaşılmasının Türkiye için elzem olduğu ve hatta kolay olduğu bir dönemde olunduğu hatırda tutulmalıdır. Çünkü Atatürk sonrası döneme bakıldığında, Soğuk Savaş döneminde ulus ve ulusçuluk kavramı *pejoratif* yani olumsuz bir anlam taşımazdı. Bu dönemde, Türkiye "*hür milletler topluluğu*" olan Batı dünyasının bir parçası olarak kendine yer bulmuştur. Dolayısıyla Atatürk'ün anlaşılması konusunda kısıtlılıklardan söz edilemez.

Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda *tarihin sonu*nun[43] geldiği gibi son derece ütopik nidalarla ulus kavramının yıpratılmaya başlandığı 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de de Atatürk ve Atatürk'ün mirasının ve hatta Cumhuriyet'in niteliği konusunda Türk tarihçiliğinin, Türk sosyal bilimlerinin, Türk siyasetinin ve Türk kamuoyunun iyi bir sınav veremediğini kabul etmek gerekmektedir. Bu çerçevede yenilikler peşinde koşmanın değerli olduğunu kabul etmekle birlikte yeniliğin anlamlandırılması konusunda iyi bir sınav verilemediğinin belirtilmesi yanlış olmasa gerekir. Bu nedenle bugünler, herkes için Atatürk'ün anlaşılmasını biraz daha kolaylaştırmaktadır. 1990'lardan bugüne gelen küreselleşme ve milliyetçilik tartışmaları çerçevesinde kafaların çok

43 Francis Fukuyama, "The End of History", *The National Interest*, Summer 1989, s. 18.

karıştığı dönemde, Atatürk'ün anlaşılmasının zor olduğu dönemin artık sona erdiği daha açık bir şekilde, Atatürk'ün konumunun anlaşılabileceği bir imkan alanı oluşmuştur.

Atatürk'ün dünya ile kurduğu ilişki karmaşık bir ilişkidir. Atatürk eninde sonunda milliyetçi bir liderdir. Bu amaçla çağın ruhuna uygun olarak, milli devlet kurmayı ve bu milli devlet ile milletin onurlu bir şekilde büyük ziyafet masasının etrafında bir sandalyeye sahip olmasını hedeflemiştir. Bu karmaşıklık, bir sandalye sahibi olmak ama masadan kalkmamaktır. Bu sayede Atatürk, medeniyet çerçevesinden ve dünyadan kopmamayı başararak, dünyanın masasına oturma hakkına sahip olan onurlu bir ulus-devlet yaratmayı becerebilmiştir. Yeniden vurgulamak gerekirse, Atatürk her şeyden evvel bir hümanisttir ve dünyaya, tüm dünya olarak bakar. Bu doğrultuda Atatürk yalnızca bir Osmanlı paşası olarak, Osmanlı coğrafyasına, kültürüne hakim değildir; aynı zamanda Fransa'yı ve Almanya'yı askeri olarak etüt eden ve içinde bulunduğu dönemde en müreffeh toplumların hakkı olan unsurların Türkiye'de de olması için çabalayan ve dünyaya sevgiyle bakan hümanist bir liderdi. Atatürk bunlarla da iktifa etmemiştir. Dünyanın geri kalan bölgelerini Türk gençliğinin anlaması ve takip edebilmesi için bir deha ürünü olan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni kurmuştur. Aynı zamanda Türkiye'de bilimin, kültürün ve sanatın dünyanın bir parçası olarak var olması için çabalamıştır. Onun dünyaya olan bu açık zihniyeti gerektiği zaman kendi sandalyesini korumak için dünya ile mücadele etme azmini de kırmamıştır. Dolayısıyla Atatürk bir denge kurmayı başarmıştır. Buradaki dengeyi Atatürk için kullanılan klişede görmek mümkündür: *"Atatürk çok iyi bir zanaatçıdır, ancak içinde sanatçı ruhu taşıyan bir zanaatçıdır"* Bu sanatçı ruh, dünya ile Türk milleti arasındaki bağımsız ilişkiyi sürdürme, dünyaya açık olma ve bu açıklığın temeline hümanizmayı yerleştirme motivasyonundan hareketle, Türk iş adamını, Türk öğrencisini, Türk sanatçısını dünyaya açma ve milletin millet olarak onurlu bir şekilde var olması için çabalamıştır. Bu nedenle Atatürk sanatsal dengeyi gözeten siyasi bir figürün ötesine geçerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin banisi olmayı başarmıştır.

Sonuç Yerine
2023 DÜNYASI

1990'ların başında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra siyasal ve akademik çevreler, ABD'nin tek başına süper güç olacağı yeni bir dünya düzeninin gelişini ilan etmişlerdir. Fukuyama ile özdeşleşen *"tarihin sonu"* tezine göre bu yeni düzen, bütün ideolojik çatışmaları sonlandırmıştır.[1] Fukuyama için, modern tasarı sonucuna ulaşmış ve yeni düzen, istikrarı beraberinde getirmiştir. Fukuyama'nın tezinin karşısında konumlanan ve bu süreci, modernliğin krizi ve istikrarsızlık dönemi olarak ele alan Hobsbawm[2] ve Bauman[3] ise, komünist rejimlerin çöküşünü, *"belirsizlik, istikrarsızlık, kaos ve iç savaş"* olarak yorumlamış, bu çöküşün, *"uluslararası ilişkileri istikrara kavuşturan sistemi yok ederek, esasen bu istikrara dayanan iç siyasi sistemlerin istikrarsızlığını"* ortaya çıkardığını iddia etmişler ve yeni düzeni, kendisine bilinçli bir alternatif oluşturmayan, *"kolektif ütopyanın"* olmadığı bir dünya sunduğu için eleştirmişlerdir U. Beck de Soğuk Savaş'ın sona ermesini *"siyasallığın, statüko –siyaseti olarak icadı"* şeklinde yorumlayarak, siyasetin ne olduğuna dair meşrulaştırmaların geçersiz hale geldiğini, *"siyasal olanın çekirdeksizleştirildiğini"* ileri sürmüştür.[4] 1990'lı yıllar,

1 Francis Fukuyama, "The End of History", *The National Interest*, Summer 1989, s. 18.

2 Eric J. Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1991 Aşırıklar Çağı*, çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1996, s. 23.

3 Zygmunt Bauman, *Intimations of Postmodernity*, Routledge, London, 1999, s.xxv.

4 Ulrich Beck, *Siyasallığın İcadı*, çev. Nihat Ülner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 206-207.

ABD hegemonyasının yalnızca siyasal olarak kurulduğu bir dönem değildir; 1970'li yıllarda yaşanan kriz ve 1980'li yıllarda uygulamaya konulan *"monetarist karşı devrim"*, 1990'lı yıllarda ABD'nin dünyada ve geniş bir çevrenin ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak kısa süreli bir *belle époque* yaşamasını sağlamıştır [5]

ABD hegemonyasında yaşanılan bu kısa süreli *belle époque*, herhangi bir sistemik çöküşün garantisi olmamakla beraber, yaşanılacak büyük kriz ya da buhran dönemlerinin tekrar yaşanması tehlikesini de içinde barındırmıştır. Nitekim hem 1997 Asya Krizi hem de 2000'li yıllarda yaşanan krizler, bunu bir kez daha göstermiştir. 2000-2001 Krizleri, çevre ülkeleri yıkıcı bir şekilde etkilemiş, 2008 Krizi ise, bu sürecin bir uzantısı olarak merkez ülkelerde patlak vermiştir. Bu durum, yaşanılan küresel risklerden, herkesin daha kötü bir şekilde etkilenebileceğini, küresel çözümlerin bulunmasının zaruretini gözler önüne sermiştir. U. Beck'in sözleriyle ifade edilecek olursa bu dönem, *"risklerin hüküm sürdüğü, toplumsal, siyasal ve küresel bir düzen/düzensizlik ortamı olarak görülmelidir"*.[6] Riskler, küresel düzlemde, uluslararası güvenlik ve finansal açıdan çok boyutlu olarak ortaya çıkmaktadır. Uluslararası alanda yaşanılan istikrarsızlıklar ve bu istikrarsızlıkları tetikleyen riskler, içinde yaşanılan her şeyin birbirine bağımlı olduğu dünyada, izolasyon seçeneğini ortadan kaldırmakta, yaşanılan tehditler birbiriyle temas etmeyen, bağlantı kurmayan toplumları, devletleri birbirine bağlamaktadır. Giddens içinde bulunulan zamanın, geçmiş zamana kıyasla daha riskli olmadığını, fakat risklerin dengesinin değiştiğini iddia eder.[7] Burada önemli olan risklerin, istikrarsızlık döneminde kontrol edilebilirliğidir. Nitekim şu an içinde bulunulan dönem, pek çok yeni gelişmeyi içinde barındıran bir *"istikrarsızlık dönemi"* olarak ele alınmalıdır.

---

5 Giovanni Arrighi & Beverly J. Silver, *Chaos and Governance in Modern World System*, University of Minnesota Press, 1999.

6 Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, çev. Mark Ritter, Sage Publication, London, 1992.

7 Antony Giddens, *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*, Routledge, NY, 2002, p.52.

Uluslararası sisteminin çalkantılı dönemlerinde, geleceğe ve statükonun yeniden kurulumuna ilişkin tartışmalar önem kazanmaktadır. Günümüzde, uluslararası sistemin içine girdiği *"çoklu kriz"* dahası toplumsal, siyasal ve mali yapılardaki krizlerin iç içe girdiği bir süreçten geçilmektedir. Kökenini XIX. yüzyıldan alan ve artık ulusal çerçevede ele alınması mümkün olmayan, her şeyin birbirine bağlı olduğu bir dünya düzeninde, küresel risklerin nasıl yönetileceği, risklerin sorumluluğunun nasıl paylaşılacağı ve statükonun nasıl kurulacağı, küresel düzlemde otoritenin kimde olacağı meseleleri önem kazanmıştır.

Bireysel ve kolektif varlıkların küresel risklere açık olması, yaşanılan belirsizlik ve istikrarsızlık durumunda kurumların/yapıların geleceğine dair var olan muğlaklıklar, yaşanılan dönemin, bir tür *"yeniden kurulum"* dönemi olduğunun işaretidir. Bunun işaretlerini uluslararası güvenlik yönünden tespit etmek mümkündür. Kriz dönemlerinde herkesin kendi çıkarına baktığı bir ortamda, belli küresel ve rıza üreten üst kavramlar –hürriyet, demokrasi, insan hakları gibi- ehemmiyetini sürdürür fakat bu dönemin öne çıkan ve öncelikli olan temel kavramı güvenliktir. Burada bahsedilen, dönemsel olarak güvenliğin sert bir şekilde ihtiyaç olması ve bu güvenliğin yumuşadığı dönemlerdir. Zira uluslararası güvenlik ve asayiş konuları, statüko dönemlerinde birbirinden ayrışan kavramlardır. Güvenlik ve asayiş, her ne kadar birbirlerine temas eden konular olsalar da ayrı kategoriler olarak değerlendirilirler. Halbuki dünyanın yeniden kurulum içinde olduğu dönemlerde, asayiş ve ulusal güvenlik konuları ile uluslararası strateji konuları birbiriyle temaslandırılmak ve bir bütün olarak düşünülmek durumundadır.

Mark Twain ünlü bir cümlesinde, *"Tarih tekerrür etmez, fakat sıkça kafiyelenir"* demiştir. Buradan hareketle, istikrar kavramının evrimine, tarihsel karşılaştırmalar aracılığıyla, uluslararası güvenliğin ve dünya düzeninin inşası üzerinden bakılabilir. Burada kurulacak analojiler, devletlerarası güç dengesi üzerinde, egemenlik ve hegemonya kurma aşamalarını açıklamak için elverişli olsa da günümüzde yaşanılan sürecin kendine özgü farklılıkları da gözden kaçırılmamalıdır.

İlk olarak, bu kafiye dönemlerine bakıldığında, bugün içinden geçilen dönem, üç yakın yakın dönemi çağrıştırmaktadır. Birincisi, *belle époque*'tur. *Belle époque* bilindiği üzere 'güzel zaman, güzel dönem' demektir. Birinci Cihan Harbi'nin hemen öncesindeki dönemi ifade eder ve ağırlıklı olarak Viktoryen Dönem'e denk düşer. İkincisi, iki harp arası dönemdir. Yani, Birinci Umumi Harp ile İkinci Umumi Harp arasında, 1918-39 arasındaki dönemi çağrıştıran belli dinamiklerden söz edilebilir. Üçüncüsü ise, İhtilal-i Kebir yani Fransız İhtilali sonrası uzun XIX. yüzyıldır ve bu yüzyıl, son derece yapısal bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Belle époque'un, bugünü çağrıştıran, en temel özelliği şudur: İnsanlık *belle époque*'u, çok büyük umut dönemi olarak görmüştür. *Belle époque* için, *"Tarih, bu dönemlerde bir hayalet gibiydi. Kimse düne bakmak istemezdi, herkes yarına umutla bakardı; fakat insanlık eninde sonunda günün kurbanı oldular"* denebilir. İnsanlar, bu dönemde tarihin sonunun geldiğine inanırlar ve kendilerini kültür ve sanatla daha iyi ifade edeceklerini düşünürler ve bunun, imkan dahilinde olduğuna inanırlar. *Belle époque*, bir istikrar ve barış dönemidir. Tüm sosyal sınıflarda ama özellikle toplumun en yüksek tabakasında, evrensel bir istikrar duygusu oluşturmuştur. İstikrar, monarşinin hüküm sürdüğü Avrupa'da, aristokratik ve gösterişli bir havaya bürünmüştür. Barış güvence altına alınmış, bilimsel alanda sürekli ilerleme fikrinin, ahlakiliği geliştireceğine dair inanç, evrensel barışı ve halkların uyumunu vaat etmiştir. Bu istikrarın, yüz yıllık barışın kaynağı ise ılımlık unsuru olarak görülen, finanstır[8]. Polanyi, uluslararası para sisteminin 1871'den 1914'e kadar gördüğü siyasal işlev sayesinde, uluslararası güç dengesinin korunduğunu iddia eder ve ekonomik yaşamdaki örgütlenmenin, barış ve istikrar ortamına zemin hazırladığını belirtir.[9] Özellikle 1830 yılı, iki devrim arasında bir kırılma yaratmış, Britanya hegemonyasında yaşanan

8 Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, çev. Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 37-50.

9 Polanyi, a.g.e., s. 57.

belle époque,[10] piyasaların küresel düzlemde yayılmasını sağlamış ve 1914 yılına kadar sürecek bir dönemi başlatmıştır. Bu süreçte, Britanya merkezli küresel pazar, Almanya gibi yeni ortaya çıkmaya başlayan küresel güçler karşısında da hegemonyasını sürdürmüştür.[11] Özellikle, 1870-1913 yıllarında arasında *"Londra, dünyanın temelinde pound sterlin olan, gerçek iktisadi merkezi"* olmuştur[12]. İngiltere merkezli, klasik liberalizme ve altın standardına dayalı uluslararası sistem, artan bir refah dönemi yaşatmıştır. Almanya, her ne kadar Reichsmark'ı uluslararasılaştırmaya çalışsa da başta finansal olmak üzere, politik ve askeri alanda Britanya hegemonyasını aşamamıştır. Kautsky'nin, ultra-emperyalizm kavramsallaştırması da Britanya hegemonyasında yaşanılan barış döneminde, yükselen yeni güçlerin mutlaka çatışmaya yol açmayacağı, bunun yerine kapitalist güçlerin bir tür kartel aracılığıyla, dünyayı yöneteceği bir barış ortamına dairdir.[13]Ancak Kautsky'nin barış öngörüsü de doğru çıkmamıştır. İnsanlık 1914 yılında, Birinci Cihan Harbini yaşamış ve *belle époque* insanların hatıralarında güzel bir illüzyon, nostalji olarak kalmıştır.

Uluslararası politikanın, hem siyasal hem ekonomik açıdan Avrupa tarafından belirlendiği bu süreç, yalnızca sanayileşme ve finansal açıdan etkili olmamıştır. Ulus-devletleşme süreci, devletlerin hegemonik güç olan İngiltere karşısında, sanayileşme sürecini hızlandırma çabası, bunların yanı sıra, endüstrileşmeye özgü toplumsal ve siyasal sorunların yükselişi, kentleşme, proleterleşme gibi meselelerin ortaya çıkması da bu yüzyılın temel özelliğidir. Bu

10 Silver & Arrighi, "Polanyi's 'Double Movement': The Belle Époques of British and U.S. Hegemony Compared", *Politics & Society*, 2003, *31*(2), 325–355. https://doi.org/10.1177/0032329203252274

11 Edward Halett Carr, (*The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction To The Study of International Relations*, R. & R. Clark, Edinburg, 1946, s. 55-56) bu dönemde İngiltere'nin serbest ticaret politikasını benimsediğini, ABD ve Almanya'nın ise korumacı politikalar uygulayarak İngiltere hegemonyasına karşı rakip bir unsur olarak yükseldiğini belirtir.

12 Eric J. Hobsbawm, *Sanayi ve İmparatorluk*, çev. Abdullah Ersoy, Dost Kitabevi, Ankara, 2003a, s. 139. Özellikle 1913 yılı Britanya ticaretinin rekor yılı olmuştur (bkz. E.H. Carr, a.g.e., s. 108).

13 Karl Kautsky, "Ultraimperalism", *Die Neue Zeit*, September 11, 1914.

doğrultuda, *"tarihsel bir sosyal sistem olarak kapitalizm"*, üç temel iddia üzerinden, esnekliği ve eklektizmi ile dünyayı ticari ve endüstri alanlarından çok finans alanı olarak kodlamasıyla ve pazarlardan çok devletlerle özdeşleşmesiyle, XIX. yüzyılda birçok oluşumun ve değişimin önünü açmıştır.[14]

Diğer dönem, iki harp arası dönemdir. İnsanlık tarihi, neredeyse son sekiz yüz senedir, Batı sistematiği açısından çok önemli bir kavramdan istifade etmektedir. Bu kavramın adı, uluslararası ticarette tek para sistemidir. Bunun tek istisnası, yakın dönemde 1918 ile 1939 arası dönemdir. Bu dönem, çoklu paranın uluslararası ticarette geçerli olduğu, sıkıntılı bir uluslararası ticaret dönemidir. Güç dengesi sisteminin üzerinde kurulmuş olduğu ve sistemin işleyişini sağlayan altın standardının, bu dönemde terk edilmesi de geleneksel dünya ekonomisinin sonunu getirmiştir.[15]

Bu dönem, 1929 Buhranı, faşizmin yükselişi, ABD'de Roosevelt öncülüğünde benimsenen *New Deal* Politikası, Sovyet sisteminin önemli bir rakip olarak yükselişi meseleleri göz önüne alındığında, bir istikrarsızlık dönemi olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçte, küresel düzeyde bir durgunluk yaşanmıştır. Savaşın yarattığı tahribat, iktisadi alandaki durgunluk, işsizlik oranlarındaki yükseliş, siyasal alanda yaşanan tedirginlikler, bu durgunluğun nedeni olarak öne sürülmüştür. Kendine yeten bir ekonomi olarak bilinen ve savaşın yarattığı zararlardan en az etkilenen ABD bile (savaştan borç veren ülke konumda çıkmasına rağmen),[16] bu durgunluk sürecinin dışında kalamamıştır. Yaşanılan kitlesel işsizlikler, ekonomik ve toplumsal alanda yaratılan belirsizliklere verilen tepkiler, Sağ ve Sol eğilimlerin güçlenmesine ve radikalleşmesine sebep olmuştur.

1931'de İngiliz sterlininin altına dönüştürülebilirliğinin askıya alınması, İngiliz sterlininin nihai olarak yok olmasına yol açmış, Londra'nın servetinin dayandığı ticari ve finansal işlemler ağı ve dünya kapitalizmi, ulus devlet ekonomilerinin sınırlarına çekilmiştir.

14 Giovanni Arrighi, "Braudel, Capitalism, and the New Economic Sociology", *Fernand Braudel Center, Review*, 24,1, 2001, 107-23, s. 111.

15 Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, s. 36.

16 Hobsbawm, *Kısa Yirminci Yüzyıl 1914-1991 Aşırıklar Çağı*, s. 118-1XIX.

Britanya, serbest ticareti terk etmemek ve pound sterlini uluslararası sistemde sabit tutmak istese de yaşanılan istikrarsızlık süreçleri, ulus-devletleri serbest ticaret sisteminden uzaklaştırmıştır. Savaş sonrasında da üretim artışını kontrol etmek isteyen uluslarda, ulusal bilinç ortaya çıkmış ve uluslar, yeni devletlerin, yeni ulusal sınırların çizildiği, yeni bir uluslararası düzen içinde yer almaya başlamışlardır. Polanyi, klasik liberalizmin iflas ettiği bu süreci, *Büyük Dönüşüm* olarak kavramsallaştırmış, iki savaş arası dönemi *"yirmi yıllık kriz"* olarak tanımlayan E. H. Carr ise bu dönemi, çıkarların uyumuna dayanan klasik liberalizmin iflası olarak adlandırmıştır. [17]

İki savaş arası dönemde, ulusal korumacılık politikaları önem kazanmaya başlamış, kitlesel işsizlikle, talep eksikliğiyle mücadele etmek için Keynesyen politikaların öne sürülmesi gibi yeni arayışlara başvurulmuştur. Bu süreçte, Sovyetler Birliği'nin *"plan"* aracılığıyla hızlı bir şekilde sanayileşmeye başlayıp, kalkınması da ekonomide yeni yaklaşımların benimsenmesini cazip hale getirmiştir. Sanayi üretimi Sovyetler Birliği'nde, *"1929'da dünya imalat ürünlerinin %5'inden 1938'de %18'ine yükselirken, aynı dönemde ABD, Britanya ve Fransa'nın payı, dünya toplamının %59'undan %52'sine düşmüştür"*.[18] Bu oranlar durgunluk çağında, Sovyetler Birliği'nin hızlı yükselişinin bir örneğidir. Bu süreçte ABD, ödemeler sistemi, pound-sterline dayanan ve böylelikle bir tür Britanya hegemonyasında *belle époque* yaratarak istikrar sağlayan sisteme, bir tür alternatif ya da yeniden istikrar kazandıracak işlevde bulunmamıştır.[19] Dolayısıyla, küresel ekonominin işleyişindeki derin kriz süreci, uluslararası düzende hegemon bir gücün yokluğu da *belle époque*'a geri dönüşü imkansız kılmıştır.

Alternatif bir piyasa ekonomisi arayışı, özellikle Keynes'in öncülüğünü yaptığı refah devleti yaklaşımı ve Soğuk Savaş süresince *"nükleer"* üzerinden yürütülen politikalar, hem ekonomik hem de

17 Edward Halett Carr, *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction To The Study of International Relations*, R. & R. Clark, Edinburgh, 1946.

18 Hobsbawm, a.g.e., s. 117.

19 Silver & Arrighi, "Polanyi's 'Double Movement': The Belle Époques of British and U.S. Hegemony Compared", 2003.

uluslararası güç sisteminde bir tür dengenin, istikrarın oluşmasını sağlamıştır. Özellikle, Bretton-Woods ile birlikte, savaş sonrası sermaye akışını kontrol eden mekanizmalar oluşturularak, finansal istikrarsızlık sona erdirilmeye çalışılmış, ABD doları tek para haline getirmiştir. Soğuk Savaş, bu açıdan bir istikrar durumunun oluşmasını sağlamıştır.

"Savaşların devletleri, devletlerin savaşları yarattığı" İkinci Dünya Harbi sonrasında, uluslararası sistemin normali ve güçlü bir araç olarak görülen savaş durumu, yerini değişimin, statükonun savaş dışı yollarla sürdürülmesine bırakmıştır.[20] Burada önemli olan nokta, serbestiyet ve hürriyet kavramlarının, birbirinden farklılığının gözden kaçırılmamasıdır. İnsanlık tarihinde kurulan sistemlerde de böyledir. Hiçbir toplum, hiçbir siyasi güç ya da hiçbir sistem, sınırsız bir serbestiyet üzerine inşa edilemez. Zaruretler icbar eder ve o zaruretin idraki, imkan alanını belirleyerek, orada bir sistem inşa eder. Soğuk Savaş da böyle bir dönemdir ve bir istikrar dönemi yaratmıştır. Bu istikrar, ekonomik olmakla birlikte nükleer tehdidinden kaynaklanan bir istikrardır. Nükleer tehdit, uluslararası sistemin icbar yoluyla da olsa istikrara kavuşmasını sağlamıştır. Özellikle ABD, bir yandan nükleer tehdidini kullanarak dünya düzenini tehdit ederken, diğer yandan bu tehdit dalgası aracılığıyla, güvenliği ve istikrarı sağlamaya çalışmıştır. ABD'nin savaş sonrasında askeri gücü ve askeri araçları, hem güvenlik açısından hem de uluslararası ticaret açısından Sovyetler Birliği ile hegemonya mücadelesinde önemli bir üstünlük kaynağı olarak görülmüştür.

Üç yakın dönemden sonuncusu ise uzun XIX. yüzyıldır.[21] Bu uzun yüzyılı, hem ulus-devlet inşası hem de sanayileşme ve modernleşme sürecinin daha sonraki yüzyıllara olan etkisi düşünüldüğünde, uzun süreçli bir kriz dönemi olarak okumak gerekir. Zannedildiği gibi, bu yüzyıl, bir istikrar değil, istikrarsızlık dönemidir. Bu

20 Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime", *From Bringing the State Back In* (eds.) Peter Evans, Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol, Cambridge University Press, 1985, 169–191 s. 184-185.

21 İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,* Kronik Yayınları, İstanbul, 2018.

yüzyıl köklü dönüşümler çağıdır, bu nedenle bu dönemi, değişimden ziyade dönüşüm olarak ele almak gerekir. Bu dönem, özellikle 1789 ve tamamlayıcısı 1848 çifte devrimiyle ekonomik, siyasal ve ideolojik olarak biçimlenmiştir.[22] Fakat Hobsbawm, yaşanılan birçok değişimin henüz tamamlanmadığını, ekonomik, teknik ve toplumsal alanda yaşanan benzersiz deneyime rağmen, bir tür denge durumunun olmadığını iddia eder.[23] Bu nedenle, XIX. yüzyıl ne zaman bitti sorusunun cevabı, 1900 yılı değildir; bazılarına göre bu yüzyıl 1945'te, bazılarına göre 1990'da bitmiştir, bazılarına göre ise hala devam etmektedir. Çünkü belli kuruluş değerleri, hem düşünsel hem sistematik açıdan, toplumsal, ekonomik ve uluslararası siyaset anlamında da bu döneme aittir.

Bugün söz konusu olan, farklı boyutlarda ve katmanlarda bir *kriz döneminin*, bir *kurulum döneminin* yaşanmasıdır. Bu kurulum kavramı, dar bir çerçeveden ziyade, yukarıda bahsedildiği gibi, XIX. yüzyıl benzeri bir süreçte anlatıldığı şekliyle toplumsal, siyasal ve ekonomik bir kurulumdur. Ahlaki kurumlardan aileye, devletin işlevinden asayiş kavramına, çalışma koşullarından sosyal sigorta kavramına kadar ya da gündelik hayat pratiklerine kadar bir yeniden kurulum söz konusudur. Bu yeniden kurulum sürecinde, başta ekonomik olmak üzere, toplumsal yaşamda, özellikle toplumsal ilişkilerde, siyaset düzleminde önemli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Gözden kaçırılmaması gereken husus, bu sorunların, uzun süreçli eğilimlerin sonuçları olmasıdır.

Bauman ve Bordoni, 1970'li yıllarda toplumsal düzlemde yaşanan sorunları, *"Batı toplumunun çöküşü"* olarak tanımlamış ve *"telesonu kaybeden ve sadece tüketen bir toplumun sürekliliğinin mümkün olmayacağını"*[24] dolayısıyla toplumsal düzeyde, bir sorun olduğundan bahsetmiştir. Toplumsal düzlemde yaşanan bu sorunun temel nedeni ise ekonomik dönüşümdür. Post-endüstriyel toplum olarak

22 Eric J. Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848*, çev. Bahadır Sina Şener, Dost Kitabevi, Ankara, 2003b.

23 Hobsbawm, a.g.e., s. 327.

24 Zygmunt Bauman & Carlo Bordoni, *State of Crisis*. Polity Press, 2016.

tanımlanabilecek, bilinen konvansiyonel çalışma koşullarının, üretim, tüketim ve dağıtım ilişkilerinin yerini yeni ekonomik ilişkilerin alması, birinci temel neden olarak ele alınabilir. 1970'li yıllardan beri yükselen finansal sistemler, finans sermayesinin önemini arttırmıştır. İkinci Dünya Harbi sonrasında, piyasa güçlerinin yerine karar alma süreçlerine yerleşen kamunun geri çekilmesi, özellikle Keynesyen politikaların devre dışı bırakılması, *Washington Uzlaşısı*'nın benimsenmesi, ulus-devletlerin, finansal sermaye mekanizmalarının denetimine girmesi, ulus-devletlerin ekonomik alanda karar alma kapasitelerinde aşınmaya sebep olmuştur. Harvey, üretimde, çalışma koşullarında ve tüketimde yaşanan bu dönüşümün ya da esnekliğin yaşanan krize, finansal çözümler arayışının bir sonucu olarak bakmaktadır.[25] Hobsbawm'dan beri bilinen ve XX. yüzyılın başından beri daha görünür olan şey, mal ve hizmet üretimi olarak ekonomi ile ekonomik ve toplumsal yeniden üretimin finansal sermayeye tabi kılınması olan finansallaşmanın artık ayrı kavramlar olmasıdır. Finansal seviyede, dünyada başka bir yapılanma olduğu ve finansal şişmenin, Kondratieff'in bahsettiği şekliyle, bir kriz dönemini yakınlaştırdığını tespit etmek mümkündür. Harvey, günümüzde ayırt edici özellik arıyorsak, bakışımızı finansal boyuta ve kredi sistemine çevirmeliyiz der ve bu iki mekanizmanın, kısa süreli istikrar sağlamasına karşın, Kondratieff'in öngördüğüne benzer şekilde bir krizi sürecini şimdilik ertelediğini iddia eder.[26]

Ekonomi ve finansın üzerine toplumsal düzlemdeki diğer bir sorun, sosyal yaşamdaki değişikliktir. Toplumsal ilişkilerdeki sarsılmaların ve belirsizliklerin yanı sıra toplumsal ve fiziksel dünyanın tümden dönüşümü söz konusudur. *Tiktok* diye bir gerçeklik var bugün... İnsanların düşünce sistematiğini değiştirmektedir. *Twitter* diye bir gerçeklik var artık, insanların önünden hızla ve sonsuz akan haberler... Her şeye anında ulaşma imkanına ve yığınla bilgiye erişme şansına rağmen, dünyadan kopuk olma durumunda olmayı,

25 David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 222.

26 Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, s. 223.

Hobsbawm XXI. yüzyılın paradoksu olarak yorumlar.[27] Bu paradoksun bir diğer nedeni de yığınla bilgiye erişme imkanına rağmen, bu imkan karşısında ödenen bedeldir. Bu bedel, bilginin anlam içeriğindeki daralma ve değerindeki azalmadır.[28] Enformasyondaki artış ve enformasyona erişimin hızlı ve kolay olmasının yarattığı en büyük yanılgı, bilgiye erişimde derinliğin, düşünme süresinin azalması olmuştur. Bu durum bir tür *"idrak aşınması"* yaratmaktadır.[29] Anlamlandırma becerilerinin ortadan kalkması, ortak değerlerin, inançların ve hakikatlerin de yitip gitmesine sebep olmaktadır. Bauman, bu süreci *sıvı modernite* olarak ele almaktadır. Sıvı modernite, kamu ve özel arasındaki ayrımların bulanıklaşmasına, gizliliğin/mahremiyetin kaybolmasına ve insanlar arasındaki bağların zayıflamasına, bir yandan yeni bilgi teknolojileri aracılığıyla topluluk oluşturmayı kolaylaştırırken, bir yandan da eski tip toplulukların yerine, güvencesiz ilişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.[30] Her şeyin dağılıp gittiği, merkezin yerinde durmadığı[31] bir süreçte, Bauman'a ve Bordoni'ye göre, *"ne istemediğini çok iyi bilen ama ne istediği konusunda hiçbir fikri olmayan, atomize olmuş, siyasal özelliklerini yitirmiş ve teşkilatsız toplumlar, ciddi anlamda asayiş sorunu yaratabilir"*.[32] Bu enformasyon çağında, canlılık ve üretkenlikten bahsedilemez. Üretkenlik, insanların temasını, politik duygulanım içine girmesini gerektirir. Nitekim rutin ve alışkanlıkların olmadığı, anlık dürtü ve kısa süreli eylemlerden oluşan bir yaşam, aklın egemen olmadığı bir varoluş halidir.[33] Toplumsal ilişkilerdeki bu çöküş, özel çıkarların paranteze alındığı, akılcı tartışmanın yapıldığı

27 Eric Hobsbawm, *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*, çev. İbrahim Yıldız, Yordam Kitap, İstanbul, 2007, s. 186.

28 Zygmunt Bauman, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*, çev. F. Doruk Ergun, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 118-1XIX.

29 Johann Hari, *Çalınan Dikkat: Neden Odaklanamıyoruz?* çev. Barış Engin Aksoy, Metis Yayınları, İstanbul, 2022, s.49.

30 Bauman, *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm*, s. 108-120.

31 Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çev. Ümit Altuğ & Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 127.

32 Zgymunt Bauman & Carlo Bordoni, *State of crisis*, 2016.

33 Zgymunt Bauman, *Liquid Modernity*, Polity Press, 2000, s.21.

"müzakere alanı olan kamusal alanın"[34] yitimine de sebep olmaktadır. Zira kamunun yitimi, bugünün en büyük problemidir ve bunun yeniden inşası için gerekli ortam da henüz ufukta görünmemektedir. Pandemi döneminde de distopyacılar tarafından *"koinon"*un yani kamusal alanın ölümü *"idion"*un yani özel alanın hakimiyeti ilan edilmiş olmasını bu çerçevede ele almak mümkündür.

Diğer bir sorun alanı, siyasettir. Kamusallık kavramının 1970'lerden beri dışarıda tutulduğu, siyasetin, daha doğrusu merkez siyasetin, -XX. yüzyılın oluşturduğu merkez sol, merkez sağ ancak merkez siyasetin- tüm dünyada istikrarlı sürekliliğinin, bir yıkıma uğradığı artık inkar edilemez bir gerçektir. İçinde bulunulan istikrarsızlık döneminde, istikrarlı siyasal özneler bulmak zordur. Bunun sonucu olarak, uç siyasi akımların, dağınık ve örgütsüz bir şekilde toplumlarda yer ettiği, karşılık bulmaya başladığı görülmektedir. Polanyi'nin de belirttiği gibi böyle buhranlı, istikrarsız dönemler, toplumsal tepkilerin yükselişine ve farklı toplumsal eğilimlerin yükselişine yol açmaktadır.[35] Avrupa'da, özellikle *"popülizm"* şemsiyesi altında kategorileştirilen Sağ ve Sol popülist liderlerin artışı gözden kaçmayacak boyuttadır. Avusturya'da, Fransa'da, Hollanda'da, İtalya'da, Macaristan'da ve Polonya'da farklı siyasi kimliklere sahip birçok popülist liderin yükselişi söz konusudur. Popülizm kavramsallaştırması ayrıca, ABD'de Donald Trump için de kullanılmaktadır. Trump'ın tek taraflı politika uygulamaları, daha sonra Joe Biden'ın seçim zaferi sonrasında yaşanılan 6 Ocak Olayları neticesinde radikal Trump destekçilerinin Kongre binasını basması, siyasal savrulmanın en dehşet verici boyutu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar bir kez daha XIX. yüzyılı çağrıştırır. Bunlar, Batı dünyasının kendi içinde yaşadığı sorunlardır; fakat bunları kısmen, Batı-dışı dünyaya da teşmil etme imkanı ve hatta zarureti vardır. Çünkü Batı'nın küresel hegemonyası, bir şekilde hem *modus vivendi* (yaşam şekli) anlamında hem de siyasal örgütlenmeler anlamında, kendi

34 Jürgen Habermas, *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, çev. Tanıl Bora & Mithat Sancar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

35 Polanyi, *Büyük Dönüşüm*.

dışındaki bölgelere de bu sorunları ihraç etmiştir. Ulusların ve toplumsal kurumların her ne kadar kendilerine özgü başlangıç noktaları olsa da tarihi dönüm noktalarında bu uluslar ve toplumsal kurumlar, varoluş mücadelesi içinde birbirlerine bağlanırlar.[36]

Yakın zamandaki kafiye dönemlerinin yanı sıra yaşanılan zamanın bir istikrarsızlık dönemi olduğunu, statükonun bozulduğunu üç başlık altında ifade etmek mümkündür. Yeniden kurulum sürecini, Batı sisteminin toplumsal, siyasal ve ekonomik alandaki dönüş(e)mesi; dünya aktörlerindeki değişim (çeşitli bölgesel güçlerin, ulus-devletlerin küresel işbölümünde kendi çıkarlarını daha fazla ön plana alması); Çin'in küresel meydan okuması ve yükselişi üzerinden okumak mümkündür.

Öncelikle, Batı'nın sorunlarından bahsetmenin nedeni üzerinde durulmalıdır. Bunun sebebi, küresel sistemin Batı merkezli -özel olarak da ABD merkezli- olmasından kaynaklıdır. Kurulan sistem, dolar merkezli, Batı kültürü ve siyaseti merkezli bir uluslararası sistemdir. ABD merkezli bu uluslararası sistem, Gramsci'nin hegemonya[37] kavramıyla ilişkili olarak düşünülecek olunursa; hegemonya, bir sınıfın diğer sınıf ve kesimler üzerindeki egemenliğinin, rıza süreçleri aracılığıyla toplumda kanıksanması halidir. Bu süreçte ahlaki-entelektüel liderlik, hegemonyanın kurulumunun önemli bir ayağını oluşturur. Hegemonya, egemen olanın üstünlüğünün bir göstergesidir. Ancak yukarıda da tarihsel süreç üzerinden görüldüğü üzere hegemonya, sonsuza kadar yeniden üretilmez. Bunun sebebi, hegemonya krizinden kaynaklanmaktadır. Fakat bu kriz, hakim siyasal ve toplumsal sistemin ortadan kalkmasını gerektirmez ya da alternatif hegemonik bir düzenin kurulmasını beraberinde getirmek zorunda değildir. Batı sistemi, zaman zaman hegemonya krizine girse de tarihsel süreklilik içerisinde, bu hegemonyayı hem ekonomik hem siyasal hem de kültürel boyutlarıyla yeniden üretmeye muktedir olmayı başarmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği, Batı hegemonyası karşısında

36 Polanyi, a.g.e., s. 67.

37 Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri, Seçmeler*, çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s. 28-32; 282-288; 319-324.

karşı-hegemonik güç olmaya çalışsa da dolar sistemine hiçbir zaman alternatif sunamamış ve aynı sistemin içerisinde, kendi etkinlik alanında varlığını sürdürmüştür. Aynı sistem içinde yaşamayı mümkün kılan ise karşılıklı anlaşma hali ya da icbar durumundan kaynaklı olarak, özellikle nükleerin verdiği güçtür. Fakat bu dengeleme hali, istikrar durumu, hegemonik krizler sonucunda aşılmıştır.

Bu dönemde, ulus-devletlerin geleneksel ideolojilerden kopuşu ile birlikte, ulus-devletlerin farklılaşmaları ve belli ulus-devletlerin sistem içerisinde, artık eski sistem içerisinden daha etkin olma arzuları, ortaya çıkmıştır. Bu durum, yeni siyasal dengelerin bulunmasının işareti olmuştur. Bu eğilimler, *de Gaullizm* hareketinde, Endonezya'da, Brezilya'da, İbrahim Anlaşmaları çerçevesinde, sanki bir *Sami Bloku* oluşmuş gibi, ayrı bir Ortadoğu Bloku arayışında, Güney Afrika'da vs. görülmektedir. Bu eğilimler, Batı sistemine karşı, belli ülkelerin, belli ulus-devletlerin özne olarak, yeniden yetki alanlarını genişletmeye çalıştığı, paylaşımın yeniden oluşturulmaya çalışıldığı, bir meydan okuma sürecinin sonucudur. Rusya, bu meydan okuma sürecinin, ekonomik kapasite olarak en güçlülerinden biri olmasa da ideolojik, düşünsel ve manevi anlamda, dünyaya meydan okuma çerçevesinde, en örgütleyicilerinden bir tanesi olmayı sürdürmektedir. Bu dönemi tanımlayabilecek diğer bir referans, Rancière'in önemli bir eseri ve kavramsallaştırması olan, "*Aux bords du politique*"-siyasalın kıyısındadır. Rancière, bu kavramsallaştırma ile siyasal olanın her an ortaya çıkabileceğini iddia eder. Rancière'e göre, "*polis*"te yapılan siyaset, "*establishment*"ı belirler, halbuki gerçek siyaset, "*demos*"un içinde yapılır"[38]. *Polis*, düzenin, yönetimin sağlanmasıdır. Siyaset, *polis*in içerisindedir fakat *"pay sahibi olmayanların payı ne olacak"* sorusuyla birlikte görünür olur. Hiçbir paya sahip olmayanların, siyasal özneleşme süreçleri ile birlikte gerçek siyaset ortaya çıkar. Bu durum, merkez siyasetlerin ve toplumsal yapının köklü dönüşüm arzusu ve belirsizliğiyle, hem Batı iç siyasal sistemi için geçerliliğini sürdürmekte hem de uluslararası siyasette,

38 Jacques Rancière, *Siyasalın Kıyısında*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 71-78.

bu sefer siyasallığın değil Batı'nın kıyısında yer alan yeni aktörlerin, hızla, kendi aralarında siyaset üretmeye başlamalarıyla alakalıdır. Bu doğrultuda Simmel'in *"yabancı"* kavramı üzerinden de bir değerlendirme yapılabilir. Toplumsal tiplerden yola çıkarak oluşturulan *"yabancı"* kavramı[39] uluslararası düzleme uyarlandığında, Batı'nın kıyısında kalanların bir tür *"flaneur"*[40] olmaktan ziyade *"bugün var olan ve yarın da var olma kapasitesini bulunduran"* unsurlar olduğu görülür. Yabancı olmanın, yani hem uzak hem de yakın olmanın bazı avantajları vardır. Uzak ve kıyıda olmak, nesnel gözlem yapabilmeyi de sağlar. Tıpkı Machiavelli'nin, Prens'in girişinde, *"nasıl manzara resmi yapanlar dağların ve yüksek yerlerin doğasını kavramak için alçak ovalara, alçak yerleri kavramak içinse dağların tepelerine giderlerse, aynı şekilde halkların doğasını da kavramak için hükümdar olmak, hükümdarların doğasını tanımak için de halktan olmak gerekir"*[41] şeklinde ifade ettiği gibi *"yabancı"* da nesnel gözlem yapma kapasitesine sahiptir. Dolayısıyla Batı sistematiğinde *"yabancı"* olarak konumlanan unsurlar değişse de yabancı kavramı sabittir. Bu anlamda *"yabancı"* Batı'nın kendini, siyasal, toplumsal ve ekonomik olarak yeniden inşa etmesinde elverişli olabilir. Nitekim Batı'nın varlığı da bu *"yabancı"*ya bağlıdır. Bu doğrultuda uzak ve yakın olan *"yabancı"*nın inşa süreciyle, Batı sistemi ile ilişkisi doğrultusunda, bir anlamda bu sistemin içinde de yer aldığını tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla, Batı sisteminin bugün, yeniden kurulma ihtiyacı olduğu açık olmakla birlikte, burada gözden kaçmaması gereken husus, bu durumun, Batı'nın çöküşü söylemleri ile karıştırılmamasıdır. Bu süreçler, uzun erimli süreçler olarak değerlendirilmeli, fakat bu uzun erimli süreçlerin içerisinde de Batı'nın ve dünyanın bir kriz içerisinde olduğu hakikati, göz ardı edilmemelidir. Nitekim 1870 yılında Büyük Britanya, hem emek hem

39 Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayıncılık, İstanbul.

40 Bkz. Charles Baudelaire, *Modern Hayatın Ressamı*, çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları İstanbul, 2009; Walter Benjamin, Pasajlar, çev. Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.

41 Niccolò Machiavelli, *Prens: Hükümdarlıklar Hakkında*, çev. Buğra Poyraz and Murat Ceyişakar, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2013.

sermaye verimliliğinde zirve yapmış ve o günden sonra da yukarıya da çıkamamıştır.[42] Fakat Büyük Britanya, Birinci Cihan Harbi'nin muzafferi olmuştur. Dolayısıyla, kriz dönemlerinin metodolojik olarak tarihsel süreklilik içerisinde değerlendirilmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir.

Bugün içinden geçilen dönemi, en zorlu ve çetin kılan hususu ise Çin'in yükselişi olarak düşünmek gerekir. Çünkü Çin, öyle ya da böyle, bugüne kadar henüz Yuan merkezli bir uluslararası ticaret kurma konusunda kesin adımlar atmamış olsa da yakın zamanda, Atlantic Council'de IMF'in düzenlediği bir toplantının başlığı Bretton-Woods 2-0 olmuştur. Yani IMF'in de artık gündeminde olan, *Atlantic Council* gibi, Batı sisteminin merkez düşünce kuruluşlarından bir tanesinin gündeminde olan bir husus, Çin tarafından yüksek sesle dillendirilmektedir. Çok yakın bir zamanda Gana, petrol ticaretinde dolardan vazgeçtiğini duyurmuştur. Suudi Arabistan-Çin arasında, dolar dışı, kendi para birimleriyle enerji ithalat/ihracat dengesi anlaşmalarının yapıldığı geçen aylarda duyurulmuştur. Rusya ve Hindistan arasındaki enerji ticareti, dikkat çekici boyutlardadır. Bu sistem içerisinde Rusya'nın bir uluslararası meydan okuyucu güç olmaktan ziyade bozucu bir güç olduğu, tıpkı Soğuk Savaş döneminde nasıl Bağlantısızlar Hareketi'ne destek verdiyse, bugün de benzer bir politikayı yürüttüğü, ancak asıl önemli meydan okumanın Çin'den geldiğini fark etmek gerekmektedir. G. Allison, Çin'in ABD'nin üstünlüğüne meydan okuduğu bu süreci, *Thukydides Tuzağı* metaforu üzerinden analiz eder.[43] Bu metafora göre, yükselen bir güç ile statükosunu korumaya ve her yeni rakibi kaçınılmaz olarak bastırmaya çalışan kurulu bir güç arasındaki çatışmada, çoğunlukla savaş durumu kaçınılmaz bir hal alır. Allison, iki ülke arasındaki çatışmanın savaş durumuna nasıl evrileceğine

42 David Landes, *The Unbound Prometheus, Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*, CUP, Cambridge, 1969.; G. Mensch, *Stalemate in Technology*, Cambridge, USA, 1979.

43 Graham Allison, *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides' Trap?* Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, NY, 2017a.

dair belli senaryolar da sunmaktadır.[44] Çin ve Amerika ilişkileri, yakın zamanda, çoğunlukla *"Yeni Soğuk Savaş"* ya da *"kapitalizmin iki farklı yolu"* olarak ele alınmaktır.[45] Çin'in yükselen gücünün ABD hegemonyası için tehdit oluşturduğu, küresel örgütler arası rekabetle, özellikle Asya Yatırım Bankası gibi kuruluşların oluşumu ile birleşen Çin'in kültürel yayılmacılığı (*Bir Kuşak Bir Yol* Projesi gibi) ve Afrika ve Latin Amerika ile kurduğu ekonomik ilişkiler, fikri mülkiyet üzerindeki haklar vs. bu tehdit durumuna karşı tedbir alınmasını, ABD açısından elzem kılmaktadır.

Özetlemek gerekirse bu üç düzlem, Batı sisteminin kendi içindeki ekonomik, finansal, toplumsal, siyasal dönüşümü ya da dönüşememesi; belli bölgesel güçlerin, belli ulus-devletlerin paylaşımda kendi çıkarlarını daha fazla ön plana almaya başlamaları; Çin'in küresel meydan okuması, *belle époque,* iki harp arası dönem ve uzun XIX. yüzyıl, şeklinde üç dönemle kafiyelenen, bir istikrarsızlık döneminin yansımasıdır. *Teknolojist-teknokrasi* ve *kleptoratik-Bonapartizm* arasına sıkışmış bütün yapıların tartışmaya açık olduğu, kimlik sorunsalının bir arayışta olduğu, eski ve yeni öznelerin tamamının kapasite sorunu gösterdiği, ihtirasların gün yüzüne çıkıp somutlaştığı böyle bir dönemi, Gramsci, *"eskinin ölemediği, yeninin doğamadığı bir dönemden geçiyoruz"* diyerek tasvir etmiş ve *"böyle dönemlerde canavarlarla savaşırız"* diyerek, istikrarsızlık döneminin sonucunun ne olduğunu anlatmıştır.[46] Bu yaklaşım, bu dönemin hakikatidir. Albright bir keresinde, *"çok endişelenen bir optimist"* olduğunu dile getirmişti.[47] Bu çerçevede bugünler için *"nadiren umutlanan bir pesimist"* yaklaşımı benimsemek herhalde yanlış olmayacaktır.

---

44 Graham Allison, "How America and China Could Stumble to War?" *National Interest,* 2017b, https://nationalinterest.org/feature/how-america-china-could-stumble-war-20150

45 Branko Milanovic,"With the US and China, Two Types of Capitalism Are Competing with Each Other" *Promarket,* 2019, September 25. Pradumna B. Rana & Xianba Ji, *From Centralising to Decentralising Global Economic Architecture: The Asian Perspective,* Palgrave Macmillan, 2022.

46 Antonio Gramsci, *Les Cahier de Prison,* Cahier 3, Gallimard, Paris, 1983.

47 Madeleine Albright, "I am an optimist who worries a lot", *Der Spiegel International,* 11 Temmuz 2018. https://www.spiegel.de/international/world/interview-with-madeleine-albright-a-1217661.html

"Kitabın adındaki 'Kafiye Çağı,' Mark Twain'den gelen muzipçe bir ifade ve, 'Tarih tekerrürdür,' sözüne karşılık olarak kullanılmış. Tarihi olaylar ve müesseseler arasında zamanları aşan bir uyum söz konusudur. Bu tekerrürden çok, uzun bir baladdaki kafiyenin uyumlu bir şekilde kullanılmasıdır.

İnsan olarak etrafımızda neler olup bittiğini anlamak için dünyayı tanımamız ve bilmemiz gerekir. Taşansu Türker de çevremizde olup bitenleri ve dünyanın ne tarafa doğru gittiğini tarihsel arka planlarıyla inceleyerek başarıyla yorumluyor."

PROF. DR. İLBER ORTAYLI

Tarihin oldukça hızlı aktığı bu dönemde yalnızca uluslararası politika değil, aynı zamanda günlük hayatımızın pek çok dinamiği de süratli şekilde değişiyor. Bu değişim de hayatın her alanına yeni bilinmezlikler getiriyor ve hatta günümüzü hakikat kavramının sorgulandığı ve bunu derinden hissettiğimiz bir dönem haline dönüştürüyor. Öyle ki bilinmezlik ve kaygı kelimeleri artık zihinlerimizde önemli bir yer tutuyor.

Mekteb-i Mülkiye'nin Karşılaştırmalı Siyaset Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Taşansu Türker, dünyanın içinden geçtiği bu belirsizlik ve bilinmezlik çağını dünya politikası perspektifi ile ekonomiden siyasete, çalışma ilişkilerinden kültüre ve dillerden coğrafyaya dek uzanan geniş bir yelpaze içinde, tarihsel bir perspektifle sunuyor.

Cumhuriyet'in Yeni Yüzyılında Yeni Dünya Politikası: Kafiye Çağı, sadece uluslararası ilişkiler, dış politika ve siyasî tarih okumak isteyenler için değil, aynı zamanda içinde yaşadığımız dünyayı genel bir perspektifle anlamak isteyen herkes için bir başvuru kitabı. Cumhuriyetimizin 100. yılında yakın tarihin önemli olayları üzerinden bugünü anlamamızı ve yarını görmemizi kolaylaştıran elinizdeki bu kitap, dünyanın pek çok noktasına uzanan ve esasen birbiriyle bağlantılı siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve tarihsel hadiseleri soğukkanlılıkla ve edebi bir üslupla aktararak hepimize bütünlüklü bir dünya anlayışı sunuyor.

2022
THG
0022611
UYR

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-6989-75-7
9 786256 989757